Univ. of
Toronto
Library

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

TJUGOANDRA ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD 1:STA ÅRG.)

1919

157473
1/12/10

LUND - STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION - LUND

H
8
S7
årg. 22

REDAKTION:

FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:

SIGFRID WALLENGREN

LUND 1919

HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

INNEHÅLL.

UPPSATSER.

Sid.

Heckscher, Eli F., Nationalekonomien och »dyrtiden» i antiken. En granskning av professor Martin P:n Nilssons uppsats 322
Kjellén, Rudolf, Undersökningar till politikens system. (Forts. fr. årg. 21) 163, 263
Kuylenstierna, Carl W. U., Bidrag till frågan om principerna för en rättvis beskattning med särskild hänsyn till kommunalbeskattningen 183
Landén, Uno, Ny revision av skattelagstiftningen. Den direkta beskattningen till staten enligt sakkunniges i dec. 1918 avgivna förslag... 39
Nilsson, Martin P:n, Dyrtid och dyrtidsorganisation i forntiden 1, 77
— —, Svar till professor Heckscher 345
Reuterskiöld, C. A., Om fattigvård, understöd och folkpension 247
Tenow, Nore B., Uteslutningsmetoden. En personproportionalistisk metod 313
Wallengren, Sigfrid, Förstakammarreformen..... 109
Wicksell, S. D., Indexmetoder i befolkningsstatistiken 281, 359
Österberg, S. E., Handelspolitik och tullbeskattningsrätt 26

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

Holmberg, Arne, Översikt av den ryska rådsrepublikens författning... 388
Tynell, Knut:
Fransk parlamentarism i världskrigets belysning 46
Striden om parlamentarismen i Tyskland..... 48
Engelsk regeringsbildning under kriget 50
Svenska riksdagsbibliotekets utvidgning..... 52
Nyutkommen svensk avhandlings- och uppsatslitteratur 53
Wilson, Förenta staternas diktator 147
Den engelska valreformen 1918. Allmän rösträtt, striden om de proportionella valen 150
Dansk parlamentarism bedömd av en tysk 152
Nyare svensk statsrättslig litteratur..... 152
Det tyska författningsarbetet i Weimar 212
Den parlamentariska kontrollen över utrikespolitiken under världskriget 217
Allmän rösträtt och proportionella val i Nederländerna 221
Den franska valreformen 297

Tynell, Knut: Sid.
Svensk statsrätt och svensk vetenskap inför tysk publik 298
Den nya finska regeringsformen och dess bestämmelser till skydd för de nationella minoriteterna 298
Konstitutionella frågor vid 1919 års riksdag..... 299
Tysklands nya författning..... 395

II. Statistik och ekonomi.

Sommarin, Emil, Översikt av nyutkommen svensk nationalekonomisk litteratur..... 62
Wicksell, S. D.:
Ålderskombinationens inflytande på den mänskliga fruktsamheten. 56
Skandinavisk aktuarietidskrift 59, 225
Ur den nyare svenska statistiska litteraturen 59
Folkräkningarna och yrkesstatistiken 154
Svenska prisindex..... 222
Journal of the Royal Statistical society 225
Den engelska biologisk statistiska tidskriften Biometrika 225
Tyska statistiska tidskrifter 226
Yrkesstatistiken 226
Världskriget och befolkningsförhållandena i Tyskland och Österrike-Ungern 302
Ur den nyutkomna svenska litteraturen 306
Statistiska paradoxer 405

Frihandelsrörelsen och fredssträvandena 226
En ny lärostol i statistik..... 403

LITTERATURGRANSKNINGAR.

Cassel, Gustav, Theoretische Sozialökonomie, anm. av *Emil Sommarin* 160, 236
Heckscher, Eli F., Svenska produktionsproblem, anm. av *Emil Sommarin* 70
Höijer, Ernst, Undersökning av det större och mindre jordbrukets produktion, anm. av *Bengt Lanke* 309
Joseph-Barthélemy, Les institutions politiques de l'Allemagne contemporaine, anm. av *J. E. Nilsson* 68
Nyström, J. F., De nordiska ländernas statskunskap, anm. av *J. E. Nilsson* 158
Petersson, Knut, Utskottsväsendet i underhuset, en studie i den engelska parlamentarismens utveckling, anm. av *Herbert Tingsten* 408
Trap, Cordt, Grundrids af finansvidenskaben, tredje omarb. udgave, anm. av *C. W. U. Kuylenstierna* 411
Tynell, Knut, Studier angående det svenska statsrådets politiska ansvarighet, anm. av *Sigfrid Wallengren* 227
Wohlin, Nils, Svensk ekonomi och politik, anm. av *Emil Sommarin*. 70
Örne, Kooperativ samhällssyn, anm. av *Emil Sommarin*..... 70

DYRTID OCH DYRTIDSORGANISATION I FORNTIDEN.

AV

PROFESSOR MARTIN P:N NILSSON.

Dyrtiden är en akut sjukdom med kroniskt förlopp. Hur många gånger har man ej under de sista årens dyrtid hört frasen: »när normala tider återkomma»? Normala tider återkomma aldrig, om man därmed menar de ekonomiska förhållandena, sådana de voro före den 1 augusti 1914. Väl kan det hända och får man hoppas, att tingen räta till sig och stadga sig, men det blir på en ny prisnivå.

Penningvärdets sjunkande är oavsett mindre och rätt kortvariga fluktuationer genomgående. Man kan ta snart sagt vilket myntnamn som hälst med äldre anor för att få det bekräftat, t. ex. öre, som är det latinska *aureus*, den äldre kejsartidens guldmynt med en vikt av $^1/_{40}$ romerskt skålpund (8,185 gram) och ett metallvärde av c:a 20 kr. Soldo, som är Konstantins guldmynt, *solidus*, som vägde $^1/_{72}$ libra (4,578 gram) och var värdt kr. 11,30. Penningvärdets långsamma sjunkande synes vara fördelaktigt. Det kompenserar i någon mån räntan. Hela vår moderna kredithushållning är, för så vidt den är ställd på en längre framtid, i själva verket oupplösligt beroende därav. Men ett plötsligt fall och störtande, sådant det vi upplevat under de sista åren, verkar revolutionerande och katastrofartat. Dock skall man ej heller önska en återgång till det gamla i stor skala. En sådan skulle verka ännu mer förödande. Det finnes ett varnande exempel från kejsar Aurelianus' dagar. Dyrtiden är som en pil med

hullingar. Det gör ondt, när den går in, men ännu värre, om den skall tillbaka igen.

Människorna äro sangviniska. De tro och hoppas, att dyrtiden är tillfällig och övergående. De nödvändiga prisförhöjningarna beteckna de därför gärna som »provisoriska tilläggsavgifter» och påstå, att de föranstaltningar, som träffas för att möta dyrtiden, äro tillfälliga. Även om en stor del av dessa föranstaltningar komma att bortfalla, då förhållandena stadgat sig, så visar det sig dock, att mycket, framför allt prisförhöjningarna, blir bestående. En behandling av en dyrtid bör således icke blott ta sikte på de tillfälliga föranstaltningarna utan också på de bestående resultaten. De senare äro de viktigaste.

Dyrtiden gör sig främst och märkbarast gällande på den för människans uppehälle viktigaste delen av hushållningen, som kan inskränkas mindre än allt annat, livsmedlen. Det första medlet för att avhjälpa dyrtiden är därför att sörja för tillförsel av livsmedel och reglera livsmedelsmarknaden. Men livsmedelsregleringen glider omärkbart över i det närmaste steget, dyrtidshjälp, strävan att med statsliga medel hålla livsmedelspriserna lägre, än de skulle vara i den fria marknaden. I varje fall skall det pengar till för att avhjälpa dyrtiden, och ju längre man hinner på det sluttande planet, att låta stat eller kommun betala skillnaden mellan livsmedlens verkliga pris och det, som medborgarna anses kunna eller böra betala, desto mer pengar behövs det. Det är ej att undra på att praktikern, som blott ser till det, som närmast sticker i ögonen, menar, att medlet mot dyrtiden är att skaffa fler pengar. Att skaffa fler pengar är inte svårt; man tillverkar dem som andra varor. I antiken, som endast kände klingande mynt, skedde det genom officiellt falskmynteri. Myntens halt av värdemetall nedsattes, legeringen uppblandades allt mera med koppar. Vår tid har ett annat medel, som ej kan betecknas med ett så fult namn, man låter sedelpressen arbeta, men verkningarna äro desamma. Följderna äro bekanta. Varuprisen stegras, man behöver fler pengar och tillverkar dem, varuprisen stegras ytterligare, man behöver fler pengar o. s. v. Man kommer in i en ändlös skruv, i vilken vi redan hunnit rätt långt och inte se slutet. Att praktikerna försvara den, är ej underligt. De förtjäna

på penningvärdets fall, och det skulle vara mer än mänskligt att begära, att de ej försvarade ett system, som är så vinstgivande.

Det finns ett annat medel att möta dyrtiden, som betraktas som gammalmodigt, men som alla stater även nu i större eller mindre utsträckning måst tillgripa. Man tar i den onda tiden den nödskilling, som man sparat i den goda, liksom 1500-talets furstar skickade sina silverserviser på myntet eller Gustav Vasa tog kyrkklockorna. I vilket väldigt omfång man under kriget slitit på det sparade kapitalet, blir väl först riktigt uppenbart, när skadorna skola repareras. Jorden har utmattats, skogarna nedhuggits, maskiner och transportmedel förslitits. Till en tid kan ett folk tära på sitt sparade kapital, men det har en gräns. Sparkapitalet tar en gång slut. Då har man nått botten, och hur det då går, kan man se vid antikens slut. Var och en söker reda sig med vad han själv har, så godt han kan. Den ekonomiska cirkulationen upphör och den primitiva slutna hushållningen återvänder. Det romerska riket var ekonomiskt sett upplöst i atomer, innan det sönderföll politiskt.

Den springande punkten, vilken de ledande aldrig tyckas vilja klart och skarpt fatta i dess grundläggande betydelse, är att dyrtidshjälp liksom allt annat *skall* betalas av någon och med något. Betalningen kan ske på olika sätt. Men urvattningen av kapitalet genom att tillverka fler pengar är ingen verklig betalning. Man gör blott, som om någon åt en, som köpt en liter mjölk, hällde en sladd vatten i det fulla litermåttet. En del vattenblandad mjölk löper över, det är säljarens vinst; köparen får sin liter, men det är till hälvten vatten. Gäller det verklig betalning, finns det endast ett medel, ökad produktion, och därjämte ett annat, som blott en stormakt av rang kan använda, att låta andra svagare folk betala kalaset, liksom vi små neutrala folk efter vår förmåga, ibland över den, fått hjälpa till att finansiera kriget. Den har använts i forntiden i stor utsträckning av Rom och i viss mån av Athen [1]. Vad framtiden bär i sitt sköte, vet ingen.

---

[1] D. v. s. under dess stormaktstid i 5 årh. Vår kunskap i detta avseende är otillräcklig Jämför Xenofons ord i skriften om statsinkomsterna k. 1, att athenarna medgåvo, att de av den lägre befolkningsmassans fattigdom tvingades att behandla de underlydande städerna hårdt.

Mänskligheten glömmer hastigt de erfarenheter äldre generationer gjort, och om hon erinras därom, svaras det ofta, att de icke äro tillämpliga i den nya tiden. Svaret beror i mycket därpå, att förutsättningarna för att förstå och sätta sig in i flydda tiders problem saknas. Olikheterna, som ligga på ytan, springa i ögonen, de djupare liggande likheterna förbises därför, eller om de uppfattas, schematiseras de på ett oriktigt och otillåtet sätt. Det lönar sig ej att klaga däröver, utan bättre är att söka klargöra förhållandena. Vad jag här har att säga, återger i huvudsak föreläsningar, som hållits vid universitetet sistlidne hösttermin, utförligare i den förra delen om Grekland och staden Rom, i den senare delen om det romerska kejsardömets dyrtidsproblem blott skizzerat, ehuru detta är den vida viktigare delen. Men en utförlig framställning skulle bliva allt för vidlyftig för detta ställe, och jag hoppas, att i ett större sammanhang senare få tillfälle att återkomma till den just i vår tid mer än någonsin intressanta och viktiga inre utvecklingen i det romerska kejsardömet.

I. Grekland.

Dyrtidsfrågan är i antiken mycket mera aktuell och snart sagt regelmässig än den varit senare. Produktionsområdet var litet, och till en början levde varje stad på vad den själv frambragte. Så snart befolkningen i en stad vuxit så, att den ej längre kunde leva på områdets egna produkter, stod dyrtidsfrågan för dörren. Ty handel och transportmedel voro outvecklade, så att man ej förmådde att omedelbart kasta ett produktionsöverskott, om ett sådant möjligen fanns på ett annat ställe, till den ort, som led brist. Det är karakteristiskt, att man redan i äldsta tider finner myndigheter med vidsträckt befogenhet, som hade att övervaka torghandeln. I Grekland heta de agoranomer, i Rom ediler. De voro icke blott torgpolis och domare i mål, som uppkommo i handelstransaktioner, utan hade befogenhet att fastställa och övervaka torgpriserna, d. v. s. hindra livsmedelsocker, och måste i förekommande fall sörja för livsmedelstillförsel och reglering. Som det plägar gå, blevo dessa gamla, ordinarie myndigheter

snart förbrukade, och i dyrtid grep man till extra ordinarie åtgärder och myndigheter.

Till att börja med konstatera vi penningens ständigt sjunkande värde även i det gamla Grekland allt sedan uppfinningen av det präglade myntet i sjunde århundradet f. Kr. Den viktigaste myntfoten är den euböiska, därför att den antagits av den viktigaste handelsstaden Athen. Dess myntenhet, silverdrachmen, har ett metallvärde av c:a 72 öre. Den infördes av Solon, före hans tid använde Athen den äginetiska myntfoten, vars drachme var tyngre. Införandet av den lättare drachmen hade icke blott handelspolitisk innebörd, utan var sannolikt också avsedd att minska det ekonomiska trycket. Före kriget fördes ju i vårt land en ganska livlig diskussion om samma åtgärd, införandet av en lägre myntenhet, francen, varigenom man trodde sig kunna påverka priserna. Säkerligen var det då som nu en illusion.

Till jämförelse för att bedöma penningens köpkraft kunna spannmålspriserna tjäna (vete och korn)[1]. Spannmålen utgjorde då i ännu mycket högre grad än nu huvudstocken i födan. Slavar och den lägre befolkningen levde tämligen uteslutande på bröd med något tilltugg av inlagda oliver och torkad fisk. Det är betecknande, att då födan lämnas in natura, det alltid blott är tal om ett visst kvantum spannmål. 1 medimn (52 liter) korn kostade på Solons tid (början av 6 årh.) 1 drachme, omkring 400 f. Kr. 2 dr. och det dyrare vetet 3 dr. Under Alexanders första år, sextiofem år senare var 5 à 6 dr. ett måttligt medelpris. I den stora krisen omkring 330 stego priserna till 16 dr., t. o. m. till 18 dr. för korn, varom mera längre fram. Spannmålspriserna höllos nere genom importen, ej så köttpriserna, då slaktdjur knappast kunde införas i avsevärd grad med antikens ofullkomliga och dyra transportmedel. Ett får kostade på Solons tid 1 dr., omkring 400 f. Kr. 10 à 20 dr. och en oxe 50 à 100 dr. På Alexanders tid betaldes för en utvald oxe avsedd till offerdjur, således ett prima slaktdjur ända till 400 dr. Parallellt med livsmedelspriserna stego arbetslönerna. Kort före 400 var daglönen för en

[1] Beloch, Griech. Gesch. II[1] 358, II[2] 94; Böckh, Staatshaushaltung der Athener I[3] 117 ff.

grovarbetare ½ dr. på Alexanders tid 1 ½ dr., en yrkeslärd, t. ex. en murare, erhöll 2—2 ½ dr. Slavarnas kostpengar, d. v. s. minimum för födan, var det samma som hela daglönen sjuttio år tidigare, ½ dr., och fattigunderstödet höjdes från ⅙ till ⅔ dr. Det är den naturliga gången, som här visar sig. Arbetslönernas höjning håller jämna steg med den viktigaste beståndsdelen i födan, brödsäden, men blir långt efter köttpriserna. Kött ingick då som nu litet i sydländingens hushållning och förekom huvudsakligen blott vid de stora festerna, och där bestod staten fetsteken åt de fattiga medborgarna.

På grund av sin industriella och kommersiella utveckling intog Athen en särställning, som gör det särskilt viktigt för frågan. I äldre tider före Solon rådde där liksom i hela Grekland den gamla naturalhushållningen. I dylika förhållanden förekommer ej dyrtid utan hungersnöd, man drar åt svältremmen. Livsmedelsförhållandena voro överallt i Grekland besvärliga under 7 och 6 årh. f. Kr. Befolkningen var i kraftigt stigande, jorden ej allt för bördig och åkerbruket stationärt. Följden var dels en kraftig utvandring, varigenom en del av befolkningsöverskottet fann plats och utkomst i främmande länder — det är den stora kolonisationstiden —, dels elakartade sociala strider, i vilka adeln, d. v. s. godsägarnas makt bröts i de mest framskridna staterna. Naturligtvis skyllde man då som nu livsmedelsknappheten på exporten. Den första kända dyrtidsåtgärden är Solons exportförbud på alla jordens produkter utom olivolja. Olivoljan var det attiska landtbrukets standardartikel, och undantaget är bättre valt än dylika undantag pläga vara även i våra dagar, därför att det var uteslutet att i en hastig vändning kasta över produktionen på den exporttillåtna varan, som betalde sig bäst. Det tar många år, innan ett olivträd blir fruktbärande.

Den inre oron i Athen lade sig mycket mera genom den materiella utvecklingen under Peisistratos (561—528), landtbrukets och handelns uppblomstring, än genom Solons politiska och legislativa reformer i början på århundradet. Peisistratos har kraftigt uppmuntrat landtbruket och visat Athen vägen till dess framtid på havet, där dess härskarställning grundlades genom perserkrigen. Under det 5 årh. behärskade Athens flotta det Ägeiska och Svarta

havet, öarna och kuststäderna kring det Ägeiska havet voro undersåtar i dess rike. Under denna maktställning utvecklades och koncentrerades handel och industri i Athen och dess hamnstad Piræus. Under naturalhushållningens tid gällde frågan hungersnöd. Sedan en kraftig handel och industri utvecklat sig och skillnaden mellan producenter och konsumenter uppstått, inträdde dyrtidsproblemet. Athens egen livsmedelsproduktion var otillräckligare än någonsin för att nära dess handels- och industridrivande befolkning, och gick förmodligen, liksom det skett i England, tillbaka under den kommersiella expansionen [1]. Men Athens havsbehärskande ställning och handelns därigenom befordrade koncentration i Piræus tryggade tillförseln, som man med alla medel sökte säkerställa [2]. Vad det viktigaste, brödsäden, beträffar, känna vi de lagbestämmelser, genom vilka Athen sökte tillförsäkra sig en tillräcklig import. Av spannmål, som inkommit till Piræus, måste två tredjedelar försäljas i Athen, en tredjedel fick exporteras [3]. En invånare i Athen var vid det strängaste straff förbjuden att föra spannmål till någon annan hamn än en attisk, d. v. s. Piræus Varje fartyg, i vilket en athensk medborgare eller en i Athen bosatt främling eller någon, över vilken en sådan hade makt, insatt penningar, skulle föra last, främst spannmål till Athen [5]. Den sista paragrafen är precis samma andas barn som bestämmelserna om bunkerkol och andra dylika klausuler, genom vilka vi sett skeppsfarten intvingas på bestämda vägar, som den havsbehärskande makten önskar. Genom sin örlogsmakt och genom kapitalets koncentration intog Athen under sin stormaktstid samma ställning, som den utnyttjat på samma sätt.

Ur en sådan maktställning uppstår tanken att ransonera livsmedelstillförseln till andra svagare stater och därigenom bringa dem under sitt politiska inflytande. Visserligen stodo de flesta stater i Grekland, framför allt Athens förnämsta vedersakare på

---

[1] Ed. Meyer, Forschungen zur alten Geschichte II 189 ff.

[2] Gernet, L'approvisionnement d'Athènes en blé, Bibliothèque de la faculté des lettres à Paris XXV sid. 269 ff.

[3] Aristoteles hos Harpokration s. v. ἐπιμελητὴς ἐμπορίου.

[4] [Demosthenes] XXXIV, 37; XXXV, 50; Lykurgos mot Leokrates 27.

[5] [Demosthenes] XXXV, 51.

Peloponnesos på en ståndpunkt i hushållningen, som gjorde dem oatkomliga för ransonering, men det fanns stater redan då, som ej kunde existera utan spannmålsimport. Då som nu var södra Ryssland ett spannmålsproducerande land och spelade huvudrollen för importen till Grekland. Vägen gick genom Bosporen och Dardanellerna. Där höll Athen vakt över trafiken [1], och vi äga ännu ett folkbeslut angående staden Methone på den chalkidiska halvön, som visar, att Athen politiskt utnyttjat sin makt över spannmalstillförseln [2]. Under det peloponnesiska krigets senare del vändes detta vapen mot Athen självt. Att sjöstriderna under åren 410—405 stå i och omkring Hellesponten beror på fiendens strävan att blockera och svälta ut Athen genom att avskära det dess spannmålsimport. Den attiska landsbygden var i fiendens våld, och Athen var en belägrad stad, som blott hade andrum på havet — tillsvidare.

Vi ha inga detaljerade underrättelser om den dyrtid och nöd, som måste ha rådt i Athen under denna senare fas av det peloponnesiska kriget. Slutet var sammanstörtandet av Athens makt och rike. Athen förlorade sin havsbehärskande ställning och därmed säkerheten för sin livsmedelstillförsel. Den behövdes ännu. Ty handel och industri söka sig ej så fort nya vägar, Athen var fortfarande Greklands förnämsta industri- och handelsstad. Den ställningen förlorade det först genom följderna av Alexanders tåg, som framkallade nya handels- och industricentra och ledde handeln in på nya vägar. Athen hade således fortfarande att lösa sitt dyrtidsproblem, blott under mycket vanskligare förhållanden, då det ej längre besatt de gamla maktmedlen.

Vi få en inblick i svårigheterna under en kris kort före Antalkidas' fred år 387 genom Lysias' tal mot spannmålshandlandena [3]. Det är på samma gång ett karakteristiskt exempel på de sig ständigt lika palliativ i lagstiftningsväg, genom vilka man söker motarbeta dyrtiden, som lika regelbundet vittna om att hur man vänder

[1] Det tillsattes särskilda 'väktare över Hellesponten'.

[2] Dittenberger, Sylloge inscriptionum græcarum[3] n:r 75.

[3] Lysias XXII, analyserat av v. Wilamowitz-Möllendorff, Aristoteles und Athen II 374 ff. Gernets invändningar anf. st. sid. 336 ff. synas mig ej rubba uppfattningen.

sig, har man centrum gravitatis bak. Det fanns en lag, som förbjöd spannmålshandlandena att av importörerna uppköpa mera än femtio mattor spannmål at gången. Den var stiftad i bästa mening för att hindra jobbare att genom massuppköp monopolisera marknaden, hålla inne lagren och driva upp priserna. Vi ha haft liknande bestämmelser, t. ex. förbuden att sända mer än högst 500, resp. 100 kilo potatis åt gången till samme mottagare. Spannmålshandlandena anklagades för att ha överträdt denna lag. De erkände utan vidare men åberopade sig på tillstånd och medverkan av livsmedelsinspektören Anytos, en av den härskande radikala demokratiens koryféer, i historien bekant som en av dem, som anklagade Sokrates och genomdrevo, att han dömdes till döden.

Saken tycks ha hängt ihop på följande sätt. Under normala förhållanden upprätthöll den anförda bestämmelsen konkurrensen mellan spannmålshandlandena, men nu hade brist på brödsäd inträdt. Priserna skruvades upp och fluktuerade starkt. Lysias anför, att priserna på en enda dag kunde variera med en hel drachme. Importörerna behärskade situationen, därför att spannmålshandlandena voro ivriga att få sina femtio mattor, och när de voro slut, överbjödo varandra för att få en ny omgång. Folket maste så betala de stegrade priserna. Orsaken var ytterst den begränsning i konkurrensen, som lagen stadgade; den hindrade spannmålshandlandena att förse sig med större lager och normera prisrörelsen. Anytos var så klok, att han rådde handlandena att bilda en ring mot importörerna, men för att få hand med marknaden måste de sätta sig över lagen och inköpa större lager än de hade lov till. Lagöverträdelsen var ostridig och process följde. Mellanhandlare äro alltid impopulära, ej minst i antiken, dem tillskrives onödig fördyring av livsmedel av vinstbegär. Anklagaren spelar på de populära strängarna och menar, att om folket högg huvudena av spannmålshandlandena, skulle det få sin brödsäd billigare. Den mäktige politikern Anytos, på vars råd de anklagade åberopade sig, behandlas med silkesvantarna och försvarar sig med den skruvade formuleringen, att han ej bedt handlandena lagra spannmål utan bara att låta bli att genom konkurrens driva upp priserna. I bakgrunden skymta de verkliga jobbarna, importörerna, som de förfördelade. Mycket riktigt hade de ju genom den olagliga ringbild-

ningen hindrats att fullt utnyttja de utmärkta vinstchanserna. Anklagaren menar, att man bör skydda importörerna, eljest får man ingen brödsäd. I sak var det nog så riktigt och en ömtålig punkt. Ty sedan Athen förlorat sin stormaktsställning, låg dess brödsädsimport i händerna på utländingar, och det var en viss risk att driva bort dem, om åtgärder i livsmedelsreglerande syfte riktades mot dem. Deras förbittring gick ut över spannmålshandlandena, som i förväg voro illa anskrivna hos folkdomstolarna som livsmedelsjobbare. Processens utgång är obekant, men det skulle blott varit vad man kunnat vänta, om man förfarit efter den lika gamla som moderna grundsatsen att hänga de små tjuvarna och låta de stora löpa, precis som man nu inskrider mot småsynder mot de oändliga och obegripliga kristidsförordningarna och genom tillfälliga razzior ger lagligheten ett obehagligt släkttycke med lotteri men låter högfinansen tjäna miljoner och åter miljoner och kommissionerna — påstås det — lägga lök på dyrtidslaxen.

Detta är blott det bäst kända exemplet på livsmedelsvanskligheterna i det 4 århundradet. Förhållandena voro så osäkra, att en kris kunde utbryta när som helst, då importen av någon anledning försvårades eller avbröts. Hur viktig frågan var för Athen, kan man se därav, att brödsädsanskaffningen var ett lagstadgat stående ärende på föredragningslistan i månadens första ordinarie folkförsamling [1]. De gamla agoranomerna räckte ej till för regleringen. Därför tillsattes särskilda brödsädsinspektörer och inköpskommissioner [2].

En ny omfattande kris inträffade omkring 330 f. Kr. Som orsak angives allmän missväxt, svårast i Grekland men även i Egypten, som redan hade ganska stor betydelse för spannmålsimporten. Den hör emellertid in i ett större ekonomiskt sammanhang. Alexander hade erövrat perserriket och satt de stora skatter i omlopp, som perserkonungarna enligt orientaliskt bruk hopat. Penningmängden hade plötsligt starkt stegrats liksom efter spanjorernas upptäckt av Amerika och efter upptäckten av de stora guldfälten på 1800-talet. Följden av den cirkulerande penning-

[1] Aristoteles, Athens statsförf. 43,4.

[2] Sitofylakes och sitonai; de förre voro ett ordinarie tiomannakollegium, fem för Athen och fem för Piræus, anf. arb. 51,3.

mängdens ökning blev nedgång i penningvärdet, och då ökningen skett plötsligt, en krisartad dyrtid. Den hade inträdt redan 330, året efter det sista avgörande slaget mot Darius vid Gaugamela, var ännu ej övervunnen 326, men 325 hade sakerna ånyo kommit i ordning [1].

Under denna tid få vi en inblick i de fördomsfria affärsmetoderna. Som den svåraste jobbaren framställes Alexanders ståthållare i Egypten, Kleomenes från Naukratis. Hans manipulationer i Egypten må man läsa hos Aristoteles [2]. Vad Grekland beträffar, har han ökat sin vinst genom ett utbildat underrättelsesystem. Om ett fartyg kom med en spannmålslast, kunde man ju ej lägga i land och höra sig för om priserna. Ty städerna hade exportförbud, och då hade det gått liksom i Kirkwall, lasten hade blivit kvarhållen. Kleomenes skaffade sig därför agenter i olika städer, som genom brev underrättade hans skeppare om prisläget, så att lasterna kunde dirigeras dit, där priserna voro högst [3]. Oss tyeks ju detta rätt naturligt, men det var annorlunda i en tid, då underrättelsesystemet var ytterst bristfälligt. Athenarna tycks det ha retat obeskrivligt, och de hade skäl, då vetet steg till över det tredubbla priset, 16 drachmer, ja den sämre brödsäden, kornet, till och med till 18 drachmer. Det är ungefär, vad som nu händt oss.

Athenarna gjorde vad de förmådde. De sände ut konvojer för att beledsaga spannmålsfartygen, men Athen behärskade ej längre havet och spannmålshandeln låg i händerna på utländska köpmän. De bildade en dyrtidsfond och satte Demosthenes till dess ledare. Det gällde att skaffa pengar till den, och därvid litade man som ofta i antiken vid extraordinära behov till frivilliga bidrag, en åtminstone till namnet frivillig beskattning av de förmögna. Demosthenes själv bidrog med en talent (6000 dr.). Det var dock ej så helt med frivilligheten. Demosthenes maste ju lämna ett anständigt bidrag på grund av sin ledande politiska ställning. Betecknande är, att de som blivit ådömda böter, fingo avräkna dessa på sina bidrag. För utländingar utom och inom Athen hade man andra lockmedel och belöningar. Den avundsjukt be-

[1] A. Schæfer, Demosthenes und seine Zeit [2] III 225 f.

[2] [Aristoteles] Ekonomik p. 1352.

[3] [Demosthenes] mot Dionysodoros LVI 7 ff.

vakade athenska medborgarrätten tilldelades den i Athen bosatte utländske undersåten Chairefilos och hans söner, därför att han infört saltad fisk. Några tusen tunnor fetsill skulle nu onekligen vara värda en bättre orden. Samma upphöjelse kom bankirerna Epigenes och Konon till del, säkerligen för vägande bidrag till dyrtidsfonden. En viss Difilos erhöll en bildstod på torget och spisning i prytaneion, vilket bortsett från den materiella sidan är den antika motsvarigheten till serafimerkedjan. Tre småfurstar från det spannmålsproducerande Krim, Gorgippos, Pairisades och Satyros, ärades desslikes med bildstoder. De hade, liksom en annan furste vid namn Leukon gjort tjugo år tidigare, sändt Athen brödsäd. Sydryssland tog sina kultur- och lyxvaror från Athen. Genom att bispringa Athen i en svår situation försäkrade sig dess furstar om den athenska importen. En i Athen bosatt utländing Chrysippos och hans broder försäkra, att de infört 10,000 medimner spannmål och sålt den till det övliga priset, 5 dr. för medimn. och till på köpet skänkt 1 talent (6000 dr.) till uppköp av brödsäd [1]. De voro spannmålshandlande, som drevo affärer på Krim. Deras hjälpsamhet och gåva kan således betraktas som en vinstkonjunkturskatt. Vi veta ej, vilken belöning denna firma erhöll, men en viss Herakleides från Salamis på Cypern, som sålt 3000 medimner till 5 drachmer och skänkt 3000 drachmer till brödsädsuppköp. bekransades offentligt [2], vilket motsvarar förläningen av en mindre orden.

Under den följande tiden gick det allt mer bakut med Athen. Den ekonomiska grundvalen hade undandragits det genom omläggningen av handelsvägarna och tillkomsten av nya produktionskraftigare industricentra i östern. Källorna tystna. Vi kunna blott anföra ett äredekret från c:a 175 f. Kr. för en grosshandlande, som importerat och för billigt pris till staten sålt olja och spannmål [3]. Anspråken på hjälp hade sjunkit i jämnbredd med Athens makt, och staten hade tagit livsmedelsförsörjningen i sin hand.

Tecken från det övriga Grekland, särskilt öarna i det Ägeiska havet, som voro tämligen ofruktbara och hade en befolkning av

[1] Demosthenes' tal mot Formio XXXVI 38 f.
[2] Inskrift utgiven av Köhler, Athen. Mitteilungen VIII 1883, 211 ff.
[3] Athen. Mitteil. XXXVI 1911, 73.

skeppare och fiskare visa, att regleringen av tillförseln av livsmedel och andra förnödenheter under den hellenistiska tiden var ganska allmän. På ön Rhodos, som ligger nära korsningspunkten av två stora handelsvägar, från Alexandria norrut och från Syrien västerut, hade Greklands mest betydande transitohamn och handelsstat under tiden efter Alexander växt upp. Geografen Strabon säger om rhodierna, att de sörja för folket, ehuru de ej ha demokratisk styrelse. Likväl vilja de tillfredsställa den fattiga befolkningen. De tillhandahålla brödsäd åt den, och de förmögna taga sig av de fattiga enligt gammal tradition. Det finnes vissa förpliktelser att anskaffa sovel, så att de fattiga kunna leva och staden har arbetare och matroser [1]. På ön Delos känna vi genom en inskrift från andra hälften av 3 årh. f. Kr. en reglering av handeln med kol och ved. Importörerna skola deklarera sina varor, få ej uppköpa något på ön och skola sälja direkt till förbrukarna varken över eller under det fixerade priset [2]. Man vill således stävja jobberi och undvika mellanhänder, vilka i antiken voro hatade som nu, men då insåg man ännu mindre deras onmbärlighet utan sökte komma åt dem genom lagstiftningen. Samma tendens kommer till synes i ett reglemente för ullhandeln från ön Chios [3]. Ullen skall köpas direkt från hjorden, mellanhänder hotas med böter och konfiskering av varan.

Brödsädsförsörjningen står dock allt jämt i intressets förgrund. Blott har man det intrycket, ehuru det ej låter strängt bevisa sig, att det oftare är privat frikostighet än statsligt initiativ. Det överensstämmer med den allmänna tendensen i det sjunkande Grekland, där ödslighet och fattigdom allt mer utbredde sig, medan en och annan genom rikedom och förbindelser med härskarna i de hellenistiska rikena och Rom höjde sig högt över den inhemska torftigheten. I Karystos på Euböa, en gång Athens kornbod, omnämnes t. ex. en man som köpt brödsäd och en annan som inköpt brödsäd och olja [4], på ön los jämte agoranomerna en som inköpt

[1] Strabon XIV 2,5 (p. 652 f.).
[2] Bulletin de correspondance hellènique XXXI 1907, 46 ff.
[3] Jahreshefte des österreichischen archäol. Instituts XII 1909, 142 ff.
[4] Inscriptiones græcæ VII: 9 n:r 8 och 20.

brödsäd för statens räkning[1]. Liksom en gång i Athen lockade man köpmännen att lossa på pungen och öppna sina förråd genom ärebevisningar. Histiaia på Euböa[2] utställer ett äredekret för en rhodisk köpman, som förmedlat brödsädskommissionens inköp på ön Delos, som under romerskt beskydd blivit en viktig handelsplats, och utan ränta försträckt penningar. Detsamma gör Mindre Asiens viktigaste handelsstad Efesos omkring 300 f. Kr. med en annan rhodier Agathokles, som infört 4000 hekteis (nära 400 hl.) vete och sålt det billigare än andra, som begärde mer än 6 drachmer[3]. Thersippos från Nesos nära Lesbos skaffade brödsäd och försträckte penningar mot låg ränta till spannmålsuppköp[4]. Amorgos ärar en kommissarie för brödsädsuppköp, som skänkt spannmål[5].

Emellertid finns det också exempel på att man sökt skapa en stadigvarande ordning för brödsädsförsörjningen. För en sådan kräves driftkapital. Så skedde på Samos i början av det 2 årh.[6]. Driftkapitalet skaffades på övligt vis genom frivilliga bidrag, för räntorna inköptes spannmål från Heras tempelgods i Anaia på fastlandet mitt emot. Den utdelades gratis med två mått i månaden at varje medborgare, så långt den räckte. Omkring 303 förenade sig två städer på Mindre Asiens kust, Teos och Lebedos, till ett samhälle. Lebedos ville då avsätta en fond på 1400 staterer, för vars räntor spannmål skulle uppköpas. Mindre Asien stod då under Antigonos den enögdes välde. Konungen fann, att beloppet var för högt tilltaget och nedsatte det till 1000 staterer under påstående, att han fruktade slöseri, om stora förråd hopades; man kan ju, säger han, med lätthet erhålla spannmål från de i grannskapet belägna kronodomänerna. Fri handel garanteras[7]. Det låg nog politik bakom detta beslut. Tiderna voro osäkra, och genom att hålla städerna kort i fråga om livsmedelsförråd, trodde

[1] Anf. st. XII: 5 n:r 1010.
[2] Anf. st. XII: 9 sid. 169 r. 96.
[3] Dittenberger, Syll. inscr. græc.[3] n:r 354.
[4] Inscr. græcæ XII: 2 n:r 645.
[5] Anf. st. XII: 7 n:r 40.
[6] Sitzungsberichte der Akad. der Wiss. Berlin 1904 sid. 917 ff.
[7] Dittenberger, anf. st. n:r 344 r. 73 ff.

sig konungen kunna pressa dem till lydnad. Brödsädstillförseln var lika viktig och besvärlig som någonsin, men förhållandena voro små och makten ingen, anordningarna blevo därefter.

II. Rom.

Rom var från början en stadstat av samma typ och med samma inrättningar som de grekiska städerna. Det förefaller, som om de sista konungarna gynnat den handels- och industridrivande stadsbefolkningen. Säkert är, att den revolution som störtade konungadömet utgick från vad vi skulle kalla agrarerna, de adliga större jordägarna. Den lamslog för en lång tid framåt Roms makt, men under denna tid vann det i inre samling, så att dess krafter blevo vuxna de uppgifter, som ställdes. Rom var således under republikens äldre tid en agrarstat med större jordägare, hos vilka det politiska inflytandet låg, och en i början halvfri, sedermera fri bondebefolkning. Under dessa förhållanden beror dyrtid, som förut påpekats, på missväxt, varav hungersnöd blir följden. Då förslogo ej alltid de ordinarie ämbetsmän, som hade att övervaka livsmedelshandeln, edilerna. Det tillsattes enligt traditionen t. ex. 495 och 440 f. Kr. särskilda brödsädskommissioner, som uppköpte spannmål i Etrurien, Umbrien och på Sicilien. Vid det sist nämnda tillfället hade en rik plebej Spurius Mælius genom sina gästvänner och klienter på egen bekostnad hopköpt stora mängder spannmål i Etrurien och utdelade den till folket. Tydligen ha de officiella institutionerna ej förmått avvärja kalamiteten, men en inflytelserik privatman, kanske affärsman med vidsträckta förbindelser förmådde skaffa vad som behövdes. Hans förmåga att mätta det romerska folket kände de politiska makthavarna som en fara. Man kunde endast befria sig från honom genom en kupp. Diktatorn Cincinnatus lät döda honom under påstående, att han eftersträvat tyrannmakt. För att lugna folket såldes hans samlade spannmålsförråd till ett as för modius (8,733 liter), och lovade man att låta välja militärtribuner i ställer för konsuler. Det var under ståndsstridernas tid. Händelsen har, som vi skola se, profetisk innebörd. Mælius' motståndare hade inte orätt i sin uppfattning.

Rom blev en storstad efter samniterkrigen, vars segerrika av-

slutning kort efter 300 f. Kr. bragte hela mellersta Italien med dess kraftiga, stambesläktade befolkning under Roms välde. Därmed blev livsmedelsförsörjningen en brännande fråga på helt annat sätt än under agrarstatens tid liksom i de grekiska städerna, från vilka utan tvivel mönstret hämtats. Med det första puniska kriget kastades Rom in i världspolitiken och förvärvade sina första provinser Sicilien och Sardinien. I det andra puniska kriget träffades Italiens landtbruk och självförsörjning av livsmedel av en katastrof, från vilken det aldrig hämtat sig, genom de långa krigsårens härjningar i södra Italien. Men Rom hade nu medel att försörja sig genom att lita till provinserna. Sicilien var dess kornbod och man försäkrade sig om nyckeln till den. Landet förbjöds att exportera spannmål till något annat håll än Rom: spannmål inflöt till den romerska staten dels som arrende för statsdomäner dels som skatt. Uppgifter föreligga från Ciceros tid, då 3 miljoner modii utgjordes i tionde, lika mycket i ett andra tionde och 800,000 modii som utskriven spannmål, tillsammans bortåt 600,000 hl. Från Sardinien, som nu för tiden exporterar mera spannmål än Sicilien, vilket på övergangen till kejsartiden förlorade sin ställning som spannmålsexporterande land, böra också avsevärda kvantiteter ha importerats. Spannmålen magasinerades i Puteoli och fördes därifrån till Roms hamnstad Ostia, där en särskild ämbetsman, quæstor Ostiensis, var tillsatt för att övervaka rörelsen, och därifrån i prånar uppför Tibern till Rom. Där försåldes den genom edilernas försorg till ett pris, som väl endast i undantagsfall understeg självkostnadspriset och normerade marknadspriset. Naturligt är, att staten vid dyrtid grep in och satte till av sina medel för att förhindra prisernas uppskruvning. Det förekom också, sedan de romerska ämbetsmännen för att vinna popularitet och göra karrier börjat på frikostigheter mot folket, att edilerna betalde ur egen kassa för att hålla priset nere. Det berättas t. ex. om Marcus Seius, att han i dyrtid gav folket en modius för ett as[1]. Tyvärr känna vi ej de gängse priserna på hans tid, så att vi ej kunna bedöma hans frikostighet. Det var en gåva till folket *(largitio)* liksom teater- och circusspel och annat, som är välbekant.

[1] Cicero, de officiis II 58.

Allting har två sidor, så ock nedbringandet av livsmedelspriserna. Vare sig det sker genom påbjudande av maximipriser, som ej lämna tillräcklig vinstmarginal, eller genom utländsk konkurrens, som arbetar med billigare produktionskostnader, så nedbringar det också produktionen i det egna landet. Häri låg kärnan av tullstriden på åttitalet. Frågan var, om brödsädspriserna skulle höjas genom tull på den billigare utländska produktionen eller om en avsevärd del av den svenska jorden skulle falla under den gräns, där produktion ej lönade sig. På Sicilien voro produktionskostnaderna lägre än i Italien, därför att man på Sicilien drev landtbruket med slavar, medan ännu Italien i stor utsträckning hade en befolkning av fria bönder. Krigens härjningar, stormaktspolitiken och nedbringandet av spannmålspriserna ha fört till slavdrift och bondeklassens försvinnande i Italien. Roms behov av billiga livsmedel har utbredt omkring staden kampanjans ödslighet. Den som med historiens gång i sitt minne ser ut över det av målare och diktare förhärligade, stämningsfulla landskapet, gripes av en beklämmande känsla. På denna öde, av malarian hemsökta jord bodde och odlade de tusentals latinska bönder, som lagt grunden till Roms storhet.

Spannmalsprisernas nedbringande är, som ovan antydts, långt ifrån den enda orsaken till det italiska jordbrukets ruin, men det var ett svårt slag för spannmålsodlingen, att den berövades sin köpkraftigaste marknad, världsstaden Rom. I avlägsnare trakter kvarblev en del spannmalsproduktion: framför allt odlade man spannmål för att täcka den egna konsumtionen, en företeelse, som nu för tiden överallt kan iakttagas för produkter, för vilka ett snävt tilltaget maximipris bestämts. För resten omlades jordbruket liksom nu till mer lönande drift.

Man övergick till de båda ytterligheterna, å ena sidan den extensiva betesdriften. Den gamle agraren Cato rekommenderade den varmt i midten av 2 årh. f. Kr. Tillfrågad, hur man ur jorden skulle få säkrast inkomst, svarade han: med god betesdrift, och på en förnyad fråga, vilket därnäst var det bästa, svarade han: någorlunda god betesdrift [1]. Betesdriften kräver ytterst fåtaliga

[1] Plinius, Naturalis Historia XVIII 29.

arbetskrafter och lägger landet öde. Den utbredde sig framför allt i södra Italien. Å andra sidan ägnade man sig åt den kapitalintensiva driften, där dyrbarare produkter och sådana, som på grund av transportsvårigheterna ej gärna kunde importeras, förräntade ett större kapital och ett intensivt arbete, som nedlades på driften. Samme Cato förklarade, att om man hade åkerjord, gav vinodlingen den bästa inkomsten. Olivolja och vin äro de enda landtbruksprodukter, av vilka export från Italien omtalas. Man sökte också skydda denna produktionsgren till det italiska jordbrukets förmån. 129 f. Kr. utstaddes ett förbud mot anläggandet av nya vin- och olivplanteringar i provinserna. Genom detta monopol sökte man med den ena handen giva Italien, vad man tagit med den andra, spannmålsodlingen. Insiktsfulla män förstodo, att brödsädsutdelningen i Rom var orsaken till jordbrukets och bondeståndets ruin. Kejsar Augustus skall därför ha tänkt på att avskaffa den men trots detta ha funnit tanken outförbar. Det skulle ha betydt hungersnöd och hungerrevolter och endast kunnat utföras i samband med en evakuering av staden. Den risken kunde man icke stå i världens huvudstad.

Regleringen av spannmålsimporten och brödsädspriserna i Rom hade sin dryga andel i Italiens bonde- och jordfråga, som Graccherna kastade in som en brandfackla i den politiska striden. Den skall här inte följas, blott en punkt, som för vårt ämne är av betydelse, framhävas. Gajus Gracchus, en av alla tiders störste partitaktiker, försökte att skilja det mobila storkapitalets representanter, riddarna, från senaten, som representerade det i jorden nedlagda storkapitalet, och genom denna schism mellan kapitalisterna skaffa väg för sina demokratiska reformer. Men han har ej undgått partitaktikerns förbannelse att riva ned med andra handen, vad han byggde upp med den ena. Han måste vinna Roms invånare, vars röster behärskade folkförsamlingen. Ingen åtgärd var populärare än anskaffandet av billigare livsmedel. Alltså lät han Roms invånare i folkförsamlingen votera åt sig en nedsättning av brödsädspriserna långt under självkostnaden på statens bekostnad. Medan dessa på produktionsorten Sicilien belöpte sig till 12 à 16 as, vartill ytterligare kostnaderna för transport, lagring och utdelning måste läggas, bestämdes det, att brödsäden i Rom skulle säljas

till 6 1/3 as. Därigenom gjorde han ställningen för småbruket, vars upphjälpande hans politik avsåg, ännu omöjligare. Inte var det någon idé att med svett och möda odla en säd, som man i Rom kunde köpa för kanske en fjärdedel av produktionskostnaderna! Vilja vi föreställa oss, hur en dylik åtgärd skulle verka, kunna vi tänka oss, att staten i importpremier betalte halva inköpspriset av brödsäden och därtill transport- och lagringskostnaderna, och att spannmålen försåldes till detta pris i de större städerna. Man kan tänka sig, hur det skulle gå med vårt landtbruk.

Sedan Roms befolkning en gång upptäckt, att den i folkförsamlingen kunde votera billiga brödsädspriser åt sig och låta de erövrade provinserna betala kalaset, hade man kommit in på ett sluttande plan, där det icke fanns någon hållpunkt, förr än man nått botten, gratisutdelningen. De demokratiska partiförarna ställde förslagen för att försäkra sig om röster. Saturninus nedsatte år 100 f. Kr. priset till 5/6 as, Livius Drusus upptog samma pris i sina reformförslag år 91. Optimaterna strävade mot på grund av partimotsatsen och väl också för att ej locka mer valpöbel till Rom. Sulla upphävde systemet, men då efter hans död det oligarkiska senatsväldet råkade i svårigheter — det var det stora slavkrigets år 73 f. Kr. —, införde konsulerna Terentius och Cassius en utdelning av 5 modii i månaden till ett pris av 6 2/3 as till ett begränsat antal behövande medborgare, men under oroligheterna år 62 skrämdes senaten, så att den ej mer kunde reglera mottagarnas antal. Botten nåddes, då den beryktade demagogen Clodius år 58 genomdrev, att brödsäden skulle levereras gratis, fem modii i månaden; mottagarnas antal uppgick slutligen till 320,000. Vilka ständigt växande utgifter detta medförde, har man försökt beräkna: år 73 — 10 miljoner sestertier, 62 — 30 milj., 56 — 40 milj., 46 — 76,8 milj., den sista summan i svenskt mynt c:a 12 milj. kr., men i köpkraft mångdubbelt mera. Så kunde det icke fortgå. När Cæsar vunnit makten som det demokratiska partiets ledare, kunde han våga sig på en inskränkning. Han evakuerade delvis Rom genom att locka en del av dess fattiga, arbetslösa befolkning att slå sig ned i de kolonier, som han anlade i provinserna. Oberättigade, som smugit sig in i listorna, strökos. Så nedbragtes antalet av dem, som erhöllo gratis brödsäd till 150,000. Det steg

sedan till 200,000 och därvid tycks det ha förblivit under kejsarna, som måste fortsätta det system, som republiken lämnat dem i arv.

Gratisutdelningen av brödsäd har uppstått ur den i antikens städer vanliga regleringen av livsmedelstillförsel och priser, sedan den blivit ett vapen i den politiska partikampanjen och Roms maktställning gjorde det möjligt för dess invånare att få sitt livsuppehälle på den erövrade världens bekostnad. Denna förskjutning medförde, att vad som ursprungligen varit en allmän dyrtidsatgärd, övergick till ett understöd åt den breda massan av den fattiga, fria befolkningen i Rom.

Apparaten är bekant från kejsartiden. Dess väldiga omfång blir bäst åskådlig genom en vandring i Ostias magasin, som visa antiken från en mindre estetiskt tilltalande men ej mindre intressant sida än den välmående landtstaden Pompeji. De som voro berättigade att mottaga gratis brödsäd uppfördes på listor, som anslogos offentligt. Då antalet var begränsat, måste den, som ville erhålla detta understöd, anmäla sig; fanns för tillfället ingen plats, fick han stå på exspektans, tills någon gick undan och en plats blev ledig. Genom anmälningsplikten höll man de icke-behövande borta. De torde i regel ha avstått från försöket, och gjorde de det, kunde de tillbakavisas. Skötseln av allt detta torde ha ålegat förestandarna för tribus och kvarter i staden. Ty de hade omsorgen om andra gåvor, som den kejserliga frikostigheten beskärde Roms befolkning, och övergingo allt mer till ett slags fattigvårdare. Den som blivit uppförd på listan, erhöll som legitimationsmärke en pollett *(tessera)*, men denna var i motsats till våra ransoneringskort icke personlig utan kunde överlåtas. Det var ju icke heller fråga om ransonering utan om understöd, och om någon fann, att han hade större fördel av att sälja sin pollett, stod det honom fritt. Överlåtelsen kunde ske för viss tid eller all framtid; och förmöget folk brukade försörja sina klienter och frigivna genom att inköpa en brödsädspollett åt dem. På polletten angavs dag i månaden och den av de 45 butikerna i porticus Minucia, i vilken de fem modii utlevererades mot uppvisande av polletten. Polletten tjänade således blott som legitimation icke som kontroll över den utdelade kvantiteten som våra ransoneringskort, då den ej avlämnades. Kontrollen torde ha berott på tjänstemännens personliga kännedom

om de till utdelning berättigade. Själva kontrollerades de därigenom, att de för var dag erhöllo den kvantitet säd, som man visste åtga [1].

Regleringen av livsmedelspriserna hade utvecklat sig till ett fattigunderstöd av en stor del av Roms befolkning — hur detta alltjämt utsträcktes under kejsartiden skall ej här skildras —, men regeringen uppgav ej heller att genom en allmän reglering av spannmålsmarknaden sörja även för den övriga delen av befolkningen. Under Augustus levererade Egypten 20 miljoner modii (c:a 1,750,000 hl.) till Rom. Åt de 200,000 mottagarna av gratisspannmål åtgingo årligen 12 milj. modii (c:a 1 milj. hl.). Det blir således ett betydligt överskott, och det blir än större, då man måste räkna även med andra spannmålsproducerande länder, framför allt provinsen Afrika, vars produktion var lika stor som Egyptens. Genom kombination av ställen hos två författare har man velat sluta, att årligen 60 milj. modii importerades till Rom, men denna kombinations tillförlitlighet är mycket tvivelaktig. Beloch har med skärpa tillbakavisat den, då den skulle föra till ett orimligt högt invånartal för Rom [2]. Autentisk är däremot uppgiften om det överslag över Roms brödsädsförsörjning för sju år framåt, som kejsar Septimius Severus efterlämnade vid sin död. Dagligen

---

[1] Det finnes en mängd polletter, vanligen af bly och till det yttre liknande mynt, i behåll, vilka behandlats i ett viktigt arbete af M. Rostowzew, Die römischen Bleitesseræ, Klio, Beiheft III. De användes som biljetter och kontrollmärken i många olika förhållanden. Rostowzew menar sid. 12 ff., att brödsädsutdelningen under Augustus skedde mot avlämnandet av en tessera, men att under Claudius infördes en tessera som legitimation, som var i mottagarens ständiga ägo, därjämte hade han dock som förut att avlämna en tessera för varje gång som kontrollmärke. Bevisningen för detta ganska komplicerade system är ej tillfyllestgörande. Min uppfattning stöder sig på Corpus inscriptionum latinarum VI n:r 10223: *Ti. Claudius Aug. lib. Januarius curator de Minucia die XIIII ostio XLII* från Claudius' eller Neros tid. J. tjänstgjorde således vid utdelningen af brödsäd i den 42 butiken och blott en dag i månaden den 14. Detta är hittills ej förklarat, men kan förstås ur kontrollsynpunkt, om J. hade att personligen känna alla dem, som voro berättigade att denna dag avhämta gratis spannmål i den 42 butiken. Det var ingen orimlighet, de uppgingo ej till fullt 150 personer.

[2] J. Beloch, Bevölkerung der antiken Welt sid. 411; jmf Jahrb. f. Nationalökonomie u. Statistik LXVIII 1897, 328 f.

skulle 75.000, årligen 27,375,000 modii kunna utdelas, en kvantitet som med den vanliga rationen av fem modii pr månad räckte för 450.000 personer. Gratismottagarnas antal voro fortfarande 200,000. Den överskjutande kvantiteten har tydligen sålts för ett av staten bestämdt pris och tjänat att reglera marknaden. Det skedde på det viset, att man köpte en pollett, mot vilken man fick avhämta spannmål i statens magasin [1].

Staten, som erhöll stora mängder spannmål i arrende och i skatter och, om de ej räckte till, köpte upp, hade igenom dessa kvantiteter marknaden i sin hand och kunde hindra priserna, att genom missväxt eller spekulation skjuta upp i höjden. Hur de av staten normerade priserna förhöllo sig till de verkliga av produktions- m. fl. kostnader betingade, är ej tillräckligt bekant, men även denna reglering, som är en verklig dyrtids- eller kanske ännu rättare dyrortsåtgärd, har kostat vackra summor. Ibland gick regleringen itu. Under normala förhållanden måste man även i viss grad ha litat till den fria marknaden, men om någon kalamitet inträffade, som minskade förråden och drev priserna upp i höjden, kastade sig alla på statsspannmålen. För att möta denna eventualitet har man upplagrat stora reservförråd, vilket är bekant från Neros och Septimius Severus' regering.

Man brydde sig ej om att stimulera produktionen, den låg provinserna, däremot sökte man uppmuntra den privata tillförseln genom understöd åt handlande och redare. Det berättas, att Augustus tog hänsyn till att den enskilda affärsverksamheten ej skulle lida genom hans utdelningar. Han hade ju också en ovanligt god ekonomisk insikt. Claudius ersatte redarna förluster genom haveri, d. v. s. staten övertog sjöförsäkringsrisken, Alexander Severus beviljade skattefrihet åt spannmålshandlande, som bosatte sig i Rom. Genom statsregleringen kvävde man i längden den fria handeln, även om man genom dessa åtgärder försökte hålla den under armarna.

Bröd och skådespel, cæsarernas berömda visdom att tillfredsställa »hungerns krav på bröd och sinnets krav på fröjd», ha kejsarna tagit i arv från republiken, därför att de helt enkelt ej kunde

[1] Härpå syftar Juvenalis VII 174 »den slant, som sädespolletten kostar».

annat, men sant är, att de grundat sin makt över Roms befolkning på sin makt över dess livsmedelsbehov. Även detta var ett arv från republiken. Bortsedt från det gamla men för förhållandet typiska fallet med Spurius Mælius, som redan relaterats sid. 15, så var det just omsorgen om livsmedelsförsörjningen, som under republikens sista tid bröt de republikanska traditionerna och framtvingade de första ansatserna till en monarkisk maktställning i lagliga former. Vi ha redan sett (sid. 15), att i tider av nöd de ordinarie statsorganen skötos åt sidan och ersattes med extra ordinarie myndigheter. Så gjorde den demokratiske ledaren Saturninus 104 f. Kr., då han undansköt quæstor Ostiensis och tillsatte en f. d. konsul Marcus Æmilius Scaurus att sörja för brödsädstillförseln. Republikens sista tid är sorgligt beryktad genom osäkerheten på havet. Det romerska folket tålte sjörövarnas oväsen, förmodligen i den meningen, att det var en av de risker, som köpmännen hade att bära, ända tills det gick ut över dess egen mage; sjörövarna hade fräckheten att bortsnappa spannmålsfartyg midt för Ostias hamn. Dyrtiden tvang ändtligen till en energisk åtgärd. Den bestod i det extra ordinarie utsträckta kommando över alla hav och kuster jämte förfoganderätt över behövliga penningmedel och truppstyrkor, som överlämnades åt Pompejus ensam år 67 f. Kr., således med uppgivande av kollegialiteten, som var en grundsats för de republikanska ämbetena. Livsmedelssvårigheterna ledde till en förnyelse år 57. Härom är ett brev av Cicero bevarat, som skarpt belyser ställningen[1]. Konsulerna föreslogo, att Pompejus skulle erhålla förfogande över spannmålen i hela riket. En senator föreslog vidare, att han skulle erhålla förfoganderätt över statens penningar, flotta och här och en ståthållarnas överordnad ämbetsmyndighet i provinserna. Senatens ledare, de som varit konsuler, knorrade, och det var ej att undra på.

Senaten var fullt på det klara med faran. Den monarkiska tanken arbetade sig fram icke blott genom härförarens grepp om hären, sedan den blivit en yrkeshär, utan också därigenom att, sedan de gamla statsämbetenas innehavare på grund av klickväsen, partipolitik och vanstyre ej förmådde lösa uppgiften att

[1] Cicero, ad Atticum IV 1.

skaffa Roms befolkning dess livsmedel, den insikten vann plats, att den enda utvägen var att överlämna fullmakt åt en enda handlingskraftig man. När senaten efter mordet på Cæsar och Antonius' nederlag vid Mutina anyo trodde sig ha makten i sin hand, inskärpte den därför, att kollegialitetsprincipen skulle iakttagas även beträffande ledningen av brödsädsförsörjningen [1]. Det var en from önskan. Framtiden visade, att de senatoriska ämbetsmännen, även om de fingo sin chance, ej voro i stånd att reda sig med uppgiften. Mommsens ord, att Augustus upptagit den monarkiska ledningen av brödsädsförsörjningen och därav gjort en grundpelare för kejsarmakten [2], träffar det riktiga. Dock har Augustus strävat efter senatens medverkan. Försöket har blott haft den följden att visa, hur fullständigt senatens ämbetsmän icke voro vuxna situationen.

År 22 f. Kr. inträffade en svår dyrtid, i Rom stegrad till verklig hungersnöd. De vanliga statsorganen sveko. Folket, som var vant att i Augustus se den, som redde upp alla svårigheter, omringade senatens samlingslokal och hotade att bränna senatorerna inne, om de ej gjorde Augustus till diktator. Det formella enväldet erbjöds honom, blott han kunde mätta Roms hungrande magar. Men han rev sina kläder och vägrade enständigt till namnet. Däremot atog han sig att bringa hjälp i livsmedelsnöden och tillsatte av egna medel till spannmalsinköp, varigenom han snart lyckades övervinna svårigheterna [3]. I realiteten var Augustus den ledande — därom svävade ingen i okunnighet —, men han sökte hjälp för utförandet hos senaten. Det tillsattes två prefekter för brödsädsutdelningen enligt senatsbeslut; antalet fördubblades år 18 f. Kr. De växlade årligen, men ämbetet var ordinarie. Då ett nytt nödläge kom år 6 e. Kr. sveko de senatoriska ämbetsmännen ånyo. Det var uppenbart, att hela den väldiga apparaten måste centraliseras och drivas rationellt. Därtill voro de höga herrarna i senaten ur stånd. Men finansiärerna och storköpmännen, riddarna, hade nu börjat att övergå i statstjänst. Bland dem var det ej svårt att

[1] År 43 f. Kr. Dio Cassius XLVI 39.
[2] Mommsen, Röm. Statsrecht [3] II 673.
[3] Dio Cassius LIV 1; Res gestæ D. Augusti § 18.

finna en kapabel man. Så tillsattes år 7 e. Kr. en riddare som præfectus annonæ, för framtiden ett av Roms viktigaste ämbeten, som bestod över ett halvt årtusende. I kejsarens namn sörjde han för anskaffandet och hemtransporten av den nödvändiga spannmålsmängden. De senatoriska kommissarierna fingo bestå, de hade att sörja för den mindre ansvarsfulla och besvärliga utdelningen i Rom, som gav ett sken av senatens medverkan. I själva verket hade kejsaren nyckeln till Roms skafferi. Därigenom förklaras den ängsliga omsorg, varmed han vaktade Egypten, varifrån huvudparten av Roms brödsädsbehov täcktes. Hans organ voro ensamma i stånd att sammanbringa de behövliga kvantiteterna och säkra transporten. Brödsädsförsörjningen gav kejsaren icke blott en uppgift att lösa utan också makt. Den har banat vägen för och befäst monarkien, vad på den viktiga del av rikets invånare ankommer, som levde och bodde i Rom.

(Forts. följer.)

HANDELSPOLITIK OCH TULLBESKATTNINGSRÄTT.

AV

SEKRETERAREN, JUR. KAND. S. E. ÖSTERBERG.

Den verkställande statsmaktens rådighet över tullarna i deras egenskap av handelspolitiska bytesobjekt och kampmedel bör tillmätas väsentlig betydelse. Därför får omsorgen om riksdagens beskattningsrätt icke föra så långt, att man med hänsyn till tullarnas natur av indirekta skatter reser bestämda hinder mot vidtagande av anordningar, varigenom tullsystemet kan göras till ett smidigt vapen i vårt förhållande till främmande makter. Beträffande tolkningen av våra nuvarande grundlagsbestämmelser på detta område har dock förefunnits och synes alltjämt vara för handen en oklarhet, som icke ställer sig fördelaktig för en rationell handels- och tullpolitik.

Som bekant hava förekommit trenne olika slag av tulltariffer nämligen *enkeltariffen, konventional-* och *generaltariffen* samt *maximal- och minimaltariffen.* Enkeltariffen (autonoma tariffen) innehåller allenast en kolumn med tullsatser, fastställda med hänsyn till landets egna behov [1]. De övriga systemen kännetecknas av tva kolumner. I konventional- och generaltariffen är den ena, generaltariffen, autonom och den andra bunden genom fördrag. Genom maximal- och minimaltariffen har redan från början fastställts två kolumner tullsatser, innefattande de yttersta gränserna för regeringens handlingsfrihet vid avslutandet av traktater.

[1] Enkeltariffer med traktatbundna positioner förekomma dock. Vår nu gällande tariff är en sådan. Jmfr. WETTERLUND: Några tull- och handelspolitiska spörsmål, Malmö 1918.

Önskar man strängt hålla på kravet om folkrepresentationens uteslutande rådighet jämväl över tullarna, ställa sig såväl enkeltariffsystemet som general- och konventionaltariffsystemet synnerligen oförmånliga såsom handelspolitiska vapen, ehuru det förra med hänsyn till dess oförmåga att lämna skydd ens i de fall, då klausulen om »mest gynnad nation» icke äger tillämplighet, givetvis måste anses vara oförmånligast. Maximal- och minimaltariffen, som redan från början blivit begåvad med dubbla kolumner, bereder större fördelar ifråga om regeringens handlingsfrihet, därest förhållandena icke nödvändiggöra ett överskridande av de fastställda gränserna: men de traktattekniska olägenheterna av nu ifrågavarande tariffsystem lära var så väsentliga [1] att en tillämpning av detsamma allenast med hänsyn till det formella kravet på riksdagens förfogande över tullsatserna icke torde vara att förorda.

Vad som erfordras för astadkommande av nödig handlingsfrihet för den verkställande statsmakten i handelspolitiskt avseende är dels en av riksdagen fastställd autonom tulltariff dels en befogenhet för regeringen att genom avslutande av fördrag med främmande makter upprätta konventionaltariffer, vilka så länge de äro gällande skola träda i stället för den autonoma tariffen i vårt förhållande till den andra traktatsslutande parten och alla de länder, som inneha ställning som mest gynnad nation. Då man torde kunna utgå ifrån, att tullsatserna i konventionaltariffen bliva lägre än dem, som blivit fastställda i den autonoma tariffen, skulle alltså den för regeringen erforderliga befogenheten komma att innefatta rätt att nedsätta eller borttaga de av riksdagen fastställda tullarna.

Därest systemet med mest gynnad nation kommer att utdömas i den kommande tidens handelspolitik, varom åtskilliga tecken bära vittnesbörd, synes det i än högre grad vara erforderligt, att den verkställande statsmakten äger möjlighet att med utgångspunkt från en stark autonom tariff kunna målmedvetet och smidigt utnyttja tullarna i det hårdhända kompensationssystem, som måhända blir den närmaste framtidens lösen för de handelspolitiska relationerna staterna emellan.

---

[1] Wetterlund: anf. arb.

På senare tiden ha röster höjts för att förläna Kungl. Maj:t befogenhet att höja tullarna. Det har gjorts gällande, att detta vore det enda medel, varigenom tullsystemet kunde erhålla erforderlig smidighet som handelspolitiskt vapen. Frågan om denna vidsträckta befogenhet för Kungl. Maj:t, vilken förutsätter grundlagsändring, ligger emellertid på sidan om, vad som här närmast är föremål för behandling, nämligen Kungl. Maj:ts befogenheter enligt gällande rätt ifråga om tullarna.

Äger nu den verkställande statsmakten i vårt land och särskilt med hänsyn till avslutandet av handelsöverenskommelser med främmande makter formell befogenhet att nedsätta eller borttaga tullavgifter?

I § 12 Regeringsformen stadgas. »Konungen äger att i avhandlingar och förbund med främmande makter inga — — — —» och i § 60 Regeringsformen heter det: »Till bevillningar räknas tull- och accismedlen, — — — — Ej må några allmänna avgifter, av vad namn och beskaffenhet som helst, utan riksdagens samtycke kunna förhöjas, tullen å inkommande och utgående spannmål allena undantagen. — — — —»

Beträffande innehållet i dessa grundlagsstadganden hava meningarna gått väsentligt isär, om också Kungl. Maj:t städse i realiteten synts hava genom nedsättning utav och befrielse från tullavgifter disponerat över tullarna utan riksdagens hörande. Särskilt torde böra erinras om de olika fall av tullfrihet, som senast under kristiden beslutats av Kungl. Maj:t utan riksdagens hörande.

För frågan om Konungens rätt över tullarna i samband med avslutandet av traktater äro särskilt av intresse förhandlingarna vid 1865—66 års riksdag. Vid 1886 års riksdag synes frågan sista gången hava bragts till särskild aktualitet. Vid sistnämnda riksdag väcktes motion om ändring i § 60 Regeringsformen, innefattande bland annat, att tullbevillningsavgifterna icke skulle få förändras utan riksdagens samtycke.

Konstitutionsutskottet avstyrkte motionen med en motivering, som framkallade kraftiga gensagor vid frågans behandling i Andra Kammaren. Utskottet uttalade nämligen beträffande borttagandet av Konungens rätt att nedsätta »allmänna avgifter», att enligt utskottets mening en dylik förändring ingalunda skulle medföra

gagn för samhället, ty den makt, Konungen för det dåvarande ägde i nämnda avseende, vore av behovet påkallad för att sätta honom i stånd att reglera ojämnheter, som vid bevillningarnas fastställande kunnat insmyga sig, samt att uppfylla statens traktatsenliga förpliktelser och förekomma, att den av riksdagen utövade beskattningsrätten kränker samhällsintressen, vilka det är Konungens grundlagsenliga rätt och plikt att skydda.

Första Kammaren biföll utskottets hemställan, medan Andra Kammaren visserligen lät vid utskottets hemställan bero men med ogillande av de i utskottets utlåtande uttalade åsikter om riksdagens beskattningsmakt.

Särskilt vände sig S. A. Hedin mot den uppfattning rörande Konungens befogenhet enligt § 60 Regeringsformen, som låg till grund för utskottets angivna uttalanden. Då det skulle kunna hända, sade herr Hedin, att man en gång i framtiden komme att åberopa Konstitutionsutskottets vid 1886 års riksdag avgivna utlåtande n:r 6 såsom ett slags auktoritet för en åsikt i den svenska statsrätten, vilken näppeligen förr torde hava blivit hörd under hela tiden från grundläggandet av 1809 års statsskick, ville han säga några ord om denna motivering. Det vore bekant, att under senare delen av den tidrymd, som förflutit från grundläggningen av vårt nuvarande statsskick, från åtskilliga håll framställts och med mycken styrka förfäktats den läran, att Kungl. Maj:t skulle äga, utöver den i Regeringsformen uttryckligen medgivna rättigheten i avseende å spannmålstullar, en allmän rätt att nedsätta av riksdagen beslutade tullsatser, följaktligen även att avskaffa dem; och det vore även bekant, att Kungl. Maj:t i åtskilliga fall utövat denna enligt talarens tanke självtagna makt. Detta vore en jämförelsevis ny lära. Den var okänd för grundlagsstiftarna, och för riksdagen under de första decennierna efter 1809 och den förmenta rätten togs den tiden icke heller i anspråk av Kungl. Maj:t. Uppkomsten av den nya teorien, att Kungl. Maj:t skulle utan riksdagens bemyndigande äga rätt upphäva eller minska av riksdagen beslutade tullsatser, förklarades av Hedin helt enkelt bero icke av konstitutionella utan av lämplighetsskäl, vilka sammanhängde med de långa uppehållen mellan riksdagarna och den tidens svårigheter att inkalla urtima riksdag.

I fortsättningen medgav herr Hedin, att teorien om Konungens befogenhet att nedsätta tullavgifter i synnerhet vid vissa tillfällen ivrigt förfäktats från frihandlarnas sida, emedan man därigenom fick Kungl. Maj:ts hjälp att i ökad grad genomdriva frihandelsåsikter. Det framhölls vidare med skärpa, att konsekvensen utav nu angivna befogenhet för Kungl. Maj:t ifråga om tullarna ovillkorligen vore erkännandet av en motsvarande befogenhet för Kungl. Maj:t beträffande alla av riksdagen beslutade bevillningsavgifter. Härav följde återigen, att Kungl. Maj:t också kunde påtvinga riksdagen, som ju icke kunde lämna landets statsförvaltning utan några tillgångar, ett skattesystem, vars grundsatser riksdagen helt och hållet ogillade.

Med utgångspunkt från vad som sålunda förekommit i riksdagen upptog professor Oscar Alin i ett år 1890 publicerat arbete [1] till behandling frågan om Kungl. Maj:ts rätt ifråga om nedsättning av tullbevillningsavgifter. Vad angår tolkningen av § 60 Regeringsformen kom Alin härvid till det resultatet, *att* det i Regeringsformen icke funnes något stadgande, som berövade Konungen den rätt att nedsätta eller borttaga av riksdagen beslutna bevillningsavgifter, som han före denna lags tillkomst obestritt ägde, utan att den var honom genom någon positiv grundlagsbestämmelse given; *att* det icke kunde ådagaläggas, att någon av Regeringsformens bestämmelser utgår från den förutsättningen, att denna makt skulle vara Konungen fråntagen; *att* man bland Regeringsformens bestämmelser funne en [2], som gjorde denna Konungens makt för vissa fall så godt som nödvändig och således direkt motiverade densammas bibehållande; samt slutligen *att* en annan av Regeringsformens bestämmelser [3] vore sådan, att det vore otänkbart, att den kunnat givas under annan förutsättning än den, att Konungen fortfarande skulle äga denna makt.

Alin uttalar, att det med hänsyn härtill visserligen vore mer än förvånande, om, såsom år 1886 nästan utan motsägelse yttrades

---

[1] Alin: Om Kungl. Maj:ts rätt ifråga om nedsättning av tullbevillningsavgifter. Stockholm 1890.

[2] Synes avse bestämmelsen om de femåriga riksdagsperioderna, se Alin sid. 9.

[3] Synes avse rätten att höja spannmålstullen, se Alin, sid. 8 ff.

i riksdagens Andra Kammare, riksdagen under de båda första decennierna efter 1809 skulle hava utgått från en helt annan uppfattning av Konungens rätt ifråga om nedsättning av bevillningsavgifter, och om den uppfattning, som, enligt vad förf. söker visa, var grundlagsstiftarens, således skulle hava framträdt först i senare tid. Hedin hade som stöd för sitt påstående åberopat huvudsakligen vissa av de beslut i ämnet, vilka följde näst efter 1809. För att utröna, huruvida dessa beslut verkligen kunde tjäna till stöd för dylika påståenden, upptog Alin desamma till närmare granskning.

Det kunde härvid konstateras, att såväl 1810 som 1812 års Ständer faktiskt utgingo från den förutsättningen, att Kungl. Maj:t ägde befogenhet sänka tullbevillningsavgifterna. Ifråga om Kungl. kungörelsen den 30 mars 1814 om lindring i utförseltullen för järn, vilken åberopats som stöd för den åsikten att Kungl. Maj:t själv då ansåg sig behöva riksdagens bemyndigande till tullens sänkning, anmärker Alin, att Kungl. Maj:t visserligen säger sig begagna »den rätt Rikets Ständer till Oss uppdragit» men att härvid med hänsyn till regeringsformens bestämmelser och ständernas beslut vid föregående riksdagar[1] påtagligen avsågs ett begagnande av rätten att på andra varor överflytta den på järnet vilande tungan. Icke heller 1815 eller 1817—1818 års ständers behandling av tullbevillningen gåve något stöd åt den uppfattningen, att Kungl. Maj:t icke skulle äga rätt sänka tullarna.

Vid 1823 års riksdag synes frågan varit mera tvivelaktig. Ständernas beslut innefattade en anhållan, att Kungl. Maj:t täcktes enligt av Riksens Ständer fastställda grunder vidtaga den nedsättning i tullsatserna, vartill omständigheterna kunde föranleda. Alin anmärker dock å ena sidan, att uttrycket »anhålla» icke tyder på överlåtande av en konstitutionell myndighet, varjämte å andra sidan förhandlingarna om beslutets tillkomst bevisade, att det på sin höjd kunde betraktas såsom uttryck för ovisshet om, huruvida Konungen i kraft av grundlagen ägde den ifrågavarande rätten eller icke. — Vid 1823 års riksdag *avslogo* Ständerna dessutom ett

[1] Ständerna hade bemyndigat Kungl. Maj:t att höja tullarna i viss utsträckning, under förbehåll att Kungl. Maj:t tilläte en motsvarande nedsättning av andra tullar, där så befunnes lämpligt.

av Konstitutionsutskottet väckt förslag om sådan ändring i § 60 R. F., att stora sjötullen skulle kunna av Kungl. Maj:t efter omständigheterna *bestämmas*, ett förslag som angav att utskottets tolkning av § 60 icke innefattade någon rätt för Kungl. Maj:t att sänka tullarna.

I fråga om Ständernas skrivelse rörande tullbevillningen vid 1828—1830 års riksdag, anser Alin att, om också tveksamheten beträffande denna riksdags ståndpunkt till frågan om rätten att sänka tullbevillningsavgifterna kunde synas större, det dock svårligen kunde sägas mera om det i skrivelsen använda uttryckssättet än att det, liksom ständernas ovan nämnda »anhållan» av 1823, vittnade om någon ovisshet ifråga om Konungens rätt i angivna avseende. Ej ens detta kunde sägas om den framställning i ämnet, som avläts vid 1834—1835 års riksdag, då förhandlingarna i riksdagen tvärtom gåvo uttryck för den uppfattningen, att Kungl. Maj:t ägde rätt nedsätta tullbevillningsavgifterna.

Att likväl den allmänna uppfattningen var långt ifrån stadgad blev mer än tydligt ådagalagt genom anställandet år 1840 av de bekanta riksrättsåtalen med anledning av en utav Kungl. Maj:t medgiven befrielse från erläggande av tull. Redan vid samma riksdag — 1840—41 års — frångick emellertid Konstitutionsutskottet den uppfattning, som legat till grund för riksrättsåtalen, och riksdagen gjorda samma framställning till Kungl. Maj:t angående tullbevillningen, som vid 1834—35 års riksdag. Icke heller hos följande riksdagars konstitutionsutskott lyckades någon annan uppfattning göra sig gällande, och Kungl. Maj:t vidtog upprepade gånger nedsättningar i tullar utan att Konstitutionsutskottet ens föranleddes till anmärkning häremot. Vid 1853—54 års riksdag gjordes dessutom ett positivt uttalande till förmån för Konungens rätt att nedsätta tullbevillningsavgifter.

Oaktat vad sålunda förekommit, utsattes denna Konungens rätt för nya angrepp i samband med tullstriderna vid sista ståndriksdagen 1865—66. De till konstitutionsutskottet anmälda anmärkningsanledningar, som hänförde sig till vissa tullnedsättningar och tullbefrielser dels vid utfärdandet av 1863 års tulltaxa, dels vid avslutandet av 1865 års handelstraktat med Frankrike, ledde emellertid icke till något resultat. Ett försök vid samma riksdag

från bevillningsutskottets sida att få en sådan formulering av överlämnandet till Kungl. Maj:t av tulltaxan, att Konungens nedsättningsrätt därigenom skulle underkännas, strandade på ståndernas olika beslut (två stånd mot två). Man enades därefter om att anse frågan om varje framställning till Kungl. Maj:t rörande någon hans åtgärd vid tulltaxan såsom förfallen[1]. Ifrågavarande form för tulltaxans överlämnande har sedan begagnats utan meningsskiljaktighet.

Efter denna granskning av det berättigade i de vid 1886 års riksdag av S. A. Hedin gjorda uttalandena om vad som verkligen förekommit vid behandlingen av Kungl. Maj:ts rätt ifråga om tullbevillningsavgifterna, fastslår Alin, att vad som sålunda gäller om tullbevillningen även gäller de andra bevillningarna. Häri låge emellertid intet skäl att förneka tillvaron av en rätt, som är grundad i lag och stödd på en långvarig, så godt som obruten praxis. Vore rätten farlig eller eljes olämplig, borde den borttagas genom en lagändring — något som enligt Alins åsikt dock icke borde äga rum.

Såsom ovan nämnts är behandlingen av frågan vid 1865—66 års riksdag av intresse, särskilt med hänsyn till Kungl. Maj:ts rätt över tullarna i sammanhang med avslutandet av handelsöverenskommelser med främmande makter. Förhållandet var följande.

Efter det underhandlingar pågått i och för avslutande av handels- och sjöfartstraktater mellan Sverige och Frankrike blevo sådana traktater undertecknade den 14 februari 1865 och ratificerade den 10 mars samt på grund av träffade överenskommelser satta i verkställighet den 15 april samma år. Först i november 1865 avläts emellertid i enlighet med i traktaten införd bestämmelse proposition till riksdagen med anhållan att ständerna skulle bekräfta den ingångna handelstraktaten. Sådan bekräftelse vanns visserligen men efter energiskt motstånd från oppositionen. Fråga är likväl, huruvida icke detta motstånd mera hade sin grund i strävandena att bekämpa frihandelsprincipen, som i och med

[1] Enligt Alin upphörde från och med 1844—45 de förut från 1823 vanliga framställningarna om begagnande av Kungl. Maj:ts rätt att nedsätta tullavgifterna, ett förhållande, som dock varken av Kungl. Maj:t eller riksdagen ansetts utgöra hinder för rättens utövning.

denna traktat fick vind i seglen, än i omsorgen om grundlagens rätta tolkning. I varje fall måste frågans behandling vid riksdagen ses mot bakgrunden av den tidens tullpolitiska strömningar. Ur synpunkten av grundlagens tolkning ifråga om riksdagens godkännande av traktater bör särskilt bemärkas att enligt regeringens åsikt propositionen avläts icke till följd av grundlagens bud utan allenast av grannlagenhet för representationen [1].

Som ovan nämnts, trädde traktaten i kraft den 15 april 1865. Samma dag trädde emellertid jämväl i kraft en av Kungl. Maj:t utfärdad ny tulltaxa. I kungörelsen härom den 24 mars 1865 anfördes, att då de genom handelstraktaten med Frankrike överenskomna nedsättningarna i då gällande tullavgifter icke blott i följd av äldre traktater med andra makter, utan ock för att ej åt handeln med vissa länder lämna särskilda fördelar borde i enlighet med den för Sveriges tullagstiftning antagna grund av lika tullbehandling för samma slags varor utan avseende å produktionsorten, i allmänhet tillämpas, så hade Kungl. Maj:t till vinnande av lättnad och säkerhet vid en dylik tillämpning av de i traktaten med Frankrike fastställda tullbestämmelserna, funnit nödigt låta i överensstämmelse härmed omarbeta tulltaxan den 4 december 1863. Härvid hade Kungl. Maj:t — om än en följdriktig tillämpning av de grundsatser, vilka blivit antagna i den avslutade handelstraktaten, kunnat kräva mera omfattande jämkningar i då gällande tullavgifter — likväl ansett frågan därom böra anstå, intill dess rikets ständer kommit i tillfälle att i ämnet besluta.

Bevillningsutskottet, som ansåg fullt vederlag icke hava kommit vart land till godo genom traktaterna uttalade beträffande handelstraktatens godkännande, att med hänsyn till tidigare beslut om tullbevillningens reglerande samt vissa riksdagens uttalanden vid beräknandet av statsverkets inkomster [2] riksdagen måste anses hava medgivit, att uti de av rikets ständer bestämda tullsatser finge göras de nedsättningar, vartill Kungl. Maj:t kunde för ändamålets vinnande bliva föranlåten. Utskottet ansåg dessutom omsorgen ej mindre om landets och dess regerings än även om ständernas

[1] K. U:s mem. n:r 8 1865—66; reserv. av herr Ramsay.

[2] Se riksdagens skrivelser den 4 och den 23 november 1863 n:r 148, 182.

egen värdighet fordra, att den uppgjorda handelstraktaten bekräftades av ständerna, varför utskottet fann sig böra tillstyrka att ständerna för sin del lämnade sitt godkännande av traktaten, under uttalande likväl, att ständerna hade förväntat, att handelstraktaten blivit underställd ständernas prövning och godkännande, innan dess bestämmelser blivit tillämpade.

Vid utskottets betänkande voro fogade ett flertal reservationer såväl i den ena som den andra riktningen. Oppositionen anförde sålunda både sakliga och formella skäl för avslag a propositionen. Från andra sidan åter tog man bestämt avstånd från utskottets motivering och yrkade blankt godkännande av traktaten. Ifraga om den formella sidan av saken åberopades härvid § 12 regeringsformen, enligt vilken Konungen äger ingå i avhandling och förbund med främmande makter, varjämte framhölls att ständerna i sina ovan angivna skrivelser[1] tillkännagivit sin benägenhet för avslutandet med Frankrike av en handels- och sjöfartstraktat, utan att därvid ringaste antydan lämnats om, att denna traktat skulle före ikraftträdandet underställas riksdagens godkännande. Ständerna hade tvärtom, under påtaglig förutsättning, att denna traktat skulle, därest den blev avslutad, komma i tillämpning före ständernas nästa sammanträde, beräknat tullinkomsten under statsregleringsperioden till lägre belopp, än vartill den antagits skola hava i annat fall uppgått.

Regeringens handhavande av traktatsfragan och utfärdandet av den nya tulltaxan blev också, såsom ovan nämnts, föremål för anmärkningar till konstitutionsutskottet från tvenne riksstånd, dock utan att anmärkningarna ledde till något resultat. Bland de avvikande meningar, som anmäldes i anledning av konstitutionsutskottets utlåtande i ämnet, är av särskilt intresse den av herr Ramsay avgivna reservationen. Han anförde i huvudsak följande. Enligt § 12 regeringsformen tillkomme det visserligen Konungen att inga avhandlingar och förbund med främmande makter. Fastän detta stadgande icke innehölle någon sådan inskränkning, vore det likväl tydligt och klart, att Konungens berörda rättighet icke finge utövas på sådant sätt, att densamma komme i strid med

[1] Den 4 och 23 november 1863.

andra bestämmelser i grundlagen. Lika litet som Konungen kunde med laga verkan avsluta traktater, varigenom bland annat riket belastades med gäld, kunde Konungen ingå i avhandlingar, som innefattade inskränkningar eller ingrepp uti den beskattningsrätt, som enligt § 57 regeringsformen är den andra statsmakten uteslutande tillerkänd. Reservanten fastslog därefter, att då traktaten medförde en minskning av tullinkomsterna, densamma vore av beskaffenhet att icke allenast kunna utan troligen även komma att äga en ganska betydlig inverkan på beräkningen vid bestämmandet av statsinkomsterna. En konsekvent tillämpning av principen om regeringens rätt att nedsätta tullarna skulle slutligen kunna medföra en mångdubbel förhöjning av den direkta beskattningen. Med hänsyn härtill ansåg reservanten, att den nu ifrågavarande traktaten enligt rätt tolkning av grundlagen ovillkorligen måste för att bliva för nationen bindande underställas representationens godkännade. Reservanten leddes därefter in på frågan om för hur lång tid ett sådant godkännande kunde meddelas och fann denna tid allenast kunna omfatta en statsregleringsperiod. Han nödgades dock konstatera att därmed faktiskt skulle omöjliggöras varje tarifftraktatsuppgörelse. Med utgångspunkt härifrån gjorde reservanten gällande, att grundlagsstiftarna troligen icke heller avsett att bereda möjlighet för sådana avhandlingar med främmande makter utom i yttersta nödfall. I fortsättningen framhölls, att ständerna faktiskt bragts i den svåra belägenheten att för att icke kompromettera Konung och regering samt utsätta riket för obehagliga påföljder, hava nödgats för sin del godkänna traktaten, evad de ansågo densamma för riket nyttig eller icke. I varje fall borde enligt reservantens mening, i och för bevarande av grundlagens helgd, från representationens sida uttalas ett ogillande av de genom regeringens förfarande ådagalagda åsikter om statsmakternas ömsesidiga rätt ifråga om avslutande av traktater av förevarande beskaffenhet.

Frågan om statsmakternas inbördes förhållande beträffande rätten att avsluta tarifftraktater bragtes jämväl å bane vid avslutandet av 1881 års franska handels- och sjöfartstraktat. Redan vid behandlingen i statsrådet av franska regeringens inbjudan till förhandlingar uttalade finansministern, statsrådet Themptander,

som sin uppfattning att, såvida förhandlingarna skulle leda till en traktats uppgörande och däri, såsom naturligtvis då vore att för visso antaga, komme att inflyta bestämmelser, vilka fölle inom området för svenska riksdagens beslutanderätt vare sig ifråga om tullbeskattning, bevillning eller eljes, något slutligt godkännande av traktaten från regeringens sida och således än mindre någon tillämpning av densamma icke kunde av statsrådet tillstyrkas, förrän traktaten blivit underställd riksdagens prövning och av densamma godkänd. Enligt statsrådets mening borde denna riksdagens behandling av traktaten vid förhandlingarna framhållas såsom väsentligen bestämmande för traktatens definitiva karaktär.

Denna uppfattning delades av regeringen. I handelstraktaten intogs även föreskrift om, att traktatens bestämmelser skulle underställas vederbörande nationalrepresentationers godkännande.

Vid frågans behandling i statsråd den 13 januari 1882, då traktaterna förelågo undertecknade, redogjorde utrikesministern, baron Hochschild, för de strävanden, som gjorts från svensk och norsk sida för att bereda riksdagen och stortinget så långt rådrum som möjligt för den behandling, de ville ägna traktaterna. Efter en erinran att norska regeringen hemställt om traktaternas föreläggande för ett urtima storting, hemställde statsrådet därefter, att Kungl. Maj:t måtte med godkännande av traktaterna besluta, att desamma skulle förläggas riksdagen och stortinget för sökande av riksdagens och stortingets *godkännande av de bestämmelser, som krävde sådant godkännande.* Denna hemställan blev av Kungl. Maj:t bifallen.

Samma formulering, som sålunda användes vid denna frågas överlämnande till riksdagen begagnades även, då de spanska handels- och sjöfartstraktaterna av år 1883 underställdes riksdagens godkännande. Även ifråga om 1906 och 1911 års svensk-tyska handelstraktater begärde Kungl. Maj:t riksdagens godkännande av de bestämmelser i traktaterna med tillhörande tariffer och slutprotokoll, vilka sådant krävde. Härom uttalade 1906 års bevillningsutskott, att de bestämmelser, som sålunda blivit riksdagen underställda, tydligen vore de, vilka fölle inom tullbeskattningens och den övriga beskattningslagstiftningens områden.

De fakta och uttalanden, för vilka sålunda lämnats en kort-

fattad redogörelse, synas giva vid handen, att frågan om Kungl. Maj:ts rätt ifråga om tullavgifternas nedsättning eller borttagande ännu kan anses som ett olöst konstitutionellt problem. Å ena sidan hava mera omfattande förändringar i tulltaxan i samband med avslutande av handelstraktater med främmande makter underställts riksdagens prövning med en nog så svävande formulering av propositionen ifråga om statsmakternas ömsesidiga befogenheter. Å andra sidan synes Kungl. Maj:ts rätt ifråga om borttagande för viss tid av enstaka tullsatser hava vunnit erkännande såsom en konstitutionell praxis med stöd i Regeringsformens § 60.

Klarhet i nu angivna avseende synes icke vara utan betydelse ur allmänna synpunkter. Med hänsyn till handels- och tullpolitikens rationella bedrivande måste det betecknas såsom synnerligen angeläget, att frågan snarast löses. Önskligt synes vara, att den löses på sådant sätt, att icke riksdagens rätt över tullbeskattningen, vilken i våra dagar torde spela mindre roll i förhållande till statens övriga inkomstkällor, får lägga hinder i vägen för ett smidigt utnyttjande genom den verkställande statsmaktens försorg av de handelspolitiska möjligheter, som vi äga i vårt tullsystem.

NY REVISION AV SKATTELAGSTIFTNINGEN.

DEN DIREKTA BESKATTNINGEN TILL STATEN ENLIGT SAKKUNNIGES I DEC. 1918 AVGIVNA FÖRSLAG.

AV

REDAKTÖR UNO LANDÉN.

När man i statsrådsprotokollet för finansärenden den 28 juni 1918 genomläser finansministerns motivering för beslutet att tillkalla sakkunnige för att inom finansdepartementet biträda vid en revision i vissa delar av lagstiftningen rörande den direkta beskattningen till staten, finner man det vägledande för finansministerns åtgärd hava varit uppfattningen, att 1910 års förordning om inkomst- och förmögenhetsskatt, i sitt syfte att rätta skattens storlek efter den personliga skatteförmågan, icke vederbörligen tillgodosett de mindre bemedlades intressen, särskildt i fråga om familjeförsörjare å orter med höga levnadskostnader. Detta förhållande fann finansministern vara av statsmakterna erkändt genom antagandet av de senare årens författningar om skattelindring åt mindre bemedlade. Vidare såg finansministern ett liknande erkännande i det förhållandet att den extra inkomst- och förmögenhetsskatt, som under krisåren av statsfinansiella skäl uttagits, icke följt bestämmelserna i 1910 års förordning utan med helt förbigående av de smärre inkomsterna lagt den extra skattskyldigheten endast å medelstora och större taxeringsbelopp. Detta föranledde finansministern till det antagandet att en väl avvägd skärpning och fortsättning av skatteprogressionen syntes kunna genomföras utan fara för nationalekonomiskt ofördelaktiga verkningar. Vid utarbetandet av en ny skatteskala syntes det finansministern, att denna borde så avvägas att progressionen i inkomstskatteförordningen bleve så byggd att densamma angåve de olika inkomsttagarnas relativa skattskyldighet i förhållande till varandra, medan det absoluta belopp i skatt, som skulle uttagas, kunde fixeras efter varje års behov av skatteintäkt. Detta för undvikande av det icke önskvärda förhållandet med flere fristående inkomstskatter vid sidan av varandra.

De efter dessa direktiv arbetande sakkunnige hava varit landskamreraren Otto V. Landén, professorn Knut Wicksell och

revisionssekreteraren Harald Waller. Efter fullgjordt arbete hava sakkunnige vid slutet av år 1918 avgivit förslag i ämnet.

Detta förslag går i korthet ut på, att mera än nu gällande lagstiftning förmår avpassa skattskyldigheten efter den individuella skatteförmågan; att till uppnåendet av detta syfte öka skattskyldigheten för de inkomstgrupper, där sådant för vinnandet av större rättvisa och jämlikhet i beskattningen funnits påkalladt, och att lindra skattebördan, där sådant är av nöden, men att samtidigt så mycket som möjligt bibehålla gällande bestämmelser; att åstadkomma en för normala förhållanden avsedd skatteskala, så konstruerad att densammas skattesatser vid växlande skattebehov kunna procentuellt ökas eller minskas utan att relationen mellan de särskilda skattskyldigas skattebelopp därigenom förryckes; samt att undanröja de på sina håll ojämna språng i progressionsskalan, som förekomma vid övergång från en intervall till en annan.

I förstnämnda hänseende har uppgiften närmare bestämdt lösts sålunda att sakkunniges förslag går ut på införandet av ett skattefritt existensminimum för alla skattskyldiga svenska medborgare oberoende av det taxerade beloppets storlek. Detta existensminimum växlar dock allt efter storleken av den skattskyldiges familj och efter levnadskostnaderna på den ort, där den skattskyldige är bosatt.

De sakkunniga utgå ifrån att en skattskyldig, vilkens inkomst icke överstiger existensminimum, d. v. s. det belopp han för sitt och sin familjs uppehälle måste anses oundgängligen behöva, icke kan anses äga någon som hälst skatteförmåga, samt att, även när inkomsten överstiger existensminimum, skatteförmågan närmast representeras icke av hela inkomsten utan av endast viss existensminimum överstigande del av densamma, den s. k. fria inkomsten.

Vidare utgå de sakkunnige ifrån att skatteförmågan är större hos ensamförsörjaren än hos den, som har att försörja även sin familj, samt att den, som är bosatt på en ort med billiga levnadskostnader, har större skatteförmåga än den, som är bosatt på en dyrare ort.

För att vid en dylik differentiering uppnå möjligaste absoluta rättvisa skulle det vara nödvändigt att för varje skattskyldig uträkna, vad som åtgår till hans och hans familjs uppehälle. Detta är dock av praktiska skäl omöjligt. Lika litet låter det sig praktiskt göra att för varje ort i riket fastställa denna orts existensminimum för ensamförsörjare samt att därefter för familjeförsörjare öka detta belopp med vissa procent för hustru och vissa procent för varje barn, olika allt efter barnens ålder. Detta skulle för taxeringsmyndigheterna medföra avsevärdt arbete samt ge möjlighet till felräkningar och misstag.

De sakkunnige ha därför stannat vid förslaget att samtliga orter i riket efter levnadskostnadernas dyrhet indelas i grupper. Dessa ortsgrupper föreslås till fem, grupp ett med de billigaste

och grupp fem med de dyraste levnadskostnaderna. Inom en var av dessa ortsgrupper beräknas vad existensminimum för ensamförsörjare utgör. Detta existensminimum utföres i fulla hundratal kronor och beräknas inom de olika ortsgrupperna till resp. 600, 700, 800, 900 och 1,000 kronor. Samtliga ensamförsörjare inom en och samma ortsgrupp erhålla lika stort skattefritt avdrag. Indelningen i ortsgrupper verkställes av socialstyrelsen efter av konungen fastställda grunder och denna indelning revideras vart femte år.

En var skattskyldig äger sålunda att från det taxerade beloppet avdraga något av nyssnämnda fem belopp såsom *ortsavdrag*, allt efter levnadskostnadernas storlek inom den ortsgrupp, där han är bosatt.

Utöver ortsavdraget äger familjeförsörjare åtnjuta *familjeavdrag*, lika inom alla ortsgrupper, med 200 kronor för hustru samt för varje hemmavarande eller av honom underhållet barn, som är under 21 år och icke självt skall taxeras till inkomst- och förmögenhetsskatt, om barnet är över 15 år med 200 kr. och om det är under 15 år med 100 kronor.

Ogift (härmed jämställd änkling, änka och frånskild), som har barn, åtnjuter avdrag för första barnet, om det är över 15 år, med 300 kr. och, om det är under 15 år, med 200 kr. samt för varje följande barn resp. 200 och 100 kronor. Endast en av föräldrarne får åtnjuta avdrag för sådant barn, i allmänhet den, hos vilken barnet vistas.

Ömmande omständigheter anses också medföra nedsättning i skatteförmågan. Avdrag beviljas även i sådant fall och föreslås till högst 500 kr. i stället för nu bestämda högst hälften av det taxerade beloppet. Ogift, som, utan att barnet hos honom vistas, bidrager till barnets underhåll, kan härför beviljas avdrag enligt rubriken ömmande omständigheter.

Ortsavdrag och familjeavdrag äro obligatoriska och till beloppen fixerade samt undandraga sig sålunda taxeringsmyndighets prövning. Däremot skola avdragen på grund av ömmande omständigheter i varje särskildt fall prövas av taxeringsnämnden.

Sedan nämnda avdrag, ortsavdrag, familjeavdrag och avdrag för ömmande omständigheter, bestämts, beräknas det *beskattningsbara beloppet* på så sätt, att den del av det taxerade beloppet, som överstiger det skattefria avdraget men icke dubbla beloppet av detsamma, i beskattningsavseende reduceras till hälften. Vad som därefter återstår utgör beskattningsbart belopp. När den punkt är nådd, där det taxerade beloppet överstiger dubbla beloppet av de skattefria avdragens summa, kommer bestämmelsen att verka så, att av det taxerade beloppet en summa lika med en och en halv gång det skattefria avdraget alltjämt fritages från beskattning.

Här avsedda avdragsbestämmelser göra ingen ändring i de för inkomstberäkningen medgivna avdragen såsom för skuldränta, utskylder o. s. v.

Nu nämnd avdrags- och reduceringsrätt medgives för såväl arbetsinkomst som för inkomst av förmögenhet. Men denna rätt tillkommer inga andra skattskyldiga än i Sverige mantalsskrivna svenska medborgare. För andra skattskyldiga sammanfaller det taxerade och det beskattningsbara beloppet. För dessa senare inträder skattskyldigheten vid ett taxeradt belopp av 100 kronor. För de förra inträder åter skattskyldigheten vid ett *beskattningsbart* belopp av 10 kronor.

Tack vare de föreslagna avdragen kommer skattskyldigheten dock i många fall att inträda först vid betydligt högre belopp än nu.

Därigenom att avdragsrätten göres lika för alla skattskyldiga, som äro hänförliga till en och samma avdragsklass, bortfalla nu gällande inkomstgränser för åtnjutande av barnavdrag och dyrortsavdrag. Avdragsrätten för barn har utsträckts att omfatta barn upp till 21 års ålder. Förslaget stadgar skyldighet för fader att beskattas även för hemmavarande omyndiga barns inkomst, där barnen icke skola själva beskattas, och detta medför att fadern får åtnjuta avdrag för barnen utan särskild undersökning av dessas inkomst. Det särskilda avdraget av högst 200 kronor för hemmavarande barn över 15 år, som biträder i den skattskyldiges näring, bortfaller.

Samtliga här ovan berörda omständigheter, som verka en höjning av existensminimum och därmed en höjning av det skattefria avdraget, verka nedsättning i den av den fria inkomsten betingade skatteförmågan. Skatteförmågan är störst hos en ensamförsörjare å billigaste ort, under det den är betydligt mindre hos en å dyraste ort bosatt gift skattskyldig med många barn. Denna skillnad blir dock mindre ju större den fria inkomsten är.

Bestämmelsen att skatt för i Sverige mantalsskrivna svenska medborgare skall beräknas blott å det i förslaget avsedda beskattningsbara beloppet, å vilket skatten uträknas enligt den antagna skatteskalan, medför den fördelen att för grundbeloppets uträkning erfordras endast en tabell. Genom att alla dessa skattskyldiga, oberoende av det taxerade beloppets storlek, erhålla skattefria avdrag och reducering av en viss del av det taxerade beloppet vinnes ytterligare den fördelen, att det blir lättare att åstadkomma en jämt stigande skatteskala, i det att man bl. a. undviker plötsliga språng vid övergång från en inkomstgrupp till den nästföljande, nämligen vid de punkter, där rätten till visst avdrag upphör, såsom i nu gällande inkomstskatteförordning vid 1,900, 3,100 och 6,100 kronor.

*

Vad angår uppdraget att utarbeta nya skatteskalor hava de sakkunnige ännu icke definitivt bestämt sig för de skatteskalor, som de ämna föreslå. De anse det dock tydligt att, när skatten för svenska medborgare beräknas å ett i förhållande till det

taxerade beloppet avsevärdt reduceradt beskattningsbart belopp, den lägsta skattesats, som skall tillämpas, måste bliva avsevärdt högre än nu tillämpade 0,4 %. De sakkunnige hava tänkt sig en lägsta skattesats av 3 % och en högsta skattesats av 10 % på det *beskattningsbara* beloppet. Härigenom skulle skatten vid låga taxerade belopp i regel bliva lägre än med nuvarande skattesatser. För ensamförsörjare å ort med billiga levnadskostnader uppkommer en obetydlig minskning i skatt vid de lägsta nu beskattade inkomsterna, varemot, när inkomsten stiger, en ökning i skatten ganska snart inträder i förhållande till nuvarande skatt. För familjeförsörjare, åtminstone å ort med någorlunda höga levnadskostnader, kommer åter förslaget att ännu vid betydligt högre taxerade belopp medföra en minskning i skatt. Så t. ex. skulle vid ett medgivet avdrag av 1,200 kronor lindring i skatt äga rum ännu vid ett taxeradt belopp av 6,000 kronor och vid högre avdrag gäller detsamma ännu vid betydligt högre taxeradt belopp. Detta åskådliggöres genom en förslaget vidfogad jämförande tabell.

En skatteskala med lägsta skattesatsen 3 % och högsta skattesatsen 10 % av det beskattningsbara beloppet skulle medföra att skattens grundbelopp närmast motsvarade nuvarande ordinarie inkomst- och förmögenhetsskatt jämte tilläggsskatten för år 1918. Med en sådan skala torde man utan olägenhet kunna uttaga upp till 200 %, d. v. s. dubbla beloppet av de föreslagna normala skattesatserna (grundbeloppen). Skulle högre direkt skatt behöva uttagas, torde det visa sig nödvändigt att revidera själva skatteskalan.

Det är att märka att de sakkunnige räknat med en prisnivå år 1920, då förevarande förslag tidigast kan komma att tillämpas, som med nära 22 % överstiger den av socialstyrelsen för år 1914 beräknade. Skulle vid början av 1920 års riksdag prisen ännu icke sjunkit så lågt, är det enligt sakkunniges förmenande, vad de skattefria avdragen beträffar, lätt att för det året medgiva en provisorisk skattelindring i den form att det skattefria avdraget höjes med visst belopp för samtliga skattskyldiga.

Det har, säga de sakkunnige, ifrågasatts, att skatteskalan borde så avvägas, att dess grundbelopp skulle motsvara icke blott nuvarande ordinarie skatt och tilläggsskatten för år 1918 utan även extra skatten för år 1918. Att så avväga en skatteskala avsedd för tillämpning under normala förhållanden synes knappast vara möjligt. Om man utgår från att den år 1910 uppgjorda skatteskalan uteslutande var byggd på skatteförmåge- eller lika-offer-principen såsom grund synes den vid dåvarande pänningevärde hava utgjort ett någorlunda tillfredsställande uttryck för sagda princip, om man bortser ifrån att progressionen avstannade för tidigt eller vid ett taxeradt belopp av 104,500 kronor. Anledningen till att man under krigsåren icke ansett sig kunna uttaga en erforderlig ökad skatt genom en procentuell förhöjning av den ordinarie skatten är, enligt sakkunniges förmenande, icke att dennas

skatteskala ursprungligen varit felaktigt avvägd. Nedsättningen i pänningens värde har åstadkommit en högre relativ beskattning av de smärre inkomsterna än som med skalan avsetts, en höjning som varit störst vid taxerade belopp av 800 och 900 kronor, där den, om man antager en sänkning i pänningevärdet till endast hälften av det normala, uppgår till resp. 150 och 200 % för att sedan minskas allt mera ju större det taxerade beloppet är. När progressionen vid 104,500 kronor upphör uppkommer icke längre någon ökning i skattekvoten. Häri ligger orsaken till att de under kristiden nödvändiga nya direkta skatterna icke kunnat uttagas genom procentuella tillägg till den ordinarie inkomst- och förmögenhetsskatten utan måst anskaffas genom särskilda skatter å de medelstora och större inkomsterna, vilka senare skatter, långt ifrån att åstadkomma en förändring i den förutvarande relativa skattskyldigheten, snarare inneburit ett försök att bibehålla den med den ordinarie skatten ursprungligen avsedda relationen. Så snart pänningevärdet stiger till sin förutvarande nivå förefinnes icke längre något skäl att bibehålla den tillfälliga nominella skärpningen i skatteplikt för medelstora och större inkomster. Detta är anledningen till att de sakkunnige icke ansett sig böra föreslå en för normala förhållanden avsedd skatteskala sådan, att den skulle innefatta jämväl den extra inkomst- och förmögenhetsskatten. En sådan skatteskala skulle icke utan stor olägenhet kunna procentuellt höjas eller minskas i samma mån som den föreslagna skatteskalan. Faktiskt komme en sådan skatteskala att variera mellan 3 % och över 22 $^2/_3$ %. Och att det med en sådan skatteskala vore svårt att uttaga ett skattebelopp, som avsevärdt skilde sig från grundbeloppet, ligger i sakens natur.

Den av sakkunnige föreslagna skatteskalan är avsedd att vara ett uttryck för den relativa skattskyldigheten vid ett pänningvärde närmast motsvarande det före kriget gällande. Till dess pänningvärdet ännu icke stigit till denna nivå synes det lämpligt att såsom särskild skatt i någon form bibehålla den nuvarande extra inkomst- och förmögenhetsskatten. Och ha de sakkunnige för avsikt att avgiva förslag till en sådan extra skatt. Så länge en dylik extra skatt utgår måste det anses olämpligt att genom procentuella stegringar av den föreslagna ordinarie skatten uttaga belopp, som avsevärdt överstiga grundbeloppet.

Angående skatteskalan för bolag kunna de sakkunnige för närvarande icke yttra sig, enär denna är beroende av frågor, som ännu äro föremål för andra sakkunniges utredning. I varje fall komma de sakkunnige att föreslå en fortsättning av progressionen upp till en inkomst motsvarande 150 % av kapitalet i likhet med vad som gäller med avseende å tilläggsskatten för 1918.

Bestämmelserna om äkta makars beskattning hava icke underkastats några sakliga förändringar. Däremot föreslås att två med varandra sammanlevande personer skola taxeras som om de voro äkta makar, därest de eller en av dem vid mantalsskrivning eller

i deklaration uppgivit att de sammanleva såsom man och hustru eller detta förhållande eljest är allmänt kändt. Denna bestämmelse har tillkommit för att förekomma att två såsom äkta makar sammanlevande personer i avsikt att undvika beskattning underlåta att ingå äktenskap.

Utöver här omnämnda revision av viss del av skatteförordningen föreslå sakkunnige en del därav betingade ändringar även i taxeringsförordningen. Dessa senare ändringar avse huvudsakligast en utsträckning av deklarationsplikten.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

FRANSK PARLAMENTARISM I VÄRLDSKRIGETS BELYSNING. Rexius gav i sitt år 1917 utkomna arbete »Studier i Frankrikes författningsproblem» en intressant inblick i den franska parlamentarismens kardinala brist: parlamentsenväldet, och analyserade de reformprojekt för dess avhjälpande, som sett dagen, men han stannade vid krigsutbrottet. Till det, som mest intresserade i Rexius' bok hörde givetvis framställningen av de rätt utbredda kraven på en stärkt maktställning åt presidenten, krav, som ej inneburo en reaktion mot parlamentarismen och dess idéer utan tvärtom avsågo att förverkliga vad som enligt fransk doktrin är säreget för parlamentarismen, maktdelning i motsats mot parlamentsenvälde. Bland de mest framträdande och typiska representanterna för dessa strömningar märktes Joseph-Barthélemy (se anf. arb. s. 91 ff., 150 ff. m. fl. ställen), som önskade ett hävdande av presidentens ställning som »representant» i st. f. »agent», som omedelbart statsorgan i st. f. medelbart. Han hoppades på ett avlägsnande av den traditionella misstron mot presidenten samt ville ge honom en bredare grundval därigenom att man avskaffar presidentens val genom kamrarna samt fixerar ansvarighet för denne.

Joseph-Barthélemy har nyligen i en uppsats i *Revue des sciences politiques* (Tome XXXVIII: III, 15 déc. 1917, s. 353), betitlad »Nos institutions politiques et la guerre», gått till en kritisk granskning av det sätt, varpå fransk parlamentarism fungerat under krigets påfrestning, och det har tydligen sitt stora intresse att se, hur en representant för dessa reformatoriska rörelser bedömer utvecklingen. Förf. framkastar frågan, i vad mån de franska politiska institutionerna anpassats efter tidens behov och påpekar därvid till en början, att de individuella rättigheterna och den allmänna opinionens kontroll skjutits åt sidan på många områden, mot lagens tydliga ord. Den fullmakt, som regeringen i dec. 1916 begärde av kamrarna för hela den tid kriget pågick, att »vidtaga alla mått och steg som nödvändiggjordes av hänsyn till det nationella försvaret», erhöll den däremot aldrig, men förslaget med-

förde ett par modifikationer av deputeradekammarens arbetsordning, gående ut på ett påskyndande av särskilt brådskande ärendens behandling.

Tidigare hade man alltid tänkt sig, att ett krig — som förutsattes skola bli av kort varaktighet — skulle leda till regeringsdiktatur, och så blev också i själva verket förhållandet i början, men kriget drog ut på tiden och krafterna måste spännas till det yttersta, och följden härav blev, att kamrarna, som i jan. 1915 sammankommo, sedan dess varit permanenta. Regeringsmakten kunde ej hävda sin ställning, och orsaken härtill låg däri, att den saknade varje möjlighet till en självständig position, då både president och ministrar leda sitt ursprung ur parlamentet.

Kamrarnas permanens har emellertid medfört många och stora olägenheter. Ministrarna ha i varje ögonblick måst vara till hands för att stå till kamrarnas och dessas utskotts samt till enskilda parlamentarikers disposition. Korridorintriger och strider om portföljerna började snart på nytt alldeles som i fredstid. Resolutionsförslag i alla möjliga frågor i samband med interpellationer och dagordningsbeslut överflödade och antogos ofta antingen efter en kort debatt eller utan minsta diskussion. En mängd hemliga sammanträden ha hållits utan att åstadkomma någon annan effekt än att den stämning av oro som skapades bidrog att undergräva regeringens auktoritet.

På många områden har man märkt en famlande osäkerhet. Förhållandet mellan regeringen och den militära ledningen har flera gånger växlat. Med avseende på kabinettets sammansättning prövade man på ett färre antal medlemmar för att skapa möjligheter till en ökad handlingskraft hos regeringen, men övergick senare av hänsyn till de politiska partiförhållandena till en utomordentligt talrik regering (14 ministrar med portföljer, 5 statsministrar, ett dussin understatssekreterare), för att därpå inom detta skapa ett krigsutskott, till en början med blott 5 medlemmar men sedan allt talrikare. Regeringens åtgärder, framför allt på det ekonomiska området, ha utmärkts av en liknande osäkerhet. Vid sidan om dessa brister får man emellertid ej, framhåller förf., glömma det storartade arbete, som utförts, och han menar också, att det missnöje med de representativa institutionerna, som man kunnat märka, delvis varit oberättigat. Men detta missnöje är farligt och leder lätt till despotism eller anarki. Förf. slutar därför med att hävda nödvändigheten av en »rengöring» av parlamentarismen. Han framlägger fördenskull ånyo samma program som tidigare: enmansvalens ersättande av listval, enligt proportionell valmetod, för att komma ifrån de deputerades beroende av privata intressen, ett höjande av ministerinstitutionen genom ett förädlande av parlamentet och genom ingjutande av en ny energi hos presidentmakten samt först och sist ett stärkande av presidentens verkliga makt genom ett vidgande av det valkollegium, som har att utse honom.

STRIDEN OM PARLAMENTARISMEN I TYSKLAND. Långt före världskriget var ju frågan om den tyska författningens parlamentarisering brännande. Inlägg för och mot gjordes, delvis med argument, kända från annat håll, men delvis också med en alldeles särskild färg, beroende på att problemet där måste ligga något annorlunda än i andra länder på grund av tyska rikets natur av förbundsstat. JELLINEK hörde till dem som ansågo parlamentarism i en förbundsstat som Tyskland utesluten, och han hänvisade därvid till preussiska regeringens och förbundsrådets starka position, som omöjliggjorde en helt av riksdagen beroende och blott inför denna ansvarig regering (jfr härom Statsvetenskaplig tidskrift, årg. 12, 1909, s. 338). Kriget aktualiserade stridsfrågan ytterligare, och de inlägg, som den sålunda tillspetsade situationen medförde, ha, trots den genom den tyska revolutionen ånyo fullständigt ändrade situationen, alltjämt ett betydande intresse ej blott från rent historisk synpunkt utan delvis också mera principiellt, oberoende av författningsväxlingar i övrigt: problemet om parlamentarismens möjligheter och eventuella modifikationer av denna i en förbundsstat kvarstår ju, om än i delvis annan form, i ett republikanskt Tyskland.

Bland dem, som polemiserat mot den av Jellinek och andra förfäktade tesen om oförenlighet mellan en förbundsstadsorganisation och en parlamentarisering, märkes professorn i statsrätt vid Giessens universitet HANS GMELIN i en uppsats »Zur Frage der Einführung parlamentarischer Regierung im Reiche» i *Zeitschrift für Politik* (Bd XI, 1918, s. 294). Gmelin konstaterar till en början en faktisk förskjutning i parlamentarisk riktning (uppsatsen är skriven under Hertlings rikskanslerstid), men pekar å andra sidan på Hertlings förklaring den 29 nov. 1917, att Tyskland ej borde efterapa främmande folk och deras inrättningar samt att ingen förändring i författningens grunder kunde eller borde ske och uppställer frågan, vad dessa kanslersord inneburo. Först gäller det att undersöka, huruvida en parlamentarisk regering är förenlig med författningen. I motsats mot Jellinek hävdar han därvid, att intet principiellt hinder föreligger för en parlamentarisk regim i en förbundsstat — detta visas av exemplen från Canada, Australien och Sydafrika, hur olika förhållandena än där äro gentemot de tyska. Förbundsrådets ställning utgör ej heller något absolut hinder. Det är visserligen alldeles självklart, att förbundsrådet på grund av sina viktiga befogenheter, bl. a. vid riksdagsupplösning, måste få en väsentligt starkare position än det engelska överhuset samt utöva ett betydelsefullt inflytande på riksministeriet. Men detta strider ej mot parlamentarismen. I Frankrikes senat har man ett exempel på en övre kammare i en parlamentarisk stat, vars votum medfört ministerkriser. Också en parlamentarisk regering i Tyskland skulle, menar Gmelin, med nödvändighet bli ansvarig ej inför *en* kammare som i England utan inför två församlingar, riksdag och förbundsråd. Han går emellertid

ej in på ett diskuterande av problemet, i vad mån en dylik »dubbelparlamentarism» till sin verkliga natur överensstämmer med eller avviker från den klassiska engelska parlamentarismen. — En betydligt större svårighet anser han däremot Preussens företrädesställning inom tyska riket innebära. Man har redan före tendenserna i parlamentarisk riktning kunnat iakttaga en rivalitet mellan riksdagen och preussiska landtdagen, som båda sökt vinna rikskanslern. Denna motsats har egendomligt nog till sist lett till ett samgående mellan de sydtyska federalisterna och »de parlamentariska unionisterna». Det gemensamma hos båda är den demokratiska grundsynen och farhågorna för ett övermäktigt odemokratiskt Preussen, vilka kommit federalisterna att något övervinna sina betänkligheter gentemot den fara för delstaterna, som en parlamentarisering dock måste innebära. Avgörande blev Preussens försök till inblandning i utrikespolitiken och frågan om u-båts-vapnets användning under kriget. Kampen om parlamentarismen började därför också med att man genom ett formligt statsstreck avtvingade riksregeringen ett löfte om lika rösträtt i Preussen, en reform som hade till syfte vinnande av en större enhetlighet mellan majoritetsförhållandena i riksdag och landtdag. Även med en demokratiserad landtdag kan dock en konflikt tänkas uppstå, varför man diskuterat ett skiljande av rikskanslersämbetet från varje samband med den preussiska regeringen, en möjlighet som emellertid förf. för sin del av hänsyn till riksregeringens styrka anser utesluten. Mot farhågorna att följden av ett kvarstående av det nu existerande sambandet dem emellan i ett parlamentariserat Tyskland måste bli ett maktlöst Preussen, helt beroende av riksregeringen, finner han garantier dels i de sydtyska federalisternas alltjämt kvarstående misstro mot parlamentarismen, varom bl. a. just Hertlings först citerade ord bära vittne, dels och framför allt i styrkan hos de preussiska politiska institutionerna: konungadöme, representation och ämbetsmannakår.

Bland motståndarna till parlamentariseringen lade man märke till den kände nationalekonomen Gustav Schmoller, som uppställde frågan »Wäre der Parlamentarismus für Deutschland oder Preussen richtig?» i en posthumt publicerad uppsats i *Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im deutschen Reiche* (Jahrg. 41, 1917, h. 3 s. 1). Schmoller, som överhuvudtaget ej begränsat sina intressen till nationalekonomien utan sysslat med problem på statsvetenskapernas hela område, framför i denna uppsats en rad synpunkter på parlamentarismen, som ganska nära överensstämma med dem, som framhävts t. ex. hos oss av Fahlbeck i »Sveriges författning och den moderna parlamentarismen». Efter en kort karakteristik av engelsk parlamentarism, varvid S. kommer till den slutsatsen, att denna trots sina brister varit England till mera nytta än skada, preciserar förf. några enligt hans mening fundamentala förutsättningar för densamma. En dylik regim kunde uppstå blott tack vare en kropps-

ligen eller andligen degenererad furstefamilj. Den kan svårligen förenas med tillvaron av en talrik ämbetsmanna- och officersklass, som är den verkliga bäraren av statslivet och ej kan utestängas från ministerposterna — och för sin del anser S. frånvaron av en dylik ämbetsmannaklass, t. ex. i England, vara en svår brist. Parlamentarismen förutsätter vidare, att de politiska partierna äro strängt disciplinerade. Ministerposter och andra högre befattningar tillsättas ej på livstid utan växla, varför man, om än med en viss överdrift, kunnat säga, att det är en regering av dilettanter i st. f. fackministrar med fackutbildning. Det viktigaste kravet är emellertid, att partierna i en parlamentarisk stat blott få vara två. I de flesta större moderna stater ha emellertid redan kyrkliga, språkliga, lokala, ekonomiska och sociala motsatser nästan med nödvändighet ledt till bildandet av åtskilliga partier, varför en parlamentarisk regering där måste förutsätta partiallianser och kompromissministärer, varigenom emellertid en målmedveten politik omöjliggöres. Ej heller den sociala enhetligheten hos Englands till största delen av ekonomiskt oberoende män bestående riksdagspartier har någon motsvarighet i kontinentala stater, där tvärtom parlamentsmedlemmarna i stor utsträckning äro beroende av sina riksdagsmannaarvoden.

Till sist relaterar förf. ett samtal med Bismarck år 1885 om parlamentarismen. Denne underkände ej det engelska systemets fördelar. Han betonade särskilt partiministärernas enhetlighet och ministrarnas stränga underordnande under ministerpresidenten, förhållanden, som ännu ej hade någon motsvarighet i Preussen. Han förklarade rent av: »Jag vill hellre sluta ett svårt fördrag med en till hälften fientlig stat än träffa en överenskommelse med den preussiske krigsministern». Men för Tysklands räkning betonade han eftertryckligt, att förutsättningarna för en parlamentarisk regering helt saknades. Redan den rika adel, som erfordrades därför, funnes ej i Preussen, snarare då i Ungern och Österrike. I Preussen måste ledningen och initiativet stanna hos konungadömet.

ENGELSK REGERINGSBILDNING UNDER KRIGET. Att Englands politiska och parlamentariska liv under kriget rört sig i fåror, som rätt mycket skilja sig från vad man vant sig att betrakta som genom gammal hävd fullkomligt stadgat är välbekant. Som så ofta tidigare har man emellertid därvid kunnat finna, att radikala omvälvningar på de mest centrala punkter i statslivet genomförts utan att man kan peka på några formella ändringar av betydenhet. En viktig sida av denna anpassning av de nedärvda formerna efter ögonblickets krav är den, som behandlas av Joseph-Barthélemy i *Revue des sciences politiques* (T. XXXIX: II, 15 avr. 1918, s. 193) i uppsatsen »Le gouvernement par les spécialistes et la récente experience anglaise». Det är Lloyd Georges den 10 dec. 1916 bildade kabinett, dess sammansättning och det

sätt, varpå det arbetat, som här göres till föremål för en givande undersökning, som har sitt intresse även sedan nu den 10 jan. 1919 ministären undergått en rekonstruktion. Förf. börjar med att konstatera, att kabinettets bildande på sina håll mottogs med omdömena »en ny författning», en formlig »revolution». I motsats mot tidigare var regeringen ej någon partiregering (den bestod av 15 unionister, 12 liberaler, 3 arbetarerepresentanter och 3 utanför parlamentet); partihänsynen hade ställts i andra planet, hänsynen till personlig duglighet i första. Att premiärministern ej ville vara partiledare pointerades därigenom att en annan medlem av regeringen, Bonar Law, blev parlamentarisk ledare i underhuset. En tredje nyhet innebar tillskapandet av en trängre regering, war cabinet, som hade till uppgift att utöva den högsta ledningen av kriget och därmed också av den allmänna politiken. För att kunna fatta hastiga beslut och vara mäktigt av energiskt initiativ blev detta war cabinet fåtaligt, det bestod av blott 5 medlemmar (utom Lloyd George och Bonar Law sutto där Curzon, Milner och Henderson); för att kunna överblicka regeringens allmänna politik utan att behöva dröja vid detaljerna hade dess medlemmar (utom Bonar Law) inga departement. Regeringens övriga medlemmar voro faktiskt blott rent verkställande, var och en inom sitt departement, varför vid deras tillsättande den tekniska lämpligheten kunde bli avgörande. Hänsynen till parlamentarisk träning lämnades ej helt å sido (Balfour blev t. ex. utrikesminister), men utmärkande för personvalet är framför allt att man tillgodogjort sig erfarenheter vunna inom affärsvärlden och industrilivet. En av de inflytelserikaste gruvägarne i Södra Wales, lord Rhondda, en industriman av amerikanskt snitt, blev president of the local government board, R. E. Prothero, förvaltaren på hertigens av Bedford gods, blev jordbruksminister o. s. v. De nämnda hade tillhört parlamentet, andra togos emot stadgad praxis utanför detta. Så blev Albert Stanley, chefen för de underjordiska järnvägarna och automobilomnibusarna i London, handelsminister, John Maclay, en av de största redarna i Glasgow, blev shipping controller, H. A. L. Fisher, historiker och specialist på uppfostringsfrågor, blev undervisningsminister och Eric Geddes, en ung järnvägsdirektör, som under kriget sysslat med transportproblem vid fronten, men som stått politiken alldeles fjärran, blev sjöminister. Av de ministrar, som ej sutto i parlamentet, läto dock ett par genast invälja sig i detta, då de ju ej i kraft av sitt ämbete hade tillträde dit.

Den mest påtagliga faran med en sådan regering av det praktiska livets män var den nära förbindelsen mellan de storfinansiella intressena och regeringsmakten, och denna fara blev också påtalad inom parlament och press samt ledde till antagandet av den regel, att ministrarna få vara ekonomiskt intresserade i ett företag men ej tillhöra dess ledning. Det misstroende, som framkommit, kvarstod emellertid alltjämt. Även departe-

mentschefernas tillbakaträngda ställning och uteslutande från den allmänna politiken kritiserades emellertid. Lord Curzon förklarade t. ex. att »kabinettssystemets omstörtande har varit ett fatalt misstag. Kabinettet har varit ett stort clearing house för utjämnande av konflikter mellan olika intressen. Intressebrytningarna ha försvunnit, men med dem också samarbetet. Kabinettet är lika avlägset från parlamentet som från departementen. Departementscheferna stå ej i någon organisk förbindelse med varandra, de ha ej någon verklig ansvarighet gentemot kabinettet, och deras ansvarighet gentemot underhuset är rent teoretisk. Resultatet är kaos, förvirring, undergrävande av förtroendet för regeringsmaskineriet.» Joseph-Barthélemy understryker de påpekade nackdelarna av en regering genom specialister. Det behövs ej blott teknisk sakkunskap utan också politisk skicklighet. Ministerns yrke är rent politiskt. Det gäller att övertyga parlamentet om förvaltningens behov och att genomdriva dessa. Vid de den 17 juli 1917 vidtagna förändringarna i kabinettets sammansättning inkallades också i detta ytterligare ett par parlamentarici. Systemet har emellertid ej blott haft sina avigsidor utan har också haft väsentliga fördelar, och finansministern har för sin del förklarat, att anpassningen efter krigets krav skulle varit omöjlig utan medverkan av det praktiska livets män.

Det var kriget, som förde dessa omvälvningar med sig, men engelska skriftställare voro ense om att tro, att man ej heller efter återställandet av fullt fredliga förhållanden skulle återfinna den gamla politiken, som helt kretsade kring striden mellan liberala och unionister. Det gamla systemet har ansetts vara ur stånd att besegra den yttre fienden och skulle också vara ur stånd att lösa de inre problem, som kriget bragt i dagen. För sin egen del slutar emellertid Joseph-Barthélemy, som starkt misstror »regeringen genom specialister», med att ännu en gång påpeka, att dessa även i Lloyd Georges kabinett intagit en andrarangsställning, och att själva regeringsmakten koncentrerats i krigskabinettet, som är sammansatt av personer, vilkas stora specialitet är politiken och som göra anspråk på att vara statsmän.

Efter publicerandet av Barthélemys uppsats har som nämnts Llyod George den 10 jan. 1919 efter nyvalen rekonstruerat sin ministär, men alltjämt kvarstår krigskabinettet liksom Bonar Laws ledarskap i underhuset, och de flesta av de nya män, som tillhörde Lloyd Georgs ministär av 1916, ha övergått i den nu sittande regeringen, bland dem Prothero, Stanley, Maclay, Fisher och Geddes. Den av Barthélemy lämnade karakteristiken torde därför i allt väsentligt alltjämt vara tillämplig.

SVENSKA RIKSDAGSBIBLIOTEKETS UTVIDGNING. Vårt viktigaste specialbibliotek på statsvetenskapernas område, riksdagens bibliotek, har ju, fastän det enligt stadgarna blott varit avsett för riksdagen och dess delegationer, kyrkomötet samt kungl.

kommittéer, liberalt hållits tillgängligt även för enskilda forskare i stor utsträckning. Vid 1918 års riksdag har biblioteket emellertid undergått en väsentlig omgestaltning. Framför allt lägger man märke till att det mer än förut fått naturen av ett förvaltningsbibliotek, i det att tjänstemän i Kungl. Maj:ts kansli och de centrala ämbetsverken erhållit formell lånerätt samt det beslutats att till biblioteket överflytta inom ämbetsverk befintliga boksamlingar, som f. n. ej tillräckligt komma till användning. Anslaget till bokinköp har också väsentligt höjts. Genom dessa åtgärder har givetvis bibliotekets möjligheter att följa med den viktigare litteraturen på statsvetenskapernas område väsentligen förbättrats, varför forskare inom dessa vetenskaper ha alla skäl att med glädje hälsa den gjorda omorganisationen. — Det kan i detta sammanhang förtjäna att omnämnas, att riksdagens bibliotek hör till dem, vilkas utländska accession förtecknas i Sveriges offentliga biblioteks årligen utkommande accessionskatalog, samt att det äger en tryckt katalog av år 1901 med supplement tryckta åren 1906 och 1912.

NYUTKOMMEN SVENSK AVHANDLINGS- OCH UPPSATSLITTERATUR. Hösten 1918 har en statsvetenskaplig avhandling ventilerats, Rütger Essén's »Den svenska riksdagens tillfälliga utskott» (Sthm 1918, 221 s., pris 6 kr.). Efter en allmän översikt över det parlamentariska utskottsväsendet redogöres för de svenska tillfälliga utskottens konstitutionella ställning, praxis ang. motions hänvisning till dessa utskott, deras antal och sammansättning samt fördelningen av ärenden dem emellan. Därefter ges »några synpunkter på de tillfälliga utskottens arbetsmetoder». I särskilda kap. behandlas bl. a. de tillfälliga utskotten och konungens ekonomiska och administrativa lagstiftning samt de tillfälliga utskotten och frågan om begränsningen av det parlamentariska initiativet. Avhandlingen avslutas av en 80 sidor stark förteckning upptagande samtliga av riksdagens tillfälliga utskott under åren 1869—1917 handlagda ärenden.

Professor Albert Ernberg har i *Festskrift, utg. av Lunds universitet vid dess 250-årsjubileum 1918* skrivit »Om fullmaktsröstning vid val till riksdagens andra kammare» (40 s.). Efter en allmän översikt över frågan om rösträttsutövning utan personlig inställelse framlägger författaren här ett i paragrafform utarbetat förslag till införande av rätt för sjömän till röstning genom fullmakt, som alternativ till det tidigare av honom utarbetade förslaget till rätt att rösta utan personlig inställelse genom insändande av sin röstsedel på posten (»Om rösträttsutövning vid val till riksdagens andra kammare utan inställelse inför valförrättaren. Utredning och förslag». Lund 1918.).

På författningshistoriens område märkes en undersökning av Professor Ludvig Stavenow angående Gustav III:s statsskick med titel »Bidrag till den gustavianska tidens författningshistoria, 1», i *Uppsala universitets årsskrift* 1918 (Upps. 1918, 66 s., pris 2 kr.). Här

behandlas de förslag till konstitutionella stadgar, med vilka konungen gjorde sig redo att möta 1778 års riksdag för den nya författningens utbyggande på de punkter, där 1772 års R. F. ej lämnade någon ledning. Efter en skildring av de av arkivsekreterare C. J. Strand gjorda utredningarna om äldre lag och praxis angående riksdagens organisation redogöres för konungens projekt till riksdagsordning samt till ordning för plenum plenorum, förslag, som, fastän de aldrig framlades, dock faktiskt i stor utsträckning tjänat till ledning. Vidare behandlas de vid riksdagen gjorda ändringarna och kompletteringarna av Gustav II Adolfs riddarhusordning.

Fil. lic. A. Thomson har i en uppsats, »Hur vår ännu gällande riksdagsordning kom till» i *Önnestads folkhögskola 1868—1918* (s. 137—184) givit en populär av åtskilliga karakteristiska citat belyst framställning av representationsreformens förhistoria och genomförande. Inledningsvis påpekas det samband folkhögskoleidén kan sägas ha haft med representationsreformen: folkhögskolan hade till syfte bl. a. att ge den efter reformens genomförande nödiga medborgarbildningen. Även från en annan synpunkt anknyter framställningen till festskriftens ämne i övrigt, i det att förf. åtskilliga gånger kommer tillbaka till de inlägg, som gjorts av initiativtagaren till Önnestads folkhögskola, d:r K. A. Bergman, en känd reformivrare samt deltagare i Örebromötena 1849 och 1850.

Av arbeten utkomna till Karl XII:s-jubileet är det ett, som har författningshistoriskt intresse: »*Karl XII.* Till 200-årsdagen av hans död, utg. av Samuel E. Bring», vari (s. 531—566) ingår en uppsats av arkivarie Erik Naumann »Om centralförvaltningen under Karl XII:s tid», som behandlar bl. a. rådets växlande ställning under Karl XII:s frånvaro från landet, den ryktbara kansliordningen av den 26 oktober 1713, det 1712 inrättade kontributionsränteriet samt den åren 1716—1718 fungerande upphandlingsdeputationen.

Att *Svenskt biografiskt lexikon*, när det en gång kommer att föreligga färdigt, blir en källa av betydande värde även för dem, som syssla med författningshistoriska studier, måste redan efter de första häftenas utkommande stå klart för en var. I de 5 utkomna häftena (Sthm 1917—18, à 160 s., pris 7: — pr häfte) märkas bl. a. biografier över Oscar Alin av professor S. J. Boëthius och över C. H. Anckarsvärd av rektor A. Grade, båda av stort intresse och lämnande bidrag av värde, den förra till unionsfrågans historia, den senare till representationsreformens. Icke minst de för varje biografi införda utförliga och noggranna bibliografierna samt förteckningarna över använda källor äro värda det största erkännande.

I den populära biografi över Anders Lindeberg, som utgivits av Hj. Lindeberg (Anders Lindeberg, hans liv och verksamhet. Biografisk studie. Sthm 1918, 256 s., pris 9 kr.) redogöres även i

största kortlhet för dennes politiska författarskap. Till biografien har fogats en förteckning över Lindebergs tryckta skrifter.

De förut utgivna efterlämnade skrifterna av Karl Staaff ha nu kompletterats med en samling »Politiska tal samt några tal och inlägg vid skilda tillfällen. Utg. av Kristian Setterwall och Erik Staaff» (1, 2. Sthm 1918, pris 30 kr.). Huvuddelen utgöres av tal, hållna i riksdagen, ordnade efter de behandlade ämnena. Under rubriken konstitutionella frågor märkas anföranden ang. den öppna omröstningen (1908), ang. formen för riksdagsutskotts infordrande av nödiga upplysningar (1909), »ang. mellan konungen och statsrådet förda förhandlingar med anledning av vissa i samband med det s. k. 'Bondetåget' timade händelser» (1914) o. s. v., samt under rubriken rösträttsfrågor åtskilliga anföranden från olika tillfällen.

Att den stora författningsreform som vid urtiman 1918 i princip accepterades, väckte mindre uppmärksamhet, än man kunde hava väntat, synes framgå av den ringa omfattningen av den litteratur, som i samband med beslutet såg dagen [1] — även om förklaringen härtill naturligtvis delvis var att söka i ärendets snabba behandling.

Ett par diskussionsinlägg äro emellertid förtjänta av omnämnande. Doc. Axel Brusewitz har i *Forum* (1918, s. 535—553) under titeln «Förstakammarproblemet i fransk belysning» påpekat senatens relativt starka ställning i Frankrike (t. ex. Briands demissionering 1913 på grund av senatens ställning till hans förslag om proportionella val), som han anser bero på dess avgjort demokratiska sammansättning. För svensk räkning förordade förf. en demokratisering i ungefärlig överensstämmelse med regeringens förslag, men önskade en undersökning av möjligheterna till ett tillgodoseende av kvalitetssynpunkterna därigenom att första kammaren delvis valdes av riksdagen i dess helhet eller en del av denna. Till förmån för intresserepresentationen har ett nytt inlägg gjorts av fil. d:r Hjalmar Haralds i *Finsk tidskrift* (1918, LXXXV, s. 282—307). Han menar, att vår författning under senare år i realiteten ledt till en intresserepresentation om än ej i klassvalens form. Samtliga sociala intressen ha tillförsäkrats »en relativt oväldig behandling inom representationen genom jämvikten mellan de politiskt starkaste sociala intressena», medelklassen i första kammaren, arbetarna i andra. Med utgångspunkt från Boströms statslära samt i

[1] Här som eljest i denna översikt tages ej hänsyn till under tidigare delen av 1918 utkommen litteratur. Ett par broschyrer må emellertid i förbigående omnämnas, från konservativa sidan Karl Hildebrands Klassval till första kammaren; förslag framlagt i motion i riksdagens andra kammare (Sthm 1918, 52 s., pris 0:75 kr.) samt K. J. Ekmans Författningsfrågorna i dagspolitisk belysning (Sthm 1918, 32 s., pris 1 kr.), från liberalt håll n:r 1 och 2 av Frisinnade ungdomsförbundets småskrifter, Tor Berg och Sven Nyström, Förstakammarproblemet (Sthm 1918, 23 s., pris 0:25 kr.) samt Herbert Tingsten, Förstakammarproblemet (Sthm 1918, 24 s., pris 0:25 kr.).

polemik mot professorerna Hjärne och Wallengren förfäktar han uppfattningen om folkrepresentationens uppgift att representera de (privata) sociala intressena i det offentliga livet. »De organiska enheterna inom staten: klass, yrke eller lokalt samfund ... utgöra statsorgan på det privata området likaväl som statsförvaltningen på det offentliga, emedan deras intressen utgöra moment i statsintresset». I en följande uppsats skall förf. övergå till frågan om intresserepresentationens teknik. Slutligen kan omnämnas, att redaktör Einar Rosenborg i en populär Verdandiskrift, »Författningsfrågan och valproblem i dansk belysning» (Sthm 1918, 34 s., pris 0: 50), bl. a. gett en hastig översikt över den egenartade danska proportionalistiska tekniken med enmansval samt supplementsmandat för vinnande av en så vidt möjligt proportionell rättvisa samt talat för ett aktgivande i vårt land på de danska erfarenheterna.

Ett visst intresse för svensk konstitutionell historia har en framställning om »Politiska och publicistiska slagord» av professor Elof Hellqvist i hans nyligen utkomna samling uppsatser »Om namn och titlar, slagord och svordomar» (Lund 1918, 140 s., 3: 50 kr.). Uppsatsen, som utgör en modernisering av en i Nordisk tidskrift 1909 ingående studie, innehåller en ungefärlig datering med anförande av belägg rörande en hel del politiska »slagord», bl. a. åtskilliga partibeteckningar, t. ex. frisinnad (fr. o. m. 1830-talet), liberal (1820-talet), jakobin (1800-talets första år), radikal (1820), rabulist (1838), anarkist (omkr. 1820), servil (1825), ultras (1825), konservativ (1835).

Bland svenska tidskriftsuppsatser av författningspolitiskt intresse berörande utländska förhållanden märkes rektor Richard Steffens uppsats i *Svensk tidskrift* (1918, s. 578—589) angående »Indiska självständighetskraf och brittiska reformplaner», som efter en översikt över indiska nationalitetsrörelser under senare år redogör för den för närvarande ivrigt diskuterade av statssekreteraren för Indien samt indiske vicekonungen undertecknade Report on Indian constitutional reforms.

K. T.

II. Statistik och ekonomi.

ÅLDERSKOMBINATIONENS INFLYTANDE PÅ DEN MÄNSKLIGA FRUKTSAMHETEN. I den svenska statistiken har under år 1901 vissa uppgifter bearbetats rörande fäder till inom äktenskapet födda barn. Bearbetningen omfattar ålder och yrke samt kombinationen mellan fädernas och mödrarnas ålder. Vi utgripa ur redogörelsen för år 1901 följande tal, till vilka vi för jämförelse foga motsvarande tal för mödrarna.

Ålder	15–20	20–25	25–30	30–35	35–40	40–45	45–50	50–55	55–60	60–65	65–70	70–75	75–80
Pr 1000 gifta män i ovanstående ålder kommo fäder till under året 1901 födda äkta barn.....	978	526	406	313	243	165	88	36.4	13.6	6.0	2.7	1.4	0.8
Pr 1000 gifta kvinnor i ovanstående ålder kommo mödrar till under året 1901 födda äkta barn ...	593	468	372	293	230	123	17.4	0.10	—	—	—	—	—

Den första siffran för fäderna, 978 ‰, är anmärkningsvärt hög. Visserligen grundar den sig på mycket litet material (en medelfolkmängd på 46 gifta män under 20 års ålder), men den var dock för hela tioårsperioden 1901—1910 så pass hög som 870 ‰. Man har svårt att tro att fruktsamheten hos så unga män verkligen är så oerhört stor; icke heller är det troligt att deras hustrur i och för sig ha så hög fruktsamhet. Förklaringen torde väl kunna ligga däri, att just det blivande faderskapet varit den tvingande orsaken till så unga mäns giftermål. För övrigt ge naturligtvis de anförda talen mycket liten upplysning om männens fruktsamhet, utan återspegla med säkerhet det förhållande att ju yngre mannen är desto yngre är i regel hustrun, desto högre därför äktenskapets fruktsamhet. Å andra sidan är det ju ej omöjligt att mannens fruktsamhet verkligen i någon mån avtar med åldern, vilket ju säkerligen är fallet vid mera framskridna år. Därav följer att icke heller talen för de gifta kvinnorna, såsom eljest allmänt plägar antas, rätt återge deras fruktsamhet, utan såsom bidragande faktor även ta intryck av ovannämnda samband mellan gifta makars ålder.

För att få ett rätt begrepp om sammanhanget mellan ålder och fruktsamhet är det därför nödvändigt använda det material som anger födelsernas fördelning efter *båda* föräldrarnas ålder. Detta studium försvåras emellertid, för att icke säga omöjliggöres, av det förhållandet, att de stående äktenskapen ej vid folkräkningarna grupperas efter makarnas kombinerade ålder. Detta är i förbigående sagdt ingen urbota brist hos vårt folkräkningssystem. När detta beklagliga fel blir rättat torde vara en ren kostnadsfråga. Tills vidare saknas dock detta jämförelsematerial.

De nya tabellerna över föräldrarnas till äkta barn kombinerade åldersfördelning erbjuda emellertid en del intressanta drag som det kunde vara väl värdt att framhålla, och som väl kunna, åtminstone hypotetiskt diskuteras, även utan jämförelse med folkmängdssiffrorna. Klarast framstå sagda drag om vi, såsom i nedanstående tabell skett, gruppera föräldraparen efter fädernas ålder och för var sådan grupp uträkna mödrarnas medelålder.

Faderns ålder	Landsbygd		Städer	
	Antal nedkomster	Mödrarnas medelålder	Antal nedkomster	Mödrarnas medelålder
15—20	40	23.4	5	18.5
20—25	6982	24.4	2198	24.6
25—30	21651	26.9	6274	27.1
30—35	22801	30.3	5815	30.4
35—40	22032	34.0	4912	33.9
40—45	15062	37.1	2771	36.5
45—50	7353	38.8	1222	38.0
50—55	2771	39.4	429	38.8
55—60	931	39.5	142	37.3
60—65	315	39.1	70	37.3
65—70	124	38.1	22	36.8
70—75	44	38.9	5	34.5
Alla	100106	32.01	23865	31.04

Det framgår således, såsom var att vänta på grund av det samband i ålder, som säkerligen råder inom de bestående äktenskapen att mödrarnas medelålder växer med växande ålder hos fäderna. Vidare var att vänta att denna ökning skulle så småningom avsakta, ty kvinnornas klimakterie-ålder sätter snart nog en övre gräns. Det egendomliga är emellertid att detta avsaktande av tillväxten i de beräknade medeltalen icke blott inträder redan då fadern uppnått ungefär 35-årsåldern, utan att det, då faderns ålder överstiger omkring 55 år, rent utav inträder en *tillbakagång* i mödrarnas medelålder. M. a. o. de äldre männen avla barn med i genomsnitt yngre kvinnor än vad fallet är för medelålders män.

Som förklaring av sagda egendomlighet erbjuder sig osökt tre möjligheter som vi vilja kalla för resp. den *kvantitativa*, den *fysiologiska* och den *moraliska* förklaringsgrunden. — Den »kvantitativa» förklaringsgrunden skulle bestå i antagandet, att inom de bestående äktenskapen hustrurna till äldre män vore i genomsnitt yngre än hustrurna till medelålders män, eller i varje fall att detta gällde om hustrurna under fruktsamhetsklimakteriet. — Den »fysiologiska» förklaringen vore naturligen den, att mannens fertilitet verkligen avtoge med stigande ålder på ett sådant sätt att konceptionsmöjligheten vore över hövan förminskad såvida hustrun ej är relativt ungdomlig. — En »moralisk» förklaring, slutligen, kunde man söka däri, att det äktenskapliga samlivet, trots fortvarande potens hos mannen, tidigare upphör då åldersskillnaden är stor än då den är liten. Givetvis finns det också en »omoralisk» förklaringsmöjlighet, men den vilja vi ej på allvar diskutera.

Av de tre sålunda angivna möjliga orsakerna till det berörda fenomenet, synes den första ha mycket liten sannolikhet för sig. Ett studium av kontrahenternas kombinerade ålder vid giftermåls ingående såväl vid första giften som vid omgiften, samt vad som

eljest är känt om dödligheten, ger vid handen att yngre hustrur i äktenskap med äldre män knappast kan vara i tillräcklig grad dominerande. Det vill således synas, som om här verkligen ett problem förelåge, som det kunde vara mödan lönt att söka komma närmare inpå livet.

SKANDINAVISK AKTUARIETIDSKRIFT. Som bekant har i Sverge, efter mönster i andra länder bildats en sammanslutning av livförsäkringsaktuarier, och andra om försäkringsvetenskap och -teknik intresserade, med namn »Svenska aktuarieföreningen». Vad denna förening i och för sig kan ha för betydelse utöver den rent fackliga sammanslutningens är svårt att säga; genom sin ordförande prof. E. Phragmén och andra framstående medlemmar kan föreningen i varje fall göra anspråk på att representera åtskilligt mera än det speciella aktuariefacket. Särskilt av intresse från kulturell och vetenskaplig synpunkt är föreningens verksamhet genom de internationella berömdheter den haft förmånen se som föreläsare hos sig. Det torde dock vara först och främst genom sin sedan 1914 utgivna tidskrift (»Svenska aktuarieföreningens tidskrift», sedan 1918 med ekonomiskt stöd från Danmark och Norge utgiven under titeln »Skandinavisk aktuarietidskrift»), som föreningen kommit att göra en viktig kulturell insats. Under den insiktsfulla och vidsynta ledningen av sin redaktör D:r N. V. E. Nordenmark synes tidskriften, trots den korta tid den ännu haft på sig, ha utvecklat sig, icke blott till en skandinavisk facktidskrift, utan till en vetenskaplig tidskrift med omfattande program och vidsträckta förbindelser. Ett symptom härpå är bl. a., att av de sju avhandlingar som innehållits i senaste årgången ingen enda varit avfattad på skandinaviskt språk, varjämte på författarelistan stå så internationellt bekanta namn som L. v. Bortkiewicz och Al. A. Tschuprow, båda med allmänna teoretiskt-statistiska avhandlingar (Bortkiewicz: Homogenität und Stabilität in der Statistik; Tschuprow: Zur Theorie der Stabilität statistischer Reihen). Ehuru icke representerad i sista årgången finna vi bland tidskriftens bidragsgivare ett inländskt namn av likaledes god internationell klang, prof. C. V. L. Charlier i Lund. Andra bidragsgivare är den kände danske aktuarien D:r J. F. Steffensen m. fl. Det är att hoppas att tidskriften skall bli i tillfälle fortsätta sin verksamhet efter samma vidsynta principer som hittills och att än ytterligare utvidga densamma, framför allt genom att öka antalet häften pr. år (nu blott 4) och genom att ta upp till behandling även frågor av mindre exklusiv matematisk och mera positiv statistisk beskaffenhet.

UR DEN NYARE SVENSKA STATISTISKA LITTERATUREN. Utom den teoretiska och överväganде matematiska uppsats- och avhandlingslitteraturen, vartill Sverge numera lämnar avsevärda bidrag och som återfinnes i av Vetenskapsakademien och Fysiografiska sällskapet i Lund utgivna publikationer, i Meddelanden

från Lunds Astr. Observatorium samt i Aktuarietidskriften, ha vi på det statistiska området under senaste året ett par enskilda samt en rad officiella arbeten att omnämna.

Främst märkes det av D:r I. Flodström utgivna stora samlingsverket *Sverges Folk*. I detta verk har D:r Flodström under medverkan av ett flertal kända vetenskapsmän givit en översikt av vår nutidskultur och de vägar, varpå vi kommit därtill. Av egentligt statistiskt intresse är blott det av utgivaren själv författade elfte kapitlet: Folkmängdsförhållanden (befolkningsstatistik). Detta kapitel, vilket omfattar c:a 40 sidor och utgör ett utdrag ur ett författarens större manuskript, har formats till en kortfattad, men koncis översikt över Sverges befolkningsförhållanden i statistisk belysning. Tack vare den originella och ofta starkt suggestiva grundsyn, som merendels utmärker D:r Flodströms statistiska författarskap, har denna översikt blivit sällsynt givande och som lektyr bland de njutbarare i sitt slag. Det har därför varit den som skriver dessa rader ett nöje att rekommendera nämnda översikt åt de studerande, som i Lund följa den statistiska undervisningen.

I *Festskrift, utgiven av Lunds Universitet vid dess 250-års jubileum 1918* har prof. Fahlbeck skrivit en avhandling om »Statistiken och den numeriska kunskapsmetoden». Avhandlingen, som bär tydligt vittnesbörd om författarens mästerskap i framställningskonst, ägnas en utveckling av hans kända uppfattning om statistiken som självständig vetenskap, särskilt med hänsyn till dess förhållande till den matematiska statistiken.

I samma festskrift publicerar docenten S. D. Wicksell en avhandling med titeln »Das Heiratsalter in Schweden 1891—1910». På matematisk väg når förf. här fram till en del positiva resultat, av vilka kan nämnas påvisandet av en tilltagande konsekvens i valet av livsledsagare vad åldersförhållandena beträffa, en utveckling, som går hand i hand med en så godt som överallt skönjbar utjämning av befolkningsstatistiska olikheter. Av samma författare föreligger dessutom en uppsats i häft. 7 av *Ekon. Tidskrift*, vari, förutom en kritik av härskande åskådningar rörande Sverges uppdelning på »demografiska huvudområden» (Sundbärg), gives en med elementära hjälpmedel genomförd undersökning av den äktenskapliga fruktsamhetens regionala fördelning, och bl. a. påvisas, hur denna fruktsamhet i regel ställer sig lägst i de trakter, där antalet prokreationsdugliga gifta kvinnor utgör en proportionsvis relativt stor del av befolkningen.

I förra häftet av denna tidskrift har anmälts D:r J. Olssons »Statistiska studier över den äktenskapliga fruktsamheten». Göteborg 1918.

Häftet 3 av Ekon. tidskrift bjuder på en uppsats av aktuarien Ernst Höijer över »Olika sätt för beräkning av 1917 års skörd». Artikeln redogör för och sammanställer resultaten av å ena sidan de sedvanliga, på Hushallningssällskapens häradsombuds rapporter

grundade, preliminära beräkningarna av skörden, och å andra sidan de speciella beräkningar, som för år 1917 kunnat grundas på jordbrukarnas självdeklarationer och månatliga tröskningsrapporter. Sammanställningen ger en nedslående bild av de senare uppgiftlernas tillförlitlighet.

Svensk försäkrings årsbok 1917 utgiven av försäkringsföreningens sekreterare NATTE FLYGARE, ger bl. a. statistiska upplysningar om den privata försäkringsverksamheten 1916. En artikel om »Försäkringsvillkor inom livförsäkringen» av J. TESDORPF, som bekant författare till en liten händig bok om ränte- och livförsäkringsberäkningar, förtjänar också omnämnas.

NYUTKOMMEN OFFICIELL STATISTIK.

Folkmängden och dess förändringar:

Folkräkningen 1910 IV. Folkmängdens fördelning efter hushåll, trosbekännelse, födelseort m. m av Stat. Centr.-byrån. Befolkningsrörelsen år 1914 av Stat. Centr.-byrån. Ut- och invandring 1917 av Stat. Centr.-byrån.

Hälso- och sjukvård:

Allmän hälso- och sjukvård 1915 av Medicinalstyrelsen. Sinnessjukvården i riket 1916 av Medicinalstyrelsen. Hälso- och sjukvården vid armén 1917 av arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse. Hälso- och sjukvården vid marinen av Marinöverläkaren.

Jordbruk med binäringar:

Jordbruk och boskapsskötsel 1915 och 1916 av Stat. Centr.-byrån. Årsväxten, preliminär redogörelse 1917, av Stat. Centr.-byrån. Mejerihantering 1916, av Stat. Centr.-byrån. Fiske 1916, av Stat. Centr.-byrån.

Skogshushållning:

K. Domänstyrelsens förvaltning 1916, av Styrelsen.

Industri och bergshantering:

Industri 1916, av Kommerskollegium. Bergshantering år 1917, av Kommerskollegium.

Handel- och sjöfart:

Handel 1916, av Kommerskollegium. Stockholms Handel och sjöfart m. m. år 1916, av Stockholms Handelskammare och Stockholms stads statistiska kontor. Sjöfart 1916, av Kommerskollegium. Fartygsinpektionens verksamhet 1917, av Kommerskollegium.

Lotsverket:

Lotsverket 1917, av Lotsstyrelsen.

Järnvägar:

Allmän järnvägsstatistik 1915, av Järnvägsstyrelsen.

Postverket:

Postverket 1917, av Generalpoststyrelsen.

Telefon och Telegraf:

Telefon och Telegraf 1917, av Telegrafstyrelsen.

Försäkringsväsen:

Riksförsäkringsanstalten 1916 och 1917, av Anstalten. Enskilda försäkringsanstalter 1915 III och 1916 I och II, av Försäkringsinspektionen.

Socialstatistik:

Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk år 1916, av Socialstyrelsen. Kollektivavtal i Sverige 1916, av Socialstyrelsen. Sjömansyrket i Sverige del II, av Socialstyrelsen. Kooperativ verksamhet i Sverige 1911—1913, av Socialstyrelsen. De mindre bemedlades bostadsförhållanden III, Sundsvall, av Socialstyrelsen. Levnadsomkostnaderna i Sverige 1913—1914. Del II, 6 Hälsingborg, 7 Uppsala. Statens förlikningsmäns verksamhet under år 1916, av Socialstyrelsen.

Fångvård:

Fångvården 1916, av Fångvårdsstyrelsen.

Undervisning:

Folkskolorna och Folkskoleseminarierna redovisningsåret 1915—16, av Ecklesiastikdep. Folkskolorna redovisningsåret 1916—17, av Ecklesiastikdep.

Allmänna val:

Riksdagsmannavalen 1915—17, av Stat. Cent.-byrån.

Finanser:

Accispliktiga näringar 1916—17, av Kontrollstyrelsen.

Allmän pensionsförsäkring:

K. Pensionsstyrelsen år 1915 och år 1916, av Styrelsen.

Stat. Meddelanden:

Arealinventeringen 1917, av Folkhushållningskommissionen. Husdjursräkningen 1918, av Stat. centralbyrån. Stadsfullmäktigevalen 1915 och 1916, av Stat. centralbyrån. Järnvägsstatistiska meddelanden 1918, av Järnvägsstyrelsen. Uppgifter om bankerna 1918, av Bankinspektionen.

Månatliga publikationer:

Kommersiella meddelanden 1918, häft. 1—24, av Kommerskollegium. Sociala meddelanden 1918, häft. 1—12, av Socialstyrelsen. Statistisk månadsskrift 1918, häft 1—12, av Stockholms stads statistiska kontor.

Årsböcker:

Statistisk årsbok för Sverige 1918, av Stat. Centr.-byrån. Årsbok för Sveriges kommuner 1918, av Stat. centralbyrån. Göteborgs statistik 1917 avd. I, av Göteborgs stads statistiska kommitté. Svensk försäkrings Årsbok 1917, meddelanden angående privata försäkringsväsendet i Sverige, utgivna av Natte Flygare.

S. D. W.

*

ÖVERSIKT AV NYUTKOMMEN SVENSK NATIONALEKONOMISK LITTERATUR. Professor Eli F. Heckschers *Kontinentalsystemet* (tillägnat Harald Hjärne på sjuttioårsdagen den 2 maj 1918 och tillhörande serien Skrifter utgivna av Handelshögskolan, nummer III;—IV + 272 sid.; kr. 9:—) får betraktas såsom det enda mera betydande vetenskapliga verk, som vår nationalekonomiska litteratur tillförts under det förflutna kalenderåret. Redogörelsen för den stora handelsspärrningen för hundra år sedan inledes med en analys av föreställningarna om svaghelen i Englands hela ekonomi, sådan den baserade sig på den mellan-

folkliga handeln, utan tillräckligt underlag i inhemskt jordbruk och i industriell förädling av inhemska råvaror för hemmarknaden. Ur dessa föreställningar om den kommersiella stormakten såsom en koloss på lerfötter framgick planen att kasta dess världsvälde över ända genom att stänga den europeiska kontinenten för dess sjöfart och därigenom förstöra dess export- och transitohandel. Spärrningsåtgärdernas traditionella användning i handelskrig, särskilt under fransk-engelska handelskriget på 1700-talet, och merkantilismens handelspolitiska idéer om deras användbarhet och ändamålsenligaste iscensättning erhålla en förträfflig belysning i bokens första kapitel, som även skildrar den franska revolutionens handelskrig mot England och avslutas med franska inrikesministerns framställning av kontinentalsystemets verkningar, sådana man tänkte sig dem i Frankrike 1807: »England ser sina varor avvisade från hela Europa och sina fartyg, lastade med onyttiga rikedomar, irra omkring på de vida hav, där de gjort anspråk på att enväldigt härska, under fruktlöst sökande från Öresund till Hellesponten efter en hamn, som öppnar sig för att mottaga dem.» Efter att i ett andra kapitel ha redogjort för kontinentalsystemets tillkomst och yttre förlopp och i ett tredje för systemets inre historia och tillämpning — smugglingen och korruptionen, mutsystemet och fiskalismen, som gjorde systemet i dess praktiska tillämpning och dess faktiska verkningar till något helt annat än man tänkt sig 1807 — sammanfattar H. kontinentalsystemets följder för Englands och fastlandets ekonomiska liv i det fjärde kapitlet och ägnar några slutord åt jämförelser med nutiden. Englands försök att med sin sjömakt avstänga centralmakterna från tillförseln över haven erbjuda ju nämligen ett intressant motstycke till Napoleons plan att utnyttja herraväldet över kontinenten till att isolera England. En litteraturöversikt finnes intagen å slutsidorna. »Kontinentalsystemet» sluter sig värdigt till samme författares för tre år sedan i samma serie utgivna »Världskrigets ekonomi» (1915). I vår nationalekonomiska litteratur bör »kontinentalsystemet» få ett bestående värde genom själva ämnet. Det behandlas givetvis vetenskapligt föredömligt för forskare på den ekonomiska historiens område. På samma gång har det framställts med en rikedom på detaljer och en översiktlighet i huvudsynpunkterna, som böra kunna ge en vidsträcktare läsekrets full behållning av läsningen. En allmännare uppmärksamhet förtjänar arbetet särskilt på den grund, att det utgör en källa till upplysning om väsentliga förutsättningar för ett ekonomiskt vederhäftigt ståndpunktstagande till viktiga handelspolitiska frågor i den närmaste framtiden.

Våra nationalekonomer synas under det gångna året, naturligt nog, ha ägnat sitt intresse i första hand åt frågan om penningvärdets fall och det svenska penningvärdets förhållande till främmande länders valutor. Professor Knut Wicksells uttalanden

i pressen föranledde finansministern att i skrivelse den 30 januari 1918 till 1917 års bankkommitté begära yttrande över ifrågasatt rätt för riksbanken att mot räntegottgörelse mottaga penningar å depositionsräkning för att därigenom indraga en del av den utelöpande sedelstocken. Yttrandet, som gick ut på, att en dylik åtgärd icke för det dåvarande vore påkallad, har icke blivit tillgängligt i tryck, men refereras och kritiseras av Emil Sommarin *Om rätt för riksbanken att gottgöra ränta å depositioner* (Ekonomisk tidskrift sid. 149—175). — Frågans behandling i bankkommittén föranledde finansministern att i juni tillkalla sakkunnige, nationalekonomerna Brisman, Davidson och Wicksell samt tre av våra ledande bankmän, för att under riksbankschefens ordförandeskap verkställa en undersökning rörande de åtgärder, som från det allmännas sida kunde vidtagas för penningvärdets reglering. *Betänkande rörande åtgärder för penningvärdets reglering* (41 sid.) avgavs utav de tillkallade sakkunnige den 30 juli 1918. Det förordade, i enlighet med bankmännens mening, kreditrestriktioner, s. k. ransonering av kapital; se därom David Davidson *Ransonering av kapital* (Ekonomisk tidskrift sid. 167—178). Nationalekonomerna ansågo sig visserligen »icke kunna motsätta sig» en dylik åtgärd, men varnade därvid uttryckligen för en diskontonedsättning. Eftergiften kritiserades skarpt av professor Heckscher i dagspressen och föranledde en polemik mellan honom och Davidson i Ekonomisk tidskrift. — Det enda verkliga resultatet av nationalekonomernas uttalanden om penningvärdet har blivit ett fasthållande vid 7 %-diskontot in på nyåret 1919. För övrigt synes vår riksbanksledning ha slagit sig till ro i avvaktan på händelsernas gång. Denna passivitet, som under åren 1917—1918 icke kunnat störas av det oerhörda fallet i penningvärdet, finna sig näringslivets män måhända mindre väl i vid en inträdande nedgång i priserna. Våra nationalekonomers varningar för en för tidig diskontonedsättning och bristande återhållsamhet i sedelutgivningen komma då måhända att visa sig fruktlösa.

Under årets sista månader ha banksammanslagningarna ånyo tilldragit sig ökad uppmärksamhet genom de preliminärt beslutade sammanslagningarna av dels Skandinaviska Kreditaktiebolaget och A.-B. Skånska Handelsbanken, dels A.-B. Stockholms Handelsbank och Bankaktiebolaget Södra Sverige. 1917 års bankkommittés *Betänkande n:r 3, Banksammanslagningar*[1] (15 sid.),

[1] Kommitténs betänkande torde komma att vålla åtskilligt bryderi i våra bibliotek på grund av, att numreringen börjar med det här omnämnda betänkandet, varvid föregående nummer (2) avser det ovanföre omnämnda otryckta uttalandet till finansministern rörande inlåningsrätt för riksbanken; det första och onumrerade betänkandet är daterat den 12 mars 1918; det bär den för samtliga betänkandena gemensamma rubriken Förslag till ändringar i lagen om bankrörelse och avser de vid 1918 års riksdag genomförda lagbestämmelserna om bankers öppnande av avdelningskontor, om förbud för ombudsväsen vid bankrörelse samt om förbud för bankirer att driva bankmässig inlåning.

vilket förordar sådan ändring i banklagen, att banksammanslagningar framdeles göras beroende av Kungl. Maj:ts tillstånd, åtföljes som bilaga av en uppsats av professor G. Cassel *Stordriftens utveckling inom det svenska bankväsendet* (27 sid.), Samtidigt har professar S. Brisman publicerat ett föredrag vid 1918 års ordinarie bankmöte under titeln *Koncentrationen inom bankväsendet, dess orsaker och betydelse* (Skrifter, utgivna av Svenska bankföreningen n:r 21; 16 sid.). Båda dessa skrifter vitsorda banksammanslagningarnas betydelse för vårt bankväsens tidsenliga utveckling, varom meningarna torde vara tämligen odelade bland nationalekonomerna. I flera punkter inbjuda de båda författarnas uttalanden emellertid till en kritik, som sannolikt icke uteblir.

1917 års bankkommittés *Betänkande n:r 4, Emissionsverksamhet* (73 sid.) är daterat den 30 november 1918 och går ut på en lag om emissionsbolag, genom vilken dylika bolag skola komma att ställas under offentlig tillsyn (bankinspektionen). I så måtto utgör betänkandet ett komplement till de s. k. fondbörskommitterades den 20 mars 1918 daterade *Betänkande med förslag till lag om fondkommissionsrörelse och fondbörsverksamhet m. m.* (160 sid.), vilket innehåller förslag till en motsvarande tillsyn (genom bankinspektionen) över fondkommissionshandeln. De enligt förslagen vidgade uppgifterna för bankinspektionen förutsätta uppenbarligen, att denna myndighet får en väsentligt utvidgad organisation.

Bostadskommissionens betänkande angående ordnande av den sekundära bostadskrediten, avgivet den 6 december 1917 (97 sid.), innehåller förslag till en för hela landet gemensam central upplåningsanstalt, Riksinteckningskassan. Denna skulle få till uppgift att upplägga obligationslån för den sekundära bostadsbelåningen. Se härom bl. a. C. Meurling *Den sekundära bostadskrediten*, i Svenska stadsförbundets tidskrift, sid. 121—126.

Professor G. Steffen har begagnat tillfället att bland bostadskommissionens utredningar trycka en omfattande sociologisk avhandling om *Bostadsfrågan i Sverige ur sociologiska och socialpolitiska synpunkter* (II + 232 sid.).

Statens krigsberedskapskommission, som avvecklades i medio av året, har avgivit en rad betänkanden: I. *Den ekonomiska krigsberedskapens organisation. Promemoria om ekonomisk fredsberedskap.* — II. *Finans- och kreditväsendet vid krig samt allmän krigsekonomisk lagstiftning.* — III. *Försäkringsväsendet vid krig.* — IV. *Folknäringen vid krig.* — V. *Arbetsmarknadens organisation under krigsförhållanden.* — På grund av Kungl. Maj:ts beslut om upphörandet av kommissionens uppdrag har den varit förhindrad att slutbehandla dels Frågan om råvarubehovets täckning under krig, dels Frågan om handels-, sjöfarts- och tullpolitiken från krigsberedskapssynpunkt. — De av kommissionen publicerade betänkandena innehålla ett värdefullt samlat material till bedömande av viktiga frågor och förhållanden, som påkallat uppmärksamheten under krigsåren. Hela den storartade planen att anlägga krigs-

beredskapssynpunkter på folkhushållets hela fredliga organisation väcker emellertid de allvarligaste betänkligheter. Promemorian om ekonomisk fredsberedskap, som utarbetats av jur. kand. Per Jacobsson, utmynnar i ett yrkande, att vederbörande måtte »sörja för att det vid freden finns en sakkunnig institution med speciell uppgift att noga akta på den ekonomiska utvecklingen inom och utom landet och att föreslå av omständigheterna betingade åtgärder». Man frågar sig ovillkorligen inför detta förslag, till vilket motstycken framkommit från andra håll efter regeringsskiftet 1917, om icke riksbanken och våra centrala ämbetsverk, bl. a. kommerskollegium, var på sitt område fylla dessa uppgifter, eller om det kan tänkas något slags förmynderskap över riksdagen och regeringen.

Ekonomiska spörsmål av mera praktisk betydelse synas allt mera komma till behandling i de skriftserier, som sedan några år utgivas av flera betydande organisationer inom det svenska näringslivet. Författarna i dylika ämnen kunna i allmänhet för sina bidrag till sådana publikationer påräkna en säker läsekrets bland fackligt intresserade och även honorar, som betydligt överstiga det i vetenskapliga tidskrifter vanliga. Några av de viktigaste av dessa skriftserier torde här förtjäna påpekas, i den mån de under det gångna året upptagit publikationer av nationalekonomiskt intresse.

Skrifter, utgivna av svenska bankföreningen ha under det gångna året ökats med fyra nummer, bland vilka, utom det ovannämnda (21), förtjänar att påpekas justitierådet Albert Koersners *Några grunddrag av krigets moratorielagstiftning och Sveriges lärdomar härav* (18; 26 sid.).

Sveriges allmänna exportförening, vars tidskrift Svensk export innehållit uppsatser av bl. a. professorerna Cassel och Wicksell (valutafrågan), har utgivit bl. a. G. Bolander *Murmanbanan och dess betydelse för norra Rysslands utveckling* (24 sid.) Hj. Cassel och J. H. Vesterlund *Sveriges ekonomiska uppgift i Ryssland* (29 sid.), Alf Larsson *Sverige och tropikerna* (43 sid.), G. Cassel *Penningvärdets förändringar under kriget* (24 sid.) och Eli Heckscher *Den ekonomiska skandinavismen* (24 sid.).

Sveriges industriförbund har utgivit bl. a. i avdelningen lagstiftning Albert Eisen och Ernst Löfmark *Lag om försäkring för olycksfall i arbete den 17 juni 1916 med historik, kommentar och sakregister* (2 uppl.; 184 sid.); i avdelningen organisation T. A. Bergen *Industribyggnader* (329 sid.); i avdelningen diverse publikationer John Åkerlund *Arbetarebostäder vid industriella verk* (143 sid.) och i avdelningen småskrifter Eli F. Heckscher *Staten och det enskilda initiativet* (38 sid.).

Svenska vattenkraftföreningen har publicerat småskrifter om krigets konsekvenser för världsindustrien m. m.

Nationalekonomiska föreningens förhandlingar under år 1918 ha ännu icke utgivits, men innehålla bl. a. två föredrag av pro-

fessor CASSEL om statsbudgeten m. m. Den s. k. grå boken för år 1918 (Karl Hildebrand De svenska statsmakterna och krigstidens folkhushållning) väntas utkomma i dagarna.

Tre populärvetenskapliga skrifter i svensk näringspolitik, som under året utkommit, omnämnas i annat sammanhang.

E. F. K. S—n.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

JOSEPH-BARTHÉLEMY: *Les institutions politiques de l'Allemagne contemporaine.* Paris, Librairie Félix Alcan, 1915. 271 s.

En ny bok av den kände författaren till L'organisation du suffrage et l'expérience belge m. fl. arbeten torde i och för sig kunna påräkna stor uppmärksamhet. Denna stegras ytterligare, när, såsom i föreliggande fall, mitt under världskriget den berömde franske professorn tager sig för att skildra det samtida Tysklands politiska institutioner i en volym, som ingår i den bekanta serien Bibliothèque d'histoire contemporaine. Att en fransmans dom över det kejserliga Tyskland ej blir mild är ej ägnat att väcka förvåning, ej heller, att under intryck av tidshändelserna framställningen störes av en del utfall mot tyskarna i samband med världskriget. Om man bortser från dessa utfall, som vi här förbigå med tystnad, synes författaren ärligt ha gått till verket »avec le souci le plus scrupuleux de la verité scientifique», som han själv på ett ställe säger.

Barthélemy vill med sin bok om Tyskland fylla en lucka i den franska litteraturen. Dock kan häremot anföras, att exempelvis Henri Lichtenberger i sitt 1909 utgivna arbete L'Allemagne moderne även berört de inre politiska förhållandena i Tyskland. Emellertid är Barthélemys framställning utförligare och får ökat värde genom de talrika tyska citat, som där förekomma, vittnande om en rätt ingående kännedom om tysk litteratur. Särskilt lägger man märke till de många hänvisningarna till de parlamentariska debatterna. Författaren framhåller, att ett enbart studium av lagtexter måste ge en inexakt föreställning om verkligheten, och kritiserar den juridiska skolan inom tysk statsvetenskap med dess förkärlek för juridiska konstruktioner, rigorös logik och bristande hänsyn till det levande livet. I motsats till den tyska framställningsmetoden ställer han den engelska och amerikanska. Själv börjar författaren sin framställning med en rätt utförlig redogörelse för rikets och delstaternas organisation. Icke på alla punkter synes han därvid vara fullt pålitlig, såsom då han å sid. 10 låter valperioden för tyska riksdagen fortfarande vara tre år, medan den i själva verket redan 1888 utsträcktes till fem år.

Ett intressant parti i Barthélemys arbete är hans redogörelse för Preussens dominerande ställning i Tyska riket. I anslutning till ett uttalande av en sydtysk representant i riksdagen säges det vara en juridisk konstruktion att betrakta riket och Preussen som två skilda stater. Termen »Preussendeutschland» anser han vara träffande. Medan i U. S. A. och Schweiz de olika delstaterna framstå som jämbördiga i resp. förbundsstaters övre kamrar, dominerar Preussen i såväl tyska riksdagen som i förbundsrådet. Den omständigheten, att rikskanslern tillika är preussisk ministerpresident, understryker ytterligare detta förhållande. Fruktande partikularismen ville Bismarck låta en stat intaga en förhärskande ställning för att kunna öva press på de övriga. Författaren varnar sina landsmän för att tro på Tystlands splittring, när det blir krossat: tiden är ej gynnsam för små nationer!

Det kejserliga Tyskland saknar enligt Barthélemy verkligt demokratisk karaktär. De demokratiska valrättsbestämmelserna till tyska riksdagen neutraliseras genom en föråldrad valkretsindelning, och även om stater som Bayern och Würtemberg finna nåd inför den franske kritikern, har han så mycket hårdare ord om Preussen med dess beryktade klassvalsystem, att ej tala om Mecklenburg med dess från år 1755 härstammande ständerförfattning. Även mot de tre stadsrepublikerna inom Tyska riket riktas anmärkningar. Sålunda anses det vara ett avsteg från republikansk åskådning, att medlemmarna av senaten väljas för livstiden och att borgerskapet ej fritt får utse sin regering utan därvid kontrolleras av senaten. Betecknande för tyska förhållanden är, att rösträttsfrågans historia i Sachsen, socialismens fasta borg, visar en utveckling bakåt.

Medan parlamenten i de flesta europeiska stater vunnit ökat inflytande på statsärendena, har i Tyskland erkännandet av den s. k. monarkiska principen länkat utvecklingen in på andra banor. Överhusen i staterna med tvåkammarsystem äro ofta direkta språkrör för monarken; särskilt gäller detta Preussens Herrenhaus, där bördsaristokratien förfogar över mer än 200 platser. Framställningen av de parlamentariska förhållandena i Tyskland utgör ett av de intressantaste partierna i boken.

»I Tyskland finnas inga medborgare, blott undersåtar», heter det på ett ställe. Varje nation har sitt ideal: för egelsmännen är det friheten, för fransmännen jämlikheten, för preussarna är det »un État discipliné, hiérarchisé, fort». Något högre än staten finnes ej i världen, säger Treitschke, och den mäktiga militära och civila byråkratien är ett uttryck för denna statskult. Även i parlamenten är ämbetsmannaintresset starkt företrätt. Riksförfattningens art. 21 medgiver ämbetsmännens inträde i tyska riksdagen utan särskilt tillstånd, och ej mindre än $^1/_3$ av dess ledamöter utgöres av statsfunktionärer. —

För okritiska beundrare av det gamla Tyskland torde Barthélemys bok vara en nyttig läsning. Sedan den skrevs, har det

stora omslaget inträffat, men boken saknar ej därför aktualitet, ty ett samhälle kan lika litet som den enskilde individen helt ignorera sitt förflutna. Skall månne det nya Tyskland från fransk horisont bedömas mildare än det, som nu synes ha tillryggalagt sitt lopp?

J. E. Nilsson.

TRE POPULÄRVETENSKAPLIGA SKRIFTER I SVENSK NÄRINGSPOLITIK.

Heckscher, Eli F., *Svenska produktionsproblem* (1918; IV + 252 sid.; kr. 7: 50).
Wohlin, Nils, *Svensk ekonomi och politik* (1918; 317 sid.; kr. 6: 75).
Örne, *Kooperativ samhällssyn* (195 sid.; kr. 2: —). — Uppl. 1 o. 2.

Tre näringspolitiska essaysamlingar ha utgivits under år 1918, vilka ha det gemensamt, att de sammanställts av författarnas tidigare på olika håll publicerade uppsatser. Ehuru ett och annat ur dessa samlingsband sålunda redan på förhand är bekant i vida kretsar, medan ett och annat förlorat sin aktualitet, äga de ett stort intresse såsom upplysningsskrifter i de ämnen, de behandla, och förtjäna även uppmärksamhet genom respektive författares ställning inom — eller vad de båda vetenskapsmännen beträffar kanske snarare till — vårt politiska liv.

Professor Heckschers kända intresse för dagens frågor och energiska inlägg i debatterna om dem framträda starkt i hans populärvetenskapliga essaysamling. Genomgående karaktäriseras den av en lycklig förmåga att framställa teoretiska synpunkter i deras konkreta tillämpning på ekonomiska verkligheter och i en med all möjlig sifferknapphet statistiskt åskådliggjord form, som gör det möjligt för läsaren att med lätthet uppfatta »tingen sådana de äro, ej sådana de synas vara». Framställningen störes måhända av onödigt täta och skarpa utfall mot ekonomiska vanföreställningar hos »fyra femtedelar av den vanliga, förståndiga mänskligheten». Sådana tillrättavisningar ge lätt intryck av vetenskaplig arrogans, vilken H. säkerligen finner allra minst lämplig för nationalekonomisk vetenskap i betraktande av alla dess egna ofullkomligheter. »Ekonomiska vanföreställningar» kunna för övrigt vid en förståelsefull granskning befinnas nog så rimliga till sina grunder och väl förenliga med en riktig uppfattning av saken. De behöva blott återföras till sin egentliga sfär och oriktiga tillämpningar utom densamma utmönstras. »Den okuvliga föreställningen om lämpligheten av att skapa arbetstillfällen» bekämpar H. visserligen icke utan skäl energiskt i olika sammanhang med hänvisning till vikten av att tvärtom alltid nyttja tillgångarna på arbetskraft endast till de viktigaste bland det oändligt stora antalet möjliga arbetsuppgifter inom folkhushållet för att tillfredsställa alla behov (av

bättre bostäder o. s. v.). Teoretiskt måste ju emellertid frågan alltid vara, huruvida arbetskraften är överflödande eller knapp i förhållande till de båda andra produktionsfaktorerna, jorden och kapitalet, särskilt till det kapital som krävs till att ändamålsenligt sysselsätta arbetskraften. Det förhållandet, att det givetvis regelbundet råder större knapphet på kapital än på arbetskraft, undanskymmes allt för starkt i H:s framställning. Och för min del antar jag, att föreställningen om nödvändigheten att skapa arbetstillfällen framsprungit ur en i grunden fullt riktig uppfattning av sanningen,d. v. s. att den helt enkelt är en omklädnad av befolkningslagen: man måste skapa flera och bättre levebröd, om befolkningen skall trivas. Detta kan rimligtvis förklara en viss betänksamhet i fråga om nog så ekonomiska reformer i produktionens organisation, för så vitt de påtagligen ha till omedelbar effekt att beröva människor deras dittills säkra levebröd. Säkerligen kunde de, som drabbas av sådana reformer, ofta ha berättigade krav på »övergångsbestämmelser». Sådana äro icke främmande för andra områden av det ekonomiska livet, men hittills ha de sällan kunnat hävdas av arbetare som utträngts av maskiner. Att sådana industriarbetare genom bättre organiserad arbetsmarknad och en lämpligt ordnad teknisk undervisning kunde beredas större möjligheter att övergå i ny verksamhet, antydes av H. i uppsatsen (IV) om »arbetslösheten som produktionsproblem». I utlandet har arbetsförmedlingens rationella förbindande med upptagningsåtgärder och utbildningsanstalter för de genom uppfinningar ofrivilligt och permanent arbetslösa blivit aktuellt före kriget genom Solvay's (Brüssel) uttalanden för sådana inrättningar. I vårt land, som i andra, torde en rationell ekonomisk produktionspolitik för sin framgång förutsätta en viss skonsamhet vid genomförandet av besparingar i arbetskraft, om den skall göras mindre impopulär än den är och förtjänade att vara.

De produktionsproblem, som äro hänförliga till industriens organisation, såväl den tekniska som den ekonomiska, samt till industriens finansiering falla mera än arbetarefrågorna inom H:s speciella gebit och man återfinner i boken med tillfredsställelse uppsatsen om »Aktiebolagsformen och dess svagheter» (VIII), liksom även uppsatsen om »Överkapitaliseringsproblemet» (VII). I båda dessa uppsatser antyder H. vissa svagheter i vår gällande aktielagstiftning. En huvudinvändning mot hela denna lagstiftning, karakteristisk för H:s uppfattning om den moderna företagarandan och hans nationalekonomiskt mindre försvarliga ringaktning för sparsamhetens mera «passiva» dygd, formuleras i påståendet, att gällande lag röjer »likgiltighet för de djupare liggande ekonomiska intressena» och synes anlagd efter synpunkten, att »aktiebolagens uppgift är att vara något slags sparbanker för mindre kapitalister, med främsta syfte att bereda dem en tryggad existens». Enligt mångas uppfattning är kapitalskyddets princip dock allt-

jämt otillräckligt genomförd i vår ekonomiska lagstiftning och allt för fritt spelrum lämnat för spekulationer i allmänhetens besparingar. Denna uppfattning finner sedan några månader dagligen ökat stöd i erfarenheter, som göras på vår svenska aktiemarknad. Förslag till ökad kontroll över fondkommissionsrörelsen och emissionsväsendet har ju också redan framlagts i syfte att bereda större trygghet för den allmänhet, som placerar sina besparingar i aktier.

Integrationen (X), sammanförandet under ett aktiebolag av företag på olika produktionsstadier, t. ex. skogsbruk, sågverk, pappersmasse- och pappersfabriker eller gruvföretag, järnbruk och kullagerfabriker — en företeelse som ger anledning till en förträfflig belysning av arbetsdelningen i ett modernt folkhushåll — gör H. möjligen väl mycket utav, utan att dock hänföra denna tendens under vår modärna trustpolitik. Säkerligen kan han i denna privatmonopolistiska politiks personliga aspirationer finna några av de viktigaste orsakerna till hela företeelsen, som H. finner delvis oförklarlig ur objektiva faktorer. — Under rubriken »Tullpolitik och trustväsen» (VI) återges H:s på sin tid mycket uppmärksammade inlägg i 1913 års debatt om sockertrusten. Även i sitt bearbetade skick torde uppsatsen med sin skarpt polemiska ton, som knappast vittnar om, att den skrivits »sine ira et studio», och sina allt för reservationslöst formulerade tillämpningar på ett visst fall av nog så obestridliga teser knappast undgå att förefalla otillfredsställande t. o. m. »för en ganska litet ekonomiskt tränad hjärna». Emellertid innehåller uppsatsen första utkastet till det tullpolitiska program, som H. senare utvecklat i »Världskrigets ekonomi» och som i det här omhandlade arbetet flerstädes framföres: en förenkling av vår tulltaxa med borttagande av ett flertal industritullar och reducering av våra spannmålstullar. — I skilda uppsatser behandlas Sveriges järnhandtering och världsmarknaden (V) samt Kooperationen som företagsform (IX). Den förra synes representativ för det bästa i H:s författarskap. I den senare intresserar förordet för konsumtionsföreningar. Största intresset kommer säkerligen det framtidsprogram att tilldraga sig, som innehålles i slutuppsatsen om Staten och det enskilda initiativet (XI). Den däri innehållna kritiken både av den fria prisbildningens brister och av statsdriftens faror torde förtjäna att övervägas inom alla läger. Näringslivets män ställer författaren inför plikten att försvara det ekonomiska livets frihet genom att i gärning bevisa näringsfrihetens överlägsenhet över varje annan produktionsordning — med särskild tanke på en stats- och kommunalsocialistisk regim med produktionsmedlen förvaltade som kollektiv egendom — till främjandet av det allmänna välståndet. Den »osynliga hand», som vid fri konkurrens enligt Adam Smith kan antagas leda enskilda företagare att tjäna det allmänna bästa vid strävandet efter enskild vinst genom att ställa dem inför tvånget att inrikta och driva produktionen med sikte på vad som är bäst och i bruket billigast

för konsumenterna [1], finner H. visserligen behöva biträde av statens hand i flera riktningar. »Verkliga förhållandet synes vara, att det privata förvärvsbegäret . . . för att tjäna människornas, d. v. s. samhällets intresse . . . måste ledas och behärskas av medvetna viljor». Staten bör »begränsa och leda det privata initiativet in på de rätta banorna» (s. 239). I slutet av uppsatsen gör författaren emellertid gällande, att »den kontroll, staten söker utöva och med sina vanliga klumpiga metoder mycket lätt ger en felaktig riktning, kan det privata affärslivet genom sina korporationer upprätthålla, ofta med större effektivitet och alltid med långt smidigare anpassning efter det ekonomiska livets mångskiftande karaktär». Konsekvensen av ett dylikt resonnemang bör givetvis bli, att vår jordbrukspolitik lägges i händerna på Sveriges Allmänna Lantbrukssällskap, vår industripolitik anförtros åt Sveriges Industriförbund, vår exportpolitik åt Exportföreningen, vår bankpolitik åt Svenska Bankföreningen och socialpolitiken måhända främst åt Svenska Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen. Hur viktiga uppgifter dessa sammanslutningar än ha att fylla, får det dock icke glömmas, att de äro intresserepresentationer. Var för sig äro de ganska väl ägnade att tillvarataga respektive näringsidkares intressen, kanske främst de större näringsidkarnas inom varje näringsgren. Man har inga skäl att antaga, att det brister dessa organisationer i fråga om »medvetna viljor». Men faran ligger väl för ögonblicket just däri, att dessa viljor inriktas på att upphäva konkurrenstvånget och att tvinga statsmakterna att följa »sakkunskapen». Om dess resonnemanger trodde sig redan Adam Smith kunna säga, att de plägade vara »till en del välgrundade och hållbara, men delvis sofistiska», vilket icke på hans tid hindrade, att staten »läte sig påverkas av det oförsynta skriket bland representanterna för olika särintressen». I vår tid har driftskoncentrationen inom viktiga industrigrenar och inom bankväsendet medfört ett herravälde på marknaden, som knappast kan väntas utövat i vad Adam Smith betecknade som »den stora massans intresse att köpa vad den behöver av dem, som sälja det billigast». Därför har statsdriften viktiga uppgifter att fylla till brytandet av skadliga privatmonopol. Naturligtvis bör man därvid akta sig för att råka ur askan i elden genom att skapa än farligare finansmonopol. Men detta torde nog i sinom tid komma att beaktas vid de s. k. socialiseringsplanerna.

Ett kraftigare statsingripande i olika riktningar står ur flera synpunkter i bättre överensstämmelse med den klassiska nationalekonomiens anda, än intresserepresentationernas aspirationer. Ett

---

[1] »Det är påtagligt, att enskilda personer var i sin ställning, bättre än någon statsman eller lagstiftare kan göra det för deras räkning, äro i stånd att bedöma, vilka inhemska näringar deras kapital böra användas i och inom vilka man kan vänta, att avkastningen av dem skall bli av största värde».

sådant ingripande blir helt visst även oundvikligt till förekommande av allahanda urartningar i striderna mellan arbetsgivare och arbetstagare, av vilka H. synes underskatta farorna.

Emellertid äro dessa allmänna anmärkningar mot det näringspolitiska program H. utvecklar i sitt arbete icke avsedda att förringa arbetets värde. Och för intresserade läsare är värdet måhända större just genom att flera enskilda detaljer och även den företrädda uppfattningen i hela dess personliga schattering inbjuda till invändningar.

Professor Nils Wohlins *Svensk ekonomi och politik* innehåller ett par beaktansvärda bidrag till debatten om vårt tullskydds revision under rubrikerna »Sveriges tullpolitik efter kriget» (s. 160—190) och »Till frågan om ett handelspolitiskt närmande mellan de skandinaviska länderna» (s. 244—278). Författaren, som ägnat mångåriga studier åt tullfrågan och tillfört diskussionen i detta ämne värdefullt material, bl. a. genom sina betydelsefulla utredningar rörande det svenska jordbrukets (inrikes) avsättningsmöjligheter, är numera en av ledamöterna i 1919 års tullkommitté. I en lidelsefri polemik mot professor Heckschers förslag till revision av vår gällande tulltaxa i syfte att bereda lättnader för våra exportindustrier, gör W. gällande nödvändigheten att fasthålla det stora flertalet av tullsatserna oförändrade för att bevara kompensationsmöjligheterna vid kommande traktatförhandlingar. Han bestrider även betydelsen av industritullarnas avveckling som tillräckligt motiv för en reduktion av agrarskyddet, vars stridbare försvarare W. synes ämna att förbli. — Flertalet av de övriga uppsatserna utgöras av inlägg i dagspolitiska frågor, bl. a. för neutraliteten och mot den s. k. tyskaktivismen, eller rekapitulationer av W:s idéer om »en stor bondereform» genom förändringar i arvslagstiftningen m. m. Bland de senare finner man beaktansvärda uttalanden mot den osunda fastighetsspekulationen. Om politiken är det möjligas konst, måste W:s agrarprogram verkligen betraktas såsom särdeles opolitiskt. Författaren berör även kreditfrågor, men synes behandla vår penning- och bankstatistik med en viss oerfarenhet om de saker, siffrorna gälla.

Fil. kand. Anders Örne *Kooperativ samhällssyn* motiveras av författaren, Kooperativa förbundets sekreterare, med att producent- och förvärvssynpunkten på samhällslivet så länge härskat inom alla klasser, att en påminnelse om konsumenterna och konsumentkooperationen blott synes kunna gagna. Konsumentsynpunkterna hävdas också i arbetet med en styrka och klokhet, vilken torde vara lika ovanlig som välgörande i dessa tider, då kristidskommissionerna, maximipriserna och dyrtidsanslagen eljest fått tjänstgöra som de egentliga uttrycken för en ekonomisk politik i konsumenternas intresse. Ö. företräder en riktning inom den nutida svenska representationen, som politiskt vill inrikta kampen mot »okontrollerade subventioner åt det stridslystna producentintresset», främst mot tullsystemet, och mot de stora monopolföretagen, i den

mån deras makt artar sig att bli hotfull för det allmänna. Såsom ledare för konsumentkooperationen lägger han emellertid den största vikten vid organisationen av konsumenternas samverkan och en upplyst propaganda för ett samhällsekonomiskt system, i vilket efter gammalsocialistiskt språkbruk »vinsten såsom drivkraft för människors handlande» skulle vara definitivt avlyst och hela samhället byggt på kooperationens princip. Det utopiska i detta program bör utan tvivel uppfattas som ett uttryck för pieteten mot kooperationens grundläggare, Robert Owen. Försvaret för att det fasthålles, ligger väl i det ideella syftet: man siktar mot skyn för att nå skogsbrynet. Målet för det ekonomiska reformarbetet, enligt gängse moderatare åskådning, anger författaren i en tolkning av ordet socialism, som om den är allmänt erkänd bland Sveriges socialdemokrater vittnar om en mycket väsentlig förskjutning i detta ords betydelse: »ett samhällsskick, där var och en som vill arbeta är tillförsäkrad alla de grundläggande villkoren för ett människovärdigt liv: en ordentlig bostad, ett tillräckligt kvantum föda och kläder, personlig frihet och andliga utvecklingsmöjligheter». Betonandet av den personliga friheten är i detta sammanhang det icke minst viktiga. Att kravet på personlig frihet framställes på fullaste allvar, därom vittnar författarens kritik av den naiva statssocialism, som inriktar »socialiseringsarbetet» på skapandet av nya finansmonopol, t. ex. genom förstatligande av sockertrusten och kvarntrusten, och som synes »se framtidsidealet i ett samhälle, där centralisationen drivits till sin yttersta spets» och samhällsmedlemmarna förvandlats till statspensionärer. I motsats härtill uppställer Ö. självhjälpen och självansvaret som demokratiens bärande principer och gör deras praktiska realisering beroende av decentralisation och specialisering i det ekonomiska samhällslivet under enkla och ändamålsenliga former för samverkan. Ett dylikt system kan givetvis icke tänkas, om den fria prisbildningen och egenintresset avkopplas. Att Ö. i själva verket inser och medgiver detta, framgår av den slutsats, till vilken han föres genom reflexioner över de anspråk, som modern företagsledning ställer på driftscheferna, slutsatsen att man måste söka vinna och kvarhåll de rätta krafterna inom en demokratisk rörelse genom höga löner och andra förmåner.

En redan långvarig erfarenhet i konsumentkooperationens tjänst ger stöd åt författarens uttalanden, som säkerligen överensstämma med åskådningar, vitt utbredda bland det socialdemokratiska arbetarpartiet. Självhjälpens betydelse synes Ö. emellertid ha blivit övertygad om icke minst i samband med sin verksamhet för jordbrukskassor, vars ringa framgång han utan tvivel med skäl tillskriver dels småbrukarnas isolering och misstro till organisationer av alla de slag, som nu erbjuda sig, dels bestående bankers och sparbankers passiva motstånd mot försök att åstadkomma nya kreditinrättningar.

På konsumtionsföreningarnas gebit har framgången varit större, liksom på vissa andra kooperativa verksamhetsområden, för vilka Ö. ger en systematisk redogörelse i avdelningen »Till kooperationens teori: kooperationens begrepp och indelning». En fortsättning på denna teoretiska inledning bör givetvis baseras på den teoretiska nationalekonomiens begrepp och principer, om vilka författaren visar sig ganska väl underrättad, ehuru hans framställning röjer naturliga brister, när han söker ta ställning till frågan om konjunkturutsikterna efter världskriget m. m.

Stor betydelse äger Ö:s arbete utan tvivel såsom vägledande för betydande medborgargrupper inom vårt politiska liv vid ställningstagandet till frågor av den mest vidträckande betydelse. Därför bör det säkerligen beaktas långt utom de kretsar, till vilka det närmast vänder sig.

E. F. K. S—n.

DYRTID OCH DYRTIDSORGANISATION I FORNTIDEN.

AV

PROFESSOR MARTIN P:N NILSSON.

(Forts.)

III. Det romerska kejsarriket.

1. Den ekonomiska katastrofen och dess omedelbara följder.

De dyrtidsföreteelser, som hittills framställts, ha hållit sig inom stadstatens och stadens trånga ram med undantag av de litet bekanta förhållandena i Athen under dess korta stormaktsperiod. Själva Rom var blott en stad, även om den hade makt att ordna sin försörjning så, att den levde på de erövrade provinsernas bekostnad. Detta Roms privilegium varade längre än något annat arv från världserövringen och försvann först med rikets politiska sammanstörtande. Eljest nivellerades riket allt mer; Rom blev ej mer än huvudstaden i det rike, som lydde under den romerske kejsaren.

Detta rike var icke ett rike i vår mening, det var en värld. Det var icke ett folkens förbund, men det var en förening av så godt som alla den tidens kulturfolk under en styrelse. Det var ett fredsrike. Dess politik tog sedan dess förste kejsare avstånd från nya erövringar, dess här vår blott det nödvändiga gränsvärnet mot barbarerna. Det romerska riket måste försörja sig självt. Blott *en* kulturstat, Persien, var dess granne och den hade litet att ge av varor. Redan väglängd och transportsvårigheter hindrade annan import från avlägsnare länder än lyxvaror, t. ex. elfenben från Afrika, kryddor från Arabien, siden från Kina. I folkhushållningen spelade de ingen annan roll än att avtappa rikets guldförråd. Det romerska riket var således självförsörjande och

kosmopolitiskt. Det omfattade länder med så olika naturtillgångar som t. ex. Spanien och Egypten, England och Syrien. I det kan man få en försmak av de problem, som världsrepubliken kommer att ställa.

I det tredje århundradet, den s. k. militärdespotismens tid, träffades riket av en dyrtidskatastrof af den mest förödande och omfattande art. Förebuden kunna skönjas redan förut och verkningarna räcka hela antiken ut. Mycket mera än alla folkvandringar äro dessa den verkliga orsaken till kulturens och rikets sammanstörtande. Den verkliga skiljelinjen mellan nytt och gammalt går i det tredje århundradet och ej i folkvandringstiden, där historieböckerna sätta gränsen mellan antiken och medeltiden. Det gamla upplöses, fröna till det nya utsås, ehuru det dröjer, innan de hinna utveckla sig. De gamla formerna leva till en del och till en tid kvar som tomma skal med annat innehåll och bedraga genom skenet den ytlige iakttagaren. Att skildra det romerska rikets dyrtidsproblem är detsamma som att skriva dess inre historia. Jag måste därför inskränka mig till en skizz med framhållande av aktuella jämförelser och reservera alla icke absolut nödvändiga detaljer för en framställning, som ej är bunden av en tidskriftsuppsats trånga gränser.

Det uppenbara yttre tecknet är ett genom statsåtgärder åvägabragt katastrofartat fall av penningvärdet. Augustus hade bragt det romerska myntväsendet i mönstergill ordning. Under kejsardömets två första århundraden blevo mynten dels något lättare dels uppblandades de med en obetydlig procent koppar, men det finns intet tecken till att samtiden märkt detta. Tvärtom torde det ha haft välgörande verkan som kompensation mot värdemetallernas växande pris, som huvudsakligen förorsakades av guldexport till Orienten för lyxvaror. Myntväsendets katastrof går parallellt med krigen liksom nu. Den började under Marcus Aurelius' stora krig mot parther och germaner, då silvermyntens kopparhalt stegrades till 30 %. Septimius Severus, militärkejsaren, som bemäktigade sig tronen under hårda strider, höjde den till 60 %. Statens falskmynteri blev naturligtvis icke obemärkt utan framkallade lika hastigt som sedelpressens ökade verksamhet en motsvarande prisstegring. Man kan mäta den t. ex. på ämbets-

männens uppflyttning i högre rang och löneklass [1] och på den stegrade solden, som verkligen inte, som det tanklöst upprepas, uteslutande berodde på kejsarens brottsliga eftergivenhet för soldaternas anspråk utan till stor del på samma hårda nödvändighet, som nu överallt tvingar staten till löneförhöjningar. Så får den i någon mån lappa ihop, vad den själv slagit i kras.

Under Maximinus Thrax (235—8) är guldet försvunnet ur den allmänna rörelsen. Därefter saknade man liksom nu, då guldet inspärrats i bankernas kassavalv, ett fullvärdigt mynt som måttstock för att bedöma den kurserande penningens försämrade värde. Silvermyntets katastrof blev komplett under den värsta röran under Gallienus, då riket var fullt av uppror, Gallien och Orienten under Palmyra gjorde sig självständiga, germanerna i stora skaror strömmade över gränserna och perserna slogo de romerska härarna och tillfångatogo hans fader och medkejsare Valerianus. Under de femton år han regerade (253—268) steg kopparhalten från 60 till 95 %. Mynten bestodo af i syra vitkokad koppar. Med antikens tekniska metoder var det ej möjligt att nedsätta silverhalten ytterligare. För bekvämlighetens skull inneslötos 3,125 dubbeldenarer (= 25,000 sestertier) på myntet i en förseglad påse *(follis)*, som gick ur hand i hand utan att öppnas; i första hälften av 4 årh. räknade man ofta i *folles*. Man skulle tro, att bottnen därmed var nådd, helst som fienderna nedslogos och riket reorganiserades af Diocletianus och Konstantin. Den förre försökte och den senare lyckades bringa fullödigt mynt i rörelsen. Men nej! Det kom en tid sedan midten av det 4 årh., då det ej lönade sig att räkna denarerna utom i tusenden, talenter och myriader (6,000 resp. 10,000), 30 liter korn kostade 15,000 denarer, ½ liter vin 18,000, en hjälparbetare hade 60 talenter (360,000 denarer) i månaden. Det är siffror som duga! Men vi äro också på den väg, som leder till att vi få röra oss med tusenlappar, om vi skola köpa ett bröd eller ett par liter potatis.

Den ekonomiska katastrofen blev så mycket värre, därför att samtidigt varubrist inträdde; därom tala högt de åtgärder, som längre fram skola framställas, jämte den omständigheten, att trots

---

[1] Hirschfeld, Die kais. Verwaltungsbeamten² sid. 435.

det starka guldutflödet — sedan Diocletianus även till germanska legosoldater, jmf. guldfynden i Sverige! — varorna stego i jämförelse med metallvärdet. På Augustus' tid kostade en hektoliter brödsäd kr. 6,25, under Diocletianus kr. 9,10 beräknat i guldvärde i vårt mynt. Exportförbud begynna att utfärdas i början av det andra århundradet. På Alexander Severus' tid var det förbjudet att exportera järn, spannmål och salt till barbarerna [1]. Som motiv angives, att dessa varor ej skulle komma rikets fiender till gagn; man kan förstå det, när vapenexport förbjudes [2], men i fråga om järn, spannmål och salt berodde förbudet säkert därpå, att riket intet hade att avvara. Vin hade förut varit en ej oviktig exportartikel till germanerna, och man kunde ej skylla den varan för att bidraga till fiendernas krigsberedskap. Marcianus förbjöd år 455 export såväl av vin som av olja och såser [3]. År 420 inskärptes de gamla förbuden [4]. Export av guld förbjöds först år 374 [5]. Så länge man ville upprätthålla någon utrikeshandel, var det omöjligt, då utländingarna naturligtvis ej togo det underhaltiga myntet. Äldre förbud att riva ned ett hus i en stad och sälja materialet, som under bättre tider tydligen fallit i glömska, framdrogos av Alexander Severus [6]. Det är en typisk dyrtidsåtgärd, ty i dyrtid stagnerar byggnadsverksamheten, och om ett hus nedrives, går den däri nedlagda arbetsprodukten absolut förlorad.

Orsaken till kraschen ligger naturligtvis ej blott i statens urvattning av kapitalet för att finansiera krig och reorganisation — även denna kan köpas för dyrt —, utan sammanhängde också med andra förhållanden, som ej så starkt springa i ögonen, t. ex. bristen på ett självmedvetet och i produktionens tjänst arbetande handelsstånd, den allt mer omkring sig gripande statsdriften — socialiseringen av inkomsterna kan man säga —, som redan börjat tidigt, varigenom det mobila kapitalets representanter, riddarna

---

[1] Digesta XXXIX, 4, 11 från juristen Paulus; jmf. Procopius, Bell. Pers. I 19, 24 f.

[2] Cod. Just. IV, 41, 2.

[3] Anf. st. § 1.

[4] Cod. Theod. VII, 16, 3.

[5] Cod. Just. IV, 63, 2.

[6] Anf. st. VIII, 10, 2.

övergingo till statens ämbetsmän. Man hade uppnått det mål, som framställes som eftersträvansvärt för oss, att göra våra bolags- och bankdirektörer till statsdriftens tjänstemän. Djupast låg den andliga slappheten, som på det materiella området yttrade sig i brist på företagsamhet, brist på uppfinningar. Man har sagt, att romarna blivit besegrade, därför att de ej uppfunnit krutet. Det ligger ett uns av sanning i paradoxen. Men varför skulle man också göra uppfinningar, när det ej lönade sig, tekniken var föraktad, om den också ej stod lågt, arbetet kunde utföras av slavar och av fria, som snart bundos lika hårdt som slavarna?

Följderna av den ekonomiska katastrofen blevo en omläggning av stats- och folkhushållning, vars grunddrag skola skildras. Dock må först ett par omedelbara följder och de palliativ man tillgrep mot dyrtiden omnämnas.

Icke blott den enskildes sparade kapital smälte liksom nu ihop som snö för vårsolen — om bara sommaren följt! —, utan antiken kände i kanske ännu större utsträckning än vår tid fondering av kapital för statsliga och kommunala, allmännyttiga och bildande ändamål. Tag t. ex. donationerna till städerna, varpå inskrifterna giva så talrika och vackra exempel, eller kassan för civilförsörjning av uttjänta militärer eller de kolossala stiftelser, som avsågo att avlyfta föräldrarnas försörjningsplikt av barnen och lägga den på staten. Vad blev det kvar av dem, sedan penningvärdet sjunkit med 95 %? Beträffande den sistnämnda fonden kunna vi konstatera, att den försvunnit i början av 4 årh.

Dyrtiden medför en ännu djupare fara för kulturen. De elementära levnadsbehoven, i synnerhet födan, måste i främsta rummet tillfredsställas. Kulturutgifterna råka först och kraftigast ut för indragning. Framför allt gäller det den breda bas, som uppbär den högre bildningen och det högre andliga livet, den bildade medelklassen. Dess möjlighet att existera som bildad slås undan den. Om medelståndets betydelse i romarriket vittna kejsarna, som från och med Vespasianus framgingo ur dess led. I det andra århundradet rekryterades senaten och de styrande ur medelståndet, i det tredje genom hären ur barbarerna i riket. Det påstås, att man redan 218 hade en konsul, som ej kunde läsa. En lovtalare till kejsar Maximianus förutsätter, att han aldrig hört talas om Hannibal

och Scipio; i midten av fjärde århundradet får man en kejsare eller åtminstone tronpretendent, som var analfabet, Vetranio. Att civil och militär förvaltning skiljas åt, beror ej på någon riktig insikt och princip utan på militärens okunnighet, som gjorde den oduglig till civilförvaltningens göromål.

Exemplen äro visserligen förnämligast hämtade från militären, om vilken det gällde: ju renare barbar desto bättre, men vi kunna också följa bildningens nedgång på skolväsendets förfall åtminstone i en provins, om vilken gynnsamma omständigheter ge oss så mycket rikare underrättelser än andra, Egypten [1]. Det kommer ej an på spetsarna. Stora män kunna leva i en ond tid, men det gäller också på det andliga livets område, att generaler ej ensamma vinna slagen. Den äldre kejsartiden hade sörjt för en god gymnasialbildning. Antonius Pius graderade t. ex. städerna i tre klasser skilda bl. a. med avseende på det antal lärare, som skulle anställas. De avlönades av staden eller av avkastningen av fonder och donationer. Vilken verkan den ekonomiska katastrofen hade på skolan, kan man förstå, när fonderna försvunno och städerna kommo i misär. I Egypten var den högre bildningen reserverad för grekerna, som ledde det kommunala livet och gjorde militärtjänst. Elementär undervisning och gymnasier voro spridda över hela landet. Gymnasieungdom (efeber) omnämnes sista gången 324 och skolans ledare, gymnasiarcherna försvinna samtidigt. Urkunderna från senare tider vittna om barbariseringen. Man kan tvivla, om uteslutningen av de infödda var rättvis eller nyttig, men utjämningen genom gymnasiernas bortfallande var otvivelaktigt skadlig. En annan egendomlig verkan har nyligen påpekats och bevisats genom studium av inskrifterna [2]. Under nöden från det tredje århundradets midt till Diocletianus försvinna minnesmärkena från den hedniska kulten. Det kostade ej så litet pengar att upprätthålla den med offer och andra ceremonier. Staten lade beslag på de för kulten avsedda medlen t. ex. på det ärevördiga arvalkollegiets kassa. Kristendomen vann på affären; just samma tid såg dess avgörande stora uppsving.

---

[1] Mitteis-Wicken, Grundzüge der Papyruskunde I: 1, 138.

[2] Av J. Geffcken i Neue Jahrbücher für das klassische Altertum XLI 1918, 99 f.

Det är inte blott tidens oro och härens barbarisering som förorsakat kulturkatastrofen, utan vida mer är det medelståndets krossande genom den ekonomiska misären som bär skulden. Den har tagit bildningen och kulturmiljön med sig i fallet. Man behöver ej vara född i den atmosfären för att genomsyras av den; det kan ske, om man drages in i dess krets. Men den kan ej heller nyskapas av varje generation, den är ett arv av en långvarig tradition, ett verk av tidernas uppfostran. En främling kan ryckas med av den som en trög soldat i ledet, men bli främlingarna för många, bestämma de takten liksom de tröga soldaterna i ledet, om de äro för många. Medelståndet var i antiken redan under dess högsta kulturutveckling ej talrikt. Det söndermaldes mellan dyrtidens kvarnstenar. Det gick då som nu, att medelståndet, som bildar den nödvändiga breda miljön för kulturarvet, råkade värst ut för dyrtiden. De lägre skikten hade icke så mycket att förlora, och spetsarna i samhället redde sig som alltid och till och med höjde sig ännu mera, men spetsarna voro ej män med gamla kulturtraditioner utan folk, som stigit upp ur de dunkla djupen. Det finns ännu ingen revolution eller dyrtid, på hvilken icke allt är att tjäna och tjänats: makt och penningar. Men den som inte tjänar är kulturen. Vi ha fått se början till samma företeelse, vars bittra slut kejsartiden fick uppleva. Kulturen är inte bara ett tomt och vackert ord, som tar sig bra ut att föra på läpparna. Den är grundvalen för hela livet. Man kan t. ex. jämföra Antoninernas och Merovingernas tid för att se, vad det vill säga. Även den materiella kulturen ned i de minsta småsaker, den fattigastes levnadsförhållanden dragas med i fallet. Bolsjevismen är intet annat än det akuta genomförandet med våld av den process, som staten med högfinansens tillhjälp börjat genom utvattningen och förstöringen av sparkapitalet. Om den icke hejdas, kan den icke leda till något annat än en ny medeltid.

När dyrtiden blev allt för pressande, grep man då som nu till de kända palliativen för att motarbeta en rörelse, vars grund man ej ville eller kanske ej kunde undanrödja. Liksom nu ville man ej se, att stegringen av alla priser berodde på försämringen av penningens värde utan sköt skulden på jobberi, undanhållande och lagring av varorna och konstlad uppskruvning av priserna. En

som tänkte så var rikets store reorganisator, kejsar Diocletianus (284—305). Han hade verkligen orsak. Han hade åter bragt fred och ordning. Han hade åter släppt ut fullödigt mynt i rörelsen. Om trots detta priserna fortfarande voro högt uppskruvade, så måste det bero på något annat, människornas onda vilja, jobberi och profithunger. Han betänkte inte, att hans reformer voro förfelade och till och med hindrade det förfallna myntväsendet att vinna stadga, då han med nervös hast kullkastade varje nyss införd reform med en ny. Så grep han till det gamla medlet, som de grekiska agoranomerna användt, maximipriser. Det äldsta exempel jag känner härstammar för övrigt från Babylonien.

Det nya i Diocletianus' förordning om maximipris var blott utsträckningen. Hans tariff gällde i princip hela riket, i tillämpningen möjligen blott hans egen riksdel, den östra. Fragment av förordningen äro funna i nitton städer från Egypten till Grekland och Mindre Asien, men alla i öster. Efter en inledning, i vilken kejsaren i starka och agitatoriska ordalag — det romerska imperiets förste envåldshärskare skriver samma trasgranna och salvelsefulla språk som en bolsjevikproklamation — klagar över människornas profithunger, som ej mildras av känsla för barmhärtighet eller ens skördarnas överflöd, följer prislistan, som upptager alla varuslag, icke blott livsmedel och förnödenhetsartiklar utan även lyxvaror och dessutom, konsekventare än våra maximitariffer, som blott äro styckverk, även arbetslönerna. Ty det är självklart, att om priset på en vara skall fixeras, även priset på det arbete, som behövs för att frambringa den, måste fixeras. Att så ej skett eller kunnat ske, har nyligen vållat välbekanta svårigheter t. ex. i fråga om betodlingen. Diocletianus tog till lagens hela stränghet för att stävja vad han trodde vara profithunger och genomdriva sin maximitariff. Med straffrättens brutalisering, som blivit en följd av den sjunkande bildningen, stipulerades dödsstraff ej blott för köpare och säljare, om de överskredo maximipriserna utan även för dem som hade varor men höllo dem inne. Om resultatet ha vi en underrättelse hos en man, som inte precis kan anses för ett sanningsvittne, Lactantius i hans skrift om förföljarnas död, men vad han säger i detta fall, är så enkelt och självklart, att det ej kan betvivlas: mycket blod utgöts för futtiga saker, fruktan vållade, att ingenting

stod att köpa och dyrtiden blev mycket värre, tills lagen efter mångas undergång genom omständigheternas tvång upphävdes. Icke ens det romerska rikets envåldshärskare kunde trots frikostig tillämpning av dödsstraffet bryta de ekonomiska lagarna.

Varubristen gjorde sig liksom nu kännbarast påmind som livsmedelsbrist och träffade framför allt städerna. Den kastar sin slagskugga framför sig redan i det andra århundradet, som prisas som antikens lyckligaste tid men då, om man ser närmare efter, redan tydliga tecken till avmattning och krafternas hopsjunkande visa sig. Livsmedelsfrågan blev en huvudfråga för städerna och spelade en mycket stor roll i deras förvaltning [1]. Så länge en fläkt av den gamla lokalpatriotismen överlevde den ekonomiska misären, litade man vid dyrtid och nöd i stor utsträckning till privat hjälpsamhet av de bättre situerade. Den är bekant genom inskrifter från alla delar av riket, även Italien. Emellertid mötte försöken att förse landsorts- och provinsstäderna med livsmedel den svårigheten, att regeringen monopoliserat de förnämsta sädesproducerande provinserna för Roms räkning och förbjudit export till annat håll. När städerna förlorade sin forna självständighet och allt mer kommo i beroende av centralregeringen i Rom, medförde denna monopolisering av spannmålsmarknaden också plikten att komma städerna till hjälp i deras livsmedelssvårigheter. Undantag från exportförbuden medgåvos emellanåt för någon nödlidande stad, t. ex. av kejsar Hadrianus för Tralles och Efesos, två betydande handels- och industristäder i Mindre Asien. Framför allt krävde den talrika arbetarbefolkningen i österns industri- och handelscentra omsorg om livsmedelsförsörjningen, främst brödsäd. Vår kunskap är här mycket fragmentarisk, men vi få höra, att brödsäd utdelades i Antiochia, därför att utdelningen upphävdes till straff för oroligheter år 387 e. Kr. I Alexandria fördes listor över dem, som voro berättigade att deltaga i utdelningen. Det säges att antalet berättigade i åldrarna 14—80 efter Gallienus uppgick till samma antal som åldrarna 40—70 före hans tid [2], en förfärande illustration till nöden och nedgången under dessa svarta år.

Tidens tendens var att kasta all omsorg och därmed all makt

[1] W. Liebenam, Römische Städteverwaltung 109 ff.

[2] Eusebius, Hist. ecclesiastica VII 21.

på staten. Från den gamla stadssjälvständighetens tid kvarstod dock en strävan hos städerna att på ett eller annat sätt lösa sin livsmedelsfråga, ehuru dessa försök allt mera lades under statens övervakning och ingrepp. En av de många förpliktelser, som ålågo de förmögnare borgarna, var att sörja för uppköp av brödsäd och olivolja. Ett sätt att säkerställa livsmedelstillgången, som även förekommit i vår tid, är att uppgöra kontrakt med odlarna. Den stad, som ägde stora jordområden, vilket ej var ovanligt, befann sig i en gynnsam belägenhet. Redan c:a 170 f. Kr. arrenderade Thisbe i Böotien ut sin jord till en viss Gnæus mot vissa kvantiteter spannmål och olja [1]. Staten hjälpte till genom att förordna deklarations- och försäljningsplikt. Hadrianus förordning om oljehandeln i Athen [2] är berömd. Den producerade mängden skall deklareras, en tredjedel (i visst fall en åttondedel) skall torgföras i Athen, till export medgiven olja skall deklareras både av producent och av köpare vid äventyr av varans konfiskering. Som man ser, en fullt modern dyrtidsanordning. Vid samma tid tillförsäkras fiskarna i Eleusis frihet från torgavgifter, om de försälja sin fångst på stadens torg, återförsäljarna få en skrapa för sina oblyga anspråk och återförsäljarna i andra hand hotas med straff [3]. Det är åtgärder, som överensstämma med och direkt härstamma från den förut (sid. 13) omtalade regleringen av torghandeln i Grekland.

Återigen är organisationen i Egypten bäst känd; den var säkert också bäst utvecklad i det gamla ämbetsmannalandet [4]. Redan under ptolemeernas tid bestod i Alexandria en folkhushållningskommission *(eutheniarchai)*, som hade att sörja för att livsmedel tillfördes i rätt tid och tillräcklig mängd. I romersk tid, åtminstone sedan det andra århundradet fanns en dylik i varje provinshuvudstad, som övervakade och reglerade tillförseln av slaktdjur, ägg, frukt, spannmål, förmalningen av säden och brödbakningen. Kommissionen var kommunal men sorterade under strategen, vars ämbete ej hade någon som helst militär innebörd utan ungefär motsvarade landshövdingeämbetet hos oss. De kommunala myndigheterna sveko

[1] Dittenberger, Syll. inscr. græc.[2] 300 med Mommsens förklaring.
[2] Inscriptiones græcæ III nr 38.
[3] Jahreshefte des österreich. archäol. Instituts XII 1909, 146 ff.
[4] Mitteis-Wilcken, Grundzüge der Papyruskunde I: 1, 363 ff.

som överallt med den ekonomiska misären och bildningens nedgång. Strategen avslutade t. ex. leveranskontrakten med producenterna. Ett par exempel må anföras, det förra från 187, det senare från 327 e. Kr. En svinuppfödare deklarerar 165 svin och förbinder sig att efter anfordran leverera dem på torget i staden Psenbellichis. En ägghandlande förbinder sig att varje dag utan avbrott försälja sina ägg på stadens torg och att icke sälja under hand eller hemma hos sig. Den s. k. smyghandeln med livsmedel skall förebyggas liksom nu och all handel ske under torgpolisens kontroll. Städernas strävan att förse sig med livsmedel genom kontraherade förbindelser, då den fria handeln svek, var allmänt utbredd och har satt sina spår i lagstiftningen. På ett ställe heter det, att jordegarna brukade överlåta en viss del av skörden åt staden för ett billigare pris, på ett annat, att vissa städer hade det privilegiet, att jordegarna inom deras område varje år skulle leverera en viss kvantitet spannmål i förhållande till den odlade jordens areal [1]. Det skulle vara mycket intressant att känna, hur dessa förpliktelser uppstått. De kunna ha ålagts jordegarna i lagstiftningsväg, men de kunna också vara en rest av ett gammalt arrende av stadsjord, som övergått till egenderätt. Den verkliga hjälpen kom genom avfolkningen. I Rom hände det att man körde ut främlingarna — evakuerade staden, heter det nu för tiden —, då man befarade livsmedelsbrist [2]. Eljes var städernas avfolkning en följd av kapitalhushållningens upphörande. Städerna övergingo till boningsorter för jordegare och arbetare i kringliggande landsbygd, somliga sönderföllo i landtegendomar. De medeltida tillstånden inaugurerades.

2. Reorganisationen.

Liksom nu inträdde nödtiden i den romerska världen under en katastrofartad försämring av penningen och ökning av penningmängden, framkallad av statens behov att finansiera först krigen och därefter reorganisationen. Ej heller nu kan man vara säker, att penningens försämring skall hejdas, därför att kriget slutat. Re-

[1] Digesta VII 1, 27, 3 och I, 4, 18, 25.

[2] Ammianus Marcellinus XIV 6, 19.

organisationen kostar också mycket pengar. Den kan bli för dyr. Det har den blivit i det romerska riket. Liksom nu medförde dyrtiden samma förhärjande följder, och liksom nu försökte man bota det onda med palliativ i stället för att avskära dess rot, man stadgade maximipris, som aldrig kunna genomföras, leveransplikt och fördelning av livsmedeln, som aldrig ger tillräckligt för alla. Det enda som fattas är kort- och ransoneringssystemet. Betingelserna saknades i den antika världens organisation. Dess betydelse skall ej heller överskattas, det är blott ett medel att fördela bristen jämnt, så att de ekonomiskt svagare ej få lida större brist än de ekonomiskt bättre situerade, som kunna draga större del av varorna till sig.

Den enda verkliga hjälpen mot dyrtiden är att skaffa fler varor, fler livsmedel. Import var utesluten liksom under kriget men av andra orsaker. Det romerska riket måste försörja sig självt; det fanns intet land som exporterade till det något annat än lyxvaror. Således återstod liksom nu blott ett medel, att öka produktionen. Under tvekan och motsträvighet har man nu av nödens tvång drivits in på denna väg; ett närmare övervägande torde visa, att också många viktiga åtgärder under kejsartiden få betraktas ur denna synpunkt, ehuru den bortskymmes av den fiskaliska karaktär, som åtgärderna hava. Ty liksom nu växte statens anspråk oerhört under dyrtiden. Båda arbeta varandra i hand. Dyrtiden framkallar stegrade statsanspråk och statens anspråk framkalla dyrtiden. I främsta rummet gällde det således att tillfredsställa statens stegrade anspråk, d. v. s. ökade skatter, och detta i hvarje åtgärd skarpt framträdande syfte har bortskymt situationens innebörd av ett dyrtidsproblem.

Staten sörjde själv genom penningens försämring för att penningskatterna blevo otillräckliga. Ju mer staten lade under sig den ekonomiska verksamheten, desto mindre penningar tillflöto de enskilda och desto mindre kunde staten avtappa för sina behov. Kapitalhushållningens nedgång medförde städernas nedgång. Alla möjligheter utnyttjades dock till det yttersta. Karakteristiskt är, att gåvor, som frivilligt erbjudits kejsaren vid ett regeringsjubileum, en seger eller till det nya årets början, övergingo till skatter. Behövde kejsaren pengar, behövde han bara vinna en seger eller officiellt förkunna, att han vunnit en. Indrivandet av penningskatterna borttog den lilla rest av självstyrelse, som kunde finnas. Ett utskott

av stadens råd, dess tio förnämsta medlemmar *(decem primi)* gjordes till skatteindrivare ansvariga för skatternas riktiga ingång. Så var staten säker på att få sin rätt och fick dessutom indrivningen gratis.

I ett lagsamhälle är staten den enda part, som ej behöver rätta mun efter matsäcken utan helt enkelt tar för sig, vad den anser sig behöva. Staten bestämmer först sina utgifter; inkomsterna äro en cura posterior, medan den enskilde först har sina inkomster givna och får rätta sina utgifter efter dem. Jag kan inte hjälpa, att förhållandet erinrar om en familj, där hustrun ej vet, vad det vill säga att förtjäna pengar, blott att få vad hon anser nödvändigt; hon kan inte förstå, att man kan vara tvungen att inskränka icke blott sin lyx utan också sina behov. Ty för alla utom staten sätta tillgångarna en gräns för behoven. Sina behov är vad staten minst inskränker i dyrtid, de växa av sig själva. Men visserligen finns det en gräns även för staten, densamma som i den gamla bondhistorien om slättbon, som köpte bräder i Göinge och fick ta så många han kunde på ett lass. Han lassade på bräda efter bräda och sade till sin gamla märr för var bräda: orkar du dra den, så orkar du dra den med. Märren stupade.

Sedan romarstaten slaktat hönan, som värpte guldäggen, fick den leva på naturalia. Jämte penningskatterna trädde naturaskatterna som den ojämförligt viktigare delen i statshushållningen. Redan under Alexander Severus (222—235) erhöllo soldaterna sin sold huvudsakligen in natura, penningar nästan blott som gåvor vid särskilda tillfällen. För varje soldats årliga behov uppställdes ett normalmått av vete eller bröd, fläsk, fårkött, salt, vin, olja, ättika i fasta rationer, ryttaren erhöll också foder för sin häst. Den som befordrades till underbefäl, erhöll dubbla rationer, officerarna flera allt efter rang, varvid man också tog hänsyn till deras behov av tjänare och lastdjur. Vad man ej själv använde, fick man sälja. Förmodligen Diocletianus utsträckte naturaavlöningen till alla ämbetsmän; utom livsmedel erhöllo de annat vad de behövde, från ämbetsdräkten ända till silverservisen, som den höge ämbetsmannen behövde för sin taffel, slavar och konkubiner. Somliga av dessa saker överlätos med full eganderätt, andra åtföljde ämbetet och måste återlämnas vid dess frånträdande. Endast de högste ämbetsmännen erhöllo också avlöning i penningar.

Detta är ett exempel på systemet, hur staten, sedan den bragt myntväsendet på förfall, bestred sina behov in natura. Medlen skaffade den genom en ny skatt in natura, som fogades till de gamla penningskatterna. Utgångspunkten var de spannmålsgärder, som vissa provinser utgjorde för Roms brödsädsförsörjning. När den vanliga gärden ej räckte till, utskrevs en extra gärd, *indictio*. Dylika utskrivningar måste under det tredje århundradets oro ha varit vanliga. Man kunde helt enkelt ej underhålla härarna på något annat sätt. Nöden har ingen lag, man måste rekvirera, vad man behövde. Diocletianus, som måste öka hären för försvaret mot barbarerna och ämbetsmannakåren för reorganisationen, hade intet annat att göra än att sätta dessa rekvisitioner i system. Den nya skatten fick namnet *indictio*, räckte den ej till, utskrev man helt enkelt en tilläggsskatt, *superindictio*. Den vilade både på jorden och arbetskraften, av vilka vissa skatteenheter bildades med tillämpande av en mycket grov proportionalism. Nytaxering företogs vart femtonde år, och denna var en så viktig affär för folket, att man långt in i medeltiden räknade tiden i dylika femtonårsperioder, som också hette *indictio*. För skattens indrivning och riktiga inflytande gjordes städernas råd ansvariga. Detta var möjligt, därför att den antika kulturvärldens organisation var en stadsorganisation, där landsbygden var uppdelad på städerna. Fattades något, fingo rådsmedlemmarna ersätta det ur sin egen ficka. Detta gällde emellertid icke skatterestantierna utan ödehemman, som ingen odlade. Rådsherrarna blevo således nödsakade att bruka dem, om de ville ha någon ersättning för skatten, som de i alla fall måste erlägga.

Upptagandet av skatter och bestridandet av statens behov in natura kräva en ytterst omfattande och dyrbar apparat. Vi ha fått en nog så kännbar aning därom genom våra kommissioners regemente och likaledes om de dyrbara misstag och missbruk, som åtfölja systemet. Penningen är arbetsbesparande. Det inser man först rätt, när staten skall uttaga och handhava sina behov in natura. De skola insamlas från bönderna, transporteras och lagras, så åter transporteras ut och delas ut till konsumenterna. Vad transport- och lagringskostnader i statens hand gå till, kan man mäta på skillnaden mellan livsmedelsnämndernas potatispris i våra större städer och det maximipris, som odlarna erhålla. Något måste spillas och

förfaras under transport och lagring, och då risken ej är den enskildes, får det gå som det kan och går. Kommer oredlighet till — och korruptionen var allmän bland de romerska ämbetsmännen — är tillfället till underslev mycket lättare än i penningar, som alltid skola redovisas på öret. Själva överflödet kan bli en börda liksom bränslekommissionens ved. Ej sällan tvingade trupperna den, som delade ut statsspannmålen, att köpa den, då de ej själva kunde använda den. Det hände att staten tvångsvis försålde vin liksom folkhushållningskommissionen slosill, som influtit i skatt, till jordegarna i en provins. Ville de ej dricka det, kunde de hälla ut det. Så leder systemet till slöseri med de gåvor, som det är ondt om.

Vårt dyrtidssystem med beslag, tvångsuttagning och ransonering av naturaprodukter medför precis samma svårigheter, som det romerska systemet med naturaskatter och -avlöningar gjorde. Skillnaden är blott den, att våra producenter tillsvidare få ordentligt betalt för sina varor. Men om konsumentintressena få överhand dithän, att betalningen sänkes under en rimlig vinstgräns, blir tvångsuttagningen intet annat än en naturaskatt pålagd producenterna. Och vårt system är ju ej heller genomfört. Vi ha ett exempel på ett lyckligen genomfört system i de romerska naturaskatterna. Vi äro ännu icke färdiga med dem och deras verkningar.

Det finnes ännu ett tredje sätt att taga ut skatter, nämligen i arbete, ofta i förening med en naturaprestation. Förr var det ganska vanligt, nu kvarstår det blott i ett enda fall, som vid krigets utbrott stod inför sin avskrivning, vägunderhållet. I antiken voro dylika gärder vanliga. I Italien ålåg t. ex. underhållet av vägarna som servitut jordegendomarna i närheten, över hela riket sträckte posten sitt nät, d. v. s. skyldighet för bönderna att ställa djur och fordon till förfogande för kejsarens bud och statens foror. Statsposten vore värd sitt eget kapitel. Den var en av de mest tryckande bördorna, över vilken det klagas oftast och högljuddast. Man kan förstå det, när man hör, att den togs i anspråk för transport av härens tross. För transport av naturagärderna var den det givna medlet. Olyckan förvärrades därav, att ingen visste, när en rekvisition slog ned, ryckte bonden från hans arbete och hetsade hans djur till döds.

Arbetsskatterna ha emellertid en vida allvarligare innebörd än så. De framställa ett problem, som dyrtiden i längden ej kan kringgå men som vår tids dyrtidsorganisatörer aktat sig att bränna fingrarna på. Dyrtiden kan endast avhjälpas genom ökad varutillgång. Produktionen inom landet måste ökas. Ty importeras varorna, måste de betalas med andra produkter. Men för ökad produktion behövs ökat arbete ej i fråga om timmar, utan i fråga om effekten. Närmast tänker man på livsmedlen och menar, alltså måste bönderna förmås att arbeta mera. Men för industriarbetaren gäller detsamma som för ett varuimporterande land. Vill han ej proportionellt öka sin arbetseffekt, måste han betala en större kvotdel av sin arbetsinkomst för livsmedlen, d. v. s. finna sig i stegrade livsmedelspriser. Stegringen av arbetseffekten har emellertid en bestämd, ej allt för avlägsen gräns. Därför är det också av ytterst vikt i dyrtid, att arbetet ransoneras i den meningen, att det inriktas på det i första hand nödvändiga och nyttiga, att det göres så effektivt som möjligt. Ansatser till arbetets ransonering ha förekommit under kristiden t. ex. i Schweiz för jordbruksarbete; hos oss föll den lilla ansats, som den civila värnplikten innebar, under applåder från motsatta läger. Svenska folket fick betala det med bränslekommissionens borthuggna miljoner. Arbetets ransonering har verkligen genomförts endast i de krigförande länderna under krigets obevekliga tryck främst för det absolut nödvändiga, ammunitions- och krigsredskapstillverkning. Trots nödvändigheten veta vi, under vilka svårigheter detta problem måst lösas, och väsentligen har det lösts på det sättet, att kvinnorna dragits från hem och barn och kastats ut på arbetsmarknaden. När kristidens historia skall skrivas, blir detta ett av de intressantaste kapitlen.

Den romerska kejsartiden har ställt och löst problemet på sitt sätt, men även här gäller det, att man måste söka den verkliga innebörden bakom de fiskaliska formerna. Klarast ligga förhållandena beträffande yrkesföreningarna, vilka överflöda under kejsartiden. Deras medlemmar kunde självfallet genom kontrakt åtaga sig vissa prestationer mot staten. Vissa yrken voro viktigare för staten än andra, t. ex. skepparna, som transporterade brödsäden till Rom. Redan Claudius förlänade dem vissa privilegier, som ersatte högre betalning. I det andra århundradet blevo yrkes-

föreningarna rättssubjekt, juridiska personer. Staten tog nu ej de enskilda medlemmarna utan föreningen som sådan i sin tjänst; nominella medlemmar utskildes och ingen fick tillhöra mer än en yrkesförening. Så uppstodo de slutna yrkesföreningarna, som övertogo en viss last mot befrielse från andra. Den följande utvecklingen sammanhänger, som Rodbertus anmärkt, med naturaskatternas uppkomst och faller i det dunkla tredje århundradet. De båda kontraherande parterna, föreningarna och staten, stodo ej på samma plan. I vår tid gör staten sin suveränitet gällande blott över kapital och produkter, i antiken gjorde den det även över arbetet. Liksom den nu påbjuder skatter och beslag, så påbjöd den då arbetsprestationer. Handtaget bjöd förhållandet till yrkesföreningarna; man hade blott att stegra de dem åliggande arbetsprestationerna. I början av det fjärde århundradet stod det på den punkten, att yrkesföreningarnas alla medlemmar arbetade för staten. Tvånget hade trädt i stället för det frivilliga kontraktsförhållandet, och detta beror på att staten stegrat sina anspråk utöver värdet av det lämnade vederlaget. Förhållandena äro bäst kända i Rom, där skeppare, spannmålsmätare, bagare, slaktare på statens uppdrag försågo staden med livsmedel, murare och timmermän arbetade på dess offentliga byggnader. Underrättelserna från provinsstäderna äro få. Yrkesföreningarna utförde där under uppsikt av stadens råd arbete åt staden. Arbetsplikten vilade icke blott på personen utan även på hans förmögenhet. Den som förvärvade ett dylikt, man skulle kunna säga smittat förmögenhetsobjekt, ådrog sig också den därmed förbundna arbetsskyldigheten.

Direkt statsdrift förekom i stor utsträckning. Bergverken hade samt och synnerligen på ett eller annat sätt kommit i kronans ego. I början utarrenderades de under tilltagande skärpa i kontrollen, tills staten i det tredje århundradet övertog driften. Vi känna genom inskrifter förhållandena i Illyrien, vars gruvor stodo under en kejserlig ämbetsman, som sorterade under finansministern. Det knep med att få arbetare trots det vanliga straffet till gruvarbete, till slut tvingade man traktens befolkning att arbeta i gruvorna. Den tilltagande metallbristen, som lade ett svårt hinder i vägen för den materiella kulturen, berodde ej minst på den

bristande produktionsförmågan hos de av staten drivna bergverken. De berömda marmorbrotten tillhörde likaledes kronan och drevos av staten. Slutligen blev resultatet så dåligt, att staten i slutet av det 4 och början av det 5 årh. uppmuntrade privatmän att upptaga och driva marmorbrott. Det var för sent. Man hade varken tid eller kraft till några praktbyggnader. Och behövdes några kolonner till en basilika, var det enklast att taga dem från en gammal byggnad.

En rad av andra statsfabriker hade sin utgångspunkt i arméns behov. I det tredje århundradet tvingade nöden legionerna att förse sig med arbetare, som tillverkade deras behov av vapen, då de ej kunde erhålla dem på vanligt sätt. Ur denna början utvecklade sig med tiden en ståtlig rad av vapenfabriker. Tjänsten, som snart skildes från hären, kallades för militärtjänst, ehuru arbetarna voro civila. De hade liksom övriga statsarbetare vissa privilegier, men voro liksom de bundna vid sitt yrke, som de ej fingo lämna, och till yttermera visso erhöllo de ett brännmärke på armen. De kejserliga textilfabriker, som påträffas i stort antal i 4 och 5 årh., ha möjligen samma ursprung, men arbetade även för andra ändamål än de militära. Staten skulle ju bekläda även övriga ämbetsmän. Även deras arbetare voro naturligtvis bundna vid sitt yrke. Materialet måste landtbrukarna lämna mot av provinsguvernören fastställda priser.

Å andra sidan sammanhänger statens affärsverksamhet med monopolen. Ett monopol avser att bereda staten abnorma inkomster genom förbud för det privata initiativet att framställa en viss vara, i vinsten ingår också det på produkten nedlagda arbetet. Monopol nämnas för första gången av Aristoteles [1], på hans tid tillgrepo staterna dem i penningnöd liksom nu; penningnöden är nu blott kronisk. Monopolens förlovade land var Egypten, där de tåliga fellacherna funno sig i att Ptolemeerna gjorde snart sagt alla konsumtionsartiklar till monopol. Systemet var så fint utarbetat in i alla detaljer, att t. ex. organisationen av oljemonopolet tryggt kan rekommenderas till studium åt vårt tobaksmonopol. Arbetarna voro fria, men bundna vid yrket och orten. Den senare kejsartiden efterapade mönsterlandet, ehuru de brokiga för-

[1] Aristoteles, Politik I, 4, 6.

hållandena och den mindre tåliga, ev. mindre laglydiga befolkningen i de övriga delarna aldrig lät systemet få samma fullkomning. Monopolen hade också förlorat sin spets, sedan industrien på grund av den ekonomiska nedgången ej längre lönade sig. Staten inrättade sina fabriker ej för vinstens skull utan på grund av bittert nödtvång. Finansmonopol inriktas gärna på lyxvaror och njutningsmedel, för vilka folk inte ser på slantarna. En lyxvara, som i antiken var mycket uppskattad och begärdes av de klasser, som hade råd att betala, var purpurfärgade kläder. Tillverkningen var ett inkomstbringande monopol, som sysselsatte många armar. I västern nämnas nio fabriker, antalet måste ha varit betydligt större i östern, där industrien sedan gammalt hade sitt huvudsäte. Andra varor, som voro belagda med monopol, voro t. ex. salt, mönja, palestinensisk balsam. I riket var det tydligen inte möjligt att utsträcka monopolen till de egentliga konsumtionsartiklarna.

Statsdriften grep allt mer och mer omkring sig. Det fanns tre omständigheter som befordrade den. Mera yttre voro kronans besittning av vissa naturtillgångar (gruvor och stenbrott) och nödvändigheten att förse armé och ämbetsmän med vapen och kläder. Den djupaste orsaken var den allmänna tendensen till statsingripande, låt oss säga socialisering, på alla områden, som, vad näringarna beträffar, pådrevs för att upphjälpa den sjunkande produktionen. Exemplet är icke uppmuntrande. För att fabriker och gruvor skulle kunna hållas i gång måste arbetskrafter anskaffas genom tvång. Det minsta antalet arbetare utgjorde de till straffarbete dömda, som framför allt sysselsattes i gruvorna men även i textilfabrikerna — under förföljelserna mot de kristna fingo dessa leverera arbetarematerial. Huvudmassan av arbetarna bestod i industri, handtverk och delvis i transportväsendet av fria män, som voro bundna vid yrket för sig och sina efterkommande, ty eljes skulle arbetarstammen ej ha kunnat rekryterats. Statsdriften har således ledt till att staten underbetalade arbetet, ty detta är givetvis orsaken till att folk undvek eller rymde ifrån arbetet. Saken står således så, att privatdriften på grund av den ekonomiska katastrofen ej längre kunde vidmakthållas, därför att den ej betalade sig. Staten ersatte den försvunna företagarevinsten med det sociala tvånget:

det tvångsvisa uttagandet av arbete är i grunden ej annat än en skatt, som är pålagd arbetarna i vissa yrken, vilket klarast framträder beträffande transportarbetarna. Men för att skatteobjekten ej skulle försvinna genom avgång med döden, måste även arbetarnas efterkommande bindas vid yrket. Statsdriften förde till ståndsbundenhet; hade den fått fortgå, skulle samhället ha uppdelats i kaster. Dess bättre slog medeltidens barbari hela det konstfulla systemet i kras, men vad som var kvar av kultur, följde med på kuppen.

Samma företeelse möter i den grundläggande produktionen, livsmedelsproduktionen, landtbruket, men förhållandena ligga här betydligt mera komplicerade och kräva en särskild redogörelse.

Livsmedelsproduktionen är fortfarande den grundläggande, vilket man varit benägen att förbise eller åtminstone att uppskatta för litet på grund av vår tids industriella uppsving; den var det i ännu högre grad i antiken, då industrien var mycket mindre utvecklad och dessutom arbetade med mänsklig kraft, som krävde mat, i stället för med maskiner, som kräva kol. Den senaste kristiden borde emellertid ha lärt var och en, som vill se, livsmedelsproduktionens grundläggande vikt. Det är ett bekant faktum, att ju längre ned man kommer på inkomstskalan, desto större del av budgeten uppta utgifterna för födan; under den allmänna prisstegringens tryck ha alla samhällsklasser fått göra samma erfarenhet. Alla andra utgifter, till och med för kläder och bostad, kunna inskränkas mycket mer än utgifterna för födan. Ty under ett visst minimum, som bortsett från rena fantasipriser även under goda tider ej kan allt för mycket överskridas, kan människan ej längre existera. När livsmedlen inkräkta på budgeten, få i första rummet kulturutgifterna maka åt sig, som vi nu också fått erfara. Dessutom är priset för det andliga arbetet, om det ej direkt står i teknikens och affärernas tjänst, det sista som höjes, om det höjes. Måttet av kultur, både andlig och materiell, beror därför på det utrymme i den enskildes budget, som livsmedelskostnaderna medgiva. Den oerhörda stegringen av den allmänna kulturen under 1800-talet beror i högsta grad på livsmedlens billighet, och denna beror i sin ordning dels på tillkomsten av nya, billiga produktionsländer och transportmedlens utveckling, som gjort det möjligt att billigt importera dessa livsmedel, dels på landtbrukets enastående,

sällan i hela sin vidd uppskattade utveckling i de gamla länderna under det gångna århundradet. Den som aktat på förhållandena, torde även före kriget ha märkt början till ett omslag, till livsmedelsprisernas relativa stegring; kriget har gjort frågan akut.

Det vore att önska, att man klart ville genomtänka konsekvenserna av det ostridiga förhållandet, att alla övriga behov kunna inskränkas i långt högre grad än födan. Det har funnits en tid, då bönderna själva tillverkade största delen av de få behov de hade utöver födan, främst kläder, hus, redskap och husgeråd. Den tiden ligger ej så långt tillbaka, men det synes ändå vara fullständigt glömt, att ett land kan bestå utan industriarbetare men icke utan bönder.

Det finns nu en principiellt motsatt uppfattning, som med iver omfattas av många och spelar en mycket stor roll, ehuru den sällan är klart genomtänkt till sina följder. Varför skall man hänga fast vid jorden? Det kommer ju ej an på marken utan på människorna, och *ubi bene, ibi patria.* Människorna måste rätta sig efter de naturliga produktionsbetingelserna, taga en produkt, där den kan framställas billigast, och ej envisas att framställa den under ogynnsamma betingelser, som fördyra den, även om detta skulle medföra omflyttningar mellan folken och yrkena, utvandring och igenläggning av jord och företag. Det är en kosmopolitisk åskådning, och det var den som innerst gjorde tullstriden icke blott till en ekonomisk utan också till en politisk fråga och satte den som skiljelinje i idéer och åskådning. Tullstriden har blivit avblåst under trycket av den ekonomiska konkurrensen mellan de ekonomiska enheter, som de moderna staterna bilda, främst stormakterna, som äro stormakter icke blott politiskt utan också ekonomiskt, vilket folk i allmänhet allt för litet tänker på. Kriget, som avbrutit världssamfärdseln, har tvingat folken att i huvudsak finna sin bergning inom sitt eget område. Till och med England har låtit motorplogarna gå över kricketplaner och jaktmarker. Men den kosmopolitiska åskådningen i ekonomiska ting står kvar, snarast stärkt genom tidens erfarenheter. Är den då riktig? Teoretiskt måste dess konsekvens erkännas, men praktiken bekräftar här som ofta icke den teoretiska deduktionen. Även om man bortser från kalamiteter som krig och tror, att de kunna avskrivas i framtiden,

även om man tror, att den ekonomiska enhet, som den politiska staten utgör, i framtiden kan avhållas från att till sin fördel inverka på den fria, av produktionsmöjligheterna betingade fördelningen av produktionscentra, så kvarstår dock det faktum, att omflyttningen mellan folk och yrken ej kan försiggå med den snabbhet, som ändringen av de naturliga produktionsbetingelserna kräver. Vad förändringen av yrke beträffar, har den blivit i hög grad försvårad av den moderna tekniken och arbetarerörelsens ledande principer. Människorna äro i stort sedt mycket mera bundna vid det land, där de äro födda och ha sitt arbete, än de vilja medgiva, även om många enskilda bryta banden. Detta faktum förbiser den ekonomiska kosmopolitismen; det bildar dess verkliga och effektiva begränsning.

Det romerska riket var ej en stat som de moderna, det var kosmopolitiskt. De folk, som bodde utanför dess gränser, betydde ekonomiskt och kulturellt mycket litet för det. Den brokiga samlingen av folk och länder inom det romerska riket stod sins emellan i det fria utbyte och hade det tillfälle till omsättning, som ett 'folkens förbund' är avsedt att giva. Dess problem ha därför en räckvidd utöver den omedelbart aktuella.

Vad som i den romerska kejsartiden närmast ter sig som en skattefråga, är i grunden ett dyrtidsproblem. Det framträder i det stegrade realpriset på grundstocken i födan, i de ständiga strävandena att bringa oodlad jord under plogen. Förut (sid. 90) har nämnts, att efter naturaskatternas införande rådsherrarna i städerna tvingades att bruka ödehemman därigenom, att de ålades att betala skatt för dem. Det förekom emellertid ofta, att större gods ej ingingo i stadsorganisationen, det gällde framför allt alla kronodomäner. Här använde staten det medlet att tillägga angränsande godsegare ett ödehemman. D. v. s. han ålades att betala skatt för det och måste således också odla det. Systemet avsåg icke i första hand att säkerställa skatternas riktiga inflytande; då hade man främst inriktat sig på skatterestantierna, som voro många och långa men behandlades jämförelsevis liberalt. Det avsåg odlingstvång, vartill skattefordringarna blott voro ett medel. Ödehemmanen hade tilltagit i oroväckande grad. Redan kejsar Pertinax tillät 193 vem som ville att ta öde jord i Italien i besittning. Då

ingen ville, grep man till tvånget. Vi ha här en åtgärd, som direkt avsåg att stegra produktionen. Det var just vad som behövdes. Men med den kunde man ej vända sig till de fattiga bönderna, som ingenting hade att förlora och ingenting att betala en extra skatt med. Man måste rikta sig mot dem, som hade något att förlora, godsegarna, och ökade därigenom deras makt över jorden.

Från äldre tider var kejsaren rikets störste jordegare; genom konfiskationer och på annat sätt kommo oerhörda egovidder i hans hand. Nero lät t. ex. avrätta sex storgodsegare från provinsen Afrika och konfiskera deras egendom, som utgjorde sjättedelen av provinsens odlade jord. Allra mest omfattande voro de konfiskationer, med vilka Septimius Severus drabbade sina motståndare. Under den äldre kejsartiden uppmuntrade kejsaren på allt sätt upptagandet av nya småbruk på sin jord. Den som upptog jord till odling, erhöll under ett par år befrielse från och därefter ytterligare några år nedsättning i skatter och arrende; han fick för sig och sina efterkommande tryggad besittningsrätt till jorden. Det är, om man så vill kalla det, en antik egnahemsrörelse i stor stil. Emellertid kunde staten icke direkt träda i förhållande till alla de många småbrukarna. Domänen arrenderades ut till en storarrendator, som behöll huvudgården och parcellerade ut delar till småbrukarna. Sedan med kejsarfredens inträdande slavbrist uppstått, måste godsegarna anskaffa fria arbetskrafter. I stor utsträckning bestodo dessa av småarrendatorer, en sorts torpare, som intogo en ekonomiskt mycket osjälvständig ställning till godsegaren; han försåg dem med inventarier, och penningbristen ledde till att han snart upptog arrendet in natura.

Förhållandena voro icke sunda. De gåvo mer än nog anledning till förtryck och utpressning mot småbrukarna. Den ekonomiska misären i det 3 årh. förvärrade tillståndet, och när riket skulle reorganiseras, kom staten med sina nya skattekrav, naturaskatterna, som i sista hand drabbade dem, som med egna händer arbetade i jorden, bönderna. Frågan var, hur man effektivt skulle kunna taga ut dem. Hur stor den svårigheten var, har först kristiden lärt oss att förstå. Vi ha fått bevittna, hur småbrukarnas produktion allt mer försvinner i den egna konsumtionen. När de ej få köpa kaffe, dricka de mjölk eller rågkaffe i stället, när mar-

garinet försvunnit, äta de sitt eget smör. Allra kraftigast framträder detta, där maximipriserna tagits till för lågt. Minskningen av svinstammen är ej alltför stor, ändå stod före maximiprisens upphävande intet fläsk att uppdriva, därför att landtbrukarna producerade fläsk blott för egen räkning och deras hushåll säkert åto mer än dubbelt så mycket fläsk som förr. Man har sagt, att vi hade fått svälta ihjäl, om ej de större egendomarna funnits. Satsen innebär en god portion sanning. En större egendom måste producera för att försälja överskottet i en helt annan skala än småbrukaren. En större egendom är utsatt för kontroll över var dess produkter ta vägen, på ett helt annat sätt än småbrukaren. Ty vem kan kontrollera, hur det går till, där bonden själv med tillhjälp av hustru och barn sköter hemmanet? Ännu är det dock så, att våra producenter få ordentligt betalt för sina varor och därför komma de fram. Det finns vissa undantag t. ex. fläsk, och de komma ej heller fram. Systemet är nämligen ej fullständigt genomfört; landtbrukaren har ännu en viss frihet att välja produktionsart och avstå från den som ej lönar sig. Det ligger i varje system en strävan att avrunda sig och täppa till alla luckor eller, som det heter, stävja missbruken. Systemets representanter, kommissionerna, se skälen, varför systemet existerar, motsträvigheten mot systemet betrakta de därför som kejsar Diocletianus bedömde motståndet mot sina maximipriser. De förstå ej eller vilja ej förstå, att det är de naturliga produktionsbetingelserna som ta ut sin rätt, där de ännu få tillfälle att giva sig luft. Naturen återvänder bakvägen, om man kör ut den med käppen stora vägen. Men de äro så fångna i sitt system, att de ej se, att det ej går i längden att regera människorna mot de naturliga betingelserna. Vi blevo räddade från den animala leveransplikten à 2 ½ hekto kött i veckan. Där sprang det allt för tydligt i ögonen, att åtgärden var dikterad blott för att avrunda systemet och ej för att gagna konsumenterna. Vi kunna tänka oss, vart produktionen skulle taga vägen, om systemet fullständigt genomfördes och alla luckor tilltäpptes. Då få vi en föreställning om svårigheterna i att upptaga en skatt in natura.

Och dock få våra producenter ännu ordentligt betalt. Men om konsumenternas fordringar på billigare livsmedel, som man

så hjärtans väl kan förstå, skulle leda till en sänkning av prisen, så att de närmade sig eller understego den gräns, där produktionen lönar sig, och leveransskyldigheten därmed övergå till en skatt (jmf. sid. 91), skulle svårigheterna mångdubblas. I främsta rummet skulle den sämre jorden — och det är i vårt land rätt mycken — läggas igen. De som ropat på billigare livsmedel, ha också förstått denna konsekvens och haft botemedlet i beredskap — odlingsplikt. Man får hoppas, att de ej veta vad de säga. Ty det bär rakt ut i romarrikets arbetsskatt och ståndsbundenhet. Odlingsplikten förutsätter ett legalt tvång att odla jorden, där egaren på grund av de naturliga betingelserna ej vill, d. v. s. därför att han ej får tillräckligt betalt. Den skulle väl vila på jordens innehavare, och egaren kunde bli fri från den genom att sälja jorden. Till en tid skulle den kunna kompenseras genom jordvärdets och jordräntans nedskrivning. Man må blott besinna, vilka konsekvenser en kraftig utveckling i denna riktning skulle medföra. Slutet på visan skulle bli, att ingen ville köpa en viss jord. Vad hade då inträffat? Egaren kunde ej göra sig kvitt jorden, odlingsplikten ålåg således honom. Han var bunden vid torvan, livegen, visserligen under staten, men det är ej mycket bättre att vara statens helot än livegen under en enskild. Nu återvända vi till den romerska kejsartiden och skola se, att detta icke är hjärnspöken.

I den situation, som ovan skildrats, inträdde staten med sina krav på naturaskatter, då penningskatterna ej förslogo för reorganisationens genomförande och försvaret mot barbarerna. Om staten för uppkrävandet av penningskatterna sökte ansvariga mellanhänder i rådsherrarna, så behövdes de ännu mer vid uppkrävandet av naturaskatterna; man behövde, vad man även nu behöver och dock hårdt saknar, någon som hade intim kännedom om böndernas produktion och intresse av att ta ut den anpart, på vilken staten gjorde anspråk. Såsom förhållandena lågo i kejsarriket, funnos också dylika personer att tillgå, godsegarna och på kronojorden domänarrendatorerna. Åt dem anförtroddes upptagandet av naturaskatterna, eller rättare sagt, de gjordes ansvariga för att skatterna inflöto från all skattlagd jord. De fingo således betala skatt för jord, som ej brukades inom deras område, och angrän-

sande ödehemman tillades dem tvångsvis. Härigenom blevo de icke längre blott privata jordegare och arrendatorer utan också i viss mån statens ämbetsmän, som därigenom erhöllo en statslig befogenhet över sina arrendatorer och småbrukare. De ekonomiska banden hade förut varit hårda nog, nu kommo de legala till. Ödesdigert var, att bönderna kommo under administrativ rättsskipning och att denna låg i händerna på de statsorgan, som närmast hade med bönderna att göra, d. v. s. återigen godsegare och domänarrendatorer. Administrativ rättsskipning eftersträvas självfallet av varje affärsdrivande och förvaltande verk; hos oss har tendensen dess bättre blivit hållen nere, ända till dess våra kommissioner tagit sig före att på administrativ väg beröva människor deras bröd och livsmedel. En sådan rättslig undantagsställning binder den enskildes frihet mer än allt annat. Sedan godsegare och domänarrendatorer i lika mån blivit statens tjänare och böndernas herrar, utjämnades skillnaden i deras ställning. Kronogodsen blevo i tidens längd jämnställda med de privata, övergingo till privategendom, kejsardömets sista tid är storgodsegarnas tid, som förebådar medeltiden.

Antagandet av småarrendatorer på godsen var framtvingat av behovet av fria arbetskrafter, samma behov som en gång skapat de snart försvunna torplägenheterna och nu återvänder i det kraftiga inriktandet av egnahemsrörelsen på lägenheter, som äro för små att föda brukaren och hans familj. Det förekom att småarrendatorerna på kronodomänerna voro skyldiga att utgöra visst arbete för godsets gemensamma bästa, t. ex. underhåll av dess byggnader, av bevattningsanläggningar o. s. v., till och med ett bestämt mindre antal dagsverken och körslor för huvudgårdens skötsel. Arbetet på godset, vare sig frivilligt eller kontrakterat, ställde småbrukaren i ett ännu större faktiskt beroende, gav rika tillfällen till utsvettning, särskilt då bonden genom den administrativa rättsskipningen var i arbetsgivarens våld, och övergick allt mer till hoveriskyldighet. Förhållandet skall emellertid betraktas icke blott från denna sida, vilket ligger våra erfarenheter närmast, utan också som ett led i det system av arbetsskatter, genom vilket staten sökte framtvinga den nödvändiga produktionen. Det är sant, att jordegarnas makt och inflytande växte allt mera; detta var, som det brukar gå, en icke avsedd biprodukt av ett system,

som införts för helt andra syften, en följd av den mellanhandsställning som staten för skatteupptagningens och kontrollens skull tilldelat dem. Men deras läge var ej så glänsande och avundsvärt, som man härav skulle vilja tro. Ansvaret för naturaskatterna vilade tungt på dem, skattskyldigheten för oodlad jord och tvångsvis tillagda ödehemman hotade att ruinera dem. Tvånget och trycket fortplantades och föll i sista hand på bönderna. Men de hade ett medel, som jordegaren ej kunde tillgripa; om de ej precis strejkade i vår mening, så kunde de rymma. Och de gjorde det också i stor omfattning. Där stod jordegaren med sin jord och skattskyldighet för den men utan armar att bruka den och åstadkomma de produkter, som skulle erläggas i skatt. Jordegaren fann med skäl detta orimligt. Staten ställde vissa skattekrav på honom och just dessa skattekrav drevo bort de arbetskrafter, som han behövde för att uppfylla dem. Naturligtvis ropade han på staten, att den skulle hjälpa honom, och staten kunde i all rimlighets namn och för sin egen skull ej underlåta att lyssna till ropet. Den odlingsplikt, som den ålagt godsegaren men som denne ej kunde uppfylla med egna händer, måste med naturnödvändighet läggas på dem, som arbetade på jorden, på småbönderna, och för att de skulle fullgöra sin odlingsplikt, fanns det intet annat medel än att hindra dem att springa bort. Bonden förbjöds att lämna sin boningsplats och sin jordlapp, han blev visserligen fortfarande personligen fri men var bunden vid sitt yrke och sin torva. Han blev livegen.

Detta är den konsekvens, till vilken det antika dyrtidssystemet med obönhörlig följdriktighet ledt och som antiken lämnat i arv åt medeltiden. Det skall blott erinras därom, att bondens ståndsbundenhet icke är någon isolerad företeelse utan blott ett utslag av den tendens, som var genomgående för hela samhället. Liksom bonden bindes arbetaren vid sitt yrke, jordegaren och rådsherren vid sitt. Tjänsten i hären, t. o. m. advokat- och ämbetsmannaståndet bli ärftliga. Detta var konsekvensen av arbetets ransonering, därför att ransoneringens uppgift var att för samhällets räkning taga ut så mycket arbete som möjligt, d. v. s. mer än individen ville prestera. För att ej lida brist på arbetskrafter måste staten därför över lag binda dem och deras efterkommande vid yrket.

Den schematiserande nationalekonomiska teorien (Rodbertus) har framställt antiken som den minst utvecklade, den slutna hushållningens, oikoshushållningens tid. Denna uppfattning har mött enstämmig gensaga av alla, som närmare känna antiken. Sant är att i antiken hemman och gods i rätt stor utsträckning framställt icke blott råprodukter utan även förädlat och bearbetat dem för eget behov, liksom det för övrigt skedde på landet in i våra fäders tid, men kapitalhushållningen var under romarrikets blomstringstid lika dominerande som nu, om också icke lika utvecklad och kolossal[1]. Det inflytande, som penningvärdets fall utövar på kapitalhushållningen, är komplicerat, och i vår tid överskåda vi ännu icke konsekvenserna. Vi se framför allt, hur sparkapitalet decimerats och överflyttats till det arbetande kapitalet, som gjort oerhörda vinster, som likvisst äro större nominellt än reellt. Men under dyrtidens tryck yppa sig också andra tendenser. Självhushåll är ett splitter nytt ord men redan ett av språkets populäraste och mest åtrådda. Vem ville icke bilda ett självhushåll, om han kunde? Självhushållet är intet annat än utlösningen av en liten enhet från det allmänna produktions- och konsumtionsförbandet. Självhushållet konsumerar av sin egen produktion och går icke som förr omvägen att avyttra sin produktion och köpa sin konsumtion. Tills vidare gäller det blott livsmedel, dock tenderar det att sträcka sig vidare. Bristen på textilvaror har t. ex. fört till en betydlig stegring i fåraveln för att täcka det egna behovet. Tillsvidare har penningvärdets fall medfört, att bönderna fått sina skulder nedskrivna till tredjedelen och ha mycket godt om pengar, men vi ha ännu blott sett två à tre år därav; när penningens sjunkande pågått en längre tid, måste liksom i kejsartiden penningens värdelöshet leda till penningbrist trots de nominellt väldiga summorna. Inträffar denna situation, blir självhushållens roll ännu större. Landtbrukarna måste återvända till att liksom för hundra år sedan bygga, slöjda redskap, spinna och väva själva med påföljande nedgång i jordens kultur och i industrien. Penningcirkulationen upphör på grund av penningens värdelöshet, den slutna hushållningen

[1] Om godsen, på vilka det först kommer an, se H. Gummerus, Der römische Gutsbetrieb, Klio, Beiheft V.

återvänder. Man återvänder till det primitiva tillstånd, där ett land består av bönder utan industriarbetare.

Det är vad som inträffat under den senare kejsartiden. Karakteristiskt är, att de gamla stadsområdena, som gemensamt styrdes av stadens råd, uppdelades i gods, där egaren var godsets herre och ensam ansvarig. Det åskådligaste uttrycket för penninghushållningens upphörande är införandet av naturaskatterna, och dessa medverkade i sin ordning till stärkandet av naturahushållningen. Riket upplöstes i självhushållande enheter, gods, och staten drevs allt mer att själv framställa de förädlade produkter, som den ej kunde undvara. Självhushållningen för staten och den enskilde är komplementet till penningcirkulationens upphörande. De ekonomiska intressena spinna ett nät av mycket tätare och segare maskor för ett rikes sammanhållning än någon annan rikssammanhållande kraft, i all synnerhet där den nationella enheten saknas och riket är kosmopolitiskt som det romerska kejsarriket. Penninghushållningens upphörande frätte sönder nätets trådar, riket sönderföll ekonomiskt i självtillräckliga och självförsörjande atomer. Ekonomiskt sedt var riket upplöst, innan det upplöstes politiskt, och detta ekonomiska sönderfallande var förutsättningen för rikets politiska upplösning och mycket mer dess verkliga orsak än folkvandringarna, vilka visst inte voro sådana gräshoppssvärmar, som den traditionella historieframställningen låter förmoda. Hade romarriket inte varit sönderfrätt i sitt inre, hade det ej fallit för den yttre stormen. Medeltidens tillstånd ha i själva verket uppstått under antiken, germanerna ha blott givit den egendomliga feodala färgen och organisationen åt dem.

Sedan rikets ekonomiska enhet sönderfallit, sammanhölls det blott politiskt av de statsliga organ, som trädt i stället för de ekonomiska krafterna, d. v. s. av kejsarmakten, hären och ämbetsmannakåren. Statsförvaltningens sammanhållande kraft får ej underskattas men ej heller överskattas. I ett ekonomiskt sönderfallet rike är den rent yttre, verkar genom tvång och vana. Givetvis måste under dylika förhållanden statsorganens makt stärkas. Det inträdde av sig självt, därigenom att staten övertog allt mer av det, som förut tillhört självstyrelsen och det privata initiativet. Vilken oerhörd ämbetsmannaapparat behövdes t. ex. icke för upptagningen,

skötseln och övervakandet av naturaprestationerna. Rikets reorganisation framdrev den senare kejsartidens ämbetsmannastat, en imponerande byggnad men en förlamande börda i sig och försvårad genom den hejdlösa korruptionen. Under vilket ok det romerska rikets folk stod, kunna vi föreställa oss, om vi göra det tankeexperimentet att låta vår kristidsbyråkrati bestå under vår, våra barns och barnbarns tid o. s. v. och allt mer avrunda och genomföra sitt system och stärka sina befogenheter.

Det har ropats starkt på att ersätta våra gamla ämbetsverks slentrian med mer affärsmässig gång och behandling av ärendena. Vi ha under kristiden gjort ett dylikt försök i stort, och man må överväga om erfarenheterna mana att fortsätta på den vägen. Med de affärsmässiga metoderna följa icke blott helt andra avlöningar än vanliga ämbetsmän måste hålla till godo med, utan också en helt annan befogenhet och affärsmässiga synpunkter. Och den affärsmässiga synpunkten par préférence är den störst möjliga vinsten även av den innehavda platsen. Ännu råder i den punkten en god portion gammal slentrian, men vem kan borga för hur länge den skall motstå kristidens tryck och den sociala omvälvningen? Det hade funnits en tid, då Polybios förehöll grekerna romarna som mönster. I Grekland förvaltades statens penningar under sju insegel och borgensförbindelser och försnillades ändå, i Rom förvaltades de största summor utan lås, snart sagt utan kontroll och förvaltades ändå ärligt. Det var länge sedan, på Scipionernas tid. Sedan dess hade det gammalromerska ämbetsmannaståndet förlorat varje verklig betydelse för förvaltningen. En ny personal med andra traditioner och en annan moral hade övertagit förvaltningen, först rekryterad av de privat affärsanställda, kejsarhusets slavar och frigivna, sedan huvudsakligen ur det forna kapitalistståndet, riddarna. Hederskänslan, som hos de gammalromerska ämbetsmännen varit den verkliga garantien mot ämbetets missbruk — man skall dock erkänna, att den gjort bankrutt under klickherraväldet i senaten under republikens sista tid — ersattes av materiella garantier, som man tycks ha hämtat från den hellenistiska världen, främst den egyptiska ämbetsmannastaten. Det har nämnts, att godsegarna voro ansvariga för skatterna från sina underlydande. Ansvarigheten sträckte sig än vidare. Provinsgu-

vernörerna voro i sin tur ansvariga för godsegarna. Det utbildades ett system, där ämbetsmännen nedifrån och upp ömsesidigt stodo i borgen för varandra. Det är klart, att denna gemensamma ansvarighet måste driva ämbetsmännen till en kraftig sammanhållning för tillvaratagandet av sina intressen. De gemensamma materiella intressena åstadkommo en sammanslutning av helt annan intensitet, än vårt splittrade ämbetsmannastånd kan prestera. Det uppstod en kastanda riktad på ståndets materiella fördelar av samma art som den, som t. ex. utmärkt pretoriangardet. I den ligger det mest kvävande i den romerska byråkratien, det som drev den att allt mer stärka och utvidga sin ställning. Kejsarna voro vanmäktiga mot byråkratien, som ibland tillsatte kejsare. Byråkratien blev en makt, som fungerade oberoende av den, från vilken makten rättsligen utgick, kejsaren.

Det understa ledet i byråkratien voro godsegarna, som intogo en mellanställning och till hälften voro privatpersoner. De voro hårdt pressade men visste att revanchera sig. Ty ur dem utgick ämbetsmannakåren, även dess spetsar. De högre ämbetsmännen tjänstgjorde blott några få år, voro högt betalda och visste även på annat sätt att taga sju för tu igen för de förluster, som de möjligen lidit på skattesystemet. Den gräshoppssvärm av subalterner och advokater, som översvämmade riket och gjorde sitt bästa att sko sig på folkets bekostnad, måste här förbigås. Då godsegarna på grund av sin ställning tvingades att vara statens ämbetsmän, var det en naturlig följd, att deras och ämbetsmannaståndets intressen sammansmälte. Så fick det sociala tvångets system sin kröning. En organisation är ej ett självändamål, ehuru det tycks ligga i varje organisations natur att betrakta sig som sådan — vi ha sett starka tendenser hos våra kristidskommissioner, som till slut ville ransonera för ransoneringens egen skull, där ingenting fanns att ransonera. Får den sin vilja fram, blir följden ett tvång, som berövar människorna all frihet och förvildar deras moral. Som reaktion mot kristidsförordningarna har en kristids'moral' av bekant art uppstått, som ej kan undanröjas utom genom restriktionernas undanröjande. Det var på samma sätt i det romerska riket. På allt sätt sökte man undandraga staten sina tillgångar och visade med stolthet ärren efter de piskslag, som ej lyckats

förmå till deras uppgivande. Korruptionen i de högre klasserna härflöt ur samma förgiftade källa. Friheten är människans livsluft andligt och politiskt, socialt och ekonomiskt. Får hon icke något armbågsrum, förtvinar hon, den produktiva kraften förlamas andligt som materiellt. Man kan organisera och centralisera för mycket. Till viss grad är det bättre att ej antasta friheten och låta det gå på sin hals än utstaka och föreskriva alla vägar; ty då finner man inga nya vägar. Det var en lättnad och välsignelse för mänskligheten, när systemet slogs i kras genom rikets politiska sönderfallande. Priset var högt, återvändande till primitiva kultur-, hushållnings- och statsformer, dock icke för högt för en sen framtid, så sen, att den glömt romarrikets inre problem och anser sig vara höjd över dem.

(Denna uppsats är nedskriven i December 1918.)

FÖRSTAKAMMARREFORMEN

AV

PROFESSOR SIGFRID WALLENGREN.

De moderna staterna förete, trots sina nationella säregenheter, så stora överensstämmelser i de sociala förutsättningarna för sin författningspolitik, att de stora konstitutionella kriserna i de senaste tiderna uppvisa från stat till stat påfallande likheter i avseende på processens förlopp och resultat. Vår egen förstakammarreforms historia, isynnerhet i dess senaste, ännu akuta skede, bär vittnesbörd om denna anmärknings sanning. De motsatta positionerna anknyta i stort sett till enahanda idékretsar som de, kring vilka striden stått i andra länder. Givetvis bör dock uppmärksammas den helt naturliga förskjutning, som läget hos oss i jämförelse med tidigare reformer i andra land måst undergå till följd av den demokratiska statsuppfattningens av tidsomständigheterna oerhört stegrade segerkraft. Därjämte må erinras om att uniformiteten i idéernas stridsställningar uppenbarligen endast är relativ; den statsrättsliga miljöns originella drag färgar från sig hos oss lika väl som annorstädes.

Att här i jämförelsens tecken ingå på en uttömmande framställning och analys av alla de olikartade linjer, utefter vilka man sökt lösa förstakammarproblemet i vårt land, förbjuder utrymmet. Vi skola endast vidröra de huvudformer, som under de senaste för frågan avgörande riksdagarna från skilda håll förts fram såsom de rätta prototyperna. Därefter skola vi likaledes i all översiktlighet skärskåda den lösning, om vilken man omsider enats

och vars formella slutbehandling i dessa dagar tagit sin begynnelse. Först må dock de stora dragen av förstakammarfrågans parlamentariska behandling återkallas i minnet.

1. Historik.

Förstakammarfrågan utvecklar sig som en naturlig konsekvens ur rösträttsfrågan till andra kammaren. Denna senare inträdde med skiftet mellan 1800- och 1900-talen i ett avgörande skede. Den anvisning på den allmänna rösträtten, som med riksdagsskrivelsen av år 1902 blev given, inlöses första gången av regeringen genom rösträttspropositionen 1904, vilken avsåg införande av allmän rösträtt och proportionella val till andra kammaren och vilken, sedan frågan sagda år förfallit, följande år ånyo förelades riksdagen. Såväl negativt — i kritiken av regeringsförslaget och dess inverkan på kamrarnas inbördes maktförhållande — som positivt — genom motioner avseende båda representationsavdelningarnas sammansättning ävensom det gemensamma voteringsinstitutets beskärande — anmäler sig nu vid bägge de nämnda årens riksdagar förstakammarproblemet. Med året 1906 och än mera 1907 utforma sig omsider de definitiva positionerna. Högerns aktionsprogram har nu från »enkelproportionalismen» utvecklat sig till »dubbelproportionalism» och därigenom tagit med även *första* kammarens omorganisation; ytterligare markeras denna utvidgning genom den reducering av första kammarens censuskaraktär, som i nödvändigt samband härmed föreslås, d. ä. fyrkskalans omläggning och omsider även valbarhetscensus' sänkande och arvodeslöshetens upphörande. Det liberala aktionsprogrammet åter utmynnar i samma »allmänna» rösträtt till andra kammaren, som avses i högerns program (d. ä. med dubbelt utskyldsstreck, inbegripande skatterna såväl till stat som kommun, ehuru endast treårigt), men med bibehållande av det majoritära valsättet i enmansvalkretsar. Första kammaren däremot lämnas oförändrad — oavsett den fristående liberala motionen 1907 om kommunal rösträttsreform efter liknande riktpunkter som det i författningsprogrammet infogade högerförslaget. Socialdemokraterna ansluta sig till liberalerna 1906, men framgå 1907 efter en radikalare linje, syftande till

konsekvent demokratisering på den allmänna valrättens basis av såväl den första som den andra kammaren, ävensom grundlagsfästandet av den förras endast suspensiva lagveto.

Bakom de praktiskt politiska motsatserna ligga givetvis skiljaktiga teoretiska ståndpunkter gentemot tvåkammarproblemet. Det har sitt stora intresse att studera dessa teorier och utvecklingen av aktionsprogrammen i anslutning till eller stundom — som offer at politiska nödvändigheter — i strid med teorierna. Förf. har på annat ställe sökt giva en teckning därav [1]. I korthet fattat var ju högerns program 1906—07: bevarandet av kamrarnas likställdhet och såsom nödvändig förutsättning därför första kammarens demokratisering till en viss grad. Liberalerna hävdade i strid därmed andra kammarens första-rangs-ställning och ville icke någon förändring av första kammaren. Den skulle kvarstå på sin minoritetsrepresentativa basis, men därmed också komma att se sitt lagveto i realiteten förändrat till blott suspensivt. Tankegången företer en påfallande likhet med den engelska liberalismens uppfattning av tvåkammarsystemet, sådan som den samtidigt hävdades av Campbell-Bannerman och Asquith.

Resultatet av det konstituerande arbetet a 1907 års riksdag blev som bekant en författningsrevision, vilken förverkligade det dubbelproportionalistiska demokratiseringsprogrammet. 1909 antages den definitivt och träder i kraft från och med den 1 januari 1910. Men tiden rider fort i våra dagar och i all synnerhet i de yttersta av dem. Ett decennium har icke förflutit, förrän den genomförda representationsreformen befinner sig på gungande mark. Nya projekt korsa varandra från höger och från vänster och brytningen utmynnar i en omvälvning, som dels redan är genomförd, dels befinner sig i vardande.

Året 1916 kan sägas beteckna begynnelsen av det nya skede, vari förstakammarfrågan således har inlupit. Då slår nämligen den officiella liberala politiken in på en annan väg än den som vandrades 1906—07, ehuru visserligen denna nya väg redan då hade förebådats [2]. Övergången företages genom den vid sagda

[1] Förstakammarfrågan inför svenska riksdagen efter 1866. Lund 1916.

[2] I själva den liberala huvudmotionen 1907 i rösträttsfrågan.

riksdag framburna liberala partimotionen om upphävandet av den kommunala röstskalan och därmed införandet av *lika* kommunal rösträtt — icke »allmän», eftersom skattskyldighet till kommunen fortfarande skulle utgöra grunden för rösträtt i densamma. En dylik utvidgning av första kammarens valrättsgrund innebär ju kammarens radikala demokratisering. Därmed har partiet alldeles övergivit det gamla »engelska» aktionsprogrammet från 1906—07 med dess utpräglade karaktärsskillnad mellan kamrarna och beträtt den linje, som leder till förverkligandet av en sådan första kammare, som i eminent grad kan sägas fylla De Geers krav, att den skall utgå ur »hela folket». Det nya liberala aktionsprogrammet för första kammarens sammansättning kommer nära det, som sedan länge varit socialdemokraternas, utan att dock, såsom bibehållande skatteplikten som kommunalrösträttens basis, därmed fullständigt sammanfalla. Socialdemokraterna hade, såsom tidigare antytt, redan vid 1907 års riksdag motionsvis fört fram kravet på en första kammare uppbyggd ej allenast på en lika, utan även på en allmän urvalrätt. Skillnaden är icke större än att båda programmen kunna sammanföras under *en* rubrik: den radikala lösningen av problemet om första kammarens sammansättning. I jämförelse med den 1907—09 genomförda representationsreformen å ena sidan, det liberala motförslaget från samma tid å andra sidan, ligger den i yttre avseende vida mera i linje med den förra än med det senare, så till vida som den avser en fortsättning av den första kammarens demokratisering, som med 1909 års författningsrevision begyntes. Å andra sidan utgår den från en grundåskådning, som är densamma som den, vilken uppbar 1906—07 års liberala politik.

Tillkomsten av den liberal-socialistiska blockregeringen i oktober 1917 medförde en framryckning av de konstitutionella frågorna i främsta planet. Statsministerns yttrande till statsrådsprotokollet den 19 oktober 1917 tillkännagiver också regeringens avsikt att snarast möjligt föreslå Kungl. Maj:t att inför riksdagen framlägga förslag till en radikal demokratisering ej blott av den politiska utan även, och detta väl i första rummet, av den kommunala rösträtten, d. ä. jämväl av första kammaren. Å *den lagtima riksdagen 1918*

framlägges också proposition åsyftande åtskilliga reformer av kommunalrösträtten och särskilt fyrkskalans upphävande.

Fyra motförslag mot regeringspropositionen å 1918 års lagtima riksdag äro anmärkningsvärda. Herr Vennerström m. fl. föreslår första kammarens avskaffande. Frih. Adelswärd motionerar om första kammarens organiserande såsom ett rent demokratiskt »de äldres råd» förmedelst indirekta val ad hoc och valrättsålderns höjande till 30 år. Herr Clason vill uppföra överhuset på pluralvalrättslig grund efter belgiskt mönster, och herr K. Hildebrand önskar införande av en intresserepresentativ (klassvald) första kammare. Vi återkomma (i de följande kapitlen) till de sistnämnda trenne uppslagen, sedan vi här först fört historiken fram till dess slut.

Utgången av riksdagsbehandlingen av den kungliga propositionen vid 1918 års lagtima riksdag om den lika kommunala rösträtten blev den, att andra kammaren antog konstitutionsutskottets tillstyrkande hemställan med 122 röster mot 50, medan första kammaren däremot med 70 röster mot 28 biträdde en reservation av hr Clason m. fl., vilken utmynnade i yrkandet på avslag a propositionen och i stället avlåtande av en skrivelse till K. M:t med hemställan, att K. M:t ville föranstalta om en allsidig utredning av frågan om den kommunala förvaltningens lämpligaste organisation och därvid tillämpliga rösträttsnormer *samt* den i samband därmed stående frågan om första kammarens bildande, allt under former, som säkerställde den kommunala förvaltningens sunda utveckling och tryggade bibehållandet av ett verkligt tvåkammarsystem.

Frågan hade alltså förfallit, men återkom som bekant på *den urtima riksdag,* som vid hösten samma år, *1918,* sammanträdde. Regeringen förnyade här i skärpt form (det kommunala utskyldsstreckets försvinnande och införande av rösträtt för hustru till röstberättigad man) den kungl. propositionen från lagtima riksdagen om lika men icke allmän kommunal rösträtt. Därtill fogade den emellertid ett program för radikala reformer rörande den politiska rösträtten till andra kammaren (ävensom rörande riksdagens utrikespolitiska medinflytande). Mot den form av demokratisk första kammare, som av propositionens antagande skulle bliva en

följd, uppställdes från högerhåll andra möjligheter. Sålunda återkommer bl. a. tanken på ett nytt tilläggsröstsystem för den kommunala rösträtten, men reducerat till fordran allenast på en åldersspremiering vid 35 år (hr Clasons och hr Ekmans motioner — jfr hr Räfs [1]). Störst intresse erbjuda emellertid de båda likalydande motioner i första och andra kammaren, vilka signerats av partiets huvudledare (hrr Trygger och Lindman). De anvisa till lösning av förstakammarproblemet en sådan utväg, att kammaren frigjordes från landsting och stadsfullmäktige för att i stället väljas av särskilda elektorskollegier, utsedda av de kommunalt röstberättigade (treårigt utskyldsstreck bibehållet), som uppnått 34 års ålder. Det man här bevittnar, är en resignation inför de faktiska förhållandenas makt. Med detta aktionsprogram hade högern i sin praktiska politik flyttat över till de marker, där vänsterns konstitutionella idéer växa.

Det är allbekant, hurusom den urtima riksdagens mödor, särskilt inom författningsutskottet och dess ännu intimare specialdelegation, omsider utmynnade i en uppgörelse mellan partierna i den kommunala rösträttsfrågan, vilken vid riksdagen lagfästades. Men i överensstämmelse med den anvisning, regeringspropositionen givit, utsträcker sig uppgörelsen även till sådana författningsdelar, som äro reglerade genom grundlag och beträffande vilka man å den urtima riksdagen endast kunde förbinda sig att vid 1919 års lagtima riksdag bifalla reformer av uppgivet innehåll. De avsågo såväl rösträtten till andra kammaren — vilken skulle utvidgas genom fattigvårdsstreckets lindrande, utskyldsstreckets upphörande, kvinnorösträttens införande och valrättsålderns sänkande till 23 år — som också stadgandena i riksdagsordningen beträffande första kammarens organisation. Överenskommelsen, i vad den såväl till sin kommunala som sin grundlagsstiftningsdel berörer första kammaren, skall behandlas i sista kapitlet av denna artikel. Vi skola dessförinnan i nästa kapitel taga i betraktande dels i allmänhet motsatsen mellan de å lagtima och urtima riksdagarna 1918 fram-

[1] Herr Clason yrkar rösträttens inträdande vid 24 års ålder. — Herr Räf föreslår kommunal rösträtt vid 25 år, men till landstinget vid 35, med en tilläggsröst i senare fallet för den, som varit boende inom kommunen under de sistförflutna två åren.

trädande huvudståndpunkterna, dels isynnerhet de tvänne på förstakammarvalrättens *olikhet* grundade bland dem. De återstående tvänne, vilka utgå från samma valrätts *likhet* och sålunda vilja konstituera en rent demokratisk första kammare, blir det tillfälle att ägna särskild uppmärksamhet vid studiet av innehållet i den nyss omnämnda kompromissen, vid vars tillkomst bägge göra sig gällande.

2. Fyra huvudlinjer — särskilt pluralvalrättens och klassvalets.

Frånsett den mot tvåkammarsystemet rent negativa ståndpunkten — förkroppsligad i hr Vennerströms motion vid lagtima riksdagen 1918 om enkammarsystemets införande — teckna sig på de båda riksdagarna sagda år *fyra* olika huvudanvisningar till problemets lösning.

Den ena, regeringens, åsyftade vidmakthållandet i demokratiserad form av vår hävdvunna förstakammartyp, den på det *kommunala* självstyrelselivet baserade första kammaren. Programmet är på en gång svenskt och utländskt, praktiserat i sina särskilda former uti vissa stater, diskuterat och allvarligen ifrågasatt till förverkligande annorstädes, särskilt i Danmark genom regeringspropositionen den 23 oktober 1912.

En annan lösning efter demokratiska principer var den, som föreslogs av hr Adelswärd vid 1918 års lagtima riksdag och som upptogs av högerledningen vid samma års urtima. Den vill göra första kammaren till *den högre ålderns kammare*. Det är samma idé, som den franska direktorialförfattningen av 1795 ville förverkliga genom sitt »*de gamles råd*», den europeiska kontinentens första på teoretisk väg konstruerade överhus. Men visserligen är vägen till målet en annan. Den nämnda författningen förlade åldersskillnaden mellan kamrarna till val*bar*heten, medan de ifrågavarande svenska förslagen vilja låta den första kammarens särkaraktär åvägabringas genom stadgandet av en högre val*rätts*ålder för dess väljare i jämförelse med andra kammarens väljare. Herr Adelswärd, som redan 1907 motionerade i dylik riktning, vill genomföra denna förstakammartyp i dess renhet genom att lösa förstakammarvalen från den kommunala organisationen; enligt motio-

närens uppfattning har denna anordning icke visat sig motsvara det därmed förbundna syftet att giva första kammaren en över dagens politiska strider upphöjd karaktär. I stället vill han på sådant sätt bilda första kammaren, att den bleve utsedd genom särskilda elektorskollegier, i sin ordning länsvis och proportionellt valda av de medborgare, som uppnått trettio års ålder. Högeranvisningarna vid 1918 års urtima följa liknande linjer, dock med åldersgränsens ytterligare förhöjande. Även denna form för demokratisk förstakammarorganisation har spelat sin roll i det offentliga meningsutbytet i andra länder. I Danmark särskilt framstod det såsom det ena av de två alternativ, mellan vilka vänstern åren före 1915 års författningsrevision stod tvekande. Det andra alternativet var det kommunalvalda landstinget, men man stannade som bekant omsider vid »de äldres ting». — Det må tilläggas, att hr Adelswärd i sin omnämnda motion vid 1918 års lagtima riksdag förband omvandlingen av första kammaren i den rena ålderstypens riktning med ett förnyande av sitt redan vid riksdagen 1906 och 1907 väckta förslag om det gemensamma voteringsinstitutets tillämplighet under vissa förutsättningar även på lagfrågor.

Till bägge de nu berörda programmen för första kammarens reformerande återkomma vi, såsom redan i föregående kapitel anmärkts, vid överblicken av den slutliga lösningens huvudkonturer. Bägge hava det gemensamt, att de åsyfta en karaktärsskillnad mellan kamrarna av sådan art, att i alla fall den övre lika väl som den nedre skall kunna betecknas med termen »demokratisk». Inga till ekonomiska åtskillnader refererande normer medverka vid dualismens utgestaltande. Med bortseende från all klasskillnad söker man ur det enhetligt fattade folket självt utdestillera den nödiga motvikten — i klokhet och omsikt — mot dess egen impulsivitet.

Då det sid. 112 utsades, att samma grundåskådning uppbär de skilda liberala aktionsprogrammen 1906—07 och 1916—19, så avses därmed den för bägge gemensamma åstundan att göra den dualistiska folkrepresentationen sådan, att dess verksamhet alltid till sist, på den ena eller andra vägen, utmynnar i majoritetsviljans legalisering. Vid det förstnämnda programmet ligger garantien härför i första kammarens reducerade maktställning, vid det senare i dess demokratiska sammansättning.

Från en annan grundåskådning med avseende på tvåkammarsystemet utgå de återstående tvänne av de fyra positiva huvudprogrammen 1918 för förstakammarfrågans lösning. De framställdes såsom motioner vid den lagtima riksdagen samma år. Det ena hade till upphovsmän hr Clason m. fl. samt hrr Magnusson i Tumhult och Räf, det andra hr Karl Hildebrand. Det förra avsåg första kammarens uppbyggande på *pluralvalrättens* grund, det senare dess konstituerande efter intresserepresentationens (klassvalets) recept. Bägge grunda sig ytterst på det postulatet, att den övre kammaren skall organiseras till ett organ för särskilt de sociala minoriteternas synpunkter. De ekonomiska åtskillnaderna och därmed också klasskillnaderna bliva sålunda medbestämmande eller huvudbestämmande för tvåkammarsystemets anläggning. Till grund för första kammaren lägges icke den lika, utan den på skilda sätt organiserade olika rösträtten.

Som förhållandena nu utvecklat sig, knyter sig vid såväl den pluralvalrättsliga som den intresserepresentativa första kammaren »endast» ett akademiskt intresse. Men det vetenskapliga meningsutbytet är icke bundet vid den rent aktuella dagspolitiken allena.

Prof. Clasons förslag[1] — tydligen av högern omfattat med rätt mycken sympati — gar sålunda ut på att alltfortfarande såsom hittills låta landsting resp. stadsfullmäktige välja första kammarens ledamöter, men att omorganisera dessa valkorporationer därhän, att de själva utses enligt ett valrättssystem av *den belgiska pluralvalrättens* art. Den belgiska pluralvalrätten innebär en förstärkt rösträtt för vissa kategorier. Vad som skiljer den från *vår* graderade skala är att normerna för röstförstärkning äro något mera mångskiftande än vid denna, ävensom att gradantalet är mindre. Men visserligen intaga de *ekonomiska* synpunkterna även här en dominerande plats. De av Clason föreslagna reglerna skulle utmynna i en förstärkt rösträtt för ägare till jord av ett visst värde och för arrendatorer av jord till visst värde och på viss tid, vidare för dem, som nå upp till en viss inkomst- eller skattegräns, samt för dem, som i sin tjänst hava andra, för vilka de äro försäkrings-

[1] Motion i F.K. n:r 171. — Samma synpunkter framföras i hrr Magnussons o. Räfs motion i A.K. n:r 402.

pliktiga. Därmed äro de ekonomiska kriterierna på den högre politiska kvalitet, som genom systemet skall bringas till valrättslig effekt, uttömda. Till dessa skulle så vidare sluta sig den högre ålderns och familjeförsörjarnes ävensom — en ytterst liten grupp — den högre bildningens och de medborgerliga förtroendeuppdragens kategori. Något maximum för kumuleringen av röster skulle givetvis fixeras [1].

Här kan icke givas plats åt en ingående kritisk granskning av pluralvalrättens motiver och innebörd. Jag skall därför icke, beträffande dess själva grundmotiv, närmare behandla sådana spörsmål som det om svårigheten över huvud att »mäta andliga och sedliga krafter genom torra siffror», att finna »ett objektivt kännemärke, på vilket framstående män vore att igenkänna» (Jellinek [2]); eller om den — till följe nämnda svårighet — här i särskild grad framträdande godtyckligheten i klassifikationen av medborgarne i politiskt mer- eller mindervärdiga. Ej heller skall jag specialiter undersöka, i vad mån var och en av de uppställda yttre kriterierna håller streck, eller gradantalets förnuftsmässighet. Uppenbarligen kan i dessa frågor åtskilligt anmärkas både till kritik och försvar, förvisso dock med större tyngd till det förra.

Vad som däremot i detta sammanhang — när spörsmålet gäller den svenska första kammaren i det läge, vari frågan vid lagtima riksdagen 1918 befann sig — är av större intresse, är en hänvisning till det dilemma, den pluralvalrättsliga organisationen har att räkna med, och som består däri, att dess effektivitet antingen blir för liten för att betyda något mera avsevärt för valresultatet, i vilket fall hela anordningen ter sig såsom skäligen omotiverad, eller också, såsom i själva verket och icke minst i prof. Clasons motion av 1918 åsyftas, blir så stark, att flerröstarna alldeles dominera över enröstarna, varvid pluralvalrätten framträder såsom allenast en omväg till uppnående av samma resultat, som den inskränkta rösträtten på direkt väg förverkligar.

---

[1] Jfr Reuterskiöld, Förstakammarfrågan och kommunalrösträtten, Statsvet. Tidskr. 1917 s. 271 ff.: till den i övrigt korporativt sammansatta första kammaren skulle 60 ledamöter väljas av de på belgisk pluralvalrätt vilande landstingen och stadsfullmäktige.

[2] Das Pluralwahlrecht und seine Wirkungen (1905) s. 10 o. 15.

En ekonomiskt betonad pluralvalrätt blir därför i själva verket liktydig med en *census*-valrätt. Den giver valmakten åt de högre minoriteterna och reducerar de ekonomiskt anspråkslösares därhän, att slutresultatet blir — skematiskt sett — snarlikt det som skulle följa, om de vore uteslutna. Med ett starkt ord benämner JELLINEK densamma »ein unehrliches Wahlrecht»[1] och CHARLES BENOIST[2] kallar den för en »cens hypocrite». Hos en annan tysk kritiker heter det: »Man ger var och en en röst — alltså synes census vara avlägsnad. Man ger var och en, som betalar en bestämd direkt skatt, ännu en andra röst, och alltså är skattecensus åter där, om också i en förtäckt form». Nu är det ju otvivelaktigt, att det proportionella valsättet modifierar räckvidden av den anförda generella principinvändningen. Pluralvalrättens verkningar såsom censusvalrätt mildras genom densamma. Men kvar står dock, att även med denna tillsats pluralvalrätten förvandlar minoritet till majoritet och detta i den meningen, att det är de högre sociala mindretalen, som bliva i förhållande till sin styrka överrepresenterade. Vi betrakta här frågan uteslutande från det svenska förstakammarproblemets synpunkt och spörsmålet på denna punkt blir genom den givna argumenteringen reducerat därhän: skall den *censusbestämda* första kammarens typ bibehållas eller skall den icke? Någon som hälst väsensskillnad mellan den bestående första kammaren, grundad på den 40-gradiga skalan, och den av hr Clason m. fl. planerade finnes det icke. Någon avsevärdare ny utsikt över förstakammarfrågan utöver den, varvid vi äro hemmavanda, lämnar motionen icke[3].

Vida större — liksom pluralvalet »akademiskt» — intresse för teoretikern erbjuder otvivelaktigt den andra av de båda »minoritetsrepresentativa» organisationsplaner, som uppställdes såsom motförslag mot den rent demokratiska, den lika och praktiskt taget allmänna rösträttens första kammare.

---

[1] A. a. s. 38.

[2] La crise de l'état moderne (1897) s. 104.

[3] Det må tilläggas, att motionen även räknar med att ett visst antal platser i första kammaren reserveras åt »den högre bildningen, den högre tekniska och industriella sakkunskapen o. d».

Tanken på en omläggning av första kammaren i *intressevalets* tecken har spelat en synnerligen betydande roll såväl i utländsk både litteratur och politik som i svenskt vetenskapligt meningsutbyte. I Danmark under den för förstakammarfrågan kritiska perioden 1912—1915 utgjorde den högerns huvudposition. Även i den svenska riksdagens debatter finner man idéen i fråga förfäktas. D:r Hildebrands förslag utgör emellertid den första detaljutformningen i en riksdagsmotions gestalt[1].

Motionen vill organisera intresserepresentationen i första kammaren genom ett valsystem byggt på en indelning av urväljarna i stora yrkesgrupper, d. ä. genom *klassval*. Jag kan här icke återgiva alla de intresseväckande enskildheter, som ingå i den grundligt genomförda planen, utan får nöja mig med att angiva dess huvudstomme. Den består i en klassindelning och en fördelning av förstakammarplatserna enligt följande skema:

klass 1:	bildnings- och allmäntjänstklassen	25	platser
» 2:	jordbrukareklassen	57	»
» 3:	jordbruksarbetareklassen	8	»
» 4:	borgareklassen (= företagarna inom industri, bergsbruk, handel och samfärdsel)	34	»
» 5:	industri- och samfärdselarbetareklassen	16	»

Summan härav blir 140, men därtill skulle så komma 10 ledamöter, utsedda genom kammaren själv efter proportionellt valsätt. Valbarheten skulle vara fri över hela riket, sålunda icke heller för varje klass bunden vid medlemskap av densamma: valsättet proportionellt.

Den idé, vars genomförande i första kammarens organisation på sådant sätt av d:r Hildebrand satts i fråga, har med påfallande förkärlek omhuldats av det svenska statsvetenskapliga författarskapets representanter, vare sig man nu avsett hela riksdagens eller blott den ena avdelningens sammansättning efter dess skema, och vare sig man tänkt sig densammas förverkligande i »korporations»-

[1] Motion n:r 403, även utgiven som broschyr under titeln Klassval till första kammaren. Sthlm 1918.

valets eller »klass»-valets form. Till dess fanvakt höra sålunda, förutom K. Hildebrand, Reuterskiöld, Kjellén, Liljeqvist, Rexius, Haralds, K. J. Ekman och flera därtill; även för Boëthius synes intresserepresentationen i viss form vara den ideellt riktiga lösningen av representationsproblemet [1]. Med undantag av Fahlbeck och Hjärne, vilka uttryckligen ställt sig skeptiska eller avvisande, finnes det på den andra sidan icke så många kvar bland de statsvetenskapsmän, som över huvud behandlat representationsproblemet.

Härnedan skall jag inskränka mig till ett par korta allmänna anmärkningar, huvudsakligen i anslutning till d:r Hildebrands motion och de i densamma framlagda motiverna.

Vid bedömandet av den ifrågavarande idéens bärkraft bör först och främst aktgivas på att själva utgångspunkten för de betraktelser, som leda till intresserepresentationen, kan hos den ene vara en helt annan än hos den andre. Idéen om en korporations- eller klassvald representation utgår antingen från ett representationsbegrepp, som är alldeles motsatt det moderna representationsbegreppet, eller också från en uppfattning, som tvärtom godtager detta senare men hävdar klassvalens förenlighet därmed.

Det förra är fallet, när till grund för strävandena i fråga ligger en sådan principiell uppfattning, som förnekar det rationella i den moderna idéen om representationen såsom statsorgan, d. ä. företrädande »*hela folket*», en idé, vilken vill förverkliga sig genom de *samfällda* valens institut. För en sådan åskådning är denna statsrättsliga konstruktion en meningslöshet, representationen företräder icke något så fiktivt som »hela folket», är icke ett »statsorgan», utan ett organ för de mot varandra stridande samhällsintressena, ett »samhällsorgan», eller åtminstone blott sekundärt det förra, men primärt det senare. Egentligen förer denna tankegång till kravet på hela representationens baserande på korporations- eller klassvalet eller vardera kammarens på endera av dessa grundvalar, och dess inskränkande allenast till första kammaren får karaktären av ett surrogat eller provisorium.

[1] Flodströms förslag i broschyren Under samhällets banér (1907) s. 39 f. är icke intresserepresentativt, utan avser representation, vid sidan av de genom de kommunalt röstberättigade utsedda, av vissa »andliga» kulturinstitutioner.

Man finner emellertid också, såsom antyddes, sådana anhängare av den klass- eller korporationsvalda första kammaren, som icke utga från ett dylikt förnekande av det moderna representationsbegreppet, utan tvärtom finna den idéen tillbörlig, att representationen skall företräda det enhetliga statsintresset. Så förklarar just d:r Hildebrand i sin här omhandlade motion, att »det är naturligtvis riktigt, att varje riksdagsman, han må nu vara vald på den allmänna rösträttens eller klassvalens grund, bör vara och även känna sig vara representant för staten och statsintressena». I stället motiveras här första kammarens utseende genom gruppval medelst en argumentation, som tar sikte på nödvändigheten av en från mångsidighetens och sakkunskapens synpunkt fullödig folkrepresentation. Andra kammaren förklaras behöva en komplettering genom en första kammare, vilken inrymmer särskilda insikter på näringslivets, utrikesförhållandenas och den högre bildningens områden. För förverkligandet av en sådan första kammare ter sig för motionären ett system med klassval kunna vara välägnat.

Den principiella kritiken mot den klassvalda första kammaren får givetvis ett annat innehåll, allteftersom den riktar sig mot en motivering sådan som den först refererade och en sådan som den senast återgivna. I förra fallet har den att hävda överlägsenheten i det direktiv för folkrepresentantens verksamhet, som grundlagsbudet om »hela folkets» representation genom riksdagsmannen innebär, i jämförelse med det privata gruppintresset, ävensom i andra hand den visserligen, såsom erfarenheten giver vid handen, skäligen relativa möjligheten att följa detta direktiv; vidare också att visa hän på orimligheten i att med konungamaktens faktiska abdikerande från real makt reducera den begreppsmässiga kvaliteten av det i yttersta hand allbestämmande offentliga organ, ur vilket den faktiska regeringen framgår, till endast en tummelplats för de mot varandra kämpande intressena.

Gentemot den begrundning för klassvalet däremot, som icke förnekar den moderna representationsprincipen och som bl. a. i d:r Hildebrands motion, varom här närmast är fråga, kommer till synes, bliver uppgiften för den principiella kritiken en annan. Här har den att peka på den enligt dess mening oberättigade bagatellisering av klassvalens mot nämnda representationsprincip stridande

verkningar på andan uti representantmandatets utövande, för vilken en sådan tankegång som motionärens är benägen. Vad som av klassvalets kritici befaras, är att detsamma skulle verka i strid mot det grundlagens direktiv för representantmandatets utövande, som tager sig uttryck i den av författningen godtagna satsen, att vederbörande företräder »hela folket». Själva valsättet skulle komma att kännetecknа representanten såsom ett bestämt enskilt klassintresses vårdare och helt naturligt bringa honom att i främsta rummet ställa sig till efterrättelse den anvisning, som statsordningen själv på detta sätt organisativt sanktionerade.

Mot detta resonemang räcker det ingalunda att, såsom d:r Hildebrand (under polemik mot min framställning vid ett annat tillfälle), invända, att kritiken »å ena sidan supponerar, att ett ideellt krav verkligen blir uppfyllt», under det den »å den andra föreställer sig, att det ideella momentet helt och hållet måste släppas». Klassvalskritiken behöver nämligen alldeles icke såsom sprängbräda denna överspänning av i det förra fallet optimism, i det senare pessimism. Den förutsätter ingalunda blindhet för klassandans breda rum även i den samfällt valda kammarens politik, liksom icke heller avgjort förnekande av möjligheten att även i den klassvalda kammaren de allmänna synpunkterna kunna vinna gehör. Men den fulla insikten i förra avseendet innebär just ytterligare en maning till att avböja alla sådana institut, som icke blott icke synas ägnade att motverka, utan tvärtom att direkt understödja klassynpunkterna vid statsorganet riksdagens legislativa verksamhet. Och i senare avseendet menar kritiken, i strid mot d:r Hildebrands och hans meningsfränders optimism, att, även om säkerligen jämväl i den klassvalda kammaren man skall finna många medlemmar med »en levande känsla av riksdagsmannauppdragets riksrepresentativa sida» (broschyren s. 22), så kommer klassvalet i det hela att verka till en omkastning av presumtionen till förmån för de privata framför de offentliga synpunkterna. D:r Hildebrand har icke i sin motion förebragt något argument, som skulle kunna reducera de omhandlade farhågorna. Han finner kritiken »missriktad, emedan den lika väl kan vändas emot varje redan förefintlig modern riksdagskammare» och konkretiserar denna sats ytterligare genom att tillämpa den på Sverige. »Man

kan beklaga». säger han, »att så många viktiga riksdagsfrågor skärskådas ur klassynpunkt, men man bör erkänna faktum och jämföra de verkliga förhållandena inom andra kammaren med en klassvald första kammare. Om man så gör, kan man omöjligen få fram en sådan skillnad» som den, om vilken kritiken talar. D:r Hildebrand förgäter härvid, att det sista jämförelseledet icke föreligger i samma påtagliga gestalt som det första utan endast har formen av en förväntan, och att det just är i fråga om innehållet i denna förväntan, som klassvalens befrämjare å ena sidan, dess kritici å den andra intaga motsatta standpunkter. Ingenting är således utsagt till verkligt motbevis mot det förmenandet, att suggestionen till statligt sinne får anses vara starkare i en kammare, över vars dörr står uppmaningen att tänka på »hela folket», än i en kammare, där visserligen, såsom enligt d:r Hildebrands bestämda önskan, samma inskription har behållits, men målad i en färgton, som vida överglänses av det jämväl ditsatta mottot: tänk på din klass! Även efter en motargumentation sådan som i den representativa klassvalsmotion, varmed vi syssla, kvarstå de stridiga antagandena rörande klassvalens inverkan på lagstiftningen anda, och vart och ett får söka ett aprioriskt stöd i den grad av rimlighet, som kan innebo i detsamma [1].

Äro nu de farhågor av ovannämnda innehåll, som kritiken hyser, välgrundade, så följer därav en viss konsekvens med av-

[1] I sin antikritik anför d:r Hildebrand jämväl: »Man bör för övrigt besinna, att en mängd spörsmål ligga vid sidan av all klassuppfattning och att vid dessa spörsmåls behandling ingen som hälst skillnad mellan kamrarna ens bör kunna uppkonstrueras». Ja, sådana frågor förekomma givetvis; hur stor »mängden» frågor av samma art är, kan man emellertid spörja sig. I varje fall är d:r Hildebrands formulering av denna invändning försiktigare än prof. Kjellénʼs av en liknande. Mot min kritik av intresserepresentationen i mitt arbete »Valrättsproblem» (s. 100 ff.) anmärker Kj., att jag »synes förbise det enkla förhållandet, att yrkesrepresentanten skall deltaga i *alla* representativa ärenden och icke blott i dem, rent undantagsvis förekommande, som tillhöra hans speciella fack». Prof. Kj. synes här i sin ordning förbise det, enligt min uppfattning, likaledes ganska enkla förhållandet, att det just är dessa i citatet karaktäriserade fall, som farhågorna för en behandling efter klassynpunkter gälla. Vad man fruktar, är just riksangelägenheternas bedömande ur det enskilda gruppintressets synvinkel. Se Kjellén, Sakkunnig-utlåtande vid tillsätt. av professorsämbetet i statskunskap o. statistik vid universitetet i Lund, 1916, s. 16.

seende på den klassvalda övre kammarens konstitutionella ställning. En anledning till att i nyare tiden furstemakten tog loven av den ståndsindelade folkrepresentationen ligger förvisso däri, att den förra representerade statstanken, den senare framför allt ståndens separata privatintressen. En liknande motsats mellan en de samfällda valens andra kammare, principiellt byggd på hela folkets representation, och en på basis av en i detta syfte företagen folkets gruppindelning konstruerad första kammare synes osvikligen komma att medföra en reducering av den senares jämnställdhet i makt med den förra. Vilket köpslående mellan enskilda gruppintressen enligt do ut des-principen kan icke — i den mån de verkligen någorlunda balansera varandra — förväntas komma att framträda såsom den klassvalda övre kammarens normala arbetssätt! Icke är det sannolikt, att dylika intressekompromisser kunna tillskrivas någon sådan politisk pondus, som kan uppväga andrakammaropinionen, folkmajoritetens opinion. Den »sakkunskapens» tyngd, som skulle utgöra kammarens styrkekälla, torde komma att väga lätt i förhållande till det minus i inflytande, som den betänkliga ursprungsprincipen på detta sätt drager med sig.

Nu kan emellertid invändas, att en sådan ordning av maktförhållandet mellan kamrarna ingalunda är något beklagligt, utan tvärtom. En övre kammare, i vilkens sammansättning förefinnas garantier för en allsidig intressebelysning av frågorna, men utan förmåga att på längden förhindra andra kammarens vilja att omsider bliva förverkligad, kan tvärtom synas vara en nog så förtjänstfull lösning av förstakammarproblemet. Den, som så resonerar, bör emellertid samtidigt hava klart för sig, att här knappast kan vara tal om ett allenast *politiskt* suspensivt veto — framgående ur förhållandenas makt — utan om ett *rättsligen* uttryckligen fastslaget sådant, begränsande första kammarens rätt att säga nej till ett bestämt fixerat antal år. En sådan slutsats torde vara att draga framför allt ur de *praktiska* anmärkningarna mot den klassvalda övre kammaren, till vilka vi nu från den principiella huvudinvändningen övergå.

Dessa anmärkningar av praktisk art taga sikte på de obestridliga tekniska svårigheter, som klassvalens organiserande innebära. Såsom en sådan svårighet framträder först och främst, i fråga om

korporationsvalen, själva anvisningen på de intresserepresentativa organ, som skola fungera såsom valorgan, och, när det gäller klassvalen, fixerandet av de klasser, i vilka folket lämpligen bör i och för valet uppdelas, samt vidare inordnandet på ett rationellt sätt av de många olika yrkesgemenskaperna i huvudgrupperna. Men om denna uppgift någorlunda lyckligt blivit löst, erbjuder sig för det andra ett vida svårare problem, nämligen fördelningen av representantmandaten mellan korporationerna eller klasserna. Enklast bleve givetvis att låta den numerära storleken hos intressegrupperna bliva avgörande för deras andel av mandaten. Men därmed hade man uppgivit huvudidéen i klassvalstanken, vilken i opposition mot den siffermässiga representationen urgerar en sådan fördelningsnorm, som i första hand tager hänsyn till gruppens samhälleliga betydelse, som sålunda hävdar vad som kallats en »organisk» representation. Av dylik art är också mandatfördelningen i d:r Hildebrands motion [1]. Uppenbarligen komme striden om den fördelning av platserna, som skulle lagligen befästas, att bliva av en skäligen upphetsad beskaffenhet. Och man skall därvid också erinra sig, att samhällsutvecklingen icke står stilla, utan tvärtom utlöser sig i oupphörliga sociala förskjutningar. Lika svårt som det bleve att uppnå en momentant tillfredsställande lösning av fördelningsproblemet, lika besvärligt eller omöjligt bleve det att giva denna lösning en någorlunda varaktig karaktär. Striden bleve tämligen permanent.

Men här är nu platsen för en anknytning till vad som nyss nämndes om det blott suspensiva vetot. Det synes nämligen ytterligt otroligt, att man någonsin skulle kunna nå fram till en någorlunda tillfredsställande fördelning av mandaten efter »värde»-synpunkter, *därest* första kammaren skall behålla sitt absoluta veto. Enda förutsättningen torde vara, att dess veto förtunnas till suspensivt. Föremålen för den preliminära striden mellan klasserna — representantplatserna — bleve i senare fallet mindre betydelsefulla

[1] Det må här anmärkas, att med den föreslagna platsfördelningen i d:r H:s klassvalskammare majoriteten till allmänpolitisk läggning icke torde hava kommit att nämnvärt avvika från majoriteten i den nuvarande censuskammaren. Man erinre sig, att i regel ›fackföreningarnas representanter bli socialdemokrater, arbetsgivarnes högermän etc.› H. Tingsten i Fris. ungdomsförbundets småskrift n:r 2, 1918 (Förstakammarproblemet II) s. 11, jfr s. 18.

än i det förra: i förra fallet meddelaktighet i *definitivt* medbeslutande makt, i senare blott i rätten att *på en kortare tid* framskjuta förverkligandet av den i yttersta hand allbestämmande andra kammarens vilja. Utsikterna till fred eller stillestånd i delningsstriden bleve i senare fallet bättre. Endast med uppoffrandet av grundlagsstadgandet om kamrarnas lika behörighet och myndighet synes det vara möjligt att vinna fram till en korporations- eller klassvald första kammare.

Nu skall gärna medgivas, att i en sådan form idéen ifraga otvivelaktigt har kunnat synas diskutabel[1]. Frågan är emellertid, om fördelarna med den intressevalda övre kammaren äro så stora — särskilt ifråga om sakkunskapens representation — att man för dem vill offra kamrarnas rättsliga jämnställdhet. Fråga är, om en sådan urvattning av tvåkammarsystemets effektivitet verkligen icke av den, för vilken denna representationsform är något högeligen värdefullt, måste te sig såsom så betänklig, att redan på grund av detta nödvändiga sammanhang idéen om den klassvalda övre kammaren måste avvisas. En första kammare, bildad efter synpunkter, som äro förenliga med ett bibehållande av dess rang av en verklig maktfaktor, synes då mera tilltalande. Den mekanisering av första kammarens politiska roll, som fixerandet av den tid, under vilken det går an att säga nej, innebär, synes lika litet, som den är till gagn för kammarens auktoritet, vara ägnad att befrämja växten av dess politiska ansvarskänsla och förmåga att bedöma politiska lägen. Ej heller torde dessa lägens egen natur i varje fall vara sådan, att det suspensiva vetots tvångströja medför för själva stridsfrågans rationella utveckling de gynnsammaste förutsättningarna.

Jag kan icke underlåta att tillfoga en allmän reflexion, vilken emellertid så till vida går utöver framställningens ram, som den alldeles icke påkallas av vad i d:r Hildebrands motion förekommer. Det har blivit en vana — som dock ingalunda vittnar om ett sådant monopol på djup uppfattning av de statliga problemen, på vilket vederbörande själva tyckas vilja göra anspråk — att med slagordet »atomism» avfärda kritiken av intresserepresentationen[2]. Den,

[1] Jfr uppsatser i den socialdemokratiska tidskriften ›Tiden›.

[2] Jfr exempelvis d:r Haralds i uppsatserna om Intresserepresentation i Finsk Tidskrift 1918 s. 298 ff.

som icke utan vidare tager till godo med denna senare, bevisar sig därigenom höra till anhängarna av de »lägre statsläror»[1], vilkas halt angives av nyssnämnda etikett. Vad som brister hos kritiken av klassvalen är det grundfelet, att den saknar förståelse för att folket ej blott är ett aggregat av likartade individer, utan en organism, där arbetsfördelningens lag är härskande och medför utkristalliseringen av ett gruppliv, som är själva livsnerven i samhället.

Det är kanske icke så bergsäkert, att denna bredsida träffar målet. Så till vida består visserligen en skillnad mellan klassvalteoretikernas samhällsuppfattning och kritikens, att den senare är obenägen att överdriva yrkeskorporationens politiska betydelse. I medeltiden var den enskilde så sammanvuxen med denna, att den förmedlade hans beröring med staten och i mycket var honom i statens ställe. Men i nutiden kan det ingalunda sägas vara så. Den enskilde har andra vägar till staten än yrkesgruppen, han står över huvud i en vida omedelbarare kontakt med staten nu än förr. Vad som emellertid huvudsakligen är att anföra till försvar mot nyssnämnda påstående är detta. En folkrepresentation skall organiseras på det sätt, att den verkligen förmår göra ett sådant bruk av sina befogenheter, att det bästa möjliga resultat kommer att föreligga. Därvid blir det nödvändigt att taga hänsyn ej blott till teorier, vilkas konsekvenser äro att utdraga på alla organisationsområden, utan framför allt till de reala sakförhållandena, sådana de ligga till just för det särskilda problems lösning, varom är fråga. Då det gäller representationsproblemet, får man därför låta organisationsprogrammen bliva resultatet av överväganden, som fästa avseende uteslutande vid representationens förmåga att fungera så gott som det med hänsyn till tidsomständigheterna är görligt. Resa sig då verkligen, ur synpunkten av representationens kvalitet såsom statsorgan och tvåkammarsystemets effektivitet, vägande skäl mot att göra vare sig den ena eller den andra kammaren intressevald, så får tanken falla.

Därmed är ingalunda sagt, att associationsväsendet och sak-

[1] Uttrycket, fällt i annat sammanhang, är KJELLÉNS i Svenska grundlagens anda s. 27.

kunskapen sta där sasom quantitées négligeables för den statliga organisationen. Det vore ju att vara alldeles starrblind, ifall man förbisage den utomordentliga nödvändigheten av dessa faktorers medverkan vid samhällsfrågornas lösning. Och det vore också alldeles obefogat att tillvita den moderna staten en sådan blindhet. Tvärtom, i en synnerligen utpräglad och medveten grad låter den sig angeläget vara att åt intresseförbanden bereda en rymlig plats i organisationen av sin verksamhet, såväl vid förvaltningen som vid lagstiftningen i dess betydelsefulla preliminära stadium [1]. Otvivelaktigt äro vidare uppslag i dylik riktning värda allt beaktande.

Om sålunda staten på detta sätt med rätta visat sin förstaelse för grupplivets betydelse — och givetvis icke har kunnat göra annat — så har den atminstone tillsvidare avböjt de organiserade intressenas infogande i den intresseutjämnande riksdagens konstruktion. Därmed har den endast sagt ifrån, att de, som önska en klassvald riksdag eller första kammare, ha låtit sig av sin »organiska» uppfattning drivas för långt, i det de synas hava underskattat detta konsekvensmakeris vanskliga följder. För de i yttersta hand beslutande korporationernas del har staten funnit det ändamålsenligare att åt de *fria* intresse- och idésammanslutningarna, d. ä. at partierna, anvisa rollen av mellanlänkar mellan stat och individ. Den centrala folkrepresentationen behåller sin karaktär av politisk institution, av statsorgan och icke »samhälls»-organ [2].

[1] Se härom, ävensom ang. ytterligare organisationsplaner av denna innebörd, bl. a. mina arbeten Valrättsproblem s. 149 ff. och Första kammaren i nutida författningar, en översikt (Bil. t. K. M:ts prop. n:r 358 vid 1919 års lagt. riksd.) s. 27.

[2] När d:r Haralds i en av sina ovan anförda artiklar i Finsk tidskrift tillskriver mig och andra »moderna liberaler» brist på logik och aktning för samhällsfilosofiens lärdomar, så vill jag däremot anmärka, att skillnaden mellan min uppfattning och d:r H:s näppeligen torde kunna reduceras till denna enkla formel allenast. D:r H. har i allt för överväldigande grad låtit sig gripas av tron på den »organiska» statsuppfattningens absoluta förmåga att ur sin »filosofi» härleda rationella statsinstitutioner. Ett postulat, som icke harmonierar därmed, ter sig därför för H. såsom endast utslag av tanklös dogmatism. Det får dock icke anses alldeles uteslutet, att även ett sådant kan vila på jämförelsevis vederhäftigt tänkande över huru statslivets yttre former bäst må anpassas efter deras ändamål att tjäna tidens behov. För min del skall jag emellertid gärna medgiva, att jag »skyggar» för dessa formers uppbyggande på basis av de d:r H:s filosofiska deduktioner, vilka utgöra premisserna till hans intresserepresentativa slutsatser.

3. Lösningen.

Kommunalvald och ålders-kammare.

Den kompromiss i förstakammarfrågan, som blev resultatet av förhandlingarna å 1918 års urtima riksdag och som, i de delar, vilka ej genom kommunalreformen å sagda urtima förverkligats, i den kungl. propositionen vid innevarande års lagtima n:r 358 föreslås till legalisering, bär följande huvuddrag.

Betydelsefullast är givetvis det totala raserandet av vad som omsider kommit att framstå såsom den svenska förstakammarorganisationens huvudkarakteristikon, nämligen den kommunala rösträttsskalan. Första kammaren är numera grundad på lika rösträtt på samma sätt som redan förut den andra. Men icke nog härmed. Den kommunala skattskyldighet, som allt fortfarande såsom betingelse för kommunal rösträtt fanns kvar i regeringsförslaget till urtima riksdagen och som där kännetecknades som ett väsentligt ytterligare plus till karaktärsskillnaden mellan kamrarna, ströks genom den avägabragta överenskommelsen från raden av de kommunala valrättsvillkoren. Det torde dock vara tvivelaktigt, i vad mån denna förändring är att betrakta som en radikalisering av förstakammarreformen. Principiellt är den givetvis en sådan, då först därmed urvalrätten till kammaren blivit verkligt »allmän» i meningen av censusvalrättens negation. Med hänsyn till dess praktiska verkningar bör emellertid bemärkas, att genom densamma ej blott jordtorpare och andra kategorier utan jämväl hemmavarande söner och döttrar, ävensom åtskilliga gamla jordbrukare införas bland de till första kammarens valorganisation, landstingen, röstberättigade [1].

Införandet av den allmänna och lika kommunala rösträtten för man och kvinna kompletterades vidare genom mildrandet av de båda ekonomiska »streck», som hänföra sig till mottagen fattig-

[1] Med införandet av den »allmänna», till personer och icke vid inkomst eller egendom knutna kommunalrösträtten sammanhänger, att rösträtten numera kan utövas allenast i den kommun, inom vilken man är *mantalsskriven*. I den kungl. propositionen till urtima riksdagen hade detta föreslagits beträffande rösträtten vid val av landstingsman, men icke beträffande övrig kommunal rösträtt.

vård och oguldna utskylder. Bestämmelsen angående det förra formulerades så, att varken tillfälliga understöd, beroende på sjukdom, arbetslöshet eller andra olyckor eller sådant »varaktigt» understöd, som utgår i form av »öppen» fattigvård, skulle verka diskvalificerande. Det senare åter nedbragtes till ett rudiment av vad det en gång varit [1].

Genom denna omkonstruktion av själva den basis, på vilken den första kammaren vilar, har densamma i typologiskt avseende flyttat över till en annan huvudgrupp av senater än den, som den tidigare tillhört. Den har fullbordat övergången från de ekonomiskt bestämda senaternas kategori till de rent demokratiska senaternas. Sverige är som bekant ingalunda ensamt om företagandet under världskriget av denna förändring. Danmark har redan år 1915 avskaffat sin gamla senatsorganisation, grundad på de högst beskattades överrepresentation, och i dess ställe uppbyggt ett den lika demokratiska rösträttens »aldersting». Vidare hava Nederländerna vid 1917 års utgång likaledes förvandlat sin ekonomiskt bestämda senat till en sådan byggd på allmän och lika rösträtt. Danmark, Nederländerna och nu Sverige hava på så sätt anslutit sig till det exempel, som tidigare givits av Schweiz (1848), Frankrike (1875) och längre fram av Portugal (1911) och som jämväl praktiserats av de amerikanska staterna och den australiska unionen. Helt visst är Belgien på samma väg, och därmed skall omsider utvecklingen gå därhän, att hela denna typ, som de ekonomiskt bestämda första kamrarna utgöra, försvinner i Europa. De båda alternativ, som då — för en tid? — oförmedlade stå emot varandra, bliva de arkaistiskt konstruerade »herrehusen» och de rent demokratiska senaterna. Inför denna allmänna utveckling framstår i grell dager utsiktslösheten i varje försök att för vårt land

[1] De ifrågavarande lagställena fastställa, att rösträtt icke må utövas av den, som »är av allmänna fattigvården omhändertagen för varaktig försörjning» (d. ä. intagen på anstalt eller utackorderad), resp. den, som »i avseende å påförda utskylder till kommunen, vilka förfallit till betalning under de tre sistförflutna kalenderåren, häftar för utskylder för flera än två av dessa år», d. ä. som icke betalt sin kommunalskatt för åtminstone ett av de tre senaste åren. För motiveringen se Betänkande med förslag till revision av fattigvårds- och utskyldsstrecken, avgivet den 14 nov. 1918 av särskilda kommitterade inom Kungl. Justitiedepartementet.

konstruera en livskraftig med den nedre någorlunda jämnställd första kammare på grundvalen av någon som hälst, öppen eller förklädd, censusprincip.

Den kommunala röstskalans försvinnande utgör reformens kardinalpunkt. Den medför givetvis i eminent grad en reducering av den gamla karaktärsmotsatsen mellan kamrarna. De modifikativa moment, som sta kvar i den nya demokratiska förstakammarorganisationen, bliva dessa: mindre ledamotsantal och större valkretsar, längre valperiod och successiv förnyelse, valbarhetscensus och högre valbarhetsålder, ävensom valbarhetens oberoende av bostadsband samt slutligen såsom en kardinalpunkt: indirekta val genom landstingen resp. de större städernas valorganisationer. Urtimakompromissen har emellertid ytterligare skärpt trenne av dessa särkarakteristika och den för innevarande års lagtima riksdag framlagda kungl. propositionen vill effektuera överenskommelsen.

Följa vi ordningen i den nyss gjorda uppräkningen, så blir det för det första åtskillnaden mellan *valkretsarnas storlek*, å ena sidan vad beträffar första kammaren, å andra sidan den andra, som skall starkare betonas. Antalet representanter i första kammaren, som varje valkorporation får att utse, kommer sålunda att stegras. Den kommunala reformen 1918 tog första steget i denna riktning genom att utvidga valkretsarna för val till landstingen. Fortsättningen följer nu genom den vid årets riksdag i den kungl. propositionen föreslagna sammanslagningen i åtskilliga fall av tidigare var för sig självständiga förstakammarvalkretsar. Syftet är att bereda större möjligheter för en tillbörlig effekt av det proportionella valsättet. Ju flera som skola väljas, dess gynnsammare ligga utsikterna för att de olika meningsgrupperna skola bliva rättvisligen tillgodosedda. I vissa valkretsar är f. n. varje proportionalism utesluten, enär endast *en* förstakammarledamot där väljes; så är förhållandet med Gotlands län samt med städerna Norrköping, Hälsingborg och Gävle. Men även där blott två representanter (Malmö stad) eller tre å fyra skola väljas, ligga förutsättningarna icke särskilt väl till för den proportionella rättvisan. Enligt den nu föreslagna anordningen skola åtskilliga sammanslagningar av landstingsområden eller av landstingsområde med

en eller flera städer äga rum: därigenom uppnås en minimisiffra av i regel sex representanter för varje valkrets. Valkretsarnas hela antal, som f. n. är 31, nedbringas på så sätt till 19. Det bör i detta sammanhang erinras därom, att, oavsett de större chanserna för den proportionella rättvisan, redan de större valkretsarna i och för sig måste anses utgöra en faktor, som är ägnad att befrämja anläggandet av större vyer vid valet av kammarledamot — i all synnerhet när därmed förenas rätten att välja över hela riket. Ett ytterligare fortgående på samma väg genom att bedriva sammanslagningarna än vidare och sålunda minska antalet förstakammarvalkretsar under de proponerade nitton, synes väl kunna ifrågasättas.

Gå vi så vidare i studiet av de modifikativa momenten i vår förstakammarorganisation, så möta vi *den längre valperioden* och *den successiva förnyelsen*. Bägge skola bidraga att göra första kammaren mera stabil än den andra; den sistnämnda genom att inom den förra garantera »en ständig kontinuitet» (De Geer 1863). Här möta vi den andra skärpningen av karaktärsskillnaden mellan kamrarna. Valperioden, som 1907 nedsattes från nio till sex år, skall nämligen förlängas till åtta år, vilket med införandet av fyraåriga valperioder för andra kammaren innebär det dubbla av den tid, för vilken denna utses. De nya valperioderna sammanfalla till fullo med de belgiska och danska. I Frankrike och Nederländerna är skillnaden ytterligare markerad genom fastställandet av nio resp. fyra år. I Portugal och Australien åter finner man liksom hos oss en fördubbling (sex år och tre år), i Förenta staterna t. o. m. en tredubbling (sex och två); i de nordamerikanska delstaterna äro förhållandena växlande och i Schweiz beror förstakammarledamöternas funktionstid av varje särskild kantons eget bestämmande. Det har anmärkts, att den längre valperioden kan i viss mån bliva ineffektiv till följd av ledamöternas rätt till förtidig avgång. Utan betydelse är väl icke detta förhållande, men rubbar dock icke den längre valperiodens avsevärda inverkan i det hela taget på första kammarens särkaraktär.

Vad åter beträffar den successiva förnyelsen av första kammaren i motsats till andra kammarens integrala omväljande vart

fjärde år, så hade den ju redan 1909 modifierats genom de enstaka kompletteringarnas ersättande med val varje år av ungefär en sjättedel av kammarens ledamöter. Genom den förestående reformen göres ingen förändring i denna förnyelseprincip. Den förlängda valperioden i förening med den nya valkretsindelningen måste emellertid medföra en omläggning av den gruppering, valkretsarna i och för successiviteten underkastas. Grupperna bliva numera givetvis åtta i stället för sex, och varje år förrättas inom en av dessa grupper val för nästföljande åttaårsperiod.

Vi komma härefter över till frågan om *valbarheten* till första kammaren under jämförelse med valbarheten till den andra. Kvinnornas valbarhet, såsom gällande även till andra kammaren, spelar för karaktärsskillnaden ingen roll. Det oberoende av bostadsband åter, som redan nu kännetecknar valbarheten till första kammaren, bibehålles alltfortfarande. Medan andrakammarvalkollegierna måste utse riksdagsmän, som tillhöra valkretsen, äga förstakammarkollegierna att se sig om över hela riket. Även denna sammansättningsregel syftar till att förläna de senare valen större matt än de förra. I De Geers motiver angives den därjämte vara ägnad att häva varje farhåga för att det skulle bli svårt att finna ett tillräckligt antal värdiga ledamöter på grund av de speciella valbarhetsvillkor, som riksdagsordningen uppställde. Dessa hänförde sig som bekant till viss förmögenhetsställning hos vederbörande och skärptes ytterligare genom tillfogandet av stadgandet om arvodeslöshet för medlemmar i första kammaren i motsats till vad som skulle gälla för andra kammaren. De nämnda stadgandena tillmättes både då och under förstakammarfrågans senare utvecklingshistoria en synnerligen framträdande betydelse för kammarens karaktär: den skulle därigenom komma att inrymma »ett i sann mening aristokratiskt element». Det var föreställningen härom, som vid riksdagen 1907 uppkallade ett så häftigt motstånd mot det s. k. Tällbergs-tillägget till regeringspropositionen, vilket avsåg att till den demokratisering av första kammaren, som fyrkskalans reducering innebar, lägga ytterligare den, som skulle följa av en sänkning av valbarhetscensus till hälften och så därtill arvodeslöshetens upphävande. Reformen 1907—09 medförde emellertid in-

förande av arvode samt en fixering av valbarhetscensus till lägre belopp än tidigare (3,000 kr:s inkomst i st. f. 4,000, till 50,000 kr. taxerad fastighet i st. f. 80,000). Det är nu, 1918—1919, ett rätt påfallande drag i den ingångna författningsöverenskommelsen, att man icke vidrört denna återstående valbarhetscensus. För den kvinnliga valbarheten betyder den ett ofantligt minus. En avsevärd betydelse tillskrives densamma vidare på landsbygden [1]. Även i städerna torde den för ögonblicket hava en effekt till inskränkande av kandidatkretsen på grund därav, att vederbörande skall icke blott vid valtillfället uppfylla, utan därjämte under tre år dessförinnan hava uppfyllt de fixerade ekonomiska betingelserna. Omsider måste emellertid en inkomstcensus på tretusen kronor under nuvarande penningvärde, i den mån man därvid avser att träffa vad som enligt De Geer med valbarhetscensus skulle träffas, nämligen »den högre bildningen och mera omfattande erfarenheten», från censusteoriens egen synpunkt verka rätt underlig. Ännu mindre tillämplighet kommer numera den De Geers kommentar att äga, att de ekonomiska kvalifikationerna för valbarhet inskränkte valfriheten till kretsen av dem, som icke uteslutande representerade majoritetsintresset. Om både fastighets- och inkomstcensus gäller därjämte, att de illa harmoniera med den typ, vår första kammare numera tillhör.

Frågan beröres såsom sagt icke i urtima riksdagens överenskommelse och lika litet i årets verkställighetsproposition. Vid årets riksdag har den emellertid förts fram [2]. Sannolikt kommer väl med tiden i konsekvensens namn även detta rudiment av vad som en gång varit att försvinna.

Frågan om valbarheten till första kammaren har emellertid, trots denna dess åsidosättande vid den ingångna författningsuppgörelsen, tidigare varit uppe till debatt under den senaste perioden i förstakammarfrågans historia. Man har bragt i åtanke möjligheten att uppställa »särskilda valbarhetskategorier, så definierade, att den

[1] Jfr motion i A. K. 1919 n:r 355 av hr Molin.

[2] Den i not 1 omnämnda motionen föreslår valbarhetscensus' upphävande.

kommunala och politiska insikten och erfarenheten, den fackliga sakkunskapen och den högre bildningen bereddes en särskild gynnad ställning» [1]. Fraga kan vara, om en sadan anordning, vilken tydligen icke kunde kännetecknas av för stor snävhet, vore att tillmäta nagon avsevärdare praktisk betydelse. Liksom andra uppslag asyftande att förhöja den demokratiska första kammarens politiska habitus, synes det dock alldeles icke utan vidare böra uteslutas ur diskussionen, när fraga en gang kan bliva om valbarhetscensus' upphävande.

Och sa äro vi till sist framme vid vad som varit och är vår förstakammarbyggnads grundmotiv: *den kommunala basis*, på vilken den vilar. Den väljes av de större kommunernas, länskommunernas och storstädernas representationer. Huvudsaken är icke det indirekta valet i och för sig — ett författningsinstitut, som under vissa förhallanden kan bliva verkningslöst — utan valet genom stadigvarande organ för offentlig verksamhet av ekonomisk och även i sin man legislativ natur. De Geer karaktäriserar landstingen sasom »länens naturliga och fullt berättigade aristokrati» [2] och understryker i motiverna dels den presumtion för ledamöternas duglighet, som redan deras inväljande får anses avgiva, dels den skolning i offentliga värv, som uppdragets fullgörande måste innebära. Deras synkrets borde bliva mera vidgad än den, »som kan paräknas, vare sig hos omedelbart väljande menigheter, eller hos elektorer utsedda endast för ett visst val».

Liknande synpunkter hava gjort sig gällande även i andra länder, där man uppbyggt eller varit betänkt pa att uppbygga första kammaren pa (det högre eller lägre) kommunallivets grund. Vid de innehållsrika förhandlingar, som föregingo tillkomsten av den i författningshistoriskt avseende sa betydelsefulla belgiska författ-

[1] Adelswärds motion vid 1918 års lagtima riksdag, A.K. n:r 416 s. 8 f. Herr Molin i motion i A.K. 1919 n:r 355 ifrågasätter valbarhetskvalifikationer »av högre valör» än de rent ekonomiska. Om »en varsam och ändamålsenlig reformering av valbarhetsvillkoren» i syfte att »åstadkomma en förstärkning av de intellektuella elementen i första kammaren» talar Sv. Nyström i Fris. ungd. förb:s småskrifter n:r 1, 1918 (Förstakammarproblemet I) s. 22.

[2] Några ord till försvar för det hvilande representationsförslaget (1865) s. 47.

ningen av 1831, liksom också i 1848—49 års grundlagsstiftande församling i Danmark, diskuterades tanken livligt. I Nederländerna realiserades den genom 1848 års författning — ett par decennier innan den genom 1866 års riksdagsordning hos oss förverkligades: i den nederländska författningen 1917 kvarstår alltjämt valet genom de på allmän och lika rösträtt grundade provinsstaterna såsom första kammarens huvudkaraktär. Omsider blev principen 1893 införd i partiell tillämpning vid den belgiska (ekonomiskt bestämda) senatens bildande. I alla dessa fall är fråga om den övre kammarens utseende genom de *högre* kommunernas representativa organ. Men det finns också en senat, som vilar framför allt på *primär*-kommunerna. Det är den franska (alltsedan 1875). Och på samma sätt ville det danska regeringsförslaget av 23 okt. 1912 organisera Danmarks första kammare. Senatsinstitutionens samband med den kommunala självstyrelsen är sålunda en idé, som spelat en icke obetydlig roll i problemets historia. Otvivelaktigt har detta samband varit av stor betydelse för den övre kammarens hela konstitutionella ställning, i all synnerhet i Frankrike och i Sverige.

Den författningsrevision, som nu är å bane i vårt land, vill ingalunda rubba denna gamla grundval för första kammaren. Tvärtom konstaterar den kungl. propositionen för i år med tillfredsställelse, att de tilltänkta nya bestämmelserna, sådana de framgingo ur urtimakompromissen, »alltjämt bygga på de permanenta kommunala organen såsom förmedlare av valen till första kammaren».

Frånsett fyrkskalans upphävande — vilket ju utgör det grundfaktum, som medför själva övergången till den rent demokratiska förstakammartypen — modifierar emellertid den nya ordningen i två avseenden den kommunala grunden för första kammaren, sådan den hittills varit beskaffad. Dels nämligen genom en nyhet, som icke i och för sig vidrör själva principen, dels åter genom en tillsats, som däremot är av natur att utgöra ett avsteg från denna. Den senare förändringen står emellertid i nödvändigt orsakssammanhang med den förra.

Den först antydda reformen — och här träffa vi den tredje skärpningen av karaktärsskillnaden mellan kamrarna (jfr ovan

s. 132) — legaliserades på urtima riksdagen 1918 och angår valrätts- och valbarhets-*åldern* till landstingen. Denna höjdes — av hänsyn till första kammaren — till 27 år [1], alltmedan den kommunala valrättsåldern i övrigt, liksom den politiska, sattes till 23 år. Syftet var givetvis att på denna väg förstärka första kammarens karaktär av förtänksamhet och besinningsfullhet [2]. Det var ett steg i riktning av frih. Adelswärds förslag 1907 och 1918 och av högerförslagen vid sistnämnda års urtima, ävensom av den senatsorganisation, vilken — såsom tidigare nämnts — genom 1915 års nya grundlag förverkligades i Danmark, där dock valrätt och valbarhet till »landstinget» äro knutna vid en väsentligt högre ålder, nämligen 35 år; högerns aspirationer a urtima riksdagen gingo ju också vida längre än dit, där man omsider kom att stanna, nämligen just till 34 à 35 år (jfr ovan s. 114).

Det torde näppeligen på ett avgörande sätt kunna bestridas, att i själva den renodlade idéen om ett »de äldres råd» ligger någonting omedelbart tilltalande, n. b. när man därmed icke avser annat än den mognade mandomens råd. Första kammaren skall vara den folkliga erfarenhetens och besinningsfullhetens organ, och dessa egenskaper tilltaga i regel med åren. Det är en »allmänmänsklig» åtskillnad, som därmed konstitueras. Alldeles givet kunna invändningar resas mot ett generellt tillämpande vid riksdagens organisation av satsen om den högre ålderns politiska överlägsenhet över ungdomen. Men här gäller det ju ingalunda att betaga ungdomen dess roll av det politiska framåtskridandets ferment. Ett minus i detta avseende skulle däremot en t. ex. åldersgraderad valrätt till andra kammaren hava åstadkommit; mot en sådan vore en kritik av nämnda innebörd på sin plats [3]. Icke heller får åldersgränsen sättas högre än som är rimligt. Vad som med idéen om ett »de äldres råd» åsyftas, är att inom tvåkammarorganisationen åt den något högre, men ännu ungdomskraftiga åldern

[1] Landstingsförordningens 5 § 1 mom. lyder: »Rätt att deltaga i landstingsmannaval tillkommer envar i kommunens allmänna angelägenheter röstberättigad man eller kvinna, som senast under nästföregående kalenderår uppnått tjugusju års ålder.»

[2] Den gällande högre *valbarhets*åldern till första kammaren är redan ett inslag av denna art.

[3] Jfr mitt arbete Valrättsproblem s. 226 f.

reservera den — såsom icke i första hand regeringsbestämmande — politiskt sekundära, »regulativa» delen av representationen. Även om vidare ett visst fog får tillskrivas själva realinnehållet i den anmärkningen, att ett åldersstreck kan förväntas medföra kraftigare verkningar till politisk uteslutning i ett samhällsskikt än i ett annat, torde en dylik invändning ingalunda kunna betraktas såsom principiellt fällande. Det är icke klassernas representation, som är det primära, framför allt icke när det gäller första kammaren; det är de allmänna, de samhällskloka synpunkterna, som där skola företrädas.

Den tillämpning av idéen om första kammaren såsom ett de äldres råd, vilken den nu delvis fullförda, delvis pågående författningsrevisionen vill praktisera, är ju emellertid icke av natur att med uteslutande av den andra huvudnormen, kommunalvalet, giva första kammaren dess *total*karaktär. Vad som införes är en *kombination* av bägge de möjligheter, som under den danska författningsrevisionen 1912—1915 framstodo såsom varandra uteslutande alternativ. Obestridligen är denna kombination behäftad med formella svagheter.

Först och främst giver sig en sådan svaghet till känna därutinnan, att, om också den förhöjda åldern kan finna sin nog så plausibla motivering, när fråga är om första kammaren, blir detta näppeligen fallet, när man betraktar densamma såsom grundval för landstingsorganisationen i och för sig oavsett landstingens politiska funktion. Det kan knappast med tillräcklig bärkraft hävdas, att den uppgift, som tillkommer landstingen, är i jämförelse med stadsfullmäktiges — särskilt i större städer — funktioner så maktpåliggande, att den påkallar en förhöjning av valrättsåldern på fyra år (23 contra 27), i all synnerhet när man i samband därmed erinrar sig, att valbarheten till stadsfullmäktige inträder två år tidigare än valrätten till landstinget. Än mera påfallande blir sammanställningen med valrätten till andra kammaren, vilken ju likaledes är avsedd att infalla vid 23 års ålder. I det anmärkta förhållandet ligger uppenbarligen en inre motsägelse, som har svårt att hålla stånd mot de anfall, till vilka den inbjuder och som icke heller uteblivit. Frågan är, om hänvisningen till landstingens egenskap av kreationsorgan för första kammaren på längden skall god-

tagas såsom tillfyllestgörande betäckning för inkonsekvensen i anordningen ur *kommunal* synpunkt betraktad.

Men kombinationen av de båda lösningarna av problemet om första kammarens för dess syfte lämpade sammansättning har vidare, enligt vad tidigare antytts, dragit med sig en annan disharmoni, vilken emellertid icke faller inom den kommunala organisationen utan, såsom ovan sid. 137 bemärktes, afficierar första kammarens egen stilrenhet. Denna andra modifikation av den kommunala grundvalen innebär nämligen en reducering av själva denna grundvals betydelse för första kammarens bildande och därmed en partiell rubbning av själva typen.

Utgår man från tjugosjuårsåldern såsom gräns för medinflytande på första kammarens sammansättning, framställer sig som en särskild svårighet frågan om valorganisationen i de städer, som icke deltaga i landsting. Man stod här inför tvänne alternativ, vilka båda innebära en inkonsekvens, om ock åt olika håll, men av vilka man måste välja ettdera. Antingen måste man fasthålla över hela linjen vid första kammarens kommunala grundval och sålunda alltfortfarande låta även stadsfullmäktige i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Hälsingborg och Gävle samt i framtiden tillkommande andra städer fungera som kammarens väljare. Då det emellertid måste anses alldeles uteslutet att för dessa städers del etablera en högre kommunal valrättsålder än för övriga städer, skulle följden av en dylik anordning hava blivit, att en del av första kammarens ledamöter komme att såsom sina urväljare räkna icke 27- utan 23-aringarna. Det andra alternativet åter var att över hela linjen göra 27-årsåldern gällande som en grundval för första kammaren. I sådant fall bleve det emellertid nödvändigt att frånfaga de av 23-aringarna valda fullmäktige i de nämnda storstäderna deras kreativa funktion. Detta återigen betyder att första kammaren icke längre komme att undantagslöst bliva utsedd av dessa kommunala förtroendemän, vilka De Geer tillräknar såsom en förtjänst i deras egenskap av förstakammarväljare den omständigheten, att de »icke kunna antagas komma att utses med något huvudsakligt avseende å befattningen att stundom vara elektorer till riksdagsmän». I valet mellan de båda alternativen

kom man att stanna vid det, som räddade 27-årsålderns integritet men partiellt offrade första kammarens kommunalstruktur.

I de städer, som icke deltaga i landsting, skola således särskilda ad hoc utsedda, över 27 år gamla elektorer, valda av röstberättigade över 27 års ålder, träda i stadsfullmäktiges ställe såsom valkorporationer till första kammaren. I överensstämmelse med vad som redan nämnts, har ju emellertid omsorgen om valens proportionalitet medfört, att flertalet av de ifragavarande städerna sammanförts med landstingsområde till en valkrets. Endast Stockholm och Göteborg skola genom de utsedda elektorerna välja egna ledamöter i första kammaren. För annan sådan stad sammankomma dess elektorer med vederbörande landsting för att tillsammans med detta förrätta gemensamt val. Elektorerna väljas — till ett antal, som motsvarar normerna för landstingsmannaval — i samband med stadsfullmäktigevalen för en period av fyra kalenderår. Det anmärkes i den kungl. propositionen vid årets riksdag, att valet, då varje valkrets har att endast vart åttonde år företaga ordinarie val, mahända icke alltid förmår tilldraga sig det tillbörliga intresset; anslutningen till stadsfullmäktigevalen torde dock verka i någon mån neutraliserande på denna olägenhet.

De konstitutiva svagheter, som vidlåda den nya anordningen, peka hän på svårigheten att på ett fullt hållfast sätt till en enhet förena båda de organisationsalternativ, som det kommunalvalda och de äldres råd utgöra. Var och en av dessa båda möjligheter har sina förtjänster. Men det kan inträffa, att de faktiska, även organisativa, förutsättningarna göra det nödvändigt, att man bestämmer sig för den ena med uteslutande av den andra. Det kan härvid i förbigående erinras därom, att någon absolut, någon för alla land och alla tider gällande ideallösning existerar lika litet för förstakammarfragans del som för något annat statligt problem. Skall man emellertid en gång i framtiden i vårt land välja mellan den kommunalvalda och den äldre första kammaren — var och en i sin renhet — torde till sist hänsynen till institutionens stabilitet böra giva utslaget till förmån för det förra alternativet. Det förhåller sig nog så, att den hävdvunna förtroligheten med idéen om de kommunala korporationerna såsom valorgan ställer första kammaren på säkrare grund än om den placerades på åldersgrunden

allena. Denna bleve hos oss sannolikt bräckligare och komme lätteligen på glid — liksom den väl redan börjat komma i Danmark. Jag skulle emellertid vilja tillägga, att det ju kanske icke a priori behöver betraktas såsom alldeles uteslutet, att en rationellare sammanknytning av de båda alternativen kunde uttänkas, än den som i hastigheten 1918 kommit till, och att därmed åldersmomentet kunde på ett mera livskraftigt sätt inympas i det kommunalvalda överhuset. Därjämte synes också den erinringen vara på sin plats, att, ifall valrättsåldern en gång i framtiden kommer att göras lika till båda kamrarna och således bliva utan inflytande på dualismens särskilda natur, det för hela representationens duglighet blir än mera av nöden att icke sätta den för låg. Det schablonmässiga fasthållandet vid 21-års- eller rent av 20-årsåldern såsom den allena saliggörande valrättsåldern kan näppeligen finna något hållfast stöd i postulatet om folkrepresentationens egenskap att giva ett lödigt uttryck åt den politiska allmänmeningen.

Hela det ovanstående resonemanget är emellertid i närvarande stund av mera teoretiskt intresse. Ingen skall förneka, att förstakammardemokratiseringen är så kraftigt tilltagen, att inadvertenserna i det nya skemat icke från praktisk synpunkt synas påkalla någon skyndsam korrigering [1].

Om de nya bestämmelserna rörande första kammarens bildande yttrar justitieministern i anförandet till statsrådsprotokollet vid behandlingen av den stora författningspropositionen vid årets riksdag bl. a., att »de böra icke anses hava för framtiden avskurit möjligheten att taga under övervägande användningen av andra, med ett demokratiskt samhällsskick förenliga former för första kammarens bildande», och han exemplifierar satsen med ett påpekande därav, att »val av en mindre del av kammarens ledamöter genom kammaren själv eller genom riksdagen kunna komma i betraktande» [2]. Det är *kooptations*-institutet, självkompletteringen,

[1] Belysande är emellertid meningsmotsatsen vid årets riksdag angående frågan, huruvida tjugosjuårsåldern vid såväl landstingsmanna- som elektorsval bör grundlagsfästas eller endast erhålla allmän lags natur.

[2] Prop. n:r 358 s. 61. — Jfr Prop. n:r 34 vid urtima riksdagen 1918 nederst s. 55.

eventuellt i form av även andra kammarens medverkan, som här anbefalles till eventuell atanke.

Självkompletteringen tillämpades vid sammansättningen av den franska senaten 1875—84, i det att 75 av senatens 300 medlemmar utsågos av senaten själv. Institutet har vidare upptagits i den danska förstakammarorganisationen av år 1915. I den av justitieministern antydda utvidgade formen (*riksdagens* självkomplettering genom val av en övre kammare) har den fått plats i det förslag till det engelska överhusets reorganisation, som den för ändamålet tillsatta kommittéen med lord Bryce till ordförande utarbetat och förra året framlagt [1]. I den svenska riksdagen har tanken likaledes kommit till synes. D:r K. Hildebands motion vid lagtiman 1918 beredde plats åt densamma [2]. Och i kamrarnas debatter 1918 har den från åtskilliga håll ivrigt förfäktats. Även i svensk politisk litteratur kan man återfinna samma idé [3].

Utrymmet förbjuder en ingående behandling vid detta tillfälle av kooptationsinstitutet, dess grad av ändamålsenlighet och de olika former av dess organiserande, som äro tänkbara. Så mycket kan emellertid helt visst sägas, att en utbyggnad av reformen i denna riktning otvivelaktigt fullt skulle ligga i den huvudprincips fortsättningslinje, efter vilken vår första kammare är bildad. Förmenas de fataliga och därför stora valkretsarnas system vara ägnat att utmönstra kråkvinkelsynpunkterna vid valet, kan väl en dylik verkan i stegrad måtto tillskrivas systemets klimax: hela landet en valkrets [4]. Förmenas vidare valfunktionens överlämnande åt

[1] Tre fjärdedelar av överhusets medlemmar skulle väljas av underhuset fördelat i 13 »geografiska grupper», en fjärdedel av ett gemensamt utskott av båda husen.

[2] Se ovan s. 120.

[3] Se t. ex. Flodström, Under samhällets banér (1907) s. 40: 16 av första kammarens av Fl. föreslagna 120 ledamöter skulle utses genom proportionella val till halva antalet av första och till halva antalet av andra kammaren. T. Berg föreslår i Fris. ungdomsförbundets småskrift n:r 1, 1918 (Förstakammarproblemet I) första kammarens utseende genom en valkorporation bestående av hela riksdagen, sålunda första och andra kammaren tillsammanslagna.

[4] Här må ock erinras om frih. Adelswärds uppslag i hans tidigare omhandlade motion vid 1918 års lagtima riksdag: ett visst antal mandat kunde tillsättas av samtliga de olika länens elektorskollegier, verkande som en enhetlig valkorporation. »En sådan utväg skulle endast bli en ytter-

de högre kommunala organen på ett fördelaktigt sätt utöva inflytande på den övre kammarens politiska kvalitet, torde detta också kunna sägas om en anordning, som lyfter upp denna valfunktion till ytterligare ett högre självstyrelseplan.

Det bör i det hela alldeles givet fasthållas, att till allvarlig undersökning böra upptagas såväl detta som andra förslag till ytterligare »utbyggnader» på den nya demokratiska första kammaren i dess egen grundprincips anda. Förstakammarfrågan har visat sig vara hos oss som annorstädes ett av de svåraste bland de problem, som den konstitutionella rätten har att lösa. Det är visserligen, enligt mitt sätt att se saken, alldeles oriktigt att karaktärisera den nya första kammaren såsom blott en onyttig tvilling till den andra. Det strider bl. a. avgjort mot de analogislut, som man kan vara berättigad att draga från erfarenheten i Frankrike, Förenta staterna, Schweiz och Danmark. Men detta hindrar icke, att allt, som kan bidraga att åt tvåkammarriksdagens senat förläna en potentierad politisk förmåga och i övrigt är praktikabelt, har anspråk på att införlivas i organisationen.

Detaljerna i den ingångna författningskompromissen blekna inför det stora huvudfaktum: den fullständiga demokratiens genombrott. Vad som skett är sannolikt av en mera följdrik betydelse än någon tidigare politisk omvandling av senare datum än 1809. Det täler gott att jämnställas med det årets statsvälvning och överträffar till sin räckvidd både 1866 och 1909. Vi stå inför en alldeles ny epok av vårt offentliga liv.

Det faller icke inom ramen av denna uppsats att söka värdesätta demokratien i dess betydelse av den allmänna rösträttens makt över statsviljan. Här stå optimism mot skepsis. Jag vill i stället endast peka hän på det nödvändiga sambandet mellan statsinstitutionerna och det folkliga erkännandet av deras ändamålsenlighet. De förras reala betydelse vilar ytterst på det senares stöd. Där en klyfta dem emellan befäster sig, där händer det, att

ligare utveckling av det de större valkretsarnas system, som, efter vad erfarenheterna från främmande länder ge vid handen, utgör en av de allmännast tillämpade kvalitetsförstärkande instituten vid tillskapandet av en övre kammare.» Motionen s. 9.

mekanismen börjar gnissla och även de teoretiskt mest sinnrika former bliva verkningslösa. Men vidare: statens hela livskraft beror på — den naturligtvis, såsom allting, endast relativa — solidariteten mellan dess medborgare. Låt den statliga olusten i dennas ställe gro sig fast i folkdjupet, såsom den gör under trycket av inför allmänmeningen underkända statsinrättningar — och intet annat botemedel finnes till sist än att låta dessa efterträdas av andra, som stå i bättre överensstämmelse med folkets rättsuppfattning. En sådan reform får karaktären av en nödvändig hjälp. Den återgiver statsorganen deras effektivitet och den sänker statstankens rötter djupare och fastare; den främjar därmed de med staten försonade folklagrens känsla av gemensam förpliktelse i arbete och ansvar.

Det har uppenbarligen varit insikten i dessa ofrånkomliga sammanhang, som i vår egen författningskris till sist avvägabragt en hedersam uppgörelse mellan å ena sidan dem, som hållit före, att de folkliga kraven på vittgående förändringar icke bottnat i reala samhällsbehov, och å andra sidan dem, som förmena, att den väldiga demokratiska svallvåg, som krigets påfrestelser drivit fram, uppburits av något helt annat än endast artificiella stämningar. Vad särskilt första kammaren beträffar, så hade läget blivit sådant, att dess radikala demokratisering var den enda vägen till tvåkammarsystemets bevarande. Endast en på rent demokratisk grund uppbyggd övre kammare kunde tänkas i framtiden vidmakthålla en verklig auktoritet. Den gamla ordningen hade förlorat förmågan att förläna effekt åt tvåkammartankens intentioner.

Det vore emellertid en obotlig naivitet att föreställa sig allting gott och väl i och med den fullgångna demokratiens seger i vårt politiska liv. Ingen någorlunda omdömesgill anhängare av det demokratiska statsskicket gör så heller. Icke bringar demokratien i och för sig något himmelrike på jorden. Folkets röst är sannerligen icke Guds röst — lika litet som fatalets det är. Demokratiens nödvändiga komplement är därför en intensivt bedriven folkuppfostran, inriktande sig ej blott på det politiska förståndet utan också på den politiska moralen. Och därvid är det av maktpåliggande betydelse att inprägla i folkmedvetandet en hög uppfattning av den politiska — såväl som den kommunala — rösträttens natur. Demokratien

giver den enskilde medborgaren denna rösträtt icke till allenast ett maktmedel i tjänst hos hans eget eller hans samhällsgrupps intresse, utan som en skyldighet, den han har att utöva under det ansvarskännande medvetandet, att han förrättar en funktion i hela folkets och dess framtids tjänst.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

WILSON, FÖRENTA STATERNAS DIKTATOR. Presidentmakten i Förenta staterna har ju under en ganska lång period befunnit sig i en stigande kurva. Man kunde också på förhand antaga, att Wilsons presidentskap ej skulle innebära någon brytning gentemot denna utveckling. Dennes personliga ståndpunkt till frågan om ledningen i statslivet var redan före hans val till president väl bekant. Hans tidigare utpräglat parlamentariska sympatier hade i hans arbete Constitutional government av år 1908 ersatts av ett accepterande av den skedda maktförskjutningen. Liksom förut ansåg han emellertid, att statslivet alltjämt saknade den enhetliga ledning, som behövdes i varje stat, och förordade ett närmande av presidenten gentemot kongressen, vars arbete han borde leda efter de politiska principer, som han omfattade och som folket genom hans val auktoriserat. En närmare karakteristik av Wilsons teoretiska uppfattning är ej behövlig, då den för svensk publik är välbekant genom Rexius' framställning av »Presidentmaktens renässans i Förenta staterna».

Wilsons praktiska politik har gått ut på ett förverkligande av de idéer han utstakat, och världskriget har blott ytterligare skärpt den föregående utvecklingen. Wilson har blivit diktator — det är den slutsats, vartill professorn vid Virginiauniversitetet Lindsay Rogers kommit i en uppsats, »Presidential dictatorship in the United States» i *The quarterly review* (N:o 458, jan. 1919, s. 127 ff.). Förf. konstaterar, att Förenta staternas författning åsyftat att skapa ett jämviktstillstånd. Wilson hade emellertid själv redan som professor framhållit, att en häftig kris lätt kunde medföra ödesdigra följder, antingen därigenom att systemet bröts sönder eller därigenom att handlingskraften slappades. Wilsons profetia vore nu nära sin fullbordan. Hans politik hade som nämnts redan före kriget representerat en ännu påtagligare tendens i riktning mot ett stärkande av presidentens ställning än hans företrädares. Han framlade korta budskap, som samlade sig kring en enda fråga. Om kongressen tvekade, hotade han med en vädjan till den allmänna opinionen och gjorde en och annan gång allvar därav. Samverkan mellan kabinettets medlemmar och kongressens

utskott förekom i rätt stor utsträckning, liksom konferenser mellan presidenten och medlemmar av kongressen.

Rogers övergår därefter till en granskning av krigsårens erfarenheter. Under denna tid har i Förenta staterna genomförts en lagstiftning, som är utan motstycke i landets historia såväl genom sin vikt och den snabbhet, varmed besluten genomförts, som genom frånvaron av partipolitiska synpunkter, men arbetsresultatet kan dock ej jämställas med t. ex. det engelska parlamentets. Behandlingen av vissa lagförslag har dragit ut på tiden oerhört utan att presidenten kunnat nämnvärt åtgöra. En av orsakerna till den långsamhet, med vilken lagstiftningsarbetet trots allt fortskridit, är att söka i det tillstånd, vari lagförslagen befunnit sig vid deras framläggande. Ingen regering i Förenta staternas historia har utarbetat så många lagförslag som Wilsons, men vid utformandet av dessa har man ofta ej haft att tillgå verklig sakkunskap, en omständighet som sammanhänger med frånvaron av formellt initiativ för presidenten samt bristen på långvarig träning inom departementen i detta avseende. En ytterligare svårighet har legat däri att ministrarna ej haft tillträde till kongressen, varför denna ofta varit i saknad av nödiga upplysningar. Samarbetet med utskotten har ej kunnat ersätta denna brist. Wilsons personliga ingripande har medfört anmärkningsvärda framgångar, men det är dock ej hans inflytande över kongressen, som utgjort hans främsta styrka.

Presidentens betydande makt med avseende på de militära operationerna har givetvis under kriget avsevärt bidragit att stärka hans allmänna position, men dessutom har han fått en mångfald nya förvaltande befogenheter på viktiga områden: med avseende på värnpliktsfrågor, prisregleringar, organisationen av transportväsendet o. s. v. Hans makt är kanske på dessa områden ej större än den som utövas av t. ex. det engelska kabinettet, men i motsats mot detta är han fullkomligt oansvarig, och hans ministrar kunna ej avlägsnas annat än genom laga dom. Förenta staterna lever, kan man säga, under en oansvarig exekutiv diktatur.

Rogers anser, att Wilson infriat det mesta av de högt ställda förväntningar man haft på honom, men att han dock ej i allo gjort detta. Wilson har ej velat delegera något av sin makt åt kraftfulla personligheter omkring sig, utan han vill själv slutgiltigt bestämma i alla viktigare ärenden, vilket ej alltid varit gynnsamt för snabbheten i avgörandena. Han är också mera otillgänglig än de flesta av sina företrädare och är otålig mot kritik. Det är därför ej så märkvärdigt, om man haft åtskilligt att anmärka om tidsutdräkt och ibland också försummelser på olika områden, framför allt skeppsbyggeriet, luftflottan och det grova artilleriet. Folket har ej heller haft möjlighet till en verklig kontroll över ärendenas skötsel genom kongressen, och denna har visat sig otålig och otillfredsställd.

Kongressen har också upprepade gånger begärt att få utöva en viss kontroll. I juli 1917 anhöll den att få tillsätta en kommitté för att undersöka utgifterna för krigsförvaltningen, men Wilson opponerade, emedan härigenom möjligheten för honom att leda kriget skulle försvåras. Ansvaret kunde ej delas. Presidentens invändningar medförde också att planen förföll, och i maj 1918 utsträcktes hans makt i själva verket ytterligare genom den befogenhet han då fick att företaga administrativa omorganisationer, där det visade sig nödigt, och detta utan att kongressens kontrollbefogenheter samtidigt utsträcktes. Ej heller de förslag som framlagts om tillträde till parlamentets debatter för medlemmarna av kabinettet samt för vissa kommittéordförande ha förverkligats. Avsikten med dessa förslag var tydligen att åstadkomma en närmare samverkan mellan regering och kongress, liksom frågan om en kontroll över den exekutiva makten till en viss grad skulle vunnit sin lösning genom en dylik förändring.

I utrikespolitiken är presidentens ställning autokratisk. Redan den mexikanska politiken och förhållandet till Syd- och Mellanamerikas stater skötte Wilson på egen hand utan inblandning av kongressen. Senaten blev tillfrågad blott om det gällde formliga fördrag, och ej ens i sådana fall var Wilson alltför nogräknad. Också utrikespolitiken under kriget har han själv lett. Om han önskat, hade Lusitania- eller Sussex-affären kunnat leda till krig. Han framlade sitt fredsförslag i december 1916 utan att ha rådgjort med någon annan än ett fåtal intima vänner, och underhandlingarna med de europeiska regeringarna omhänderhades av hans närmaste personlige vän överste House. Avbrytandet av de diplomatiska förbindelserna med Tyskland meddelades till kongressen, men utan att Wilson anhöll om dess gillande av detta steg. Krigsförklaringen beslöts däremot av kongressen på hans förslag. Men vid förhandlingarna med Tyskland före stilleståndet och tillsättandet av de amerikanska underhandlarna tillfrågades ej senaten. Också »de 14 punkterna» representerade Wilsons egen politik. Lindsay Rogers' slutomdöme om den amerikanska utrikespolitiken blir, att den sköts fullkomligt lika odemokratiskt som den europeiska och att diplomatien är ungefär lika hemlig.

Wilson skrev själv 1908, att om presidenten riktigt uttolkar nationens tanke och energiskt arbetar för dennas förverkligande, så är han oemotståndlig. En president, som landet hyser förtroende till, kan ej blott leda det utan dana det efter sina egna synpunkter, och det är just detta som Wilson gjort. Han har fattat sin uppgift som den amerikanska demokratiens ledare så, att han ej vid beslutens fattande frågat sig, vad den allmänna opinionen för ögonblicket skulle önska av honom eller ens vad den skulle kunna antas önska, om den kände till alla fakta, utan han har följt sin egen personliga uppfattning, och han har därvid tagit hänsyn till opinionen blott så till vida att han sökt följa en kurs, som han kunde antaga till sist skulle vinna gillande. Den allmänna

opinionen har i själva verket gillat presidentens diktatur i Förenta staterna. Denna omständighet gör emellertid ej, att denna diktatur är mindre verklig, den är blott mindre oroande än den eljest skulle vara.

DEN ENGELSKA VALREFORMEN 1918. ALLMÄN RÖSTRÄTT, STRIDEN OM DE PROPORTIONELLA VALEN. Året 1918 betecknar som bekant en märkespunkt i engelsk statsrättslig utveckling genom den rösträttsutvidgning, som vidtagits, och som innebär ett accepterande av den allmänna rösträttens idé. Valmanskåren har genom denna reform fördubblats, i det att till de tidigare 8 miljonerna manliga väljare kommit ytterligare 2 miljoner män samt dessutom 6 miljoner kvinnor. Även formerna för reformförslagets framläggande äro märkliga. Det var en av underhusets talman tillsatt kommitté, i vilken han själv satt som ordförande, bestående av 5 lorder och 27 underhusledamöter, som utarbetade det ursprungliga förslaget, och regeringen tog av hänsyn till borgfreden ej ståndpunkt till detsamma på vanligt sätt utan inskränkte sig till att efter de av kommittén utstakade riktlinjerna utarbeta ett lagförslag, som framlades för husen den 15 maj 1917. Efter en konflikt mellan husen om den proportionella valmetoden bragtes reformen i hamn den 6 febr. 1918. Efter P. Vauchers redogörelse i *Revue des sciences politiques* (T. XL: II, 15 oct. 1918, s. 161 ff.) skall här ges en kort antydan om reformens huvudsakliga innebörd.

Principiellt innebär den tydligen en fullkomlig omkastning. I stället för censusrösträtten har kommit allmän rösträtt för alla 21-åriga män, som 6 månader bott i valorten. En rest av den gamla principen står emellertid kvar i suppleringsbestämmelsen om rösträtt för den, som innehar en lokal för rörelse eller yrke med ett hyresvärde om minst 10 pund sterling samt för den, som tillhör ett college vid ett universitet. För dessa kategorier tillåtes alltjämt rösträtt i 2 valkretsar, en bestämmelse, som emellertid ej spelar större praktisk roll, då alla val försiggå på samma dag. En ny diskvalifikationsgrund har tillkommit: värnpliktsvägran. Å andra sidan har valrättsåldern för dem, som deltagit i kriget (samt för handelsflottans personal och fiskare) nedsatts till 19 år. — Efter åtskilliga debatter antogs också rösträtt för 30-åriga kvinnor med stor majoritet.

Större meningsskiljaktigheter väckte frågan om de förändringar beträffande fördelningen av mandaten, som företogos på grund av de stora olikheterna mellan invånareantalet i olika valkretsar. Medeltalet invånare i varje valkrets bestämdes till 70.000, men ganska stora avvikelser ha fått kvarstå, bl. a. på grund av historiska förhållanden. Londons City med 17,300 inv. har sålunda t. ex. 2 representanter och Lloyd Georges valkrets, staden Carnavon, har skonats. Antalet medlemmar i underhuset ökades från 670 till 707. Ökningen faller dels på universiteten, som fått 6 nya repre-

sentanter, dels på städerna, som fått 36 nya (320 i st. f. 284), under det att landsbygdens representation minskats med 5 (372 i st. f. 377). Ökningen gäller så gott som uteslutande England (med frånräknande av universiteten 485 i st. f. 456), nästan icke alls Skottland (71 i st. f. 70) eller Wales (35 i st. f. 34), och Irlands representation är oförändrad (101), fastän den borde avsevärdt minskats, om enbart invånareantalet varit utslagsgivande (Irland får en representant för 43,000 inv.).

Valförfarandet sönderfaller liksom tidigare i nomineringen och omröstningen i de omstridda valkretsarna, skilda åt genom en vecka, men samtidigt i hela landet.

Den mest omstridda punkten i hela reformen var frågan om införandet av proportionella val. Under inflytande av proportionalismens terrängvinster i utlandet samt i vissa kolonier såsom Tasmanien och Sydafrika hade i England bildats en särskild förening för att arbeta för införandet av proportionalval med lord Courtney som ordförande. Lord Grey hörde också till reformens förespråkare, och en kunglig kommittè tillsattes för att undersöka frågan. Den sedermera av talmannen tillsatta kommittén föreslog också, att ungefär 100 av underhusets medlemmar, representanter för universiteten samt vissa städer, skulle väljas proportionellt. Den valmetod som förordades var Hare's metod med en mindre förändring, det s. k. »single transferable vote». Väljaren kunde rösta på flera, men skulle i kanten på röstsedeln medelst ett nummer angiva, i vilken ordning han önskade se dem valda. Till en början skulle vid sammanräkningen hänsyn blott tagas till första namnet. Om någon fick en röstmängd minst lika med valkvoten, förklarades han vald, och ett eventuellt överskott fördelades jämnt mellan dem, som stodo på andra plats o. s. v. (i st. f. att man vid den oförändrade Hare'ska metoden upphör att taga hänsyn till kandidaten nummer ett i samma ögonblick han uppnått valkvoten, ett förfarande som tydligen kan medföra att tillfälligheter spela avsevärd roll). Men ej nog härmed, utan ett till en viss grad analogt förfarande, det s. k. »alternative vote», föreslogs i alla enmansvalkretsar, så snart mer än två kandidater uppställts. Även här skulle valmannen ange, i vilken ordning han önskade kandidaterna valda, en anordning, varigenom man skulle vinna, att man erhöll en representant, som verkligen representerade majoriteten. Kommittén var enhällig i fråga om proportionalvalen, men regeringen beslöt icke dess mindre att lämna parlamentsledamöterna full frihet i frågan. Lloyd George var personligen motståndare till nyheten. Partibanden voro helt lösta, blott med det undantag att samtliga irländska nationalister voro anhängare av reformen. Till förmån för denna anfördes i huvudsak rent praktiska motiv. Man såg häri ett värn mot en hotande revolutionär våg efter kriget. Lantmännen ville därigenom skydda sig mot en överflygling från stadsintressenas sida. Partistriderna skulle bli mindre hätska, majoritetsomkastningarna ej så häftiga. Man kunde också hoppas att

häri finna ett stöd för »det brittiska väldets konsolidering»: all erfarenhet hade visat, att extremt separatistiska rörelser gynnats av majoritetsvalen men mildrats genom proportionalvalen; den irländska separatismen förmenades aldrig ha kunnat vinna en sådan styrka under en proportionell valmetod. Motståndarna replikerade, att metoden vore invecklad. De stora valkretsarna skulle medföra ökade skyldigheter att deltaga i valarbete och möten såväl för kandidater som för valmän och skulle härigenom öka yrkespolitikernas inflytande. Man menade slutligen också, att genom proportionalvalen en arbetsduglig majoritet skulle omöjliggöras och parlamentet paralyseras.

Underhuset avslog med stor majoritet upprepade gånger den föreslagna reformen. Däremot antogs egendomligt nog med en rösts majoritet alternative vote. Lorderna antogo å andra sidan proportionalvalen med 142 röster mot 42, med det tillägg, att även lantvalkretsar med minst 3 representanter skulle välja proportionellt. Genom ingripande av regeringen företogs en kompromiss, varigenom lagförslaget accepterades i den form det antagits av underhuset, men en ny kommitté tillsattes för att framlägga ett ändrat förslag om proportionalval beträffande ett hundratal mandat, lika många på land och i stad. Det förslag, som i april 1918 framlades av kommittén, avslogs dock av underhuset med 166 röster mot 110, varvid emellertid åtskilliga inflytelserika talare, bland dem Asquith, Addison och Hugh Cecil yttrat sig för reformförslaget, som nog ej kan betraktas som definitivt avfört från diskussionen.

DANSK PARLAMENTARISM BEDÖMD AV EN TYSK. Sista häftet av *Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im deutschen Reiche* (Jahrg. 43, 1919, h. 1, s. 67 ff.) innehåller en längre uppsats av professor A. H. Hollman angående »Die neue Verfassung und die Entwicklung des Parlamentarismus in Dänemark». Efter en redogörelse för »den danska författningskampen och utvecklingen till parlamentarism» skildras den senaste radikala författningsreformens genomförande. Resultatet karakteriseras som folketingsparlamentarism i förbindelse med en övre kammare ägnad att utöva ett modererande inflytande, men utan möjlighet att förhindra en behövlig reformlagstiftning. Slutligen redogöres för de senaste valen. Förf. uttalar från tysk synpunkt sin tillfredsställelse med att det radikala partiet, som uppehållit en strängt neutral ståndpunkt, erhållit majoritet, men framhåller å andra sidan, att det aldrig existerat någon fara för Danmarks neutralitet. Intet danskt parti har varit motståndare till denna.

NYARE SVENSK STATSRÄTTSLIG LITTERATUR.

Till vårens val ha utsänts en del populära redogörelser för den nya rösträtten, Oscar Olssons »Svenska folkets valhandbok med översikt av riksdagsordning och kommunalförvaltning» (Sthm

1919, 220 s., pris 2: 50, inb. 3: 50), nya upplagor av kommunallagarna av HAMMARSKJÖLD (7 uppl., Sthm 1919, pris inb. 12: 50), ALDÉN (4 uppl., Sthm 1919, pris inb. 2: 75) och BERNHARD ERIKSON (2 uppl., 158 s., Sthm 1919, pris 2: —, inb. 3: —) samt en liten broschyr »*Inför vårvalen 1919*. Råd och anvisningar till valförrättare och valmän utarbetade på föranstaltande av civildepartementet. Jämte lagen av den 25 febr. 1919 med vissa föreskrifter om val under våren 1919 av kommunal-, municipal- och stadsfullmäktige samt av landstingsmän samt formulär till valprotokoll» (Sthm 1919, 51 s., pris 0: 25).

I *Svenska stadsförbundets tidskrift* (1919, s. 6—18) har docenten NILS HERLITZ lämnat en instruktiv redogörelse för »Den kommunala rösträtten» samt för de i samband därmed beslutade garantierna. *Forum* innehåller dels (1919, s. 74—75) »Ett inlägg i frågan om en gemensam valdag för hela riket vid val till andra kammaren och landstingen» av landshövding WALTER MURRAY, som för landsbygdens räkning förordar valets utsträckande till flera dagar, möjligen en hel vecka, samt små valdistrikt, i glest bebyggda trakter därjämte röstavgivning på olika platser i distriktet olika dagar, dels (1919, s. 49—51) en uppsats av K[NUT] P[ETERSSON], »Antiparlamentarism i grundlagarna», som med hänvisning till engelsk praxis och behovet av en stark regering påyrkar strykandet ur riksdagsordningen av förbudet mot statsrådens deltagande i utskottsarbetet.

Fil. d:r HJALMAR HARALDS har i *Finsk tidskrift* (1918, s. 359—385) fortsatt sin framställning av intresserepresentationen med en undersökning av «den tekniska möjligheten», som ger en antydan om olika utvägar att ordna en representation i enlighet med intresserepresentationens idéer. Först behandlas intresseval vid tvåkammarsystem, varvid de i Sverige förra året framlagda förslagen ventileras, därefter dess apterande vid enkammarsystem, då förf. tänker sig en del av kammaren utsedd genom allmän rösträtt, en del genom val efter intressegrupper. I en efterskrift skisseras andra lösningar, som ligga i samma linje men mindre avvika från de nuvarande representationsformerna, dels rådgivande intresserepresentationer vid sidan av den allmänna rösträttens parlament, dels klassvis verkställda val, men med iakttagande av att antalet representanter för varje klass sättes i relation till antalet personer, som tillhöra klassen.

De nordiska interparlamentariska grupperna ha i slutet av år 1918 börjat utgiva periodiska meddelanden, som redigeras omväxlande i de tre nordiska länderna. De båda första häftena »*Meddelelser fra de nordiske interparlamentariske Grupper*» innehålla meddelanden från interparlamentariska byrån samt korta översikter över lagstiftningsarbetet i Danmark, Norge och Sverige.

Slutligen må omnämnas en kort uppsats i *Forum* (1919, s. 38—40) av K[NUT] P[ETERSSON] med titel »Aktuella engelska författningsspörsmål», innehållande en redogörelse för det innehållsrika kommittéförslag, som den år 1917 tillsatta »Machinery of

government committee» nyligen avgivit. Kommittén föreslår bl. a. ett fixerande av antalet medlemmar i kabinettet till 10 à 12, en reformering av departementsindelningen efter mera rationella grunder, inrättandet av sakkunniga »råd» vid sidan av departementen, en omläggning av utskottsväsendet efter amerikanskt eller franskt föredöme, inrättande av ett särskildt »utredningsdepartement» o. s. v.

K. T.

II. Statistik och ekonomi.

FOLKRÄKNINGARNA OCH YRKESSTATISTIKEN. Den 31 december 1920 stundar en ny folkräkning. I Sverge är ju en sådan icke något större evenemang. Allmänheten (som räknas) märker därav föga. Källorna för folkräkningen utgöras nämligen som väl bekant, av församlingsboksutdrag, som av pastorsämbetena insändas till Statistiska Centralbyrån. Någon egentlig folkräkning äger sålunda alls ej rum. Metoden är billig och i flera avseenden förträfflig. Den stora och dyrbara apparat, som i de flesta andra länder måste organiseras för att genomföra en verklig personräkning inom loppet av några timmar, slipper man ifrån hos oss; på många punkter bli uppgifterna det oaktat lika pålitliga, på några till och med pålitligare än vid direkt räkning. I flera hänseenden är det också en fördel att man vinner kunskap om den rättsliga befolkningen, i stället för den ortsnärvarande eller bofasta befolkningen. På ett par punkter har vårt folkräkningssystem dock synnerligen kännbara svagheter. Framför allt framträder denna svaghet hos de statistiska uppgifterna rörande *familjeförhållanden* och rörande *yrkesförhållanden*.

Vad beträffar familjestatistiken så har denna ett avsevärt vetenskapligt, men även ett stort politiskt intresse. Befolkningsläran blir aldrig annat än halvfärdig och befolkningspolitiken utan varje grundval, såvida en ordentlig familjestatistik ej finnes. Och i Sverge är det verkligen illa beställt härmed. Fundamentalfrågor sådana som den vilka yrken, vilka befolkningslager, uppvisa de barnrikaste familjerna är, det för Sveriges vidkommande icke möjligt att direkt besvara. Endast på indirekt väg har man kunnat i någon mån utföra ett studium härav, och då de indirekta vittnesbörden tala än i en riktning, än i en annan eller i varje fall äro rätt svårtydda, gå meningarna också i sär, så att man får bevittna huru en del forskare hålla före, att fruktsamheten inom äktenskapet i första hand sammanhänger med vissa rasegenskaper, medan andra, bl. a. stödjande sig på fakta beträffande andra oss närstående länder t. ex. Danmark, förmena, att det är de sociala och ekonomiska förhållandena som äro de bestämmande. — Familjestatistikens stora betydelse för den statistiska forsk-

ningen är det för övrigt ej nödvändigt att här närmare belysa, då den torde vara allmänt erkänd, varom vittnesbörd kan erhållas bland annat i referaten för det internationella statistiska institutets förhandlingar. Skulden till att Sverge är så ogynnsamt ställt på detta område ligger helt och hållet i vårt folkräkningssystem, vilket icke tillåter upptagande av data rörande annat än *hemmavarande* familjemedlemmar.

I lika mån som familjestatistiken, och framför allt i kombination därmed har yrkesstatistiken ett betydande vetenskapligt intresse, därtill ett politiskt (t. ex. i samband med valstatistiken), men också ett övermättan stort praktiskt intresse. Att våra svenska folkräkningar lämna mycket övrigt att önska beträffande yrkesstatistiken är så allmänt erkänt, att det här knappt lönar sig att gå in därpå. Det trängande behovet av genomgripande reformer på detta område framgår av bl. a. av hrr Nilsson i Tånga och Osberg till såväl 1918 års som 1919 års riksdag ingivna motioner rörande en allsidig utredning, om på vilket sätt detta behov må kunna bäst tillgodoses, liksom det vitsordas av i anledning av dessa motioner från Statistiska Centralbyrån, Kommerskollegium och Socialstyrelsen inhämtade yttranden. Sålunda anför Kommerskollegium bl. a. följande: »Allmänt känt är, att saknaden av tillförlitliga uppgifter angående befolkningens yrkesfördelning är den kännbaraste brist som vidlader Sveriges statistik. Villigt erkännes, att den senaste folkräkningens yrkesredovisning utvisar avsevärda förbättringar vid jämförelse med föregående, men nekas kan icke, att densamma endast i mycket ofullkomlig grad förmår motsvara de krav, som böra ställas på modärn yrkesstatistik. Och dock är en sådan ovedersägligen av den betydelse i såväl vetenskapligt och framför allt praktiskt administrativt hänseende, att ett kulturland icke utan allvarsam olägenhet kan undvara densamma.» I detta yttrande instämde andra kammarens femte tillfälliga utskott vid riksdagen 1918 och nämnde alternativt tvenne tillvägagångssätt, varigenom bristen kunde tänkas bliva avhjälpt. Det ena av dessa går ut på att man, såsom av Centralbyrån föreslagits, bygger vidare på det nuvarande folkräkningssystemet och söker åstadkomma delvisa förbättringar rörande insamling och bearbetning av materialet. Det andra sättet, som förordades av motionärerna samt även av Kommerskollegium och Socialstyrelsen, består i anordnandet av en särskild yrkesräkning. På hemställan av utskottet beslöt andra kammaren att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en utredning i ärendet. Egendomligt nog avslogs emellertid motionen av första kammaren, vilket beslut ytterst torftigt motiverades, men, om man skall våga hasardera en förmodan, väl ytterst bottnade i en önskan från kammarens sida att icke föregripa Statistiska Centralbyråns egen utredning och framställning i ämnet. Då emellertid Centralbyrån redan förklarat sig för alternativet att bygga vidare inom ramen för det gamla systemet, och väl för övrigt, trots sina stora och erkända förtjänster om Sveriges statistik, väl näppe-

ligen så som en kommitté av sakkunniga besitter den auktoritet, som fordras för att inom riksdagen vinna gehör för ett så dyrbart företag som en särskild yrkesräkning, så innebär första kammarens beslut ett standpunktstagande, som det är att hoppas att kammaren innevarande riksdag skall revidera, i det den ställer sig lika objektiv som andra kammaren.

I sakfrågan må det tillåtas oss att framhålla en del synpunkter, vilka, ehuru endast ett fåtal av många lätt anförda, likväl äro av den betydelse att de förtjäna särskilt omnämnas. Först vilja vi då som vår mening pointera, att det svenska sättet för utförande av folkräkningar har, förutom sin relativa prisbillighet, en hel del positiva fördelar med sig, som det icke är anledning prisgiva: det bör absolut icke slopas. För övrigt kan ifrågasättas om så mycket vore vunnet för yrkesstatistiken genom övergång till folkräkningar efter kontinentalt mönster. Vid en sådan räkning skola många andra data än yrkena upptagas, och då det finns en gräns för vad man kan upptaga i ett frågeformulär, bleve nödvändigt yrkesuppgifternas fulständighet lidande härpå, vilket också torde vara orsaken, varför även i länder där verkliga folkräkningar företagas dock vid sidan därav särskilda yrkesräkningar äga rum. Å andra sidan kan aldrig en verkligt god yrkesstatistik erhållas inom ramen för det hittills praktiserade systemet. Även om man kunde göra yrkesuppgifterna i församlingsböckerna tillförlitliga och up to date vid folkräkningsterminen, vartill vi tillsvidare ställa oss skeptiska, så bli dessa yrkesuppgifter dock icke vad man vill åt i yrkesstatistiken. En modärn yrkesstatistik förutsätter nämligen rätt detaljerade uppgifter icke blott om huvudyrket, dess karaktär och art, utan även om ställning i yrket (om självständig företagare; om anställd och i vilken egenskap m. m.), vidare om bisysselsättning m. m., allt sådana, som endast kunna vinnas genom *personliga* uppgifter från befolkningen, eventuellt kontrollerade genom uppgifter från arbetsgivarna. Härtill kommer vidare, att den egentliga yrkesstatistiken lämpligen bör grunda sig på den ortsnärvarande, ej på den rättsliga befolkningen. Då det gäller yrke och sysselsättning bör givetvis befolkningen räknas på arbetsplatserna, ej i hemförsamlingen, som ofta är belägen rent av i en annan landsända.

Slutligen kunde vid en särskild yrkesräkning familjestatistiska data även upptagas, och behöver man då ej inskränka sig till uppgifter angående hemmavarande familjemedlemmar, utan även t. ex. bestämma antalet i familjen över huvud födda barn, hemmavarande såväl som självförsörjande, levande såväl som döda. Man skulle alltså, genom anordnande av en särskild folkräkning, med huvuduppgift att bilda grundvalen för en tidsenlig yrkesstatistik, kunna komplettera den övliga folkräkningen på de punkter, där denna icke förmår ge behövliga upplysningar, särskilt då rörande familjeförhållandena.

Att en utredning av den art som av motionärerna begäres är högst önskvärd torde vara uppenbart. Särskilt bör den statistiska

vetenskapens representanter, vilka äro bland den administrativa statistikens förnämsta avnämare, vara angelägna om ett ord med i laget. Den omständigheten, att den svenska befolkningsstatistiken från deras sida röner förtjänt erkännande, hindrar icke att vid 1920 års folkräkning betydelsefulla reformer kunna vara önskvärda.

S. D. W.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

Nyström, J. F.: *De nordiska ländernas statskunskap.* Tredje uppl. Stockholm 1918. 368 s.

Några månader före sin under fjoråret timade död utgav lektor J. F. Nyström en ny upplaga av sitt arbete »De nordiska ländernas statskunskap», liksom de föregående upplagorna på grundval av professor W. E. Svedelius' »Anteckningar för de akademiska examina i statskunskap». Med en viss rätt kunde han utesluta Svedelius' namn å titelbladet, enär få partier av »Anteckningarna» stå kvar oförändrade.

Emellertid framstår arbetet fortfarande i viss mån som representant för en äldre lärobokstyp både i fråga om förtjänster och brister. Med sin rikedom på väl avvägda uppgifter är boken i hög grad användbar vid de akademiska studierna, särskilt inom de juridiska fakulteterna, på samma gång den genom sin överskådlighet förträffligt lämpar sig som uppslagsbok för den politiskt intresserade allmänheten. Å andra sidan skönjer man för litet av det pulserande liv, som råder inom alla dessa offentliga institutioner, vilkas struktur författaren ger oss. En handbok av helt annan typ möta vi i Rudolf Kjelléns förträffliga arbete »Sverige», som ingår i denne författares serie av politiska handböcker. Här är begreppet statskunskap annorlunda fattat och i följd därav stoffurvalet ett annat. Har Nyström velat visa oss omkring i byggnader med många rum, av vilka de flesta nyligen undergått en mer eller mindre genomgripande restaurering, så har Kjellén fört oss ut i ett landskap med skiftande vegetation, där åldrande träd mitt bland kraftigt växande ungskog vittna om vad som lutar mot fall och vad som hör framtiden till. Båda visa oss samhället, sådant det har varit och sådant det är, den senare låter oss dessutom ana framtidens samhälle.

Lätt torde man inse, att handböcker av den kjellénska typen ej så lätt förlora sin aktualitet som arbeten av det andra slaget. I betraktande av de genomgripande restaureringsarbeten, som nu äro å bane med avseende på de svenska och finska samhällsbyggnaderna löper Nyströms rent deskriptiva framställning fara att inom kort bli föråldrad, vilket ej hindrar, att flera partier i förra upp-

lagan av handboken redan under fjoråret voro starkt i behov av en omarbetning. Bland nyheterna må nämnas den omarbetade framställningen av den svenska centralförvaltningen samt redogörelser för vår nya värnpliktslag och den svenska riksstatens nya uppställning, varvid emellertid det moderna systemet med tilläggsbudget för löpande år förbigåtts, ehuru det tillämpades redan år 1917. Den danska författningsrevisionen av år 1915 har naturligtvis gjort, att redogörelsen för Danmarks nuvarande statsrätt fullständigt omarbetats. Däremot har författaren endast i förbigående berört det finska förslaget till regeringsform av 1917, vilket är att beklaga, då dess i många avseenden intressanta bestämmelser i huvudsak övergått till de senare förslagen.

Två tredjedelar av Nyströms arbete äro reserverade åt Sverige. På sina ställen äro uppgifterna något vilseledande, och förefintligheten av luckor är lätt att påvisa. Särskilt förbigås institutioner och förhållanden, som utvecklat sig vid sidan om den skrivna lagen. Ej ett ord nämnes om den viktiga »statsrådsberedningen», och när författaren, följande grundlagens ord, säger, att ämbetsmännen med vissa i § 35 R. F. nämnda undantag ej kunna avsättas utan laga rannsakning och dom och ej heller utan ansökan förflyttas, så torde det för den oinvigde vara av vikt att få veta något om den praxis, som vid sidan om grundlagen härutinnan utbildat sig. De tillfälliga utskotten, vilkas betydelse varit i stigande, avfärdas alltför knapphändigt. — Å sid. 18 förbigås de stadganden om kvinnas tillträde till statstjänst, som återfinnas i § 28 R. F., medan stadgandena rörande nationalitet och religion i samma § omtalas. — Helt allmänt säges å sid. 22, att den är skattskyldig till kommunen, som enligt riksdagens beslut erlägger bevillning till staten. Här förbises, att för lantkommunens vidkommande den kommunala skattskyldigheten för fastighet ej fullständigt sammanfaller med skyldigheten att för samma fastighet erlägga bevillning. — Det är ej de kommunalt rösträttigade, som upprätta förslag till radmansbefattning i Stockholm, utan endast den manliga delen av dessa. — Kvinnor voro ej valbara till landsting före 1918 års riksdagsbeslut. Författaren tyckes vara av annan mening å sid. 28. — I kapitlet om statsskickets utveckling efter 1809 säges, att den år 1789 inrättade Rikets allmänna ärendens beredning hade att preliminärt behandla frågorna, innan de föredrogos i statsrådet. Det var dock endast vidlyftigare frågor, som i denna form förbereddes. — Sid. 182 talas om tillförordnad regering, för den händelse konungen går i fält eller till avlägsnare *ut*rikes orter reser. Skall naturligtvis vara *in*rikes (samma feltryck finnes i föregående upplaga). — Olämpligt synes vara att tala om fyraårsperiod för exempelvis valet av tryckfrihetskommitterade, när det förut sagts, att förslaget om utsträckning av valperioden för 2 kam. endast förklarats vilande men ej slutgiltigt antagits.

Kvinnans tillträde till de flesta ämbetena i Norge borde ha berörts å sid. 277. — Framställningen å sid. 330 synes utga ifrån, att den danske konungen fortfarande skulle kunna utfärda en pro-

visorisk finanslag utan att formellt bryta mot grundlagen. Efter 1915 års grundlagsändringar håller detta påstående ej streck, då den nya författningens § 48 uttryckligen betecknar provisoriska finanslagar såsom grundlagsstridiga, vilket särskilt framhålles av Sigfrid Wallengren i hans bekanta arbete om den danska författningsrevisionen. — I samband med redogörelsen för den danska rösträttens utvidgning borde ha framhållits, att valåldern succesivt sänkes under övergångstiden.

De här framställda anmärkningarna avse ej att förringa det föreliggande arbetets stora värde. Emellertid måste särskilt stränga krav ställas på en dylik handbok, ej minst därför, att dess uppgifter ofta okritiskt upptagas av författare till handledningar av mera populär art.

Med vemod erinrar man sig, att den politiske författare, vars namn läses å titelbladet och som genom sitt skriftställeri inlagt sa stora förtjänster om det statsvetenskapliga studiet i vårt land, ej mer finns i livet. Han blir svår att ersätta, när en gång nya upplagor av hans välkända handböcker i statskunskap skola utgivas.

J. E. Nilsson.

Gustav Cassel: *Theoretische Sozialökonomie* (Leipzig 1919). — XII + 582 sid. — M. 28: —; bunden 32: —.

Det har länge varit bekant, att professor Gustav Cassel i samverkan med professor L. Pohle i Leipzig förberedde utgivandet av en större lärobok i nationalekonomi på tyska språket. »Lehrbuch der allgemeinen Volkswirtschaftslehre» utgör den gemensamma titeln på detta arbete, vars första ekonomiskt-historiska och sociologiska band författas av Pohle. Andra bandet föreligger sedan en månad i bokhandeln under den här ovanföre angivna undertiteln.

I ett kort förord till sin nya lärobok utvecklar prof. Cassel sitt program som forskare och undervisare i teoretisk nationalekonomi. Detta program är lika modernt-radikalt i fråga om författarens ståndpunkt till den vetenskapliga doktrinen, som det i sina konsekvenser måste verka konservativt i fråga om hans ställning till de näringspolitiska, socialpolitiska och skattepolitiska frågor för dagen, för vilkas vetenskapliga behandling den teoretiska grundläggningen givetvis alltid blir avgörande.

Programmet går ut på, att läran om värdet bör helt utmönstras ur ekonomiläran och läran om priserna göras till det grundläggande. Eftersom priset mätes i penningenheten, blir penningteorins uppgift då endast att visa, huru upprätthållandet av en viss kvantitativ begränsning eller »knapphet» vid ett folkhushålls förseende med betalningsmedel utgör förutsättningen för den allmänna prisnivåns oföränderlighet. Önskvärdheten av jämvikt mellan tillgången på pengar och tillgången på varor betraktar C. emellertid såsom »eine wesentlich ökonomisch-politische Frage, in der

grosse Interessen einander gegenüber stehen, und die die ökonomische Theorie nicht zu entscheiden hat» (s. 441).

Med förklaringen av prisfenomenen och deras sammanhang samt förutsättningarna för och konsekvenserna av prisförändringarna upphöra de strängt vetenskapliga uppgifterna för den teoretiska forskningen. Vid deras lösning kräves ett visst abstrakt behandlingssätt. I första hand bortses från den föränderlighet som i själva verket utmärker det ekonomiska samhällslivet i praktiken och baseras teorien på den förenklande förutsättningen, att produktionen fortlöper oföränderligt till art och omfattning. Genom en dylik abstraktion underlättas förståelsen av de fundamentala betingelserna för det ekonomiska livet. Därefter blir det även lättare att förstå villkoren för en kvantitativt tilltagande folkhushållning. Att taga ståndpunkt till »ob eine quantitative Vergrösserung der Wirtschaft und speziell der Produktion auch von einem tieferen ethischen oder ästhetischen Gesichtspunkt als wirklicher Fortschritt anerkennt werden kann, ist wohl an sich eine interessante und praktisch wichtige Frage, die aber nicht zu der Domäne der reinen theoretischen Ökonomie gehört» (s. 28).

Det ekonomiska framstegsarbetet kommer sålunda att gå ut på 1) att vidmakthålla nationalförmögenheten, 2) att öka den med någon procent årligen, 3) att tillgodose konsumtionen i en med konsumenternas antal växande omfattning.

»In der gleichförmig fortschreitende Wirtschaft ist die Leitung der Produktion im allgemeinen und speziell die Verteilung der Produktionskräfte auf die drei verschiedenen Hauptaufgaben der Produktion unveränderlich» (s. 32).

Vikten av att tillämpa ett abstrakt betraktelsesätt i den nationalekonomiska teorin är sedan länge allmänt erkänd. Den begränsning av den teoretiska samhällsekonomiens omfång och innehåll, som C. företräder, medför även vissa fördelar. Tvänne sådana framhåller C. redan i förordet. För det första underlättas därigenom överblicken över forskningsgebitet och koncentreras uppmärksamheten på de viktiga problem, som falla inom det sålunda begränsade området. Denna fördel har tidigare betonats av flera moderna teoretiker, bl. a. av *Schumpeter* Wesen und Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie (1908). — I fråga om de viktigaste teoretiska problemen gör sig denna fördel tyvärr gällande blott i den mån deras slutliga lösning är att finna inom det sålunda begränsade gebitet. — För det andra innebär begränsningen på samma gång, att allting blir mycket förenklat, vilket C. med skäl väntar bereda många studerande glädje. De komma ifrån den tråkiga värdeläran och de svåra begreppen gränsnytta, gränsproduktivitet m. m. Och i alla fall kunna de erhålla en nog så god kännedom av lagarna för vårt ekonomiska liv, om vilket det med en viss rätt kan sägas, att allting där har sitt pris.

Med värdeläran skulle den vetenskapliga ekonomien emellertid uppge alla anspråk på att räknas till de moraliska vetenska-

perna. En sådan brytning med nationalekonomiens klassiska traditioner och bärande moderna riktningar förordades med mycken iver några år före kriget i Tyskland. »Der Kampf um das sittliche Werturteil in der Nationalökonomie» föranleddes då, liksom tidigare på 1880- och 1890-talen av det missnöje med de tyska »katedersocialisterna», som uppstått och utbrett sig bland landets ledande finans- och industrimän, vilka ansågo sina strävanden otillräckligt förstådda på akademiskt håll. Striden bidrog säkerligen till att hävda objektivitetens rätt och plikt i den tyska forskningen och undervisningen. Men den förde icke till målet för de strävanden och strävare, som gingo till storms mot den akademiska vetenskapen. Rikt doterade institut för vetenskapliga arbeten vid sidan av statsuniversiteten kommo till stånd. Men någon nationalekonomisk »skola» utan värdelära existerar ännu icke. »När man säger», skriver professor Wicksell [1], »att något nationalekonomiskt sett är nyttigt eller skadligt, grundar sig ett dylikt uttryckssätt i själva verket på ett etiskt eller filosofiskt postulat, nämligen en viss uppfattning om människors inbördes rätt». Vad som är sannt om det ekonomiska livets företeelser och deras inbördes förhållanden kan icke fullt förstås utan hänsyn till, att de ekonomiska strävandenas motiv och syften gå utöver det rent kvantitativa förmerandet av livets goda. W. tillerkänner också värdeläran en universell och grundläggande betydelse i den teoretiska nationalekonomien. Problemställningen blir för honom långt mindre enkel än den ter sig för C. De egentliga svårigheterna börja efter W. i huvudsak, där C. drager nationalekonomiens gränser. Motsättningen mellan de båda svenska nationalekonomerna, vilken ofta tilldragit sig uppmärksamheten utom fackkretsar vid debatter om nationalekonomiska spörsmål, ligger på djupet. Att den rör det väsentliga i den teoretiska nationalekonomien, framgår av dessa erinringar, som förf. funnit påkallade i ett första omnämnande av C:s arbete. Utrymmet medger här icke ett närmare ingående på dess innehåll, vartill tillfälle torde lämnas i nästa häfte.

Efter en allmän översikt av ämnet, som utgör ett vackert prov på C:s mästerliga framställningskonst, behandlas i en andra avdelning läran om kapitalräntan, jordräntan och arbetslönen. Tredje avdelningen ägnas läran om penningar och kredit med ett kort tillägg om internationella betalningar. Fjärde avdelningen behandlar konjunkturväxlingarna.

[1] Knut Wicksell. *Vorlesungen über Nationalökonomie auf Grundlage des Marginalprinzipes* (Jena 1913), s. 3.

Emil Sommarin.

UNDERSÖKNINGAR TILL POLITIKENS SYSTEM.

AV

PROFESSOR RUDOLF KJELLÉN.

II. Underindelningen.

Den föregående undersökningen har utfört grovarbetet i systematiskt avseende: uppdragit grundlinjerna, bestämt huvudkategorierna i överindelningen och avstuckit deras gränser utåt mot omgivningen.

Då vi nu fortsätta till underindelningen, möter vid ingången samma förberedande arbete för varje särskild kategoris del som förut för hela det vetenskapliga objektets, nämligen att inringa området genom fasta rågångar i gränsmarkerna. Den enhet i mångfalden, som utgör själva väsendet i en självständig och mogen vetenskap, yttrar sig givetvis såsom ett nät av förbindelser mellan vetenskapens olika delar och försvårar i samma mån överskådligheten i underkategorier; det kan icke väntas, att de på alla punkter skola skilja sig rent och klart från varandra. Här förestå oss alltså nya gränsläggningsarbeten, icke längre utåt mot andra vetenskaper utan inne i det kringgärdade fältet.

Redan vid studiet av överindelningen har detta förhållande fångat uppmärksamheten, och det har också angivits en del områden där hemortsrätten under den ena eller andra huvudkategorien icke a priori är klar [1]. Var skall t. ex. emigrationsfrågan i den svenska statskunskapen bokföras? På kapitlet om folket, vars växt och struktur så väsentligt influeras av emigrationen, eller hushållet,

[1] Statsvet. Tidskrift 1918, ss. 120, 117.

som den försvagar genom arbetsförlust och stärker medelst »Amerikapengar», eller samhället, som den påverkar i demokratisk och sekterisk riktning? Skola kommunikationerna föras till riket, vars avstånd de förminska, eller hushållet, vars kraft de föröka, eller regementet, vars försvarsuppgifter de underlätta? Eller kolonisationer i främmande land — tillhöra de rikets kapitel, som därmed tillföres nya kvkm., eller hushållets, som hämtar inkomster, eller folkets, som erhåller nya hem, eller regementets, som vinner ny makt med nytt ansvar?

Av sådana problem är vår vetenskap full. Utan att göra anspråk på en fullständighet i redovisningen, som här förbjuder sig själv, sammanfatta vi de mera väsentliga konflikterna i följande summariska översikt. *Riket* konkurrerar begreppsmässigt med hushållet om dominiet och samfärdseln; med folket om irredentagränser; med samhället om kommunala indelningar; med regementet om administrativa gränser, strategiska vägar, befästningsanläggningar. *Hushållet* konkurrerar yttermera med folket om emigrationsproblemet och äktenskapligheten; med samhället om ekonomiska föreningar, egnahemsfrågan m. m.; med regementet om statsverksamheten för näringarna, beskattningen, vissa kommunikationsproblem. *Folket* har pedagogiska konflikter, utom redan nämnda, med samhället om befolkningsstruktur och folkuppfostran liksom om hela ättsamhällets typ, med regementet om själva författningens anda. Mellan *samhälle* och *regemente* slutligen ligga så betydelsefulla gränsmarker som den kommunala självstyrelsen och partilivet.

Det kan nu icke komma i fråga att på förhand taga ståndpunkt i var och en av dess tvistefrågor. I regeln lösa de sig själva efter vissa allmänna principer. Där saken rör tvenne områden lika omedelbart, där har man att uppföra den på det första i ordningen och sedan hänvisa därtill på det andra; så t. ex. egnahemspolitiken i Sverige, som syftar i lika mån att gagna hushållet medelst ett intensivare jordbruk och att stärka samhället med nya tillskott till den besittande klassen, utan att någotdera motivet kan anses dominerande. Där saken åter primärt eller företrädesvis intresserar en särskild kategori, där är den också att placera där, även om den till någon del kan beröra ett föregående kapitel; egnahems-

frågan i preussiska Ostelbien har således varit att bokföra på folkets kapitel, såsom primärt ett led i nationalitetskampen mot det polska elementet. Här se vi också ett fall, där kategorierna visa sig icke absolut allmängiltiga: de kunna skifta med staterna, systemet måste i viss mån taga intryck av de skiljaktiga förhållandena. Där slutligen en sak har flere sidor, vilka tydligen tillhöra olika intressesfärer, där få vi ock urskilja de olika sidorna på sina särskilda kapitel; sålunda är det intet tvivel att kommunikationer sådana som Sveriges Inlandsbana (och ännu mera Rysslands sibiriska, Turkiets Bagdad- och Hedschasbana, Englands Kap-Kairo-linje, Australiens längd- och tvärbana) primärt tjänar rikets sammanhållning genom avståndens förkortning, och att geopolitiken alltså har vitsord i fråga om dess redovisning; men det är lika klart att fraktpolitiken är att uppföra på hushållets och förvaltningen av statsjärnvägarna, liksom den strategiska synpunkten, på regementets räkning.

I vissa fall kunna vi emellertid icke undkomma med sådana allmänna ledlinjer eller »salomoniska domar», utan måste bestämma oss helt på den ena eller andra sidan. Svaret måste då ge sig vid en skarpare fixering av huvudkategoriernas egenart, och skall i sin tur bidraga till en sådan. Vid några sådana fall av stor pedagogisk betydelse måste vi något uppehålla oss.

Det första gäller skiftet mellan samhälle och regemente, alltså *kommunalstyrelsen* och *partiväsendet*. Den gamla statskunskapen, vars horisont inneslutes inom regementet, synes utan all tvekan ha betraktat förstnämnda område som rättmätig egendom. Det är ju också regementet, som delegerat självstyrelsen åt kommunerna — olikt klasserna som förvärvat sin i spontan utveckling utanför lagen —; regementet behåller alltjämt kontrollen; regementet kan slutligen också ha betrott de kommunala organen med viktiga statsuppgifter, såsom i Sverige eller Frankrike vid representationens (övre kammarens) bildande. Om vi icke desto mindre beslutit oss för att tilldela samhället detta ämne, så är detta därför att det väsentliga i kommunallivet är den partiella självverksamheten, samlivet inom kommunen. Lika litet som arbetarnas fackföreningar i sin horisontala genomskärning av samhället skulle förlora sin primära karaktär av sociala bildningar därest de legaliserades och tilldelades statsuppgifter, lika litet kunna kommunerna

inom sina vertikala samhällsskärningar frånkännas denna samma natur endast därför att de från början haft en sådan ställning till staten och i staten. Statsuppgifterna äro här uppenbart att betrakta som sekundärt härledda ur den ursprungliga samhällsuppgiften.

I motsatt riktning är jag numera benägen att besvara frågan om partiväsendet, som i boken om Sverige fördes på samhällets kapitel. T. o. m. ett så exklusivt klassparti som socialdemokratien i praktiken blivit syftar dock utan allt tvivel med sin verksamhet direkt till rikssynpunkten. Partiföreningarna ha inga speciella gruppintressen att medelst självhjälp tillvarataga, de äro alltså icke till för samlivets skull, de äro primärt organiserade för valens regementsuppgifter, och deras programmatiska verksamhet hör lika oförtydbart med i statslivet. Det betyder härvid mindre att de numera t. ex. i Sverige legaliserats vid beteckningen på röstsedlarna. Givetvis känner man sig tveksam inför den konsekvensen, att beskrivningen av dessa självskapade myndigheter skulle tillhöra avdelningen om »statsformen», där man är van att finna endast grundlagsborna eller åtminstone genom statsförvaltningsakter skapade institutioner. Men tveksamheten försvinner inför exempel sådana som de anglosaxiska staternas, där partiväsendet sedan länge i första hand bestämt själva regeringsbildningen, d. v. s. statslivets allra viktigaste funktion, och där det kan gå därhän att oppositionspartiets ledare åtnjuter gage av statskassan (Dominion of Canada). I denna riktning, under makten av parlamentarismens vind och de samfällda valen, tyckes ju också den allmänna utvecklingen numera gå. Skulle däremot intresserepresentationens tanke slå igenom, så att partierna uppgå i de naturliga grupper som omedelbart komma till representation i riksförsamlingen, då måste valorganisationerna återgå till sociopolitiken; då träda nämligen de partiella intressena åter i förgrunden som egna mål, och riksintresset uppstår först i och med deras hopsummering i riksdagen själv. Det är i nuvarande kommunalsamhälle, som de specifikt politiska föreningarna äro att bokföra på kratopolitikens konto.

Det andra fallet för oss till en annan av våra stridiga huvudgränser, den mellan samhälle och rikshushåll, och gäller de *ekonomiska föreningarna*. Det är redan påtalat härovan (1918, s. 117)

och därförut i Staten som livsform (s. 138 f.). På sistnämnda ställe anges lösningen, så att den levande gruppen behandlas i samhällets avdelning, men näringen i hushållets. Vi kunna nu närmare fixera skillnaden så, att sammanslutningarna tillhöra den förra om de avse medlemmarnas allmänna trivsel, men den senare om de avse ett speciellt näringsintresse. Med denna ledtråd löser sig frågan i praktiken tämligen lätt. En bildning som det svenska Bondeförbundet är social, men Sveriges allmänna Landtbrukssällskap ekonomisk; ty jordbrukaren går igen i både högre och lägre samhällsklasser än bondens, här ligger accenten på själva näringen, medan bonden i sin sammanslutning stimuleras direkt av klassmedvetandet. Lika klart tillhör det Svenska stadsförbundet de sociala grupperna; medan handelskamrar och industriföreningar, såsom uteslutande engagerade i ekonomiska specialintressens tjänst, äro att bokföra på rikshushållet. De svenska hushållningssällskapen åter utgöra en övergångsform, som enligt de allmänna principerna får behandlas på båda kapitlen; primärt ha de sin pedagogiska hemvist inom ekopolitiken, men som faktiska led i den kommunala självstyrelsen ha de också en plats inom sociopolitiken.

Det tredje stora gränsproblemet — till omfånget kanske det största — gäller rågången mellan hushåll och rike; det är det ovan (1918, s. 120) antydda, som i boken om Sverige försetts med rubriken *dominiet*, alltså riket som fysisk egendom eller folkets gård med alla dess naturliga anlag och tillgångar. De författare, som överhuvud förneka det rationella i ett boskifte mellan geo- och ekopolitik, hava här sitt huvudargument, då de förmena att detta komplex icke kan skiljas ut ur rikshushållet. Utan tvivel är det också en klar skillnad mellan denna bild på den fysiska kartan och den politiska kartfigur för vilken jag anlitat beteckningen territoriet. Men vid närmare påseende skall skillnaden mellan dominium och territorium visa sig vara endast mellan inner- och yttersidan i samma hela. Vi inhämta nämligen i den allmänna geopolitiken, att riksidealet bestämmes icke blott av de naturliga gränserna i periferien med därav följande form, utan även av »naturgebitets» innehåll innanför dem [1]. Härmed är ställt utom

[1] Staten som livsform, ss. 57, 60.

tvivel att även det senare, d. v. s. dominiet, hör med i kapitlet om riket, där statens relationer till sitt rum redovisas. Å andra sidan är det en principiell skillnad mellan en stats geografiska grundplan och det ekonomiska värde som folket tagit ut därur. Vi skymta här ett stycke av själva huvudgränsen mellan statens natur- och kultursida [1]. Undersökningen av dominiet upplyser om de bestämmande naturfakta, som innefattas i rummet, och deras proportion till varandra; den ger därmed anvisningar åt hushållaren; men sedan beror det på denne, i vilken grad anvisningarna blivit inlösta. Först studiet av hushållet kan alltså ge vid handen, vilken roll dominiet faktiskt spelar för folkets näringsbehov; och då skall det normalt visa sig, att det åtminstone icke är den enda källan därvid — andra rikshushåll, förbundna medelst handeln, är en annan. Att studiet av ett rikshushåll måste hava till utgångspunkt den dominiala anläggningen, bevisar sålunda ingalunda, att dominiet självt faller därinom; det lär oss allena, att ekopolitik och geopolitik i vissa delar höra organiskt samman som ingredienser i en och samma politiska vetenskap.

Härmed torde de största gränskonflikterna vara lösta. Men det återstår oss på detta förberedande stadium att taga ställning till ännu ett tvistigt problem, som gäller alla kategorier på en gång. Det är frågan om *statsverksamheten* på de skilda områdena. Regementet ansvarar nämligen för aktiva uppgifter även inom de andra kategorierna. Det utvecklar riket genom erövringar eller kolonisationer, sammanhåller det medelst kommunikationer, stärker det genom befästningar. Det stärker folket genom uppfostran och genom ingripande i folkstockens svagheter. Det befordrar rikshushållet genom sina åtgärder för näringslivets höjande och folksamhället genom sin »soziale Fürsorge» i alla riktningar. Intet drag i det moderna statslivet är mera genomgående än detta statens eget arbete på utvecklingen; intet bär heller ett klarare vittnesbörd

[1] Staten som livsform s. 38. Denna gräns är naturligtvis tänkt endast relativ; där saknas icke förbindelser därutöver. Även dominiet är således påverkadt av kulturen: åkerns utsträckning och skogens tillbakagång äro människans verk, lika väl som bägges avkastning i det faktiska rikshushållet. Även territoriet med sina riksgränser är ju föröfrigt en historisk utvecklingsprodukt.

om vår vetenskaps organiska enhet. Men vart skall nu systematikern föra denna verksamhet? Till de särskilda kapitlen eller till en paragraf för sig under kratopolitikens kapitel? Principiellt kunna bägge alternativen motiveras. Pedagogiskt synes den förra lösningen att föredraga, såsom också skett i boken om Sverige; det synes nämligen påtagligt, att kapitlen om riket, hushållet o. s. v. måste framstå mycket ofullständiga om alla drag av statsingripande skulle avlägsnas därur. På statsregementets konto återstår alltid statens förvaltning av sina egna, omedelbart underlydande områden eller vad Reuterskiöld benämner »egenförvaltning i inskränkt mening»[1]: finanser, ämbetsverk, armé, utrikespolitik, rättskipning. Här går en naturlig pedagogisk gräns, som systemet kan begagna. Hela frågan har förövrigt mindre betydelse för systemets uppställning än för underkapitlens omfattning; endast på en punkt får den intresse även för den formella indelningen, och skall då, i själva slutakten, ånyo sysselsätta oss. —

Härmed äro förberedelserna klara till vårt systembyggande i nedre led. Sedan husets ytterväggar i förra undersökningen uppförts, ha nu de fem särskilda rummen fått sina sidoväggar fast insatta. Materialet är avskildt för vart och ett; tiden är inne för den ordnande handen att förrätta den slutliga inredningen.

Skall nu denna inredning motsvara några högre anspråk på arkitektonisk stil, så får den icke variera för de olika rummen, utan bör bära vittne om en genomgående tanke lämplig att genomföras lika för dem alla. Våra föregående studier ha uppenbarat ett sådant ledmotiv av lika stor teoretisk som pedagogisk betydelse. Är staten en livsform, så är det *livet* vi söka i dess skilda uppenbarelser: personligheten, individualiteten. Vi ha funnit det i geopolitiken under rubriken naturgebit, i ekopolitiken som autarki, i demopolitiken som nationalitet, i sociopolitiken som socialitet, i kratopolitiken som lojalitet[2]; utredandet av detta sammanhang torde få anses som den förnämsta vinsten av dessa studier, på samma gång som det synes utgöra en avgörande attest till vår statsuppfattnings empiriska sanning. Intet motiv kan nu vara värdigare

[1] Se Statsvet. Tidskrift 1913, ss. 217, 218. Till denna kategori måste här också komma den s. k. allmänna politiförvaltningen, ss. 217, 219.

[2] Staten som livsform ss. 61, 136, 129 f., 113, 144, 156, 154.

och lämpligare att lägga till grund för en vetenskaplig indelning, som vill låta både enhet och mångfald komma till sin rätt.

Med fasthållande av detta ögonmärke blir den första frågan för varje huvudkategori att inställa objektet emot dess horisont eller i dess *miljö*. Det är orienteringens kapitel, som ser föremålet som led i ett större sammanhang och prövar dess förbindelser utåt till styrka eller svaghet. Därefter följer att rannsaka dess egenart: självständigheten inåt efter beroendet utåt. Därvid framställer sig först yttersidan, organisationen, *formen*, och sedan det inre, andan, *innehållet*; vilken dualism å sin sida påkallar uppmärksamhet på den större eller mindre graden av medveten verksamhet i syfte att bringa dem båda i ett rätt förhållande inbördes.

Från våra allmänna förutsättningar erbjuder sig alltså aprioriskt och naturligt vid statbeskrivningen en arkitektonisk grundplan i trenne delar efter varandra: miljön, formen och innehållet eller livet. Härtill är endast att tillägga, att man icke bör vänta sig ett absolut likformigt och fullt systematiskt genomförande därav. Verkligheten gör motstånd mot sådana rent abstrakta skemata. Grundtanken får stå som en ideal norm: tillämpningen får bero på den större eller mindre friktionen från fenomenen själva.

Vi gå nu till det positiva arbetet, i den ordning mellan huvudkategorierna som uppdagats i den föregående undersökningen (1918 s. 118): först riket, därpå rikshushållet, så statfolket, sedan folksamhället, sist — men förvisso icke minst — statsregementet.

1. Riket.

Geopolitik.

Då geopolitikens material så nära sammanfaller med den politiska geografiens, så borde politikern på detta område kunna räkna på att få tillgodogöra sig geografernas arbeten som förarbete. Det är lätt överskådat. Från den anglofranska kulturkretsen, med dess mindre intresse för systematik, föreligger så vidt mig bekant intet; och i den tyska litteraturen finnas endast tre eller fyra arbeten, som här påkalla en närmare uppmärksamhet.

Grundläggaren är RATZEL med Politische Geographie 1897 (andra uppl. 1903). Genom att lägga den jämförande måttstocken på ämnet gjorde han det till vetenskap. Men själv var han mera samlare än ordnare. Redan undertiteln på hans verk i andra upplagan, »Geographie der Staaten, des Verkehres und des Krieges», vittnar icke om systematikerns fasthet, och de nio kapitlen i framställningen följa varandra utan arkitektonisk plan. Ratzel kände själv sin svaghet i systematiskt hänseende och stimulerade därför sin lärjunge SCHÖNE till en mera koncentrerad framställning, som utkom 1911 under samma rubrik Pol. Geographie; men det blev mera ett sammandrag (i fyra kapitel) än en organisk enhet i mångfalden. Än mera splittradt framstår ämnet i den hithörande, förövrigt så innehållsrika och utredande, avdelningen om »Die Staaten» i HERMANN WAGNERS Lehrbuch der Geographie, med dess 21 §§ i följd (1899, sjunde uppl. 1903, ss. 719—65). Nu föreligger av den berömde fysiske och historiske geografen SUPAN under rubriken »Leitlinien der allg. polit. Geographie» 1918 ett medvetet och allvarligt försök att ge ett verkligt system. Förf. sammanfattar därvid i den politiska geografien statens »naturliga grundvalar», i motsats till dess »legislativa» och »diplomatiska» sidor, och ser där land och folk i innerligt förbund. Redan denna utgångspunkt spränger, som man ser, ramen för vårt system [1]. När S. sedan — efter inledningskapitel om gestalt, storhet och läge — som huvudföremål för sin framställning uppställer statens »Struktur» och betraktar den som tregrenig, »physisch», »völkisch» och »wirtschaftlich», så drages ju även ekopolitiken till väsentlig del in i systemet, och vi få ett schema för statens hela naturschema inkl. hushållet, långt utöver bara riket. Ehuru Supans arbete tjänar oss med förträffliga detaljutredningar och äfven en del goda termer, kan

[1] Detta är samma oskiljaktiga sammanhang, som WAGNER tidigare proklamerat under termen »Staatsgrundmacht», anf. st. s. 722 f. (jfr. s. 676, där staten framställes som treenighet av »grundmakt», kultur och förvaltning). SUPANS »ettertryckligaste protest» mot Ratzel och mig (s. 3), därför att vi utsöndrat riket till särskild betraktelse utanför folket, kan jag verkligen icke förstå; skulle då anatomen icke ha rätt att studera kroppen för sig, därför att i en levande kropp bor en själ?

alltså icke heller det bespara oss mödan av en originaluppställning på nu föreliggande specialgebit [1].

I hithörande kap. av »Staten som livsform» saknade jag ännu en sådan, där var indelningen överhuvud ännu icke genomtänkt i enskildheterna. Efter ovan angivna grunder visar sig uppgiften nu jämförelsevis lätt; systemet ger sig av sig självt, endast termerna ha vållat en del huvudbry. Det bör endast från början anmärkas — med räckvidd även till följande kapitel — att uppgiften alltid kompliceras där staten är utrustad med koloniala bihang eller fasta intressesfärer; där sönderfaller behandlingen principiellt i två delar, en för moderstaten och en för det samlade väldet.

I. *Riksläget.* Det större hela, där varje rike ingår, benämnes statssystemet; språkbruket har här accepterat termen stat för rike. Även statssystemet har sin utvecklingshistoria, i allt vidare ringar från den senare europeiska medeltidens flertal och nyare tidens dualism (Heerens »östra» och »västra») till nyaste tidens europeiska hela och dagens allomfattande, för alla synliga planetariska enhet över jorden. Mot denna bakgrund presenterar sig alltså riket i den första orienterande betraktelsen. Vi fixera denna sida i dess väsen under termen *riksläget*; och genom association med topografien, som just behandlar orter i deras belägenhet till varandra, erbjuder sig här som term för disciplinen topopolitik (Rudberg) [2].

Topopolitiken är alltså den på rikslägena inriktade specialvetenskapen inom politikens stora ram. Som vid all vetenskaplig behandling är synpunkten genetisk: genom undersökning av äldre lägen och lägeförvandlingar leder man sig fram till det karaktäristiska i rikets närvarande belägenhet. Det matematiska läget mellan längd- och breddgrader är här tydligen likgiltigt — utöver det enkla faktum om riket ligger inom »ökumene» eller ej —; det är den politiska omgivningen som här kommer i betraktande. Rent praktiskt sett blir detta väsentligen ett studium av grannarna.

[1] Supans arbete får ett påfallande kyligt mottagande av Hettner i Geogr. Zeitschrift 1918, s. 375 f. — Ett planerat, systematiskt arbete från firman Deuticke i Wien (se Supan s. 5) har mig veterligt icke sett dagen.

[2] Här må en gång för alla erkännas min förbindelse till proff. Danielson och Rudberg, vilkas språkliga fackkunskap jag haft förmånen att tillgodogöra systemet i fråga om underdisciplinernas beteckning.

Alla de för ett rikes ställning i världen grundläggande problem, som följa av ett enkelt eller kompliceraet grannskap, av grannskap till stora eller små stater, av längre eller kortare avstånd från samtidens makt- och kulturcentra, av placering i förhållande till storpolitikens ömtåliga friktionspunkter, av allmänt innanläge, mellanläge eller randläge: allt detta och mera sådant inställer sig här för iakttagelsen och eftertanken.

Till sist samlar sig synpunkten här till en fråga om *trycket*. Varje stat, och i all synnerhet de små, lever på sätt och vis, mer eller mindre latent, i belägringstillstånd, och topopolitiken syftar innerst att mäta antalet politiska atmosfärer som ligga på den. Supan har funnit ett matematiskt uttryck härför i »tryckquotienten», eller det tal som uppstår genom sammanläggning av grannstaternas befolkningstal och summans dividering med rikets eget folktal: givetvis en enkel metod, som icke avser mera än en grov förhandsberäkning. Är det frågan om en stark makt, förvandlas perspektivet från passivt till aktivt, här utgår tryck åt omgivningen mera än det mottages, och då fångas intresset av sidorna för minsta motståndet; en god del av Rysslands nyaste historia rymmes, som man ser, inom denna synpunkt. I bägge fallen, som underlättande eller befordrande av det yttre trycket, komma politiska allianser och liknande förbindelser i betraktande på detta kapitel. Så framstår den yttre situationen i skilda riktningar som en egenskap hos staten av den grundläggande betydelse, att topopolitiken på visst sätt kan betecknas som nyckeln till hela politiken.

II. *Riksgestalten.* Sedan situationsmiljön klarlagts, går undersökningen direkt in på den geografiska individualiteten, och därvid faller ögat först på den yttre formen, sådan den uppenbarar sig på den politiska kartan. Det är denna kartbild, som i boken om Sverige betecknats som territoriet; men inom dess ram faller också det väsentliga i den föregående paragraf som där rubricerats som »individualiteten». Som pendanter till den nyss fastslagna termen riksläget erbjuda sig med smärre innehållsskiftningar riksindividen, rikspersonen, riksfiguren, *riksgestalten*; vi stanna vid den sistnämnda som den mest osökta, i densamma kommer också det formella i synpunkten renast i dagen. Som nu termen morfologi är välbekant för formlära icke minst inom den fysiska

geografien [1], behöva vi icke heller här söka länge efter vetenskapens namn: morfopolitik blir namnet på den politiska formläran, d. v. s. den disciplin, som forskar efter vetenskaplig insikt i riksgestalterna [2].

Förutsättningen för själva begreppet riksgestalt är en viss isolering från omgivningen, och gestalten själv bestämmes av de isolerande linjerna eller den omslutande periferien. Härmed faller från början en huvudvikt inom detta kapitel på dessa periferiska konturer, som vi känna under namnet riksgränser. Morfopolitiken blir närmast ett studium av politiska gränser. Medan disciplinen eljest är tillräckligt betjänad av kartbilder i helfärg utan fysisk beteckning, kräver den här — för periferien — även kunskap om terrängen och den naturliga beskaffenheten i övrigt, för att kunna pröva gränsens isoleringsförmåga, vilket är detsamma som graden av gestaltens självständiga utprägling. Här finner vetenskapsmannen ett rikt givande och allt mera odladt [3] område, där han mötes med den praktiske statsmannen i samma intresse. Särskildt märkes, att även gränsbefästningar — rikets lås utåt — äro att redovisa i detta sammanhang, såsom vittnesbörd om svaga eller eljest viktiga punkter i periferien.

Morfopolitiken är emellertid icke uttömd med gränsstudiet. Sedan kommer den sålunda omskrivna figuren själv i betraktande med dess olika egenskaper, speciellt ur synpunkten av den naturliga behärskningen från en centralpunkt. Men gränsomfattningen ger oss också rikets yttre mått och storleksgrad; en fördjupad betraktelse därav kan icke frånse från kommunikationerna, i den mån de

---

[1] Det börjar nu ock tränga in i historiens terminologi, ex. Spengler, Der Untergang des Abendlandes, Umrisse einer Morphologie der Weltgeschichte, I, 1918.

[2] En möjlig bildning är också kartopolitik, i anslutning till kartografi.

[3] Allt ifrån Curzon, Frontiers, 1908 ha engelsmännen — av naturliga skäl — visat en speciell förkärlek för denna forskning; det senaste exemplet Holdich, Political frontiers and boundary making 1916. Nyare tyska studier: Martens, Natürliche Grenzen und Sprachgrenzen, 1917 (Die Grenzboten n:r 7), Penck, Über polit. Grenzen 1917, Sieger, Natürl. Grenzen, 1917 (öst. Rundschau $^{15}/_{12}$) och Nat. und pol. Grenze, 1918 (Zeitschr. für Erdkunde, Berlin), Sapper, Über Gebirge und Gebirgsgrenzen, 1918 (Geogr. Zeitschrift).

minska avstånden och därmed underlätta sammanhållningen; och således får den viktiga samfärdselpolitiken med sina många problem sin huvudsakliga plats inom samma ram. Därmed är ramen fullteckned. Rummet självt, utan avseende på dess materiella innehåll, bildar ämnet för detta kapitel i politiken.

III. *Riksgebitet.* Nu återstår riket ur innehållssynpunkt, dominiet, eller just det invid gränsen till hushållet belägna område som vi härovan försvarat för rikets räkning. Bland de olika termer, som här kunna komma i fråga i anslutning till egendom, gård, gods, inventarium, gebit, synes det sista ha företrädet såsom korresponderande med det redan i teknisk mening kända »naturgebitet»: *riksgebitet*, såsom den fysiska utfyllnaden av rummet mellan gränserna, torde också tillräckligt markera innehållssidan gent emot formsidan i riksgestalten. En större svårighet har här mött vid vetenskapens dop, då grekiskan synes sakna en direkt motsvarighet till lat. dominium. Det erbjuder sig då, med betoning av själva naturbeskaffenheten, att anknyta termen till det fysiska momentet i föreställningen, motsatt det matematiska i gestalten. Man tänker då först på »fysiopolitik»; som emellertid denna konstruktion å sin sida gärna leder tanken på en motsättning mot psyko- (se forts. i nästa häfte), föredraga vi, med en enkel förändring, fysipolitik (Danielson).

Denna disciplins föremål är redan i allmänhet karaktäriserat härovan vid gränsläggningen; några praktiska anmärkningar och belägg kunna nu vara på sin plats, i sammanhanget med geopolitikens övriga kapitel. Här skall alltså visa sig, om morfopolitikens yttre mått representera vederbörligt kulturvärde, eller om landets beskaffenhet från början betingar avdrag däri; och nu skall det också komma till synes, om kulturmarken har den vederbörliga omväxling i rätta proportioner, som garanterar mot monokulturens ensidighet. Här kunna vi alltså icke längre vara tillfredsställda med den politiska kartans helfigur; vi behöva också terrängbeteckningen och t. o. m. några anvisningar om berggrunden. Från dessa synpunkter kommer nu också det matematiska läget i betraktande. Det sistnämnda säger oss t. ex. genast, att Kanadas jätterum har mindre värde än U. S. A:s, alldenstund det till så stor del räcker upp i för höga bredder. Men det upplyser även, att Brasilien,

som förenar vidsträckta tropiker med tempererade sträckor, sitter inne med en viss överlägsenhet gent emot U. S. A:s nästan enbart tempererade rum, för att inte tala om den forna Kongostatens alltigenom rena tropiker. Lägga vi nu till terrängkartan, så utvidgas vår kunskap i väsentliga avseenden. Vi se en likhet mellan de tre senast nämnda rikena därutinnan, att de vart för sig ha ett väldigt flodområde (Misisippi, Amazon, Kongo) till kärna, den s. k. potamiska rikstypen; men U. S. A. har denna kärna belägen i tempererade zonen, får därigenom de rikaste förutsättningar till högre bygd, förenar sedan därmed vidsträckta områden med alla bergens skatter; Brasilien har sin flod under ekvatorn, och det tempererade annexet är för litet att balansera den, bygden räcker icke att fullt utnyttja tropikområdets väldiga reservoar av råvaror, därför måste riket stanna efter i utvecklingen; Kongo slutligen, som helt sammanfaller med sitt tropiska flodområde, går ur räkningen som naturlig egen stat.

Så mycket kunna vi alltså utläsa ur kartan, utan att känna geografens behov att gå ut i själva terrängen. Geografen bjuder materialet; politikern kommer i detta kapitel honom allra närmast, men betraktar stoffet alltjämt från sina speciella synpunkter som råämne för statbildning och statlif. De anförda exemplen torde klart belysa våra metoder, på samma gång de torde skingra det sista tvivlet angående detta kapitels hemortsrätt under geopolitiken. —

Alltså ligger nu geopolitiken ordnad och klar, med sina underdisciplíner topo-, morfo- och fysipolitik grupperade kring rikets grundläggande egenskaper: läget, gestalten och gebitet.

2. Rikshushållet.

Ekopolitik.

På ekopolitikens kapitel känner jag överhuvud inga förarbeten, då nationalekonomerna synas hittills ha fattat sin uppgift som teoretisk-dogmatisk mera än deskriptiv. De grundläggande principerna tillika med den nyss genomförda tillämpningen skola emellertid även här göra banan skäligen jämn och klar.

I. *Hushållssfären.* Första kapitlet handlar alltså om orienteringen utåt, och det större hela är här själva världsmarknaden; likt det planetariska rikssystemet ett sent begrepp i historien, alldeles okänt före Colúmbus vid nyare tidens början och fullt färdigt först i och med 1800-talets geografiska kolonisationer (särskilt i Afrika). Synpunkten blir här denna: huru ligger staten i fråga till på den ekonomiska vädjobanan, och vilka andra stater utgöra dess närmaste umgänge? Man ser den klara parallellen med rikets läge och grannar. Vi ville gärna även här vid ämnets beteckning föreslå en sammansättning med läge; men ordet »hushållsläge» förvillar, det syftar enligt språkbruket snarare på den ekonomiska ställningen eller ämnet för nästa kapitel. Då icke heller någon annan benämning i denna riktning naturligt inställer sig, så ägnar det sig vid denna terminologi att göra en tankeförskjutning från egenskapen hos föremålet (belägenheten) till omgivningen själv, umgänget, ringen, kretsen, vari det är beläget. På denna väg har jag slutligen kommit till *hushållssfären;* termen verkar kanske i begynnelsen något främmande, men är utan tvivel prägnant, säger en sak och ingen annan, pekar direkt på den geografiska horisont i vilken ett rikshushåll är inpassat liksom en enskild firma med alla sina förbindelser.

Ett ännu svårare problem har här varit benämningen på vetenskapen. Jag var först inne på en sammansättning med »perieko». Den är onekligen bestickande, den är bokstavligt riktig, innehåller grundtermen »eko», hänför sig slutligen till ett känt namn, perioikerna i Athen, »kringboende» som sysslade just med affärer. Tyvärr är benämningen icke blott tung — det kunde man under sådana omständigheter överse med — utan rent missvisande: desse athenske affärsmän hörde med i den athenska staten själv, deras namn leder alltså tanken inåt på en social motsats inom samhället, medan vi behöva en rent ekonomisk hänvisning utåt. Då riktades min uppmärksamhet i stället på de athenske »emporoi», grosshandlare, skeppsredare och handelsresande; deras namn står kvar i vårt (handels-)emporium. Jag har alltså stannat vid att beteckna vetenskapen om staten i dess yttre ekonomiska umgänge som emporopolitik (Rudberg).

Härmed framhäves utrikeshandeln som kärnan i detta kapitel. Visserligen uttömmes hushållssfären ingalunda med handelsförbindelserna, ens i deras sammanhang med sjöfarten; här ingår hela den trafik som bestämmer betalningsbalansen, bank- och växelrörelse, kapitalplacering resp. inteckning, turisternas ut- eller ingående guldström m. m. Sfären välver sig över det hela, den omger hushållet liksom grannarna infatta riket. Allt detta kan dock i vidsträckt mening inrymmas inom begreppet handel, och den direkta handeln blir alltid huvudsaken.

Det behöver minst i vår tid närmare uppvisas, huru starkt en stat bestämmes av sin handels och sina övriga ekonomiska förbindelsers orientering. Visserligen är den, såsom beroende på konjunkturerna, mera rörlig än riksläget; man byter lättare affärsvänner än grannar; Italiens exempel mot Frankrike efter 1888 och Serbiens mot Österrike-Ungern efter 1906, visa också att en nyorientering understundom kan gå ganska raskt; men detta är dock alltid en svår process, som bringar vederbörande i en farlig kris. Även hushållssfären, sådan den i historisk utveckling avsatt sig, måste därför tillerkännas en relativ fasthet. Och med denna fasthet följer beroende: om icke belastning och tryck såsom i riksläget, så intresse och fördel. Beroendet kan stegra sig till utslagsgivande för hela politiken. Det är ofta anmärkt, att England måste föra en amerikavänlig politik; ty det kan för närvarande bokstavligen icke leva utan Amerika, man kan nämligen icke avskära bandet med sin egen huvudleverantör av livsförnödenheter. Här framstår hushållssfären som en ytterst känslig del i en stats organism. Världskriget har gett skolexemplen: Englands blockad av Tyskland, liksom svaret därpå det tyska ubåtskriget mot England, var ett angrepp i hushållssfären.

Genom att undersöka hushållssfären har man alltså en mätare på beroende ej mindre än på styrka. Ett negativt exempel ger upplösningen av den svensk-norska unionen: den kunde gå så lätt därför att parterna stodo på en så tillbakaskjuten plats i varandras hushållssfärer. Exemplet visar tillika, att hushållets orientering ingalunda behöver följa riksläget; Englands huvudroll i de sydamerikanska rikshushållen är ett talande belägg från motsatta sidan. Det politiska ansiktet kan alltså vara vändt mot ett

håll (Sveriges mot Ryssland), det ekonomiska mot andra (Sveriges mot Tyskland och England). Man ser vilken uppsjö av politiska problem som gömmer sig inom detta kapitel: problem i anknytning till hushållssfärens utsträckning som sådan, till dess ensidighet eller mångsidighet — att jämföra med topopolitikens enkla eller komplicerade grannskap — till dess ingredienser av stora eller små, till dess gradering av närmare och fjärmare affärsvänner, till själva dess fasthet, varvid handelstraktater komma i betraktande m. m. Men synpunkten är alltid riktad utåt. När tanken stannar på balansen själv, sluträkningen av fordringar och skulder som sådan, då äro vi redan över gränsen till nästa kapitel.

II. *Självhushållet.* Från relationerna till yttervärlden flyttas uppmärksamheten nu programenligt till självständigheten: hushållets ställning som affär, med tonvikten på dess förmåga att existera av egna källor. Gäller det förut beroendet av andra hushåll, så gäller det här beroendet av det egna dominiet, vilket ur nationell synpunkt är detsamma som oberoende. När denna självständighet stegras till självtillräcklighet, talar man numera allmänt om autarki (ordet i denna mening brukat redan före Aristoteles av Thukydides, enligt meddel. af Rudberg). Andra kapitlet i ekopolitiken prövar vederbörande stats grad av autarki.

Vi behöva ej länge söka efter en passande term för att uttrycka denna sida hos rikshushållet; kristiden har gett oss den i *självhushållet.* Uppflyttadt på rikets egen grad, ger oss detta numera välkända ord redan från början en klar föreställning om kapitlets föremål. På samma gång faller oss vetenskapens namn naturligt till: autarkipolitik. Det är visserligen att befara, att denna term snarare leder tanken på en verksamhet i riktning mot ekonomisk självständighet än på ett närvarande tillstånd i detta avseende, och sålunda vill peka över mot slutkapitlet i sammanhanget; men detta är en risk som får följa med, så mycket mera som intet annat och bättre namn tyckes erbjuda sig [1].

Det är tydligt, att betalningsbalansen med utlandet bildar en lämplig utgångspunkt för studiet av självhushållet, försåvidt

[1] Bildningar som *ekografi* — eller *auteko* — äro utan tvivel adekvata och skulle icke vilseleda, men sakna all utsikt att slå igenom i konkurrensen med en redan naturaliserad.

man måste känna fordringar och skulder för att kunna bedöma en affärsställning. Men denna löpande räkning intresserar oss nu icke längre för gäldenärernas eller borgenärernas skull, och den leder oss icke fram till målet att få ett begrepp om hushållets verkliga vederhäftighet. Detta beror framför allt på den inhemska produktionen, grundad i det inhemska gebitet. Betalningsbalansen spelar här snarast rollen av kontrollanalys; den visar överflöd eller brist på kapital, och den utpekar de varuslag, som vid en viss tidpunkt sändas ut eller hämtas in; den ger därmed en allmän föreställning om hushållets starka och svaga punkter; men verklig kunskap få vi först, om vi kollationera dessa skiftande utslag med dominiets anvisningar. Då kan hända, att konstlade drag komma i dagen: den starka importen av engelskt bränsle och tyskt järn t. ex. säger icke hela sanningen om det svenska rikshushållets resurser på dessa konton.

Handelsstatistiken avger sålunda en grov och icke allt för tillförlitlig mätare på ett hushålls verkliga självständighet. Kapitlets tyngdpunkt ligger på produktionen inomlands, i de riktningar som huvudsakligen uppbära folkets livsföring, och med blicken fäst även på slumrande möjligheter, ehuru beskrivningen av det närvarande tillståndet alltid är själva kärnan däri. Som facit av undersökningen kan anses beräkningen av själva nationalförmögenheten med tillhörande årsinkomst — medan statsinkomsterna och fiskus tydligen falla under kratopolitikens ram.

III. *Hushållslivet.* Sedan vi alltså lärt känna rikshushållets aktuella ställning och utvecklingsgrad, kommer frågan huru folk och regering själva uppfattat saken: i vilken mån de äro medvetna om svagheterna, uppmärksamma på möjligheterna att bortarbeta dem och beslutna att tillvarataga sådana möjligheter. Grundplanen faller här kanske icke genast i ögonen, men den ligger på djupet; för så vidt det är själva andan eller själen i hushållet som det nu gäller, efter det att vi förut studerat den yttre organisationen. Det kunde räcka att här säga helt enkelt hushållningen; eljest kunde man sammansätta med anda, system, program, principer; om jag slutligen valt beteckningen *hushållslivet*, så är det för att markera anslutningen till de andra slut-

kapitlen i fråga om statens egentliga kultursida (se nedan)[1]. Frågan om vetenskapens namn löser sedan sig själv. Då jag upptog termen ekopolitik för kategorien i sin helhet i st. f. det närmast liggande ekonomipolitik, så skedde det av logiska och filologiska grunder; det gäller ju huset självt och icke »det politiska visthusets förvaltning», vilken betydelse ligger strikt i sammansättningen ekonomi (se 1918, s. 126). Men i detta kapitel är det just frågan om sättet att sköta huset, och termen ekonomipolitik blir sålunda fullt adekvat — degraderad ur överindelningen kommer den igen och med full rätt i underindelningen.

Det behöves ingen lång eftertanke för att inse såväl den relativa självständigheten som den stora betydelsen för en verklig statkännedom även av detta kapitel. Härinom faller till en början hela problemet om protektionism eller frihandel. Det inverkar i hög grad på hela statslivet, om den enskildes näringsfrihet eller hushållets självständighet skjutes i förgrunden; det är olika ideal, som här kämpa med varandra, och på samma gång synnerligen starka intressen, vilkas brytning måste intressera statsforskaren i samma mån som de djupt ingripa i hushållet till styrka eller svaghet. Varje enskildt steg i riktning mot utveckling av egna resurser, till befrielse från beroende av utlandet, är i andlig släkt med protektionismen och hör till samma slag av intensiv hushållsverksamhet.

Men vid dess sida finnes också på sina håll kraft till extensiv utveckling, yttre expansion. Här möta vi den politik som arbetar på att bereda det inhemska hushållet nya produktionsorter och avsättningsmarknader utanför riket. Här ligger den moderna kolonisationens problem primärt inneslutet, och faller sålunda till sin väsentliga del under detta kapitel. Det är nämligen här fråga om en utvidgning av hushållet självt, och icke av hushållssfären i ovan fixerad mening. Englands preferenspolitik

---

[1] Härvid är dock att märka en svaghet i symmetrien, beroende på att hushållet efter sin natur rör sig med mindre fasta former än samhälle och regemente; därför låta vi hela statsverksamheten för ekonomien rymmas inom hushållslivet, medan de ur statsverksamheten framsprungna institutionerna föras ut ur »samhälls-» resp. »statslivet» till kapitlen om »formen».

gent emot sina kolonier hör följaktligen hit. Först när man ingår i preferens med suverän främmande makt — som U. S. A. med Brasilien, för byte mellan vete och kaffe — se vi steget taget tillbaka in i ekopolitikens första kapitel, och finna här (liksom i allmänhet vid handelstraktater) en klar motsvarighet till allianserna i geopolitikens första underdisciplin.

Man ser, huru rikt på aktuella problem hushållslivet är. Redan länge har också den direkta statsverksamheten här funnit ett huvudområde, hvilket sedan kulminerade i »statskommissionerna» under världskrisen. Skulle världskriget resultera i ett anglo-amerikanskt världsvälde med monopol på havens trafik och jordens förnödenheter, då tenderar denna sida i statens väsen få en rent utslagsgivande betydelse; ty då kan ingen längre undgå att se, att frågan om självförsörjning för de andra är densamma som frågan om verklig frihet. —

Nu står systemet i andra huvudkapitlet fast, även om termerna här icke alltid gett sig lika lätt och symmetriskt som i det första. Ekopolitiken fördelar sig lika planenligt som geopolitiken i sina tre delar, hushållssfären, självhushållet och hushållslivet, i hägn av tre discipliner: emporo-, autarki- och ekonomipolitik.

(Forts.)

BIDRAG TILL FRÅGAN OM PRINCIPERNA FÖR EN RÄTTVIS BESKATTNING MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL KOMMUNAL-BESKATTNINGEN.

AV

CARL W. U. KUYLENSTIERNA.

I all vetenskap och enkannerligen den, som har till objekt förhållanden, vilka äga samband med det mänskliga livet, ligger det mycken vikt vid, att man noga håller fast vid förefintliga realiteter. Spekulationen såsom sådan har väl obestridligen sin stora betydelse, men det gäller att klargöra för sig, att spekulationen är en spekulation, att den, såvida den i övrigt är logiskt uppbyggd, dock är riktig blott i samma mån som de premisser, varpå den vilar. Gäller det en vetenskap med i huvudsak praktiskt syfte, är det därför framför allt av vikt, att premisserna noga prövas. På deras oantastlighet vilar det hela.

Huru klar denna synpunkt än kan förefalla, synes den dock hava vunnit långt ifrån tillräckligt beaktande i den speciella disciplin, som fått namnet finansvetenskap, och i synnerhet den del därav, som avser beskattningen. Från olika utgångspunkter har man byggt upp de mest varierande teorier. Och en stor del av dessa teorier, för att ej säga de flesta, sakna påtagligen resonans i det praktiska livet. Felet i dem ligger förvisso i allmänhet ej på det logiska området. Ett obestridligt skarpsinne har i rikaste mått slösats på detta område. Utan felet ligger just däri, att de använda utgångspunkterna äro oriktiga. Det torde ej vara för djärvt att påstå, att det mestadels är på det psykologiska området, man brustit i klarsynthet. Man har med andra ord ej tillräckligt beaktat psykologiska fakta.

Man har plägat utveckla beskattningsläran med utgångspunkt från vissa huvudsatser såsom yppersta skatteprinciper. Men ej heller med avseende på dessa och deras inbördes betydelse råder enighet inom teorien. De allmännast antagna torde vara Adam Smiths klassiska fyra satser:

1) Statsmedborgarnas bidrag till statsutgifterna böra så noga som möjligt stå i proportion till vars och ens förmåga, d. v. s. i förhållande till den inkomst, var och en åtnjuter under statens skydd (principen om den rättvisa skattefördelningen eller regeln om likmässighet i beskattningen);

2) Den skatt, envar skall betala, bör vara bestämd och icke godtycklig (principen om bestämdhet i beskattningen);

3) Varje skatt bör inkrävas vid den tid eller på det sätt, som kan antagas passa bäst för skattebetalaren (principen om bekvämlighet i beskattningen);

4) Varje skatt bör inrättas så, att den lager så litet som möjligt från de skattebetalande utöver vad den inbringar statskassan.

Jämte dessa har man emellertid uppställt andra satser av skiftande innehåll, och stundom har man satt andra satser i stället för en eller annan av de anförda. Adolph Wagner [1] uppställer under fyra huvudavdelningar nio särskilda punkter såsom högsta grundsatser ifråga om beskattningen. Såsom (I) finanspolitiska betecknar han principerna om beskattningens 1) tillräcklighet och 2) rörlighet, såsom (II) nationalekonomiska 3) valet av riktiga skattekällor och 4) hänsyn till beskattningens verkningar, såsom (III) principer om den rättvisa skattefördelningen beskattningens 5) allmänlighet och 6) likmässighet och såsom (IV) skatteförvaltningsprinciper beskattningens 7) bestämdhet och 8) bekvämlighet samt 9) strävan efter möjligast låga uppbördskostnader. Av Wagners satser motsvara principerna om rättvisa i beskattningen och skatteförvaltningsprinciperna Smiths fyra huvudregler. De finanspolitiska och nationalekonomiska har Wagner uppställt utöver dessa [2].

---

[1] Finanzwissenschaft, 1, 2, Leipzig und Heidelberg 1877, 1880. Tyvärr har jag ej haft tillgång till sista upplagan.

[2] Det kan dock förtjäna framhållas, att Smiths tredje och fjärde satser och Wagners motsvarande punkter kunna härledas ur eller äga samband med de nationalekonomiska.

Det förefaller, som om man borde sätta särskilt de finanspolitiska principerna framför och över de andra. Finansvetenskapen synes nämligen böra på sätt och vis betraktas såsom sekundär i förhållande till statsvetenskapen, såtillvida att den måste taga hänsyn till statens bildning och funktioner, sådana dessa faktiskt te sig såsom en produkt av hela det moderna samhällslivet. Staten måste för att fylla sitt ändamål, på sätt statsmakterna bestämma, göra vissa utgifter. Och inkomsterna måste rätta sig därefter [1]. Vad staten ej kan få på annat sätt måste — i den mån lånevägen ej anlitas — uttagas genom skatter. För att detta vid varje särskild tidpunkt skall kunna ske, måste beskattningen besitta en viss elasticitet; det går ej för sig att en gång för alla binda den fast vid i alla avseenden bestämda normer. Beskattningen måste alltså vara tillräcklig och rörlig.

Till de båda anförda finanspolitiska principerna synes emellerkunna fogas ännu en princip av företrädesvis politisk innebörd, nära sammanhängande med de finanspolitiska principerna, men hänförande sig till frågan om skattefördelningen. Skattekällorna böra nämligen bestämmas på så sätt, att statsändamålet, sådant detta genom grundlag och allmän lag närmare bestämts, bliver vederbörligen tillgodosett. Staten bör ej lägga beskattningen så, att den därigenom omöjliggör sina lagars efterlevnad. När staten exempelvis meddelat rättsskydd åt fordringsanspråk, bör staten ej genom beskattning omöjliggöra dylika anspraks effektuerande. Detta skulle innebära en beskattning icke av gäldenären utan av borgenären. Med andra ord, skattekällan bör bestämmas så, att de förmögenhetsdelar, som oundgängligen erfordras för att fullgöra av staten erkända förpliktelser, lämnas orubbade. Staten behöver skatterna just för att upprätthålla sin verksamhet och bland annat fylla sitt syfte att meddela rättsskydd. Under dylika omständigheter synes det uppenbart, att staten ej bör just genom

---

[1] Härmed är tydligen icke sagt, att ej hänsyn vid bestämmande av statens utgifter bör tagas även till medborgarnas ekonomiska bärkraft, utan endast att utgiften är det så att säga primära. Om sammankopplandet av speciella utgifter och speciella inkomster se nedan sid. 016 ff. — Uppenbart är, att skatterna begränsas av vad vederbörande överhuvud har att betala.

beskattningsåtgärder lägga hinder i vägen för detta syftes realiserande.

Ur denna princip kuna härledas vissa allmänna regler för beskattningen, vilka torde kunna betecknas såsom grundläggande. Relativa äro de endast såtillvida, som de äro beroende av statsändamålet, vars innehåll icke är konstant utan varierar efter olika tiders åskådning.

Ur nämnda princip synes man kunna härleda kravet på skattefrihet för existensminimum. Enligt nutida uppfattning anses ju staten hava skyldighet mot sina medborgare att skydda dem vid ett torftigt uppehälle och att, om medborgarna ej kunna själva bereda sig dylikt, träda hjälpande emellan. Detta gäller givetvis endast fysiska personer. För andra finns ju intet existensminimum i detta ords vanliga betydelse. Grunden till denna uppfattning om statens skyldighet må vara vilken som helst, av socialpolitisk eller enbart moralisk natur — för vårt ändamål är det nog att konstatera dess existens. En beskattning av existensminimum skulle, om staten måste med ena handen återgiva vad den toge med den andra, ej blott icke bereda staten någon inkomst utan t. o. m. förorsaka staten kostnader för skatteuppbörd och fattigvårdsförvaltning. Tydligen fritagas från beskattning på denna grund blott de allra minsta inkomsterna. — Satsen om skattefrihet för existensminimum kan även härledas ur andra grunder, varom mera nedan.

Den andra satsen, som kan härledas ur nu ifrågavarande princip, har redan antytts. Den gäller statens skydd för fordringsrättigheter. Avdrag för skuldbetalning bör få äga rum, *innan* man tänker på beskattning[1]. Tillämpningen av denna regel tarvar emellertid en högst väsentlig modifikation, som betingas av den även i finansvetenskapen genomförda skillnaden mellan kapital och inkomst. På samma sätt som ett verkligt kapitalförvärv ej beskattas såsom inkomst, bör ej heller en kapitalavgång få in-

[1] Det kan anmärkas, att regeln i 17 kap. H. B., enligt vilken ogulden skatt i viss omfattning utgår med förmånsrätt före oprioriterade fordringar, ej står i strid med denna princip. Bestämmelserna i 17 kap. H. B. avse nämligen en redan uppkommen fordringsrätt, vilken bör åtnjuta särskilt skydd, emedan vederbörande samhälles budget redan uppgjorts med hänsyn till samma inkomst. En helt annan sak är, om skatten *beräknats* så, att ifrågavarande skulder först bort kunna gäldas.

verka på beräknandet av inkomstens storlek. Vid beskattning av inkomst bör därför avdrag från bruttoinkomsten för återbetalning av huvudstol å skuld ej få ske, utan avdraget bör inskränka sig till skuldräntan. Vid kapitalbeskattning återigen bör även huvudstolen avräknas.

Denna regel bör tydligen äga giltighet vid *all* beskattning. Ty det bör ihågkommas, att skatterna alltid, och i vilken form de än pålagts, utan någon direkt och påtaglig vedergällning träffa de enskilda medborgarnas ekonomi, d. v. s. deras förmögenhet och inkomst [1].

De *nationalekonomiska* skatteprinciperna, vilka ävenledes avse skattefördelningen, synas böra tillerkännas betydelse vid sidan av principerna om en rättvis beskattning och om möjligt tillämpas samtidigt med dessa. Den åsikten finnes visserligen, som vill tillerkänna dem giltighet framför principen om rättvisa. För min del håller jag emellertid för troligt, att enligt numera allmänt gängse uppfattning med dess starka betonande av sociala och rättfärdighetssynpunkter en skatt, som på grund av nationalekonomiska hänsyn komme i mera väsentlig strid mot rättvisan, skulle anses förkastlig. Skulle å andra sidan en viss norm för beskattningen vara påkallad av starka nationalekonomiska hänsyn, under det att den skulle medföra någon ringa ojämnhet i beskattningen, tror jag dock icke, att den sociala rättfärdighetskänslan skulle reagera — särskilt i betraktande av rättvisans relativitet. Vidare måste det med styrka betonas, att en skatt, som har skadliga nationalekonomiska verkningar, bör undvikas, om den än aldrig så väl fyller kraven på rättvisa. Därför synas de nationalekonomiska grundsatserna böra ställas vid sidan av grundsatsen om rättvisa och ej i princip efter densamma. Några svårigheter att samtidigt tillgodose båda synpunkterna torde i regel ej förefinnas.

Om den närmare utvecklingen av de nationalekonomiska prin-

[1] Detta förhållande har vid det praktiska lagstiftningsarbetet alltför ofta förbisetts. Man beaktar företrädesvis, hur skatten träffar objektet, efter vilket skatten utmätes, en näring, en fastighet m. m., utan att betänka, att det alltid är en fysisk person, som i verkligheten får bära skatten. Det är i själva verket av allra största vikt, att man i beskattningsläran ej ett ögonblick släpper detta ur sikte, att skatterna måste bestämmas med hänsyn till dem som ytterst bära dem.

ciperna synes endast följande böra framhållas. Man synes även-ledes ur dessa principer och särskilt den, som kräver beaktande av skatternas verkningar, kunna härleda den ovan uttalade satsen om skattefrihet för existensminimum. Det torftiga livsuppehället är nämligen en nödvändig förutsättning för förvärvande av inkomst över huvud. Kostnaden därför är en produktionskostnad, som möjliggör uppkomsten av beskattningsbar arbetsinkomst. Det måste betecknas som en god ekonomi av staten att lämna produktionskostnaden ograverad och alltså existensminimum skattefritt. Den nationalekonomiska synpunkten återverkar på så sätt på den statsfinansiella. Det anförda gäller dock i stort sett endast arbetsinkomst. Kapitalinkomsten är i och för sig lika god skattekälla för staten, om den befinner sig i den enes eller andres hand. Beträffande kapitalinkomst är ej existensminimum att anse som direkt produktionskostnad. — Fråga är, om ej enligt denna princip ett något högre belopp bör lämnas skattefritt än det absoluta existensminimum, som bör lämnas skattefritt redan enligt den ovannämnda finanspolitiska grunden. Ty det understöd, som staten anses skyldig tilldela såsom fattigunderstöd, räcker näppeligen till så pass riklig försörjning, att vederbörandes vigör kan hållas vid makt under arbete [1]. Det skattefria existensminimum bör beräknas tillräckligt högt för att tillgodose den nationalekonomiska synpunkten. Att detsamma ej blir lika för alla individer, ligger i sakens natur. — Det är tydligt, att det här gäller ett ur nationalekonomisk synpunkt viktigt förhållande. Även om samma regel ej *följer* av de principer, man uppställer för beskattningens rättvisa, torde den knappast kunna sägas vara för den allmänna rättfärdighetskänslan stötande. Den synes därför kunna uppställas som gällande för beskattningen *oavsett* om den står i full överensstämmelse med nedan angivna principer för en rättvis skattefördelning.

De ovan angivna *skatteförvaltningsprinciperna* synas i princip

[1] Såsom absolut existensminimum synes man kunna beteckna det i lagen om allmän pensionsförsäkring beräknade normalbeloppet för »full om än torftig bärgning» på 300 kronor för man och 280 kronor för kvinna. Dessa siffror avse dock tiden före krigsutbrottet. I pensionsstyrelsens praxis har det emellertid visat sig, att värdet på »full om än torftig bärgning» mångenstädes ansetts uppgå till lägre belopp än de i lagen såsom normala angivna.

böra ställas efter principerna om beskattningens rättvisa. De böra såvitt möjligt tillämpas, där det kan ske utan att rättvisan blir därpå lidande. Med hänsyn till rättvisans relativitet bör dock mahända emellanåt ett något större rum beredas dem.

Oberoende av principerna för en rättvis beskattning hava vi här ovan vunnit vissa resultat ifråga om grunderna för skatteförde lningen. Det är en fysisk persons ekonomiska ställning, sadan denna ter sig efter avdrag av existensminimum eller ett minimum för vidmakthållande av arbetsförmagan samt av skuldränta och ifråga om kapitalbeskattning jämväl kapitalskuld, som bör vara normerande för personens beskattning.

Härmed kunna vi överga till frågan om en rättvis skatteförde lning. Det har redan anförts, att man därvid kan utga från att summan av de belopp, som skola upptagas genom skatter, är given. Vad som kommer dessförinnan, d. v. s. utgifternas bestämmande, hör icke till beskattningsläran. Därmed är emellertid icke sagt, att de beslut, som avse utgifternas bestämmande, ur beskattningssynpunkt sakna allt intresse. Det förhåller sig i själva verket sa, att en nödvändig förutsättning för en rättvis skatteförde lning är en riktig förde lning av de olika samhällenas kompetensområden. Det är av största vikt, att en statsskatt kommer ett statsändamål till godo och en kommunalskatt ett kommunalt ändamål. Det är fullkomligt uteslutet att ens inga på diskussion om stats- resp. kommunalbeskattningens rättvisa, därest man ej kan utga från att skatten kommer sina resp. ändamål till godo. En ojämnhet i beskattningen måste inträda redan om man ålägger en kommun fyllandet av någon uppgift, som rätteligen tillkommer staten, därest därför erforderliga utgifter skola täckas medelst kommunalskatt. Att dylika statsuppgifter skulle kunna fördelas sa jämnt på kommunerna, att deras respektive medlemmar komme att bära en lika stor börda, torde vara praktiskt taget otänkbart, om staten åtoge sig kommunala uppgifter, för vilka kostnaden bures av samtliga statsmedborgare. Den senare eventualiteten torde nog mera sällan inträffa, men på den förra erbjuder vår nuvarande kommunalorganisation åtskilliga betydelsefulla exempel.

Kommunerna är exempelvis ålagd en betydande del av

kostnaderna för skolväsendet. Och det är dock ett erkänt statsintresse, som därigenom tillgodoses. I synnerhet gäller detta påtagligen folkskoleväsendet, som avser att bibringa varje medborgare det matt av bildning, som fordras för ett rätt fyllande av hans uppgift såsom nyttig samhällsmedlem. Det kan väl ej förnekas, att många kommuner i avseende å skolhusbyggnader o. d. tillåta sig en lyx, som går utöver vad som kan anses ur statssynpunkt nödvändigt. Därför behöver emellertid ej detta vara fallet ur kommunens egen synpunkt; de estetiska intressena kunna ur kommunens synpunkt vara värda det största beaktande. Men den svårighet, som sålunda uppstår, kan ju lösas enkelt nog därigenom, att staten åtager sig den byggnad, som kan anses ur dess synpunkt behövlig, medan kommunen består den merkostnad, som kan erfordras för ett tillgodoseende av dess specifika synpunkter.

Ett annat exempel erbjuder fattigvården. Det har redan ovan anmärkts, att den moderna staten garanterar sina medborgare ett minimimått av försörjning. Kommunen som sådan bör i detta avseende icke hava några förpliktelser. Omsättningen av befolkningen kommunerna emellan är så stark, att det måste betecknas som en tillfällighet, om den kommun, där vederbörande, när behov av fattigvård inträder, är bosatt, haft så stor nytta av honom, att någon försörjningsskyldighet kan anses föreligga. Att ur någon annan synpunkt än denna så att säga pensioneringssynpunkt härleda en försörjningsskyldighet för en kommun, synes svårligen ens vara tänkbart[1]. Vad här ovan anförts om skolhusbyggnad kan emellertid beträffande fattigvårdsbyggnad äga motsvarande tillämpning.

[1] Däremot torde man kunna vänta det påståendet, att de näringsföretag etc., som speciellt föranleda stora fattigvårdsutgifter, borde särskilt bidraga därtill. Detta påstående innehåller visserligen i sig en kärna av sanning. Men det synes, som om ifrågavarande företags bidrag ej borde utgå till fattigvård utan i form av större eller mindre pensioneringsbidrag till arbetarna. Ett steg i denna riktning har i själva verket tagits genom den nya olycksfallsförsäkringslagen. — Ett typiskt exempel på ojämnhet i skattefördelningen på grund av fattigvårdsbördans åvilande å kommunerna erbjuda vissa Stockholms grannkommuner med företrädesvis arbetarebefolkning. På grund av där gällande lägre hyror är det synnerligen vanligt, att när en arbetare råkar i ekonomiska svårigheter, han utflyttar och ofta snart faller fattigvården i vederbörande grannkommun till last.

Ytterligare ett exempel erbjuder kyrkoväsendet. Så länge en statskyrka finnes, är det i och med detsamma erkänt, att staten är skyldig tillgodose medborgarnas religiösa behov. Därav följer också, att staten är pliktig tillgodose bl. a. det nödvändiga behovet av kyrkobyggnad och annan församlingslokal. Även härvidlag gäller emellertid vad ovan framhållits beträffande skolhusbyggnad.

I Sverige har det i själva verket officiellt erkänts, att kommunernas verksamhet för folkskola och fattigvård egentligen fyller rena statsändamål. I skatteutjämningssyfte har nämligen staten — i avvaktan på en kommunalskattereform — tilldelat särskilt statsunderstöd åt synnerligt skattetyngda landskommuner och därvid uppställt såsom ett villkor, att kommunens utgifter till folkskola och fattigvård uppgå till visst minimibelopp, därvid utgående ifrån att det är en del av statens verksamhet, som kommunerna i dessa avseenden fått sig ålagd att utföra [1].

Jag kan ej underlåta att framhålla, hurusom ett rationellt bestämmande av statens och kommunernas kompetensområden är en åtgärd, som visserligen icke direkt kan sägas ligga i en kommunalskattereform men som dock är en nödvändig förutsättning för en sådan — därest man nämligen avser att med en sådan vinna en rättvis skattefördelning. Det är nog en god sak, om inom en kommun en jämn skattefördelning råder, men värdet av denna fördel förringas eller göres helt illusoriskt, därest en medborgare i den ena kommunen under eljest lika förhållanden drabbas mångdubbelt tyngre av skatterna än medborgaren i en annan kommun. Att med utgångspunkt från nuvarande verksamhetsfördelning mellan stat och kommun söka genom partiella understöd utjämna en orättfärdig skattefördelning måste påtagligen få karaktär av halvmesyr.

Hava emellertid statens och kommunernas uppgifter rationellt bestämts, så har man att tillse, att de med hänsyn därtill bestämda utgifterna motsvaras av tillräckliga inkomster, varför eventuellt

[1] Vid 1917 års riksdag beviljades första gången ett förslagsanslag å 600,000 kr. för att statsunderstöd under år 1918 enligt vissa normer skulle kunna beredas synnerligt skattetyngda landskommuner. Anslaget överskreds emellertid med mer än 1 million kr. Motsvarande anslag har även i fortsättningen beviljats. I år hava omkring 2 ¼ millioner kr. utdelats såsom understöd av berörda art.

skatter maste upptagas. Dessa skola savitt möjligt rättvist fördelas pa respektive samhällens medlemmar.

Vilka normer böra då uppställas för beskattningen, för att denna skall kunna betecknas som rättvis, hur skall den träffa den ene medborgarens ekonomi i jämförelse med den andres? Det förefaller, som om ingen av de många i detta avseende uppställda teorierna skulle kunna betecknas som objektivt riktig. Och detta därför att en objektivt riktig teori ej torde vara möjlig att uppställa, emedan rättvisan är något så ytterligt subjektivt. Vad den ene finner rättvist anser den andre orättvist. Och det är dock medborgarnas omdöme, som är avgörande härvidlag. Den ene finner det exempelvis rättvist, att lika inkomster beskattas lika. En annan anser mahända, att den som lever i en högre samhällsställning har större behov än den som står lägre i samhället och därför har mindre än denne andre att avvara samt sålunda bör betala mindre i skatt än denne.

Denna beskattningsprincipernas subjektivitet i avseende å en rättvis skattefördelning torde nu visserligen hava varit fullt medveten för många av dem, som utvecklat dessa principer. Adolph Wagner med sin sociala synpunkt har givetvis haft fullt klart för sig, att denna synpunkt är i hög grad subjektiv. Han har t. o. m. uttryckligen betonat, att det rättvisa liksom det sedliga överhuvud icke är något absolut utan något till tid (historiskt) och ort relativt, beroende av folkets kultur [1]. Och de, som tveka mellan skatteförmageprincipen och intresse- eller nytteprincipen eller vilja tillämpa båda men med tvekan om gränsen mellan deras tillämpningsområden, maste tydligen hava insett, att en objektivt fullt rättvis teori ej är möjlig. Hade en verklig objektivt rättvis princip någonsin uppställts, torde knappast något tvivel behöva råda, att den skulle omfattats av ett större antal finansteoretici. Nu finns det ungefär lika många uppfattningar, som det finns författare.

De synpunkter pa ämnet, som här nedan skola utvecklas, göra ej heller anspråk pa att innebära någon objektiv rättvisa. De äro närmast uttryck för min egen subjektiva uppfattning. I stort sett skola inga nya principer uppställas. Metoden för undersökningen torde böra vara i stor utsträckning induktiv. En finansteoretisk

[1] Wagner, 2, sid. 284

undersökning bör taga hänsyn till ej blott historiska och statistiska utan även — och detta är på rättvisans gebit det viktigaste — till *psykologiska* fakta.

Enighet bland finansteoretici torde förefinnas därom, att skatterna för att vara rättvisa skola vara *allmänliga* och *likmässiga*. Men huru dessa krav skola förverkligas, besvaras efter olika grunder. I stort sett kunna dessa sammanfattas under två olika — här ovan antydda — huvudprinciper, intresse- eller nytteprincipen och skatteförmågeprincipen. Dessa hänföra sig närmast till frågan om likmässigheten.

Intresse- eller nytteprincipen eller den privatekonomiska principen vilar på det antagandet, att rättsgrunden för beskattningen ligger i de förmåner, som komma de enskilda medborgarna till godo från det allmännas sida. Skatterna skola fördelas i proportion till dessa förmåner. Det är här fråga om en beskattning »nach Leistung und Gegenleistung», efter prestation och motprestation [1]. Denna princip härledde man länge ur uppfattningen om en »contrat social», ett medborgarnas kontraktsförhållande till staten. Var och en betalar till staten för de tjänster, han mottager av staten. Med denna nära sammanhängande är den uppfattning, som tänker sig skatterna som premier i ett försäkringsavtal. Numera lärer man väl ej söka på dylikt sätt grunda intresseprincipen, men icke förty anser man på sina håll densamma omedelbart grundad på sunda förnuftet [2].

Den s. k. skatteförmågeprincipen eller den statsekonomiska beskattningsprincipen åter är grundad på uppfattningen om medborgarnas *plikt* att var efter sin förmåga bidraga till statens (eller kommunens) utgifter. Man söker enligt denna princip fastställa beskattningens mått efter förhållandet mellan den beskattades skattebelopp och hans ekonomiska läge [3]. Understundom fattas skatteförmågeprincipen såsom identisk med den s. k. likaofferprincipen. Skatten betraktas enligt denna ur synpunkten av att den innebär ett offer, ett umbärande för den beskattade. För att likmässighet skall förefinnas, bör allas offer vara lika stort. En mera

[1] Wagner, 2, sid. 335.

[2] Se t. ex. Falbe Hansen, Finansvidenskab, Kjöbenhavn 1894, 1, sid. 121.

[3] Wagner, 2, sid. 337.

fördjupad uppfattning har emellertid understundom uppdragit en skillnad mellan skatteförmåge- och likaofferprinciperna. Denna har erhållit en bestämd formulering i Robert Meyers »Die Principien der gerechten Besteuerung»[1]. Meyer framhäver först det obestridliga förhållandet, att offret innebär en *verkan* av skatten, uttrycket för förhållandet mellan skattekraft och skatt. Offerteorien fordrar alltså direkt *likhet* i skattens verkan. Skatteförmågan däremot är en *egenskap* hos den beskattade. Den likmässiga beskattningen kan med hänsyn till skatteförmågan icke uttryckas annorlunda, än att skatten skall stå i förhållande till skatteförmågan. Om man med »skatteförmåga» förstår summan av alla de ekonomiska moment, som möjliggöra för den beskattade att betala skatten, och med »offer» förstår skattens *hela* verkan på den beskattades ekonomi, så komma båda teorierna att till sitt materiella innehåll sammanfalla. »Skatteförmågan» bör enligt Meyer förstås på angivet sätt. Men med »offer» kan man, om man så vill, beteckna skattens verkan i en viss riktning, nämligen dess inverkan på *konsumtionen*, på tillfredsställande av behoven. Offret sammanhänger enligt denna uppfattning med det mått, varmed behovens intensitet stegras, innan de tillfredsställas, och kan definieras såsom det mått, i vilket den skattepliktige genom skatten inskränkes i tillfredsställandet av sina behov[2]. Detta innebär en verkan av skatten, som kan i en viss grad mätas. Antager man denna definition på »offer», så komma uppenbarligen icke skatteförmåge- och likaofferprinciperna att sammanfalla. Om man utgår från den senare principen, kan man tydligen uppnå en vida större precision vid skattens bestämmande än enligt den förra principen. Likaofferprincipen utgör emellertid på sätt och vis endast en hjälpprincip, medelst vilken skatteförmågeprincipens innebörd kan i åtskilliga punkter närmare utformas. Ty skatteförmågan utgör dock även enligt Meyer den verkliga normen för skattens utgörande.

Jämte dessa huvudprinciper har man understundom uppställt ytterligare en, nämligen den s. k. socialpolitiska skatteprincipen,

---

[1] Berlin 1884.

[2] Detta utgör i själva verket en direkt tillämpning av den för den nationalekonomiska värdeläran grundläggande s. k. gränsnytteteorien.

för vilken i synnerhet Wagner gjort sig till målsman[1]. Enligt denna princip är skatten icke blott medel för täckande av finansbehovet utan tillika ett sådant medel därför, som ingriper korrigerande i den vid fri konkurrens uppståndna inkomst- och förmögenhetsfördelningen. Wagner anser denna princips giltighet historiskt bevisad och förmenar, att man endast på grundvalen av denna kan uppställa principerna om skattefrihet för existensminimum, beskattningens progressivitet o. s. v.

Då det svårligen torde låta sig göra att uppställa någon ny princip utöver de anförda, gäller alltså att undersöka, vilken eller vilka av dessa principer böra normera beskattningen, och, därest flera samtidigt skola gälla, bestämma tillämplighetsområdet för var och en. Undersökningen inriktas i första hand på statsbeskattningen.

För att då först yttra några ord om intresseprincipen så ligger det onekligen något bestickande och för det sunda förnuftet tilltalande däri, att var och en betalar för de tjänster, han åtnjuter av staten. Men en skatt är icke någon betalning. Formulerar jag satsen på angivet sätt, är jag i själva verket inne på något annat än intresseprincipen i beskattningen, nämligen den s. k. gebyrprincipen. Med gebyr menas nämligen[2] en speciell av staten ensidigt till sitt belopp bestämd vedergällning för en av staten meddelad tjänst eller för en utgift vid utövande av en statshandling för vederbörandes räkning[3]. Gebyrerna utgöra icke skatter i egentlig mening. Intresseprincipen däremot avser endast de egentliga skatterna, d. v. s. bidrag till täckande av de allmänna statsutgifterna. Praktiskt taget skulle skattefördelningen enligt intresseprincipen gestalta sig som en generalisering av gebyrprincipen[4]. Intresseprincipen såsom skatteprincip skulle emellertid icke äga tillämpning i sådana fall, där bidraget utgjorde vedergällning för en speciell förmån. Men att i andra än dylika fall verkligen mäta eller värdera den enskildes nytta eller intresse av statsverksamheten synes ej möjligt. Det hos vissa intresseprincipens anhängare[5] förekommande

[1] Wagner, 2, sid. 288.

[2] Enligt Wagner, 1, sid. 312; 2, sid. 5.

[3] Termen »Gebyr» tages här i en vidsträcktare bemärkelse än den måhända vanligaste.

[4] Wagner, 2, sid. 336.

[5] Falbe Hansen, 1, sid. 126.

påstående, att vederbörandes intresse av statsverksamheten skulle stå i visst förhållande till den inkomst, man under statens skydd åtnjuter, synes innebära en ren fiktion, alltså något i allra högsta grad subjektivt. Dessutom torde det emellertid få betecknas som principiellt oriktigt att betrakta det offentligrättsliga förhållandet i allmänhet mellan staten och dess medborgare och det därpå grundade beskattningsproblemet ur privatekonomisk synpunkt.

En originell variant av intresseteorien, benämnd principen för (den relativa) enigheten och frivilligheten i beskattningen, har framställts av Knut Wicksell [1]. Wicksells tankegång är i korthet följande. Teoretiskt och praktiskt finns det en mängd sätt att fördela kostnaderna för en planerad statsutgift på de särskilda folkklasserna. Teoretiskt och i viss mån även praktiskt måste det därför alltid vara möjligt att överenskomma om en sådan fördelning av kostnaderna, att ifrågavarande utgift, så snart den över huvud taget ställer i utsikt en nytta, som överstiger kostnaderna, måste synas inkomstbringande för alla parter och därför skulle kunna beviljas enhälligt. Kan detta resultat icke på något sätt vinnas, skulle det utgöra ett bevis för att ifrågavarande utgift ej komme att medföra en mot offret svarande nytta och därför rationellt sett borde förkastas. Utom inom ett visst givet område, då staten hade förpliktat sig till vissa utgifter, såsom för återbetalning av statsskuld o. d., skulle denna princip, vilken innebure, att för varje särskild utgift även sättet för dess täckande bestämdes, vara tillämplig.

Denna obestridligen skarpsinniga och vid första påseendet bestickande teori vilar på en helt annan uppfattning av staten än den, som framställts här ovan. Den ser i staten icke stort annat än en sammanslutning för tillgodoseende av vissa gemensamma intressen, dess intressen identifieras med vissa medborgares kollektivintressen. Den bottnar i uppfattningen, att de enskilda statsmedborgarna genom statens verksamhet skola tillgodose var och en sina egna privata intressen. Vore denna uppfattning riktig, synes det ej kunna förnekas, att Wicksells slutsatser vore logiskt bindande.

[1] Finanztheoretische Untersuchungen, Jena 1896. Samma synpunkter hava framlagts i ett av Wicksell i egenskap av inkomstskattesakkunnig avgivet särskilt yttrande, tryckt bland bilagorna till kungl. prop. n:r 259 vid 1919 års riksdag.

De utgöra en konsekvent tillämpning på statens hela budgetväsen i stor utsträckning av den av Robert Meyer blott i ett visst avseende tillämpade gränsnytteteorien.

För min del ser jag hos staten vida mer av självständig personlighet även gentemot medborgarna själva. Statens intresse sammanfaller, i den mån det ej rör endast kommande generationer, med dess medborgares, betraktade såsom *helhet*. Att det i de flesta fall kommer att sammanfalla med vissa enskilda medborgargruppers intresse, är mycket troligt men har ej i och för sig med egenskapen av statsintresse att göra. Jag kan sålunda icke anse det principiellt riktigt, att en viss medborgargrupp beslutar om en statsverksamhet, som skall lända endast den själv till fördel, låt vara att den själv bekostar medlen. En dylik verksamhet synes rätteligen böra utföras av samma medborgargrupp såsom enskild sammanslutning.

Tänker man emellertid mera direkt på de praktiska konsekvenserna av Wicksells teori, så synas ej heller dessa vara lyckliga. Ty denna teori, som bygger på medborgarnas uppfattning om sitt eget välförstådda intresse, löper fara att stranda på den mänskliga egoismen. En medborgargrupp är exempelvis övertygad om nödvändigheten av en statsutgift, som skulle komma samtliga medborgare till godo, exempelvis en försvarsutgift, en utgift för upprätthållandet av rättsskipningen e. d. Möjligt är, att den andra medborgargruppen även har en full övertygelse om utgiftens nödvändighet men i medvetande om, att den första medborgargruppen, hellre än att den ifrågavarande statsverksamheten inställes, själv påtager sig hela utgiften för densamma, underlåter att alls deltaga i beslutet därom. Det är visserligen sant, att ej heller i detta fall någon höjt sin röst *emot* verksamheten ifråga, men känslan, att utgiften rättvist drabbar den ene men ej den andre, kan väl knappast någondera parten hysa. I detta fall är »enigheten» ej något tecken på förefintligheten ens av en subjektiv uppfattning om rättvisa.

Än betänkligare ställer sig emellertid det förhållandet, att statsverksamheten i stort sett är av sådan beskaffenhet, att det för den enskilde medborgaren ej är möjligt att se en statshandlings nytta just för honom. Det gäller exempelvis inrättandet av nya stats-

tjänster eller löneförhöjning åt redan befintliga. Sin egen nytta härav kan den enskilde med stor sannolikhet ej varsebliva. Och i varje fall kan han ej — och detta gäller den mesta statsverksamhet — mäta nyttan för sig själv av densamma, han kan ej bestämma sitt intresse av utgiften. — Det vore tydligen den största fara, att en mängd verkligt nyttiga statsutgifter ej skulle beslutas, därest de berodde på att var och en sage sin egen nytta av desamma. — Det må här anmärkas, att, om var och en kunde tänkas beräkna sitt eget intresse i en statsutgift, det även borde vara möjligt för en utomstående att objektivt mäta detta intresse. Det vore då en vida mindre vansklig utväg att bestämma skatten efter denna objektiva norm — ville man så för att hindra majoritetsförtryck fordra kvalificerad majoritet för utgiften, så vore detta en fråga för sig. Man vore då inne på den vanliga intresseteorien, vars praktiskt förnämsta fel, såsom ovan anmärkts, synes vara just omöjligheten att mäta intresset.

Wicksells teori asyftar i själva verket icke främst att tillgodose en möjligast objektiv rättvisa. Även om man, såsom Wicksell synes göra, utginge från att det vore objektivt rättvist, om beskattningen stode i proportion till nyttan, så träffade Wicksells teori ej med säkerhet den objektiva rättvisan. Ty t. o. m. om alla parter verkligen varit fullt eniga och övertygade, att varje grupp medborgare kommit att bära just den börda, den borde, och de sålunda alla haft en känsla av så att säga subjektiv rättvisa, kan det lätteligen inträffa, att alla räknat miste, att deras beräkning av nyttan ej överensstämmer med den nytta, som faktiskt förefinnes. En såvitt möjligt objektiv rättvisa måste bestämmas efter objektiva normer och ej såsom en summa av subjektiva meningar.

Dessutom torde det emellertid i den moderna staten brista i ännu en förutsättning för tillämpligheten av Wicksells teori. En teoretisk förutsättning för densamma är nämligen en fullt allsidig representation av samtliga medborgares intressen i olika riktningar. En sådan representation är emellertid ej möjlig, desto mindre som varje representant enligt Wicksell knappast kan representera andra än sina väljare. Det torde väl ej finnas två medborgare med i allo sammanfallande intressen. Den moderna folkrepresentationen är ju praktiskt taget närmast en *politisk* sådan. Den är grundad på

vissa huvudgrupper av intressen, medan andra — ej politiska — intressen ingalunda erhålla representanter i förhållande till sin styrka. Endast i de avseenden, i vilka folkrepresentationen verkligen kan sägas utgöra en exponent för olika intressen, kunde Wicksells teori, under förutsättning att den i övrigt vore riktig, äga teoretisk giltighet [1].

Härmed vare ej sagt, att Wicksells teori, som ju alltid äger sitt stora teoretiska värde, skulle vara i alla avseenden praktiskt förkastlig. Min undersökning resulterar, såsom redan antytts, däri, att ingen av de rådande teorierna är oangriplig. Men alla kunna de innehålla i sig sanningar, som måste beaktas, ehuru man måste för dem utstaka de gränser, inom vilka de äga giltighet. Wicksells teori synes, såsom nedan skall visas, äga sitt särskilda intresse på kommunalbeskattningens område.

För att därefter övergå till skatteförmågeprincipen så kan ej heller den anses beteckna någon ostridig rättvisa. Även om man utgår från statens rätt att utkräva skatt och medborgarnas plikt att erlägga sådan, så följer icke därav med nödvändighet, att detta skall ske efter vars och ens förmåga, ehuruväl det enligt vanlig åsikt är rättvist, att så sker — alltså även här ett utslag av subjektiv uppfattning. Men om det också fastslås, *att* skatten skall utgå efter förmågan och man vill närmare utveckla systemet under antagande av denna utgångspunkt, så kan man ej utan införande av nya subjektiva moment därur deducera ett system. Ty vad som menas med förmåga är redan det ej givet. Somliga förmena, att skatten bör gripa varje inkomst utöver ett visst minimum. Andra åter finna, att den ena människans behov ej är lika med en annans och att t. o. m. de absolut nödvändiga behoven kunna variera, och vilja ställa skatteförmågan i förhållande därtill. Det lärer ej kunna bestridas, att den tanke, som ligger bakom sistnämnda uppfattning, är riktig. Även om man liksom Robert Meyer inför likaofferprincipen såsom ett slags hjälpprincip för att utforma skatteförmågeprincipens närmare innehåll, är man därför inne på det subjektiva gebitet, ty offret mätes just efter de mänskliga behoven. Meyer har utgått

[1] Rent teoretiskt lärer man kunna framställa även den invändningen, att enligt modern statsrättslig uppfattning *varje* medlem av folkrepresentationen representerar icke sina valmän, ej ens sin valkrets, utan hela folket.

ifrån det antagandet, att två personer med samma inkomst hava lika behov. Denna sats håller icke streck. Om man emellertid antager även denna sats såsom premiss för skatteförmågeprincipen, är det säkerligen möjligt att på den av Meyer anvisade vägen med en viss noggrannhet teoretiskt utveckla dess närmare innehåll. Det må här endast framhållas, att denna utveckling närmast resulterar i en progressiv inkomstbeskattning.

Måste man alltså visserligen även om skatteförmågeprincipen medgiva, att den endast innebär ett mått av relativ rättvisa, så synes det i varje fall klart, att den medgiver en vida större precision i sin utformning än intresseprincipen. Och de subjektiva antaganden, varifrån skatteförmågeprincipen utgår, synas vara sådana, att de kunna tämligen väl tillfredsställa en människas rättskänsla. Man finner det troligen i allmänhet i det stora hela ganska rättvist, att två personer med lika inkomst beskattas lika, oberoende av deras samhällsställning och rent personliga behov. Då därtill kommer, att skatteförmågeprincipen härledes ur den enligt min uppfattning riktiga offentligrättsliga synpunkten på beskattningen, är det tydligt, att den för mig måste synas mera berättigad än intresseprincipen, låt vara att skatteförmågeprincipen ej kan anses vara någon *nödvändig* följd av utgångssatsen.

Ej heller den socialpolitiska synpunkten på beskattningen torde sakna sitt berättigande i det nutida samhällslivet. Om man också ej som Wagner anser, att beskattningens progressivitet, skattefrihet för existensminimum m. m. kan härledas endast ur denna synpunkt, så hindrar detta ej, att beskattningen, om den är progressiv och ej träffar existensminimum o. s. v., *faktiskt* har en utjämnande verkan på förmögenhetsförhållandena i allmänhet, med andra ord en social verkan. Det torde vara en ganska utbredd mening, att eftersträvande av en dylik verkan bör uppställas som ett direkt *syfte* med beskattningen vid sidan av dess uppgift att täcka statens finansbehov. Antager man denna till sitt innehåll och verkan visserligen godtyckliga princip, så kommer man måhända till en starkare progressiv beskattning, än som kan härledas ur skatteförmågeprincipen, till ett större skattefritt belopp än existensminimum o. s. v.[1]

[1] Det torde blott böra manas till försiktighet med tillämpning av denna princip av rent nationalekonomiska skäl. Den nationalekonomiska

I det nedanstående bortser jag emellertid från denna princip och utgår endast från att skatten har till uppgift att täcka vederbörande samhälles finansbehov. Den socialpolitiska synpunkten på beskattningen kan nämligen läggas på många olika sätt men alltid så att säga som ett tillskott till det resultat, som nåtts ur de rent finansrättsliga teorierna. En utveckling av de senare synes därför kunna äga rum, utan att man ingår på den socialpolitiska synpunkten.

Det gäller alltså att göra valet mellan de båda finansrättsliga teorierna: skatteförmåge- eller intresseprincipen? Ehuru ingendera av dessa principer fyller fordran på objektiv rättvisa eller ens ur den subjektiva rättvisans synpunkt kan anses bjuda en verkligt tillfredsställande lösning av beskattningens problem, har man knappast något annat val än att godtaga antingen endera av dem eller också båda, var och en med sitt begränsade tillämplighetsområde. En inom teorien vanlig lösning av denna fråga är att låta skatteförmågeprincipen gälla på statsbeskattningens och intresseprincipen i större eller mindre utsträckning på kommunalbeskattningens område. Med anhängarna av denna åsikt är jag ense i vad avser statsbeskattningen. Den kritik av intresseprincipen, som framställts här ovan, äger sin särskilda och, som det synes mig, i stort sett ovedersägliga giltighet i fråga om statsbeskattningen. Om det offentligrättsliga förhållandet mellan staten och dess medborgare kan knappast någon tvist råda. Och just statsprestationerna äro — så länge staten håller fast vid tillgodoseende av endast statsändamål — i allmänhet av den art, att deras värden för varje enskild medborgare omöjligen kunna mätas. *Om* de verkligen kunna mätas, böra kostnaderna för desamma uttagas ej genom skatt utan genom gebyr, denna må hava karaktär av speciell avgift för varje särskild gång, statens prestation i visst avseende tillgodonjutes (exempelvis i form av stämplar), eller av bidrag, som avse att utgöra ersättning antingen en gång för alla eller på en gång för ett större antal löpande prestationer av samma slag. Möjligt är, att statens utgifter kunna och böra täckas med gebyrer i större utsträckning än vad

synpunkten på beskattningen måste enligt vad förut utvecklats, sättas vid sidan av principen om rättvisa. Man bör alltså tillse, att ej verkan av en socialpolitisk beskattning blir den, att produktivt kapital i större utsträckning göres inproduktivt, varigenom landet i dess helhet lider skada och den åsyftade verkan med beskattningen till stor del göres illusorisk.

somliga av skatteförmågeprincipens anhängare tänkt sig. Att närmare inga på denna fråga beträffande statsbeskattningen ligger ej inom ramen för denna undersökning. I den mån statsutgifterna skola täckas genom skatter, böra emellertid dessa uttagas efter förmågan att bära dem. Detta innebär det största mått av rättvisa, som jag tror det vara möjligt att nå.

Vad som nu anförts har i första hand sin betydelse i fråga om likmässigheten i beskattningen. Men därav följa också vissa slutsatser ifråga om hur kravet på att beskattningen skall vara allmänlig bör fyllas. Ty i den mån de enligt skatteförmågeprincipen bestämda skatteobjekten så att säga falla inom statens maktsfär, böra de också gripas av beskattningen. Man kommer i detta sammanhang in på frågan, huruvida beskattning bör drabba även sådana subjekt, som i verkligheten icke själva draga inkomst, såsom andra än fysiska personer. Det synes uppenbart, att då staten erkänner en sammanslutning e. d. såsom juridisk person, vilken åtnjuter statens rättsskydd, den juridiska personen i och med detsamma bör hava skyldigheter mot staten — även om staten och de juridiska personernas prestationers värden ej få eller kunna mätas mot varandra. Om den juridiska personen bör självständigt beskattas eller ej, beror på, i vad mån den representerar de bestämda skatteobjekten [1].

---

[1] Frågan om de juridiska personernas beskattning är ju i synnerhet beträffande aktiebolagen numera synnerligen aktuell. Såsom Davidson i en uppsats i Ekonomisk tidskrift (h. I 1919) framhållit, är det enligt nationalekonomiens terminologi ej skilda inkomster, som uppbäras av aktiebolaget och aktieägarna. Beskattas samma belopp hos båda dera efter samma princip, sker alltså, därest man utgår från det nationalekonomiska inkomstbegreppet, en dubbel beskattning. Då emellertid i verkligheten begreppet juridisk person på sätt och vis helt och hållet vilar på en fiktion, åt vilken staten giver sitt skydd, synes det ej orimligt att även fingera en särskild inkomst för denna. Detta skulle säkerligen överensstämma med en allmän uppfattning, som betraktar aktiebolagets vinst som en självständig inkomst. Statens formella rätt att beskatta aktiebolag kan givetvis ej dragas i tvivelsmål. — Det förefaller emellertid, som om frågan om aktiebolagens bidragsskyldighet till det allmänna kunde och borde lösas annorledes än genom en vanlig beskattning, nämligen genom pålägganде av licensavgifter, vilkas storlek kunde sättas i förhållande till den fördel, aktieägarna verkligen åtnjuta därav att staten givit sin sanktion och sitt skydd åt denna sammanslutningsform, som möjliggör den

Jag övergår nu till frågan om en rättvis kommunalbeskattning. För att besvara denna måste det uppenbarligen först klargöras vad som menas med en kommun. Detta spörsmål har i förra århundradets statsfilosofiska system intagit en central ställning, och uppfattningen därom har i hög grad varierat. Numera torde man i allmänhet anse, att kommunen är ett vid visst bestämt område bundet gemensamhetsväsen, som har dels en viss från staten härledd funktion dels även en självständig sådan. Över sitt område har kommunen ett visst — av staten reglerat — herravälde. Med denna uppfattning blir kommunens förhållande till dess medlemmar ett offentligrättsligt sådant. Kommunens verksamhet, i den mån den ej avser att utföra rena statsändamål, blir bunden vid ändamål, som gagna kommunen såsom sådan. Vissa — om än så många — kommunalmedlemmars privata intressen få ej tillgodoses genom kommunens verksamhet, därest ej samtidigt kommunen såsom sådan har nytta därav.

Härmed är också kommunalbeskattningens offentligrättsliga karaktär given — någon väsenskillnad mellan statsskatt och kommunalskatt finnes icke. I och med detsamma är enligt min upp-

---

ekonomiskt förmånliga stordriften även för små kapitalister. Fråga är, om ej den rättvisaste formen för ett dylikt licenssystem vore att från licensavgift praktiskt sett fritaga den vinst, som motsvarar normal ränta på det verkligen inbetalta aktiekapitalet, medan däremot det belopp, som överstege denna ränta, belades med en relativt kraftig licensavgift. Aktieägarnas inkomst skulle påtagligen i vanlig ordning beskattas hos dessa. Gjordes licensavgiften proportionell mot förenämnda överskott över normal kapitalränta och icke progressiv, kunde den uttagas vid alla de tillfällen, då samma överskott komme aktieägarna i någon form till godo från aktiebolagets sida, såsom vid utdelning, utsläppande av aktier gratis eller till kurs under pari etc. Intet hinder finnes emellertid för att licensavgiften uttages direkt av bolagets årsvinst. Det licensfria beloppet måste emellertid då beräknas icke i förhållande till det av aktieägarna faktiskt inbetalta kapitalet utan i förhållande till aktiebolagets eget arbetande kapital. Med detta alternativ skulle nämligen besparing av vinstmedel i praktiken sannolikt aldrig komma att äga rum, därest det av aktieägarna inbetalta kapitalet lades till grund för beräkningen, då utdelning och därpå följande nyemission alltid skulle ställa sig förmånligare för aktieägarna än en direkt besparing. Med detta alternativ kunde emellertid licensavgiften beräknas efter en progressiv skala. — Motsvarande betraktelsesätt torde kunna anläggas även ifråga om andra juridiska personer för ekonomisk verksamhet än aktiebolag.

fattning också klart, att frågan om beskattningens rättvisa icke bör besvaras annorlunda i fråga om kommunalbeskattningen än i statsbeskattningens område. Även för kommunalbeskattningen synes skatteförmågeprincipen böra vara den bestämmande, då något rum för intresseprincipen ej heller här förefinnes.

Det har dock ovan anmärkts, att enligt en utbredd mening intresseprincipen bör vara den ledande i avseende å kommunalbeskattningen. Att så är förhållandet, beror väl därpå, att man finner vederbörandes direkta intresse av kommunens verksamhet påtagligt, man kan verkligen se, att alla eller vissa kommunens medlemmar hava en direkt nytta av densamma. Uppenbarligen ligger häri en viss sanning. Men att man ej gör samma iakttagelse ifråga om statsbeskattningen, har i stort sett sin grund i begränsningen av det mänskliga tänkandet. Ju närmare ett förhållande ligger oss, desto lättare är det att varsebliva detsamma. Ju enklare en serie av iakttagelser behöver kombineras, desto lättare kan kombinationen ske för det oskolade tänkandet. Obestridligen är det för den enskilde samhällsmedlemmen betydligt enklare att i detalj följa och överskåda en kommuns verksamhet och dess yttringar i olika riktningar och att sammanställa dessa med sin egen person än att ens i enskilda punkter följa statsverksamheten med dess resultat, som ofta ligga långt avlägsna från utgångspunkten. Det kunde under sådana förhållanden synas överensstämma med vad ovan anförts om rättvisans subjektivitet att taga hänsyn till den uppfattning om rättvisa, som kunde vila på nämnda psykologiska företeelse. Jag vill ej heller bestrida, att, om en mera allmän uppfattning om en dylik princip för en rättvis beskattning förefunnes, man ej kunde undgå att taga hänsyn till densamma. Men det synes svårt att föreställa sig, att en sådan åsikt verkligen kan vara mera utbredd i de bredare samhällslagren. Ty låt vara att man kan iaktaga ett intresse av kommunens verksamhet, så är det likvisst i många avseenden ej möjligt att mäta detta intresse. Kan det mätas, bör kostnaden uttagas ej genom skatt utan genom gebyr. Ett sådant påstående, som att intresset i allmänhet skulle stå i visst förhållande till inkomsten, synes på kommunalbeskattningens område så uppenbarligen godtyckligt, dess karaktär av ren fiktion så

iögonenfallande, att ett uppbyggande av beskattningen efter en sådan norm näppeligen synes kunna ens på allvar ifrågasättas [1].

Från min egen ståndpunkt saknar emellertid, som sagt, intresseprincipen även för kommunalbeskattningen berättigande. Detta gäller dock endast så länge kommunen verkligen håller sig inom de gränser för dess verksamhet, som principiellt böra utstakas. Dragas under kommunens verksamhet in atgärder, vilka endast tillgodose — lat vara kollektiva — privatintressen, ställer sig saken i någon mån annorlunda. I det följande vill jag söka i några huvuddrag utveckla, i vad mån kommunens utgifter rättvisligen böra täckas genom gebyrer eller skatter.

Först torde emellertid böra något beröras frågan, huru kravet på beskattningens »allmänlighet» skall tillgodoses. Denna fraga synes böra besvaras i full analogi med vad som gäller statsbeskattningen. Kommunen bör med beskattning träffa de objekt, som falla inom dess maktsfär. Ifråga om inkomstskatt bör sålunda den inkomst, som intjänas i en kommun, beskattas inom densamma. På samma sätt bör en kommunal förmögenhetsskatt träffa all förmögenhet inom kommunen. — Det är speciellt kravet på allmänlighet i beskattningen, som man vill tillgodose genom system av flera slags skatter. Vad man ej når på den ena vägen, söker man träffa på den andra.

Innan jag slutligen går in på frågan om en likmässig kommunal*beskattning*, maste det tydligen, sasom redan antytts, klargöras, vilka utgifter som skola täckas på annat sätt än genom

---

[1] Man brukar ofta påstå, att fastigheter och näringar inom en kommun hava ett mera påtagligt och mera konstant intresse av kommunens verksamhet än andra. Att dessas intresse är påtagligt, är sant, men är det *mera* påtagligt än andras, torde man äga möjlighet att uttaga gebyrer. Att intresset är mera konstant, är också otvivelaktigt, då fastigheten för alltid och näringen ofta för längre tid är bunden vid kommunen. Men därav följer icke, att deras varje år åtnjutna nytta av kommunens verksamhet är större än andras. Skatt för fastigheten och näringen får ju i stället betalas ett desto större antal år. Observeras bör dessutom, att det icke är fastigheten eller näringen, som skola betala skatten, utan i regel fastighetens ägare och näringens idkare. Men ej ens detta är det avgörande, ty fråga är, vem som får *bära* skatten. Och detta spörsmål kan besvaras först efter en ingående undersökning av övervältningens ofta invecklade problem.

skatter. Jag fränser inkomster av affärsdrivande verksamhet och övriga privatinkomster för att något närmare utveckla, vilka utgifter, som böra täckas genom gebyrer. I likhet med vissa finansteoretiska författare, som hålla på skatteförmågeprincipen även i avseende a kommunalbeskattningen — såsom t. ex. Schäffle[1] — är jag av den uppfattningen, att genom gebyrer böra täckas avsevärt flera kommunala utgifter än vad nu är fallet. Så snart som det finns något påvisbart privat intresse av kommunens verksamhet och detta verkligen kan något så när mätas, bör gebyrsystemet tillgripas. I vissa fall gäller det utgifter, som äro enligt lag och författning nödvändiga att göra, exempelvis kloakledningar i samhällen, där hälsovårdsförfattningar kräva sådana, gatuanläggningar, där stadsplane- och byggnadsförfattningar fordra dylika. Utgifter för de förra kunna uppenbarligen lätt nog täckas genom kloakavgifter, som paläggas efter en eller annan norm — gäller det amortering av en anläggning, förefaller det dock rimligt, att en del täckes genom skatter, i den mån den kan beräknas komma kommunen som sådan och framtida ändamål till godo. Värre ställer det sig med gatuanläggningar. Dock synes det synnerligen rimligt, om en ny gatuanläggning delvis bekostas av ägarna av därintill belägna fastigheter eller sådana, som eljest draga nytta därav. Underhållskostnader för gator böra delvis kunna betalas av sådana, som i särskilt hög grad förorsaka sådana kostnader — avgifter kunna paläggas mera konstant akerirörelse, bryggerier för deras tunga vagnar, spårvagnsrörelse för nödiga reparationer av stenläggning o. d. Teoretiskt finnes givetvis intet hinder att t. o. m. upptaga avgift av varje person, som överhuvud begagnar gatorna, i förhållande till väglängd m. fl. omständigheter. Andra kommunens utgifter äro frivilligt atagna. I den mån dessa hållas inom den ram, som principiellt tillhör kommunens verksamhet, gäller om dem detsamma som ifråga om nödvändiga utgifter. Finnes ett patagligt och mätbart privat intresse, bör kostnaden uttagas genom gebyr, eljest genom skatt.

En alldeles speciell användning av gebyrprincipen synes vara möjlig i avseende a jordvärdestegringen. Om jag fränser stegring på grund av speciella gatuanläggningar o. d., vilken enligt ovan-

[1] Die Steuern, Leipzig 1895 och 1897.

stående delvis bör betalas genom bidrag till anläggningen, är det tydligt, att värdestegringen förorsakas delvis av kommunens allmänna verksamhet. Det bör emellertid observeras, att stegringen ej förorsakas endast av denna. Hela värdestegringen bör icke komma kommunen till godo. Förvärvandet av en tomt eller byggandet av ett nytt hus synes i viss mån böra betraktas som en spekulation. Liksom fastighetsspekulationer i allmänhet bygger den ifrågavarande bl. a. på förhoppning om framtida byggnadsverksamhet av andra personer. Att en spekulation överhuvud taget lyckas, har spekulanten för det mesta att tacka andra personer för, ehuru dessa ej förma uttaga någon ersättning därför. I den mån jordvärdestegringen är att räkna som spekulationsvinst, bör kommunen ej taga betalning därför. Fråga är emellertid, om kommunen bör taga ens hela den vinst, som verkligen direkt förorsakats av kommunens verksamhet. Fastmera synes det böra räknas så, att kommunen erhåller skälig betalning för att den möjliggjort vinsten, på samma sätt som en duglig handelsagent erhåller del av vinst, som han måhända i mycket hög grad bidragit till, men ej hela vinsten eller ens största delen av densamma. Det är uppenbart, att det ställer sig mycket svårt att i ena som andra fallet mäta vad som förorsakats av den ene eller den andre. Teoretiskt är det dock möjligt, men i praktiken lär man få nöja sig med en skälighetsprövning. Då det är genom kommunens allmänna verksamhet, som jordvärdestegringen åstadkommits, synes också den upptagna gebyren böra komma kommunens allmänna budget till godo. Det är nämligen verkligen en gebyr [1], det här gäller: det är en speciell tjänst, som gjorts fastighetsägaren, ehuru det ej är fråga om någon enhetlig prestation av kommunen. Möjligen kan häremot invändas, att det ej är möjligt att bestämma den kostnad, som förorsakats kommunen för jordvärdestegringen, och att en gebyrs belopp ej bör överstiga denna kostnad. Maximigränsen synes ej kunna bestämmas noggrannare, än att ifrågavarande gebyrers sammanlagda storlek icke får uppgå till hela kostnaden för kommunens allmänna verksamhet under viss tid. Överskrides denna gräns, är det ej längre blott en gebyr, som upptages, utan

[1] N. b. i den vidsträckta bemärkelse denna term ovan tagits.

därutöver snarast ett slags affärsvinst [1]. — Härmed är icke sagt, att ej jordvärdestegring därutöver kan beskattas — men detta bör då ske på grund av skatteförmågeprincipen, som anses medgiva en starkare beskattning av spekulations- och konjunkturvinster.

Praktiskt taget inträffar det emellertid, att inom kommunernas verksamhetsområde indragas företag, som egentligen ej höra dit utan äro att anse såsom rent privata företag, ehuru de kunna vara till nytta för en mycket stor del av kommunens medlemmar. För dylika företag synes den Wicksellska principen kunna komma till användning. Kommunen har här faktiskt fått en rent privaträttslig ställning — är närmast att likställa med en förening. Ett privat företag bör icke komma till stånd utan att deltagarna äro eniga om gäldandet av kostnaden. De bidrag, som gäldas, böra få karaktär av just gebyr på grund av den offentligrättsliga ställning, som kommunen enligt positiv rätt även i detta avseende skulle intaga. — Ett medgivande av denna princips tillämplighet förutsätter dock, att de, som besluta om utgiften och sättet för dess täckande, verkligen representera sina väljares intressen. Att de eljest, när det gäller verkligen samhälleliga ändamål, teoretiskt icke representera sina väljare utan hela kommunen, är en sak för sig. Tydligen är det mindre vådligt att lata kommunen fylla utom dess principiella sfär fallande ändamål, därest kostnaden för desamma beslutas i enlighet med den Wicksellska teorien.

Genom gebyrer borde i själva verket täckas en stor del av de utgifter, som ligga närmast för tanken hos dem, som förorda intresseprincipen med avseende å kommunalbeskattningen. Det är obestridligen ett fullt logiskt betraktelsesätt, som ligger djupast hos intresseprincipens anhängare just i samma mån, som det ej bör vara fråga om en beskattning utan en tillämpning av gebyrprincipen. Beträffande gebyrerna märkes, att vad ovan anförts såsom huvudprinciper i avseende å beskattningen ifråga om avdrag för skuldräntor, ej äger tillämpning. Gebyrerna äro nämligen att anse såsom ren omkostnad. Om man däremot bör medgiva frihet från gebyrer för existensminimum, är en annan fråga. Den ovannämnda nationalekonomiska grunden för skattefrihet för existens-

[1] Något principiellt hinder att uttaga en dylik vinst, synes f. ö. ej föreligga.

minimum synes även ifråga om uttagande av gebyrer i viss mån äga åtminstone teoretisk giltighet.

Har man först från kommunens utgifter avsöndrat dem, som avse statsändamål och alltså rätteligen böra åläggas staten, samt därefter dem, som böra täckas genom privatinkomster och gebyrer, så återstå de utgifter, som böra täckas genom kommunalskatt. Tydligt är, att dennas belopp åtminstone i flertalet landskommuner skulle bliva ganska ringa. Kommunalskatten för deras täckande synes emellertid böra beräknas efter skatteförmågan.

Det är ej meningen att här närmare utveckla, huru en på skatteförmågan baserad kommunalskatt bör utformas. Vissa författare anse, att den verkliga skatteförmågan endast kan träffas genom ett system av skatter, där at de indirekta skatterna inrymts en stor plats. Andra åter anse, att en enhetlig inkomstskatt är det enda rätta. Det synes dock böra betonas, att med båda dera utvägarna nås endast ett relativt mått av rättvisa. Inkomstskatten, sådan den praktiskt taget måste utbildas, vilar ju på den fiktionen, att personer med lika inkomst hava samma skatteförmåga. Kompletteras den med ett system av lyxskatter, frångår man i viss mån denna tanke och söker, om ock på ett ofullkomligt sätt, tillgodose den verkliga individuella förmågan [1]. Påläggandet av indirekta skatter lägger det visserligen i viss mån i medborgarnas fria skön att ataga sig eller undandraga sig skatten. Tydligt är dock, att ett system av väl avvägda konsumtionsskatter på varor, vilkas förbrukning står i ett något så när konstant förhållande till medborgarnas ekonomiska ställning, med hänsyn till deras mindre kännbarhet kan vara att anbefalla. Just den psykologiska illusion, som gör, att ett i småposter och mot så att säga synbart vederlag erlagt belopp verkar såsom ett mindre offer, är en omständighet, som ej bör förbises. De indirekta skatterna erbjuda även den fördelen, att de på grund av sin egenskap att övervältas ofta träffa personer, som eljest ej kunna nås med skatt, och därför äro särskilt ägnade att såsom komplement till inkomstskatten i någon mån tillgodose kravet på allmänlighet i beskattningen.

Att på kommunalbeskattningens gebit tillgripa indirekta skat-

[1] Här frånses givetvis de ur andra synpunkter härledda grunder, som kunna åberopas för en lyxbeskattning.

ter är dock mahända i allmänhet mindre praktiskt på grund av svarighet att finna lämpliga former, omständlighet med uppbörd o. s. v. Och förmodligen skulle en kommunal inkomstskatt i allmänhet ej bliva över hövan kännbar, därest först en rationell utsöndring ägde rum av utgifter för statsändamål och utgifter, som skola täckas med gebyrer.

Jämföres slutligen den nuvarande svenska kommunalbeskattningen med de grundlinjer för en rättvis kommunalbeskattning, som här uppdragits, så framstar det genast, att bristen på överensstämmelse är synnerligen stor. Den största skillnaden visar sig dock på det område, som ligger utom själva beskattningen, nämligen ifraga om fördelningen av de statliga och kommunala uppgifterna. För mig framstår det som självklart, att det med denna fördelning sammanhängande s. k. skatteutjämningsproblemet är det vida viktigare vid en kommunal »skatte»-reform. Till sin natur är det, såsom ovan påvisats, det primära. Den invändning, som synes kunna uppställas mot att vid en eventuell reform också lata det komma i första hand, torde vara en hänvisning till historiska och praktiska skäl: kommunernas självstyrelse är djupt rotad hos folket och i många fall ägnad att befordra sparsamhet. Det finnes dock intet som hindrar, att ifrågavarande uppgifter även fortfarande utövas av kommunerna, men i så fall bör det ske uttryckligen för statens räkning och på statens kostnad. En nu icke förefintlig kontroll över kommunernas verksamhet bleve visserligen i vissa avseenden nödvändig, men en sådan kontroll borde ej bliva omöjlig att åstadkomma. De flesta hårt skattetyngda kommunerna skulle för övrigt genom en befrielse från ifrågavarande utgifter få sin ekonomi högst betydligt lättad, och, ehuruväl deras medlemmar tinge vidkännas högre statsskatt än tillförene, skulle dock deras skattebörda bliva i sådan grad minskad, att kommunerna mången gång kunde förmå sträcka sin verksamhet till nya områden, vilkas främjande skulle lända kommunernas utveckling till största gagn.

I andra hand kommer själva skattereformen. Denna borde först ge ut på ett klargörande, att många utgifter borde täckas med gebyrer. Och slutligen borde den verkliga kommunalskatten ombildas till huvudsaklig överensstämmelse med statsskatten, dock

att progressivskalor m. m. måste beräknas med hänsyn till vederbörandes förmåga att bära *hela* skattebördan till såväl stat som kommun gemensamt.

Anses det ej lämpligt att omedelbart verkställa den kraftiga omvandling, som ett rationellt genomförande av berörda synpunkter skulle innebära, så synes man dock genom partiella reformer i denna riktning böra föra utvecklingen i sådana banor, att målet slutligen kan vinnas.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

DET TYSKA FÖRFATTNINGSARBETET I WEIMAR. Det allt överskyggande intresset för de utrikespolitiska händelserna gör, att t. o. m. en sådan omstöpning av en stormakts hela statsliv som arbetet på den nya tyska författningen avgjort träder i skuggan. Det är ganska litet av de debatter, som förts och föras mellan de olika principernas målsmän vid nationalförsamlingen i Weimar, som kommer till den stora allmänhetens öron utanför Tysklands gränser. Och dock ha linjerna börjat klarna, så att man i vissa huvuddrag kan se konturerna till det Tyskland, som kommer att bli den närmaste framtidens, därest ej nya oförutsedda omvälvningar åter skulle inträffa.

Redan formerna för utseendet av nationalförsamlingen medförde åtskilliga nyheter, som delvis väntas bli bestående (se härom Adolf Tecklenburg, »Das Wahlrecht zur Nationalversammlung» i *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* (Bd XII: 2, Jan. 1919, s. 165 ff.). Rösträtten har avsevärt utsträckts genom valrättsålderns sänkande till fyllda 20 år, kvinnorösträttens införande och »flyttningsstreckets» nästan absoluta borttagande (det fordras blott att ha bott $^1/_4$ år i valorten). Följden av dessa förändringar i valrättsbestämmelserna blev, att valmanskåren bortåt tredubblades, från 14 till 40 miljoner. Samtidigt bortföllo de avvikelser från rösträttens likhet, som legat i de genom den ojämna befolkningstillväxten olikstora valkretsarna, i det att genomgående en riksdagsman nu kommer på 150.000 invånare. Den kanske mest iögonenfallande nyheten är emellertid de proportionella valen, med d'Hondts regel som fördelningsprincip liksom hos oss, men i olikhet mot här officiell kandidatur och valmannens absoluta bundenhet vid de på förhand inlämnade vallistorna, så att inom varje grupp kandidaterna helt enkelt väljas i den ordning, i vilken de uppförts på listorna, en anordning som naturligtvis ytterligt stärker partiledningens inflytande samtidigt som den emellertid hindrar dekapitering av partiets främsta namn. De påtagliga svagheterna i en dylik metod kunna givetvis något minskas därigenom att även minoriteterna inom partierna inlämna vallistor, vilket också ivrigt

förordades av Tecklenburg. Dylika spränglistor behöva ej minska partiets samlade röstmängd, då vallagen, liksom f. ö. atskilliga andra moderna proportionella valmetoder, tillåter s. k. Listenverbindung, d. v. s. en anordning varigenom olika grupper på förhand anmäla, att de önska betraktas som ett gemensamt parti, så att vid den första fördelningen av mandaten mellan partierna deras gemensamma röstsiffra tages i betraktande, varefter i andra hand det antal platser, som partiet i dess helhet så erhåller, fördelas mellan de särskilda grupperna.

Weimar-församlingen har vid sitt författningsarbete två utarbetade författningsförslag att utgå från: ett, som på regeringens uppdrag utarbetades av statssekreteraren i inrikesdepartementet Hugo Preuss, tidigare professor i statsrätt vid handelshögskolan i Berlin, och ett som senare framlagts av riksregeringen. Dessa båda utkast karakteriseras och kritiseras i ett av de senaste häftena av *Deutsche Revue* av professorn i Frankfurt am Main Friedrich Giese i en uppsats betitlad »Die staatsrechtlichen Grundgedanken der neuen Reichsverfassung» (Jhrg. 44, Apr. 1919, s. 1 ff.), som samtidigt med att den offrar mycken möda at klarläggandet av en del distinktioner av huvudsakligen rent teoretisk betydelse, ger en ganska klar bild av de nya författningsförslagens avvikelser gentemot äldre rätt liksom också av skiljaktigheterna mellan de båda utkasten. Preuss' utkast karakteriseras som ett grundligt och följdriktigt uppbyggt arbete, mycket kritiserat och med många brister, men dock ett helgjutet verk, som utmärker sig för medvetet unitaristisk tendens, under det att riksregeringens förslag får det omdömet, att det utgör en föga lycklig kompromiss mellan unitarism och delstaternas partikularistiska strävanden. Själv visar sig Giese vara en utpräglad motståndare till alla planer på ett sammangjutande av Tyskland till en helstat med undanskjutande av de hittillsvarande delstaterna, och från denna utgångspunkt nagelfar han synnerligen skarpt båda de framlagda förslagen.

Preuss' författningsutkast beskär »fristaternas» kompetens synnerligen starkt, dels genom att väsentligt utvidga det område, som faller inom rikets maktsfär, men dels principiellt än mer därigenom att föreskriva, att de särskilda fristaternas författningsliv, kommunalförvaltning, politi o. s. v. måste ordnas i enlighet med vissa noga bestämda regler. Fristaterna reduceras härigenom till blott självförvaltande korporationer inom riket med visserligen mycket starkt utvecklad autonomi. Riket blir med andra ord ej förbundsstat utan helhetsstat. — Regeringsförslaget innebär visserligen vidsträckta medgivanden åt delstatsintresset i fråga om militär-, skatte- och samfärdselväsen, på lagstiftningens område o. s. v. och tillåter också en sammanslutning av delstaterna till större enheter genom fri överenskommelse, men om ej enighet därvid kan uppnås mellan de intresserade parterna, kan man vädja till riksregeringen, varefter frågan kan avgöras i samma former som en vanlig grundlagsändring. Då delstaternas statliga existens alltså

kan utplanas utan deras egen medverkan, frankänner Giese dem karaktär av verkliga stater även enligt detta förslag. Också detta gör Tyskland till en enhetsstat.

I st. f. att rikssuveräniteten i det gamla Tyskland vilat hos de förbundna regeringarna, som utövat sina befogenheter genom förbundsrådet, blir det enhetliga tyska folket enligt båda förslagen bärare av statsmakten med riksdagen som sitt viktigaste organ. Ett rudiment av det mäktiga förbundsrådet finnes dock kvar. Det har emellertid väsentligt olika sammansättning och ställning hos Preuss och i regeringsförslaget. Hos Preuss är det helt enkelt ett överhus, Staatenhaus, sammansatt av representanter för fristaterna valda av dessas lantdagar, och dess medverkan är nödvändig för ett riksdagsbeslut. Likheten med vår första kammare är ju pataglig. — Regeringsförslagets »riksråd» har helt annan karaktär. Liksom det gamla förbundsrådet består det av representanter för delstaternas regeringar, men ej längre bundna av instruktioner. Ordförande är en medlem av riksregeringen. Riksrådet skall yttra sig om framläggandet av propositioner inför riksdagen. Uttalar det avvikande mening, skall denna bifogas. Riksrådet har också rätt att själv för riksdagen framlägga ett lagförslag, även om detta ej vunnit regeringens gillande. Det har därjämte veto gentemot av riksdagen beslutade lagar. Använder det sig av denna rätt, företages lagen ånyo till behandling i riksdagen, och om enighet ej uppnås, kan rikspresidenten antingen hänskjuta frågan till allmän folkomröstning eller, om den för grundlagsändring tillräckliga majoriteten vunnits i riksdagen, utfärda lagen i den form denna antagit densamma. Riksrådet medverkar vidare vid utfärdandet av förordningar samt skall hållas à jour med regeringens förande genom riksministrarna. Förhandlingarna äro offentliga. Reminiscenserna från det gamla förbundsrådet äro ju trots alla skiljaktigheter skarpt iögonenfallande, men det nya riksrådet får dock en grundväsentligt annan ställning. Det är — som Giese uttrycker förändringen — ej längre en representant för suveränen, utan blott ett representationsorgan för de i rikssuveräniteten ej meddelaktiga delstaternas regeringar.

Det nu påpekade starkt unitaristiska draget är enligt Giese den ena av de båda huvudprinciper, som karakterisera de nya författningsutkasten. Det innebär ersättandet av den tidigare organisationen, som var »genossenschaftlich», med en ny, som karakteriseras som »herrschaftlich». Den andra huvudprincipen är folksuveräniteten, Tyskland blir »Volksstaat» i st. f. »Obrigkeitsstaat».

Folket är suveränen, men handlar själv blott i ett fåtal fall. Det utser riksdag genom allmän rösträtt och proportionella val för en tid av 3 år, samt rikspresident, likaledes genom allmänt val, eventuellt stickval. . Referendum förekommer i två fall, dels, som nämnts, på presidentens vädjan vid konflikt mellan riksdagen och förbundsrådet, dels också om riksdagen föreslår presidentens av-

sättning före den tid, för vilken han valts. Avslås ett dylikt förslag, medför detta som en direkt konsekvens riksdagsupplösning.

I övrigt utövas folkviljan genom organ, riksdagen och rikspresidenten. Riksdagen består enligt Preuss' förslag, som nämnts, av 2 kamrar, i det att hans Staatenhaus är ett överhus, enligt regeringsförslaget blott av en kammare. Angående lagstiftningsproceduren har redan talats. För författningsändring fordras att $^2/_3$ av riksdagens medlemmar äro närvarande samt $^2/_3$ majoritet bland de deltagande. — Rikspresidenten har de befogenheter, som i regel tillkomma statsöverhuvudet i en parlamentarisk stat. I st. f. att kejsaren var blott folk- och ej statsrättsligt statsöverhuvud och blott var »ett vid sidan av förbundsrådet stående regeringsorgan av de tyska furstarnas nåde» är presidenten »både stats- och folkrättsligt statsöverhuvud för den tyska republiken med det tyska folkets nåde». En jämförelse mellan presidentens och riksdagens maktställning utfaller avgjort till den senares favör, emedan riksdagen kan föreslå hans avlägsnande genom folkomröstning före mandattidens utgång samt kan anklaga honom inför statsdomstolen för författnings- och lagbrott. — Riksregeringen till- och avsättes av presidenten. Den består av rikskanslern och ett antal riksministrar. De behöva ej vara medlemmar av riksdagen, men ha tillträde dit och måste äga dennas förtroende, så att de måste träda tillbaka, om riksdagen beslutar ett misstroendevotum. De äro emellertid ej solidariskt ansvariga. Även i riksregeringens ställning visar sig alltså riksdagens övervägande makt.

Vid sidan av de båda nu skisserade demokratiskt-parlamentariska förslagen till lösning av den tyska författningsfrågan finnes ju emellertid som bekant ett tredje, rådssystemet, vänstersocialisternas recept för samhällsfrågornas ordnande. Detta behandlas ej av Giese, men den intresserade hänvisas till en uppsats av d:r Theodor Heuss om »Det tyska författningsarbetet» i *Svensk tidskrift* (årg. 9, 1919, h. 3 s. 192 ff.), som ger en redogörelse bl. a. för konflikten mellan majoritets- och vänstersocialisterna på denna punkt samt de förras försök att skjuta över rådsinstitutionen till enbart det ekonomiska området.

Hela den författningsbyggnad, som man så är beredd att bygga upp, innebär ju en demokratisering av oöverskådlig räckvidd, vars genomgripande betydelse för tyskt statsliv och tyskt samhällsliv på alla områden borde stå klar för var och en. Men så är ej fallet, utan inom ententeländerna har man inom vidsträckta kretsar häri velat se blott och bart ett gyckelspel. Man har uttalat tvivel på de tyska grundlagsstiftarnas bona fides. Mot dessa »oädla och orättvisa misstankar» har engelsmannen William Harbutt Dawson i *The fortnightly review* (New ser. n:o 177, march 1919, s. 321 ff.) vänt sig i en uppsats, som är av stort intresse dels genom sitt innehåll, och dels också genom den omständigheten att den överhuvudtaget fått publiceras på framträdande plats i en stor engelsk tidskrift. Dawson är sedan gammalt kännare av tyska förhållanden,

och han har bl. a. utgivit ett antal arbeten, som haft till syfte att göra engelsmännen förtrogna med tyska tankegångar, tyskt liv och tysk folkkaraktär. Han avvisar bestämt den bristande tilltron till de redliga avsikterna hos det nya Tysklands män. Särskilt pekar han på professor Preuss' tidigare verksamhet, som står i fullaste samklang med hans nuvarande åsikter. Han åberopar som bevis för sin mening bl. a. en ganska märklig skriftväxling mellan Preuss och Dawson själv under krigets senaste tid. Dawson hade publicerat en anklagelseskrift mot det politiska systemet i Tyskland, som de allierade måste tillintetgöra, innan Europa skulle kunna vinna varaktig fred. Preuss riktade då till honom ett öppet brev i Neue Rundschau med kritik av en del punkter i hans skrift, och detta förde till en brevväxling pr post, som egendomligt nog aldrig ledde till något ingripande från censuren. Preuss visade sig dela uppfattningen, att det var olikheten mellan de politiska förhållandena i Tyskland och i andra länder, som låg bakom den ovilja och kyliglhet, som länge rått, samt tillade: »Målet för våra politiska strävanden är just det Ni begär, men att mottaga denna förändring ur händerna på de makter, som nu äro våra fiender, är ej blott stridande mot varje nationell hederskänsla, utan alldeles omöjligt från utgångspunkten av en fri politisk utveckling». En dylik förändring måste Tyskland själv genomföra. Detta skrevs före Tysklands militära sammanstörtande.

Därefter uppvisar Dawson, att det framlagda förslaget till ny författning innebär en brytning på alla punkter med det förflutna. I sina reflexioner dröjer han framför allt vid den betydelsefulla frågan om ministeransvarighetens utgestaltning, och han menar, att man ej bör dölja för sig svårigheterna på denna punkt. Det främsta hindret är, menar han, de många partierna, den överdrivna doktrinarismen hos dessa och den kritiska, föga anpassningsdugliga läggningen hos tysk nationalkaraktär, som varit grunden till så mycken sterilitet i det politiska livet. Därför vore det att frukta, att, även om de tyska politikerna tagit lärdom av de bittra erfarenheterna, alltid den faran skulle ligga nära till hands, att ministrarna skulle störtas eller åtminstone överröstas genom nyckfulla eller tillfälliga kombinationer på grund av frågor av underordnad betydelse. I fråga om ministärens organisation hänvisar Dawson f. ö. till sin förutsägelse, att Tyskland ej skulle överge den tilltro till sakkunskapen, som varit utmärkande för den gamla ordningen, och att man därvid skulle taga till mönster sin lokalförvaltning, där styrelsen handhades genom experter valda för ett visst antal år av men ej alltid inom de representativa församlingarna. Preuss hade i Neue Rundschau förklarat, att mycket kunde anföras till förmån för en dylik ordning, och Dawson anser nu, att en liknande princip kommit till synes i författningsförslagets bestämmelse, att ministrarna visserligen skola äga riksdagens förtroende, men ej nödvändigt behöva tillhöra denna, samt att ett misstroendevotum kan riktas mot en enskild minister utan att de övriga behöva drabbas därav.

Häri vill han nu se »ett modifierat system med en regering genom sakkunniga», ett »experiment», som han motser med största intresse och som han tror skall komma att slå väl ut i Tyskland. För Englands räkning ställer han sig däremot tveksam, ty »man bör se det faktum i ögonen, att, medan tyskarna ära sakkunskapen, så avsky engelsmännen som nation dess blotta namn». Förf:s utläggningar på denna punkt bringa i erinran de tendenser till en »regering genom specialister», som man velat se i Lloyd Georges senaste kabinett och den kritik häremot, som kommit till synes t. ex. hos Joseph-Barthélemy (jfr härom Statvetenskaplig tidskrift, årg. 22, 1919, s. 50 ff.).

Förf. uttalar till sist en förhoppning, att Weimarförsamlingen ej som sin föregångare i Frankfurt 1849 skall förfalla till allt för stark kritik och för utdragna debatter samt inlägger en gensaga mot dem, som varnat ententen att underhandla med den regering, som stöder sig på nationalförsamlingen. Det är av största vikt, att Tyskland skall konsolideras så snabbt som möjligt, och de allierade böra göra allt vad i deras förmåga står för att påskynda denna process. Utan ett enat Tyskland under ordnade förhållanden kan man ej heller påräkna någon krigskontribution värd att tala om, och det redan farliga tillståndet på andra sidan Rhen kommer eljest oundvikligen att förvärras, och man står då inför faran av en ny katastrof under desperationens tryck.

DEN PARLAMENTARISKA KONTROLLEN ÖVER UTRIKESPOLITIKEN UNDER VÄRLDSKRIGET. Den första av de berömda 14 punkter, som innefattades i Wilsons den 8 januari 1918 framställda program för världens fred, uppställde som bekant kravet på öppna fredsfördrag, som uppnåtts genom öppna förhandlingar, varefter det ej skall få förekomma hemliga överenskommelser av något slag, utan diplomatien skall alltid handla uppriktigt och inför allmänhetens ögon; och den 27 september 1918 fordrade han, att alla internationella överenskommelser och traktater in extenso måste bekantgöras för den övriga världen. Utrikespolitikens offentlighet — dess kontroll genom allmänna opinionen — stod för Wilson som en av de viktigaste garantierna för en fredlig politisk utveckling i framtiden.

Än så länge är det för tidigt att yttra sig om, huruvida det verkligen finnes så stora utsikter att den nya ordning, som fyramannaradet i Versailles skapat, skall komma att medföra någon omkastning på denna punkt i överensstämmelse med de intentioner, som Wilson givit uttryck åt, liksom det ej här är platsen att gå in på frågan, om detta program f. n. är helt genomförbart.

På sina håll ha emellertid förhållandena under världskriget direkt eller indirekt som en konsekvens medfört förändringar i konstitutionell praxis i fråga om utrikesärenden, visserligen ej i första hand i riktning mot en kontroll från den allmänna opinio-

nens sida utan mot en parlamentarisk kontroll i en eller annan form. En av docenten Axel Brusewitz utarbetad »Översikt över frågan om utrikespolitiska ärendens handläggning i vissa främmande länder», fogad som bilaga till *»Förslag till grundlagsändringar åsyftande ett närmare samarbete mellan regering och riksdag i utrikespolitiska angelägenheter,* avgivet den 15 mars 1919 av därtill utsedda kommitterade» (Sthm 1919, 35 + 24 + 48 s.), lämnar i detta avseende åtskilliga intressanta upplysningar. Brusewitz behandlar här var för sig de viktigare europeiska länderna samt Förenta staterna, varvid han dels redogör för författningsbestämmelserna angående utrikesärendenas behandling, dels i korthet skisserar praxis och de reformplaner, som sett dagen. Då utredningar, som publiceras i samband med kommittébetänkanden, alltför lätt undgå uppmärksamheten, kan det synas motiverat att här hänvisa till några av de resultat, till vilka förf. kommer, särskilt med avseende på utrikesärendenas behandling under kriget.

I fråga om engelsk praxis utgår förf. från den tendens i riktning mot en stärkt ställning åt kabinettet, som man kunnat förmärka under senare år, och som gör att man kunnat säga, att »underhuset icke längre kontrollerar den verkställande makten, utan denna tvärtom underhuset». Alldeles särskilt har utrikesministern varit fri från omedelbar parlamentarisk kontroll, under det att han däremot i högre grad än de övriga ministrarna varit underkastad kontroll från sina kamrater i kabinettet. Krigsårens koalitionsregeringsform har haft till följd, att de olika partierna fått samverka vid regeringspolitikens förande, men å andra sidan har ledningen koncentrerats till några få medlemmar av ministären, det s. k. krigskabinettet. Kraven på en effektivare kontroll över utrikespolitiken än den som kunnat utövas genom interpellationer och genom parlamentsdebatter i samband med budgetsbehandlingen ha också sett dagen redan före kriget. Redan Sidney Low föreslog t. ex. ett utrikesutskott, och under kriget kan den radikale underhusledamoten A. Ponsonby anföras som representant för liknande önskemål. Reformkraven ha emellertid ej mötts av sympatier från regeringens ledande män. Både Gray, Asquith, Balfour och Cecil ha ställt sig avvisande och ha ej velat erkänna någon annan kontroll än den som ligger i underhusets makt att störta en ministär, som det ej har förtroende för. För sin del framhåller Brusewitz de särskilda svårigheterna att skapa ett organ, som kan utöva kontroll över utrikespolitiken å hela det engelska världsväldets vägnar.

I Frankrike har presidenten liksom flerestädes rätt att avsluta fördrag, varvid de emellertid erfordra kamrarnas godkännande, om de röra t. ex. krig och fred eller finansiella förhållanden. Faktiskt har emellertid regeringen ej ansett sig alltför bunden härav, utan har, särskilt under världskriget, ingått åskilliga överenskommelser av denna natur utan parlamentets ratificering. Så har t. ex.

parlamentet ej hörts, då Frankrike lämnat Grekland ett förskott på 20 miljoner, eller då det förpliktat sig att ej sluta separatfred. Parlamentet har emellertid i Frankrike ganska stora möjligheter till kontroll även av utrikesledningen. Tidigare utrikespolitiska misstag ledde också till en förklaring av Poincaré vid hans tillträde som ministerpresident 1912, att regeringen skulle anse det som en patriotisk plikt »att ständigt hålla sin diplomatiska aktion i fullkomlig harmoni med landets önskningar och parlamentets vilja». De viktigaste kontrollmedlen ha varit dels det rikt utvecklade interpellationsinstitutet, dels de båda kamrarnas utrikesutskott, av vilka särskilt deputeradekammarens spelat en stor roll. Det består av 44 medlemmar och är fördelat i underavdelningar, som syssla med förhållandet till ett visst land eller en särskild maktgrupp. Under världskriget har detta utskott sammanträtt varje vecka, varvid i regel utrikesministern varit närvarande och besvarat frågor och kritik. Överläggningarna stenograferas och bevaras i kammarens arkiv, med undantag för de upplysningar, som ministern önskar skola hållas hemliga. Det har också ej så sällan hänt, att denne förklarat sig ej kunna svara på framställda frågor. Om utskottet ej är tillfredsställt med gjorda förklaringar, kan det draga frågan inför kammaren. Diskussionen är då hemlig, men åtföljes av offentligt sammanträde, då dagordning framlägges. Parlamentet har alltså haft avsevärda möjligheter att följa regeringspolitiken och inverka på dess ledning, utan att detta synes ha inkräktat på regeringens ställning som ledande myndighet. Olika meningar ha emellertid framställts om kontrollens effektivitet, och under det sista krigsåret ha parlamentsutskottens makt varit i märkbart avtagande, under det att regeringen under konseljpresidentens ledning förvärvat en alltmera allenarådande ställning.

I fråga om den tredje av ententens europeiska stormakter, Italien, påpekas, att regeringarna »i allmänhet stå i nära beroende av sitt föga stabila parlamentariska underlag» samt att den parlamentariska kontrollen av utrikesärenden stundom givit upphov till starka kursförändringar, men å andra sidan vid kritiska tillfällen visat sig ha föga betydelse i de avgörande ögonblicken, så att t. ex. krigsförklaringen mot Österrike i maj 1915 avgavs, fastän det var notoriskt, att den ogillades av majoriteten av de deputerade. Hovsamma krav på ett ökat inflytande för representationen ha emellertid framkommit under kriget.

Förenta staterna intaga ju en särställning i det avseende, varom här är fråga, i det att senaten har medbeslutanderätt vid utrikesärendenas avgörande, såväl vid avslutande av traktater som vid utnämnande av sändebud och konsuler, en ställning som delvis beror på historiska förhållanden, men också har sin förklaring i Förenta staternas isolerade läge. Förf. går ej in på frågan, om senare års maktförskjutning till presidentens favör även på denna punkt visat sig påtaglig, ej heller, om kriget medfört några för-

ändringar i praxis. Omöjligt torde emellertid icke vara, att kriget här medfört ett åtminstone temporärt stärkande av presidentens makt (jfr professor Rogers uttalanden, Statsvetenskaplig tidskrift 1919, s. 147 ff.).

Den tyske kejsaren har på utrikespolitikens område haft ytterst vidsträckta befogenheter, som bl. a. tack vare Bismarcks utrikespolitiska prestige ej blott varit rättigheter på papperet. De möjligheter som författningen lämnat förbundsrådet att utöva kontroll över utrikespolitiken ha i det stora hela lämnats oanvända. Riksdagen har däremot utövat en viss kontroll, i huvudsak genom diskussioner i samband med budgetsbehandlingen, så att furst Bülow år 1907 rent av ansåg sig kunna ifrågasätta, om något annat lands minister »så ofta, så ingående och frimodigt» uttalade sig i utrikespolitiska frågor som han. Tysklands politiska liv under världskriget har framför allt utmärkts av ett ökat inflytande åt budgetutskottet på riksdagsplenas bekostnad. Här diskuterades också ofta även utrikespolitiska ärenden, allt oftare, i motsats mot tidigare, vid hemliga sammanträden, stängda även för de riksdagsmän, som ej voro medlemmar av utskottet. Av ett uttalande av socialdemokraten Bernstein att döma synas emellertid de här lämnade upplysningarna ej ha varit av större betydelse. Mera reell vikt synes regeringens samarbete med vissa partiledare ha haft. Under Michaelis rikskanslerstid bildades ett sjumannautskott, bestående av ledande politici, som bl. a. fick medarbeta vid avfattandet av riksledningens svar på påvens fredsnot. Under Hertlings rikskanslerskap försvagades emellertid dess kompetens till rent rådgivande, och dess inflytande på underhandlingarna i Brest-Litovsk var högst obetydligt. Någon entusiasm härför fanns knappast heller i riksdagen, vars radikala partier häri sågo blott ett dåligt surrogat för en parlamentarisk styrelse.

För att därefter övergå till de neutrala har ju i vårt land utvecklingen gått i riktning mot ett närmare samband mellan regering och riksdag, såväl politiskt, genom ett relativt flitigt inkallande av det hemliga utskottet, som statsrättsligt, genom antagandet av grundlagsbestämmelserna om utrikesnämnden som vilande. I Norge har man 1917 tillsatt ett stortingsutskott på 17 medlemmar med rent rådgivande kompetens, i Danmark har 1918 genom privat överenskommelse mellan partierna utsetts ett utrikespolitiskt utskott om 20 medlemmar, 12 från folketinget, 8 från landstinget (ang. detta jfr Knud Berlins utförligare redogörelse i den nystartade tidskriften Det nye Nord 1919 n:r 2 om »Riksdagens 'politiske' Udvalg»), och i Holland har socialdemokraternas ledare Troelstra framlagt förslag om en parlamentarisk kommitté för utrikesfrågor. Förhållandena i Schweiz ha väsentligen avvikit från ordningen i övriga länder, i det att det där under normala förhållanden är parlamentet och ej regeringen, som bestämmer ej blott över krig och fred utan över alla fördrag utan undantag,

under det att naturligtvis regeringen har att föra förhandlingar med främmande makter. Vid världskrigets utbrott erhöll emellertid förbundsrådet redan den 3 augusti 1914 oinskränkt fullmakt att vidtaga alla åtgärder nödiga för Schweiz' säkerhet, integritet och neutralitet, för säkerställandet av landets kredit och ekonomiska intressen och särskilt för betryggande av folknäringen, vilket bl. a. på det utrikespolitiska området inneburit, att förbundsrådet haft rätt att avsluta överenskommelser med främmande makter utan förbundsförsamlingens samtycke, varvid emellertid vid nästa parlamentssession en redogörelse lämnats för det bruk, rådet gjort av sina rättigheter. I fråga om tillämpningen av dessa bestämmelser kan hänvisas till förbundsrådets uttalande i december 1916, att »i de båda kamrarnas offentliga överläggningar, i den grannlaga karaktären av många och just de viktigaste utrikespolitiska frågorna och i den raska växlingen av det politiska läget givas lika många moment, som göra det önskvärt, att förbundsförsamlingens anvisningar i avseende på ledningen av utrikespolitiken varken äro för ofta påkommande eller av alltför bindande art». Avsikten är emellertid att så fort som möjligt vidtaga en successiv återgång till det normala tillståndet.

ALLMÄN RÖSTRÄTT OCH PROPORTIONELLA VAL I NEDERLÄNDERNA. Den nederländska riksdagen är ju den, som till sin typ står närmast den svenska, med en övre kammare, som utgår från de kommunala förbanden alldeles som hos oss. Ungefär samtidigt med genomförandet av vår svenska författningsreform har man nu även där infört allmän rösträtt med lika bred demokratisk bas för båda kamrarna, och samtidigt har en proportionell valmetod införts vid alla val, varigenom på ännu en punkt överensstämmelse vunnits mellan de båda ländernas valrättsförhållanden.

Före reformen tillkom rösträtt vid val till andra kammaren och provinsialstaterna män, som uppnått 25 års ålder samt dessutom uppfyllt vissa visserligen mycket låga censusbestämmelser, som utestängde 40 % av 25-åringarna. En egendomlighet med den nu genomförda reformen, för vilken en utförligare redogörelse lämnas av professorn i statsrätt i Berlin, Conrad Bornhak i *Annalen des deutschen Reichs für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft* (1918, n:r 1—6, s. 286 ff.), är att grundlagen öppnar möjlighet för rösträttsutvidgning inom en viss ram, men att den faktiska rösträtten fixeras genom allmän lag inom dessa gränser, varvid dock föreskrivits, att ingen inskränkning får ske efter grunder, som sammanhänga med inkomst- eller förmögenhetsförhållanden. Grundlagen lämnar möjlighet för rösträtt åt alla män och kvinnor om minst 23 år, men genom allmän lag har valrättsåldern bestämts till 25 år, och kvinnorna ha t. v. ej alls erhållit rösträtt. Liksom i Belgien infördes nu också i Nederländerna valplikt, men här är

böter den enda straffpåföljden, högst 3 gulden samt vid upprepande av förseelsen inom 2 år högst 10 gulden.

Som nämnts har samtidigt med den allmänna rösträtten införts även proportionella val, närmast på grund av disproportionen mellan antalet röstande och antalet erhållna mandat vid valen 1909 och 1913. Vid förra tillfället blev högern otillbörligt gynnad, vid senare tillfället de frisinnade, varför en ganska allmän opinion nu fanns för en proportionell representation. Det mest typiska för den här tillämpade valmetoden — som f. ö. ej utgår från d'Hondts regel som t. ex. var svenska, utan från valkvoten och största restens lag, vad som i Nederländerna kallas »system Roget», kompletterat med det s. k. »amendement Drion» — är att på en viss punkt i valuträkningen de särskilda valkretsarna försvinna, så att hela landet i fortsättningen av uträkningen blir en gemensam valkrets. Förfarandet har naturligtvis till syfte att garantera ett högre mått av proportionell rättvisa än det, som uppnås genom proportionella val i jämförelsevis små valkretsar, och påminner härigenom något om den nya danska valmetoden.

Alldeles samma rösträttsbestämmelser gälla för valen till provinsialstaterna och kommunalråden som till andra kammaren.

K. T.

II. Statistik och ekonomi.

SVENSKA PRISINDEX. På grundval av de uppgifter om detaljhandelspriser å livsmedel, lyse och bränsle, som Socialstyrelsen erhåller från ombud i 44 orter i riket, utarbetas numera kvartalsvis prisindex för 6 större varugrupper. I det man sätter medelpriset för resp. varugrupp under Juli månad 1914 lika med 100 och reducerar de efterföljande kvartalsmedierna i proportion därtill erhålles följande tabell [1], som går fram t. o. m. år 1918. »Ett generalindex» beräknat som ett enkelt aritmetiskt medeltal av de 6 varugruppernas indices bifogas också t. o. m. febr. 1919.

(Se tabell nästa sida.)

I riktig känsla av att detta »generalindex» blott ofullständigt återger den allmänna fördyringen för konsumenterna, i det att i medeltalet de olika varugrupperna ej fått mot konsumtionen svarande »avvägning», har socialstyrelsen också uträknat ett »levnadskostnadsindex» baserat på samma uppgifter samt den konsumtionsfördelning av de olika varuslagen, som svarar mot ett »normalhushåll» om c:a 2,000 kr:s inkomst *enligt levnadsstandarden före kriget.* Detta index är dels beräknat för var och en av de 44 uppgiftsorterna samt dels för hela riket.

Enligt uppgifterna för februari 1919 ställa sig indextalen sålunda (Obs! Motsvarande tal för juli 1914 lika med 100):

[1] Sociala Meddelanden 1918, n:r 12.

	Mejeriprodukter, ägg och margarin (10 varuslag)	Bröd, mjöl och gryn (11 varuslag)	Kött (8 varuslag)	Fisk (9 varuslag)	Övriga födoämnen (6 varuslag)	Bränsle och lyse (7 varuslag)	Medeltal
1914 juli månad	100	100	100	100	100	100	100
3:dje kvartal	101	109	98	102	103	107	103
4:de »	110	118	95	102	112	108	108
1915 1:sta »	112	124	106	103	128	112	114
2:dra »	114	135	122	102	135	119	121
3:dje »	124	133	137	118	129	135	129
4:de »	141	124	140	142	130	151	138
1916 1:sta »	143	124	144	150	137	159	143
2:dra »	146	125	157	152	138	167	148
3:dje »	152	126	182	176	150	187	162
4:de »	170	131	193	196	168	192	175
1917 1:sta »	179	159	192	203	202	207	190
2:dra »	190	161	193	188	225	228	197
3:dje »	203	158	190	202	228	264	208
4:de »	237	161	212	251	229	330	235
1918 1:sta »	275	173	285	286	241	347	268
2:dre »	283	188	445	323	237	352	305
3:dje »	304	189	506	377	234	372	330
4:de »	407	244	490	430	266	395	372
1919 januari månad							373
februari »							362

Stockholm	348	Lysekil	321
Södertelje	336	Vänersborg	341
Uppsala	348	Borås	333
Nyköping	346	Tidaholm	332
Eskilstuna	337	Karlstad	342
Linköping	341	Örebro	329
Norrköping	333	Kopparberg	341
Motala	346	Västerås	347
Jönköping	332	Falun	344
Växjö	323	Domnarvet	358
Kalmar	323	Ludvika	344
Västervik	316	Gävle	343
Visby	308	Söderhamn	345
Karlskrona	322	Sundsvall: Staden	346
Kristianstad	332	Sågverksdistr.	345
Malmö	340	Nyland	327
Lund	334	Östersund	328
Landskrona	344	Umeå	329
Hälsingborg	338	Luleå	343
Ystad	334	Boden	356
Halmstad	329	Malmberget o. Gellivare	339
Göteborg	352	Kiruna	333

Man lägge märke till de icke obetydliga olikheterna orterna emellan. Variationen uppgår faktiskt till 48 poäng eller omkring 15 %, vilket är nog så betydelsefullt då statens dyrtidstillägg skola beräknas efter en allmän siffra för hela landet. En sådan allmän

siffra för hela landet erhålles genom att beräkna medelindex för alla 44 orterna. Denna återfinnes också i Sociala Meddelanden och ställer sig som följer:

1914		1915		1916		1917			
Juli	2:dra halvåret	1:sta halvåret	2:dra halvåret	1:sta halvåret	2:dra halvåret	1:sta kvartalet	2:dra kvartalet	3:dje kvartalet	4:de kvartalet
100	105	117	126	132	147	166	175	182	201

1918												1919	
januari	februari	mars	april	maj	juni	juli	augusti	september	oktober	november	december	januari	februari
221	227	235	247	258	261	268	280	284	310	320	330	339	334

Denna allmänna levnadskostnadsindex är, som sagt, beräknad på grundval av konsumtionen inom ett normalhushåll med 2,000 kr. årlig inkomst enligt förhållandena före kriget. Då emellertid kriget medförde icke blott en fördyring av varorna, utan även en försämring, och därtill bristen på vissa artiklar medfört en väsentlig omläggning av hushållens konsumtion, så ger levnadskostnadsindex intet begrepp om den faktiska ökningen av ett dylikt normalhushålls budget. Däremot ger det uttryck för den inkomstökning som är nödvändig, för att hushållet under dyrtiden skall kunna bibehålla sin före kriget invanda levnadsstandard, vadan detta levnadskostnadsindex, från den enskildes synpunkt sett, torde vara det lämpligaste att lägga till grund för dyrtidstilläggsberäkning.

På grund av den något tungrodda apparat, som kräves för socialstyrelsens prisindexberäkningar, kunna uppgifter i närvarande stund erhållas blott till febr. 1919, och äro siffrorna för jan. och febr. 1919 i själva verket endast preliminära. Emellertid ha vi nu kommit in i ett nytt skede av prisernas utveckling och det är av stort intresse att se hur denna utveckling ställer sig framåt våren 1919. För detta ändamål äro siffror tillgängliga i *Svensk Handelstidnings* av lic. G. Silverstolpe utarbetade prisindex för *grosshandelspriserna* i Sverige. I numret för den 12 juni finns t. ex. följande tabell inryckt:

Partipriser. Indextal.

De genomsnittlig prisen 1/7 1913—30/6 1914 = 100.

	Vegetab. livsm.	Animal. livsm.	Råv. för jordb.	Stenkol	Metaller	Byggn.-material	Pappers-massa	Hudar o. läder	Gen. index
1914 juli—dec.	136	101	114	123	109	104	—	118	116
915 årsgenomsnitt	151	140	161	177	166	118	116	158	145
1916 »	152	182	180	266	272	165	233	229	185
1917 »	181	205	198	551	405	215	267	206	244
1918 »	221	419	304	856	398	275	300	195	339
maj	199	473	300	853	400	268	292	190	337
juni	199	445	300	879	402	268	297	190	334
juli	199	446	306	884	386	268	308	190	333
augusti	218	456	318	917	387	280	304	208	355
september	235	479	318	904	387	283	305	208	364
oktober	276	487	318	826	382	293	309	208	370
november	276	486	318	780	385	293	315	208	367
december	276	482	318	844	384	293	327	208	372
1919 januari	276	483	356	810	373	293	323	208	369
februari	276	448	356	784	341	293	323	208	358
mars	276	438	356	814	317	288	323	174	354
april	276	423	367	769	287	288	323	172	339
maj	276	417	364	733	246	285	299	172	330

Tabellen ger en mycket god inblick i huru prisstegringen sedan början av innevarande år börjat så smått ge med sig och förbytas i en prissänkning. Hur långt denna skall fortgå och hur högt den asymptot ligger, omkring vilken priskurvan till sist skall stabilisera sig, se där den stora fråga, på vilken alla just nu önska ett svar, men på hvilken intet svar ännu kan ges.

SKANDINAVISK AKTUARIETIDSKRIFT. Till det uttalande om Skand. Aktuarietidskr., som gjordes i första häftet av denna tidskrift kan läggas ett liknande i *Quaterly publications of the american statistical association* sept. 1918. Det behöver ej påpekas att sammanhanget mellan de två notiserna är uteslutande ett tidssammanhang. I samma häfte bestås dessutom flera svenska forskare synnerligen erkännsamma omnämnanden.

JOURNAL OF THE ROYAL STATISTICAL SOCIETY har utkommit t o. m. mars 1919. Av innehållet i de senaste numren kan nämnas WESTERGAARD: *On the future of statistics.* SIR BERNHARD MALLET: *Vital statistics as affected by the war.* SIR HENR. REW: *The prospect of the worlds food supplies after the war,* samt en rad mer eller mindre »matematiska» avhandlingar av prof. EDGEWORTH m. fl.

DEN ENGELSKA BIOLOGISK STATISTISKA TIDSKRIFTEN BIOMETRIKA har utgivit ett nytt nummer senast i november 1918.

AV TYSKA STATISTISKA TIDSKRIFTER synes trots allt en del ha utkommit på senaste tid. Av *Allgemeines Statistisches Archiv* föreligger dock intet n:r senare än 1917. *Deutsches Statistisches Zentralblatt* synes ha utkommit som vanligt under 1918. »*Conrads Jahrbücher*» utkomma som vanligt. Likaså *Weltwirtschaftliches Archiv*, *Archiv für Rassen- u. Gesellschaftsbiologie*, *Zeitschrift für Socialwissenschaft*, *Zeitschrift für die Gesamte Staatswissenschaft*, *Archiv für Socialwissenschaft u. Socialpolitik* m. fl. En hel del nummer bära dock genom sitt ringa omfång tydlig vittnesbörd om krigstidens besvärligheter.

YRKESSTATISTIKEN. Den i föregående häfte omnämnda motionen om utredning rörande yrkesräkningen har nu av Riksdagen bifallits.

FRIHANDELSRÖRELSEN OCH FREDSSTRÄVANDENA. Redaktionen har till offentliggörande mottagit följande tillkännagivande:

Det Norske Nobelinstitut har besluttet at opstille en international prisopgave. Der önskes

»*En fremstilling av frihandelsbevægelsens historie i det 19:de aarhundrede og dens betydning for de internationale fredsbestræbelser*».

Besvarelserne kan avfattes paa ét av de skandinaviske sprog eller paa engelsk, fransk eller tysk. Den præmierte besvarelse vil eventuelt bli offentliggjort paa ét av verdenssprogene.

Den præmierte besvarelse vil bli belönnet med kr. 5,000: 00 — fem tusen kroner. Skriftet blir derefter Nobelinstitutets eiendom.

Besvarelserne maa være indsendt til Det Norske Nobelinstitut, Drammensvei 19, Kristiania, indem *1:ste juli 1922*, ledsaget av lukkede navnesedler.

S. D. W.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

Tynell, Knut, *Studier angående det svenska statsrådets politiska ansvarighet.* Protokollsgranskning. — Anmärkningsanledningar. — Dechargebetänkandets allmänna karaktär. — Lund 1918. 335 s.

Granskningen genom ett särskilt riksdagens utskott av i statsrådet förda protokoll hör till de delar av vår författning, som äro mest originellt svenska. Med undantag av Norge har ingen annan stat accepterat en dylik form för utkrävande av det ministeriella ansvaret. Hos oss har den djupa rötter i vår tidigare konstitutionella utveckling.

Bland vetenskapliga bearbetningar av det forskningsmaterial, det ifrågavarande författningsinstitutet och dess parlamentariska tillämpningar erbjuda, framstod länge Svedelii nu över 60-åriga arbete »Om statsrådets ansvarighet» såsom den viktigaste. Det är tryckt 1856. Såväl före som efter detsamma hava emellertid de konstitutionella ansvarsbestämmelserna varit föremål för behandling i facktidskrifter. Därjämte finner man dem givetvis analyserade i de allmänt anlitade stora arbetena av Naumann, Rydin och Hagman. Från allra senaste tid märkas en uppsats av Melander i Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1915 samt en artikel av Tynell i Festskriften s. å. för Pontus Fahlbeck. Den förre har jämväl i sin monografi över R. F. § 90 undersökt vissa hithörande spörsmål. Den senares artikel åter utgör en förstudie till det omfångsrika arbete, vars titel läses härovan och som förra året ventilerades såsom akademisk avhandling i Lund.

Från året innan förskriver sig en annan akademisk avhandling (Uppsala) av Ivar Andersson, »Oppositionen och ministeransvarigheten — parlamentariska strömningar i svensk politik 1809—1840». För den period, som avses, kompletterar detta förtjänstfulla arbete i viss mån d:r Tynells. Såsom d:r Andersson framhåller i sitt förord, är huvudvikten lagd på den rent politiska sidan av ämnet, medan den teoretiskt statsrättsliga sidan av ansvarighetsfrågan just med hänsyn till T:s samtidigt pågående författarskap skjutits åt sidan.

Föremålet för d:r Tynells »Studier» är sålunda de teoretiska problem, den svenska statsrådsansvarigheten erbjuda. Framställningen är emellertid, såsom titeln angiver, i huvudsak begränsad till den *politiska* ansvarigheten enligt R. F. § 107 och berör den

juridiska enligt § 106 endast i vissa fall, då sådant synes nödigt. Det är ett särdeles grundligt och innehållsrikt arbete, som här har presterats, och för både ämnets egen skull och det sätt, varpå det behandlats, väl värt en ingående redogörelse och granskning. Vi lämna dem här nedan.

Arbetet sönderfaller i trenne avdelningar. I den första behandlas KU:s granskning av statsrådsprotokollen, i den andra dels de s. k. »anmärkningsanledningarna» (enligt R. F. § 107 mom. 2 och R. O. § 57), dels statsutskottets anmälningar. Bägge dessa utredningar avgiva de nödvändiga förutsättningarna för förståelsen av den tredje avdelningen, lika stor som de båda förra tillsammantagna och behandlande »den allmänna karaktären av KU:s anmärkningsmemorial». Denna sista avdelning utgör avhandlingens centrala del.

Vad nu först angår avdelningen nummer 1, så bildar ju granskningen av protokollen det huvudsakliga underlaget för den svenska ministeransvarigheten. »Dechargebetänkandets» officiella namn, »memorial ang. fullbordad granskning av de i statsrådet förda protokoll», bär vittne därom. D:r T. undersöker — efter ett inledningskapitel av författningsgenetiskt innehåll — i särskilda underavdelningar frågorna om »granskningsförrättaren», »granskningsobjektet», »granskningstiden» och slutligen »protokollgranskningens betydelse».

Kapitlet om »*granskningsförrättaren*» behandlar KU:s ensambefogenhet i förevarande avseende, ävensom dess uppdelning på avdelningar i och för det förberedande arbetet samt f. d. statsrådens inkompatibilitet. Under rubriken »*granskningsobjektet*» kommenteras först åtskillnaden mellan KU:s ställning till vanliga statsrådsprotokoll å ena sidan och ministeriella samt kommandomålsprotokoll å den andra. Med hänsyn till de senare båda grupperna ställer sig förf. på den efter allt att döma tämligen rimliga ståndpunkten, att »KU visserligen har full rätt att utbekomma alla 'allmänt kända' protokoll, men det är Kungl. Maj:t, som har att avgöra frågan, om protokollen skola anses tillhöra denna kategori eller ej» (s. 36) — för sekretessens skull. Emellertid är jag icke riktigt med om, att den härmed otvivelaktigt förbundna risken från den konstitutionella kontrollens synpunkt i någon avsevärd mån häves genom den av författaren påpekade omständigheten, att »det är konungen, som fattar beslut om utlämnande av protokollen, under det att det är statsråden, som äro parter» (s. 37); det är väl även i detta fall den jämväl av förf. i sammanhanget framhållna statsrådsansvarigheten, som blir det enda, om ock ofullständiga korrektivet. Till sist ägnar förf. i förevarande kapitel några sidor åt såväl offentliga som framför allt hemliga handlingars tillgänglighet såsom föremål för KU:s granskning.

Undersökningen över »*granskningstiden*» utgör det omfångsrikaste av den första huvudavdelningens kapitel. I denna fråga framställa sig också till besvarande en mångfald delproblem. Förf. upptager dem till en ingående och synnerligen vägledande utred-

ning. Den normala granskningstiden är ju perioden mellan föregående och pågående riksdags början. Undantagsmöjligheterna bestå i granskning dels av protokoll *äldre* än den normala perioden, dels av protokoll från den riksdag, under vilken granskningen sker. Vad det förra fallet angår, fastslår förf. först, att endast för den händelse, att ett tidigare protokoll förblivit ogranskat till följd av omständighet, vilken icke av KU självt förvållats — d. ä K. M:jts uraktlåtenhet att avlämna alla protokoll — har utskottet rätt att gå tillbaka till tiden före förra riksdagens begynnelse. Förf:s ståndpunkt ter sig otvivelaktigt såsom överensstämmande med grundlagens andemening. En motsatt tolkning skulle ju leda därhän, att KU genom att uraktlåta granskning skulle ha i sin makt att låta damoklessvärdet hänga över statsrådens huvuden hur länge som hälst. Det kan emellertid anmärkas, att fall nog äro tänkbara, då decharge-betänkandets uteblivande före den ominösa fjärde månadens sista dag icke är att karaktärisera som en pliktförsummelse av utskottet utan beror på övermäktiga förhållanden; och vidare att den bokstavliga lydelsen av R. F. § 107 mom. 3 icke ovedersägligen preskriberar rätten att granska äldre av KU förbigångna protokoll. — Två kategorier av ärenden intaga enligt förf:s utredning en särställning i förevarande avseende, nämligen frågor, som sammanhänga med statsutskottets finansgranskning, samt ministeriella och kommandomål. En anmälan av statsutskottet kan emellertid icke gälla ansvarsutkrävande enligt R. F. § 107, utan endast enligt § 106, och för detta senare fall innehåller Ansvarighetslagen § 11 en bestämd föreskrift om tidens begränsande till perioden från föregående riksdags början. Förf. betonar emellertid det otillfredsställande i distansen mellan finansgranskningen och KU:s protokollsgranskning och hänvisar till de reformer, vilka till olägenhetens avhjälpande föreslagits i Tenows och Vides Betänkande. Beträffande ministeriella och kommandomål hävdar förf. den meningen, att protokoll angående sådana kunna vid en senare riksdag granskas, men endast under den förutsättningen, att de gälla en händelse, som icke redan förut var »allmänt känd», i vilket fall KU genom uraktlåtenhet att infordra protokollet förspillt rätten. Förf. medgiver, att genom denna formel svårigheterna i det enskilda fallet icke alltid lösas.

Vad så angår granskning av protokoll från tiden för den pågående riksdagen, undersöker förf. detta spörsmål såväl ur lagtolkningens som de allmänt principiella och politiska motivens synpunkter. Det blir dessa senare, som komma att utgöra stödet för hans postulat, att KU endast i sällsynta undantagsfall bör underkasta enstaka protokoll av senare datum än riksdagens begynnelse sin granskning; det bleve för statsrådet ett olidligt förmynderskap, ifall riksdagen steg för steg, efter hand som de höllos, följde och nagelfore deras rådslag. Sådana särskilda anledningar kunna t. ex. vara de senare protokollens samband med protokoll från den normala granskningstiden eller — om man ställer sig på den all-

männa personanmärkningens ståndpunkt — det utomordentliga förhållandet, att »utskottet anser ett enda rådslag så vådligt för riket, att det ensamt kan utgöra tillräckligt vägande motiv för uttalande av den allmänna förkastelsedom över ett eller flera statsråds hela verksamhet, som en anmärkning innebär» (s. 96); slutligen — om man accepterar detaljanmärkningspraxis — att »KU önskar så fort som möjligt se praxis ändrad» (s. 97). Även i nu ifrågavarande hänseende intaga ministeriella och kommandomålsprotokollen en särställning, så till vida som av deras alldeles speciella belägenhet i granskningshänseende följer en större frihet i fråga om tidsgränsen framåt.

Det sista kapitlet av arbetets första huvuddel äguas, såsom redan nämnts, åt en undersökning av *protokollsgranskningens betydelse*. Förf. måste givetvis konstatera det berättigade i den anmärkningen, att på grund av protokollens knapphet — den inre diskussionen är förlagd till den icke officiella statsrådsberedningen — granskningen icke blir i så hög grad givande, utan i huvudsak kommer att anknyta sig till förhållanden, som redan genom tidningarna eller på andra vägar äro offentligen kända. Å andra sidan måste man emellertid giva d:r T. rätt först däri, att en sådan sammanhängande granskning av samtliga detaljer i statsrådens ämbetsförvaltning, som vår författning kräver, giver åt det konstitutionella ansvarskrävandet en särskild säkerhet och vederhäftighet, samt vidare däri, att, såsom vårt ansvarighetssystem är anlagt (statsråden äro ansvariga för sina råd, ej för Kungl. Maj:ts beslut), protokollsgranskningen utgör dess nödvändiga grundval; dess försvinnande skulle omgestalta hela statsrådsansvaret i vårt land. Det hade kanske varit av intresse, om förf. här upptagit till en mera ingående undersökning hela vårt originella ansvarighetssystems brister och förtjänster under jämförelse med förhållandena i andra stater, där ju nästan överallt protokollsgranskningen är okänd. Omedelbart skall emellertid medgivas, att en sådan undersökning ingalunda med nödvändighet faller inom ramen av den uppgift, förf. ställt sig.

Såsom ovan nämndes, undersöker d:r T. i arbetets andra huvudavdelning de ytterligare underlag för K. U:s anmärkningsmemorial, som »*anmärkningsanledningarna*» av utskott eller enskilda riksdagsmän enl. R. F. § 107: 2 och R. O. § 57 samt *statsutskottets anmärkningar* enligt R. O. § 39: 2 utgöra. Förf. omfattar den enligt mitt förmenande riktiga, mot den sedvanliga stridande åsikten angående grundlagsbestämmelsernas innebörd, att anledning till anmärkning icke får riktas mot olagliga åtgärder och alltså icke syfta till annat än den 107:de paragrafens ev. tillämpande. Fullt ogravérad synes emellertid icke själva ordet »anmärknings» anslutning allenast till sistnämnda grundlagsställe vara. Efter vad jag kan finna, vidrör förf. icke den av bl. a. även Melander, vilken förf. dock citerar, påpekade omständigheten, att »anmärkning» i en passus av N. R. O. § 38 mom. 2 måste referera

även till R. F. § 106 (»eller eljest vidtaga den med anledning av gjord anmärkning erforderliga åtgärd»). Jfr ock gamla R. O. § 30 mom. 2. I övrigt giver förf. åt »anmärkningsanledningarnas» betydelse och teknik en allsidig belysning. — Av helt annan karaktär än anmärkningsanledningarna äro, de f. ö. ur bruk fallna, anmälningarna av statsutskottet om avvikelser från den fastställda statsregleringen, vilka förf. jämväl i nu behandlade huvudavdelning studerar. I strid mot den uppfattning, som eljes synes hava varit mest gängse, att dessa anmälningar utgöra endast ett specialfall av »anmärkningsanledningarnas» institut, påvisar förf. framför allt, att vad som här avses är olagligt förfarande, som kan leda till ansvarsyrkande enligt R. F. § 106, vadan hela bestämmelsen faller på helt annat plan än stadgandena om »anmärkningsanledningar».

I den tredje huvudavdelningen, »*den allmänna karaktären av konstitutionsutskottets anmärkningsmemorial — detaljkontroll eller generell kritik*?» (s. 150—320), finna vi avhandlingens tyngdpunkt. Efter några sidor om vårt ansvarighetsinstituts förebilder från frihetstiden undersöker förf. här till en början *tillkomsten 1809 av hithörande grundlagsbestämmelser* ävensom dessas *innebörd*. Intressant är analysen av motsättningen mellan Silverstolpe och Järta, den förre enl. förf. detaljkontrollens, den senare den generella kontrollens förfäktare; möjligen lämnar den på någon enstaka punkt rum för invändningar. Förf. följer vidare steg för steg utvecklingen av de uppslag, som omsider ledde till den definitiva formuleringen av § 107. De betydelsefullaste stadierna markeras av Silverstolpes broschyr, Järtas promemoria och densammes första koncept till R. F. Ur den förstnämnda utläser förf., såsom redan nämnt, detaljkontrollens program, i Järtas P. M. åter framträder såsom ett alternativ den generella kontrollen i det att J. frågar: »böra sådana anmärkningar kunna göras vid särskilta styrelsens åtgärder? Eller endast vid det hela av deras verkningssätt?» Järtas koncept slutligen åsyftar däremot enl. förf:s framställning detaljkontrollen. Det kan icke nekas, att detta senare förhållande verkar påfallande, när man besinnar, att enl. förf:s mening J. redan vid promemorians uppsättande efter all sannolikhet var anhängare av den generella kontrollen. Att »Silverstolpes uppfattning ligger bakom formuleringen på denna punkt» (s. 172), d. ä. att konceptet verkligen är att tyda så som förf gör, synes mig icke rätt oemotsägligt. Dels har jag icke blivit alldeles övertygad om att icke pluralisformen (»styrkt sådana allmänna mått och steg» etc.) kan antyda, att en generell kontroll åsyftas, dels har sista ledet (om anmärkning mot statssekreterare) enahanda lydelse som motsvarande passus i den omsider definitivt antagna grundlagsparagrafen; om sagda passus fäller emellertid förf. det omdömet, att dess uttryckssätt »förefaller närmast vara så valt, att det förutsätter en anmärkning mot ämbetsutövningen i dess helhet, även om möjligen båda tolkningarna här äro tänkbara» (s. 178), och bägge leden böra väl även i detta fall »förutsättas

vara jämställda till sin karaktär». — Förf:s analys av den slutgiltiga formuleringens huvudinnebörd — den generella kontrollen — såvensom dess speciella postulater är gjord med samma grundlighet som framställningen i dess helhet. Han uppehåller sig till sist vid det förhållandet, att ändringarna genom R. O. 1866 utgå från den av De Geer omfattade detaljanmärkningsteorien.

Vad som därpå följer, är en synnerligen utförlig *historik* över den praxis, som tillämpats från och med år 1810 till innevarande tid. Någon skulle kanske vilja anmärka, att framställningen i denna del svällt ut för mycket. För min del är jag alldeles icke av denna mening. Det rör sig här om så pass inkrånglade ting, att det för den fulla insikten i den systematik, varmed förf. omsider kröner verket, är av stort värde, att man först från riksdag till riksdag fått vara med om att bevittna, huru de, som satts att tillämpa dechargeparagrafen, handskats med denna sin uppgift. Såsom förf. anmärker, äro växlingarna i praxis »på det intimaste förbundna med svensk riksdagshistoria och svensk partihistoria, med uppfattningen angående förhållandet mellan regering och riksdag samt med sympatierna för och antipatierna mot en utveckling av vårt statsskick i »parlamentarisk» riktning.» »Dessa till synes så torra och enahanda strider», tillägger han, »mellan målsmännen för de olika teorierna angående naturen av KU:s anmärkningar utgöra därför i själva verket ett ej betydelselöst inslag i striderna angående förhållandet mellan ministär och representation».

Förf. finner sig kunna urskilja sex perioder med var för sig sin särskilda prägel å dechargebetänkandet. De första åren efter regeringsformens tillkomst — 1810—1815 — framställdes över huvud inga anmärkningar och KU omfattade teorien om allmän anmärkning. Den period åter, som börjar med riksdagen 1817—18 och slutar med riksdagen 1828—30, kännetecknas av en slags kompromiss i anmärkningsfrågan, i det att visserligen dechargebetänkandet får formen av en detaljkritik, men med en avslutning, som innehåller ett berömmande totalomdöme och som avser att bryta udden av anmärkningarna. Så följer en över tjugoårig tidrymd, 1834—58, under vilken de rena detaljanmärkningarna utan något tillägg av nyssnämnda art regelbundet segra inom KU. Av närmast rent dagspolitiska skäl utebliva under de därpå följande riksdagarna 1859—66 alla anmärkningar för att efter representationsreformen, fr. o. m. riksdagen 1867 och intill 1800-talets sista riksmöte, återkomma, ehuru i sparsam mått, allt fortfarande i detaljanmärkningarnas gestalt. Härunder består emellertid en påfallande motsats mellan å ena sidan förstakammarmajoritetens, å andra sidan landtmannapartiets i andra kammaren uppfattning i frågan, i det att den förra i regel står emot, det senare däremot — med utgångspunkt i hela sin allmänna blick på förhållandet mellan regering och riksdag — ställer sig på den härskande praxis', d. ä. detaljanmärkningarnas, ståndpunkt. Med sekelskiftet segrar

denna praxis fullständigt, varvid emellertid efter 1905 framträdandet av det förhållandet är av stort intresse, att anmärkningarna utgå från oppositionen allenast, medan regeringspartiet i KU voterar för ett blankt memorial. — Förf. giver under de åt var och en av dessa särskilda epoker ägnade kapitlen en ingående framställning av meningsbrytningarna i KU och riksdag i den förevarande frågan. Den allmänna personanmärkningen ställes emot detaljanmärkningarna. En framträdande plats intaga därjämte vid vissa tider bl. a. förslagen om anmärkningarnas utmynnande i en »system»-kritik.

Då förf. så har att, på basis av anmärkningsinstitutets historia i praktisk politik, under skilda *huvudtyper av anmärkningar* sammanföra de olika förfaringssätten, giver sig av sig själv huvudindelningen i å ena sidan »detaljanmärkningar», å andra sidan »allmän anmärkning». De förra syfta åt ett framdragande av speciella mål, men få i sin ordning en olika karaktär, allteftersom dechargebetänkandet »avfattas uteslutande med hänsyn till riksdagens påföljande beslut om avsändande av skrivelse med begäran om statsrådsskifte» (s. 282) eller framstår såsom en akt för sig, av ingen annan innebörd än ett sakligt tillkännagivande av de ärenden, vilka KU funnit påkalla anmärkning. I förra fallet hava detaljanmärkningarna fattats såsom antingen innebärande ett tillstyrkande av skrivelse eller en anvisning från utskottet, att en sådan åtminstone vore möjlig att motivera; slutligen har KU:s plikt att anmärka mot allt, som strider mot rikets sannskyldiga nytta, framställts såsom en konsekvens av utskottets uppgift att lämna material för riksdagens beslut om skrivelse. Uppfattas åter detaljanmärkningarna såsom framställda utan hänsyn till den möjliga påföljden, erhålla de karaktären av »en fristående detaljrevision», en förvaltningskontroll, vars ändamål blir att åvägabringa rättelse för framtiden; detaljanmärkningarna vidgas därvid ofta till principanmärkningar, och anmärkningsplikten synes i detta fall än mera påkallad. Förf. redogör till sist för den principiella opposition, som gjort sig gällande mot detaljanmärkningsförfarandet, och som utgått såväl i allmänhet från månhet om regeringens maktställning som särskilt också från idéen om dess oförenlighet med det parlamentariska styrelsesättet.

Vad man i stället fordrat, har varit ett tillämpande av § 107 i överensstämmelse med vad dess egen lydelse kräver, d. ä. praktiserande av den »allmänna anmärkningens» form; endast ett sådant dechargebetänkande, som ur protokollsgranskningen drager en sammanfattande konklusion med hänsyn till statsrådets allmänna skicklighet, blir till någon ledning för riksdagens omdöme. Författarens systematik är nu vidare sådan, att han såsom första undertyp uppställer »den allmänna personanmärkningen», avgiven blott i det utomordentliga fall, att om en rådgivare den allmänna domen kan fällas, att han icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta. En sådan anmärkning har av somliga tänkts

böra vara alldeles omotiverad eller åtminstone endast försedd med en principiell motivering, medan dock en detaljerad motivering får anses »i själva verket vara en given följd av hela vårt ansvarighetssystems allmänna läggning», och ett vägande av de goda och de dåliga rådslagen mot varandra också är på sin plats. Såsom andra undertyp uppsätter förf. »det obligatoriska vid varje riksdag återkommande allmänna omdömet» om rådgivarnes verksamhet, vare sig nu detta är godt eller dåligt, alltså icke blott i det senare fallet. En dylik praxis kan synas hava tillämpats under perioden 1817—1830 (ovan s. 232), då ju till anmärkningarna fogades ett berömmande totalomdöme, men de förra voro i detta fallet huvudsaken, det senare endast ett avtrubbande tillägg, och typen därför oren. Den rena typen däremot innebär ett verkligt systemomdöme såsom det primära, och dess hävdande sammanhänger med strävan efter parlamentarismens förverkligande. Det är regeringssystemet i det hela, som granskas, den kollektiva ministeransvarigheten, som därmed skall etableras. Man har på den vägen av dechargebetänkandet och dechargedebatten velat skapa en motsvarighet till de parlamentariska ländernas svarsadress och adressdebatt. Strävandena kommo dock aldrig att omsättas i verklighet. — Till sist infogar förf. i systematiken den nya form, som efter 1905 utvecklade sig och som innebär, att regeringens anhängare rösta emot varje anmärkning; den blir den tredje undertypen av huvudtypen »obligatoriskt allmänt omdöme vid varje riksdag».

Ingenting är svårare än att under fixerade typer subsumera de mångskiftande tillämpningar av ett grundlagsbud, vilka förverkligats eller eftersträvats. Gränserna äro ofta så flytande, att den ena metoden omärkligt övergår i den andra; tvänne tillvägagångssätt, som till det yttre te sig såsom varandras motsatser, befinnas stundom vid närmare påseende icke så långt ifrån att sammanfalla med varandra. Det är en allmän reflexion, som man alltid har tillfälle att göra vid läsningen av dylika systematiker; det är nästan banalt att framställa den. Även där Tynells systematik över anmärkningsförfarandena är det möjligt att från de nämnda utgångspunkterna vrida och vända, utan att jag dock tror den kunna ersättas med en bättre. Man skulle sålunda kunna diskutera det förhållande, vari förfs första typ av detaljanmärkning står till den allmänna personanmärkningen och till den sista formen av det »obligatoriska allmänna omdömet»; den senare karaktäriseras också av förf. såsom »en modifikation av detaljanmärkningsförfarandet» (s. 307) och såsom faktiskt liggande i samma linje som detaljanmärkningen, fattad såsom ett tillstyrkande av skrivelse (s. 296). Men jag skall bespara både läsaren och förf. onyttiga hårklyverier.

I ett tillfogat slutkapitel underkastar förf. förhållandet mellan *detaljkontroll och »parlamentarism»* en intressant granskning. Han framdrager därvid till jämförelse de olika former av kritik, vartill

det engelska parlamentets arbetsordning erbjuder möjlighet. Av särskilt intresse är sammanställningen av den av den engelska »committee on public accounts» utövade förvaltningskontrollen och det svenska konstitutionsutskottets granskningsverksamhet. Förf. pekar på den förras opolitiska karaktär och regeringens direkta medverkan därvid, ävensom kontrollens karaktär av att närmast vara en affär mellan kommittéen och »treasury». Häremot står i Sverige ett rent politiskt utskotts öppna anmärkningar inför kamrarna med därav följande riksdagsdebatt. Olikheten är ju oemotsäglig, även om det väl också kan sägas, att jämväl en viss likhet föreligger, i den mån som det svenska förfaringssättet tillmätes karaktären av en fristående detaljrevision med ändringar för framtiden av en viss förvaltningsprincip till syfte. Förf. hävdar detaljkontrollens oförenlighet med den engelska parlamentarismens grundsatser, vilka nämligen måste avböja varje kollektiv kritik i annat fall än när fråga är om misstroendevotum, då eljest den enhetlighet mellan regering och riksdag, som utgör det ifrågavarande styrelsesättets huvudkaraktäristikon, brytes. Det är ju också uppenbart, att vårt ansvarighetssystem hör till de författningsinstitut, vilka, jämte därmed mer eller mindre sammanhängande allmänna konstitutionella föreställningar, måste inverka högeligen modifierande på parlamentarismens utveckling i vårt land, om man vid begreppsbestämningen utgår från det engelska skemat. Förf. anmärker emellertid till sist, att även den konstitutionella »dualismens» anhängare måste avvisa detaljkontrollen såsom ledande till »regerande riksdag».

Avhandlingen avslutas med litteraturförteckning samt en detaljerad och för vinnande av nödig översikt synnerligen lämplig innehållsöversikt.

Jag har härmed återgivit huvuddragen av det behandlade arbetets innehåll. På en och annan punkt har jag framkastat möjligheten av från författarens avvikande uppfattningar. Det är givet, att även i andra stycken än de, som sålunda angivits, resultaten kunna diskuteras. Som helhetsomdöme kan emellertid sägas, att förf. med stor skicklighet gått i land med den uppgift, han satt sig. Och denna har icke varit liten. Redan materialsamlandet har säkerligen krävt mycken möda; det har fullgjorts med stor omsorg och utan att lämna kvar några lakuner. Vad så beträffar det sammanbragta stoffets ordnande och bearbetning, kännetecknas arbetet även i dessa avseenden av förtjänstfulla egenskaper. Den allmänna dispositionen är fast och klar, och detaljsystematiseringen vittnar om en anmärkningsvärd logisk förmåga och en tankeenergi, som icke släpper taget. Det behöves också för att kunna hålla kursen genom vårt svenska ansvarighetssystems alla villsamma irrgångar. Arbetet blir på så sätt synnerligen orienterande med hänsyn till detta säregna författningsinstitut och bevarar åt sig en aktningsvärd plats inom vår statsvetenskapliga litteratur. *Sigfrid Wallengren.*

Gustav Cassel: *Theoretische Sozialökonomie* (Leipzig 1919). — XII + 582 sid. — M. 28: —; bunden 32: —.

(Forts.)

Icke »en allmän teori» för det ekonomiska samhällslivet, utan »den egentliga ekonomiska teorien» är det C. säger sig kunna leverera utan att behöva någon värdelära (s. 152). Denna egentliga teoris uppgift utgör helt och hållet »förklaringen av prisbildningen». En allmän teori måste räkna med åtskilliga faktorer, som falla utom prisbildningsläran, och måste »naturligtvis också delvis arbeta med andra metoder och begreppsbestämningar».

En dylik tudelning av den teoretiska social- eller samhällsekonomien i egentlig och allmän teori med olika begrepp och metoder innebär givetvis a priori en fara, som torde kunna göra det tvivelaktigt, om den är lämplig, även om den verkligen vore möjlig. Social- eller nationalekonomien har nämligen, som bekant, vetenskapligt i hög grad diskrediterats genom bristande enhetlighet i begrepps- och systembildningen. Vetenskapen kan därför knappast vara betjänt med nya indelningar och kategoriseringar, som måste ge vetenskapens adepter ett förvirrande intryck av, att de olika lärofäderna alla predika »envar sin egen nationalekonomi». Att den av C. företagna uppdelningen i egentlig och allmän teori är omöjlig, bevisas emellertid redan därav, att det icke lyckats honom att göra prisläran oberoende av de faktorer, som ur allmännare socialekonomisk synpunkt äro av ingripande betydelse, främst tillvaron vid sidan av och i viss mån över de enskilda hushållsenheterna av de offentliga hushållen, kommunerna och framför allt staten. Ur folkhushållningsvetenskapens synpunkt är visserligen staten i första hand en omfattande tvångsorganisation för tillgodoseende av medborgarnes kollektivbehov och har däruti sin väsentliga mission (s. 57). Men den missionen torde finnas olöslig, om den skall fyllas i enlighet med en ekonomisk teori, frigjord från värdelära och helt och hållet byggd på den faktiska prisbildningen under bestående förmögenhetsfördelning, d. v. s. höjd över all samhällelig och ekonomisk moral. En strävan till klarhet i teorien efter den linjen, enligt vilken varje sak och person betraktas såsom värd det pris, som faktiskt betales, är a priori förfelad, emedan den åskådningen lyckligtvis icke behärskar praxis.

I den mån C. gör prisläran till kvintessensen av modern nationalekonomi och därvid avviker från äldre och nyare vetenskaplig tradition framträder hans nya verk med anspråk, som utmana kritiken, och man måste utgå ifrån, att han räknat med nödvändigheten att prestera tungt vägande skäl för överlägsenheten av sitt system, om det skulle få någon utsikt att slå igenom utom kretsen av hans egna disciplar.

De medel, som vi människor behöva för att tillfredsställa våra behov till livets nödtorft och bekvämlighet, finnas tillgängliga endast i begränsad mängd i förhållande till behoven. För detta ekonomiska

grundförhållande har C. redan tidigare i den svenska nationalekonomin och även i den tyska[1] infört ett mycket lyckligt funnet uttryck: knapphet. Redan Walras ville som bekant i den ekonomiska teorien genomföra ett dylikt begrepp, som han betecknade med den från fadern lånade termen »rareté». I vilken grad en vara är knapp, beror givetvis på huru högt på behovsskalan den gräns ligger, vid vilken nyttjandet av densamma måste upphöra, emedan förrådet icke räcker längre, d. v. s. på »gränsnyttan», vilket uttryck W. utan framgång sökte få utbytt mot »rareté»[2]. C. bryr sig icke om de yttersta orsakerna till knappheten och deras demonstrering, utan blott om knapphetsgraden, som vid modern penninghushållning kommer till uttryck i priset. Hur långt envars pengar räcka, är avgörande för den gräns, till vilken han kan sträcka sin konsumtion. »Efterfrågans omfattning är vid givet prisläge ett påtagligt faktum i kvantitativ, rent aritmetisk form. I denna form kan ekonomien direkt bygga på densamma. De psykologiska faktorer, som ligga bakom detta faktum, bekymrar sig icke en nationalekonomisk teoretiker om. De falla helt och hållet utanför nationalekonomiens gebit» (s. 67). »Vid penninghushållning mätas de olika behovens vikt efter de penningbelopp, som ges föratt få dem tillfredsställda» (s. 71). I ett modernt folkhushåll ske ständiga försäljningar och köp. Därigenom vänjer man sig vid, attallting har ett pris. Under sådana förhållanden blir en värdelära »åtminstone alldeles onödig» (s. 41) i den ekonomiska vetenskapen. Värdena ersättas av priserna i praxis, och den egentliga teorin bör nöja sig med priserna. Att vetenskapen icke tidigare kommit sig för att genomföra en dylik förenkling, tillskriver C. icke utan skäl bl. a. penningväsendets föränderlighet och penningvärdets relativitet (s. 42). Man har därför sökt att studera de ekonomiska grundförhållandena med abstraktion från penningen som mellanled i de ekonomiska förbindelserna. Ett prov på teoretisk analys efter denna metod ger första delen af Wicksells Föreläsningar[3]. C. vill i stället abstrahera endast från penningväsendets och penningvärdets föränderlighet. Och från början räkna med penningar och pris. Möjligen överskattar han därvid, vad hans framställning vinner i verklighetstrohet och exakthet, och säkerligen underskattar han vad den förlorar i djup och fasthet som grundläggning för en vetenskaplig uppfattning om de teoretiska problemen. Verklighetstroheten avlägsnar man sig ju från genom den oundgängliga hypotesen, att penningen spelar en roll blott som räkneskala och som räkneenhet är oföränderlig (s. 42), vartill vid varje steg i resonnemanget sedan måste läggas en ny förutsättning, genom vilken det abstraheras från komplikationerna i det verkliga livet. Exakthet »i kvantitativ, rent arit-

[1] Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1901, s. 91.

[2] C:s i den i förra noten angivna tidskriftens årgång 1899 offentliggjorda »Grundriss einer elementaren Preislehre» byggde på Walras, som däremot ej citeras i C:s nya arbete.

[3] Även på tyska, s. 162.

metisk form» förblir för den samhällsekonomiska teorien, även med den av C. förordade begränsningen till den egentliga prisläran, alltjämt lika oförenlig med den allsidiga verklighetstroheten. Och uteslutandet av de psykologiska momenten torde i själva verket avlägsna teorien från snarare än närma den till verkligheten. Vinsten blir en förenkling av problemen, men vetenskapen föres ej framåt genom strävanden i den riktningen — utom möjligen genom ett slags indirekt bevisföring för riktigheten av en motsatt kurs.

Med behovsläran, som gränsnytteteoretikerna oftast ägna stor uppmärksamhet, kan det icke hjälpas att C. offrar en mycket övertygande del av bevisföringen för, att viktiga ekonomiska förhållanden bottna i människans och tingens natur och icke äro beroende av den ena eller andra samhällsformen, vilket han eljest lägger vikt vid att visa. I ett Schlaraffenland där allt erhölles gratis, skulle givetvis människorna i alla fall sätta mindre pris på en kapun, när de just ätit sig mätta, än när de kommo hungriga från sina förlustelser. Det är emellertid klart, att behovsläran i huvudsak tillhör psykologien och fysiologien och att den teoretiske nationalekonomen icke med fördel kan alltför mycket fördjupa sig i dessa ämnen.

För medlen att tillfredsställa mänskliga behov ger C. en nästan lika kort redogörelse. Han hänför dem till de båda bekanta huvudkategorierna: nyttiga ting och nyttiga tjänster. I fråga om den förra skiljer han mellan vad som förbrukas vid en enda användning, t. ex. mat som förtäres, och varaktiga nyttigheter, som visserligen även de förbrukas efterhand, men vilkas »nyttighet icke består däri, att de förbrukas», t. ex. handskar, vilka ju kunna göra samma nytta, även »om de icke bli utslitna på en tid» (s. 9). I fråga om varaktiga nyttigheter skiljer C. därpå mellan tingen och de nyttiga tjänster de göra. Detta sätt att skilja torde även den, som icke är nationalekonomiskt skolad, finna misstänkt, och i själva verket är det på goda grunder utdömt i den nationalekonomiska diskussionen. Sin ekonomiska betydelse — sitt värde — ha handskarna naturligtvis endast genom den användning, man har av dem, liksom maten. Skiljandet mellan tingen och deras ekonomiskt konstitutiva nyttiga tjänster är ett sofisteri, som behövs i motiveringen av C:s lära om kapitalräntan, men som längesedan grundligt avslöjats av den vetenskapliga kritiken[1].

Prisbildningen reglerar i ett modernt folkhushåll icke blott konsumtionen utan med sikte på den även produktionen, så att produktionsmedlen principiellt i varje fall komma till användning i de riktningar, i vilka de tillfredsställa sådana behov, som representera den största betalningsförmågan[2]. För varje färdig pro-

[1] Främst av Böhm-Bawerk.

[2] Sålunda, såsom C. anmärker, med företräde för brödet till rikemans hundar framför brödet till fattigmans barn. Det ligger icke i det

dukt måste priset normalt betäcka kostnaderna för de vid dess framställande i anspråk tagna produktionsmedlen, sådana dessa kostnader kommit till uttryck i marknadspriserna på produktionsmedlen (kostnadsprincipen). Priserna för dessa, bl. a. arbetskraften, äro emellertid avgörande för inkomsterna och betalningsförmågan i de enskilda hushållen. De olika leden i produktionen och konsumtionen betinga sålunda varandra ömsesidigt vid prisbildningen, likt termerna i en ekvation. Det hör till förtjänsterna i C:s arbete, att kausalsammanhangets ömsesidighet överallt betonas med skärpa. Särskilt i första avdelningens slutkapitel.

Kostnadsprincipen i den formulering, C. ger den, räcker emellertid icke till att förklara prisbildningen under produktionens inverkan. Därtill kräves det vissa »supplementära principer», vilka onekligen verka som en något överraskande exkurs i C:s framställning efter den polemik, med vilken han avfärdar gränsnytteläran (s. 67—71). »Den väsentliga invändningen mot denna mycket omskrivna teori — gränsnytteteorien — är, att den är onödig för folkhushållningsläran» (s. 67). »De grunder, på vilka efterfrågan i ett hushåll gestaltar sig så eller så, äro nämligen för folkhushållningsläran utan betydelse» (s. 68). Att efterfrågan växlar nyckfullt och därmed priserna, skulle sålunda nationalekonomien nöja sig med att konstatera som ett faktum utan att besvara eller ens göra frågan varför? Ty beröringen av efterfrågans subjektiva bestämningsgrunder är helt flyktig hos C. För min del antar jag, att talrika studerande, som ha ett bestämt praktiskt intresse av att förstå prismekanismen, måste känna sig mycket besvikna på en sålunda förenklad problembildning och problemlösning[1].

»Vissa supplementära principer» behöver C., »emedan knapphetsprincipen icke ensam räcker till» (s. 79). För det första är det nämligen vanligt, att en produkt, som betingar ett visst marknadspris, framställes av många producenter med olika höga tillverkningskostnader. För att den erforderliga produktmängden i dylika fall — och de äro som bekant inga undantagsfall — skall bli tillverkad och saluförd, fordras uppenbarligen, att priset blir tillräckligt högt för att betäcka tillverkningskostnaderna för den producent, som arbetar under de ogynnsammaste produktionsvillkoren. Denna bekanta s. k. »gränskostnadslag» upptar C. under namnet »differentialprincipen» såsom den första av de supplementära principerna. — I sammanhang med läran om jordräntan såsom differentialränta kallar han gränskostnaderna t. o. m. »gränsproduktionskostnader» (»der Kürze halber», s. 224). Vid den sär-

---

bestående samhällets väsen att korrigera dylika missförhållanden. Men säkert hör det till gränsnytteläranş politiska konsekvenser, d. v. s. till »allmän teori».

[1] Ett så vitt jag kan förstå avgörande bemötande av C:s tidigare gjorda angrepp på gränsnytteläran har presterats av Wicksell Zur Verteidigung der Grenznutzenlehre i ovan citerade tidskrift 1900, s. 577—591.

skilda tillämpningen på ett enda leveransföretag med sjunkande tillverkningskostnader pr styck vid tilltagande avsättning talar C. om »principen för prisbildningen vid sjunkande genomsnittskostnad» såsom den andra supplementära principen med därtill hörande »specialprincip för prisbildningen vid fasta generalomkostnader», när exempelvis trafiken ökas vid en kommunikationsanläggning utan att medföra ökade omkostnader. Eftersom en producent ekonomiskt alltid måste sträva att ersätta ett dyrare produktionsmedel med ett billigare, eventuellt arbetare med maskiner, har man som tredje princip att räkna med »substitutionsprincipen», vid vilken valet bestämmes av »gränsproduktiviteten», d. v. s. produkttillskottet av den sist anställde arbetaren vid utökning av arbetsstyrkan jämfört med motsvarande produktionstillskott i fall av maskin. Slutligen erfordras en fjärde princip för prisbildningen för de fall, då produktionen samtidigt ger flera produkter, t. ex. en huvudprodukt och vissa biprodukter. Dessa supplementära principer synas av den vikt, att deras supplementära ställning knappast kan anses som en fördel i systemet. Vid en genomförd tillämpning av gränsproduktivitetsläran behövs icke en dylik supplementering.

För min del betraktar jag en kurs i gränsnyttelärans element såsom ett oundgängligt villkor för förståelsen av gränskostnadslagen och gränsproduktivitetsläran, liksom för begreppet knapphet. Och C:s arbete synes mig synnerligen väl ägnat att bevisa gränsnyttebegreppets oförenkomlighet i modern pristeori. Det synes mig nämligen ovedersägligt, att C. själv i verkligheten icke lyckats frigöra sig från eller reda sig utan detta begrepp, — endast skenbart avlägsnat det ur sitt system genom ett godtyckligt ordval. — Från min ståndpunkt kan detta i viss mån betraktas som ett förtjänstfullt bidrag till förståelsen för gränsnyttelärans betydelse.

Mindre tvivelaktiga förtjänster äger C:s framställning i fråga om det moderna folkhushållets organisation med särskild hänsyn till begränsningarna i den fria konkurrensen. På dessa gebit gör sig författarens omfattande erfarenhet om moderna ekonomiska förhållanden, sådana de gestalta sig i verkligheten, särskilt storindustriellt och storfinansiellt, gällande, liksom hela hans eleganta framställningskonst.

Hur priserna på produktionsmedlen påverka tillgången och efterfrågan på dem utgör ämnet för andra avdelningen i arbetet, som berör den för hela den teoretiska nationalekonomien centrala uppgiften: den ekonomiska fördelningen, vilken C. givetvis fattar i »egentlig» mening, icke i allmän. Con amore behandlas därvid inledningsvis den moderna företagarverksamheten. Den typiske företagaren är för C. driftledaren i ett modernt jätteföretag, vars arbete lönas med en företagarvinst, som »i genomsnitt väl knappast täcker företagsamhetens alla kostnader» (s. 144). Om en sådan storföretagare tack vare en monopolställning på marknaden,

som C. anger såsom allt mera vanlig, lyckas höja priserna på sina produkter över produktionskostnaderna, måste den så uppkomna vinsten »uppenbarligen betraktas som en del av produktpriset» (s. 146). Ett enkelt sätt att förena verklighet och »egentlig» teori! Dess praktiska konsekvens blir, att monopolvinster äro »teoretiskt» försvariiga under alla omständigheter. Och teorin är ju främmande för moral. Nog överskattar C. dock våra moderna trustmagnaters produktiva insatser i folkhushållet. Att han lika mycket underskattar betydelsen av de talrika småproducenternas produktiva insatser som företagare, både med hänsyn till initiativ och resultat, finner man skäligt att antaga vid blotta tanken på, huru ofta truster bildat slutet på en utveckling, som börjat med mycket små dimensioner. Ett slut, som icke alltid betecknat en höjdpunkt eller ytterligare stegring i initiativkraft och utvecklingsduglighet, och som just därför framkallat en ekonomiskt och ideellt motiverad antitrustpolitik i USA. C:s personliga uppfattning i dessa teoretiskt mindre viktiga delar har sannolikt samband med hans utformning av teorin. Den starkt framträdande entusiasmen för storindustriell och storfinansiell företagsamhet försvagar intrycket av sträng objektivitet, som angivits såsom syfte med systembegränsningen och systembyggnaden.

Med hänsyn till läran om produktionen och fördelningen, sådan denna framställes i verkets andra avdelning, äro förutsättningarna för C:s metoder och begrepp redan givna i prisläran.

Produktionen fortgår oavbrutet och i ögonblicket befinna sig dess krafter i verksamhet på alla gebit och stadier av den invecklade produktionsprocess, som förvandlar råämnena till färdiga produkter: medan brödet ätes, beredes jorden för ny skörd, maler kvarnen och bakar bagaren. Det ekonomiska livet står aldrig stilla och känner i viss mening ingen början och intet slut. Skall vetenskapsmannen fatta livsbetingelserna, måste han i tanken överblicka det hela i dess sammanhang. »Råämnet, halvfabrikatet och den färdiga produkten framställas i själva verket samtidigt och i sådana proportioner, att produktionen kan fortgå oavbrutet, om än möjligen i något växlande omfattning. Hela varumängdens sammansättning förändras genom produktionen, blott i den mån själva produktionsprocesserna ändras.»

Produktion i inskränkt bemärkelse består i en omvandling och förädling av material som äro ursprungligen givna i naturliga förråd men vilkas bearbetning måste ske med tillhjälp av jord, kapital och arbete.

Produktionsfaktorerna äro arbete, jord och kapital samt »naturmaterialier». I själva verket finner C. det naturligt att räkna även företagarverksamheten såsom en produktionsfaktor, den femte (s. 142, not 1). Som en sjätte produktionsfaktor skulle man kunna räkna »risktagningen» (s. 143, not 1).

Till det produktiva realkapitalet räknas fabriker, maskiner, kommunikationsanläggningar m. m. och allehanda halvfabrikat

och hjälpstoffer, som förut i sin ordning producerats. Att öka detta realkapital kräver tid och förutsätter att produktionen inriktas mera på dessa nyttigheter, som först i andra hand bidraga att tillfredsställa mänskliga behov, och i stället mindre på direkta förbrukningsartiklar. Inriktningen på produktionen besörjer företagsamheten och utökningen av realkapitalet bestrides genom sparsamheten, vars roll C. utförligt utvecklar.

Allt av ekonomisk betydelse i ett folkhushåll representerar en penningsumma och en sådan är det också man i det allmänna språkbruket menar med ett »kapital». Ett dylikt kapital kan vara förkroppsligadt i skiftande former, i realkapital av ett eller annat slag, såväl som i jord. Ett kapital kan lånas ut som penninglån, användas till aktieförvärv o. s. v. Vid dylika transaktioner uppstår ett negativt kapital, som motsvarar det positiva, en skuld mot en tillgång. Eftersom skulder och tillgångar utjämna varandra, kommer i själva verket »kapitalet» i dess helhet att motsvara »realkapitalet» och jorden, d. v. s. det materiella underlaget för produktionen (s. 44).

Därvid tvingas C. att »för enkelhetens skull» — »der Kürze halber» (s. 47) — betrakta patenträttigheter o. d., som förvärvats för pengar, såsom ingående i »realkapitalet», ehuru dylika rättigheter egentligen representera personliga insatser i produktionen.

Utöver en persons »kapital» representerar hans »förmögenhet» även lösören för personligt bruk, som ha betydelse för konsumtionen, icke för produktionen. Emedan »kapital» i regel ger ägaren en avkastning, betecknas det ofta som »förvärvskapital». I själva verket är det också det en eller annan penningsumma gällande förvärvskapitalet, som C. förstår med »kapital» i motsats till »realkapital». Därmed anser han sig vara i full överensstämmelse med det gängse språkbruket. Detta är oriktigt. I dagligt tal förstår man med »kapital» visserligen penningar och penningars värde. Men då inbegriper man under en persons kapital jämväl lösören, t. ex. 1,000 havannacigarrer, d. v. s. hela hans förmögenhet. I den moderna amerikanska nationalekonomien har detta kapitalbegrepp upptagits, medan den klassiska nationalekonomien och de dominerande moderna vetenskapliga skolor, som bygga på klassisk grund, givetvis göra »realkapitalet» till det grundläggande kapitalbegreppet i vetenskaplig mening. C:s likställande av »kapital» med förvärvskapital i pengar är varken förenligt med klassisk tradition eller med modern full anslutning till gängse språkbruk. Ehuru naturligtvis en vetenskaplig författare har rätt att tillämpa en egen terminologi, är det alltid en svaghet att därvid intaga en mer eller mindre godtycklig särställning.

En teoretisk framställning, som bygger på värdet, icke på priset, kommer givetvis att göra realkapitalet till det primära och dess penningrepresentativ till det sekundära. C. förfar omvänt. Vilketdera förfaringssättet, som kan vara det bäst motiverade, torde även icke fackmannen kunna ha en uppfattning om.

Likaså om det resonnemang, med vilket C. inleder sin framställning av kapitalräntan i kapitlet »Kapitaldisposition als Produktionsfaktor» (s. 165 ff.), där han återupplager skillnaden mellan ett varaktigt kapitalföremål och dess nyttiga tjänster i produktionen. Hela denna avdelning återger framställningen av kapitalräntan såsom på en gång priset för dessa nyttiga tjänster, betingat av den som ställer kapital till förfogande, och lönen för vinnandet under hela den tid, det tager att utvinna dessa tjänster, erhållen av den som övertar kapitaldispositionen. Hela denna C:s teori för kapitalräntan, sådan han tidigare framställt den i The nature and necessity of interest, har Böhm-Bawerk gjort till föremål för en formellt lika älskvärd, som sakligt förintande kritik, vilken C. alltjämt synes oberörd av[1]. Om sålunda C:s teori för kapitalräntan torde få betraktas som ohållbar, innehåller likvisst hans arbete i denna del talrika anmärkningar om kapitalräntans höjd, fluktuationer och verkningar på produktionen och konsumtionen, vilka äro av det största intresse. Överföringen av kapitaldispositionerna från spararne till företagarne förmedlas i vår tid av banker och andra penninginrättningar. Av C:s reflektioner rörande betydelsen av att räntan är tillräckligt hög för att begränsa efterfrågan efter kapital tillräckligt, och rörande den tvivelaktiga betydelsen av räntans höjd, för så vidt den inte faller under 3 %, för sparandet, kapitalbildningen och tillgången på kapital, synes den praktiska slutsatsen böra bli, att bankerna gärna kunna ge insättarne en tämligen låg inlåningsränta, blott de alltid tillse, att utlåningsräntan är tillräckligt hög. I så fall skulle de i vårt land som i flere andra ofta hörda klagomålen över bankernas breda räntemarginal bero på bristande insikter i räntepolitikens nationalekonomiska uppgifter enligt »egentlig» teori. Klagomålen torde vara desto mera berättigade enligt allmän teori.

Riccardo's formulering av jordräntelagen och Marshall's moderna återgivning av densamma träffar »trots sin formella riktighet icke sakens kärna» (s. 248) enligt C:s mening, som går ut på,

---

[1] C. avfärdar B.-B:s kapitalränteteori på en sida med några allmänna fraser och inför på följande sida (s. 163) en not, där han påstår, att B.-B. funnit hans uppfattning om räntan såsom ett pris oberättigad». B.-B. inleder dock sin kritik av C:s ränteteori med orden: »Cassel nimmt seinen Ausgangspunkt davon, dass die Zinstheorie nur eine Seite der allgemeinen Preistheorie und der Zins daher ein Preis ist — wogegen an sich sicherlich nichts eingewendet werden kann — und dass desshalb ferner das Zinsproblem als ein Problem von Angebot und Nachfrage zu behandeln sei — wogegen selbstverständlich ebensowenig etwas einzuwenden ist, wenn ich auch den Besitz dieser recht naheliegenden Erkenntniss nicht für eine so wertvolle Errungenschaft ansehen kann». Exkurse zur positiven Theorie des Kapitales XIII, s. 438 (1912). Men därefter följer B.-B:s kritik, som alltjämt står ovederlagd och som utmynnar i slutsatsen, att C. »mutet uns eine naive Rückkehr zu den bewusst verlassenen Bahnen zu, indem er keinen erkennbaren Versuch macht, die kritische Steine des Anstosses durch eine ihnen gewidmete aufklärende Erörterung zu überwinden und aus dem Wege zu räumen».

att jordräntan ingår som integrerande del i produktionskostnaderna för jordens produkter, vilket naturligtvis aldrig bestridits i den meningen, att jordräntan betales av produktpriserna. Men den «formellt riktiga» jordränteläran är oförenlig med C:s hela system, sådan det byggts på skillnaden mellan varaktiga produktionsmedel och deras nyttiga tjänster i produktionen samt med hans på denna skillnad byggda lära om kapitalräntan. Vilket med andra ord också kan uttryckas så, att C:s system är oförenligt med jordräntelärans både i dess enklare klassiska form och dess därmed principiellt överensstämmande allmännare formulering i gränsproduktivitetsläran. Att C. haft en känsla av, att detta utgjort en svaghet i hans system, framgår av de försiktiga och föga gripbara formuleringarna av hans egna meningar i denna del.

Sin redogörelse för arbetets ställning i prisbildningsprocessen begynner C. med den utmanande satsen, att efterfrågan efter färdiga produkter är en efterfrågan efter arbete — »nach dieser Auffassung zum Teil, direkt oder indirekt» för att citera ett för den exakta egentliga teorin typiskt uttryckssätt. Med den uppmärksamhet, som den moderna nationalekonomien allt mera bemödat sig att ägna åt det faktum, att all produktion tar tid — tid är pengar — och detta betonar ju även C. — har det blivit brukligt att hålla på, att efterfrågan efter arbete är en sak och efterfrågan efter färdiga produkter en annan. Det hör emellertid till C:s stilistiska förtjänster att pointera sina särmeningar.

Tyvärr märker jag dock, att jag redan helt förbrukat det utrymme, redaktionen tillåtit mig förfoga över vid denna anmälan. Med allt erkännande åt C:s energi och geni som forskare och överlägsenhet som skriftställare, vilka manifestera sig även i hans stora samlingsverk, kan jag icke underlåta att bestämt reservera mig mot hans metoder och resultat. Möjligen beror det på, att jag icke lyckats frigöra mig från de gamla sanningarna tillräckligt för att utan fördom anamma förkunnelsen för dagen, d. v. s. för tiden närmast före 1914.

För min del anser jag, att Adam Smiths lära om balansen mellan produktion och konsumtion äger evärdlig giltighet som den riktiga uppslagsändan för teorin: konsumtionen måste hålla sig inom ramen av produkternas mängd och mångfald. Prisbildningen är ett hjälpmedel för regleringen och penningen ett medel för prisbildningen. Men den som gör tillgångens och efterfrågans kvantiteter och intensiteter till det sekundära och varupriserna till det primära samt underordnar realkapitalet under penningkapitalet och t. o. m. människan under penningen, ställer nationalekonomien på huvudet.

En sådan upp- och nedvändning skulle jag betrakta som en katastrof för vetenskapen. Det torde emellertid finnas ringa fara för, att C. lyckas åstadkomma en sådan. Däri bestyrkes jag av förordet till ett nyutkommet arbete, i vilket en av C:s egna lär-

jungar med ett tack för de rika impulser till fortsatt forskning, som C. gett, förbinder uttalandet, att han »mottagit de djupaste intrycken av dessa fem författare: Ricardo, Jevons, Walras, Böhm-Bawerk och Wicksell.» [1]

[1] G. Silverstolpe: Kapitalbildning. En teoretiskt-ekonomisk undersökning (1919).

Emil Sommarin.

OM FATTIGVÅRD, UNDERSTÖD OCH FOLKPENSION.

AV

PROF. JUR. C. A. REUTERSKIÖLD.

Ej utan skäl hade man kunnat förvänta, att den nya, visserligen mycket överskattade och tämligen oförtjänt beprisade, fattigvårdslagen skulle hava på ett tillfredsställande sätt besvarat frågan om fattigvårdsbegreppets närmare bestämning och särskilt avgränsat det samma från instituten pension och understöd. Så har emellertid icke skett genom själva lagen, och de ansatser till en dylik bestämning och avgränsning, som kommittémotiven verkligen innehalla, maste anses bade mindre lyckliga och alls icke uttömmande. Snarare kunde man påsta, att genom den nya lagstiftningen på området den tydliga bestämningen och begränsningen enligt äldre rätt, vilken med alla sina fel dock företedde i allmänhet klarare och rakare linjer än den nya, ersatts av en viss förvirring och osäkerhet, som det kan vara skäl att i tid söka bade utreda och så vidt möjligt undanrödja.

Utgångspunkten för en sådan undersökning bör tagas i ett stadgande, som fanns i gamla lagen, men anmärkningsvärt nog saknas i den nya, och vars frånvaro i denna visar, att kommittéen aldrig blivit varse den principiella innebörden och betydelsen just för fattigvårdsrätten av detta stadgande, vilket i grund och botten utgjorde och fortfarande utgör hela fattigvårdsrättens så att säga ryggrad. Detta stadgande lydde i 1871 års K. F. § 3 sålunda: »En var, *som är arbetsför*, skall utan fattigvårdssamhälles betungande *försörja sig själv* och sina minderariga barn, så ock arbetsför man

sin hustru». I den nya lagens § 3 har bestämmelsen försvagats till följande: »Föräldrar äro pliktiga att utan fattigvårdssamhälles betungande försörja sina minderåriga barn. Enahanda försörjningsplikt åligger man gentemot hustru», varjämte hustru ålagts i förhållande till mannen en försörjningsplikt av samma art, som eljes åligger i man av behov och förmåga föräldrar och barn, så att de ej falla fattigvården till last. Det väsentliga i skillnaden mellan 1871 och 1918 års lagtexter ligger däri, att *självförsörjningsplikten för alla arbetsföra personer* uteslutits ur 1918 års lag, fastän den fanns både i 1871 och 1853 års förordningar. Som motiv till uteslutningen anför kommittén [1], att det syntes vara »onödigt att giva särskilt uttryck åt den enskildes skyldighet att sörja för sig själv, enär sadant ligger i sakens natur och indirekt framgår av stadgandet om den obligatoriska fattigvården». Även om man icke kan gilla och godkänna de anförda skälen, helst den moderna socialistiska riktningen visst icke anser självförsörjningsplikten i detta ords gamla och egentliga mening vara någon självklar sak, får man alltså fastslå, att uteslutningen icke betyder principens underkännande, utan tvärtom dess tysta förutsättande såsom alltfort gällande även för den nya fattigvårdsrättens del.

Självförsörjningsplikten för alla arbetsföra är i själva verket fattigvårdsrättens A och O. Och man har därför svårt att värja sig för misstanken, att detta lagbudets uteslutning ur den nya lagen åtminstone tillika haft någon annan grund, helst det uppenbarligen skulle hava erbjudit betydande och kanske oöverkomliga svårigheter att, om det bibehållits, införa åtskilliga andra bestämmelser som nu finnas i denna lag, eller avfatta dem på sätt nu skett, exempelvis föreskrifterna om besvärsrätt vid vägrad fattigvård eller än mera om de allmänna förutsättningarna för erhållande av fattigvård och om fattigvårdens omfattning. Emellertid visar det återgivna uttalandet, att i allt fall kommittéen icke åsyftat något sådant, utan tvärtom anser även den nya lagen erkänna den gamla principen. Då härtill kommer, vilket är av vida större betydelse, att samma princip icke haft i gamla fattigvårdsförordningen sin

[1] Fattigvårdslagstiftningskommitteens betänkanden II Fattigvårdslagstiftningen Del I: förslag till lag om fattigvården (1915) afd. 2 sid. 37.

egentliga grund, utan där allenast uttalats med hänsyn till sin vikt just i fattigvårdsavseende, så är uppenbart, att den samma förfarande utgör gällande svensk rätt. Såväl lösdriverilagen som författningarna om understöd i olika fall, liksom pensionsförsäkringslagen, bygga i själva verket på denna princip. Man kan följaktligen ej komma ifrån, att även den nya fattigvårdslagen måste tolkas i belysning därav och med den som yttersta grund — det är icke så, att självförsörjningsprincipen beror av fattigvårdslagen, utan alltför så att sägda lag beror av denna princip. Därmed är en fast utgångspunkt given.

Principen, att en var arbetsför har plikt till självförsörjning och vad därav följer, innebär ej blott att vid arbetsförhet egna krafter och medel skola utnyttjas till försörjningspliktens fullgörande, utan också att den arbetsföre är skyldig att själv förskaffa sig arbete och söka skapa åt sig nödiga arbetstillfällen. Naturligtvis kunna förhållanden inträffa, som göra alla ansträngningar i detta hänseende fruktlösa, exempelvis under stor allmän arbetslöshet och tryckta konjunkturer, men detta faktiska förhållande inverkar icke alls på förpliktelsens fortbestånd, även om dess uppfyllande därigenom blir faktiskt omöjligt. I dylika fall måste ytterst samhället vid behov ingripa, men gränsen för dess åtgöranden drages alltjämt av hänsynen till självförsörjningspliktens orubbade krav på uppfyllelse så snart och så långt den faktiska omöjligheten icke lägger hinder i vägen. Det är dessa fall, som avsågos i § 2 av 1871 års och avses i § 2 av 1918 års fattigvårdslag och som gemenligen betecknas såsom fall av frivillig eller fakultativ fattigvård, ehuru benämningen är fullkomligt missvisande, i det att frivilligheten är inskränkt till en fri prövning av de föreliggande omständigheternas karaktär av grund för faktisk omöjlighet eller icke[1]. Den nya lagen är så till vida i detta stycke bättre avfattad än den gamla, som det numera uttryckligen ålägges fattigvårdssamhälle att i dessa fall »ombesörja, att den, som finnes vara i behov av fattigvård, erhåller sådan». Förtjänsten av detta tilläggs införande

[1] Den »frivilliga» fattigvården är sålunda lika obligatorisk som den »obligatoriska» själv. Motsatsen uttryckes bättre, om man kallar den senare för ordinär, den förra för extraordinär fattigvård. Frivillig är blott den enskilda och kyrkliga fattigvården.

tillkommer dock ej kommittén, utan det särskilda utskott, som i riksdagen hade att behandla lagförslaget.

Samhällets skyldighet att med sin fattigvård träda emellan är emellertid icke beroende allenast av faktisk omöjlighet för självförsörjningspliktens fullgörande, utan framstår i detta fall snarast som en extraordinär skyldighet, under det att den ordinära skyldigheten är bunden vid en helt annan förutsättning, nämligen frånvaron av självförsörjningsplikt. Detta fall avses i § 1 av såväl 1871 som 1918 års lagstiftning. För minderårig person har någon självförsörjningsplikt ännu icke uppkommit såsom aktuell, och därför är konstaterad minderårighet alltid tillräcklig, i subjektivt hänseende, för konstituerandet av samhällsskyldigheten till fattigvård efter § 1. För icke-minderårige åter föreligger alltid i princip självförsörjningsplikt, och det fordras följaktligen, för att någon som helst samhällsskyldighet skall kunna konstitueras, först och främst styrkande av omständigheter, som lagligen upphäva eller anses medföra ett upphörande av självförsörjningsplikten. Såsom sådana subjektiva omständigheter upptager 1918 års lag »alderdom, sjukdom, lyte eller eljes bristande kropps- eller själskrafter», vilken formulering ersatt stadgandet i 1871 års lag om »alderdom, kropps- eller sinnessjukdom, vanförhet eller lyte». Omformuleringen innebär en utvidgning och dessutom en till sin räckvidd något obestämd och oviss utvidgning. Kommittéens förslag gick ännu längre och skulle, om det genomförts, hava bragt verklig förvirring i fattigvardsrätten — det hette där »i följd av alderdom, sjukdom eller av annan anledning» — men redan K. M:t fann det nödvändigt att på ett klarare sätt uttrycka kravet på arbetsoförmåga eller brist på arbetsförhet.

Lagens mening, vilken givetvis icke alltid sammanfaller med den s. k. lagstiftarens, är alltså nu liksom förut den, att konstaterad avsaknad av arbetsförhet medför bortfallandet av den subjektiva förutsättningen för självförsörjningspliktens bestånd, och att endast de uppräknade omständigheterna, där de behörigen styrkas, utgöra tillräcklig grund för antagandet av sådan arbetsoförhet. Utvidgningen 1918 av dessa grunder har skett på det sätt, att genom uttrycket »eljes bristande kropps- eller själskrafter», som trädt i stället för kropps- eller sinnes*sjukdom* och vanförhet, införts princi-

pen att vid konstaterandet av arbetsoförhet avseende skall fästas ej allenast vid objektivt bestämbara omständigheter, såsom enligt 1871 års förordning gällde, utan delvis även vid blott subjektivt bestämbara fakta. Sjukdom och vanförhet kan alminstone av sakkunnig på objektiva grunder konstateras, men »eljes bristande krafter» är icke i och för sig ett sadant faktum, utan tvärtom något relativt, som endast under vissa, subjektivt bestämda, förutsättningar upphäver arbetsförheten. Dessa förutsättningar äro att söka dels i relationen mellan det mått av kropps- och själskrafter, som i allmänhet maste fordras för självförsörjningspliktens aktualitet, och det mått därav, som vederbörande efter uppskattning kan anses ega, dels ocksa i fixerandet av dessa mått, vilket överlämnats at myndigheterna själva. Att i följd härav atskilliga fall kunna indragas under arbetsoförhet, vilka strängt taget icke borde höra dit, är uppenbart men i och med detta blir utvidgningen obestämd och begränsningen oviss.

Än mera skärpes detta förhallande därav, att varken de bristande krafterna eller övriga objektivt verkligen bestämbara omständigheter utan vidare kunna grunda arbetsoförhet. Det är icke vilken sjukdom som helst, vilket lyte som helst, vilken kraftbrist som helst o. s. v., som lagen erkänner såsom tillräcklig grund för arbetsoförhet, utan den fordrar härför ytterligare, att sagda sjukdom, lyte, kraftbrist o. s. v. skall vara av den art, att den har till omedelbar följd oförmaga »att genom arbete försörja sig», såsom 1918 års lag uttrycker saken, eller »att genom arbete förvärva vad till livets uppehallande oundgängligen erfordras», såsom det hette i 1871 års förordning. Otvivelaktigt innebär den nya lagen här ej blott en försämring, utan en ren cirkel, som endast därför icke genast märkes, att grundsatsen om arbetsför persons självförsörjningspligt ur texten uteslutits. Strängt taget utsäger den nya lagen, sadan den nu lyder, ingenting annat, än att ordinär fattigvard skall lämnas, när självförsörjningsplikten pa grund av angivna omständigheter upphör, men den bestämmer icke mattet av den subjektiva brist, som fordras för ett sadant upphörande, och skulle därför lätteligen kunna tolkas som överlämnande fixeringen härav fran fall till fall. Den äldre rätten var i detta stycke visserligen vida strävare, men ocksa objektivt fullt klar: icke förrän bristen gjorde det

omöjligt att genom arbete förvärva det för livets uppehållande oundgängligen nödvändiga, kunde oförmaga eller arbetsoförhet anses konstaterad. I själva verket betyder dock uteslutningen ur nya lagen av detta stadgande endast, att frågan vad som ligger i begreppet »försörja sig» eller självförsörjning icke längre ens i fattigvårdsavseende beror av fattigvårdslagen, som i stället här hänvisar till eljest gällande svensk rätt och den bestämning av detta begrepp, som där kan vara given — låt vara, att den kommitté, som framlagt förslaget, alldeles icke insett denna konsekvens av sin egen bristfälliga princip eller kanske rättare principlöshet.

Självförsörjningsbegreppet i svensk rätt har emellertid icke förändrats, därför att 1871 års förordning upphäfts av 1918 års lag. Och frågan blir då, om den bestämning, som i 1871 års förordning var given, hänförde sig allenast till fattigvårdsrätten, eller om den återgav just svensk rätt i allmänhet. För besvarande av frågan torde det vara tillräckligt att erinra om det begrepp, som t. ex. den fortfarande gällande lösdriverilagen av 1885, för övrigt i likhet med andra författningar, förutsätter. När i § 1 av lösdriverilagen talas om underlåtande »att efter förmåga söka ärligen försörja sig», så får ett sådant underlåtande ej anses föreligga, så länge vederbörande genom sitt arbete förvärvar åtminstone vad som oundgängligen erfordras för livets nödtorftiga uppehållande: klart framgår detta av § 7, som förbjuder tvångsarbete (d. v. s. exekutivmedlet[1] för framtvingande av en motprästation som valuta för den försörjning vederbörande tvungit samhället att sätta istället för den underlåtna självförsörjningen), så snart någon av vissa uppräknade omständigheter — de samma som i § 1 av 1871 års fattigvårdsförordning uppräknats — konstaterats omöjliggöra förvärvet av vad till livets uppehållande oundgängligen erfordras. Eller med andra ord, självförsörjningsbegreppet är, även i fattigvårdshänseende efter 1918 års lag, precis det samma som förut och omformuleringen av denna lags § 1 kan icke härpa utöva någon som helst inverkan, ulan

[1] Men varken straff- eller uppfostringsmedel: lösdriveriet skulle fullständigt felbedömas och felbehandlas, om det inordnades i straffrätten eller därmed sammanhängande rättsområden; jfr REUTERSKIÖLD, Förvaltningen 1, sid. 58 ff.

denna paragraf måste tvärtom tolkas med utgångspunkt just i sagda begrepp.

Bortfallandet av de subjektiva förutsättningarna för de arbetsföres självförsörjningsplikt medför icke utan vidare ett upphörande av denna. Tvärtom kräver lagen såsom både av den nya och den gamla fattigvårdsrätten framgår, att härtill dessutom fordras avsaknad av »medel till livsuppehälle» eller, som det förr hette, av »egna medel». Även vid bristande arbetsförhet kvarstår alltid självförsörjningsplikten, om och så länge medel ändock finnas för livsuppehället. Grunden till denna bestämmelse är samhällets erkännande av privategendomen och privatföretagsamheten såsom princip för sin egen livsform, varmed följer, att, då samhället låter nyttigheternas förvärvande och utnyttjande principiellt bero av de enskildes fria verksamhet, det också av de enskilde kräver, att dessa i den mån de lagligen kunna förfoga över nyttigheter, i första hand göra sig dem till godo för sitt livsuppehälle och därmed förskaffa sig vad till livets uppehållande oundgängligen tarvas. Först om eller när någon saknar såväl arbetsförhet som förfogandemöjlighet över andra nyttigheter än egen arbetskraft, upphör självförsörjningsplikten att vara aktuell.

Med upphörandet av självförsörjningsplikten, som dock alltid står kvar såsom potentiell och därför kan när som helst återupplivas, inträder principiellt samhällets skyldighet till ordinär fattigvård. Denna skyldighet har såväl 1871 som 1918 ålagts kommunen i egenskap av fattigvårdssamhälle — annorlunda i gamla tider[1] — varvid den synpunkten torde få anses hava varit legislativt avgörande, att skyldigheten borde ligga å det grannelagssamhälle, som i övrigt organiserats för de egentliga kommunala uppgifternas omvårdnad; det samhället har i senare tid utgjorts just av socknen eller som den nu kallas kommunen, i äldre tid åter av häradet. Men kommunens skyldighet, grundad i den offentliga grannelagsrätten, är icke primär, utan subsidiär, i det att den icke inträder, förrän det visar sig, att nödig vårdnad varken skall lämnas eller faktiskt lämnas af annan därtill särskilt förpliktad eller av någon, som frivilligt träder emellan. Enligt 1871 års förordning fordrades

[1] Jfr Dahlberg, Sv. Fattiglagstiftningens historia s. 63 ff.

för aktualisering av samhällets skyldighet till ordinär fattigvård, att den behövande saknade även »underhåll och vård av annan», och i 1918 års lag uttryckes förhållandet så, att fattigvård skall lämnas den behövande, »där hans behov icke annorlédes avhjälpes». Ändringen beror av en önskan att komma ifrån den felaktiga tolkning[1] av orden »sakna underhåll och vård av annan», som genom kammarrättens praxis inrotat sig, men som säkerligen efter hand utan sådan ändring kunnat rättas — ansatser härtill även inom kammarrätten hava ingalunda saknats. I vissa fall erhåller kommunen, sedan den meddelat erforderlig fattigvård, ersättningstalan härför mot den, som varit i första hand vårdnadspliktig, men underlåtit att fullgöra sin skyldighet. För den nu föreliggande frågan sakna emellertid föreskrifterna härom betydelse.

Den ordinära, liksom den extraordinära, fattigvårdsskyldigheten för samhället innebär, att den omöjligvordna självförsörjningen ersättes av försörjningsåtgärder från samhällets sida. Huru långt åter dessa åtgärder kunna sträcka sig och huru omfattande vårdnaden kan vara, utan att karaktären av fattigvård går förlorad eller upphör, är härmed givetvis icke avgjort, men blir för fattigvårdsbegreppets fixering av största vikt att få avgjort. Fasthåller man emellertid, att fattigvården alltid träder *i stället för* självförsörjningen, så lärer principiellt vara tydligt, att fattigvården endast kan avse att giva vad som eljes vid självförsörjning kunnat erhållas, och att härvid icke kan tagas i betraktande annat eller mera än vad vid självförsörjning *antingen* vore i allmänhet oundgängligen erforderligt för livets uppehållande, på vilken ståndpunkt 1871 års förordning ställde sig genom orden »då skall nödtorftig fattigvård honom lämnas», *eller* ock genomsnittligt är att anse som normalt existensminimum för behövande av den kategori dit vederbörande fattigvårdstagare hör med hänsyn till ålder och övriga subjektiva omständigheter, vilket torde vara meningen i 1918 års lag, då där säges, att fattigvård »omfattar det underhåll och den vård, som äro erforderliga, samt för minderårig jämväl uppfostran». Utöver ett-

[1] Härom se Ekeberg i Ekon. Tidskrift, 1905 sid. 295 ff.

dera av dessa matt kan fattigvarden icke ga utan att förvandlas till välgörenhet.

Samhällets fattigvård och individens självförsörjningsplikt skulle, da möjligheten att vid fattigvarden överskrida sagda matt ingalunda helt kan uteslutas, lätteligen kunna komma i inbördes strid, sa vida ej för fattigvardsbegreppets fullständiga bestämmande fordrades nagot mera än vardnadens begränsning till detta matt. Samhällets fattigvard har därför gjorts subsidiär även i den mening, att den sa att säga endast utgör ett förskott, som vid en i princip alltid möjlig aktualisering av självförsörjningsplikten skall återgäldas [1]. Utan ett sadant häftande för tilldelad fattigvard skulle självförsörjningsplikten undergrävas och fattigvarden bliva nagot helt annat än ersättning för omöjlig självförsörjning. A andra sidan medför häftandet ett starkt beroende och en personlig osjälvständighet för den behövande, i det att de framtida återbetalningsmöjligheter, pa vilka fattigvarden sa att säga drager en växel, alltför ofta äro eller bliva illusoriska. Det oaktat kan återbetalningskravet principiellt icke av svensk rätt släppas, varemot in casu ett eftergivande av fordringen väl ma vara möjligt, sasom även uttryckligen av fattigvardslagstiftningen medgivits.

Sammanfattas det sagda, kan den offentliga fattigvarden, sasom den samhället åliggande fattigvarden ocksa brukar betecknas, bestämmas som *den nödvändiga försörjning samhället, vid omöjligvorden självförsörjning, subsidiärt har att lämna en behövande individ mot samtidig* [2] *eller framtida ersättning.* Att denna bestämning alldeles icke överensstämmer med den beskrivning, som fattigvardskommittéen, under pastående att varje försök till uttömmande bestämning vore fafängt, sökt giva, ligger i sakens natur, men ändrar heller intet som helst i bestämningens riktighet. Kommittéens beskrivning [3] av »det karakteristiska för vara dagars offentliga fattigvard i förhallande till annan understödsverksamhet» lyder

---

[1] Se 1918 års lag § 62, och 1871 K. F. § 36.

[2] Samtidig ersättning kan förekomma i sådana fall, då fattigvård måste ges, ehuru egna medel i viss utsträckning finnas, emedan den behövande varken själv kan eller har annan som kan göra dessa medel nyttiga, jfr. 1918 års lag § 62:2, och K. F. 1871 § 36:1, 2.

[3] Se anf. Förslag till lag om fattigvården (1915) I afd. 2 sid. 2.

sa: »den offentliga fattigvarden är det borgerliga samhällets understödsverksamhet för behövande till fyllande av deras levnadsbehov i de fall, da detta icke tillgodoses genom särskilda till betryggande av samhällsmedlemmarnas ekonomiska ställning avsedda inrättningar eller anordningar. Fattigvarden karakteriseras således därav, att den icke hänför sig till nagra vissa kategorier eller klasser av medborgare, sasom vissa alders- eller samhällsklasser, ej heller till vissa slag av nödlägen, utan omfattar alla slag av behövande och nödlägen, för vilka hjälp icke är pa annan väg beredd. I jämförelse med annan samhällelig understödsverksamhet har fattigvarden alltsa en mera universell karakter. Den har att träda till, när helst och av vad orsak nöd uppstar och hjälp icke eljes är beredd, likasom da denna hjälp befinnes otillräcklig». Huru mycket som av denna svamlande beskrivning är riktigt, lärer utan vidare framga av en jämförelse med den ovan givna bestämningen, men klart är, att ett lagförslag, som bygger pa dylik grund, icke kan hava mycken inre följdriktighet och klarhet, sa vida ej lagen gjorts utan hänsyn till den i beskrivningen framkomna uppfattningen.

* *
*

Skulle självförsörjning bliva omöjlig, icke helt och hallet, utan blott delvis, sa är klart, att den offentliga fattigvarden endast har att träda emellan sa langt, som självförsörjningen brister, d. v. s. ersätta denna allenast delvis. I detta fall uppstar spörsmalet, huruvida självförsörjningsplikten i sin helhet fortbestar, ehuru till en viss grad försvagad, eller om den i viss omfattning eller utsträckning upphört och salunda blott delvis eller i vissa avseenden fortbestar. Allteftersom spörsmalet besvaras pa ena eller andra sättet, kommer fattigvarden att hänföras till i förra fallet behovet av livsuppehälle i allmänhet, i det senare ater nagot särskilt behov, t. ex. av bostad, värme, kläder, föda o. s. v.: bada delarna äro lika möjliga och synas icke i och för sig medföra nagon juridisk atskillnad. Däremot har det ur rättslig synpunkt betydelse, om självförsörjningsplikt över huvud bestar fastän försvagad, eller om den upphört, försavidt fraga uppstar om fattigvards ersättande med annat understöd. Kan självförsörjningsplikt som upphört aterställas, eller

har den ej upphört, utan ännu består, vore väl så möjligt, att dess fullgörande eller återställande underlättades genom även samhälleligt bistånd utan fattigvårdskarakter.

Ett samhälleligt understödjande av den självförsörjningspliktige, med avseende å vare sig honom eller henne själv eller någon, vars försörjande ingår i den självförsörjningspliktiges åligganden, får uppenbarligen icke vara sådant eller hava sådan karakter, att genom dess mottagande försörjningsplikten på något som helst sätt försvagas, men kan å andra sidan icke heller förekomma utan dylik verkan, förrän eller där icke försörjningsplikten redan är av andra omständigheter att anse som lagligen försvagad. Kan pliktens hela fullgörande objektive fordras — bortsett från rent yttre, faktisk omöjlighet, som föranleder extraordinär fattigvård — så finnes intet skäl för ett samhälleligt ingripande med understöd. Skillnaden mellan ett understöd av förra och av senare slaget visar sig dels däri, att den med fattigvård följande återbetalningsplikten icke vidhäftar annat understöd, dels också däri, att annat understöd icke såsom fattigvård avser att helt eller delvis *ersätta* självförsörjningen utan allenast att *underlätta* densamma. För ett dylikt underlättande utan återbetalningsskyldighet måste dock tydligen kunna angivas någon grund, som ger denna understödsform företräde framför fattigvård.

Naturligtvis kan såsom allmän sådan grund åberopas, att det ur samhällets synpunkt måste vara av intresse att minska antalet fattigvårdstagare, men om därigenom ändock icke antalet självförsörjare egentligen ökas, utan blott förhindras att hastigare nedgå, så lärer denna allmänna grund knappast kunna anses avgörande, i synnerhet som kostnaderna för samhälleligt understöd utan fattigvårdskarakter säkerligen icke understiga dem för den eljes ökade fattigvården. Med fäst avseende härpå *förutsätter också understödet utan fattigvårdskarakter städse något speciellt förhållande eller någon särskild omständighet*, som medför, att det även ur samhällets egen synpunkt framstår som riktigare att lämna dylikt understöd i stället för fattigvård[1]. Denna särskilda grund kan

[1] Det är iakttagelsen härav, som föranlett fattigvårdskommittéen att söka karakterisera fattigvården såsom »mera universell» än annat understöd; jfr ovan sid. 256.

vara antingen i lag eller författning bestämd eller överlämnad åt vederbörande myndighet att från fall till fall fastställa och bestämma.

Genom lagen av 14 juni 1918 om kommunala pensionstillskott och sjukvårdsbidrag har för kommunerna möjliggjorts att lämna dylika understöd utan fattigvårdskaraktär dels i penningar eller naturaförmåner åt personer, som enligt 1913 års pensionsförsäkringslag äro berättigade att uppbära pension eller pensionsunderstöd, men ändock finnas vara i behov av fattigvård, dels ock i form av bidrag till bestridande av kostnader, gemensamt med pensionsstyrelsen, för vårdnads beredande till förebyggande eller hävande av arbetsoförmåga. Redan genom ändamålsbestämmelsen har angivits en särskild grund för understödets utgående utan fattigvårdskaraktär, nämligen i ena fallet utfyllnad av en uppenbart otillräcklig pension, i det andra utfyllnad av kostnader, som göras för att dels undvika framtida samhälleliga understöd vid varaktig invaliditet, dels upphäva faktiska omständigheter, vilka föranlett eller komma att föranleda självförsörjningspliktens nedsättning eller upphörande. I båda fallen måste uppenbarligen tillika vara styrkt, att understödsmottagaren varken genom eget arbete eller genom egna medel är i stånd att åstadkomma det resultat, som här åsyftas såsom önskligt — i ena fallet självförsörjning i trots av försvagad förmåga och plikt därtill, i det andra vårdnad utöver livets uppehälle till möjliggörande av fortsatt eller framtida sådan försörjning. Att dylika understöd icke få tilldelas andra än i kommunen mantalsskrivna och hemortsberättigade personer, visar understödets nära samband med samhällets fattigvårdsskyldighet. Då lagen härutöver medger samhället att själv bestämma de ytterligare grunder, som skola iakttagas eller att, om inga sådana bestämmas, låta det ankomma på fattigvårdsstyrelsen, som skall handhava tilldelandet av dessa understöd, att härom besluta från fall till fall, torde vara obestridligt, att understödet endast bör beviljas under förutsättning, att *in casu* grundad anledning finnes för antagandet att ändamålet, fattigvårds varaktiga undvikande, genom understödet verkligen skall vinnas och därförutan icke kan vinnas.

Alldeles liknande gäller om det understöd, varom stadgas i pensionsförsäkringslagens § 33 och som, efter den kommunala pen-

sionsnämndens prövning och beslut, tilldelas såväl den som efter fyllda 15 år blir till arbete varaktigt oförmögen, men för vilken inga pensionsavgifter blivit erlagda, ävensom den, vilken vid nämnda ålder redan är varaktigt arbetsoförmögen, som ock föräldrar, vilka äro till arbete varaktigt oförmögna utan att vara pensionsberättigade, för deras barn under 15 år. Dessa understöd, vilka skäligen kunna betecknas som pensionsunderstöd, skola utgå efter samma grunder, som i lagens § 6 stadgats rörande pensionstillägg — med undantag av vad om procentuellt tillägg är stadgat — och sålunda högst utgöra 150 kr. för man och 140 kr. för kvinna samt 75 kr. för vart barn med avdrag av sex tiondedelar av det belopp, varmed pensionstagarens årsinkomst överstiger visst i lagen angivet belopp. Liksom pensionstillägg får ej heller pensionsunderstöd beviljas eller vidare utgå, med vissa undantag, till den, som uppenbarligen icke efter förmåga söker årligen bidraga till sin försörjning eller är hemfallen åt dryckenskap, och skall sådant understöd där vederbörande för sin försörjning anlitar allmänna fattigvården, för tid, varunder fattigvård till honom utgår, tillfalla fattigvårdskommunen, så vidt för täckande av dess kostnad erfordras. Pensionsunderstödet skall eljes under vistelse å allmän fattigvårds- eller sjukvårdsanstalt eller annan allmän anstalt tillfalla anstalten, som därmed äger att göra sig betäckt för kostnader. Alltså avser pensionsunderstödet tydligen att underlätta självförsörjningen och förutsätter, att denna därigenom blir åtminstone mera möjlig i fall, där den eljes kunde synas omöjlig eller väsentligt försvårad. Så snart åter ändamålet, fattigvårds undvikande, ej längre av understödstagaren allvarligt eftersträvas eller eljes kan uppnås, upphör pensionsunderstödet att utgå till den behövande själv. Pensionsunderstödet har med andra ord sin särskilda grund däri, att understödstagaren, som genom sin arbetsoförhet saknar subjektiva förutsättningar för självförsörjningsplikt, även lider av en viss ekonomisk invaliditet, som gör hans »egna medel» otillräckliga för livsuppehället; genom utfyllnad härav vill man göra en självförsörjning fortfarande möjlig och sålunda utesluta fattigvård.

Vad åter angår de avgiftspensioner med eller utan pensionstillägg, varom 1913 års pensionsförsäkringslag även stadgar, och som kunna betecknas som folkpensioner, så kunna dessa icke betraktas

som samhälleliga understöd, utan utgöra en lagligen tillförsäkrad inkomst på grund av fullgjord avgiftsplikt och i förhållande till inbetalda avgifter. Men med avseende å tidpunkten och villkoren för pensionsrättens inträde, föreligga atskilliga beröringspunkter med fattigvårdsrätten, vilka icke kunna lämnas ur sikte i detta sammanhang. Rätten till folkpension inträder enligt lagens § 2 dels vid varaktig oförmåga till arbete, när helst denna oförmåga kan konstateras, dels, oavsett huruvida sådan oförmåga förefinnes eller ej, vid fyllda sextiosju år, d. v. s. på grund av inträdd ålderdom. Varaktig arbetsoförmåga skall anses vara för handen hos den, som befinnes »till följd av ålderdom, kropps- eller sinnessjukdom, van förhet eller lyte vara ur stånd att vidare försörja sig genom sådant arbete, som motsvarar hans krafter och färdigheter». De subjektiva omständigheter, vilka sålunda grunda arbetsoförmåga, äro angivna på ett sätt, som fullkomligt anknyter till uppräkningen i § 1 av 1871 års fattigvårdsförordning och som där grundar upphörandet av självförsörjningsplikt, såvida ej egna medel finnas, d. v. s. såvida arbetsinvaliditeten är åtföljd även av ekonomisk invaliditet. Enligt pensionsförsäkringslagen åter är för inträdet av rätt till folkpension redan arbetsinvaliditet tillräcklig och något upphörande av självförsörjningsplikt förty icke nödvändig förutsättning, men dessutom kräves icke heller, för att arbetsinvaliditet må anses vara för handen, samma grad därav, som enligt 1871 års fattigvårdsförordning fordras.

De uppräknade omständigheterna behöva nämligen icke, såsom enligt fattigvårdsförordningen, vara sådana, att i följd därav förvärv av vad till livets uppehållande oundgängligen erfordras blir omöjligt, utan blott sådana, att i följd därav vederbörande är »ur stånd att vidare försörja sig genom arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter», d. v. s. arbetsinvaliditet i pensionsförsäkringslagens mening med rätt till folkpension inträder redan innan självförsörjningsplikten på grund av sådan invaliditet upphör med skyldighet för samhället att giva fattigvård. Naturligtvis kan tvistas om storleken av den gradskillnad i arbetsinvaliditet, som här föreligger — den beror av rätta innebörden i de sist citerade orden — men att en viss gradskillnad med nyssnämnda påföljd verkligen föreligger, synes icke kunna dragas i tvivelsmål, då under alla för-

hållanden oförmågan att »vidare försörja sig» måste bestämmas i relation till den försörjning vederbörande före invaliditeten varit i stånd att skaffa sig och salunda icke behöver gå ända därhän att den framstår som oförmaga att för framtiden skaffa sig t. o. m. blott det oundgängligen för livsuppehället erforderliga[1]. Härmed är också klart, att folkpensioneringen principellt förutsätter en fortbestående självförsörjningsplikt, till vars säkrare fullgörande folkpensionen skall tjäna som medel. Genom avgiftsplikt under den tid, då självförsörjningsplikten är fullständigt oförsvagad, har man velat skapa garanti mot inträdet av även en fullständig ekonomisk invaliditet vid den tid då arbetsinvaliditet normalt kan befaras (alderdom) eller eljes oförväntat blir ett faktum. På sådant sätt kan självförsörjningsplikten och möjligheten av dess fullgörande tryggas även för tillfällen, då den under andra förhållanden skulle

[1] Uttrycket »vidare», sammanställt med »försörja sig» anses böra tolkas som »för framtiden», eller »för hela den följande tiden», men denna tolkning är icke den enda möjliga, även om den varit avsedd, utan »vidare försörja sig» synes minst lika väl kunna tolkas som »i vidare mån försörja sig»; båda tolkningarna äro förenliga med den här förfäktade innebörden av oförmågan. Emellertid finnes även en annan uppfattning af denna innebörd — återgiven i *Lindstedt och Marcus*, Folkpensioneringen under lagens § 2 — vilken går ut därpå, att oförmågan att »försörja sig» *dels* blott skulle avse egen försörjning, ej försörjning av maka och barn, vilken mening synes vara nog så omtvistelig, men i detta sammanhang må lämnas därhän, *dels* skulle innebära icke att vederbörande måste »vara fullständigt invalid, d. v. s. ur stånd att genom eget arbete ens kunna bidraga till sin försörjning, utan endast att hans arbetskraft är så nedsatt, att den ej kan vara tillräcklig för att bereda vad som oundgängligen erfordras för hans uppehälle». Beträffande sistnämnda uppfattning bör framhållas, att lika riktigt som det är att fullständig invaliditet ej behöfver föreligga, lika felaktigt är det att som motsättning till »fullständig invaliditet» angiva en så nedsatt arbetskraft, att den ej räcker för anskaffande av det oundgängligen erforderliga — tvärtom består den fullständiga invaliditeten just häri. Uttrycket »arbete, som motsvarar hans krafter och färdigheter» anses angiva å ena sidan att yrkesinvaliditet måste beaktas, så att den som haft sin försörjning i yrke, för vilket fordras särskild utbildning, kan anses invalid, om han icke vidare är i stånd att arbeta i detta yrke, men å den andra, att, därest han tillika har »krafter och färdigheter» av annat slag som kunna utnyttjas till försörjning, inträffad yrkesinvaliditet icke heller får anses i och för sig medföra sådan arbetsinvaliditet, varom lagen talar; självförsörjningsplikten är nämligen fullständigt oberoende av varje yrkesutbildning och upphör ingalunda redan med inträffad yrkesinvaliditet.

upphöra och därmed behovet av fattigvård ytterligare till antal och omfång inskränkas.

Att de s. k. pensionstilläggen till avgiftspensionerna, både fasta och procentuella, hava helt och hållet samma syfte som avgiftspensionerna själva, behöver knappast framhållas. Då lagen i sin § 6 stadgar, att fast pensionstillägg och, utom i vissa avseenden, procentuellt pensionstillägg skall utgå av allmänna medel till pensionstagare, som är »till arbete varaktigt oförmögen», utan att därför hans självförsörjningsplikt måste hava upphört, och som icke har egen årsinkomst av 300 kr. eller mera för man, 283 kr. eller mera för kvinna och i vissa fall 125 kr. eller mera för varje barn, så betyder detta, att inkomst över nämnda belopp tillsammans med utgående avgiftspension präsumeras utesluta sådan ekonomisk invaliditet, som, därest tillika de subjektiva förutsättningarna för självförsörjningsplikt upphört, skulle medföra ordinär fattigvård. Genom pensionstilläggen, som högst utgöra 150, resp. 140 och 75 kr., vinnes då, att, även om den ekonomiska invaliditetsgränsen nedat överskridits, självförsörjningsplikt och självförsörjningsmöjlighet dock bevaras så långt ske kan — först därefter tager fattigvården vid.

Skillnaden mellan fattigvård och folkpensionering ligger härmed i öppen dag. Den förra förutsätter självförsörjningspliktens upphörande, den senare principiellt dess fortbestånd. Den förra avser att lämna en samhällelig försörjning mot återbetalningsskyldighet och i ett omfång, som högst motsvarar visst existensminimum vid självförsörjning, samt träder i stället för denna; den senare avser att lämna ett samhälleligt bidrag utan återbetalningsskyldighet till stärkande och bevarande av självförsörjningen i största möjliga omfång. Fattigvården ställer mottagaren under en samhällets kontroll, som är ofrånkomlig på grund av vårdnadsbehovet: folkpensioneringen medför ingen särskild kontroll utom vad angår pensionstilläggen, vilka liksom pensionsunderstöden kunna ökas eller minskas i mån som den ekonomiska invaliditetsgränsen närmas eller fjärmas, i följd varav pensionsnämnderna hava att vaka häröver [1].

[1] Jfr instruktionen 31 dec. 1918 § 2, b) (Sv. förf. Samling n:r 1088).

UNDERSÖKNINGAR TILL POLITIKENS SYSTEM.

AV

PROFESSOR RUDOLF KJELLÉN.

3. Statfolket.

Demopolitik.

(Forts.)

Icke heller på demopolitikens kapitel har den politiske systembyggaren andras arbete att anknyta vid. Etnograferna bekymra sig i det hela icke alls om statfolken, och deras egna system ha intet att göra med politiska gränser. Jag känner överhuvud endast ett arbete, som av titeln att döma kommer våra synpunkter närmare, nämligen WOLTMANN, Politische Anthropologie, 1903; tyvärr mig eljest otillgängligt. Men om föregångare sålunda åter saknas, så betyder det här mindre än på något annat område; ty ingenstädes har uppgiften visat sig så lättlöst och förty tacksam, sedan grundmotivet en gång fastslagits. Detta är också den avdelning, där systemet först färdigställdes [1], och där lösningen i alla avseenden förefaller att vara mest definitiv.

I. *Folkslaget.* Orienteringen utåt gäller här folkfamiljen. Vi röra oss nu åter med ett historiskt fenomen, som utvecklats från stark lokal begränsning (skandinaver) i vidare ringar (germaner, den vita rasen), tills cirkeln vill omfatta mänskligheten själv som planetarisk familj motsvarande statssystemet och världsmarknaden — världskriget har även i detta hänseende sprängt gränser i hittills osedd omfattning. Här gäller nu att bestämma statens plats, och detta blir som alltid en fråga om omgivningen; men nu icke grannar, och icke heller affärsvänner, utan fränder.

Disciplinens namn gör här intet huvudbry; sedan »demopolitik» uppflyttats till genus, blir species självklart etnopolitik — ett nytt fall av terminologisk degradation vid sidan av ekonomipolitik — efter det grekiska ord som betecknar folk som ett företrädesvis somatiskt begrepp (1918, s. 124). Själva objektet kan rubriceras folkrasen men ännu hellre *folkslaget*, som synes en nyans mera neutralt. Folkslaget pekar alltså på läget inom folkvärlden, i klar analogi till riksläge och hushållssfär.

Närvarande kapitel sammanfattar följaktligen de politiska relationer som innebo i affiniteten. Innan vi eftertänka deras karaktär, måste vi emellertid genom en förberedande undersökning underrätta oss om, huruvida här är fråga om en eller flera släkttavlor. Om statfolket tillhör ett och samma folkslag, då är vägen klar, orienteringen lika enkel som för rike och hushåll, vilka alltid framstå som enheter. Men denna förutsättning — vi kalla den nationalstaten — är erfarenhetsmässigt ingalunda alltid förhanden, eller är den endast delvis realiserad. I sådana fall måste först undersökas, huru folkkroppen är etniskt fördelad hemma; och sedan kompliceras studiet genom tvånget att följa varje element för sig i dess yttre förbindelser.

Alltså upprulla sig vid ingången till etnopolitiken de stora nationalitetsproblemen, inåt som utåt, med tillhörande irredenta inom- och utomhus. I själva verket ha de på statsutvecklingens hittillsvarande ståndpunkt — med dess rena territorialstater som Österrike och Schweiz eller »pseudonationalstater» (Supan) som Ungern och Ryssland eller intecknade nationalstater som Tyskland — bildat disciplinens huvudinnehåll. Det återstår nu att avvakta, i vilken mån världskrigets segerherrar förmå avveckla dem i enlighet med sina egna högtbesvurna principer; i alla händelser ha de nått en aktualitet som aldrig tillförene.

Det är tydligt, att de etnopolitiska problemen bliva helt andra på vägen till nationalstaten än framme vid målet. I förra fallet koncentreras de på målet: affiniteten verkar här en lockelse, som efter omständigheterna kan stegras till centripetalkraft (Italien)

---

[1] Se den tyska uppl. av Staten som livsform (utg. april 1917) s. 95 n., och denna tidskrift 1918, s. 124 f.

eller centrifugalkraft (Österrike) och till slut alldeles förändra statssystemet. I ett system av fullbordade nationalstater komma dessa krafter till ro, och hela kapitlet förlorar i betydelse. Nu gäller det endast att, efter etnografiens anvisningar, fixera statens större eller mindre isolering eller sammanhang med närskylda. Synpunkten är här icke inriktad på tryck eller beroende överhuvud, som i motsvarande kapitel av geo- och ekopolitik, utan snarare på trygghet och skydd: affiniteten förefaller som en förhandsgaranti mot onda anslag. Visserligen har erfarenheten tills dato icke mycket stöd att lämna här, den tyckes snarare ge utslag i riktning mot det kända ordet att »släkten är värst». Här lurar dock en felkälla: det är icke som fränder utan som grannar, d. v. s. konkurrenter, besläktade folk så ofta tecknat blodig skrift mot varandra i hävderna. Här föreligger en konflikt mellan blodet och realintresset, där det senare överväger. Med stigande kultur skall blodet måhända även hos folken visa sig tjockare än vattnet. Vi tänka på de sammanslutningar som ligga i tidens anda; utan tvivel skola de vara lättare att åstadkomma och en nyans hållbarare, om de ingås mellan fränder än mellan oskylda. I detta avseende synes framtidens etnopolitik skola få sitt mesta praktiska intresse; och åtskilliga företeelser under världskrisen (panslavismen, det anglo-amerikanska vapenbrödraskapet, Italiens och Rumäniens avfall till den romanska sidan, den nya skandinavismen) peka mot en sådan framtid [1].

II. *Folkstocken.* När relationerna till andra folkslag ligga klara, koncentreras uppmärksamheten på folkpersonen själv, härvid likgiltigt om han sammansättes av flera etniska element eller ej. Liksom hos andra personer kommer även hos folket det kroppsliga först i betraktande; man kan rent ut säga folkkroppen, men det tekniska uttrycket är *folkstocken.* För den vetenskapliga signaturen går tanken lika osökt till »fysiopolitik», i anslutning till fysiologi som motsats och pendant till psykologi, och jag har redan vid ett par tillfällen betjänat mig av denna terminologi [2]. Sedan vi nu måst avstå sammansättningsledet fysis åt det svår-

[1] Allianser på affinitetens grund höra alltså hemma även i detta kapitel.

[2] Der Staat als Lebensform s. 95 n. och Statsv. Tidskrift 1918, s. 125.

rubricerade tredje kap. av geopolitiken (H. III s. 175), få vi emellertid skapa en ny term här. »Biopolitik» synes ligga nära, men är ävenledes engagerad på annat håll, där det behöves bättre (se nedan). Det rent fysiska omsättningsförloppet i folkkroppen kunde betinga termen »somatopolitik», men den lämnar den kulturella cirkulationen (genom migration) utanför. Då inställer sig plethopolitik (Danielson), bildat av ett grekiskt ord som betyder massa, tal, kvantitet, icke minst med hänsyn just till demos; alltså i allo adekvat, i detta hänseende överlägset t. o. m. fysiopolitiken — då lär man få överse med dess brist på associationer i allmänna språkbruket.

Det är befolkningsstatistiken, som tillhandagår med material för vårt politiska studium på detta kapitel. Redan det samlade folktalet intresserar oss i många avseenden. Det ger oss det bästa måttet för statens storhet, så vidt den kan uttryckas i ett tal. Det ger oss även ett begrepp om dess relativa utveckling, nämligen när det ses i förhållande till givna normaltal för folkfamiljen eller kulturkretsen. Det får djupare betydelse, om det sedan ställes i relation till det egna riket, resp. hushållet; därvid komma i dagen så djupt ingripande problem som över- och underbefolkning, resp. över- och underproduktion [1]. Men ännu mera intresserar folkväxten med dess konstituerande faktorer: positiva eller inkomster (födelser, invandring) och negativa eller utgifter (dödsfall, utvandring). Även vissa rent fysiska egenskaper hos folket kunna här komma i betraktande såsom viktiga för arbetets och krigets ändamål. Det behöver icke närmare påvisas huru rikt detta kapitel är på uppgifter för staten, som i en sund folkhälsa ser en huvudbetingelse för sin egen lyckliga utveckling — det räcker med ett enda ord, tvåbarnsystemet.

III. *Folksjälen.* Det följer av sig självt, att slutkapitlet nu skall handla om *folksjälen*, och att namnet på vetenskapen blir psykopolitik, eller psykologi uppflyttad på statens plan och sedd ur statliga synpunkter. Är befolkningspolitiken pendant till närmast föregående disciplin, så har denna sin pendant i folkpsykologien. Här finnas stora och lärda arbeten av allmänt slag

[1] Staten som livsform ss. 123, 127.

(Wundt) och därtill ett otal karaktäristiker av särskilda folk; vad som saknas är först och främst det rent politiska perspektivet, som aldrig får släppas vid vår undersökning, men dessutom också en fast metod till hjälp mot den på detta område så ymnigt flödande subjektiviteten med dess tendens till falska generaliseringar. Denna svårighet måste bemästras: vi kunna icke komma förbi, ty knappast något område är väsentligare för kännedomen av en moderniserad demokratisk stat än just detta. Det står i centrum av staten själv liksom i systemet. Med rätta säger Staaff [1], att »lösningen av många av de gåtor, inför vilka den politiska vetenskapen stannar, ligger i folkpsykologien». Vad man vill nå fram till, är ju ingenting mindre än själva nationalkaraktären (resp. flere, om nationerna i staten äro flere), d. v. s. den relativa konstans i folkpersonligheten vid generationernas växling, som mer än något annat gör varje utbildad stat till ett unicum: denna sinnets bestående, blott långsamt utvecklingsbara egenart, som driver folken att reagera vart på sitt sätt mot yttervärlden och sina egna öden, som innerst uppbär deras institutioner såväl som deras historia, som därmed också uppdrager en ram kring deras statsmäns skapande frihet. Uppgiftens svårighet är här så mycket större, som man måste räkna med ett moment av omedvetenhet hos folken själva om deras djupare jag: det klassiska exemplet är U. S. A:s folk, som trodde sig vara pacifistiskt och en dag vaknade med starka imperialistiska, för att icke säga militaristiska böjelser! Det är också på detta område, som vi möta det *irrationella* i vetenskapen och staten: den fria viljans insatser genom enskilda personligheter. Här måste i den praktiska politiken statsmannens intuition supplera statsvetenskapsmannens instruktioner; den senare förmår icke mera än uppklara personligheternas jordmån, massan, folkkaraktärens egentliga bärare, och även där måste han vara beredd att på bottnen finna irrationella rester.

I boken om Sverige har på detta kapitel gjorts ett försök till metodisk behandling av en folksjäl ur politisk synpunkt, i det att först rasegenskaper urskilts från utvecklingsegenskaper och sedan, inom den senare gruppen, naturen och historien hållits isär som

[1] Det demokrat. statsskicket, I, 30 f.

olika agenter i utvecklingen. Här framstår särskilt starkt sammanhanget med föregående kapitel i statbeskrivningen, i all synnerhet folkslagets och riksgebitets. Endast dylika relationer synas lägga en grund, på vilken det är möjligt att nå fram till en vetenskaplig, d. v. s. objektiv behandling av detta vanskliga område.

Även här vinka de mest betydelsefulla statsuppgifter. Statsverksamheten koncentrerar sig då i begreppet folkuppfostran, moralisk och intellektuell; sålunda tager staten vård om sitt folks psyke och på samma gång om sig själv; ty all annan politisk verksamhet blir i längden utsikts- och värdelös, om denna hjärterot försummas. Att skolpolitiken har sin plats på detta kapitel och icke inom samhällets, sammanhänger åter med dess adress till hela folket, utan avseende på särskilda grupper och klasser. —

Klart och stilrent ha vi nu sett demopolitiken fördela sig i tre underdiscipliner, etno-, pletho- och psykopolitik, allt efter som folkslaget, folkstocken och folksjälen komma i betraktande. Systemet smyger sig här utan all friktion efter skemat.

4. Folksamhället.

Sociopolitik.

Hittills har, som man ser, vårt material låtit sig naturligt inpassa i den tredelning som grundplanen utstakar. När vi nu anländt till de specifikt kulturhistoriska elementerna, samhälle och regemente, skola friktionerna med stoffet visa sig svårare, därhän att de slutligen spränga symmetrien.

Naturligtvis kan även samhället betraktas, och bör betraktas, ur synpunkten av sitt läge, såsom systemet i första rummet fordrar. Bakgrunden är given i kulturkretsen, även om denna ännu icke realiserat ett planetariskt omfång kring den europeiska kristenhetens kärna, ty Orienten ligger alltjämt, trots yttre fernissa, i grunden utanför. Att det här existerar en social affinitet likaväl som en etnisk — kanske kunde vi säga valfrändskap bredvid släktskapen — därpå torde senast världskriget ha givit verkliga skolexempel; i allmänhet är tvivelaktigt, huruvida icke den attraktion, som ovan fördes på blodets räkning, lika mycket

kunde vara att skriva på kulturens, alldeles säkert är den anglo-amerikanska vänskapen förankrad mera i gemensamma samhällsideal än i släktförhållanden, och till samma resultat komma vi odiskutabelt när vi se den muhammedanska världens allmänna solidaritetskänslor med Turkiet. Därtill kunna ofta igenkännas spridda inflytelser från främmande håll på ett samhälle, t. ex. frireligiösa och prohibitionistiska från Amerika, socialistiska från Tyskland och nu senast bolschevistiska från Ryssland i vårt eget. Tillägga vi, att »nationalitetsstaten» har sin motsvarighet i sådana samhällen där olika kulturideal kämpa med varandra — ex. Tyskland före kriget, med den demokratiska och industrialistiska typen i väster, den feodalagrara i öster — så saknas här förvisso icke innehåll. I och för sig kunde alltså även för sociopolitiken väl tänkas ett inledningskapitel, som utrannsakade föremålets orientering i kulturkretsen, dess närmare och fjärmare »sfär» därinom, för att icke tala om dess placering i förhållande till internationella kulturcentraler som påvekyrkan, kalifatet, kapitalismens och »internationalens» huvudsäten. Vi sakna icke heller lämpliga namn på föremål och vetenskap: *samhällssfären* på det förra, k e n o p o l i t i k — med begagnande, i något överförd mening, av det aristoteliska »koinon» — för den senare.

Men när det blir frågan att vetenskapligt konstruera dessa inflytelser, då lämnas vi i sticket. Rikets orientering framgår genast av kartan, hushållets av statistiken, folkets av etnografien och den jämförande språkkunskapen; här ha vi fakta, men ingen vetenskap tillhandagår med sådana upplysningar beträffande samhällena. Det är naturligtvis sociologien som vi här skulle vänta upplysning av; men den har i varje fall icke hunnit så långt som till en klassificering av folksamhällen, ej heller synes den tillsvidare ha mycket intresse i den riktningen. Tillsvidare röra vi oss alltså här — frånsett den rent geografiska belägenheten — med mycket vaga och obestämda konturer. Det är denna saknad av stöd i fasta kategorier, som konstituerar den första skillnaden mellan detta kapitel och de föregående. Men även om denna lucka blir fylld, och den måste förr eller senare bliva det, så kvarstår en pedagogisk olikhet. Grannskap, affärsumgänge, släktskap synas utanpå och på förhand; ett samhälles förvantskap träder i dagen först

sedan man lärt känna egenarten, låter sig alltså i regeln icke a priori konstateras, lämpar sig därför icke att behandlas som inledning före själva beskrivningen.

Från dessa förenade synpunkter har jag för närvarande kommit till det resultat, att inledningskapitlet får falla bort ur sociopolitikens system. Orienteringsfrågan kan icke lösgöras och behandlas för sig före individualitetsfrågan, utan hör tillsammans med henne. De sociala relationerna utåt, i den mån de kunna konstateras, få ingå i de beskrivande kapitlen själva, som konsekvenser eller korollarier därav. Inom dessa kapitel däremot upphör den pedagogiska friktionen, och skemat träder åter klart till sin rätt i motsatsen mellan form och liv: å ena sidan organisationer och institutioner, å andra sidan den i dem levande och verkande andan.

I. *Samhällsformen.* Alltså blir *samhällsformen* — man kunde också säga samhällskroppen — innehållet i sociopolitikens första kapitel, motsvarande det andra på föregående avdelningar. Vid sökande efter en term för vetenskapen går tanken till de grekiska ord för stamfrändskap eller klasser, som omnämnts redan i föregående undersökning (s. 125): det nyssnämda »koinon» eller de gammalathenska »fyle» och »fratria». »Kenopolitik» skulle här, där det är fråga om en beskrivning, verka lika abstrakt som främmande. Av de återstående möjligheterna har fyle företräde redan genom sin föregående användning inom modern vetenskaplig terminologi: »fylogenes». I vårt skema kan det direkt anknytas till det gammalathenska samhället, där det just betecknade cellen, med fortskridande innehåll från ätten till gruppen [1]. Vi ha alltså goda skäl att föreslå fylopolitik som namnet på den politiska specialdisciplinen om samhällsformerna.

Den genetiska undersökningen har uppenbarat en fast successionsserie av sociala typer (Staten som livsform s. 139 f.), av vilka flere kunna vara representerade bredvid varandra i den bestående samhällsformen. Boken om Sverige (ss. 122 ff.) ger ett positivt exempel, i det att rester av det gångna ståndssamhället redovisas vid sidan av samtidens legala kommunalsamhälle och spontant frambrytande gruppsamhälle med arbetareklassen till förridare.

[1] Se citatet från Wilamowitz ovan 1918, s. 125.

Härmed får undersökningen sin vetenskapliga stadga. Efter ovanstående utredning av gränskonflikten, vars resultat i detta sammanhang framstår ännu klarare, faller tyngdpunkten i denna beskrivning på den kommunala organisationen, varvid främmande inflytelser givetvis komma i betraktande, och därnäst på arbetareorganisationen, som icke är mindre betydelsefull för en kännedom av det existerande samhället därför att den ännu icke uppnått den allmänna lagstiftningens helgd.

Överallt i detta kapitel gäller det endast och allenast de yttre kollektiva bildningar, som avsatt sig ur folkets amorfa massa under kulturarbetets stora fördelningslag. Det självstyrande folkets partiella organ, dessa och inga andra, samlas inom ramen. Tillsammans bilda de det närvarande samhällets form eller skal: de relativt fasta stränder, som i varje särskild tid begränsa samfundslivets eviga växling.

II. *Samhällslivet.* Men under skalet gror växten, och mellan stränderna rinner strömmen, självt oavlåtligt verksam att avsätta nya och omforma gamla. Gent emot samhällsformen står *samhällslivet:* andan, själen, systemet. Man ser genast paralellen med hushållslivet i ekopolitikens tredje och sista kapitel (med ovan H. III, s. 181 noten nämnd reservation).

Ur en synpunkt är detta liv en fortgående intressekamp, ur en annan en idékamp, men ständigt med klasserna och grupperna som verkliga bärare. Här få vi lära känna kampens art och grad och dess olika valplatser, där arbetarefrågans fallen först i ögonen. Här bevittna vi den frodiga växten av dessa »föreningar», i vilka intressen och idéer förkroppsliga sig, och som så påfallande karaktärisera just vårt samtida samhällsliv. Vi se dem här i vardande och verksamhet; vi se rörelsens innehåll; i den mån de hinna avsätta fasta yttre organ, övergå de till förra kapitlet. Här möter ock det stora komplex av »soziale Fürsorge», varmed staten söker skapa den modus vivendi i kampen, vilken vi betecknat som socialitet; på detta område är det visserligen svårare att draga en skarp gräns mot formens kapitel. Den praktiska socialpolitiska verksamheten, med dess förutsättningar, metoder och verkningar, bildar innehållet i samhällslivets kapitel av den allmänna politiken.

Det är nu tydligt att påverkningar utifrån skola komma i

betraktande här. Vare sig det råder inom samhället en inre socialitetskamp i stil med nationalitetskampen i det gamla Österrike, eller ett skäligen homogent samhälle är utsatt för attraktion från ett annat som det demokratiska Finland från det bolschevikiska Ryssland, i bägge fallen får samhällslivet en aktuell prägel därav. Här är alltså platsen att betrakta valfrändskaper utåt, i deras arbete att konsolidera samhället eller omforma det till nya typer. Det är isynnerhet demokratiseringsprocessen i sin kamp mot feodalismen, som här i närvarande tid ådrager sig uppmärksamheten, sedan den uppnådda graden bokförts i fylopolitiken.

Vid betraktande av den livets egen spänning, som uppenbarar sig i denna värld av oro, där producenter och konsumenter, borgerliga och underklass och grupper av alla slag oavlåtligt bryta sina intressen och idéer mot varandras, har jag blivit benägen att döpa denna disciplin efter livets egen vetenskap, biologien, till biopolitik: så mycket mera närliggande som det grekiska bios avsåg icke blott fysiskt utan kanske lika mycket just kulturelt liv[1]. Denna nomenklatur åsyftar i sin mån ävenledes att markera den lydnad under livets egna lagar, som samhället här bevisar, och som mer än något annat uppkallar staten själv till domare eller åtminstone medlare: i de sociala gruppernas inbördesfejd igenkänner man blott allt för tydligt hänsynslösheten i livets egen kamp för tillvaron och växten, på samma gång man innanför grupperna själva kan konstatera ett kraftigt samarbete för tillvaron. —

Härmed slutar sociopolitiken. Det andra kapitlet blir här det sista. Dess system räknar blott två leder: samhällsformens och samhällslivets, fylo- och biopolitik.

5. Statsregementet.

Kratopolitik.

När vi från samhällets vetenskap kommit över till regementets, så är vårt första intryck det att åter befinna oss på fast

[1] Så skrev Dikaiarkos, lärjunge till Aristoteles, en grekisk kulturhistoria under titeln »bios hellados» (meddel. av Danielson).

mark. Här står den jämförande statsrätten till hands med sitt grundliga arbete och sina fasta kategorier; med dess hjälp är det lätt att konstatera valförvantskap de olika författningarna emellan, såväl i enskilda delar som i det hela, i bokstäver som i anda. Icke desto mindre skola vi snart få göra samma synpunkter gällande som i inledningen till sociopolitiken, och kanske med än större kraft.

Betrakta vi först förbindelserna av specielt slag, så gäller ju även här att man först måste studera sig in i ämnet innan förvantskapen frigöres för tanken, vadan den icke lämpligen kan självständigt inleda ämnet. Men vidare, vilken praktisk betydelse för staten har det, om man nu kan uppvisa spår av belgiska statstankar i Preussens författning av 1850 eller av svenska i Norges Grundlov 1814 eller av franska i Sveriges Regeringsform 1809? Så stort intresse dylika påverkningar än må ha för statsrättsforskaren, för politikern äro de föga mer än rena kuriositeter, då de nämligen icke i och för sig konstituera tryck eller dragningskraft eller beroende av något slag. Detta synes däremot vara fallet med författningarnas anda, om vi få vädja till erfarenheten; eller ha icke uppenbara attraktioner i senare tid förbundit de tyska och ryska monarkierna liksom de amerikanska och franska republikerna, och har icke friheten varit just det gemensamma fälttecknet för alla Tysklands fiender i världskriget? Naturligtvis ligger det en viss sanning i sådana påståenden; en politisk affinitet existerar; men den praktiska betydelsen får icke överskattas. Pekar man på världskrigets uppställning som basis, så ligger motbeviset alldeles bredvid: Ryssland. Lika litet som det rådde någon fördom mot tsarens Ryssland i republiken Frankrike 1891, då den ödesdigra alliansen ingicks, lika liten betänklighet hade det parlamentariska England att hälsa det autokratiska Ryssland som kamrat i den stora ringen 1907 och 1914; och det var icke de västerländska demokratiernas förtjänst om Ryssland utgick ur tävlingen, så att den kratopolitiska motsatsen vid krigets slut vardt ren Dessa iakttagelser leda till en reducering av även den allmänna författningsgemenskapens betydelse. I grunden bevisar världskriget här icke mera, än att författningsmotsatsen blir en politisk agent där andra motsatser förut föreligga. Den får därmed

karaktären av på sin höjd ett följd- eller sekundärfenomen. I abnorma brytningstider kan den få en vikt, som den i sig själv icke har, och detta då snarast på konstlad väg. I vardagslag tolerera staterna mycket väl varandras olika former, t. o. m. när breda nationella band finnas såsom mellan republiken Schweiz och kejsarstaten Tyskland. Förr var det annorlunda, i dynastipolitikens tidevarv, då kunde förbindelser av dynastiskt slag (sekundogeniturer, familjefördrag) spela en påtaglig roll; nu hava även de under normala förhållanden bleknat av till rena oväsentligheter [1].

Det praktiska korollariet för närvarande undersökning blir tydligen, att icke heller kratopolitiken får något självständigt kapitel för miljön och den yttre orienteringen eller vad man kunde kalla statstypen. Dithörande påverkningar äro att bokföra på de senare kapitlen.

I. *Statsformen.* När vi nu gå direkt till regementets beskrivning, så möter oss vid ingången den välkända dualismen mellan statsförfattning och statsförvaltning. Detta är statsrättens allmänna system, och det borde tjäna vårt ändamål så mycket bättre som det tyckes markera just motsatsen mellan former och levande verksamhet eller själva grundtanken i vårt skema.

Ju mera jag betraktat denna klyvning, desto mera har jag emellertid kommit att betvivla dess direkta användbarhet i politikens system. Att statsförfattningen faller helt inom ett av politikens kapitel, är uppenbart; men det visar sig snart, att gränsen i vår mening icke går där juristernas förvaltningsrätt börjar, utan ett godt stycke på andra sidan, d. v. s. inom den. Ty det kan dock icke förbises, att även förvaltningen, fattad som statsverksamheten inom lagarnas ram, rör sig med fasta institutioner, vilkas formalkaraktär är lika klar även om de till sin rättsgrund hava lagstiftning av lägre valör än grundlagens [2]. Då nu vår all-

[1] Härmed har icke sagts, att de engelska prinsessorna i det samtida Sverige, Norge och Spanien eller de franska i Rumänien och Österrike varit absolut negligeabla kvantiteter i politiken.

[2] Reuterskiöld stämplar det som en missuppfattning att uppfatta organisationen som det väsentliga i statsförvaltningen; den är blott ett bihang. Se Statsv. Tidskrift 1913, s. 216; jfr Statsregementet, 1914, förordet (»läran om förvaltningens organisation och verksamhetsformer ansluter

många plan fordrar ett särskilt kapitel för själva verksamheten eller regementets »själ», så kunna förvaltningens fasta normer lika litet som författningens ingå däri; de bliva båda att hänföra till samma föregående kapitel. Men då blir också termen statsförfattning i vanlig mening missvisande, och vi föredraga att säga *statsformen*, även med risk att kollidera med det språkbruk som härmed förstår en generell typ av författning (ex. den konstitutionella monarkien); i vårt sammanhang får ordet en prägnant mening, hänvisande på regementets yttre organisatoriska skal eller dess fasta skelett, i full symmetri med samhällsformen på sociopolitikens första kapitel.

För vetenskapens namn har »författningspolitik» redan nått en viss hävd, speciellt för att markera motsatsen mot statsrätten som här stöter omedelbart intill vårt område. I vardagsbruk må den ock kunna begagnas till nytta och med föga risk för missförstånd. Strängt terminologiskt faller den emellertid på vår nyss gjorda anmärkning; då den därtill icke hör till det vetenskapliga språkområdet, anknyta vi i systemet till det grekiska ordet för normer och regler i allmänhet[1] och få därav nomopolitik, i association till »nomarken» i nuvarande grekisk förvaltning, »nomismen» i filosofien, »nomos» i musikteorien. Nomopolitiken blir alltså i vårt system den politiska paralellen till juristernas statsrätt: vetenskapen om regementets former, sammanfattningen av rättsregler och fasta institutioner, högre eller lägre, beträffande styrelsen själv eller dess organ.

Dessa normer behöva icke ens vara nedlagda i lagstiftning; det är nog om de stödja sig på traditioner och precedensfall som större delen av Englands nuvarande författning[2]. På denna väg kommer även partiorganisationen in i detta kapitel, enligt gränsläggningen härovan (H. III, s. 166). Det kan tilläggas, att även officiell självförvaltning kan komma i betraktande här, om den nämligen

---

sig systematiskt synnerligen nära till statsrätten i inskränkt mening») samt s. 209 f. Se även Jellinek, Allg. Staatslehre. 1905, s. 378.

[1] Om dess användning hos Aristoteles se Jellinek, s. 492.

[2] Det måste dock medges, att ett strikt fullföljande av våra principer skulle placera Englands hela författning under kapitlet Statsliv; ty i grunden är den helt att beteckna som förvaltning. Från denna synpunkt, endast motsatt inriktad, förklaras Diceys uttalande, att England icke har någon förvaltningsrätt; Introduction 1902, s. 322.

nått riksformat och avsatt fasta organ (som Sveriges riksbank och riksgäldskontor); partiell självstyrelse däremot hör alltid till samhälets konto, såsom pekande på självständiga grupper inom statens ram [1].

II. *Statslivet.* Det är redan anmärkt — på frågan om gränskonflikterna, ovan H. III, s. 169 — att statens verksamhet bortom kratopolitikens eget område, vare sig den avsatt fastare institutioner eller ej, i systemet bokföres på sina särskilda områden. Den »egenförvaltning» som återstår måste ha sitt eget rum bredvid statsformens. Vi beteckna det naturligt som *statslivet*, varvid den symmetriska överensstämmelsen mellan regemente och samhälle åter kommer till tekniskt uttryck. Det är innehållssidan, andan, själen, som ännu en gång programenligt inställer sig till betraktande i systemet. Den vetenskapliga nomenklaturen har icke varit lika lättfunnen: »energopolitik» (Danielson) riktar tanken på statsverksamhet, men i allt för vidsträckt omfattning på alla områden; jag har därför föredragit praxipolitik (Rudberg), med härledning från ett välbekant ord, som i det grekiska modersmålet brukades bl. a. just för att utmärka statsförvaltning (med ett visst företräde för den ekonomiska). Det måste emellertid från början anmärkas att ordet kan vara missvisande: detta kap. handlar icke om författningens praxis som motsats mot bokstaven, då bleve det föregående identiskt med statsrätten. Skillnaden går på ett annat håll, i gränsen mellan organisation överhuvud och levande verksamhet.

Inom denna kategori träffa vi alltså hela den grupp av ärenden, som hör hemma på regementets eget område — justitie-, militie-, kameral-, politi- och utrikesförvaltning — i allt som icke stelnat i formell organisation; således även ämbetsmännens allmänna uppgifter i staten. Hit hör vidare riksdagsarbetets praxis och rikspartiernas inre liv (program etc.). Företeelser sådana som det svenska kommittéväsendet ha likaledes här sin naturliga hemortsrätt. Men inom ramen faller slutligen också den stora frågan

[1] Härmed har jag kommit att falla tillbaka på en distinktion, som jag i helt annat sammanhang föranleddes att göra då jag en gång sysslade med skillnaden mellan stat och samhälle i det gamla Västergötland, se Västerg. Fornminnesförenings Tidskrift 1899, s. 1 f.

om regeringsbildningen, alltså den främsta av alla funktioner inom regementet. Av de praktiska problem, som bestämma ett regementes anda, är detta tydligen det första, i all synnerhet där parlamentarismens regler äro gällande. Frågan om statsskickets större eller mindre parlamentarisering får sålunda på detta kapitel sitt svar [1]. Sist sammanfaller det hela i frågan om lojalitetens grad, som uttryck för statslivets hälsotillstånd.

III. *Statsmakten.* Man kan anmärka emot termerna statsform och statsliv, att vi här anlitat ordet stat i den inskränkande mening som vårt system eljest ägnar sig att motarbeta; en strängare nomenklatur skulle betingat termerna regementsform, resp. liv. Vi tro oss emellertid utan fara kunna göra denna eftergift åt det vanliga språkbruket, och vi ha därtill ett särskilt skäl, nämligen behovet av en tredje term där sammansättningen med stat icke kan undvikas.

Det visar sig nämligen, att regementet inrymmer ännu en sida, som icke låter sig naturligt inpressa i någotdera av de nu angivna kapitlen och sålunda faller helt utanför vår allmänna grundplan. Denna egenhet för statens mest förnuftbestämda och i specifik mening handlande kategori beträffar kategoriens egen utsträckning inpå den privata frihetssfären. Ingen föregående kategori har kunnat uppkalla den synpunkten, ty ingen av dem är som sådan utrustad med tvångsmakt över den enskilde. Nu gäller det gränsen just för denna makt: själva den grundläggande rågången mellan statens auktoritet och individens frihet. Detta problem snuddar vid det allmänna gränsproblem som i inledningen sist berördes (H. III, s. 169), nämligen om redovisningen av statens verksamhet överhuvud, men detta endast skenbart; i grunden är det ett annat. Här är nämligen icke längre fråga om de positiva åtgärderna till samhällets eller rikets eller någon annan kategoris förkovran; här är över huvud icke tanke på realfrågan, och här är icke heller talet om förhållandet mellan olika sidor hos staten; här gäller det rätten, individens contra staten och statens contra individen.

[1] Här blir det mer än vanligt svårt att upprätthålla en skarp gräns mot »dynamisk» politik. I själva verket måste även den ingå i våra kategorier, så att inom var och en av dem kan urskiljas både statiska och dynamiska moment.

Man ser vilken mångfald av ämnen som här inställer sig för betraktelsen. I förra fallet religionsfrihet, tryckfrihet, församlingsfrihet jämte allt annat, som tillsammans konstituerar medborgarrätten. I senare fallet skatteplikt, värnplikt, skolplikt, ev. röstplikt, m. m. Någon gång kan gränsen vara nog så vag mot föregående kapitel inom kratopolitiken (ex. J. O. i Sverige); men någon konkurrens därutanför föreligger knappast [1]. Kapitlets betydelse kan utläsas ur ordet suveränitet: det är själva suveränitetens omfattning det gäller. Ämnet är lika stort som i det hela inom statskunskapen hittills undanskymt; men individens frammarsch under liberalismens och nu begynnande återtåg under socialismens baner visar dess fullkomliga aktualitet.

Vi sammanfatta hela denna intressesfär från vår synpunkt som *statsmakten*. För vetenskapen därom lämpar sig nu arkopolitik, med sin direkta syftning på herradöme och överhet (belägg »arkonten», monarki etc.). Redan i denna undersöknings allmänna del (1918, s. 127) har ett förslag gjorts i denna riktning [2], liksom underindelningen för hela regementet där blivit summariskt fastställd.

Sålunda får även kratopolitiken sin tredelning — statsform, statsliv, statsmakt, nomo-, praxi- och arkopolitik — ehuru från delvis annan synpunkt än våra tre första kategorier: deras kapitel II och III motsvara här I och II, deras kapitel I utgår, men i stället tillkommer här ett kap. III utan motsvarighet hos dem.

* * *

Härmed äro våra undersökningar om politikens system förda till ett slut. De ha upptagits under intrycket av, att den politiska vetenskapens plats i vetenskapernas närvarande organisation stått vakant. Eftersom nu mänsklighetens bildningssökande har samma »horror vacui» som naturen, blev det en klar följd att andra vetenskaper trängt sig in på det övergivna rummet;

[1] Det skulle då vara frågan om främlingars naturalisation: den kan lämpligen följa i samband med medborgarrätten, men har visserligen också relationer till folkslaget.

[2] Vi se här det tredje fallet där en om huvudkategorien konkurrerande term blivit degraderad till en underkategori; se ovan s. 264.

vi finna dem där såsom filosofisk statslära, politisk historia, politisk geografi, politisk ekonomi, sociologi och statsrätt. Här krävdes på samma gång ett enhets- och ett befrielseverk: å ena sidan måste åt politiken vindiceras ett eget och självständigt objekt, å andra sidan måste i dess namn de erövrade områdena återtagas. Först därefter var möjligheten vunnen att organiskt förbinda dem med varandra i ett system.

Lösningen av den första uppgiften har givits i och med fixerande av den historiska maktens begrepp (Macht, power, puissance) som vetenskapens centrum. Den andra uppgiften har fört till en rad gränsläggningar utåt. På den sålunda vunna och garderade marken har sedan det organisationsarbete försiggått, som resulterat i ett färdigt och fullständigt system med tillhörande metod och kategorier.

Arbetet är nu avslutat och överlämnas härmed åt offentligheten. Det bör särskilt observeras, att systemet är oberoende av varje förutfattad mening om statens väsen. Det är fullkomligt likgiltigt, om man i staten ser rätt och slätt en livsform eller en materiell lyckofetisch eller ett juridiskt och etiskt seminarium. Överhuvud är här intet rum för subjektiva åskådningar av något slag. Metoden avkläder alla stater, vänner och fiender, stora och små: mäter dem efter samma måttstock, inpassar dem i samma kategorier. Luften är tunn på dessa abstraktionens höjder, men den är också ren; partidunsten från dalarna tränger icke dit upp.

Andra må nu bygga vidare, förbättra termer, skärpa och rena gränser, kanske lägga helt nya byggnadsplaner. Men en grund är dock lagd och en byggnad uppförd, där förut icke fanns stort mera än ruiner och enstaka byggstenar. Så skröpligt det än må vara: även politiken som vetenskaplig statbeskrivning har där ett eget hem att inflytta i.

Politikens system.

1. *Riket* — geopolitik.
   - § 1. Riksläget — topopolitik.
   - § 2. Riksgestalten — morfopolitik.
   - § 3. Riksgebitet — fysipolitik.

II. *Rikshushållet* — ekopolitik.

§ 4. Hushållssfären — emporopolitik.
§ 5. Självhushållet — autarkipolitik.
§ 6. Hushållslivet — ekonomipolitik.

III. *Statfolket* — demopolitik.

§ 7. Folkslaget — etnopolitik.
§ 8. Folkstocken — plethopolitik.
§ 9. Folksjälen — psykopolitik.

IV. *Folksamhället* — sociopolitik.
(Samhällstypen — kenopolitik).
§ 10. Samhällsformen — fylopolitik.
§ 11. Samhällslivet — biopolitik.

V. *Statregementet* — kratopolitik.
§ 12. Statsformen — nomopolitik.
§ 13. Statslivet — praxipolitik.
§ 14. Statsmakten — arkopolitik.

INDEXMETODER I BEFOLKNINGS-STATISTIKEN.

AV

DOCENTEN S. D. WICKSELL.

I. Olika befolkningsstatistiska mätningsmetoder.

Karakteristiskt för alla de ur demografisk synpunkt viktigaste samhällsföreteelserna, giftermål, födelser, dödsfall m. m., är att de äga rum med högst olika frekvens inom olika befolkningslager. I synnerhet äro högst olika förhållanden radande i olika köns-, civilstands- och åldersklasser. Vill man därför vinna en verkligt grundlig insikt i förhållandena hos ett visst områdes och tidsskedes befolkning måste man strängt hålla i sär befolkningen efter kön, civilstånd och ålder, samt för var och en åldersklass inom vart och ett kön och civilstånd beräkna särskilda äktenskaplighets-, fruktsamhets- och dödlighetskoefficienter. Resultatet av sådana beräkningar brukar man i regel sammanställa i s. k. äktenskaplighets-, fruktsamhets- och dödlighetstabeller. I särskilda fall, då en hög grad av noggrannhet är behövlig, är man nödsakad föra åldersgrupperingen ända ned till ettåriga åldersklasser, varjämte de ifrågavarande koefficienterna, ofta icke utan stora tekniska svårigheter, måste så beräknas, att de erhålla karaktären av s. k. *sannolikhetstal*. För rent statistiska ändamål däremot torde i regel, utom möjligen i de allra lägsta åldrarna, tabeller efter femårsaldersklasser vara fullt tillräckliga, och koefficienterna kunna beräknas efter mindre stränga regler, t. ex. så som vanligen sker, genom att dividera antalen giftermål, barnaföderskor och dödsfall med medelfolkmängden för motsvarande befolkningsgrupp och tidsintervall.

Vid jämförande undersökningar av ett flertal befolkningar är emellertid även denna metod av flera skäl mindre användbar. Å ena sidan kräver den nämligen alltför omfattande beräkningar och å andra sidan blir vid en jämförelse översiktligheten lidande i direkt proportion till tabellernas detaljrikedom. *Därtill kommer att för smärre områden, förvaltningsområden o. dyl., de nödvändiga data oftast icke äro tillgängliga.* Visserligen känner man i regel även här befolkningens ålders-, köns- och civilståndsfördelning, åtminstone vid vissa tider, men detsamma är nästan aldrig fallet med giftermålen, barnaföderskorna och de avlidna. För översiktens skull, eller av brist på nog detaljerade uppgifter, är man därför som regel hänvisad till beräkning av *generalmått* på äktenskapligheten, fruktsamheten och dödligheten. Av sådana generalmått måste man då kräva att de äro väsentligen oberoende av de jämförda befolkningarnas olikheter i rent kvantitativt hänseende, såsom numerär och inre struktur i avseende på ålder, kön och civilstånd.

Bestämmandet av beräkningsgrunder för generalmåtten hör till den teoretiska statistikens främsta uppgifter, men man kan icke säga att den ännu hunnit vidare långt därmed, eller, i varje fall icke, att det lyckats vinna allmänt bursprak för någon viss metod. Synnerligen stora teoretiska svårigheter hopa sig också i vägen för en lycklig lösning. Dessa svårigheter möta oss redan vid uppgiftens formulering. Det är utan vidare klart att ett generalmått, alltså en enda siffra, aldrig kan bliva annat än ett *genomsnittsmått* då det gäller så sammansatta företeelser som giftermål, födelser och dödsfall. Då det finnes obegränsat många olika sorters genomsnitt, blir det därför i första hand, för valet av metod avgörande, från vilka bestämda synpunkter generalmåttet skall mäta genomsnittsintensiteten. Det arbiträra moment, som sålunda gör sig gällande redan vid valet av utgångspunkter inskränkes emellertid i praktiken därigenom, att det statistiska materialet i de flesta fall är på förhand givet, så att de grunder efter vilka det låter sig indelas och grupperas icke kunna efter behag omgestaltas. Vidare är man också bunden i så måtto, att metoden icke får vara alltför omständlig eller obekväm i tillämpningen.

Skall en undersökningsmetod utbildas, som kan göra anspråk

på allmän tillämpbarhet vid befolkningsstatistiska jämförelser, så måste den utgå ifrån att *befolkningsrörelsens* olika element icke låta uppdela sig efter åldersklasser. Däremot kan man, åtminstone då det gäller vårt land och flera andra, förutsätta att befolkningen själv, eller den s. k. medelfolkmängden, föreligger differentierad efter kön, ålder och civilstånd. Sålunda gäller det t. ex. hos oss att folkräkningsmaterialet bearbetas kommunvis, så att medelfolkmängden med någorlunda säkerhet låter sig beräkna för en var köns-, alders- och civilståndskategori inom varje kommun. Däremot kunna giftermål, födelser och dödsfall icke utan fullständig omarbetning av primärmaterialet hållas i sär efter ålderssynpunkten inom smärre områden än länen.

Innan vi gå till en diskussion av vilka möjligheter, som erbjuda sig för att komma till rätta med problemet utifrån de nämnda grundförutsättningarna, kan det vara skäl att med några ord omnämna de metoder, som, ehuru i flera avseenden otillräckliga, dock rätt allmänt bruka användas. De enklaste och på samma gång mest konkreta generalmåtten ha vi i de s. k. *allmänna frekvenstalen.* Dessa erhållas om totalbeloppen av befolkningsrörelsens olika element sättas i relation till hela medelfolkmängden inom motsvarande område och tidsgränser. Gäller det kortare tider, t. ex. ett eller två år, så kan man i regel, i stället för medelfolkmängden, använda den momentana folkmängden vid någon *tidpunkt* inom detta tidsintervall, helst då vid mitten därav. De sålunda beräknade relativtalen, alltså det allmänna giftermåls-, resp. födelse-, resp. dödstalet, ha givetvis sitt värde som mått på hastigheten av befolkningens omsättning. Men för jämförelse av intensiteten däri, för mätning av vad vi korteligen kunna kalla äktenskapligheten, fruktsamheten och dödligheten äro de alldeles odugliga, och är detta också allmänt erkänt, i varje fall beträffande giftermåls- och födelsetalen. Uppenbarligen äro alla dessa mått i hög grad beroende av åldersstrukturen och de senare framför allt av civilståndstrukturen inom befolkningen. För att råda bot på det sistnämnda förhållandet, plägar man i stället för hela folkmängden, som jämförelsetal till giftermål och nedkomsten taga den äktenskapsdugliga resp. den prokreationskraftiga befolkningen. Då i Sverge giftermål och födelser räknas i brudens resp. moderns kyrkoskrivningsort,

är det hos oss nödvändigt att som jämförelsetal använda den kvinnliga befolkningen, och da det vidare later sig göra att skilja pa äkta och oäkta födelser, har man all anledning att genomföra beräkningen särskilt för var och en av dessa kategorier. För att i någon man råda bot även pa åldersstrukturens inflytande plägar man därjämte ur jämförelseledet utesluta de äldre aldersklasserna, som ju utöva ett jämförelsevis obetydligt inflytande pa giftermals- och födelsefrekvensen. Av samma skäl utesluter man också vid studiet av äktenskapligheten och de ogifta kvinnornas fruktsamhet alla barn och en del yngre kvinnor. Enligt denna metod erhaller man kvinnornas *äktenskaplighetstal* genom att dividera antalet ingangna giften med antalet (medelantalet) ej gifta kvinnor i aldern 20—45 år. För större områden sasom länen eller riket kan man beräkna ett särkilt tal för första giften och omgiften. Genom att dividera antalet med äkta barn nedkomna kvinnor med antalet gifta kvinnor i aldern 15—45 år och antalet med oäkta barn nedkomna kvinnor med antalet ogifta kvinnor i aldern 20—45 år, erhålles det äktenskapliga, resp. det utomäktenskapliga *fruktsamhetstalet*. För smärre områden där icke barnaföderskornas, utan de födda barnens antal är känt plägar man i täljaren sätta antalet levande födda barn med tillägg av omkring 1 procent, vartill kommer vissa mindre viktiga justeringar av annan art.

Beträffande dödligheten synes något med äktenskapligets- och fruktsamhetstalen jämförbart matt icke ha vunnit allmän användning. Man nöjer sig här i regel med det allmänna dödstalet. Köns- och civilstandsfördelningen kommer ju här visserligen icke sa mycket i betraktande, men i stället är detta så mycket mera fallet med aldersfördelningen. I motsats till brudarnas och barnaföderskornas åldersfördelning är nämligen de dödas åldersfördelning icke typisk, d. v. s. dödsfallen hopa sig icke kring en särskild *medelalder* sasom fallet är med giftermal och nedkomster, utan dödsfallen äro vanligast saväl i den nedre som i den övre delen av åldersskalan. Redan härigenom försvaras uppgiften att finna ett »aldersfritt» generalmatt pa dödligheten, enär genomsnitt förlora i värde ju mindre typisk en företeelses fördelning är.'

Till förman för ovan beskrivna metod att mäta äktenskapligheten och fruktsamheten talar den bekvämlighet, med vilken den

låter sig tillämpas. Äro väl nödiga åldersgrupper avräknade inom medelfolkmängden erhålles talen genom en enda division. Till dess nackdel tala emellertid ett flertal omständigheter. Den första, och av mera teoretisk art, är den, att valet av jämförelseled, d. v. s. nämnarens åldersavgränsning, är i hög grad konventionell och subjektivt godtycklig. Också sker denna avgränsning vid tillämpningen ofta på annat sätt än som här i landet är brukligt. Därtill kommer att den av den teoretiska statistiken vanligen uppställda fordran på full koordination mellan täljare och nämnare i relativtal här ej är uppfylld. Den andra anmärkningen mot metoden är av praktisk art och därför också av mera påtaglig betydelse. Den består däri, att de ifrågavarande generalmåtten icke äro tillräckligt oberoende av befolkningens åldersstruktur. Inom de i nämnarna ingående åldersgrupperna kunna mycket stora olikheter i åldersstruktur vara förhanden i tvenne skilda områden eller vid två skilda tider. Det är lätt att inse, att om två befolkningar ha exakt samma äktenskaplighets- resp. fruktsamhetstabell och exakt samma antal äktenskapslediga resp. gifta kvinnor mellan åldrarna i fråga, medan inom dessa åldrar i den ena befolkningen kvinnorna hopa sig nedåt och i den andra uppåt, så får den förra befolkningen flera giftermål resp. nedkomster än den senare och därför också större äktenskaplighets- resp. fruktsamhetstal. Detta trots det att äktenskapligheten resp. fruktsamheten enligt förutsättningen var lika i båda.

Av det föregående torde framgå, att behovet av förbättrade mätningsmetoder är starkt framträdande inom befolkningsstatistiken. Givetvis är dock behovet mest kännbart beträffande dödligheten, där ju det mot äktenskaplighets- och fruktsamhetstalen svarande surrogatet alldeles saknas. Det är också närmast med tanke på dödlighetsmätningen, som frågan om beräkningsgrunder för åldersfria generalmått varit föremål för mera omfattande diskussioner. Den förste som bragte frågan på tal och också utarbetade praktiska metoder torde ha varit engelsmannen *Ogle*. Denne använde sig av tvenne olika metöder, vilka var från sin synpunkt utgjorde den närmast tillhands liggande lösningen, och som kunna sammanfattas under benämningen »the method of standard population» och »the method of standard mortality». Det är att märka att båda dessa metoder äro tillämpbara — mutatis mutandis — även på

mätningen av äktenskapligheten och fruktsamheten, eller överhuvud vilken demografisk företeelse som helst.

Som väl bekant består »the method of standard population» däri, att man, utgående från varje jämförd befolknings *dödlighetstabell*, uträknar hur många dödsfallen skulle blivit om åldersfördelningen sammanfallit med åldersfördelningen i en given s. k. standardbefolkning. Enligt denna metod erhåller man alltså en serie allmänna dödstal, till grund för vilken ligger den faktiska dödligheten i var och en särskild befolkning, men en för alla gemensam (fiktiv) åldersfördelning. Om denna metod, som givetvis från en viss synpunkt sett ger fullkomligt »åldersfria» generalmått, har stridens vågor stått höga. På initiativ av den framstående ungerske statistikern *Körösi*[1] har det internationella statistiska institutet på flera kongresser debatterat densamma och också fattat beslut om att använda den vid internationella jämförelser av dödligheten. Man kan knappast säga att detta ingripande av *Körösi* varit lyckligt för den statistiska metodlärans utveckling. Främst har detta enligt vårt förmenande sin grund däri, att härigenom den andra metoden, den s. k. »method of standard mortality» råkade i ett oförtjänt skymundan. Den senare metoden har nämligen flera egenskaper som ställer den på ett högre plan än den förra. Först och främst har den ett bestämt företräde i, att den icke kräver befolkningsrörelsen uppdelad efter ålder, varigenom den blir i högre grad allmängiltig, och i att den är långt händigare och bekvämare i tillämpningen. Också har metoden med »standard mortality» och för övrigt även den likartade metoden med »standard fertility» fått en omfattande tillämpning i dess egentliga hemland England. Genomgående, och med mycket värdefullt resultat, tillämpas den också av *Westergaard* (Mortalität und Morbilität), och *Bortkiewicz* har i en förträfflig artikel i Bd 14 II av *Bulletin de l'institut international de statistique* behandlat den, och sökt draga uppmärksamheten till den såsom i teoretiskt avseende väl jämförbar med »the method of standard population». Nyligen har också författaren till dessa rader proponerat dess användande vid studier av de demografiska elementens regionala fördelning i Sverge. Med anledning

[1] Joseph Körösi. *Mortalitäts-Coefficient und Mortalitäts-Index.* Bulletin de l'institut international de statistique Tome VI p 305.

av den omfattande tillämpning av på denna metods principer grundade s. k. indexberäkningar för Sverges härader, som förf. sedan någon tid varit sysselsatt med och i framtiden troligen än mera kommer att syssla med, samt i betraktande av, att metoden i teoretiskt och tekniskt avseende torde kunna göras till föremål för ytterligare studier, har förf. ansett det lämpligt att genomföra den undersökning, som härmed underställes den för fragan intresserade.

Förberedelsevis skola vi definiera några så vitt vi veta inom befolkningsstatistiken nya kvantitativa storheter, vilka, som vi vid att senare tillfälle skola visa, icke torde kunna frankännas även en självständig betydelse för belysandet av de demografiska förhallandena.

II. De befolkningsstatistiska kapacitetstalen.

Beroende av den speciella strukturen i avseende på kön, ålder och civilstånd har olika befolkningar givetvis, vad man kunde kalla olika *giftermåls-, födelse-* och *dödlighetskapacitet.* Härmed förstå vi då det allmänna giftermalstal, resp. födelsetal, resp. dödstal, som befolkningarna kunna ge upphov till om de alla ha samma äktenskaplighets-, fruktsamhets- och dödlighetsintensitet i alla motsvarande alders-, köns- och civilståndsklasser, alltså om de ha samma äktenskaplighets-, fruktsamhets- och dödlighetstabell. Innehåller en befolkning t. ex. relativt många gifta kvinnor i relativt ung ålder, så har den en större födelsekapacitet än en befolkning som har relativt få, eller i genomsnitt relativt gamla gifta kvinnor o. s. v. Vidare har befolkningarna i den mån de ordinära äktenskaplighets- och fruktsamhetstalen röna intryck av åldersfördelningen också, vad man i brist på bättre kunde kalla olika *äktenskaplighets-* resp. *fruktsamhetskapacitet.* Härmed mena vi då de ordinära äktenskaplighets- och fruktsamhetstal, som svara mot den faktiska åldersfördelningen och den fiktiva äktenskaplighets- och fruktsamhetstabellen.

Till förutsättningarna hör uppställandet av en s. k. *normaltabell* för äktenskapligheten, fruktsamheten och dödligheten, efter lämpliga (vid tillämpningarna femåriga) åldersklasser. Denna

tabell [1], till grund för vilken lämpligen lägges genomsnittsförhållandena inom någon större befolkning under en given, icke för kort tidsperiod, tänka vi oss uppställd i enlighet med följande schema 1.

SCHEMA 1.

Normaltabell.

Ålder	Av 1000 ogifta kvinnor i vidstående åldrar ingå årligen första giften	Av 1000 ogifta kvinnor i vidstående åldrar nedkomma årligen med äkta barn	Av 1000 samtidigt levande i vidstående åldrar avlida årligen
0—5	—	—	c_1
5—10	—	—	c_2
10—15	—	—	c_3
15—20	a_1	b_1	c_4
20—25	a_2	b_2	c_5
25—30	a_3	b_3	c_6
etc.	etc.	etc.	etc.

I en befolkning, vi kalla den den *undersökta* befolkningen, tänka vi oss vidare att medelfolkmängden under något visst tidsrum föreligger uppdelad efter ålder, kön och civilstånd. Vidstående schema 2. illustrerar de i föreliggande fall behövliga data.

SCHEMA 2.

Folkmängdstabell för den undersökta befolkningen.

Ålder	Medelfolkmängd		
	Ogifta kvinnor	Gifta kvinnor	Hela befolkningen
0—5	—	—	C_1'
5—10	—	—	C_2'
10—15	—	—	C_3'
15—20	A_1'	B_1'	C_4'
20—25	A_2'	B_2'	C_5'
25—30	A_3'	B_3'	C_6'
etc.	etc.	etc.	etc.
15—45	—	B'	—
20—45	A'	—	—
Summa	—	—	C'

[1] Vi skola rörande giften och nedkomster här blott fästa avseende vid första giften och nedkomster inom äktenskapet samt rörande dödligheten abstrahera från dess beroende av köns- och civilståndsfördelningen.

De olika kapacitetstalen definieras på följande vis:

giftermålskapaciteten $K_g = \frac{1}{C'}(a_1A_1' + a_2A_2' + a_3A_3' + \text{etc.})$,

födelsekapaciteten[1] $K_f = \frac{1}{C'}(b_1B_1' + b_2B_2' + b_3B_3' + \text{etc.})$,

äktenskaplighetskapaciteten $K_{\ddot{a}} = \frac{1}{A'}(a_1A_1' + a_2A_2' + a_3A_3' + \text{etc.})$,

fruktsamhetskapaciteten $K_F = \frac{1}{B'}(b_1B_1' + b_2B_2' + b_3B_3' + \text{etc.})$,

dödlighetskapaciteten $K_D = \frac{1}{C'}(c_1C_1' + c_2C_2' + c_3C_3' + \text{etc.})$.

Kapacitetstalen äro sålunda de giftermåls- och födelsetal samt äktenskaplighets-, fruktsamhets- och dödlighetstal, som skulle iakttagits om den undersökta befolkningen haft normaltabellens äktenskaplighet, fruktsamhet och dödlighet i de olika åldrarna. Givetvis användes *samma* normaltabell vid beräkningar för olika undersökta befolkningar. De s. k. giftermåls- och födelsekapaciteterna skola i föreliggande undersökning icke vidare komma till användning.

III. Äktenskaplighets-, fruktsamhets- och dödlighetsindex.

I den undersökta befolkningen må vidare för motsvarande tidsperiod vara bekanta: totala antalet första giften bland kvinnor; totala antalet med äkta barn nedkomna kvinnor: totala antalet dödsfall. Vi beteckna dessa antal med resp. G', F' *och* D'. Man har då

Äktenskaplighetstalet för ogifta kvinnor $g' = 1000\ \frac{G'}{A'}$.

Fruktsamhetstalet för gifta kvinnor $f' = 1000\ \frac{F'}{B'}$.

Dödlighetstalet $d' = 1000\ \frac{D'}{C'}$.

---

[1] Strängt taget borde här en korrektionsfaktor införas för övergång från antalet nedkomster till antalet levande födda. Det vi här kallat »födelsekapacitet» borde sålunda rätteligen heta (»nedkomstkapacitet») eller något dylikt.

Med *äktenskaplighetsindex*, *fruktsamhetsindex* och *dödlighetsindex* mena vi talen

$$I_{\ddot{A}} = 100\,\frac{g'}{K_{\ddot{A}}} = 100\,\frac{G'}{\frac{1}{1000}(a_1A_1' + a_2A_2' + a_3A_3' + \ldots \text{ etc.})},$$

$$I_F = 100\,\frac{f'}{K_F} = 100\,\frac{F'}{\frac{1}{1000}(b_1B_1' + b_2B_2' + b_3B_3' + \text{etc.})},$$

$$I_D = 100\,\frac{d'}{K_D} = 100\,\frac{D'}{\frac{1}{1000}(c_1C_1' + c_2C_2' + c_3C_3' + \text{etc.})}.$$

Indextalen äro salunda kvoten mellan det observerade äktenskaplighetstalet, resp. fruktsamhetstalet, resp. dödlighetstalet och befolkningens motsvarande kapacitet; eller med andra ord, kvoten mellan det faktiska antalet gifta, resp. nedkomster, resp. dödsfall och det antal som skulle iakttagits om normaltabellens förhållanden varit gällande i den undersökta befolkningarna; allt uttryckt i procent. För den befolkning från vilken normaltabellen är hämtad bli alltså samtliga indextal lika med 100.

Det är uppenbart redan vid flyktigt påseende, att indextalen böra vara i hög grad oberoende av åldersstrukturen. Dennas egendomligheter sätta ju sin prägel på de i nämnarena använda kapacitetstalen på i allt väsentligt samma sätt som på de i täljarena ingående faktiska frekvenstalen.

Till närmare begrundande av metoden kan följande anföras: Indextalen ha samma täljare som de vanliga äktenskaplighets-, fruktsamhets- och dödlighetstalen. Skillnaden består däruti, att medan de senare i nämnaren ha en klumpsiffra för resp. ogifta kvinnor mellan 20—45 år, gifta kvinnor mellan 15—45 år och hela folkmängden, så ha de förra i stället i nämnaren, med normaltabellens koefficienter *vägda* summor av *alla* åldersklasser av ogifta, resp. gifta kvinnor samt av hela folkmängden. I indextalens nämnare ha alltså de olika beståndsdelarna avvägts med vikter avpassade efter den betydelse de »normalt» ha vid bildandet av de i täljarna ingående talen.

Följande algebraiska räkning, vid vilken vi som exempel använda fruktsamhetsindex, kan också vara ägnad att begreppsmässigt belysa indextalens betydelse. Den undersökta befolkningens fruktsamhetstabell har icke behövt användas eller ens förutsättas

bekant. Antag emellertid att denna tabell i åldrarna 15—20, 20—25, 25—30 år etc., om den kunde uträknas, skulle uppvisa b'_1, b'_2, b'_3 etc. barnföderskor med äkta barn pr 1000 av motsvarande antal gifta kvinnor. Det observerade antalet barnaföderskor kan då skrivas

$$F' = \tfrac{1}{1000}(b_1'B_1' + b_2'B_2' + b_3'B_3' + \text{etc.}),$$

och fruktsamhetsindex alltså

$$I_F = 100\,\frac{b_1'B_1' + b_2'B_2' + b_3'B_3' + \text{etc}}{b_1B_1' + b_2B_2' + b_3B_3' + \text{etc.}}.$$

Sätta vi nu

$$r_1' = 100\,\frac{b_1'}{b_1};\quad r_2' = 100\,\frac{b_2'}{b_2};\quad r_3' = 100\,\frac{b_3'}{b_3},$$

där alltså talen r betyda *fruksamhetskoefficienterna i den undersökta befolkningen i procent av motsvarande i normaltabellen, erhålles uppenbarligen*

$$I_F = \frac{r_1'b_1B_1' + r_2'b_2B_2' + r_3'b_2B_3 + \text{etc.}}{b_1B_1' + b_2B_2' + b_3B_3' + \text{etc.}}.$$

Indextalet är således ett vägt medeltal av fruktsamhetskoefficienterna i den undersökta befolkningen uttryckta i procent av motsvarande normalkoefficienter.

Vad vikterna beträffa, utgöras de av det antal barnaföderskor, i motsvarande åldersklasser, som skulle iakttagits om normaltabellen varit radande för den undersökta befolkningen. Mutatis mutandis later sig liknande visa för de övriga indextalen.

Det är nu uppenbart, att en jämförelse mellan, å ena sidan de ordinära fruktsamhets-, äktenskaplighets- och dödlighetstalen, och å andra sidan indextalen, om den utsträckes till ett flertal befolkningar, bör giva ett begrepp om, i vilken man de förra talen bero av åldersstrukturen. Mest prägnant torde dock den saken belysas av kapacitetstalen. Dessa äro nämligen de äktenskaplighets-, fruktsamhets- och dödlighets-tal, som de undersökta befolkningarna skolat uppvisa om de alla haft samma äktenskaplighet, fruktsamhet och dödlighet. Vore dessa tal oberoende av strukturskiljaktigheter befolkningarna emellan, så skulle kapacitetstalen följaktligen vara konstanta och lika överallt. *Den variation som eventuellt iakttages i kapacitetstalen mäter sålunda felen i de ordinära generalmåtten;* den relativa dispersionen i denna variation blir tillika ett

matt på det från åldersstrukturen härrörande relativa medelfelet i motsvarande ordinära tal.

Rörande valet av normaltabell och indextalens beroende av detta må anföras, att åtskilliga skäl tala för att detta är en fråga av underordnad betydelse. Visserligen bli indextalen till sin absoluta storlek i hög grad beroende av vilken normaltabell som användes. Men det är ej detta det närmast kommer an på, utan om de vid *jämförelse* mellan de undersökta befolkningarna behålla ungefär samma inbördes proportioner då en ny normaltabell lägges till grund. Att detta icke exakt är fallet har förut påpekats, bl. a. av *Bleicher*. Man synes emellertid icke ha betänkt att denna fråga icke får behandlas isolerad, utan att den är på det intimaste förknippad med själva huvudfrågan om indextalen äro praktiskt sett tillräckligt oberoende av åldersstrukturens olikheter. Bejakar man detta — vilket ju är en förutsättning för att metoden överhuvud skall kunna diskuteras — så har man därmed praktiskt redan brutit udden av alla invändningar grundade på ett ställningstagande till frågan om ändring i normaltabellen förändra indextalens inbördes proportioner. I själva verket är det samma fråga man i båda fallen har att göra med, och detta inses lättast av följande resonnemang. Beräknas indextal för en befolkning först enligt en normaltabell och sedan enligt en annan, så är de självklart, då ju indextalen i båda fallen ha samma täljare, att de bli omvänt proportionella mot de i nämnarena stående kapacitetstalen. Tvenne serier indextal beräknade på samma serie av undersökta befolkningar, men med användandet av olika normaltabeller, bli sålunda proportionella mot varandra om motsvarande kapacitetstal äro det. Kvoten mellan tvenne med olika normaltabeller beräknade kapacitetstal av samma slag och för samma befolkning äro emellertid till sin natur själv ett indextal. Det är nämligen det indextal som skulle iakttagits, om man, med utgående från den första normaltabellen, utförde beräkningen för en befolkning, som med den faktiskt undersökta befolkningens åldersfördelning förenade den andra normaltabellens äktenskaplighet eller fruktsamhet eller dödlighet. Sätter man sålunda för en hel serie befolkningar kapacitetstalen enligt de tvenne normaltabellerna i relation till varandra, så erhåller man en serie fiktiva indextal *som alla mäta samma befolkningsrörelseinten-*

sitet. Äro indextalen oberoende av åldersstrukturen, så bli också dessa fiktiva tal det och de bli då konstanta, och äro de det icke, så blir deras variation av samma storleksordning som de variationer, vilka hos indextalen härröra från struktursolikheter mellan befolkningarna. Då nu, som ovan påpekades, tvenne serier av indextal beräknade enligt tvenne olika normaltabeller äro omvänt proportionella mot de enligt samma grunder beräknade kapacitetstalen, och alltså äro inbördes proportionella i precis samma grad som dessa, så följer därav att de behålla sin proportionalitet i samma grad som de äro oberoende av strukturolikheterna. Det förutsättes naturligtvis härvid, att eventuellt ifrågakommande normaltabeller väljas efter pragmatiska grunder, d. v. s. hänföra sig till förhållanden, som åtminstone äga någon frändskap med förhållandena inom någon av de jämförda befolkningarna. Och denna förutsättning är alltid uppfylld om överhuvud vid valet några förnuftiga regler tillämpas.

Då man sålunda mot indexmetoden velat rikta i princip samma anmärkning som mot standardmetoden (»The method of standard population»), nämligen, att den vilar på en fiktion, så är denna anmärkning absolut förfelad. För indexmetoden finnes det blott en principiell och praktisk fråga, och det är om den i tillräcklig grad ger åldersfria mått; den andra frågan innehålles implicite däri.

Rörande själva huvudfrågan, om indextalen äro tillräckligt oberoende av strukturolikheter eller ej, är det nog taget tillräckligt att hänvisa till, att de i varje fall äro det i betydligt högre grad än de ordinära måtten. Med standardmetoden är det över huvud taget ingen mening att jämföra, då denna icke kan användas utom då befolkningsrörelsen kan uppdelas efter åldersklasser; och vi ha förut påpekat att en generell mätningsmetod för de demografiska företeelsernas genomsnittsintensitet icke bör förutsätta detta. Strängt oberoende av åldersstrukturen äro indextalen dock givetvis icke. Ogynnsammast ligger saken, som förut nämnts, för dödlighetsmätningen. Men kraven få icke vara orimliga, och vi äro för vår del övertygade om, att en prövning skall visa att indextalen uppfylla rätt högt ställda fordringar. (En prövning kunde exempelvis genomföras på så sätt, att man studerade variationen i de ovan omnämnda fiktiva indextal, som erhållas om kapacitetstalen,

enligt tvenne i lämplig grad olikformiga normaltabeller, jämföras). Visserligen torde man nog, särskilt för dödlighetsindex, kunna påvisa att indextalen understundom röna avsevärt inflytande av aldersstrukturen, men, som *Bowley* uttrycker sig i ett liknande fall, »is is done by choosing samples which lend themselves to the special argument».

I detta samband kan det vara lämligt att beröra även en annan fråga. Det man vill erna genom indexberäkningen, den må vara av det ena eller det andra slaget, är att få elimineratt det rent kvantitativa inflytande, strukturolikheterna utöva på befolkningsrörelsens element. Härvid uppstår då först den frågan: vilka inflytanden äro att betrakta som kvantitativa och vilka strukturolikheter bör man fästa avseende vid?. För att först behandla frågans senare del må vi ett ögonblick eftersinna vilket ändamål det hela tjänar. Ett jämförande studium av befolkningsrörelsen inom olika befolkningar avser ju att komma på sparen orsakerna till eventuella olikheter. Dessa orsaker kunna emellertid indelas i a ena sidan självklara och till verkningssättet välbekanta orsaker, och a andra sidan obekanta eller i varje fall till verkningssättet mindre välkända orsaker. Därvid gäller det, att den förra kategorien av orsaker i regel utöva ett vida starkare inflytande på befolkningsrörelsen än den senare kategorien. Då det givetvis är de senare, som man vill åt, så uppstar nödvändigheten att så gott sig göra låter eliminera de förra. Till den förra kategorien hör emellertid egentligen blott de orsaker som sammanhänga med ålder, kön och civilstånd. Vid eliminationsförsöket är det således blott dessa som böra komma ifråga, atminstone till dess andra orsaker äro tillräckligt utredda, och det bör med rätta tagas avstånd från de vilda förslag, som från olika håll framkommit, att eliminera även för strukturen i avseende på exempelvis yrke, välstånd, trosbekännelse och andra kulturella faktorer. Ja, då det gäller dödligheten kan de rent av ifrågasättas om man bör eliminera för köns- och civilstandsstrukturen, då denna ju här är till sin verkan varken självklar eller egentligen så noga känd. *Sundbärgs* försök i denna riktning vid standardtalsberäkningar bör därför icke mana till efterföljd. — Att besvara frågan om vilka inflytanden, som äro att betrakta som kvantitativa (i motsats till kvalitativa) är vida svarare. Också härskar rörande denna fråga

en viss förbistring i litteraturen. Strängt taget äro ju alla inflytanden kvantitativa, i alla händelser är det blott deras kvantitativa sida, som kommer till synes i de statistiska talen. Då vi redan kommit till det resultat, att elimination blott bör ske i avseende på alders-, köns- och civilståndsstruktur, kan det för klarande av frågan vara skäl att söka utreda, på vilket sätt denna struktur övar sitt inflytande. Först och främst finnes det, vad vi vilja kalla en *direkt* inverkan. De olika till ålder, kön och civilstånd begränsade befolkningsgrupperna ha i och för sig olika inre förutsättningar att inga giftermål, att föda barn, att hemfalla åt döden. Man kan här tala om en kombination av moraliska och fysiologiska faktorer. Dessa inre förutsättningar göra sig kvantitativt gällande allt efter som de olika grupperna äro representerade inom befolkningen, och deras inflytande bör givetvis elimineras i den mån det kan statistiskt fastställas. Utom denna direkta verkan förekommer också en *indirekt*. I första hand gör sig denna gällande genom att alders-, köns- och civilståndsstrukturen själv betingas av befolkningsrörelsen. Dödlighetens och nativitetens betydelse för åldersfördelningen ligger ju i öppen dag och likaså giftermålsfrekvensens betydelse för civilståndsstrukturen. Härigenom få sålunda de olika alders-, köns- och civilståndsgruppernas inre förutsättningar ett kvantitativt inflytande även indirekt, genom den prägel de sätta på befolkningsmorfologien. Att i praktiken beakta detta indirekta inflytande för sig låter sig inte göra. Såväl standardmetoden som indexmetoden ta blott hänsyn till den momentana strukturen, icke till sättet för dess uppkomst. Och så vitt vi kunna se är detta icke häller nödvändigt eller ens önskvärt. Vid studiet av befolkningsrörelsen har man att taga hänsyn till de betingelser, under vilka den faktiskt arbetar: vi kunna icke inse att något står att vinna genom att blanda in dess återverkan på befolkningsmorfologien. Problemen förlora därvid väsentligt i konkret innehåll. — Ett ytterligare indirekt inflytande ha vi i den växelverkan, i vilken de demografiska elementen stå till varandra, och det medelbara inflytande som alders-, köns- och civilståndsstrukturen utövar på intensiteten själv. Sålunda inverkar äktenskapligheten på fruktsamheten, t. ex. därigenom, att vid stark äktenskaplighet en stor proportion nygifta kvinnor finnes i vissa eller alla åldersklasser. Då fruktsamheten är

störst under äktenskapets första tid, uppstår härigenom en förhöjd medelfruktsamhet. Dödligheten åter inverkar både på giftermålsintensiteten och på fruktsamheten. Så t. ex i förra fallet, såsom *Flodström* påpekar, genom skapandet av nya »levebröd» och i senare fallet genom de s. k. ersättningsbarnen. Dödligheten i vissa åldersklasser inverka för övrigt även på dödligheten i andra åldersklasser genom den s. k. naturliga selektionen. Slutligen inverkar ålders-, köns- och civilståndsfördelningen medelbart, t. ex. på så sätt, att äktenskapligheten inte blott beror av den gifta kvinnans ålder, utan även av den större eller mindre förekomsten av ogifta män i lämplig ålder, och då detta även är i viss grad bestämmande för de ömsesidiga åldersförhållandena mellan äkta makar, så återverkar dessa omständigheter också på fruktsamheten. Vad nu denna verkan och växelverkan beträffar, torde den väl överhuvud icke vara att räkna till de »kvantitativa» inflytandena. För övrigt hemfaller den icke under den kategori av orsaker för vilken elimination bör ske, ity att den är alltför litet utredd.

I sin ovan citerade artikel har *Botkiewicz*, med tanke på dylika indirekta verkningar, ansett sig böra helt avråda användningen av indexberäkningar rörande äktenskapligheten och fruktsamheten. Emellertid är hans argumentering på denna punkt en smula otydlig, och åtminstone i den mån han menar den här närmast betraktade indexmetoden och icke blott standardmetoden (vilken icke tydligt framgår) torde den kunna tillbakavisas. Men huru som hälst, indextalen äro dock betydligt bättre än de ordinära måtten, och då dessa *i lika mån* träffas av sagda anmärkning, så kan denna icke förringa detta företräde. För övrigt är indexmetoden den enda överhuvud användbara vid studiet av de demografiska elementens regionala fördelning inom t. ex. Sverge, liksom också vid studiet av deras intensitet inom olika yrkesgrupper. Ja, sättas indextalen i relation till varandra och till vissa för ålders-, köns- och civilståndsfördelningen karakteristiska matt, så kan man därigenom hoppas vinna en behövlig insikt just i den ifrågavarande indirekta växelverkan.

Vi skola i fortsättningen övergå till beräkningen av indextalen för en del konkreta befolkningar och befolkningsgrupper, varvid vi skola använda dem särskilt för belysningen av de ordinära måttens beroende av strukturolikheterna.

(Forts.)

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

DEN FRANSKA VALREFORMEN. Frågan om valkretsarnas storlek vid valen till deputeradekammaren har som bekant hört till de allra mest omtvistade i fransk författningshistoria, och de båda motsatta principerna, listval (scrutin de liste) och enmansval (scrutin uninominal par arrondissement) ha upprepade ganger avlöst varandra sedan införandet av den allmänna rösträtten. 1848 infördes listval, men de avskaffades åter 1852. Åren 1870—76 tillämpades ånyo listval, under det att genom lagen d. 30 nov. 1875 enmansvalet sanktionerades. 1885 återinfördes listvalet, men avskaffades återigen redan 1889. Sista gangen borttogs detta valsätt för att förhindra ett upprepande av det försök att skaffa sig ett allmänt förtroendevotum från det franska folkets sida, som general Boulanger gjorde genom att låta uppställa sig som kandidat i samtliga valkretsar, där val skulle äga rum.

Frågan om återinförande av listval återkom emellertid för en del år sedan i en ny form genom förslaget om tillämpningen av proportionella val. Efter atskilliga strider, varpå här ej är platsen att närmare ingå, lyckades man nyligen enas om reformens genomförande, och den nya lagen kunde promulgeras den 12 juli 1919. Lagen återgives in extenso i ett av de senaste häftena av *Revue politique et parlementaire*.

Varje departement väljer en deputerad för 75,000 inv., dock minst 3 deputerade. Intill nästa folkräkning skall varje departement utse lika många representanter som det f. n. har. Departementet bildar i regel en valkrets men kan uppdelas, om antalet som skola väljas är mer än 6, dock så att varje valkrets utser minst 3.

Ingen kan uppställas som kandidat i mer än en valkrets. Kandidatlistor skola inlämnas minst 5 dagar före valet av minst 100 valmän. Varje kandidat, som erhåller absolut majoritet, förklaras vald. Återstående platser fördelas efter följande grunder: Man bestämmer den s. k. valkvoten genom att dela antalet röstande med antalet platser som skola besättas, varjämte medeltalet för varje lista uträknas genom att dela hela antalet röster som fallit på denna

med antalet kandidater pa listan. Varje lista erhaller sa manga platser som dess medeltal är större än valkvoten. Eventuellt även efter denna procedur återstående platser tilldelas de listor, som ha högst medeltal. Inom varje lista förklaras de kandidater valda, som samlat flest röster. Om en kandidat står ensam pa en lista, kan han ej komma i fråga förrän de kandidater valts, som tillhöra andra listor och som erhållit flera röster än han. Ingen kandidat kan förklaras vald, om ej antalet röster, som avgivits pa honom, överstiger hälften av partiets röstetal. Om antalet röstande ej uppgar till mer än hälften av alla röstberättigade eller om ingen lista uppgar till samma siffra som valkvoten, maste nytt val äga rum.

SVENSK STATSRÄTT OCH SVENSK VETENSKAP INFÖR TYSK PUBLIK. Senaste häftet av *Archiv des öffentlichen Rechts* (Bd 39 H. 1, s. 11 ff.) innehåller ett par uppsatser av särskilt intresse för svensk publik, dels prof. Conrad Bornhaks framställning av »Das Gemeindestimmrecht in Schweden», som efter en historisk återblick behandlar frågan om den kommunala rösträtten t. o. m. 1918 års lagtima riksdag, dels ett inlägg av prof. Rudolf Kjellén (samma h. s. 1 ff.), »Der Staat als Lebensform», som utgör svar pa en kritik av D:r Ernst Radnitzsky.

DEN NYA FINSKA REGERINGSFORMEN OCH DESS BESTÄMMELSER TILL SKYDD FÖR DE NATIONELLA MINORITETERNA behandlas i juli—augustihäftet av *Finsk tidskrift* av den kände politikern och medlemmen av Svenska folkpartiet Emil Schybergson i en uppsats, betitlad »Politiska bekymmer, III. Regeringsformen» (T. LXXXVII: H. 1—2, s. 3 ff.). Förf. framhåller inledningsvis, att den republikanska statsformen, som tidigare så ivrigt bekämpats, till sist antogs utan större meningsskiljaktighet, sammanhängande med den omständigheten, att det mest vägande skälet för monarkien bortfallit med Tysklands sammanstörtande. »Under förutsättning av en nära förbindelse med ett monarkiskt konservativt Tyskland hade det varit en dårskap att icke välja den monarkiska statsformen och utse en tysk furste till monark. Redan självbevarelsedriften gentemot paträngandet av de tyska intressena krävde detta». Sedan man emellertid vunnit enighet pa den avgörande punkten, lyckades det ganska snart att uppna den erforderliga kvalificerade majoriteten, sa att det blott var nästan hela den svenska gruppen samt några medlemmar av samlingspartiet som röstade emot grundlagen. Den främsta meningsskiljaktigheten gällde frågan, om presidenten borde väljas av folkrepresentationen eller genom särskilda elektorer. Förf. menar för sin del, att skillnaden i praktiken är synnerligen obetydlig, i det att det givetvis, vilketdera alternativ som väljes, med all sannolikhet maste bli partiledningen, som blir avgörande, men att företräde maste givas åt folkvalet, därför att man härigenom kunde tänkas fa en om än i realiteten kanske ganska illusorisk motvikt mot riksdagsmajori-

teten. Man stannade emellertid vid en kompromiss, enligt vilken riksdagen första gangen skulle förrätta valet, men detta vid följande tillfällen skulle ske genom särskilda elektorer valda genom allmän rösträtt. En annan tvistefraga gällde presidentens vetorätt. Man bestämde sig till sist för suspensivt veto. Häremot liksom mot de bestämmelser som införts till skydd mot förhastad lagstiftning ställer sig emellertid S. skeptisk, i det att han menar att bäggedera, som tillkommit i konserverande syfte, tvärtom komme att gagna radikalismen. »Det vore kanske bättre att lata folkviljan med mindre omgang än hittills komma till sitt mal, men a andra sidan göra det möjligt för den att, da den funnit sig ha gjort ett misstag, rätta sig.»

De omstridda nationalitetsparagraferna aterges också i sin slutliga lydelse in extenso. Dessa paragrafer föreskriva som bekant, att såväl finska som svenska spraket skola grundlagfästas som republikens nationalsprak, sa att varje medborgare har rätt att hos domstolar och förvaltningsmyndigheter använda sitt finska eller sitt svenska modersmal, varjämte fastslas principen om landets finskspråkiga och svenskspråkiga befolknings rätt att enligt enahanda grunder tillgodoses (§ 14). Därjämte föreskrives, att vid nyreglering av förvaltningsområdens och kommuners gränser skall iakttagas, att dessa, där förhållandena det medgiva, bli enspråkiga eller att åtminstone minoriteterna med annat sprak bli sa sma som möjligt (§ 50, 51). Förf. anser för sin del, att »dessa stadganden, sådana de av riksdagen antogos, efter segt motstånd från de finska borgerliga riksdagsgruppernas sida, ha befunnits i huvudsak till fredsställande för den svenska befolkningen». Även om lagparagrafer spela mindre roll än maktförhållanden, hava dock även de förra något värde, särskilt om de iklätts grundlags form.

KONSTITUTIONELLA FRAGOR VID 1919 ARS RIKSDAG. Jämte den stora författningsreform, som vid arets riksdag fick sin lösning (se WALLENGRENS uppsats i *Statsvetenskaplig tidskrifts* andra häfte för i år, s. 109 ff.), ha åtskilliga andra frågor av konstitutionellt intresse behandlats vid arets riksdag.

Riksdagen fattade definitivt beslut om 4-årig valperiod vid val till andra kammaren i st. f. den tidigare 3-årsperioden, en fråga vars slutliga behandling uppskjutits från 1918 års riksdag. Också den nya departementalindelningen erhöll sin definitiva form genom antagandet av en »Lag om statsdepartementen», som bestämmer departementens antal till följande nio: utrikesdepartementet (utrikesärenden), justitiedepartementet (lagärenden och justitieförvaltningen), försvarsdepartementet (försvarsväsendet till lands och sjöss), socialdepartementet (ärenden av social natur, sa ock ärenden rörande den inre civila förvaltningen samt allmän hälso- och sjukvård), kommunikationsdepartementet (ärenden rörande samfärdselanstalter och allmänna arbeten), finansdepartementet (finansför-

valtningen och skatteväsendet), ecklesiastikdepartementet (kyrkoärenden samt ärenden rörande undervisning, vetenskap och konst), jordbruksdepartementet (ärenden rörande jordbruk, domäner och skogar), handelsdepartementet (ärenden rörande handel, industri och sjöfart).

En hel rad spörsmål sammanhängande med det konstitutionella ansvaret i utrikesärenden och kommandomål ha behandlats. Kungl. Maj:t framlade en proposition med förslag till grundlagsändringar åsyftande ett närmare samarbete mellan regering och riksdag i utrikespolitiska angelägenheter.' Detta förslag åsyftade ett ombildande av det s. k. hemliga utskottet till en fast institution genom inrättande av en utrikesnämnd på 16 medlemmar, som skulle väljas vid varje riksdag samt skulle kunna sammanträda såväl under som mellan riksdagarna. Nämndens överläggningar skulle ha formen av ett samråd under konungens ledning eller under hans frånvaro under ordförandeskap av stats- eller utrikesministern mellan nämndens medlemmar och dessa båda ministrar, varjämte på konungens anmodan även andra statsrådsledamöter eller särskilda sakkunniga kunde deltaga i överläggningarna. Sekreterare skulle förordnas av konungen, men protokollföring skulle blott undantagsvis ske. Utrikesministern skulle i början av varje riksdag och sedermera så ofta omständigheterna föranledde lämna nämnden en framställning av de allmänna utrikespolitiska förhållanden, som kunna erhålla betydelse för riket. Det beslut som konungen fattade i ärenden, som behandlats i nämnden, skulle delgivas dess ledamöter senast vid nästa sammanträde. Utom på konungens kallelse skulle nämnden sammanträda i alla de fall, då minst 6 ledamöter gjorde framställning om rådplägning i viss uppgiven fraga. För att ej skapa en icke lämplig isolering mellan nämndens ledamöter och riksdagen föreslogs, att den tystnadsplikt, som borde tillkomma ledamöterna, endast i de fall skulle stadgas som ovillkorlig, att regeringen på grund av de avhandlade ärendenas natur skulle finna skäl att påbjuda tystnadsplikt. I nämndens intima samarbete med regeringen låge »såväl en utväg att bereda nämndens ledamöter den bästa inblick i utrikesärendena som en garanti för att den verkliga ledningen i utrikespolitiken bibehålles hos den ansvariga regeringen». Därjämte föreslogs en föreskrift, att alla överenskommelser av större vikt skulle framläggas för riksdagen till godkännande, därest ej i något fall rikets intresse skulle kräva att så ej skedde, i vilket fall dock utrikesnämnden först skulle yttra sig. Dessutom skulle, när konungen så prövade lämpligt, muntliga meddelanden kunna göras till riksdagen i frågor, som anginge rikets förhallande till främmande makt, eller i annat ärende av större allmänt intresse, varvid eventuellt sammanträdet skulle kunna hållas inför slutna dörrar. Slutligen föreslogs en förändring i fraga om bestämmelserna angående konstitutionsutskottets granskning av särskilda protokoll i utrikesärenden, i det att å

ena sidan den begränsning av granskningsrätten till »allmänt kända händelser», som f. n. är föreskriven, skulle borttagas, men å andra sidan konungen skulle få uttrycklig rätt att med hänsyn till rikets säkerhet eller andra synnerligen viktiga skäl vägra utlämnande av dylikt protokoll, dock först efter utrikesnämndens hörande. Den kungl. propositionen tillstyrktes av konstitutionsutskottet med den ändring i fråga om Kungl. Maj:ts rätt att vägra utlämnandet av protokoll, att detta blott skulle få ske, när rikets säkerhet eller »andra av förhållandet till främmande makt betingade» synnerligen viktiga skäl det föranledde. 5 reservanter med herr K. J. Ekman i spetsen yrkade avslag under förmenande, att den ökade befogenheten åt nämnden i jämförelse med hemliga utskottet skulle skapa ett »utvidgat statsråd», vilket skulle försvaga den ansvariga regeringens makt på detta område, samtidigt som riksdagens större inflytande skulle »förbytas uti ett ganska osjälvständigt underordnande under nämnda personers förmynderskap i hithörande frågor». Förslaget antogs emellertid utan votering i båda kamrarna i den form, som konstitutionsutskottet givit detsamma. — I fråga om kommandomålen föreslogs av Kungl. Maj:t en fullständig omstöpning av de hittills tillämpade formerna, innebärande dels ett borttagande av bestämmelsen om sammankallande av krigsråd i vissa fall vid dessa ärendens behandling, dels införandet av en hänvisning till en särskild lag, som skulle uttryckligen fastslå omfattningen av de ärenden, som falla under begreppet kommandomål. Ett utarbetat förslag till dylik lag var också bifogat till propositionen. Propositionen tillstyrktes av konstitutionsutskottet och vann riksdagens bifall. — Samtidigt härmed tog konstitutionsutskottet initiativ till ett ändrande av bestämmelserna angående protokollsgranskningen även i kommandomål, i det att även här inskränkningen av granskningsrätten till »allmänt kända händelser» föreslogs slopad, ett förslag till grundlagsändring, som motiverades därmed att dessa ärenden ej kunde erfordra högre grad av sekretess än utrikesärendena samt att det ofta inom utskottet rått tvekan om innebörden i orden »allmänt kända händelser». Konstitutionsutskottets förslag i denna punkt antogs av andra kammaren men avslogs av första kammaren efter ett kort avslagsyrkande av herr v. Geijer.

I samband med författningsreformen behandlades av särskilda utskottet en dit hänvisad proposition med förslag angående rätt att utöva rösträtt vid val till riksdagens andra kammare utan inställelse inför valförrättaren. Rösträtt skulle enligt detta förslag kunna utövas utan personlig inställelse i två fall. Dels skulle väljare, som var förhindrad att själv infinna sig vid valförrättningen på grund av militärtjänst, från vilken han ej för deltagande i valet kunnat erhålla befrielse, eller för utövande av sådant yrke eller sådan allmän tjänst, som regelmässigt medför vistande utom valdistriktet, äga rätt att till valförrättaren insända sin valsedel, sedan den inlagts

i ett kuvert, å vilket, i närvaro av ett vittne tillhörande vissa uppräknade kategorier av tjänstemän eller kommunala förtroendemän, skulle antecknas en förklaring av väljaren samt ett vitsordande av de angivna omständigheterna av vittnet i fråga. Dels skulle röstberättigad gift man eller kvinna äga rätt att genom andra maken, om denna var röstberättigad, avgiva sin röstsedel. Bestämmelserna i ämnet förutsattes böra sammanföras i en särskild lag, till vilken riksdagsordningen samt vallagen skulle hänvisa. Särskilda utskottet föreslog emellertid vissa förändringar i den kungl. propositionen. Framför allt märkes, att enligt utskottets förslag bestämmelserna skulle införas i vallagen och ej i särskild lag samt att rätten för vissa yrkesmän att insända sin röstsedel på uppgivet sätt skulle inskränkas till följande 3 kategorier: den som utövar militärtjänst, den som utövar sjömansyrket eller som deltagare för egen eller annans räkning idkar fiske i öppen sjö eller i annan egenskap tillhör besättning eller annan personal å fartyg samt den som tillhör personalen vid statens järnvägar eller vid enskilt järnvägsföretag eller vid postverket, tullverket eller lots- eller fyrväsendet. — Utskottets förslag vann kamrarnas bifall.

Bland övriga författningsfrågor, som vid riksdagen behandlats, må några här omnämnas.

En proposition om gemensam valdag tillstyrktes av konstitutionsutskottet och antogs av båda kamrarna. Efter motion av herr Hage m. fl. beslöts en skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om förslag till borttagande av förbudet för andrakammarledamot att utan vidare avsäga sig sitt riksdagsmannauppdrag. Däremot avslogs av första kammaren en av Kungl. Maj:t framlagd proposition om öppen omröstning, en motion av herr Hage om skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om förslag till införande av rätt för kamrarna att själva utse talman och två vice talmän samt en av konstitutionsutskottet med anledning av en motion av herr Lindhagen föreslagen begäran om utredning angående referendum och initiativ. Båda kamrarna avvisade motioner bl. a. angående enkammarsystem och angående allmän folkomröstning för utrönande om folket önskar den monarkiska statsformens bibehållande eller införande av republik samt angående upphävande av bostadsbandet.

I övrigt behandlades ett par förslag om ändring i tryckfrihetsförordningen, åtskilliga frågor på kommmunallagarnas område o. s. v. *K. T*

II. Statistik och ekonomi.

VÄRLDSKRIGET OCH BEFOLKNINGSFÖRHÅLLANDENA I TYSKLAND OCH ÖSTERRIKE-UNGERN. Att göra upp status efter världskriget är väl numera statistikens aktuellaste uppgift. Att denna uppgift stöter på stora, ja för ögonblicket oöverkombara

svarigheter, är icke ägnat att förvana. I de krigförande länderna har man under kriget, dels haft annat att göra än granska statistiskt material av olika slag, dels har man undertryckt och hemlighållit sådana statistiska uppgifter, som eljest brukat bringås till offentligheten. Bl. a. gäller detta också befolkningsstatistiken, som, möjligen med undantag för England, under världskriget fört en tynande tillvaro i de krigförande länderna. Särskilt ha de källor, varur man eljest kunnat vinna insikt i Centralmakternas befolkningsförhållanden, under kriget till största delen intorkat. Hur länge det kan komma att dröja innan dessa källor åter börja flöda, och framför allt hur länge innan det under krigsåren hopade, men ej alls bearbetade, eller eljest hemlighållna, materialet kan bliva offentliggjort, undandrar sig vårt bedömande. I varje fall ha enskilda stater i Tyskland, t. ex. Bayern, under 1919 börjat sammanföra och publicera sina siffror. I *Zeitschrift des Bayrischen statistischen Landesamts N:r 1 u. 2 1919* har sålunda den kände statistikern Dr. F. Burgdörfer redogjort för befolkningsrörelsen i Bayern under åren 1914, 1915, 1916 och 1917. Av resultaten rörande världskrigets inverkan må följande anföras.

Världskrigets inverkan på befolkningsförhållandena i Bayern kan korteligen så sammanfattas: Intill slutet av 1917, alltså under de första 41 krigsmånaderna, voro förhållandena relativt till det sista fredsåret sådana, som om intet enda giftermål ingåtts under c:a $1\,^1/_3$ år; som om intet barn fötts under c:a $1\,^1/_2$ år; som om under nära 2 år dubbelt så många människor över 5 års ålder avlidit. Med andra ord, sammanfattande krigets kvantitativa inverkan på befolkningen: Under de första $3\,^1/_2$ krigsåren föddes knappt så många barn som under de 2 sista fredsåren, medan det dog lika många människor som under $5\,^1/_2$ fredsår.

I dödstalen äro då visserligen de i kriget fallna inbegripna, men även civilbefolkningen uppvisar en avsevärt stegrad dödlighet i alla åldrar (med undantag för spädbarn och småbarn), och i alla samhällsklasser. Särskilt hårt träffade voro städerna, framför allt storstäderna, vilket, då huvudorsakerna till dödlighetens ogynnsamma förlopp säkerligen är att söka i undernäring, väl sammanhänger med de särskilt stora svårigheterna för stadshushållningen i motsats till lantmännens självhushållning.

De absoluta siffrorna ställa sig som följer (på grund av omöjligheten att exakt bestämma folkmängden kunna relativa frekvenstal ej angivas):

	Giftermål					Födelser				
	1913	1914	1915	1916	1917	1913	1914	1915	1916	1917
	Abs. antal	Mer (+) mindre (−) än 1913 i %				Abs. antal	Mer (+) mindre (−) än 1913 i %			
Storstäder.....	9726	+ 10.3	− 27.5	− 16.5	− 3.7	26978	− 6.9	− 27.2	− 41.3	− 41.8
Övriga städer.	7921	+ 0.9	− 32.1	− 24.3	− 14.1	28269	− 2.0	− 23.3	− 38.8	− 42.0
Övriga orter...	30791	− 22.0	− 65.9	− 57.0	− 45.5	152210	− 0.2	− 24.8	− 45.2	− 47.2
Hela staten .	**48438**	**− 11.8**	**− 52.6**	**− 43.5**	**− 32.0**	**207457**	**− 1.3**	**− 24.9**	**− 43.8**	**− 45.8**

	Dödsfall (män över 5 års ålder)					Dödsfall (kvinnor över 5 års ålder)				
	1913	1914	1915	1916	1917	1913	1914	1915	1916	1917
	Abs. antal	Mer (+) mindre (−) än 1913 i %				Abs. antal	Mer (+) mindre (−) än 1913 i %			
Storstäder.....	5661	+ 72.2	+ 92.9	+ 99.4	+ 63.6	5678	+ 7.3	+ 5.0	+ 18.2	+ 25.9
Övriga städer.	5999	+ 82.3	+ 85.3	+ 96 6	+ 79.7	6175	+ 2.6	+ 3.6	+ 14.4	+ 30.9
Övriga orter...	25141	+ 79.3	+ 97.4	+121.7	+ 82.8	26338	+ 1.7	+ 3.3	+ 9.6	+ 16.2
Hela staten .	**36801**	**+ 78.7**	**+ 94.7**	**+113.8**	**+ 79.3**	**38191**	**+ 2.7**	**+ 3.6**	**+ 11.7**	**+ 20.0**

Genom en jämförelse av dödssiffrorna för män och dödssiffrorna för kvinnor torde med lätthet kunna utläsas, å ena sidan hur dödligheten bland de civila utvecklat sig, å andra sidan hur starkt de direkta förlusterna i fält inverka.

Beträffande dödligheten i olika åldersklaser framgår det av siffrorna, att hos den hemmavarande befolkningen särskilt de äldsta hårt träffats av krigstidens förödelser. I motsats därtill, och det torde behöva betonas då de populära föreställningarna helt visst gå i annan riktning, *har spädbarnsdödligheten i Bayern under krigstiden i varje fall icke avsevärt försämrats.* På 100 levande födda avledo före 1 års ålder

1908	21.7	1913	18.2
1909	21.7	1914	19.3
1910	20.2	1915	21.1
1911	22.3	1916	19.2
1912	17.7	1917	18.6

Siffrorna för 1908, 1909 och 1911 ha sålunda under krigstiden icke uppnåtts. Det är att märka att förhållandena i städerna äro relativt till landsbygden icke blott i och för sig gynnsammare, utan den höjning, som eventuellt kan iakttagas, faller helt på landsbygdens konto. Siffrorna voro på landsbygden 19,1 år 1913 mot 19,8 år 1917, men

däremot i storstäderna 15,9 år 1913 mot 15,7 år 1917 och i övriga städer 15,5 år 1913 mot 15,4 år 1917. Förklaringen torde ligga i de särskilda atgärder, som vidtagits till främjande av barnavel och omsorgen om de spädа liven (barnsängsbidrag, amningsunderstöd etc.). Dessa atgärder ha tagits mera i anspråk i städerna än på landsbygden.

Ett annat arbete, som måste betecknas såsom i allra högsta grad av intresse, ehuru det icke såsom det ovannämnda är grundat på exakta siffror, och därför heller icke så värdefullt som materialkälla, men i stället är av så mycket större räckvidd, har utgivits genom det danska »Selskabet for Social Forsken af Krigens Følger». Det föreligger i Selskabets Bulletin under titel *Die Bevölkerungsbewegung im Weltkrieg* av C. Döring. N:r 3 Deutschland und Frankreich; N:r 4 Deutschland (2:dra utvidgade uppl.); N:r 5 Österreich-Ungarn. Köpenhamn 1917, 1919 och 1919. Trots de stora svårigheter, som möta vid uppsummeringen av krigets inverkan på befolkningsrörelsen i dessa länder, och till vilkas övervinnande förf. måst åberopa sig på delvis icke officiella och ofta väl rätt grumliga källor, ge dessa arbeten icke desto mindre intrycket av att vara efter omständigheterna tämligen tillfredsställande uppskattningar. Det säkerligen betydande arbete, som ligger bakom, är värt allt erkännande, och även om de slutsatser som dragas inför framtidens noggrannare siffror komma att visa sig vara på några punkter otillfredsställande, så kan framställningen det oaktat icke frånkännas sitt högeligen aktuella intresse. Det skulle emellertid föra för långt att här ingå på alla de ting, som författaren lyckats mer eller mindre övertygande ådagalägga eller på en kritik av hans framställning, så mycket mera som huvudresultaten i allt väsentligt täcka sig med dem som ovan framdragits ur Dr. Burgdörfers sammanställning av den bayerska statistiken. Tillbakagången i giftermål och födelser, ökningen av dödligheten även hos civilbefolkningen, framgår sålunda också för Tyskland som helhet och för Österrike-Ungern. Blott i Ungern (material föreligger för Österrike endast för större städer) kan en försämring av spädbarnsdödligheten under krigstiden påvisas. I Ungern dogo av 100 levande födda 18,6 år 1912, 20,1 år 1913, 19,7 år 1914, 26,4 år 1915, 23,9 år 1916. I Österrikes större städer voro siffrorna 14,8 år 1914, 16,3 år 1915, 15,9 år 1916, 15,5 år 1917. Tyska riket uppvisade 15,1 år 1913, 16,4 år 1914, 15,4 år 1915, och i orter om mer än 15,000 inv. 14,2 år 1913, 15,5 år 1914, 14,4 år 1915, 13,3 år 1916, 14,4 år 1917, 12,8 under jan.—okt. 1918.) *Summa summarum* torde Tyskland under kriget ha förlorat 5,6 mill. människor, av vilka 3,5 mill. äro att skriva på tillbakagången i födelsefrekvensen och 2,1 mill. på den ökade dödligheten. Absolut taget har Tysklands folkmängd under kriget sjunkit med 2,7 mill. eller från 67,8 till omkr. 65,1 mill. Och vad värre är, könsfördelningen har under kriget förskjutit sig på ett högst ödesdigert sätt. Hade man före kriget 1024 kvinnor på 1000 män, så hade man därefter omkr. 1086 kvinnor; och i åldrarna

mellan 20 och 50 år är förhållandet rent av 1155 : 1000 (!) mot 1915, 23,0 år 1916. I Österrikes större städer voro siffrorna 14,8 år 20—30 år. De blodiga förlusterna uppskattas till c:a 1,8 mill., företrädesvis i de kraftigaste aldrarna, och de yngsta från maj 1915 till juli 1919 födda årgångarna understiga med $^1/_2$ till $^1/_3$ den normala numerären. På liknande sätt ställer sig krigets deficit för Österrike-Ungern: Människoförlusten uppskattas till 5,2 mill., varav 1,5 mill. överdödlighet och 3,7 uteblivna födelser. I kriget stupade uppskattas till 1,5 mill., och i stället för 1027 kvinnor pr 1000 män ha vi 1092; i åldersklassen 20—30 1315 (!) i stället för 1052 och i åldersklassen 20—50 1210 (!) i stället för 1045. De båda Centralmakterna ha sålunda under kriget förlorat så mycket människor att en invandring av hela Skandinaviens befolkning ej mer än jämnt skulle förma göra upp därför. På grund av den ogynnsamma könsrelationen och de decimerade yngre åldersklasserna torde Centralmakterna ännu länge få räkna med en stillastående eller kanske rent av tillbakagående folkmängd.

UR DEN NYUTKOMNA SVENSKA LITTERATUREN.

Sedan vår sista litteraturöversikt (i häft. 1) har, förutom officiella publikationer, ett antal svenska arbeten av statistiskt innehåll utkommit.

Först kan nämnas en akademisk avhandling: *Undersökning av det större och mindre jordbrukets produktion* av byråchefen i Statistiska Centralbyrån Ernst Höijer. Stockholm 1919 Som vi icke äro tillräckligt inne i specialfrågorna på jordbruksområdet, och då för övrigt avhandlingen kommer att i denna tidskrift ägnas en särskild anmälan av sakkunnig hand, skola vi alldeles avhålla oss från en granskning av arbetets resultat. Blott så mycket kan sägas, att undersökningen enligt förf. utgör en tillämpning av »den representativa metoden» i det den grundar sig på, icke hela det tillgängliga materialet, utan delar därav (områden), som av författaren utvalts med »synnerlig omsorg». I föreliggande fall ha vi ju att göra med en på sitt område eminent sakkunnig författare, och får man därför antaga, att den använda metoden i hans händer kommer till sin fulla rätt, och att de positiva resultaten, vilka dock (det må bero på vår bristande specialkännedom om de behandlade problemen eller på dessas egen svårighet) icke synas oss allt för överväldigande, komma att visa sig såsom pålitliga. För vår del vilja vi blott ifrågasätta lämpligheten att på en dylik undersökning använda namnet »den representativa metoden». Med denna metod (i Kiærsk mening) tänker man sig dock i regel förknippad icke ett »omsorgsfullt urval» av delar av undersökningsobjektet, utan snarare ett urval enligt någon objektiv princip, vilket väl snarast är motsatsen till ett »omsorgsfullt» urval, i det det sker mekaniskt utan någon subjektiv omsorg (t. ex. efter slumpens lagar). En undersökningsmetod sådan som Dr. Höijers är icke representativ, enär den ej avser att klarlägga förhållandena i det hela genom att undersöka

en del, eller i varje fall icke gör detta, utan i stället uttager inom sig så vitt möjligt *homogena* huvudområden, som äro av särskild betydelse, varvid undersökningen belyser förhållandena i dessa områden, utan att egentligen kunna överflyttas eller förallmänligas. Särskilt på ett gebit där resultaten, utan att vänta på bekräftelse, kunna öva inflytande på det praktiska livet, t. ex. genom jordbrukspolitiken, är en dylik metod ägnad att väcka betänkligheter. Sedan den så att säga vunnit akademiskt vitsord, kunde den ju i mindre vederhäftiga händer göra mera skada än gagn, liksom den överhuvud ställer överhövan stora krav på undersökningsledarens subjektiva skön. Vare härmed intet sagt som kunde vara ägnat att nedsätta eller misstänkliggöra föreliggande arbete, utan snarare tvärt om.

Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915, av Kommerskollegium, Stockholm 1919, är ett arbete, som visserligen faller inom ramen för den officiella statistiken (det utgör »Statistiska Meddelanden» ser. A Bd III: 1), men dock förtjänar särskilt omnämnas. Arbetet i fråga har inom kommerskollegium förtjänstfullt redigerats av aktuarien fil. dr. K. Åmark. Planen angives inledningsvis ungefär som följer: I en första avdelning behandlas under särskilda rubriker huvuddragen av jordbrukets, fiskets, skogshanteringens, industriens och bergsbrukets, handelns och sjöfartens utveckling. I en andra avdelning redogöres mera i detalj för produktion och utrikeshandel beträffande varje särskild huvudgrupp av varor. Tyngdpunkten är här förlagd till påvisandet av sammanhanget mellan produktions- och handelssiffrorna och möjliggörandet av en jämförande användning framför allt av industri- och handelsstatistiken. Särskild vikt har lagts vid att framställa inom sig jämförbara sifferserier för att därigenom i någon man undanröja de svårigheter, som vållas av de vid flera tillfällen skedda omläggningarna i statistiken. Såsom bihang till denna avdelning följer en större översiktstabell, angivande årsproduktionen av industriens och bergsbrukets samtliga viktigare alster för tiden 1891—1915. Det hela avslutas med en sammanställning av data, avseende att från olika sidor belysa konjunkturutvecklingen, särskilt från början av 90-talet. Arbetet är mycket schematiskt och översiktligt till sin uppställning. Det är också avsett för en bredare läsekrets än den som är van att gå direkt till de årliga redogörelserna för information i hithörande ämnen.

En annan nyutkommen bok bär titeln *Något om statistiken och dess matematiska grundval* samt är författad av seminarielektorn fil. d:r Gösta Setterberg Alb. Bonniers förlag 1919. Samma lär ha utkommit i förkortad form såsom Verdandiskrift (Studentföreningen Verdandis småskrifter Nr 223) med titel »Siffror som tala sanning och siffror som ljuga». Vi måste redan från början bekänna, att vi såtillvida äro delvis medansvariga i detta arbetes tillkomst, som vi hava på förf:s begäran granskat och kommenterat manuskriptet till 12:te kapitlet: *Beräkning av slumpens avvikelser*.

liksom vi också ha givit förf. anvisning på den litteratur, som ligger till grund för framställningen i sagda kapitel. Om någon vidare förklaring från vår sida är behövlig må det då vara den, att ifrågavarande kapitel verkligen synes oss synnerligen väl träffat såsom populär framställning (så långt matematik kan göras populär) av »slumpens avvikelser». Förf:s undervisningsvana har här lärt honom träffa det rätta lagom. Emellertid vill det synas som om förf. hade gjort väl i att låta någon sakkunnig granska jämväl de övriga 11 kapitlen. Det är nämligen icke utan att där förekommer en del ting, som förf. tydligen fått om bakfoten, liksom framställningen för övrigt bär ett alltför tydligt vittnesbörd om att förf:s statistiska beläsenhet väsentligen inskränker sig till WESTERGAARDS »Statistikens Teorie i Grundrids», vilket ju i och för sig är bra nog, men näppeligen tillräckligt, då man vill skriva om »statistikens grundvalar»: särskilt om denna lektyr icke blivit så alldeles väl smält. De sifferexempel som belysa framställningen äro förutom från ovannämnda källa hämtade bl. a. ur nykterhetsstatistiken, rörande vilken förf., trots genomlysande nykteristiska sympatier, dock synes hysa en sund skepsis (exempel på »siffror som ljuga»). Till sist kan det sägas, att om än förf:s populärvetenskapliga stil är rätt så lyckad då det gäller svårare saker som t. ex. försäkring och »slumpens avvikelser», så spelar hans lust att moralisera honom atskilliga spratt, då han kommer in på enklare och mera alldagliga ting. Förf:s förmåga att inge läsaren den otrevliga föreställningen, att han sitter i klass med seminarister eller rent av söndagsskolebarn, framkallar alltför lätt löjet som motvikt — på författarens och en eljest god saks bekostnad.

S. D. W.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

Ernst Höijer: *Undersökning av det större och mindre jordbrukets produktion.* Sveriges Allmänna Landtbrukssällskaps Förlagsaktiebolag. Stockholm 1919. 6 kr.

Ur det material, som genom de jordbruksstatistiska lokalundersökningarna sammanbragts, har byråchefen Höijer i den avhandling, vars titel ovan anförts, sökt draga slutsatser angående den inverkan brukningsdelarnas storlek utövar på jordbrukets bruttoavkastning i olika delar av Skåne samt södra och mellersta Sverige. Inom de olika hushållningssällskapens områden har nämligen sedan år 1913 bedrivits planmässig jordbruksstatistisk lokalundersökning. Årligen har en attondedel av varje hushållningssällskaps område genomgatts av s. k. lokalundersökare, som besökt varje brukningsdel och på särskilda blanketter insamlat ett flertal uppgifter angående åkerjordens användning, utsäde, skörd, antal kreatur etc. För den uppställda frågans ytterligare belysning har författaren sammanställt dessa uppgifter med siffror hämtade dels från de senare åren verkställda arealinventeringarna, dels beträffande Malmöhus län från en år 1909 genom Hushållningssällskapet verkställd statistisk undersökning samt från lantbruksbokföringsföreningarnas driftssammandrag.

Av det genom lokalundersökningarna insamlade materialet har författaren gjort ett representativt urval samt bearbetat det sålunda starkt beskurna materialet för att därur få fram fakta belysande det uppställda spörsmålet. Undersökningen omfattar fem av våra viktigaste jordbruksbygder, nämligen slättbygden i Malmöhus län, Kristianstads-, Västgöta- och Östgötaslätterna och Mälaredalen samt dessutom sydsvenska höglandet. Inom ett vart av dessa större områden har utvalts ett antal grupper vardera bestående av helt härad eller del därav med i det närmaste inom varje grupp likartade förhållanden för jordbruksproduktionen. Sålunda är Malmöhus län representerat av ett område i södra delen av Luggude härad, en del av Rönnebergs härad tillhörande Landskronaslätten, västra delarna av Torna och Bara härader samt ett område av Skytts härad omkring Trälleborg.

Ehuru en undersökning av de sålunda utvalda grupperna giver vid handen, att i viss mån olika förhållanden råda inom olika delar

av ovan angivna större områden, kan dock vissa karaktäristiska egenskaper beträffande brukningsdelarnas storlek påvisas. Malmöhusläns- och Västgötaslätterna äro sålunda bondebygder, där gårdar med en areal av 10—50 har dominera. På Kristianstadsslätten äro herrgårdar och småbruk förhållandevis talrikt företrädda. Östgötaslätten och Mälaredalen äro typiska herrgårdsbygder. Sydsvenska höglandet slutligen intager på grund av sina naturförhållanden en särställning. Åkerjorden förekommer där i små fält insprängda mellan skogsdungar och naturliga ängar, vilket utgör ett bestämt hinder att till en brukningsdel sammanföra större areal åker. Inom detta område äro också brukningsdelar med liten åkerareal förhärskande.

Författaren söker först fastställa, i vilken utsträckning olika kulturväxter odlas på större och mindre brukningsdelar, och finner därvid ett genomgående drag vara, att sädesodlingens tyngdpunkt är förlagd till de större bruken. Detta gäller särskilt veteodlingen, angående vilket sädesslag författaren framhåller att dess odling är stadd i framåtgående samt att de större bruken här som eljest gå i spetsen. Detta är visserligen obestridligt, men även andra grunder kunna framföras till motivering av veteodlingens relativt undanskymda plats vid de mindre brukningsdelarna. Å dessa drives i stor utsträckning naturahushållning, vilket medför utsträckt odling av de förnämsta vegetabiliska födoämnena råg och potatis. Strävan att utnyttja den fördel dessa mindre bruk hava i tillgång på pålitlig och billig arbetskraft medför därnäst utsträckt husdjursskötsel i förening med odling av foderväxter samt, i de trakter förhållandena det medgiva, odling av arbetskrävande handelsväxter såsom sockerbetor, tobak, trädgårdsprodukter etc. Dessa förhållanden göra det naturligt, att sädesodlingen och speciellt veteodlingen även inom de mest högtstående småbruk intager en ganska blygsam ställning.

Genom jämförelse mellan under krigsåren verkställda inventeringars siffror och resultaten av de tidigare lokalundersökningarna har författaren sökt erhålla upplysning om de förskjutningar kristidens säregna förhållanden medfört för jordbruksproduktionen. Även här visa sig verkningarna av att de större bruken äro anlagda på försäljning och de mindre på naturaproduktion. Kristiden har på ett betydligt mera djupgående sätt inverkat på de större brukens produktionsplaner och avkastning än på de mindres. Liksom de större bruken gå i spetsen vid utnyttjande av konjunkturer och förbättringar, äro de även mera känsliga för avsättningssvårigheter och andra rubbningar.

Författaren har även framhållit huruvida i bygder, där jordbruket är statt i framåtskridande, relativt större skillnad kan påvisas mellan större och mindre brukningsdelar beträffande åkerjordens användning och driftsformerna, än i bygder där förhållandena äro mera stillastående. Av de undersökta områdena räknar författaren till förra gruppen de båda skånska slättbygderna samt östgötaslätten och till den senare med mindre differentierat jordbruk de övriga.

Allt efter som vid utnyttjandet av jordens naturliga alstringskraft tages i anspråk mer eller mindre av båda eller endera av övriga produktionsfaktorer, kapital eller arbete, betecknar man jordbruksdriften såsom mer eller mindre intensiv, respektive kapital- eller arbetsintensiv. Kapitalintensiteten har icke kunnat mätas utifrån det föreliggande materialet, då lokalundersökningen endast lämnar uppgifter, varur kan beräknas det kapital, som ligger i levande inventarier. Då emellertid i jordbruk använda maskiner tillhöra ett relativt ringa antal grupper, synes det som om uppgifter därom lätteligen hade kunnat insamlas vid lokalundersökningarna. Härigenom hade man kommit kapitalintensiteten åtminstone ett steg närmare in på livet.

Till mätande av växtodlingens arbetsintensitet beräknar författaren den relativa arbetsåtgången pr arealenhet för olika kulturväxter. Med tillhjälp av sålunda erhållna intensitetsindex beräknas intensitetsgraden vid olika stora brukningsdelar inom de skilda bygderna. Denna beräkningsmetod bygger helt och hållet på den förut gjorda undersökningen av arealens användning och vilar på det antagandet, att arbetsåtgången för odling av ett visst sädesslag är lika på alla trakter och vid alla storleksklasser och brukningsdelar. Detta torde näppeligen vara riktigt. Å sydsvenska höglandet torde sålunda de besvärliga bärgningsförhållandena medföra större arbetsåtgång vid spannmålsodling där än exempelvis i Skåne, varest vinden gör jordbrukaren värdefulla tjänster vid sädesskörden.

Att de mindre bruken hava sin styrka i kreatursskötseln är ett välkänt förhållande som i föreliggande undersökning ånyo bestyrkes. I detta sammanhang påpekar författaren en av småbrukens allra svagaste sidor, nämligen utnyttjande av dragkraften. För att fullt ekonomiskt kunna tillgodogöra sig hästar som dragare fordras, att man kan använda dem i par. Redan häri ligger en avgjord underlägsenhet för de bruk, som ej fullt sysselsätta ett par hästar. Än sämre äro de ställda, som ej fullt kunna utnyttja ens en häst och likväl tvingas att hålla dylik. Det under olika årstider växlande behovet av dragkraft giver de större bruken, som kunna hålla flera par hästar, ett ytterligare övertag, då dessa större bruk mycket lättare kunna fördela arbetet över olika årstider och därför äro i stånd att hålla färre dragare pr arealenhet än de mindre. Härvid bör emellertid uppmärksammas möjligheten för mindre brukare att under de tider jordbrukets behov av arbetskraft är relativt litet erhålla lönande sysselsättning för sina dragare vid körslor utom jordbruket.

Beträffande antalet kreatur pr arealenhet åker intager sydsvenska höglandet ett mycket framskjutet rum. Här äro som vi sett de mindre brukningsdelarna förhärskande. En mera betydelsefull faktor är emellertid de stora arealer naturlig betesmark som här regelbundet komma på varje hektar odlad jord.

Att Skåne beträffande avkastningens storlek överträffar övriga bygder är naturligt. Såväl jordman som klimat äro gynnsammare än annorstädes inom landet och jorden brukas i allmänhet intensivare. Skörderesultaten hava av författaren omräknats i skördeenheter uttryckande olika kulturväxters relativa närings- och fodervärde. Dessa skördetal visa sig regelbundet stiga med brukningsdelarnas storlek, vilket skulle giva vid handen, att de större brukningsdelarna lämna relativt större bruttoavkastning. En undersökning av huru stor del av bruttoavkastningen, som går till människoföda, och huru stor del användes till kreatursfoder, giver till resultat, att de större bruken producera relativt mest av människoföda. Det enda bestämda undantaget härifrån bildas av sydsvenska höglandet, där kreatursskötseln intager så framskjuten ställning, att den undanskjuter det egentliga jordbruket.

Som sammanfattning av sin undersökning framhåller författaren i huvudsak följande. Ingen storleksklass kan ur produktiv synpunkt betecknas som den absolut fördelaktigaste. I av naturen gynnade bygder med framåtgående jordbruk visa de större gårdarna sin överlägsenhet men även sin svaga sida, nämligen känslighet för konjunkturer. I mindre goda jordbrukstrakter stå de stora bruken icke blott efter de större i andra trakter, utan hava svårt att mäta sig även med de mindre i den egna trakten.

Författaren understryker emellertid, att undersökningen inskränkt sig till jordbrukets kvantitativa produktion. Sociala och politiska synpunkter hava helt lämnats åsido och räntabilitetsproblemet har ägnats endast förbigående intresse genom jämförelse med vissa siffror ur på bokföringsresultat byggd driftsstatistik. Frågan om jordbrukets anpassande för lämnande av största möjliga bruttoavkastning har visserligen under de närmast gångna åren varit brännande. I och med normala tillförselförhållandens inträdande torde emellertid tyngpunkten åter komma att läggas på räntabiliteten.

Att lämna svar på frågan om större eller mindre brukningsdelars lämplighet ur alla synpunkter, har sålunda icke varit avsikten med denna undersökning. Detta svar torde nämligen långt mera vara beroende på de synpunkter här lämnats åsido, än på dem som gjorts till föremål för undersökning.

Bengt Lanke.

UTESLUTNINGSMETODEN.

EN PERSONPROPORTIONALISTISK METOD.

AV

FIL. KAND. NORE B. TENOW.

Proportionalismens hastiga framgångar ute i Europa (Holland, Tyskland, Österrike, Schweiz, Italien och Frankrike m. fl. stater) komma *parti*proportionalismen icke *person*proportionalismen till godo. Däri ligger ingen som helst anledning till misströstan för dem som fått upp ögonen för den senares värde. Partiproportionalismen, enklare till sin konstruktion, mer överensstämmande med majoritetsvalens partibundna traditioner, är den naturliga övergångsformen. Skada blott, att man under en drygt tillmätt tid skall vara tvungen att åtnöjas med valformer, som innebära en ännu stramare åtstramning av partibojorna än vad majoritetsvalen inneburo. Proportionalismens både av rättvisa och klokhet förestavade fordran på lika inflytande åt alla röster, vilket parti de än tillhöra, blir visserligen i viss mening tillgodosedd genom de partiproportionalistiska, vanligen på D'Hondts fördelningsregel grundade valsystemen, men den obönhörliga, doktrinära sönderstyckningen av valmanskåren, som samtidigt följer, står som ett drygt minus.

Uppgiften, när ett proportionalistiskt valsystem skall förbättras, är ingalunda att bota på smärre tekniska ojämnheter, utan att — med bibehållande av proportionalismens krav på likhet — söka återknyta förbindelserna mellan väljarkårens olika partier, vilka av partiproportionalismens brutalt avskurits. Det är icke oriktigt att uttrycka sig så: det gäller att inom proportionalismens ram återerövra majoritetsvalens fördelar. Ja, det gäller att återvinna dem i långt högre mått, ty det lär icke kunna för-

nekas, att även majoritetsvalen voro långt mer partibundna än som förestavades av väljarkårens naturliga intressen och åsiktsbildningar.

Sådana proportionalistiska valsystem av högre ordning understödja icke det skiljande utan det gemensamma mellan de olika partierna. Och detta gemensamma är de självständiga männen, de dugande politiska talangerna.

Valtekniskt sett är personproportionalismens uppgift svårare än den summariskt rättskipande partiproportionalismens. En mängd tekniska problem dyka upp, vilka förut icke förelågo. Man skall kunna tillåta olika grupper inom valmanskåren att förena sig om en kandidat för att vid en följande tillsättning skilja sig och enas i andra kombinationer.

Bland personproportionalistiska system är Hare's »single transferable vote» det klassiska. I originalitet och enkelhet i greppet är denna metod typiskt engelsk, men också i sin diffusa karaktär, som nödtorftigt plåstrar med helt nya principer, där huvudprincipen icke kan tillämpas. Det är med all sannolikhet mycket denna diffusa karaktär, som — vid sidan av fördomar — gjort, att Hare's system även i förbättrade engelska upplagor legat under i konkurrensen med de partiproportionalistiska valsystem, som byggts på grundvalen av D'Hondts logiskt klara och i sin art definitiva lösning av problemet att fördela platser mellan skarpt skilda partier.

För att stärka personproportionalismens sak fordras valmetoder av klarare och exaktare natur. Det kan vid konstruktionen av dessa icke undgås att komplicera uträkningsproceduren, något som alltid avskräckt den allmänna meningen liksom lagstiftarna — till en tid. Man kommer dock i längden att inse, att en välkonstruerad, ehuru *för valuträknaren* mer omständlig metod är långt lätthanterligare *för valmännen*, än vad en primitiv valmetod är. Här som eljes står tekniken i allmänhetens tjänst — underlättar dess rörelsefrihet — ej motsatsen.

Grundtanken i varje proportionell valmetod är att låta envar röst utöva lika stort inflytande på valresultatet som envar annan röst, så långt detta är görligt. Jag har givit denna grundprincip

namnet ekvitet (= röstlikhet). En alltför litet beaktad följd av denna princip är, att en valmetod skall kunna motverka röstsplittring, m. a. o. valmetoden skall kunna, automatiskt följande väljarnas anvisningar, bringa splittrade röster, som i sin splittring icke kunnat inverka på valet, till samarbete. Den metod, som följer här nedan, är utarbetad särskilt med denna synpunkt för ögonen.

Genom densamma ställas valmännen långt friare gentemot sina respektive valledningar. Hur de än splittra sina röster, samlas dock dessa till gemensamt utnyttjande under valuträkningens gång.

Se här reglerna för den av mig konstruerade proportionella uteslutningsmetoden:

§ 1.

Metoden betjänar sig av tvänne procedurer: tillsättningsproceduren och uteslutningsproceduren. Tillsättningsproceduren avser att ersätta D'Hondts regel, rangordningsregeln och reduktionsregeln i det nuvarande svenska valsättet. Uteslutningsproceduren avser att ersätta partibeteckningen. Genom att utslå de svagaste kandidaterna och fördela dessas röster på de återstående *samlar* uteslutningsproceduren rösterna.

§ 2.

Tillsättningsproceduren tillsätter efterhand de starkaste kandidaterna och kan kallas gå i nedåtgående riktning. Tillsättningsproceduren ingår, genom att gång på gång upprepas, såsom beståndsdel i uteslutningsproceduren.

§ 3.

Uteslutningsproceduren, som efterhand utestänger de svagaste kandidaterna, kan kallas gå i uppåtgående riktning. Uteslutningsproceduren slår successivt ut så många kandidater, att endast det antal återstår, som motsvarar antalet mandat. Dessa återstående kandidater äro de definitivt valda. För *varje* kandidat, som uteslutes, kräves en särskild *tillsättningsprocedur*. Dessa tillsättningsprocedurer innebära därför strängt taget endast, att de starkaste kandidaterna en efter en förklaras *icke uteslutna*.

§ 4.

Uteslutningsproceduren är sålunda den uppåtgående huvudlinjen i metoden, tillsättningsprocedurerna äro nedåtgående bilinjer. Nedanstående schema åskådliggör detta:

kandidaterna äro 12
mandaten » 4.

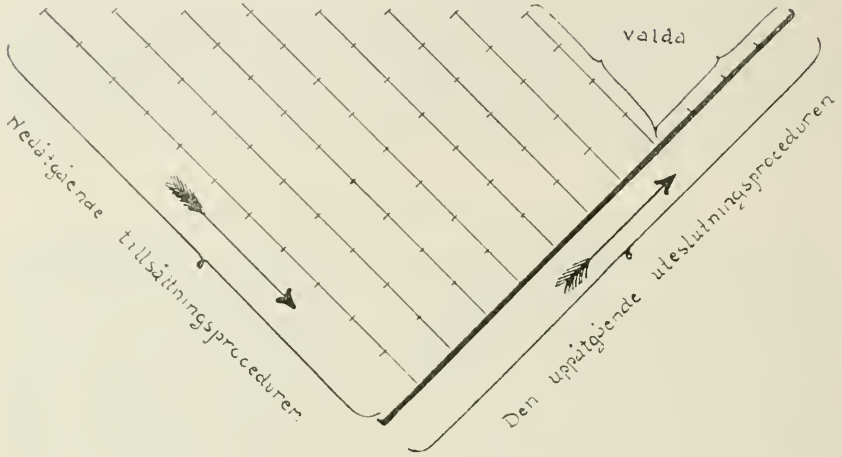

Som synes sammanfaller den sista tillsättningsproceduren med den definitiva tillsättningen. M. a. o. de som i sista tillsättningen förklaras icke uteslutna äro därmed definitivt valda.

§ 5.

Tillsättningsproceduren (motsvarar till sina uppgifter min rangmetod i Statsvetenskaplig Tidskrift 1910 och Phragméns rangmetod 1913. Proceduren ifråga) betjänar sig av tvänne specialmetoder, först av ett kvotförfarande, därpå av en reduktionsmetod. De platser, som icke kunna tillsättas med kvotförfarandet, tillsättas sålunda enligt reduktionsmetoden. Bägge dessa specialmetoder äro förenade med rangordning.

§ 6.

Kvotförfarandet är grundat på den Droopska förminskade valkvoten, som uppnås genom att dividera rösterna med antalet re-

presentanter ökat med ett, varefter kvoten upphöjes till närmast högre hela tal. (vkv. $= \frac{\text{röster}}{\text{repr.} + 1} +$ differens).

Denna valkvot är det som ligger till grund för den nuvarande rangordningsregeln, men dess användning är här utvidgad.

§ 7.

Regeln för kvotförfarandet är: envar grupp av valsedlar, som sammanhöra genom att de uppifrån räknat upptaga (likgiltigt vilket antal) samma namn i samma ordning, insätter så många av dessa namn, som gruppens röstetal innehåller valkvoten.

§ 8.

De platser, som återstå att besätta vid den pågående tillsättningsproceduren, besättas därpå enligt reduktionsmetoden. Denna metod är identiskt densamma som min rangmetod i Statsvetenskaplig Tidskrift 1910.

§ 9.

Reglerna för reduktionsmetoden, som här ingår som specialmetod, äro följande, varvid dock bör märkas, att den första regeln jämväl utgör förutsättning för hela valmetoden (inclusive kvotregeln och uteslutningsproceduren).

Regel 1. Väljarna upptaga å sina röstsedlar kandidater i den ordning, vari de önska dem valda.

Regel 2. Platserna besättas en efter en med det namn, som för varje gång innehar högsta jämförelsetal.

Regel 3. Varje lista understöder alltid endast det namn, som bland de ännu ej tillsatta namnen innehar det högsta rummet på listan.

Regel 4. Varje lista skall anses ha deltagit i tillsättningen av *alla* de ännu ej uteslutna namn, vilka på listan inneha ett högre rum än det vid pågående tillsättning av listan understödda namnet.

Regel 5. Hava flera listor gemensamt tillsatt ett namn, skall varje lista anses ha besatt så stor del av en plats, som listans ursprungliga röststyrka utgör av listornas sammanlagda ursprungliga röststyrka (separationsregeln).

Regel 6. Understöder en eller flera listor ett namn, skall detta namns jämförelsetal vara listans eller listornas sammanlagda ursprungliga röststyrka dividerad med av listorna besatta platsandelar, ökade med 1 (unionsregeln).

Exempel:

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
900	1200	1100	950	1700	3000	600	800
Trygger	Swartz	Bergman	Kjellberg	Löfgren	Branting	Lindhagen	Wennerström
Swartz	Trygger	Kjellberg	Löfgren	Kjellberg	Lindkvist	Wennerström	Lindhagen
		Löfgren	Bergman	Bergman	Lindhagen	Branting	Branting
					Wennerström	Lindkvist	Lindkvist

$\left.\begin{matrix}6 \text{ platser} \\ 9 \text{ kandidater till dessa platser}\end{matrix}\right\}$

antal tillsättningsprocedurer (liksom uteslutningar) blir alltså $9-6=3$.

1:sta tillsättningsproceduren.

Kvotförfarandet.

8 personer skola tillsättas. Valkvoten är

$$\frac{10250}{8+1}+\triangle=1139.$$

Enligt denna förklaras tillsatta (= icke uteslutna) Swartz, Löfgren, Branting, Lindkvist.

Reduktionsförfarandet, som nu vidtar.

5:te tillsättningen: Trygger $\frac{900+1200}{1+1}=1050$; Bergman 1100; Kjellberg $\frac{950+1700}{1+1}=1325$; Lindhagen $\frac{3000+600}{2+1}=1200$; Wennerström 800.

Kjellberg förklaras tillsatt (icke utesluten).

6:te tillsättningen: Trygger 1050; Bergman $\frac{1100+950+1700}{2+1}=1250$; Lindh. 1200; Wenn. 800.

Bergman förklaras tillsatt (icke utesluten).

7:de tillsättningen: Trygger 1050; Lindh. 1200; Wenn. 800; Lindhagen förklaras tillsatt (icke utesluten).

8:de tillsättningen: Trygger 1050; Wenn. $\frac{3000 + 600 + 800}{3 + 1} = 1100$;

Wennerström förklaras tillsatt (icke utesluten).

(Konklusion av 1:sta tillsättningsproceduren:)

Trygger utslagen i första omgången.

2:dra tillsättningsproceduren.

Kvotförfarandet.

7 personer skola tillsättas. Valkvoten är

$$\frac{10250}{7 + 1} + \triangle = 1282.$$

Enligt denna tillsättes Swartz (900 + 1200), Löfgren, Branting, Lindkvist.

Reduktionsförfarandet, som nu vidtar.

5:te tillsättningen: Bergman 1100; Kjellberg $\frac{950 + 1700}{2} = 1325$;

Lindhagen $\frac{3000 + 600}{3} = 1200$; Wenn. 800; Kjellberg tillsatt.

6:te tillsättningen: Bergman $\frac{1100 + 950 + 1700}{3} = 1250$; Lindhagen 1200; Wenn. 800; Bergman tillsatt.

7:de tillsättningen: Lindhagen 1200; Wennerström 800; Lindhagen tillsatt.

(Konklusion av andra tillsättningsproceduren:)

Wennerström utslagen i andra omgången.

3:dje tillsättningsproceduren.

Kvotförfarandet.

6 personer skola tillsättas.

$$\text{Valkvot} = \frac{10250}{6 + 1} + \triangle = 1465.$$

Enligt denna tillsättas Swartz, Löfgren, Branting, Lindkvist.

Reduktionsförfarandet som nu vidtar.

5:te tillsättningen: Bergman 1100; Kjellberg $\frac{950 + 1700}{2} = 1325$;

Lindhagen $\frac{3000 + 600 + 800}{3} = 1466{,}7$; Lindhagen tillsatt.

6:te tillsättningen: Bergman 1100; Kjellberg 1325; Kjellberg tillsatt.

(Konklusion av 3:dje tillsättningsproceduren:)

Bergman utslagen i tredje omgången.

Definitivt valda äro:

Swartz, Löfgren, Branting, Lindkvist, Lindhagen, Kjellberg.

Metodens fördelar framträda i valet av Swartz och Lindhagen. Högern har kunnat etablera en fri konkurrens mellan tvänne sina riktningar utan att riskera platsförlust. Än mer markant framträda fördelarna vid valet av Lindhagen. Denne har blivit vald i trots av det ringa antal, som röstat på honom i första hand; i kraft av den allmänna andrahandsanslutning hans kandidatur erhållit. Hans val betecknar *tekniskt* ett fullständigare utnyttjande av röstkraft och eo ipso en jämnare (mer proportionell) representation; *politiskt* ett överbyggande av klyftan mellan partierna.

Då detta exempel, ehuru det ger ett begrepp om den framlagda metodens verkningssätt i allmänhet, likväl icke ger tillfälle att exemplifiera en del tekniska grepp, skall jag härtill lägga ännu ett exempel. Det omfattar endast den första tillsättningsproceduren.

I.	II.	III.
1600.	800.	1400.
A	B	E
B	D	A
C	C	D

Kandidaterna äro fem stycken. En av dessa skall uteslutas; fyra alltså tillsättas. Valkvoten blir

$$\frac{1600 + 800 + 1400}{4 + 1} + \triangle = 761.$$

Enligt denna valkvot tillsätter listan I. 2 namn, A och B; listan II ett namn, B; listan III ett namn, E.

Återstår nu vid en fjärde tillsättning såsom tävlande C och D: C understödes endast av listan I, ty C:et å listan II undertryckes av rangordningen. Listan I skall enligt regel 4 anses ha insatt A gemensamt med listan III, vars »A» nu dykt opp d. v. s. nu

innehar ett högre rum än det vid pågående tillsättning understödda namnet (som är D). Listan I har alltså insatt

$$\frac{1600}{1600 + 1400}$$

av A:s plats. Av B:s plats bör den efter samma regler anses ha tillsatt $\frac{1600}{1600 + 800}$.

C:s jämförelsetal blir alltså:

$$\frac{1600}{\frac{1600}{1600 + 1400} + \frac{1600}{1600 + 800} + 1} = 727{,}3$$

Efter samma regler har D:

$$\frac{800 + 1400}{\underbrace{\frac{800}{1600 + 800}}_{\text{d. v. s. listan II:s del i B.}} + \underbrace{1}_{\text{d. v. s. listan III:s del i E}} + \underbrace{\frac{1400}{1600 + 1400}}_{\text{d. v. s. listan III:s del i A.}} + \underbrace{1}_{\text{d. v. s. den plats som nu event. skall besättas av D.}}} = 785{,}7$$

varför D. blir tillsatt å fjärde platsen och C. utslagen.

Man skall anmärka på en metod som den här föreliggande, att den är alltför tidsödande för valuträknaren. Detta håller dock knappast streck. Envar valuträknande myndighet bör kunna intyga, att själva uträkningen med nuvarande regler är en försvinnande bråkdel av arbetet med röstsedlarnas ordnande. På den senare punkten både böra och kunna vi insätta en tidsbesparande reform, enligt vilken ingen lista må tillstädjas, som icke är inlämnad på förhand av ett visst antal undertecknare. Mängden av okynnesvarianter försvinner, utan att i minsta mån därmed den verkliga valfriheten inskränkes.

Dessutom kan, när antalet kandidater är mycket stort, ett flertal kandidater uteslutas på en och samma gång. Särskilt bör detta ske vid de första tillsättningarna. På denna väg kan städse efter behov förenklingar av den föreslagna metoden vidtagas.

NATIONALEKONOMIEN OCH «DYRTIDEN» I ANTIKEN.

EN GRANSKNING AV PROFESSOR MARTIN P:N NILSSONS UPPSATS.

AV

PROFESSOR ELI F. HECKSCHER.

Vad det här gäller är ej i minsta mån en granskning av själva de yttre fakta i prof. Nilssons från många synpunkter lärorika uppsats »Dyrtid och dyrtidsorganisation i forntiden» i Statsvetenskaplig Tidskrifts två första häften för 1919, ty i detta hänseende måste den som skriver detta, trots gammalt intresse för frågan, frånkänna sig kompetens. Som rubriken antyder, gäller det i stället uteslutande att undersöka den ekonomiska halten av den ifrågavarande framställningen, riktigheten av själva fakta förutsatt som given; och vad som därvid föranlett granskningen har varit önskan att i ett konkret fall visa, huruvida en ekonomisk-historisk uppgift kan eller icke kan lösas på ett tillfredsställande sätt utan insikt i de allmänna ekonomiska sammanhangen, d. v. s. i ekonomisk teori. Prof. Nilsson erbjuder härvid blott ett exempel bland många, men det är ett så till vida ganska utpräglat fall, att det ämne han valt rent av förefaller vara svårt att rätt uppfatta för den som ej gjort problemet till föremål för teoretisk analys.

»Dyrtid» är nämligen ett minst sagt tvetydigt uttryck, så visst som det faktum, att ett föremål är »dyrt» eller betingar ett högt pris, kan betyda två alldeles skilda saker. Å ena sidan kan det nämligen innebära, att föremålet går i byte mot stora kvantiteter av *andra varor*, å andra sidan att det går i byte mot en stor mängd *penningar*. Men eftersom »billighet» och »dyrhet» äro relativa och ej absoluta begrepp, är det endast naturligt, att de

sällan komma på tal annat än vid *förskjutningar*, och det följer då av det nyss sagda, att denna förskjutning kan bestå antingen i en förskjutning mellan de olika varuvärdena inbördes eller i en förskjutning mellan varuvärde och penningvärde. Ingen, som ej från början fasthåller denna enkla förutsättning, kan såvitt jag förstår säga något hållbart om »dyrtiden», vare sig i forntiden eller i nutiden.

Emellertid kan det invändas, att »dyrtid» ej uppstår genom att enstaka varor stiga i pris jämförda med andra varor och att hela »dyrtids»-begreppet alltså hör till den senare kategorien, ett ändrat förhållande mellan penningar och varor. Men detta håller icke streck, ty en ökad knapphet och därav framkallad ökad dyrhet på de *nödvändigaste* varorna kommer otvivelaktigt att kännas som »dyr tid» (jfr eng. dearth = knapphet), även om förhållandet mellan penningar och varor ej förskjutit sig. »Dyr tid på saltet», »dyr tid på spannmålen», såsom uttrycken historiskt ha lytt, kunna mycket väl bero på ökad knapphet på dessa särskilda varor och framkalla då en »dyrtidsorganisation» med syfte att öka tillförseln därav men äro utan sammanhang med rubbningar i förhållandet till penningarna.

Ej nog härmed. Även när det gäller en ändrad relation mellan penningar och varor, är det alldeles nödvändigt att hålla i sär en förskjutning som utgår från varusidan och en som utgår från penningsidan. En allmän minskning i varumängden kommer ceteris paribus avgjort att höja de särskilda varuenheternas pris i förhållande till de särskilda penningenheterna, eftersom mindre varor då stå mot varje penningenhet; och förhållandet blir detsamma, om i stället penningenheterna ceteris paribus ökas. Verkan på prisnivån blir således densamma, oberoende av vilken sida som givit upphov till ändringen. Men likväl är det nödvändigt att hålla de två momenten skilda. Redan det faktum behöver fasthållas, att det ena momentet, penningmängdens ändring, är det utan all jämförelse viktigare i fråga om *allmän* »dyrtid», d. v. s. stor och hastig stegring i den allmänna prisnivån. Att så förhåller sig, beror på det enkla faktum, att förändringar i den totala varumängden icke annat än i rena undantagsfall kunna taga någon stor omfattning inom en kortare tidrymd, medan penningmängden

kan ändras, i varje fall uppåt, nästan hur hastigt som helst. Redan om detta förbises, är risken för felaktiga slutsatser vanligen överhängande. Men även om så icke skulle vara fallet, är det uppenbart, att ej blott dyrtidens orsaker utan även medlen emot den äro att söka på alldeles olika håll i de två fallen. När »dyrtiden utgår från penningsidan, är t. ex. talet om ökning i tillförsel eller produktion som botemedel ganska meningslöst.

Av missuppfattningen av den nu antydda *dubbla* dualismen i »dyrtids»-begreppet lider prof. Nilssons framställning, såvitt jag förstår, från första sidan till den sista, och intet har så starkt bidragit att minska det stora värdet av det faktiska material varpå den bygger som just detta. Några exempel skola belysa saken.

Efter att »dyrtiden» på uppsatsens första rad presenterats med en vändning som ej ger någon föreställning om dess innebörd (»en akut sjukdom med kroniskt förlopp»), följer i andra stycket presentationen av »penningvärdets sjunkande», exemplifierat genom myntförsämring och sålunda otvetydigt angivet som en ändring i själva penningväsendet. Men man behöver ej mer än vända bladet för att finna, att »dyrtid» utan någon föregående varning har kommit att betyda något helt annat. Det heter: »Dyrtiden gör sig främst och märkbarast gällande på den för människans uppehälle viktigaste delen av hushållningen . . . livsmedlen. Det första medlet för att avhjälpa dyrtiden är därför att sörja för tillförsel av livsmedel och reglera livsmedelsmarknaden». Ingen torde kunna läsa detta annorlunda än så att förf. vill avhjälpa myntförsämringens följder genom livsmedelstillförsel. Och redan på tredje sidan är han så långt från penningväsendet, att han som »ett annat medel att möta dyrtiden» omtalar produktionsmedlens förslitning under världskriget och, underbarast av allt, dit också räknar åtgärden att skicka silverserviser på myntet och sålunda *öka* penningmängden.

Tillämpningen av denna principiella ståndpunkt, om man så kan säga, på förf:s egentliga ämne är i full överensstämmelse med ståndpunkten själv. Den förra bland uppsatserna, som behandlar Grekland samt Rom under republiken, ägnas sålunda i allt väsentligt at bristen på livsförnödenheter (t. ex. »under dessa förhållanden beror dyrtid . . . på missväxt, varav hungersnöd blir följden», sid.

15) och de åtgärder den framkallade: om rubbningar i penningväsendet talas här endast undantagsvis, utan tvivel emedan de i övrigt saknades eller nu äro okända. Men när därpå den romerska kejsartiden kommer till behandling i den senare av uppsatserna och karakteriseras av »en dyrtidskatastrof av den mest förödande och omfattande art» (sid. 78), så menas därmed nu icke längre detsamma som förut, utan nu gäller det »ett genom statsåtgärder åvägabragt katastrofartat fall av *penningvärdet*» [1] (ib.), »en katastrofartad försämring av penningen och ökning av penningmängden» (sid. 87). Men att man därmed är inne på ett helt annat problem än det som varit under behandling i den första uppsatsen, därom lämnas läsaren i okunnighet. Och att förf. ej gjort det klart ens för sig själv, framgår ej blott av det som redan citerats från inledningen utan även av den nu ifrågavarande delen av framställningen; ty i fortsättningen av den diskussion, som inledes med det senast återgivna citatet, framställer förf. ånyo sitt gamla botemedel: »Den enda verkliga hjälpen mot dyrtiden är att skaffa fler varor, fler livsmedel» (sid. 88) — tydligen som bot emot en ökning av penningmängden.

Därmed skall emellertid ej vara sagt, att förf. alldeles saknar blick för fenomenets dubbelhet, när det gäller kejsartiden, ty hans tes är där, att »den ekonomiska katastrofen blev så mycket värre, därför att samtidigt varubrist inträdde» (sid. 79). Men oklarheten är ingalunda avhjälpt härigenom, ty i hela diskussionen av orsaker och verkningar sammanblandas de två företeelserna ständigt. Det följande är en av förf:s sammanfattningar: »Orsaken till kraschen ligger naturligtvis ej blott i statens urvattning av kapitalet (sid. 3 angivet som liktydigt med att »tillverka fler pengar») för att finansiera krig och reorganisation . . . utan sammanhängde också med andra förhållanden . . . , t. ex. bristen på ett . . . handelsstånd . . . , statsdriften . . .» (sid 80). *Vad* skall nu förklaras härigenom? Ökning i penningmängd, minskning i varumängd, livsmedelsbrist? Därom torde det vara omöjligt att få någon klarhet i förf:s framställning, vare sig på detta ställe eller annorstädes.

För att med någon framgång kunna diskutera »dyrtiden» är

[1] Kursiv. av E. H.

det emellertid ej nog med att känna den enkla distinktion som hittills behandlats. Man torde behöva tränga något litet djupare in i läran om penningvärdet. Hur mycket som därvid brister belyses redan på uppsatsens första sida, i en redan delvis berörd passus. Där börjar förf. med generalisationen: »Penningvärdets sjunkande är oavsett mindre och rätt kortvariga fluktuationer genomgående» och belyser detta med exempel på *myntförsämringar*, såsom att det latinska aureus, vårt öre, från början hade ett metallvärde av 20 kr. och solidus, sou, ett metallvärde av 11,30 kr., vartill sedan knytas några minst sagt tvivelaktiga reflexioner om att »hela vår moderna kredithushållning är... oupplösligt beroende därav». På följande sida återkommer förf. till den antika myntförsämringen och likställer därmed sedelutgivningen under världskriget. Detta visar otvetydigt, att förf. ej är medveten om skillnaden mellan å ena sidan det slag av fall i penningvärdet, som består i minskat metallinnehåll hos mynten och som han här exemplifierat, och å andra sidan det fall i *myntmetallens eget värde* gent emot varorna, som är vad vår tid bevittnat före kriget och som även under kriget är den mest egendomliga företeelsen inom penningväsendet, eftersom det vållat penningvärdets enorma fall även i länder sådana som vårt, där valutan i stort sett bevarat sitt värde i förhållande till myntmetallen. Hur elementär denna distinktion är, torde ej behöva utvecklas närmare, och uppenbarligen saknar också det slags fall i penningvärdet, som bygger på myntförsämring, fullkomligt allmängiltighet: England t. ex. har i hela sin långa historia nästan intet exempel därpå att uppvisa.

Helt naturligt ledes förf. då i fortsättningen på villospår, när penningteoriens något mer svårtillgängliga konsekvenser spela in. Sålunda tror han sig (sid. 79 f.) kunna konstatera varubrist under kejsartiden bl. a. på grund av att, »trots det starka guldutflödet ..., varorna stego i jämförelse med metallvärdet». Just varornas prisstegring under det senaste kriget, relativt till guldet, har emellertid i hittills enastående grad visat, huruledes myntmetallens (guldets) värdefall blir en följd av själva ökningen i den icke guldtäckta eller av guld bestående penningmängden, varav tydligen följer, att varubrist omöjligt kan konstateras på denna väg.

Nära nog en sammanfattning av alla dessa missuppfattningar

återkommer i förf:s uppsats »Penningens uppkomst», i tidskriften Vetenskapen och Livet IV (1919) 173, som därför i förbigående må beröras. Där förklarar förf. det vara »mycket enkelt» att skapa en värdemätare, som skulle vara »stabil, åtminstone så till vida, att den vore undandragen statens finansiella manipulationer». »Man behöver blott . . . avskaffa de särskilda myntnamnen, låta myntets prägel angiva, att det innehåller en viss vikt guld . . . Staten kunde trycka hur många sedlar den behagade . . . , skuldförbindelser och priser skulle ej beröras därav (sic!), då de lydde på metall, guldvärde». Svar: 1) *Myntmetallens* värdefall, som i nyare tid alltid varit vad man menat med penningvärdets fall, skulle ej i minsta mån undvikas härigenom. 2) Långt ifrån att detta värdefall ej skulle kunna ske genom statens finansiella manipulationer, bleve det tvärtom en direkt verkan av ökad sedelutgivning. 3) Det föreslagna systemet är från alla nationalekonomiska synpunkter *identiskt* med det som råder i alla moderna länder med metallisk myntfot; ty om man kallar myntet för 20 kronor och säger att 124 dylika mynt tillverkas av 1 kg. rent guld eller i stället präglar samma mynt med stämpeln $\frac{1}{124}$ kg, blir skillnaden ingen. 4) Ej ens de enklare myntförsämringarna kan man undgå, ty de komma naturligtvis att ange högre metallhalt på myntet än som finns däri, och sedlar komma att förklaras inlösliga i denna metallmängd utan att vara det, på samma sätt som fallet nu är i länder med oinlösligt pappersmynt. 5) Det enda, såvitt jag kan se, riktiga i tankegången är, att myntmetallen kan förbli värdemätare oberoende av de särskilda myntens värde, så som ofta varit fallet vid myntförsämringar (jfr nedan sidan 339).

Om den ärevördiga sammanblandningen av kapital och penningar vittna åtskilliga ställen, kanske särskilt det itererade uttrycket »urvattning av *kapital*» som liktydigt med ökning av *penningmängden* — tillämpningen av förväxlingen torde dock i detta fall vara ny. Som väl får anses känt, betyder urvattning eller utspädning av kapital (watering of capital) detsamma som också kallas överkapitalisering, sålunda att ett aktiekapital upptas antingen till högre värde än vad som inbetalats därpå eller till högre värde än som motsvarar avkastningens kapitaliserade värde. Med penningvärdet saknar det alltså varje sammanhang.

Om penningens roll i utrikeshandeln har förf. egendomliga föreställningar, såsom då han (sid. 80) anser, att ett exportförbud på guld var omöjligt så länge man ville ha någon utrikeshandel, »då utländingarna naturligtvis ej togo det underhaltiga myntet». Alldeles frånsett att man ej a priori ser något skäl till att utländingarna skulle avböjt att taga myntet till vad det var värt, så bygger hela denna tankegång på föreställningen att utrikeshandeln likvideras med penningar, medan den som bekant utgör ett ömsesidigt byte av varor. Exportförbud på ej blott ädel metall utan även och företrädesvis mynt var det normala i Europa långt in på 1600-talet, utan att utrikeshandeln var omöjliggjord därigenom.

Även andra delar av nationalekonomien än penningteorien skulle emellertid ha varit behövliga för framställningen. Ett exempel må nämnas, där prisbildningslärans grunder hade kunnat lösa uppgiftens svårigheter (sid. 8 f.).

Det gäller en episod i Athen kort före år 387 f. Kr., då spannmålspriserna starkt stego. Skulden härför ger förf. en lag, som förbjöd de inhemska mellanhänderna att köpa mer av importörerna än 50 »mattor» spannmål åt gången. »Importörerna behärskade situationen, därför att spannmålshandlandena voro ivriga att få sina femtio mattor och, när de voro slut, överbjödo varandra för att få en ny omgång. Folket måste så betala de stegrade priserna. Orsaken var ytterst den begränsning i konkurrensen, som lagen stadgade; den hindrade spannmålshandlandena att förse sig med större lager och normera prisrörelsen». Denna förklaring kan omöjligt hålla streck. Minskas tillgången under i övrigt oförändrade förhållanden, så måste priset vid fri omsättning stiga så mycket, att efterfrågan begränsas till samma belopp som den minskade tillgången. Att den ifrågavarande lagen, så som förf. refererar den, skulle ha kunnat vare sig »ytterst» eller närmast utgöra orsaken till det höjda priset för konsumenterna, måste därför anses uteslutet. Men däremot kunde lagen tänkas begränsa spannmålshandlarnas vinst genom att hindra dem från spekulativa inköp på ett tidigt stadium, varigenom den ofrånkomliga, slutliga prisstegringen mer odelat skulle ha kommit dem till godo; förf:s referat av den process, mellanhändernas lagstridiga åtgärd i denna riktning framkallade, styrker också uppfattningen, att frågan gällde, om vinsten

skulle bli *deras* — ej konsumenternas — eller importörernas. Om jag rätt har tolkat förf:s tankegång, beror den på ett förbiseende av, att konsumenternas konkurrens eller efterfrågan under alla förhållanden vid fri omsättning skulle ha drivit upp spannmålshandlarnas försäljningspriser, på grund av precis samma ekonomiska lag som enligt förf:s egen framställning kom importörernas försäljningspriser att stiga genom spannmålshandlarnas konkurrens om varan.

Mycket av samma slag skulle vara att tillägga; särskilt i den andra uppsatsens senare del förekomma nästan på varje sida uttalanden, som för en nationalekonom te sig högst egendomliga. Men då det där företrädesvis gäller råd och anvisningar, som förf. ansett sig kallad att lämna i fråga om nutida ekonomiska problem, skall jag åtminstone tills vidare lämna dem å sido.

I stället skola några av de ekonomiskt-historiska problemen i förf:s framställning upptas till något litet mer positiv behandling än som skett i det föregående. En allmän svaghet i prof. Nilssons problemställning har därvid, såvitt jag förstår, utgjorts av hans jakt efter analogier mellan antiken och det allra nyaste nya, utan att därmed förmält sig någon strävan att taga hänsyn till den allmänna utveckling företeelserna undergått sedan romerska kejsartiden, och utan tillräcklig blick för de fundamentala olikheter som alltid råda i fråga om skenbart likartade företeelser under olika tidsskeden. Slagrutan vid dylika jämförelser på det ekonomiskt-historiska området kan från min synpunkt sett ej vara någon annan än kännedomen om de ekonomiska sammanhangens natur. Därmed är givetvis ej ett ögonblick ifrågasatt, att uppgiften skulle kunna lösas tillfredsställande utan att forskaren också äger fullt vetenskaplig historisk utbildning; det är just nödvändigheten av en *förening* mellan dessa båda slags vetande som utgör min tes. Om en författare åter ger fritt spel åt sin böjelse för historiska analogier på det ekonomiska området, utan att äga kompletterande kännedom om vare sig allmän ekonomisk-historisk utveckling eller ekonomisk teori, bli farorna för misstag, oklarhet och ytlighet följaktligen verkligt allvarliga.

En av de ofta återkommande analogierna i den förra av prof. Nilssons två uppsatser (se t. ex. sid. 7 och 11) är den mellan å

ena sidan Athens strävan att draga livsmedlen till sig och å andra sidan nutidens havsbehärskande stats, Englands, blockadåtgärder under världskriget. Det är ej omöjligt, att något litet av syftena i det äldre fallet kunna ha återkommit i det yngre, men i huvudsak fullföljde ententens politik till sjöss under kriget såvitt jag förstår ett mål, som vitt skilde sig från att genom tvång på havet tilltvinga sina egna folk livsmedel eller andra förnödenheter. Deras om ej enda så dock utan all jämförelse dominerande syfte var att hindra varor från att nå *Tyskland*. Detta åstadkoms emellertid ej blott genom att beslagtaga eller kvarhålla varor som misstänktes vara direkt eller indirekt destinerade till fienden utan också i ständigt ökad grad genom åtstramning av tillförseln för de neutrala, som genom hot om utsvältning skulle tvingas att deltaga i blockaden mot Tyskland, d. v. s. att undanhålla detta land även sina egna varor. Därigenom kunde åtgärderna rent utvärtes sett bli likartade med dem som åsyfta tillförsel för eget behov, men olikheten mellan ententens politik och den förf. omtalar i fråga om Athen förblir likväl i verkligheten uppenbar.

Det bästa historiska perspektivet på den del av ämnet som gäller de tillförselbefordrande åtgärderna skulle man efter vad jag tror ha fått genom att undersöka vilken ståndpunkt politiken principiellt sett innebar med hänsyn till önskvärdheten av varubrist eller varuöverflöd, huruvida den kännetecknades av varukärlek eller varuskräck. I stort sett behärskades Medeltiden av den förra bland dessa synpunkter, nämligen varukärlekens, medan den merkantilistiska och senare protektionistiska ståndpunkten i allt mer genomförd grad blev varuskräckens, varefter den ekonomiska liberalismen ånyo betecknades av en skärp reaktion häremot. Författarens framställning visar vad man kunde ha misstänkt på förhand, nämligen att antiken i detta hänseende stod på samma ståndpunkt som Medeltiden. Motsatsen mellan de båda ståndpunkterna beror ej, såsom förf. tydligen antager, på större och mindre varutillgång under olika historiska skeden, ty knapphet och brist äro alltid relativa begrepp. Trots att merkantilismens tid hade långt mindre absolut och relativ varutillgång än den följande tiden, kunde den därför behärskas av varuskräck, medan denna ståndpunkt sedermera förlorade sitt inflytande på politiken, samtidigt

med att varutillgången ökades ofanligt. Knapphet på varor råder alltid, liksom exempelvis knapphet på jord av bättre kvaliteter — vilket förf. (sid. 101) också synes förbise — men likväl kan politiken under många århundraden skapa hinder för tillförsel, liksom den under andra, icke kortare perioder skapar motsatsen. Sakens positiva förklaring skall ej här givas, ty den är ett stort kapitel för sig, utan vad det här gäller är blott det negativa, att man ej av tillförselbefordrande åtgärder kan sluta till varubrist i specifik bemärkelse samt ännu mindre av tillförselhindrande åtgärder kan sluta till varuöverflöd i någon som helst vederhäftig innebörd av detta ord [1].

Den ojämförligt intressantaste och viktigaste frågan i prof. Nilssons framställning gäller emellertid orsakerna till hela den klassiska materiella kulturens undergång, ett av historiens största problem och därför ett där naturligtvis många förut sökt nå klarhet. Förf:s grepp att åtminstone delvis söka denna förklaring i »dyrtiden» är utan all fråga tänkvärt, och även vissa moment i hans analogier med nutiden förtjäna uppmärksamhet. Så mycket livligare måste man beklaga, att den som givit sig i lag därmed ej förenat kännedomen om fakta med förutsättningar att förklara deras innebörd.

Det är ej alldeles lätt att följa den logiska gången av förf:s framställning, som ofta uppradar fakta och reflexioner utan att man ser deras uppgift i bevisföringen, och sammanfattningarna äro allt annat än klara, såsom jag redan förut exemplifierat. Möjligen kan jag därför ha missuppfattat tankegången, men åtminstone förefaller det tydligt, att vad förf. gjort till sin egentliga uppgift att förklara är tre moment i omvälvningen, nämligen den andliga kulturens förfall, den statliga bundenheten (tvångsämbetena, tvångskorporationerna inom näringslivet och kolonatet) samt na-

[1] Själva fakta föreligga väl sammanställda för den tyska Medeltiden i von Belows lilla skrift »Mittelalterliche Stadtwirtschaft und gegenwärtige Kriegswirtschaft» (Kriegswirtschaftliche Zeitfragen, Tübingen 1917), där det klokt nog lämnats åt läsaren att själv göra analogierna med nutiden. För egen del har jag antytt problemet såväl i sista kapitlet av min bok »Världskrigets ekonomi» (Sthlm 1915) som flerstädes i boken »Kontinentalsystemet» (Sthlm 1918), men en specialbehandling därav är ännu opublicerad.

turahushållningens seger över penninghushållningen. För allt detta ger han, åtminstone i denna framställning, »dyrtiden» skulden, och för allt finner han analogier under det senaste världskriget, som han efter allt att döma anser ägnat att skapa en ny Medeltid, på samma sätt som den gamla Medeltiden avlöste kulturens förra höjdpunkt. Det sistnämnda är en fråga, som jag nu alldeles skall lämna åsido, emedan den skulle föra alltför långt från ämnet; såsom gärna är fallet med det mest högaktuella, ha förf:s moderna analogier redan hunnit bli föråldrade. Vad som däremot något skall prövas är hållbarheten av förf:s förklaring av den antika kulturens undergång, under förutsättning av korrektheten i hans framställning av fakta, ävensom giltigheten av analogierna med den senaste krigstiden.

Att »dyrtids»-begreppets dubbelhet eller tredubbelhet skall ha verkat störande på nästan alla led i förf:s framställning, ligger i sakens natur; mer än något annat har det skadat resultaten.

Den första fråga man måste få besvarad för att ha någon möjlighet att komma förfallets orsaker på spåren är den, vad slags »dyrtid» det gällde. Redan förut har nämnts, att förf. sätter den särskilt under 200-talet tilltagande myntförsämringen i första ledet. Är detta den avgörande orsaken, så har man att hålla sig till sådana företeelser, som verkligen med någon rimlighet kunna härledas ur ett genom myntförsämring framkallat, våldsamt fall i penningvärdet. I fråga om myntförsämringar är emellertid den ekonomiska historien överfylld av exempel för särskilda länder; så sent som under franska revolutionen medförde assignathushållningen ett fall i penningvärdet ned till $^1/_{300}$ (en trehundradel) under loppet av några få år, vilket i både omfång och snabbhet vida överträffar vad man kan antaga som möjligt i fråga om senantiken på grundval av de siffror för myntförsämringen och övriga uppgifter prof. Nilsson meddelar. En granskning av möjliga verkningar av denna faktor är därför jämförelsevis enkel.

Emellertid framdrager förf., såsom redan nämnts, också en annan faktor, varubristen, och det är den som ger honom största antalet av hans supponerade analogier med världskrigets ekonomi. Men just på denna punkt framträder behovet av en djupare analys mycket starkt, ty man måste fråga sig, varpå varubristen i båda

fallen *beror*. I fråga om världskriget är svaret härpå mycket enkelt — eller om man så vill dubbelt. Å ena sidan framkallade kriget nästan utan varsel behovet av en krigsindustri, vars make världen överhuvudtaget aldrig skådat; man må tänka på en sådan upplysning som d. v. engelske ammunitionsministern Montagues, att Englands *hela* framställning av grov ammunition under de 11 första månaderna av kriget icke skulle ha räckt till att hålla den förberedande bombarderingen på Sommefronten våren 1916 i gång en enda dag. Härav kunde ju följden icke bli någon annan än mindre tillgång på produktivkrafter för andra ändamål och därmed minskning i tillgången på andra varor. Också själva det militära kriget tog uppenbarligen många gånger större del av jordens befolkning i anspråk än som någonsin förut varit fallet, och det betydde ännu större varuminskning. Men till dessa förluster i fråga om krafter för framställningen av varor för normala behov sällade sig också den oerhörda nedgång i produktionens ekonomiska resultat, som blev en följd av det plötsliga avbrottet i den internationella arbetsfördelning, varpå hela nutidens ekonomiska liv var byggt. Härigenom berövades mänskligheten med ett slag fördelarna av att varje vara blev framställd där det kunde ske med minsta uppoffring; och det var icke nog med den ofrånkomliga varuminskning, som måste följa härav, utan själva det oförutsedda i avbrottet medförde en ytterligare nedgång, därför att man först efter åratal förmår ändra alla produktionsförutsättningar på ett sätt som fullt tillgodoser ett till den grad ändrat läge.

Det som här skall understrykas är, att antikens undergång skedde under helt andra förutsättningar. Den vållades *icke* av ett plötsligt och oförutsebart världskrig, som framkallade enastående anspråk på folk och övriga produktivkrafter samt med ett slag sönderslet hela den ekonomiska kulturens konstfulla vävnad och därigenom ledde till varuminskning och återgång till primitivare ekonomiska samhällsformer. Så mycket torde man väl ha lov att säga utan att vara specialist på antik historia. Men om denna motsats är riktigt angiven, så följer också härav, att om varutillgången minskades under kejsartiden — vilket jag tar för givet, trots den förut påpekade ohållbarheten i ett av förf:s bevis härför — så är detta så långt ifrån förklarat genom analogier

med världskriget, att dylika analogier tvärtom äro ägnade att förvilla begreppen. *Varför* hade man nedgång i tillgången på varor under romerska kejsartiden? Den frågan är det, som först kräver svar, när man söker ekonomiska orsaker till den antika kulturens undergång.

Det kunde då tänkas, att förf. skulle vilja se orsaken till den minskade varutillgången i själva åtgärderna emot den prisstegring, som i sin ordning haft sin verkliga grund i myntförsämringen; i så fall bleve denna senare indirekt orsak till alltsammans. Alldeles otänkbar vore en sådan utveckling kanske rent principiellt sett icke, ty det är i och för sig givet, att de band på den ekonomiska verksamheten, som ingrepp i prisbildningen alltid förutsätta, verka hindersamt på produktion och omsättning. Men själva tidssammanhanget, sådant förf. framställer det, synes utesluta möjligheten av att nedgången i varumängd skulle ha *framkallats* därigenom, även om den sedermera kan ha skärpts på denna väg. Ty varubristen »kastar sin slagskugga framför sig redan i det andra århundradet» (sid. 85), medan själva »myntväsendets katastrof» säges ha börjat under Marcus Aurelius' krig med parther och germaner (sid. 78), efter samma århundrades mitt, och de våldsamma åtgärderna emot prisstegringen som bekant härstamma först från Diocletianus, i slutet av det därpå följande århundradet (sid. 83 f.).

Såvitt en icke fackman kan döma, tyda också alla tecken på att nedgången i ekonomisk nivå hade djupare rötter än oförnuftiga statsåtgärder, och det vill därför synas som om dessa rötter vore vad man främst borde söka få klarlagt. Förf. säger i en redan citerad passus mer i förbigående: »Orsaken till kraschen . . . sammanhängde också med andra förhållanden som ej så starkt springa i ögonen, t. ex. bristen på ett självmedvetet och i produktionens tjänst arbetande handelsstånd» o. s. v.; men även frånsett att den undanskjutna ställning förf. anvisar den ifrågavarande faktorn är svårförenlig med den bevisföring jag här sökt förebringa, så ligger det noga taget ett tankefel eller åtminstone en osannolikhet i hypotesen, att *frånvaron* av en viss faktor skulle kunna skapa en *förändring* i resultatet. Det måste mänskligt att döma vara, icke frånvaron utan *försvinnandet* av faktorn som skapar förändringen i det ekonomiska läget.

Detta leder över till ännu en grundläggande olikhet mellan då och nu, vilken prof. Nilsson synes mig fullständigt ha förbisett. Han har på ett ställe (sid. 95) — med en åtminstone efter formuleringen alldeles omöjlig förklaring — följande särskilt tänkvärda sats, vari jag tillåtit mig ett par kursiveringar: »Saken står således så, att *privatdriften* på grund av den ekonomiska katastrofen *ej längre kunde vidmakthållas*, därför att den *ej betalade sig*» [1].

Om jag ej tolkat de av förf. meddelade fakta alldeles orätt, så ligger häri en stor del av förklaringen till romarstatens ständigt ökade ingripande på det ekonomiska området. Orsaken till motsvarande åtgärder i vår egen tid har däremot avgjort främst varit raka motsatsen, nämligen ängslan för *det fria ekonomiska livets alltför stora effektivitet*, för att privatdriften skulle betala sig *alltför* bra, för de vinster som genom dess ohämmade gång skulle tillskyndas enskilda och för den oväl komna riktning verksamheten därigenom skulle få. Motsatsen till privatdriften under romerska kejsardömet, som »ej längre kunde vidmakthållas», blir då slående; i någon mån nödtvungen måste romarstaten uppta de funktioner, som den enskilda företagsamheten ej visat sig vuxen [2]. Försvinnandet av effektiva ledare för produktion och omsättning är blott samma förklaring i en annan form. Men om denna diagnos är riktig, så faller ett annat ljus över orsakerna till den antika kulturens undergång än det som fås genom huvuddelen av förf:s framställning. Det är i så fall den minskade ekonomiska dugligheten hos bärarne av det romerska näringslivet, som egentligen ger upphov till försämringen, en nedgång i deras effektivitet och intelligens, som

[1] Föregående mening, vartill ordet »således» hänvisar, lyder: »Statsdriften har således lett till att staten underbetalade arbetet, ty detta är givetvis orsaken till att folk undvek eller rymde från arbetet». Emellertid inses utan svårighet, att detta långt ifrån att tillintetgöra privatdriften skulle ha givit den ökade möjligheter.

[2] Det skall ej härmed vara förnekat, att enstaka företeelser i vår tid, särskilt vid världskrigets utbrott, haft samma prägel av den fria näringsverksamhetens inkompetens, som prof. Nilsson angivit som utmärkande för senantiken. Men var och en som följt förhållandena i stort torde vilja giva mig rätt i, att statsåtgärderna under världskriget framför allt annat gått ut på att söka tämja den obändiga kraften hos det privata förvärvslivets expansion.

kanske har sitt motstycke på andra kulturområden. Staten blir eller anser sig tvungen att träda in i de odugliga affärsmännens ställe men är icke heller vuxen uppgiften, och så faller det konstrika ekonomiska maskineriet bit för bit sönder, varubytet och därmed penninghushållningen upphöra alltmer, det senare givetvis också påskyndat av, att det är den självhushållande staten som bär upp de sista resterna av det gamla ekonomiska tillståndet. Svaret på magisterfrågan måste då sökas i riktning av orsaken till denna allmänna nedgång i personlig duglighet. Detta synes också ibland vara förf:s mening (sid. 81), men den roll han tillmäter »dyrtid och dyrtidsorganisation» mister då sitt berättigande.

Med dessa antydningar har jag ej dristat framställa någon hypotes om orsaken till den antika kulturens undergång. Vad som åsyftats är blott att visa det missvisande i de onyanserade parallelerna mellan senantikens och det senaste världskrigets ekonomi. Att det nyss sagda ej ens om det i och för sig är riktigt tillnärmelsevis uttömmer problemet, inses också lätt och skall ytterligare något belysas längre ned.

Tiden är nu kommen att se något närmare på prof. Nilssons förklaring till de företeelser som för honom utgjort innebörden i den antika kulturens undergång.

Vad först beträffar *den andliga kulturens nedgång*, »kulturkatastrofen», ses huvudorsaken i *medelklassens* eller, som det med en mer än vanligt onödig germanism heter, »medelståndets» undergång, i det att den »söndermaldes mellan dyrtidens kvarnstenar» eller »råkade värst ut för dyrtiden» (sid. 83). Detta synes motiveras på tre sätt, *dels* genom »utvattningen och förstöringen av sparkapitalet» (ib.), genom att »sparkapitalet decimerats och överflyttats till det arbetande kapitalet» (sid. 104), genom att »den enskildes kapital liksom nu smälte ihop som snö för vårsolen» (sid. 81), *dels* genom nedgången i värdet av alla de fonder som uppburo bildningsarbetet (sid 81 f.), *dels* slutligen genom att »under den allmänna prisstegringens tryck», »när livsmedlen inkräkta på budgeten, kulturutgifterna i första rummet få maka åt sig, som vi nu också fått erfara» (sid. 96, jfr sid. 81) [1]. Det

[1] Ordföljden är omkastad på ett par ställen.

mesta av detta synes bygga på en bristfällig analys och generalisering av de nuvarande förhållandena.

Vad förf. menar med »medelståndet» i antiken har han ej förklarat, och det är mig alldeles okänt. I nutiden är medelklassen också ett svävande begrepp, som minst av allt äger enhetlighet från prisstegringssynpunkt. Men här som överallt är det nödvändigt att hålla verkningarna av penningvärdets fall isär från verkningarna av nedgången i den allmänna ekonomiska nivån.

Penningvärdets fall medför *en* social omvälvning framför alla andra, nämligen den att taga ifrån fordringsägare och ge åt gäldenärer, mer omfattande ju varaktigare lånen äro. Förf:s uttryck »sparkapital» och »arbetande kapital» äro därför olyckliga; hela saken gäller, om man har en fordran resp. en skuld i ett *fast penningbelopp*. För att kunna bilda sig en mening om prisrevolutionens sociala verkningar måste man alltså veta, hur borgenärer och gäldenärer fördelade sig på olika samhällsklasser under antiken. Min begränsade kännedom härom skulle minst av allt komma mig att finna prof. Nilssons konstruktion sannolik, men för att ej våga mig ultra crepidam inskränker jag mig till denna negativa påpekning. Det enda som för mina öron låter rimligt i konstruktionen är skadan för fonderna, ty att dessa voro fordringsägare är kanske givet; och där skulle alltså analogien med nutiden vara berättigad.

I övrigt har prisstegringen i nutiden tills vidare ofantligt sänkt reallönerna för *statens* och andra offentliga institutioners högre löntagare; men för det första är detta en företeelse som ingalunda får utsträckas till de med dem socialt likställda i privat tjänst, avlönade chefer och avdelningschefer inom industri, handel, sjöfart och bankverksamhet. Och för det andra är alltsammans — såsom f. ö. framgår av det första — en ren anomali, som omöjligt kan stå sig inom några sådana områden, där man önskar verksamheten bedriven såsom förut, av det enkla skälet, att man ej på dessa villkor får behålla sin personal och än mindre får den nyrekryterad. Detta i sin tur bevisar också, att det ej är någon medelklassens allmänna nedgång som äger rum.

Vad åter beträffar den påstådda nedgången i kulturutgifterna på grund av prisstegringen, så vilar den på en ovanligt typisk

sammanblandning av nedgång i penningvärde och nedgång i ekonomisk nivå. I den mån frågan gäller det förra, såsom för tillfället är fallet, inträffar i och för sig ingen dylik nedgång alls, av det skälet, att mot de höjda priserna svarar en exakt lika stor höjning i penninginkomsten för alla tillsammans. Det torde också vara känt, att exempelvis böcker ha funnit en åtgång under krigsåren, som ganska säkert rent av överträffat förhållandena dessförinnan; och det fria andliga arbetet — till skillnad från statens fast avlönade andliga arbetare — har också stigit i pris parallelt härmed. Det är möjligt, att de böcker, som nu köpas, från en högre synpunkt äro mindre värda att köpas och läsas än de som kommo ut före kriget, men detta beror i så fall på att *omflyttningen* av nationalinkomsten fört mindre bildade lager än förut till ekonomiskt välstånd. Är det detta som ligger i prof. Nilssons tankegång, så är den ej lyckligt uttryckt och dessutom av tvivelaktig riktighet; den har då vissa beröringspunkter med Seecks bekanta tes om »Ausrottung der Besten». Att den i mina ögon då är ohållbar beror på, att alla samhällen utveckla sig genom att olika samhällslager vid olika tidpunkter rekrytera de ekonomiskt, politiskt och kulturellt ledande, såsom Beloch också på sin tid anmärkte mot Seeck.

Allt detta gäller, för den händelse »dyrtid» skall betyda myntförsämring. I den mån frågan åter gäller nedgång i ekonomisk nivå, är det däremot mycket möjligt, att förf. har rätt, ty i många fall — visst ej i alla — går försämrad behovstäckning först och främst ut över de andliga behoven. Men då betyder satsen i verkligheten intet utöver det faktum, att den materiella kulturens nedgång drog den andliga med sig; och först och främst »medelståndet» men noga taget också »dyrtiden» kunde då ha lämnats åsido.

Om de båda andra faktorerna i kulturens nedgång kan jag fatta mig kortare. *Penninghushållningens försvinnande* har jag delvis redan berört i annat sammanhang, som en verkan av samhällsmaskineriets allmänna förfall i förening med en på statsdrift byggd hushållning. Men det är givetvis fullt möjligt, för att icke säga sannolikt, att myntförsämringen, d. v. s. penningmängdens ökning, kan ha gjort sitt till. Detta måste emellertid ha haft till

förutsättning, att man till sist *vägrade att acceptera myntet*, ty en ökning i mängden av penningar, som fortfarande allmänt godtagas såsom lagligt betalningsmedel, höjer visserligen priserna men sätter ej penninghushållningen eller betalningsmekanismen ur funktion. Och en faktisk oanvändbarhet hos myntet har jag ej kunnat utläsa av prof. Nilssons framställning. Det förefaller emellertid kunna vara en god »heuristisk princip», en tacksam uppgift för en klassisk filològ, att undersöka, om några spår därtill kunna upptäckas i källorna [1]. I alla händelser råder här så gott som ingen analogi med världskrigets förhållanden i kulturländerna — alltså frånsett Ryssland — ty där har det åtminstone ännu icke gått därhän, att penningar avvisats som betalningsmedel. T. o. m. om själva myntets värdeförändringar äro sådana, att det ej alls kan användas som värdemätare, finnes för övrigt en möjlighet att behålla penninghushållningen, om man nämligen har tillgång till *myntmetallen* och kan använda den som värdemätare, d. v. s. kan räkna om myntets växlande värde genom att utgå från dess kurs uttryckt i silver eller guld. På detta sätt är det väl man har att förklara penninghushållningens orubbade bestånd under franska revolutionens långt svårare utsvävningar inom penningväsendet. I så fall framstår myntmetallens försvinnande, ej blott ur rörelsen utan även ur landet, som en nödvändig ytterligare förutsättning för naturahushållningens inträde i antiken, nämligen i den mån man vill förklara fenomenet ur penningväsendets skick. Frågan blir då, om myntmetallens bortgång berodde enbart på myntförsämringen — enligt den s. k. Greshams lag — eller också hade sin roll utanför hela den nu ifrågavarande komplexen av faktorer. Det senare är väl vad man förut antagit, då man givit guldproduktionens nedgång skulden till den allmänna débâclen. En hållbar förklaring av problemet torde dock vara omöjlig utan att allt detta prövas ut ifrån sina givna teoretiska och historiska förutsättningar.

Vad till sist angår *den ekonomiska bundenheten*, synes förklaringen ej erbjuda större svårigheter, om man finner sig kunna antaga, att det fria ekonomiska livet misslyckats och staten ryckt

[1] Förf:s framställning sid. 104 förutsätter för sin riktighet den här antydda påföljden.

in i dess ställe, ty tvånget är alltid för staten det naturliga medlet, medan den lockelse och det avskräckningsmedel, som prisbildningen utgör, äro de enda verktyg som stå till det privata förvärvslivets förfogande. Rätten att taga enskilda i anspråk för personliga eller sakliga prestationer är egentligen en förutsättning för varje stats existens; frågan gäller nästan enbart, om den skall bli en sällsynt undantagsföreteelse eller den allmänna normen. Dess typiska tillämpning heter på gammalt svenskt skattespråk *allmänt besvär*. Den är ingalunda så utdöd som förf. uppger, då han (sid. 91) säger den kvarstå blott i form av vägbesvär, ty allmänna värnplikten är ett åtskilligt viktigare exempel, och vid mobilisering träder 1895 års rekvisitionslag utan vidare i funktion, varjämte en lag av 1914 stadgar allmän skyldighet att deltaga i släckning av skogseld. Socialistisk i ordets vanliga bemärkelse kan man ej kalla denna regim, ty socialiststaten måste antas inskränka sig till att monopolisera företagsledning och kapital men använda prisbildningen både för att locka till sig arbetskraft och för att reglera efterfrågan. Däremot synes åtskilligt tyda på, att just av nyss antydda skäl något slags kommunistisk regim snarare än den officiellt socialistiska skulle bli följden av att det privata näringslivet sattes ur funktion. Hela det lockande kapitlet om innebörden av en tvångshushållning efter den senare romerska kejsartidens mönster måste dock nu lämnas åsido.

Själva påpekningen av bundenheten som verkan av såväl senantikens som den senaste krigstidens regim är av stort intresse och förefaller mig som ett av de mest tankeväckande uppslagen i prof. Nilssons framställning. Men som vanligt måste man säga ett »distinguendum est». Den enda något så när exakta analogien inom krigsekonomien erbjuder den allmänna tjänsteplikten eller civilvärnplikten — egentligen genomförd i Tyskland, vilket undgått förf. (sid. 92) — och dess roll har varit begränsad. Vissa tvångskorporationer av näringsidkare kunna dock även nämnas i detta sammanhang, närmast de många tvångskartellerna och råvaruföreningarna i Tyskland samt deras blekare avbilder i Sverige; över huvud taget visade staterna en utpräglad böjelse att ta i sin tjänst näringslivets rikt utbildade organisationsväsende på ett sätt som hade oförnekliga beröringspunkter med utvecklingen av de romer-

ska *collegia* [1]. Likheterna gjorde sig alltså helt naturligt gällande på områden, där staten direkt eller indirekt tog hand om den ekonomiska verksamheten. Men den mest djupgående ekonomiska bundenhet, som skapats genom vår tids krigsekonomi, har gällt något helt annat, vartill inga antika motstycken äro att finna i prof. Nilssons framställning, och detta av naturliga skäl. Vår egen krigstids bundenhet beror nämligen främst på försök att *sätta prisbildningen ur funktion*, närmast för att upphäva följderna av inkomstfördelningens ojämnhet, vilket väl knappast intresserade senantiken; detta moderna syfte har också utsträckt bundenheten till *konsumtionen*, vilket ej heller tycks ha varit fallet under antiken. De främsta exemplen äro två i fråga om ekonomiskt värde diametralt motsatta åtgärder, nämligen ransoneringen och hyreslagstiftningen. Här är ej platsen att närmare utveckla innebörden och verkningarna av detta slags bundenhet, utan det må vara tillräckligt med anmärkningen, att prisbildningens upphävande alltid skapar bundenhet, emedan prisbildningen är den enda väg, på vilken individen fritt kan välja bland alla tillgängliga nyttigheter, inom den gräns som storleken av hans totala inkomst skapar [2].

Det må vara nog med denna kanske alltför negativa kritik av professor Nilssons framställning av de antika ekonomiska problemen och deras nutida paralleler. Men jag kan ej sluta utan en kort granskning också av hans uttalanden i fråga om en mängd rent moderna ekonomiska frågor, som stå i mycket löst samband med hans egentliga ämne. Då sådant framkommer från en vetenskapsman i en vetenskaplig tidskrift, bör man nämligen kunna ha anspråk på att det också skall kunna hålla stånd inför vetenskaplig kritik.

---

[1] Den romerska utvecklingen, från det av Suetonius karakteriserade läget under Augustus - »cuncta collegia, præter antiquitus constituta, distraxit» — till deras organisering genom statens försorg under Alexander Severus och slutliga tvångskaraktär under Aurelianus eller någon senare kejsare, kan jämföras med kartellernas övergång från misstrodda och utanför lagen stående institutioner till statsorgan. Se för det förra G. Hazelius, »Om handtverksämbetena under Medeltiden» (Sthlm 1906) 2 ff.

[2] Jfr uppsatsen »En ny Medeltid?» i Svensk Tidskrift 1919 h. 7 sid. 465 ff.

Redan förut har antytts, att detta tyvärr icke här synes vara fallet. Emellertid kunde det ej tjäna något nyttigt ändamål att behandla de hithörande uttalandena med samma fullständighet som de redan diskuterade, utan jag skall nöja mig med att återge och kommentera en enstaka passus (sid. 97 f.).

Förf. utgår där ifrån, att det »synes . . . vara fullständigt glömt, att ett land kan bestå utan industriarbetare men icke utan bönder». I verkligheten *kan* emellertid ett land bestå utan bönder, ehuru ej under alla förhållanden; och under *alla* förhållanden kan ett land över huvud ej bestå. Stadsstaterna Hamburg och Bremen bestodo utan bönder i åtskilliga hundra år; och då ett land som England importerar fyra femtedelar av sitt brödsädesbehov, betyder det, att fyra femtedelar av landet kan bestå utan att disponera några bönders arbete för detta behov. Påpekningen längre ned i förf:s framställning om odlingsarealens utsträckning i England under kriget visar så till vida just, att den *icke* behövdes i fred, ens av hänsyn till krig, eftersom nyodling kunde improviseras.

Sedan fortsätter förf. med att tala om »en principiellt motsatt uppfattning», som skulle innebära: »Varför skall man hänga fast vid jorden? Det kommer ju ej an på marken utan på människorna, och *ubi bene, ibi patria*». Det förhåller sig härvid rakt tvärtom mot vad förf. antager. Blott genom att *icke* vara hänvisat till sitt eget lands livsmedelsproduktion kan ett folk tillväxa obegränsat inom sina egna gränser. Är det verkligen någon svårighet att inse, att ett i livsmedelshänseende självförsörjande England finge skicka bort många millioner av sin befolkning?

Sedan talas om samma förkättrade uppfattning, som yrkar på att man skall »taga en produkt, där den kan framställas billigast, . . . även om detta skulle medföra omflyttningar mellan folken och yrkena . . . Det är en kosmopolitisk åskådning» etc. Tanken att omflyttning mellan yrkena skulle vara något fördömligt får väl anses rent »kinesisk», eftersom ingen ändring i ett samhälles ekonomiska struktur kan ske därförutan; och det ligger i sakens natur, att den icke i sig själv har ett enda kosmopolitiskt drag. På följande sida återkommer förf. till frågan och konstaterar: »Vad förändringen av yrke beträffar har den blivit i hög grad försvårad av den moderna tekniken». I verkligheten har

den tvärtom i hög grad underlättats av den moderna teknikens fundamentala enhetlighet och har under kriget firat triumfer, som överträffat allt vad man hittills kunnat ana.

Förf. fortsätter: »Människorna äro i stort sett mycket mera bundna vid det land, där de äro födda och ha sitt arbete, än de vilja medgiva, även om några enskilda bryta banden. Detta faktum förbiser den moderna kosmopolitismen; det bildar dess verkliga och effektiva begränsning». Om detta finge tas efter orden, skulle det tydligen innebära, att människorna stannade kvar i ett land även vid en omläggning av produktionen, d. v. s. att man *icke* behövde frukta emigration som följd av omläggningens olägenheter för de därigenom tillbakaträngda näringarnas idkare. Förf. skulle då med sina ord om kosmopolitismens begränsning ha i tankarna någon eljest okänd sammanslutning för emigrationens ökning, vilken han skulle förklara dömd att misslyckas, trots manipulationer med handelspolitiken. Får man åter antaga, att ingen i och för sig önskar mista någon del av sina landsmän, kommer förf:s ståndpunkt tvärtom att stödja »kosmopoliterna», ty den innebär, att man lugnt kan avstå från att skydda t. ex. jordbruket, emedan man likväl får behålla bönderna. Men det rätta antagandet torde vara, att ingendera delen åsyftas.

Förf:s allmänna omdöme om »den kosmopolitiska åskådningen i ekonomiska ting» lyder: »Är den då riktig? Teoretiskt måste dess konsekvens erkännas, men praktiken bekräftar här som ofta icke den teoretiska deduktionen». Det sistnämnda är utan tvivel sant, nämligen i alla sådana fall då den teoretiska deduktionen är felaktig. Men meningens första sats borde väl innebära, att deduktionen i detta fall är riktig, och i så fall skulle förf. hylla uppfattningen om tillvaron av två sins emellan oförenliga sanningar, en teoretisk och en praktisk. Det är få ståndpunkter en nationalekonom oftare möter under sina diskussioner med praktikens män, men likväl blir han förbluffad, då den, även om blott skenbart, framföres av en vetenskapsman. Jag vågar förmoda, att den i detta fall beror på en *lapsus calami*.

Det är min förhoppning, att ovanstående sidor, trots sitt övervägande kritiska innehåll, ej skola ha förmått dölja det intresse

prof. Martin P:n Nilssons uppsats väckt hos mig eller det värde dess faktiska innehåll synts mig äga. Ingalunda önskar jag heller återhålla ett livligt erkännande åt den uppslagsrikedom och andliga rörlighet, varom hans framställning bär vittne. Men trots allt detta och åtskilligt därtill ger uppsatsen »Dyrtid och dyrtidsorganisation i forntiden» en nästan pinsamt stark påminnelse om en av det vetenskapliga arbetets svagheter i vår specialiserande tid, nämligen vetenskapsmännens förakt för andra vetenskaper än deras egen. När det gäller andra vetenskapers resultat känner sålunda i många fall en vetenskapsman ej mer tvekan än en man utan all vetenskaplig utbildning att draga de mest vittgående slutsatser, utan att ha gjort någon del av de förberedelser han skulle uppställa som självklara krav på var och en som ville arbeta inom hans eget område. Förmodligen måste vi alla förklara oss skyldiga till detta slags svaghet; men graden kan växla. Och det gör i alla händelser en ändring däri icke mindre ofrånkomlig.

SVAR TILL PROFESSOR HECKSCHER.

AV

PROFESSOR MARTIN P:N NILSSON.

Jag har all anledning att vara tillfreds därmed, att min uppsats om dyrtiden i antiken befunnits vara av så stort intresse, att en nationalekonom av facket ansett sig böra upptaga den till granskning. Om prof. H:s omdöme, att de fall och fakta jag meddelar från många synpunkter äro lärorika, är riktigt, har den nått sitt huvudsyfte, att skaffa beaktande åt dessa hittills tämligen fullständigt förbisedda fall och fakta. Då emellertid prof. H:s kritik, trots de välvilliga ord om mitt intresse o. s. v., varmed den inramats, är av den art, att den väcker föreställningen, att jag lättsinnigt förvanskat förhållandena, är jag skyldig ett svar, som med hänsyn till tidskriftens starkt i anspråk tagna utrymme måste hållas betydligt kortare. Åtskilligt måste förbigås, som väl kunde förtjäna att upptagas.

Jag erkänner, att jag begått majestätsbrottet mot den nationalekonomiska terminologien att använda ordet »kapital» i den i vanligt tal gängse betydelsen »penningar» (i motsatsförhållande till penningarnas avkastning, räntan). Detta språkbruk är fast sedan medeltiden. Skulden till den »ärevördiga sammanblandningen» bär således nationalekonomien, som i ordet inlagt en helt annan betydelse. Det allmänna språkbruket låter icke mästra sig, och den som vill bli förstådd av andra än fackmännen, måste foga sig efter det. Men onekligen har härigenom uppstått en högst besvärlig situation, som numera väl ej står att hjälpa. Det hade varit bättre, om nationalekonomien i likhet med andra vetenskaper hade skapat termer, som ej lida av en dylik dubbeltydighet. Det var mig verkligen ej heller bekant, att uttrycket »utspädning av kapitalet» inskränkts

till den bolagstekniska användningen om överkapitalisering av ett företag. Mig syntes varje kapital (=penningar) kunna utspädas. Och ordet utspädning eller urvattning är riktigare än ökning (av penningmängden), då det ej är frågan om ökning av värdemetall, utan en ökning genom uppblandning med mindervärdig metall eller utgivande av sedlar. Ty detta är ej någon reell ökning, utan innebär ett förfarande, som bäst kan karakteriseras som utspädning eller urvattning.

Prof. H. vill införa en liknande begreppsbegränsning av ordet »dyrtid» och verkställer i detta syfte en analys av de olika orsakerna till dyrtid. Han medgiver, att dessa icke äro mig helt fördolda, men anmärker, att jag sammanblandat dem. Jag förstår mycket väl önskan att på ett så intressant område få en exemplifikation av nationalekonomiska satser, men detta har icke varit min avsikt. Sålunda har han missuppfattat syftet med inledningen s. 2 f. som en utredning av dyrtidsbegreppet. Den lämnar tvärtom en redogörelse för de medel, som tillgripas mot dyrtid, och det är bekant, att dessa ända in i senaste tid ingalunda berott på en rationell insikt i dyrtidens orsaker. Medlen bli därefter. Det är således icke jag som vill avhjälpa myntförsämringens följder genom livsmedelstillförsel eller genom att öka penningemängden. Det senare tillvägagångssättet är ej underbarare än att det faktiskt användts som medel i dyrtidspolitiken i antiken liksom under världskriget.

Vill man behandla dyrtid historiskt, torde man göra klokast i att halla sig till den allmänna föreställning, som förknippas med ordet, d. v. s. det tillstånd, då varor bli generande svåråtkomliga, eller, som man också kan uttrycka det, eftersom de historiska exemplen på dyrtid inträda under en relativt utvecklad penninghushållning: då en eller flere viktiga eller alla varor generande stiga i pris. De som i gångna tider tala om dyrtid, kände icke den nationalekonomiska analysen av dyrtidens orsaker. Underrättelserna äro dessutom ofta magra och otillfredsställande. Mycket ofta är det därför omöjligt, om man ej vill sträcka sig längre än källorna medgiva, att bestämt hänföra dyrtiden till den ena eller andra av de kategorier, som den moderna nationalekonomien uppställer för att med teoretisk skärpa analysera den. Oklarhet i dylika fall beror på källmaterialet, på förf. endast till den grad, som han ej vill säga

mer än han kan stå för. Men han har skyldighet att, i den mån det är görligt, framlägga vad man kan veta om orsakerna till dyrtiden, så att läsaren därigenom kan bilda sig en föreställning om de framdrivande momenten. Det har jag också försökt göra. Jag har skildrat dyrtid under olika perioder och beroende på olika orsaker. Detta är enligt prof. H. ett kardinalfel. Det är ett fel, att jag i delen om den romerska kejsartiden behandlar ett — teoretiskt nationalekonomiskt sett — annat problem än i delen om Grekland. Jag påstås lämna läsaren i okunnighet därom, trots det att jag sökt framställa vad som ur källorna kan inhämtas om orsakerna i båda fallen.

Ännu större brister finner prof. H. i vad jag sagt om penningens sjunkande värde. Att den i hög grad sjunkit sedan antiken, är dock uppenbart både beträffande myntmetallens värde och än mer beträffande de båda myntnamn, som bevarats. Det är väl uppenbart, att ett sådant fall i myntvärdet som i de sid. 1 anförda exemplen från kr. 20 (aureus) till ett öre, från kr. 11,30 till 5 centimes (sou) blott kan bero på förändring av metallhalten. Eftersom sedlar voro okända i antiken, åstadkoms myntförsämringen genom minskning av myntens metallvärde. Betydligt viktigare är anmärkningen sid. 326, att jag ej skulle vara medveten om skillnaden mellan det slags fall i penningvärdet, som består i minskat metallvärde hos mynten, och det slag, som består i myntmetallens egen nedgång i värde. Prof. H. anser denna senare som den viktigaste orsaken till penningvärdets fall både före och under kriget. Så vidt jag begriper, ligga förhållandena väsentligt olika före och under kriget. Före kriget berodde penningvärdets nedgång på den allt rikare tillgången på myntmetall (guld) liksom på Alexander den stores tid. Under kriget har guldtillgången verkligen icke ökats i proportion till penningvärdets nedgång, utan denna berodde på det starkt ökade utgivandet av sedlar. Att sedelöverflödet, som minskade sedlarnas värde, även gjorde penningtillgången mera oberoende av guldtillgången, drog väl guldet med sig i fallet, även myntmetallen sjönk i värde, men endast så länge efterfrågan efter guld på konstlat sätt genom vissa statsåtgärder inskränktes till ett minimum. Den just för närvarande rådande situationen är belysande. Trots det att sedelstocken ingalunda minskats, har guldet stigit avsevärt i värde gentemot sedlarna, därför att efterfrågan på guld ånyo gjort

sig gällande, i vissa länder väl för att öka guldtäckningen, i ännu flera i förväntan på återgång till guldmyntfot. Således: distinguendum est. Icke med förhållandena före utan under kriget har jag jämfört förhållandena fr. o. m. kejsartidens tredje århundrade. Ökning av penningstocken genom nedsättning av myntens metallvärde och genom överdrivet utsläppande av sedlar leder till samma resultat.

Emellertid rådde en stor olikhet i ett avseende. Det fanns en stark och regelbunden efterfrågan efter guld under kejsartiden för de regelmässiga belöningarna till soldaterna och för utrikeshandeln. Det är vidare bekant, att guldförrådet minskades. Detta måste ha hindrat guldet att dragas med i denarens värdeminskning. Om man sålunda kan sluta, att guldet bevarats eller stigit i värde och trots detta kan konstatera, att varorna betalats allt högre i guld, torde man än vidare kunna sluta, att varorna blivit dyrare, d. v. s. varutillgången knappare.

Betecknande för prof. H:s teoretiskt deduktiva sätt att resonera är den anmärkning, han s. 328 riktar mot mina ord om penningens roll i det romerska rikets utrikeshandel. Prof. H. underkänner föreställningen, att utrikeshandeln likvideras med penningar; som bekant, säger han, utgör den ett ömsesidigt utbyte i varor. Visserligen, men vad det romerska kejsardömet beträffar, är det förra icke en föreställning utan ett faktum, som jag ej rår för. Det är välbekant, att rikets export icke på långt när uppvägde dess import; till denna måste också räknas den dyrbara importen av arbetskraft (soldater) från det fria Germanien. Detta förhållande har långt före detta använts av nationalekonomiska författare för att förklara avtappningen av rikets guldförråd [1]. A priori ser man ej något skäl till att utlänningarna skulle ha avböjt att taga det underhaltiga romerska myntet till vad det var värt, menar prof. H. Jag kan ej hjälpa, att de faktiskt gjorde det. På Tacitus' tid voro germanerna så käns-

[1] Ehuru varuimporten i regel måste betalas med varuexport, förekommer alltjämt samma undantagsförhållande, som kejsardömet visar, under vissa betingelser. Importen likvideras alltid till en viss utsträckning med myntmetall i de guldproducerande länderna, och detsamma har väl i viss grad också egt rum beträffande Tysklands import från de skandinaviska länderna under krigsåren, då riksbankens guldkassa stigit från 100 till 300 mill. kr.

liga, att de tillbakavisade de då ännu blott föga kopparblandade kejserliga silvermynten och endast mottogo republikanskt silver. Det var nämligen rent. Myntfynden tala samma språk. Det underhaltiga myntet håller sig inom riket; efter den starka myntförsämringens inträde finnas ej längre silvermynt utanför dess gränser, guldmynt däremot talrikt. Prof. H:s påstående är ett exempel på samma fel, för vilket han i annat sammanhang anklagar mig, nämligen att betrakta de antika förhållandena ur synvinkeln av moderna analogier »utan tillräcklig blick för de fundamentala olikheter, som alltid råda i fråga om skenbart likartade företeelser under olika tidsskeden» (sid. 329).

De anmärkningar, som prof. H. riktar mot min uppsats i »Vetenskapen och Livet», möta mig ej för första gången. Punkt 1 är naturligtvis riktig, de övriga vila på en missuppfattning. Det är nämligen här ej en fråga om penningvärdet utan en fråga om rättsmedvetandet. En förbindelse utställd på 100 gram guld är utställd på en vara. Det rättsmedvetande, som erkände myntstycken, som bestode t. ex. av 50 gr. guld och 50 gr. koppar (eller sedlar lydande på dylika mynt) såsom lika med 100 gr. guld, då en kemisk analys uppenbarade det verkliga förhållandet, skulle vara bra underligt. Då kunde det lika väl förklara, att en säck, som innehölle 50 kilo mjöl och 50 kilo gips, vore fullgod leverans för 100 kilo mjöl[1]. Det är skillnaden mellan 20 kronor och $^1/_{124}$ kg. guld. I det senare fallet äro priser och förbindelser utställda i viktdelar av en vara, som ej kan förändras genom människors åtgöranden, i det förra en myntenhet, som är underkastad godtyckliga manipulationer.

Ojämförligt viktigast är frågan om den kulturella och ekonomiska nedgången under den romerska kejsartiden. Här har prof. H. inlåtit sig icke blott på en formell utan också på en real kritik, utan att han, åtminstone så vidt det framgår av hans ord, beträffande det historiska underlaget sökt en bredare bas än min uppsats och Seecks ofta mycket hypotetiska och betänkliga Geschichte des Untergangs der antiken Welt. Antikens undergang

[1] För säkerhetens skull vill jag anmärka, att mindre inblandningar, som äro nödvändiga av tekniska skäl och ibland regleras genom lag, ej äro jämförliga.

skedde under helt andra förutsättningar än dem, som gjort sig gällande i det sista världskriget, menar prof. H. (sid. 333); min jämförelse är således förkastlig. Prof. H. synes icke ha fullt fattat nöden och oron under 200-talet, den s. k. militärdespotiens tid. Det var visserligen icke ett plötsligt utbrott av ett krig som varade fyra år, men det var ett bortåt hundraårigt, nästan ständigt krigstillstånd. De yttre fienderna anföllo på alla kanter oupphörligt med förbittrad energi och härjade djupt in i riket. Till de yttre krigen kommo inre. Usurpatorer uppstodo ständigt (t. ex. de s. k. trettio tyrannerna). Stora delar av riket gjorde sig i åratal självständiga och måste med vapenmakt återföras till lydnad. Tillståndet kan, delvis med användande av prof. H:s ord (sid. 333), karaktäriseras så, att det framkallade enastående anspråk på folk och övriga produktionskrafter — ty även då behövde dessa tagas i anspråk för kriget — det sönderslet — visserligen icke med ett slag, utan mera smaningom — den ekonomiska kulturens konstfulla vävnad och ledde därigenom till varuminskning och återgång till primitivare ekonomiska samhällsformer. Myntförsämringen står uppenbart i direkt relation till krigen, den börjar med styrka med de stora krigens utbrott under Marcus Aurelius och når kulmen under den värsta oredan under Gallienus.

Under den kris vi upplevt trädde varubrist och penningförsämring i växelverkan. Kriget medförde varubrist, därför att staterna för krigets ändamål måste draga till sig mängder av de viktigaste varorna, följden blev varubrist och prisstegring. Å andra sidan måste staten skaffa medel att betala varorna, vilket framkallade ökning av betalningsmedlen, d. v. s. penningförsämring, som successivt stegrade dyrtiden. För att skaffa nya betalningsmedel för de i pris ytterligare stegrade varorna, måste ny försämring av penningen tillgripas. Här samarbetade således de båda faktorer, som eljest var för sig kunna framkalla dyrtid, på ett ödesdigert sätt. Förhållandena voro likartade under kejsartiden, och grundtanken i min framställning av den är just denna växelverkan mellan de båda faktorerna. Sid. 16 f. har prof. H. ett långt resonemang om »en ovanligt typisk sammanblandning av nedgång i penningvärde och nedgång i ekonomisk nivå», som gäller »för den händelse dyrtid skall betyda myntförsämring». Däremot: »i den mån

frågan åter gäller nedgång i ekonomisk nivå, är det mycket möjligt att förf. har rätt». Resonemanget är överflödigt, ty i kejsartiden var det icke ett antingen — eller utan ett både — och.

En allmän framställning av rikets och kulturens debacle har att skildra även andra omständigheter än de ekonomiska. Jag har antydt det i en av prof. H. sid. 334 citerad passus (det är naturligtvis icke, som han a sid. 325 fordrar, en speciell sida af katastrofen, som härigenom skall förklaras), mer kan icke begäras av en uppsats, vars mål är att belysa tiden från *en* synpunkt. Det var särskilt tidigare mycket vanligt att fråga efter orsak*en* till antikens undergång, en frågeställning, som har ett visst sammanhang med det för en generation sedan allmänna s. k. en-källe-systemet. Numera torde väl den åsikten ha gjort sig gällande, att sökandet efter *en* orsak innebär en förträngning av synpunkten. Orsakerna voro flera. Trots all reservation i ord vill prof. H. dock lämna ett svar på »magisterfrågan» genom hänvisning på den allmänna nedgången i personlig duglighet (s. 336). Detta härleder han ur en motsats mellan antiken och vår tid, som jag förbisett (s. 325). Orsaken till statsingripandet var i antiken det fria ekonomiska livets sviktande, i vår tid är den ängslan för dess allt för stora effektivitet, för att privatdriften skall betala sig allt för bra. Denna motsats är uppenbar schematisering. Kejsartiden har verkligen med hårdhandskarna ingripit mot privatdriften, därför att den betalde sig allt för bra — behandlingen av uppbördsbolagen lämnar ett typiskt och i många avseenden lärorikt exempel, i viss mån även gruvdriften, båda från den äldre kejsartiden. Statsingripandet under världskriget avsåg i stor utsträckning att leda produktionen i en viss, av staten önskad riktning, t. ex. att skaffa mer krigsredskap och ammunition eller ved och brödsäd, än man väntade, om saken överlåts åt det fria ekonomiska livet. Detta och intet annat är min jämförelsepunkt.

Nedgången i den personliga dugligheten på det ekonomiska området är även den ett antagande. Dess egentliga grund är en analogi, nedgången i skapande kraft på andra områden, i synnerhet det vetenskapliga. Ty det är försiktigare att tala om nedgång i skapande kraft än i personlig duglighet. Det finns, så vitt jag vet — och jag har sökt — intet faktiskt bevis för en nedgång i handelsstån-

dels personliga duglighet i det romerska riket. Jag har därför fullt medvetet och med avsikt användt det av prof. H. (sid. 334) som ett tankefel klandrade uttrycket: »bristen på ett självmedvetet och i produktionens tjänst arbetande handelsstånd». Prof. H:s resonemang på denna punkt vilar på ett tankefel. Det är möjligt, att frånvaron av en faktor under vissa betingelser ej medför någon större påföljd, men att den under ändrade betingelser leder till svararlade påföljder. I senare tid har den industriella och kommersiella verksamheten i stor utsträckning framkallat och uppfostrat behov. Det kan tänkas, att tvärtom behoven stegras, medan den industriella och kommersiella verksamheten kvarbliver på en äldre, mindre utvecklad ståndpunkt, som ej motsvarar de stegrade behoven. Jag är böjd att tro, att denna tankemöjlighet äger tillämplighet på kejsartiden, men då positiva bevis saknas, har jag lämnat den utanför diskussionen.

Den stora frågan om de ekonomiska förhållandenas inverkan på kulturen avfärdar prof. H. med ett alternativ. Antingen betyder dyrtid penningvärdets nedsättning. I så fall åstadkommes på sin höjd en omflyttning av nationalinkomsten från mera till mindre bildade lager, men om jag förstår prof. H. rätt, skulle åsikten, att detta har inverkan på kulturen, vara ohållbar (sid. 338). Eller betyder dyrtid nedgang i ekonomisk nivå, och då bör man lämna både dyrtid och medelklassen å sido. Att det här ej är fråga om ett alternativ utan ett både — och, har jag förut (sid. 351) sagt, och jag nöjer sig med att konstatera, at prof. H. medger, att det är möjligt, att jag har rätt[1]. Men betecknande för polemikens art är, att de faktiska exempel som anföras, obildningens intåg på kejsartronen, kristendomens spridning och gymnasieorganisationens förfall, förbigas med tystnad. En blick i det sid. 82 citerade verket skulle visat, att upprätthållandet av gymnasierna var en skyldighet som vilade på städernas förmögnare borgare och att gymnasiernas förfall berodde på att dessa ruinerades. För övrigt är ingen företeelse i kejsartiden så bekant och ofta citerad som de olidliga bördor,

[1] Om den stegrade avsättningen av böcker har jag för rätt länge sedan interpellerat en initierad. Han hänvisade dels på gulaschernas honetta ambition (jmfr lyxupplagornas åtgång), dels ännu kraftigare därpå, att folk köpte böcker i stället för andra presenter, som stigit än mera i pris. Den viktigaste orsaken skulle således vara ett utslag af sparsamhet.

under vilka städernas förmögnare borgare (dekurionerna) och deras yrkesmän suckade. Dessa representera dock två ytterst viktiga grupper av medelklassen, en från dess högre, en från dess lägre kant. Vad som krossade dem, var enligt våra källor framför allt statens fordringar. Men stegringen av statens fordringar (skatter m. m.) är ett välbekant drag i dyrtiden, som vi också fått erfara. Även en granskning av samhällets sociala struktur vid antikens slut visar, att medelklassen reducerats eller gått under.

I detta sammanhang yttrar prof. H. (sid. 338), att tanken, att den antika kulturens nedgång skulle bero på omflyttningen av nationalinkomsten till mindre bildade lager, har vissa beröringspunkter med Seecks beryktade tes om »Ausrottung der Besten». Prof. H. kan icke veta, att jag sedan länge yrkat, att det biologiska problem, som folkomsättningen onekligen erbjuder, måste betraktas enligt den moderna ärftlighetsforskningens principer och icke efter Seecks konträrselektion, som är en produkt av den flackaste populärdarwinism. Det är beklämmande, att en forskare, som gör så stora anspråk på tankeskärpa, av en hastig analogi låtit leda sig så fullständigt på villospar. I det ena fallet är det frågan om miljöns inverkan, i det andra om en biologisk faktor, urval och ärftlighet. Skillnaden är icke ringa.

Den del av min uppsats, som behandlar den romerska republiken, har prof. H. ej vidrört och vida kortare den som behandlar Grekland. Härom blott ett par ord. Jämförelsen mellan Englands och Athens havsbehärskande ställning har prof. H. (sid. 329 f.) utsträckt vida längre än jag. Jag har (sid. 11) jämfört kvarhållandet av ett fartyg, som inlupit i en viss hamn, och (sid. 7) den bestämmelse, genom vilken Athen med användande av sin makt över det i fartygen insatta kapitalet, tvingade sjöfarten till Piræus, med de bestämmelser om bunkerkol m. m., genom vilka sjöfarten under världskriget tvingades in på vissa ruter. Därefter anföres ett exempel på att Athen ransonerat spannmålstillförseln för en stad och hänvisas på hungerblockaden mot Athen under det peloponesiska krigets senare del. Längre har jag ej gått, och vad prof. H. (sid. 330) riktigt framställer om innebörden i Englands blockadåtgärder, träffar ej mig utan någon av prof. H. supponerad åsikt.

Beträffande dyrtidsepisoden 387 f. Kr. (sid. 328 f.) har jag följt

Wilamowitz' framställning. Att dess upphovsman är nutidens främste klassiske filolog, innebär ingen som helst borgen för dess riktighet, och det skulle varit nog så intressant, om prof. H. å sin sida velat analysera Lysias' med avsikt dunkelt hållna tal. Prof. H. har utan tvivel rätt däri, att frågan var om vinsten skulle bli mellanhändernas — ej konsumenternas — eller importörernas, men han förbiser, att staten hade en viss makt över mellanhänderna, som bodde i Athen,men ingen över importörerna, som på denna tid huvudsakligen tyckas ha varit utländingar. Därav följer onekligen en skillnad, som kunde få en påföljd i prishänseende.

Nyckeln till förståelsen finner prof. H. i frågan, om antiken behärskades av varukärlek eller varuskräck, och det äger säkerligen i viss mån sin riktighet. Ur vilket yttrande prof. H. läst ut den mening, han (s. 330) tillskriver mig, att motsatsen mellan dessa bada ståndpunkter beror på större eller mindre varutillgång, angives ej och är mig obekant, då jag aldrig vet mig ha tagit ställning till en så formulerad fråga. Däremot förefalla mig varukärlek och varuskräck såsom primära orsaker vara nationalekonomisk metafysik. Även dylika stämningar kunna ej skapas av intet. De maste ha någon orsak vare sig ett faktiskt förhållande eller en — säkerligen på något faktiskt förhållande uppbyggd — teori, men sedan de en gång uppstått, kunna de mycket väl enligt en bekant psykologisk utveckling växa till en styrka, som ej står i något förhallande till den ursprungliga orsaken, från vilken de sålunda lösgöras. Vad antiken beträffar, synes prof. H. ej uppfatta den ytterst prekära situationen för en stad, som behövde importera livsmedel, sjöfartens osäkerhet och ringa effektivitet.

Jag har ej kunnat undvika exempel pa metoden att utvidga och omtolka mina ord för att vinna en platform för polemiken. Ehuru en dylik polemik i regel bör överlämnas at sig själv, måste jag upptaga ett fall, därför att prof. H. i anslutning därtill riktat ett angrepp mot mitt vetenskapliga samvete, som försvåras därav, att det i viss mån framställes alternativt. För en dylik beskyllning krävs klara papper. Den här iögonfallande häftiga tonen synes tyda på att en särskilt öm punkt i prof. H:s åskådning råkat att bli berörd. Frågan gäller frihandelns sammanliang med den kosmopolitiska åskådningen. Pa grundfrågan ingår prof. H. även i detta fall icke, men

riktar häftiga anmärkningar mot vissa detaljer (sid. 342 f.). Satsen, att ett land kan bestå utan industriarbetare men icke utan bönder, fasthåller jag. Betydelsepregnans är något så ofta förekommande, att ingen vanlig läsare behöver ett inskjutet »självförsörjande» för att förstå vad det gäller. Svårigheten att inse, att Englands befolkning måste minskas, om det ej kunde importera livsmedel, är så obefintlig, att hela mitt resonemang förutsätter, att mot befolkningsminskning i ett land svarar befolkningsanhopning i ett annat. Stadstaterna Hamburg och Bremen ta sig litet underligt ut som exempel på land. Förmodligen är denna förväxling mellan land och stat en *lapsus calami* i den polemiska ivern. Har jag fördömt eller förkättrat emigration eller omflyttning mellan yrkena? — i förbigående har den moderna tekniken underlättat övergången från industriens till jordbrukets yrke och vice versa? Det är huvudfrågan. — Detta påstående liksom många andra på dessa båda sidor är prof. H:s utläggning; jag har rätt att bli bedömd efter mina ord och icke efter vad prof. H. behagar inlägga i dem. Den sid. 343 r. 4 citerade satsen fasthåller jag fortfarande[1]. Om vi tänka oss, att — icke nu under krigets abnorma förhållanden — men t. ex. på 1890-talet spannmålstullarna blivit upphävda i vårt land, är det otvivelaktigt, att många bönder och lantarbetare icke omedelbart hunnit ackommodera sig efter de nya ekonomiska förhållandena, d. v. s. byta yrke eller utvandra, utan fortsatt ett yrke som lönade sig mindre än andra. Trögheten i detta avseende är kosmopolitismens effektiva begränsning.

I slutet av denna passus citerar prof. H. följande yttrande av mig: »Är den då riktig? Teoretiskt måste dess konsekvens erkännas, men praktiken bekräftar här som ofta icke den teoretiska deduktionen», och beskyller mig av denna grund att »hylla uppfattningen om tillvaron av två sinsemellan oförenliga sanningar, en teoretisk och en praktisk». Något längre ned betygar prof. H. sin förbluffelse över att höra denna sats framförd av en vetenskapsman. Prof. H. borde veta, att en deduktion kan vara konsekvent, d. v. s. logiskt riktig, men resultatet felaktigt, därför att premisserna äro

[1] Anf. st. sid. 98 står: »även om *många* enskilda bryta banden». Prof. H. citerar *några*. Ändringen är naturligtvis oavsiktlig men karakteristisk.

oriktiga eller ofullständiga. Om han velat tänka på detta, hade han kunnat undvika att framställa en beskyllning om vetenskaplig tvetalan. I ifrågavarande fall har en premiss blivit försummad, den nyssnämnda omflyttningsträgheten. För övrigt framställer sig frågan, om prof. H. ej själv argumenterar med dubbla sanningar, en teoretisk och en praktisk. Om man i den nationalekonomiska grundekvationen: penningmängden × omloppshastigheten = varumängden × varupriserna, multiplicerar faktorn penningmängden med ett likgiltigt tal, t. ex. 100, återställes ekvationens jämvikt genom att multiplicera varumängden med samma tal. Nu säger prof. H. sid. 324 (jfr sid. 325): »när dyrtiden utgår från penningsidan, är t. ex. talet om ökning i tillförsel eller produktion som botemedel ganska meningslöst», d. v. s. han argumenterar med den praktiska omöjligheten att stegra varumängden i samma grad och tempo som penningmängden. Antingen underkänner prof. H. ekvationens absoluta giltighet, eller argumenterar han med skillnaden mellan en teoretisk och en praktisk sanning. Valet står fritt, men det finns ej heller något annat val.

Fallet lägger eftertanken över vetenskapens grundprinciper nära till hands. Jag har alltid föreställt mig, att nationalekonomien är en på erfarenheten grundad vetenskap, som dock i motsats till naturvetenskaperna, som arbeta med experimentet, arbetar med historiskt material. Visserligen ha vi sett många ekonomiska experiment, men de äro ej experiment i vetenskaplig mening. Skulle den åberopa någon högre upplysning än erfarenheten och dess vetenskapliga bearbetning, erkänner jag mig ej kunna följa. Nu är största delen av vetenskapens förklaringar — av mycket godt folk ofta kallade dess resultat — intet annat än arbetshypoteser. Erfarenheten i form av experiment eller historiskt faktum är provet på arbetshypotesens hållbarhet; strider en ny erfarenhet mot deduktionen, måste denna eller dess grunder revideras. Detta kan formuleras så, som jag gjort på det inkriminerade stället: »praktiken bekräftar ofta icke den teoretiska deduktionen». Vetenskapens uppgift är då att söka, var felet ligger, även med risk att få uppgiva gamla kära arbetshypoteser, och jag kan icke föreställa mig annat, än att nationalekonomien som erfarenhetsvetenskap får stå samma risk som naturveten-

skaperna, inom vilka för övrigt just f. n. de skenbart fastaste grundsatser, t. ex. tidsföreställningen, äro ställda under revision.

I prof. H:s klagan över specialiseringen som en av det vetenskapliga arbetets svagheter i var tid instämmer jag livligt. Men när han kryddar denna klagan med att tillvita mig (jämte andra) förakt för andra vetenskaper än min egen [1], tvingas jag att protestera. Jag hyser icke förakt för nationalekonomi eller någon annan vetenskap. Jag hyser respekt för all verklig vetenskap och specialvetenskap, men jag kan ej sträcka respekten till ett *sacrificium intellectus* på specialvetenskapens altare. Karaktäristisk för den stränge specialisten är dyrkan av den vetenskapliga hantverksskickligheten. Jag uppskattar dess betydelse och värde till fullo, — det har jag i handling visat på mitt område — och skattar den ej mindre för andra vetenskaper. Även antikens historia kräver sin speciella hantverksskicklighet, som är ganska olika den som gäller senare tiders historia. Den ledande principen, som har en viss allmängiltighet, kan sammanfattas så: Lita ej på vad andra sagt! Gå till källorna och pröva dem med kritik och metod! Grunda omdömet på insikt i och en allmän översikt över källorna, deras beskaffenhet och innehåll! En allmän översikt över källorna är nödvändig, för att den teoretiska uppfattningen i möjligaste man skall taga hänsyn till alla instanser. Mig förekommer det, som om nationalekonomien, så till vida som den är erfarenhetsvetenskap, speciellt i sin förbindelse med samhällslivet, kanske skulle kunna bli rikare i någon punkt genom att medtaga det intressanta material, som den romerska kejsartiden erbjuder. Här framträder, bortsett från vetenskapens splittring, ytterligare en fara, som specialiseringen medför, nämligen synkretsens förträngning. Sådana ämnen, som fordra förbindelsen av två specialiteter, få ligga obeaktade, därför att ingen

[1] Även antikens historia har sina anspråk. På det enda ställe, där prof. H. anför ett kätteitat (sid. 341, anm. 1) jämför han utvecklingen av de romerska yrkesföreningarna (*collegia*) med kartellens. Jämförelsen är oriktig och beror på obekantskap med de antika förhållandena. Det är obevisligt, att yrkesföreningarna i början av kejsartiden avsågo gemensamt utövande av yrket. Skillnaden är ungefär densamma som mellan å ena sidan en förening av lärare från olika skolor till främjande av gemensamma intressen och sällskaplig samvaro och å andra en sammanslutning av lärare, som gemensamt driva en skola.

vagar sig på dem av fruktan för sin bristande skolning i endera specialiteten. Så hade det gått med den romerska kejsartidens katastrof, om jag lydt prof. H:s maning, att skomakaren skall bli vid sin läst, och behjärtat min nationalekonomiska inkompetens. Prof. H. saknar den historiska kompetensen och kännedomen om fakta, det erkänner han själv och bevisar det ytterligare, då han någon sällsynt gång går utöver det han läst i min uppsats. Om det botemedel mot specialiseringen, som prof. H. tydligen vill rekommendera, att lägga en ny specialitet till den gamla, är möjligt, är en fråga om människans begränsade arbetskraft och livstid. Prof. H. glömmer, att vad antikhistorikern beträffar — och liknande gäller även i andra fall — andra vetenskaper ha precis lika stor rätt som nationalekonomien att ej bli föraktade, t. ex. filosofi, religionshistoria, teologi, rättsvetenskap, arkeologi, för att nämna några av de viktigaste. Jag har funnit en annan väg gångbar, samarbetet. Om prof. H. gillar den, vet jag ej; i varje fall är en kritik av den art han presterat, ej ägnad att främja det.

INDEXMETODER I BEFOLKNINGS-STATISTIKEN.

AV

DOCENTEN S. D. WICKSELL.

(Forts.)

IV. Åldersfördelningens inflytande vid temporala jämförelser. Indextal för Sverge 1751/56—1906/10.

Vid beräkningen enligt indexmetoden av äktenskapligheten, fruktsamheten och dödligheten för Sverge under femårsperioden 1751/55—1906/10, ha vi utgått från perioden 1876/80 som bas. Beräkningen inskränker sig till första giften hos kvinnor, barnaföderskor med äkta barn samt dödsfallen inom hela befolkningen.

Till grund för beräkningen ligger sålunda de i tabell 1 för perioden 1876—80 gällande nuptialitets-, fruktsamhets- och dödlighetskvoterna.

Övriga data bestå av de i *G. Sundbärg: Bevölkerungsstatistik Schwedens 1750—1900* i tabell 13, 15 och 8 givna relativa åldersfördelningarna (pr 1000000 av hela bef.) av ogifta kvinnor, gifta kvinnor och hela befolkningen för åren 1750, 1755, 1760, — — — — — — 1900, samt av de sammastädes i tabell 25, 41 och 52 givna äktenskaplighets-, fruktsamhets- och allmänna dödstalen för perioderna 1751/55—1896/1900. För åren 1900—1910 äro motsvarande data tagna ur *Sveriges officiella statistik*.

Tekniskt gestaltar sig beräkningen på följande sätt:

1) Talen i kol. 2 av tab. 1 inmultipliceras i motsvarande åldersiffror för ogifta kvinnor åren 1750, 1755, 1760, — — — — 1910, och de sålunda beräknade produkterna summeras för varje år. Aritmetiska mediet av summorna för början och slutet av var

TABELL 1.

Normaltabell.

1	2	3	4
Ålders klasser	Antal giftermål pr. 1000 ogifta kvinnor i nedanstående åldrar	Antal barnaföderskor med äkta barn pr 1000 gifta kvinnor i nedanstående åldrar	Antal dödsfall pr 1000 av hela folkmängden i nedanstående åldrar
0—5			53,01
5—10			10,18
10—15			4,62
15—20	8,9	510	4,61
20—25	68,7	468	5,98
25—30	101,6	390	6,70
30—35	80,6	333	7,23
35—40	52,4	267	8.15
40—45	28,7	153	9,18
45—50	15,2	26	10,75
50—55			13,80
55—60			18,60
60—65			26,88
65—70	2,2		41,01
70—75			64,47
75—80			104,84
80—∞			191,38

femarsperiod tages [1] och divideras med medelantalet ogifta kvinnor i åldern 20—45 år pr 1000000 av hela medelfolkmängden för samma femarsperiod (*Sundbärg:* tab. 24). Den sålunda på grundval av 1876/80 års nuptialitet beräknade äktenskaplighetskapaciteten finnes angiven i tab. 2 (kol. 3). Uppdivideras den i det *faktiska* äktenskaplighetstalet (tab. 2, kol. 2) och multipliceras kvoten med 100 erhålles giftermålsindex (tab. 2, kol. 4).

2) På alldeles samma sätt förfares med talen i tab. 1 kol. 3 och relativa aldersfördelningen av gifta kvinnor. De erhållna medelsummorna divideras med medelantalet gifta kvinnor i åldern 15—45 år pr 1000000 av hela medelfolkmängden för motsvarande femarsperiod (*Sundbärg:* tab. 39). De sålunda beräknade äkta frukt-

[1] Det är att märka att här bildas aritmetiska mediet av relativtal, enär folkmängdssiffrorna för var åldersklass äro avgivna pr 1000000 av hela folkmängden. Detta står dock i full överensstämmelse med den metod, som av Sundbärg användes vid beräkningen av medelfolkmängden i vissa fall av jämförbar art. Se Emigrationsutredningen bil. 5 not sid. 277*.

samhetskapaciteterna givas i tab. 3 kol. 3. Uppdivideras de i motsvarande *faktiska* äkta fruktsamhetstal (tab. 3, kol. 2) erhalles fruktsamhetsindex (tab. 3, kol. 4).

3) Dödskvoterna i kol. 4 av tab. 1 inmultipliceras i motsvarande relativa ålderstal för hela befolkningen 1750, 1755, 1760, — — — — — 1910,produkterna summeras för varje år och aritmetiska mediet tages för början och slutet av var femårsperiod. De sålunda beräknade dödlighetskapaciteterna givas i kol. 3 av tab. 4. Uppdivideras de i motsvarande *faktiska* allmänna dödstal (tab. 4, kol. 2) erhalles dödlighetsindex (tab. 4, kol. 4).

Det må villigt erkännas att räkning med 5 års åldersklasser som här ägt rum från 0—80 år egentligen är en lyx. Lika goda resultat hade erhallits med betydligt »bredare» åldersklasser, åtminstone mellan åldrarna 10 och 50 år. Som talen nu en gång varit tabulerade i *Sundbärgs* arbete har det emellertid rent av varit arbetsbesparande att räkna med femåriga åldersklasser genomgående.

Hela arbetet har kunnat utföras på några timmar med en »Odhners» räknemaskin.

Tabellerna 2—5 tarva egentligen inga kommentarer. För underlättandet av jämförelsen med de vanliga talen och bedömandet av åldersfördelningens inflytande på dem ha de i kol. 5 omproportionerats så, att talen för år 1876/80 satts lika med hundra. De i kol. 6 tabulerade differenserna mellan dessa proportionstal och indextalen visa, att åldersfördelningens inflytande vid temporala jämförelser är obetydlig. I viss mån torde det vara överraskande, att detta också gäller för det allmänna dödstalet. Uppenbarligen bero berörda förhållanden på den relativt obetydliga förändring som Sverges befolknings åldersfördelning undergått under dessa 160 år. Måhända är detta å sin sida delvis att tillskriva den omständigheten att de av *Sundbärg* givna åldersfördelningarna för olika civilstånd intill år 1870 äro *rekonstruerade* och icke direkt iakttagna. På grund härav äro naturligtvis våra indextal för äktenskapligheten och fruktsamheten i lika mån som *Sundbärgs* äktenskaplighets- och fruktsamhetstal att betrakta som hypotetiska. Vid bedömandet av åldersfördelningens, sådan den föreligger, inflytande, är detta dock utan all betydelse.

En egendomlighet är också den tydliga periodiciteten i diffe-

renserna för det allmänna dödstalet, medan felen i fruktsamhetstalen synas vara mera kumulativa.

Av differenserna samt av variationen i kapacitetstalen framgår att åldersfördelningens förskjutningar sedan 1750 icke förmått förrycka äktenskaplighetstalen med mer än cirka 3%, fruktsamhetstalen med c:a 6% och dödstalen med c:a 15%.

TABELL 2.

Äktenskapligheten för ogifta kvinnor för femårsperioder.

1	2	3	4	5	6
År	Observerade äktenskaplighetstal för ogifta kvinnor	Äktenskaplighets-kapacitet.	Äktenskaplighetsindex	Proportionstal till kol. 2 [1]	Differens mellan kol. 4 och 5
1751—55	118,7	82,2	144,4	146,7	— 2,3
56—60	116,0	82,3	140,9	143,4	— 2,5
61—65	115,5	82,3	140,3	142,8	— 2,5
66—70	107,8	82,1	131,3	133,3	— 2,0
71—75	97,4	81,9	118,9	120,4	— 1,5
76—80	108,2	81,9	132,1	133,7	— 1,6
81—85	90,7	81,6	111 2	112,1	— 0,9
86—90	88,8	80,9	109,8	109,8	0,0
91—95	105,3	80,9	130,2	130,4	— 0,2
96—1800	96,1	80,8	118,9	118,8	+ 0,1
1801—05	93,1	80,8	115,2	115,1	+ 0,1
06—10	99,5	81,7	121,7	123,0	— 1,3
11—15	99,8	81,5	122,5	123,4	— 0,9
16—20	99,6	81,3	122,5	123,1	— 0,6
21—25	113,1	81,4	138,9	139,8	— 0,9
26—30	108,8	81,9	132,8	134,5	— 1,7
31—35	105,4	82,0	128,5	130,3	— 1,8
36—40	91,0	82,2	110,7	112,5	— 1,8
41—45	88,2	82,0	107,6	109,0	— 1,4
46—50	84,3	82,1	102,7	104,2	— 1,5
51—55	83,0	81,8	101,5	102,6	— 1,1
56—60	91,2	81,0	112,6	112,7	— 0,1
61—65	85,6	80,6	105,5	105,1	+ 0,4
66—70	72,4	80,5	89,1	89,5	+ 0,4
71—75	85,0	80,9	105,1	105,1	0,0
76—80	80,9	80,9	100,0	100,0	0,0
81—85	77,3	80,5	96,0	95,6	+ 0,4
86—90	74,9	80,8	92,7	92,6	+ 0,1
91—95	72,9	80,6	90,4	90,1	+ 0,3
96—1900	77,0	79,9	96,4	95,2	+ 1,2
1901—05	73,9	80,0	92,4	91,3	+ 1,1
06—10	75,5	80,4	94,0	93,3	+ 0,7

[1] Observerade äktenskaplighetstalet då detsamma för perioden 1876/80 sättes lika med 100.

TABELL 3.

Den äktenskapliga fruktsamheten för femårsperioder.

1	2	3	4	5	6
År	Observerade äktenskapliga fruktsamhetstal	Fruktsamhetskapacitet.	Fruktsamhetsindex	Proportionstal till kol. 2[1]	Differens mellan kol. 4—5
1751—55	319,3	313,9	101,7	105,8	— 4,1
56—60	292,7	311,7	93,9	97,0	— 3,1
61—65	292,2	308,5	94,7	96,8	— 2,1
66—70	290,3	308,1	94,2	96,2	— 2,0
71—75	273,0	311,3	87 7	90,4	— 2,7
76—80	299,2	312,9	95,6	99,1	— 3,5
81—85	275,3	313,3	87,9	91,2	— 3,3
86—90	277,6	308,3	90,0	92,0	— 2,0
91—95	293,0	303,4	96 6	97,1	— 0,5
96—1800	286,4	302,6	94,6	94,9	— 0,3
1801—05	280,8	305,0	92,1	93,0	— 0,9
06—10	271,3	307,1	88,3	89 2	— 0,9
11—15	287,6	308,4	93,3	95,3	— 2,0
16—20	290,1	309,2	93,8	96,1	— 2,3
21—25	304,5	308,3	98,8	100,9	— 2,1
26—30	287,0	308,3	93 1	95,1	— 2,0
31—35	283,1	305,7	92,6	93,8	— 1,2
36—40	277,3	304,0	91,2	91,9	— 0,7
41—45	289,8	306,8	94,5	96,0	— 1,5
46—50	287,4	308,8	93,1	95,2	— 2,1
51—55	290,1	303,6	95 6	96,1	— 0,5
56—60	302,2	298,3	101,3	100,1	+ 0,2
61—65	300,7	299,7	100 3	99,6	+ 0,7
66—70	278,2	296,5	93 8	92,2	+ 1,6
71—75	300,0	300,0	100,0	99,4	+ 0,6
76—80	301,9	301,9	100,0	100,0	0,0
81—85	294,5	305,3	96,5	97,5	— 1,0
86—90	289,3	305,6	94,7	95,8	— 1,1
91—95	278,8	303,3	91,9	92,3	— 0,4
96—1900	273,4	301,9	90,6	90,6	0,0
1901—05	263,6	302,3	87,2	87,3	— 0,1
06—10	253,8	306,6	82,7	84,1	— 1,4

[1] Observerade fruktsamhetstalet då detsamma för perioden 1879/80 sättes lika med 100.

TABELL 4.

Dödligheten för femårsperioder.

1	2	3	4	5	6
År	Observerade dödstal	Dödlighets-kapacitet.	Dödlighets-index	Proportions-tal till kol. 2 [1]	Differens mellan kol. 4 och 5
1751—55	26,52	19,12	138,7	145,2	— 6,5
56—60	28,25	18,85	150,0	154,7	— 4,7
61—65	29,08	18,33	158,6	159,2	— 0,6
66—70	26,38	18,01	146,5	144,4	+ 2,1
71—75	33,07	17,50	189,0	181,1	+ 7,9
76—80	24,86	17,50	142,1	136,1	+ 6,0
81—85	27,80	17,70	157,1	152,2	+ 4,9
86—90	27,61	17,64	156,5	151,2	+ 4,3
91—95	25,21	17,87	141,1	138,0	+ 3,1
96—1800	25,65	17,90	143,3	140,5	+ 2,8
1801—05	24,35	17,80	136,8	133,3	+ 3,5
06—10	31 45	17,46	180,1	172,2	+ 7,9
11—15	27,11	17,32	156,5	148,5	+ 8,0
16—20	24,63	17,69	139,2	134,9	+ 4,3
21—25	22,07	18,27	120,8	120,9	— 0,1
26—30	25,10	18,28	137,3	137,4	— 0,1
31—35	23,05	17,83	129,3	126,2	+ 3,1
36—40	22,53	17,42	129,3	123,4	+ 5,9
41—45	20,20	17,25	117,1	110,6	+ 6,5
46—50	20,95	17,36	120,7	114,7	+ 6,0
51—55	21,65	17,42	124,3	118,6	+ 5,7
56—60	21,73	17,72	122,6	119,0	+ 3,6
61—65	19,76	18,05	109,5	108,2	+ 1,3
66—70	20,59	17,87	115,2	112,8	+ 2,4
71—75	18,28	17,88	102,2	100,1	+ 1,1
76—80	18,26	18,26	100,0	100,0	0,0
81—85	17,53	18,67	93,9	96,0	— 2,1
86—90	16,37	19,20	85,3	89,6	— 4,3
91—95	16,61	19,67	84,4	91,0	— 6,6
96—1900	16,12	19,92	80,9	88,3	— 7,4
1901—05	15,48	20,19	76,7	84,8	— 8,1
06—10	14,31	20,34	70,4	78,4	— 8,0

[1] Observerade dödstal då detsamma för perioden 1876/80 sättes lika med 100.

V. Åldersfördelningens inflytande vid regionala jämförelser. Indextal för Sverges län 1901—1910.

För beräkningen av indextalen för Sverges län 1901—1910 föreligger nödiga data publicerade i *Sverges officiella statistik: Befolkningsrörelsen. Översikt för åren 1901—1910.* Normaltabellen, vilken härledes ur siffrorna för hela Sverge år 1901—1910 har följande utseende:

TABELL 5.

Normaltabell.

1	2	3	4
Åldersklasser	Antal giftermål pr 1000 ogifta kvinnor i nedanstående åldrar	Antal barnaföderskor med äkta barn pr 1000 gifta kvinnor i nedanstående åldrar	Antal dödsfall pr 1000 av hela folkmängden i nedanstående åldrar
0—5			28,4
5—10			4,1
10—15			3,2
15—20	10,10	620	4,6
20—25	73,1	453	6,0
25—30	92,6	350	6,1
30—35	62,5	277	6,1
35—40	34,9	212	6,7
40—45	19,7	113	7,6
45—50	10,7	14,7	9,0
50—55			11,4
55—60			15,2
60—65			21,8
65—70			33,1
70—75	1,68		53,2
75—80			88,4
80—85			144,8
85—90			228,7
90 o. däröver			347,3

Sedan dessa tal immultiplicerats i motsvarande medelfolkmängds åldersfördelning (tabell 36 i cit. översikten) erhölls genom summering och division med gruppsiffrorna för ogifta kvinnor i åldern 20—45 år, resp. gifta kvinnor i åldern 15—45 år, resp. hela folkmängden de i § II definierade kapaciteterna. Dessa jämte indextalen framgå av tabell 6, 7, 8, vilka äro uppställda enligt samma

mönster som tabell 2, 3, 4. Ett studium av kapacitetstalen i kol. 3, liksom också en jämförelse mellan kol. 4 och 5, ger vid handen, att de största av åldersfördelningen förorsakade avvikelserna ha följande belopp: i äktenskaplighetstalet c:a 3 % positivt och 5 % negativt; i fruktsamhetstalet c:a 5 % positivt och 15 % negativt, allt på medelvärdet räknat. Det framgår således, att man vid en jämförelse av Sverges län på grundval av äktenskaplighets- och fruktsamhetstalen i vissa fall har att räkna med ett av olikheter i åldersfördelningen förorsakat fel på omkring 8 % resp. 20 %. Vad dödlighetstalet beträffar äro där felen ännu större, eller c:a 20 % positivt och 11 % negativt; vid en jämförelse sålunda i värsta fall ett fel om c:a 30 %. Så som synes av tabellerna är det i allmänhet i Norrbottens län, som åldersstrukturen mest förryckер de sedvanliga måtten. Orsaken härtill ligger däri, att i Norrbottens län såväl bland de äktenskapsdugliga ogifta kvinnorna, som bland de fruktsamhetsdugliga gifta kvinnorna, som även inom hela befolkningen i stort, de lägre åldersklasserna äro ovanligt talrika i förhållande till de äldre. Härav uppstår en stor fruktsamhets- och äktenskaplighetskapacitet samt en liten dödlighetskapacitet.

Som resultat av vår undersökning torde man kunna våga påståendet, att åtminstone fruktsamhetstalet och naturligtvis i än högre grad dödlighetstalet är alltför mycket beroende av de jämförda områdenas olikheter i inre åldersstruktur för att kunna anses vara användbara vid regionala jämförelser. Länen behålla icke ens samma rangordning om de ordnas efter storleken av indextalen, som om de ordnas efter storleken av de sedvanliga talen. Att äktenskaplighetstalet bestått provet bättre är påfallande. Att detta skulle bero på att de ogifta kvinnornas åldersfördelning varierar mindre mellan länen än t. ex. de gifta kvinnornas, hålla vi för föga antagligt. Snarare beror det på att äktenskaplighetstalet verkligen är ett relativt »åldersfritt» mått, och detta å sin sida är att tillskriva det faktum, att äktenskapligheten har sitt maximum i en medelhög ålder (25—30 års åldern) i motsats till fruktsamheten, som ju är störst för de lägsta åldersklasserna. Härigenom uppkommer att äktenskaplighetskapaciteten blir i högre grad oberoende av åldersförskjutningen än vad fruktsamhetskapaciteten är.

Går man än längre i regional uppdelning, t. ex. till härader

TABELL 6.

Äktenskapligheten i Sverges län 1901—1910.

1	2	3	4	5	6
Län	Observerade äktenskaplighetstal	Äktenskaplighetskapaciteten	Äktenskaplighetsindex	Proportionstal till kol. 2	Differens mellan kol. 4 och 5
Stockholms län	85,6	75,6	113,2	112,8	— 0,4
Uppsala län	83,6	76,0	110,0	110,2	— 0,2
Södermanlands län	98,5	77,5	127,1	129,8	— 2,7
Östergötlands län ...	76,5	74,3	103,0	100,8	+ 2,2
Jönköpings län	73,6	75,5	97,5	97,0	+ 0,5
Kronobergs län	72,3	76,4	94,6	95,3	— 0,7
Kalmar län	78,9	76,1	103,7	104,0	— 0,3
Gottlands län	87,5	74,7	117,1	115,3	+ 1,8
Blekinge län	79,5	75,9	104,7	104,8	— 0,1
Kristianstads län ...	77,7	74,5	96,2	94,5	+ 1,7
Malmöhus län	77,5	74,5	104,0	102,1	+ 1,9
Hallands län	69,4	75,0	92,5	91,5	+ 1,0
Gbg. o. Bohus län...	68,4	73,3	93,3	90,1	+ 3,2
Älvsborgs län.....	60,1	73,6	81,7	79.2	+ 2,5
Skaraborgs län	64,1	73,8	86,9	84,5	+ 2,4
Värmlands län	68,4	73,8	92,7	90,1	+ 2,6
Örebro län	76,1	74,7	101,9	100,3	+ 1,6
Västmanlands län...	94,5	77,0	122,7	124,5	— 1,8
Kopparbergs län ...	92,2	76,6	120,4	121,5	— 1,1
Gävleborgs län	84.1	77,0	109,2	110,8	— 1,6
Västernorrlands län	81,9	77,7	105,4	107,9	— 2,5
Jämtlands län	80,2	77,1	104,0	105,7	— 1,7
Västerbottens län ...	91,3	78,7	116,0	120,3	— 4,3
Norbottens län	103,2	78,7	131,1	136,0	— 4,9

TABELL 7.

Fruktsamheten i Sverges län 1901—1910.

1	2	3	4	5	6
Län	Observerade fruktsamhetstal	Fruktsamhetskapaciteten	Fruktsamhetsindex	Proportionstal till kol. 2	Differens mellan kol. 4 och 5
Stockholms län	221,4	260 0	85,2	85,4	— 0,2
Uppsala län	223,4	257,9	86,6	86,1	+ 0,5
Södermanlands län	219,7	262,7	83,6	84,7	— 1,1
Östergötlands län ...	238,3	257,7	92,5	91,9	+ 0,6
Jönköpings län	279,4	257,6	110,6	107,7	+ 2,9
Kronobergs län	295,2	249,7	118,2	113,8	+ 4,4
Kalmar län	267,9	255,6	104,8	103,3	+ 1,5
Gottlands län	200,4	253,2	79,1	77,3	+ 1,8
Blekinge län	296,3	259,0	114,1	114,3	+ 0,1
Kristianstads län	266,7	254,3	104,9	102,8	+ 2,1
Malmöhus län	244,1	263,9	92,5	94,1	— 1,6
Hallands län	296,4	254,3	116,6	114,3	+ 2,3
Gbg. o. Bohus län ...	275,7	258,3	106,7	106,3	+ 0,4
Älvsborgs län	280,4	249.8	112,2	108,1	+ 4,1
Skaraborgs län	264,5	247,2	107,0	102,0	+ 5,0
Värmlands län	265,2	254,4	104,2	102,3	+ 1,9
Örebro län	245,6	257,7	95,3	94,7	+ 0,6
Västmanlands län ...	226,5	263,1	86,1	87,3	— 1,2
Kopparbergs län ...	256,6	265,0	96,8	98,9	— 2,1
Gävleborgs län	251,7	264,0	95,3	97,1	— 1,8
Västernorrlands län	290,0	262,6	110,4	111,8	— 1,4
Jämtlands län	264,8	260,5	101,7	102,1	— 0,4
Västerbottens län ...	340,6	265,2	128,4	131,3	— 2,9
Norrbottens län	357,8	292,5	122,3	138,0	— 15,7

TABELL 8.

Dödligheten i Sverges län 1901—1910.

1	2	3	4	5	6
Län	Observerade dödlighets-tal	Dödlighets-kapaciteten	Dödlighets-index	Proportions-tal till kol. 2	Differens mellan kol 4 och 5
Stockholms län	15,07	14,25	105,8	100,1	+ 5,7
Uppsala län	15,30	15,14	101,1	101,6	— 0,5
Södermanlands län	14,16	15,10	93,8	94,0	— 0,2
Östergötlands län ...	14,38	15,64	91,9	95,5	— 3,6
Jönköpings län	13,88	16,47	84,3	92,2	— 7,9
Kronobergs län	15,07	16,45	91,6	100,1	— 8,5
Kalmar län	15,54	16,69	93,1	103,2	— 10,1
Gottlands län län ...	15,94	17,70	90,1	105,8	— 15,7
Blekinge län	16,03	14,72	108 9	106,4	+ 2,5
Kristianstads län ...	15,67	15,77	99,4	104,0	— 4,6
Malmahus län	14,60	13,93	104,8	96,9	+ 7,9
Hallands län	15,40	15,77	97,7	102,2	— 4,5
Gbg. o. Bohus län ...	15,36	13,93	110,3	102,0	+ 8,3
Älvsborgs län	15,03	16,39	91,7	99,8	— 8,1
Skaraborgs län	14,35	16 32	87,9	95,3	— 7,4
Värmlands län	15,15	16,31	92,9	100,6	— 7,7
Örebro län	13,65	15,10	90,4	90,6	— 0,2
Västmanlands län ...	14,19	14,67	96,7	94,2	+ 2,5
Kopparbegs län.....	14,91	14,60	102,1	99,0	+ 3,1
Gävleborgs län	14,36	14,21	101,1	95,3	+ 5,8
Västernorrlands län	14,56	13.46	108.2	96,7	+ 11,5
Jämtlands län	14,01	15,08	92,9	93,0	+ 0,1
Västerbottens län ...	14,08	13,28	105,2	93,5	— 11,7
Norrbottens län	16,46	12,72	129,4	109,3	+ 20,1

skall man finna att felen bli ännu större. Olikheterna i åldersstruktur är ju här också betydligt större än emellan länen. Följande sammanställningar, till grund för vilka ligger en tabell över fruktsamhetstalet, fruktsamhetskapaciteten och fruktsamhetsindex i samtliga Sverges härader för tvåårsperioden 1910—1911, och som vi skola publicera i annat sammanhang [1], är ägnad att belysa hithörande förhållanden. Fördelas häraderna efter fruktsamhetskapacitetens storlek erhålles följande tabell:

TABELL 9.

Antal härader med fruktsamhetskapaciteten i olika storleksklasser.

Fruktsamhets-kapac.	240–245	245–250	250–255	255–260	260–265	265–270	270–275	275–280	280–285	285–290	290–295	295–300	300–305	305–310	Summa
Antal härader	1	2	3	19	24	46	58	69	49	17	5	3	2	1	299

Det framgår att fruktsamhetskapaciteten är så långt ifrån konstant (vilket ju skulle ägt rum om fruktsamhetstalet varit ett åldersfritt mått) att det varierar inom ett spelrum, som omfattar över 25 % av medelstorleken. Av denna storleksordning måste då också felen i fruktsamhetstalen vara under inverkan av de olikheter i inre åldersstruktur, som de gifta kvinnorna uppvisa i Sverges härader. Det förtjänar här påpekas, att även inom vart län för sig uppvisar fruktsamhetskapaciteten avsevärda variationer. Inom Norrbottens län varierar den sålunda med omkring 16 % av sitt medelvärde; i Uppsala län med 19 %; i Göteborgs och Bohus län med 20 % etc.

Givetvis äger emellertid ett ganska starkt samband rum mellan fruktsamhetstalen och fruktsamhetsindex. De ha ju dock samma täljare. Det kan utan tvivel ha sitt värde att se hur detta samband gestaltar sig. Till det ändamålet fördela vi i tabell 10 häraderna efter storleken av såväl fruktsamhetsindex som fruktsamhetstalet. Det förra måttet är uppfört i tabellens vänstra vertikalmarginal, det senare i dess övre horisontalmarginal.

Uppfatta vi här, för att använda en terminologi av *Kaufmann*, indextalet som det »statistiska subjektet» medan fruktsamhetstalet

[1] Se Ekon. tidskr. sept. 1919.

TABELL 10.

Antal härader med fruktsamhetstal som angives i övre marginalen och med fruktsamhetsindex som angives i vänstra marginalen.

Fruktsamhetstalet.

	Klassintervall	180–190	190–200	200–210	210–220	220–230	230–240	240–250	250–260	260–270	270–280	280–290	290–300	300–310	310–320	320–330	330–340	340–350	350–360	360–370	370–380	380–390	390–400	400–410	410–420	S:a
Fruktsamhetsindex	66—70	3	2																							5
	70—74		4	2																						6
	74—78	1	1	7	12	1																				22
	78—82			1	9	19	1																			30
	82—86				2	11	17	1																		31
	86—90					3	9	15	8	1																36
	90—94					2	1	14	10	2																29
	94—98								11	13	7	1	1													33
	98—102								3	13	6	1	1													24
	102—106								1	3	7	7	7													25
	106—110										3	7	7	4	2											23
	110—114													1	4	1										6
	114—118													3	2	1										6
	118—122													1	1		1	3								6
	122—126														1	1	1	3	2		1					9
	126—130																		3	1						4
	130—134																		1							1
	134—138																					1				1
	138—142																				1					1
	142—146																							1		1
	146—150																									
	Summa	4	7	10	23	36	28	30	33	32	23	16	16	9	10	3	2	6	6	1	2	1		1		299

spelar rollen av det statistiska predikatet», så se vi, att med växande indextal, alltså växande genomsnittsfruktsamhet, också fruktsamhetstalet är statt i växande. En icke obetydlig spridning äger dock rum inom varje horisontal rad: d. v. s. för härader som ha ungefär samma genomsnittsfruktsamhet, varierar likväl fruktsamhetstalet i regel med c:a 20 à 25 % av sitt resp. medelvärde. Av uppenbart intresse är det att konstatera, att *medelvärdet* av fruktsamhetstalet är i konstant stigande med likformigt stigande fruktsamhetsindex [1]. Detta innebär att regressionen är *linjär* och detta å sin sida innebär, att, för så vitt vi mäta fruktsamheten med indextalet, så är det felutslag, som gives av fruktsamhetstalet, icke på något sätt systematiskt beroende av fruktsamhetens storlek. Fruktsamhetstalet slår alltså fel lika lätt uppåt som nedåt vare sig fruktsamheten är hög eller låg.

Vill man på föreliggande fall använda korrelationsmetodens principer så skall man finna, att korrelationskoefficienten är hög (omkr. $+ 0{,}_{9}$) och att det medelvärde av fruktsamhetstalet, som svarar mot ett givet värde på fruktsamhetsindex, erhålles om det senare multipliceras med $2{,}_{5}$ och talet $26{,}_{5}$ adderas därtill. Omvänt erhålles det medelvärde på indextalet som svarar mot ett givet värde på fruktsamhetstalet om detta senare multipliceras med $0{,}_{366}$ och talet $0{,}_{92}$ drages ifrån.

VI. Åldersfördelningens inflytande vid internationella jämförelser. Indextal för viktigare länder 1910—1911.

Vid studiet av förhållandena vid internationella jämförelser ha vi använt samma normaltabell som i föregående paragraf (tab. 5). Såväl åldersfördelningen som antalen ingångna första giften av kvinnor, med äkta barn nedkomna mödrar samt avlidna ha erhållits ur *Annuaire international de Statistique*. Folkmängdssiffrorna gälla för den folkräkning som föll närmast intill årsskiftet 1910—1911: exakta datum är för Tyskland $^{1}/_{12}$ 1910; Österrike $^{31}/_{12}$

[1] Detta konstateras lätt genom uträkning av medeltalen för härader na i varje horisontalrad. Alldeles tillräckligt skarpt framträder emellertid faktum om man konstaterar att talen i tabellen tämligen likformigt äro strödda omkring diagonalen och således icke uppvisa någon tendens att gruppera sig kring en krokig kurva.

1910; Ungern $^{31}/_{12}$ 1910; Belgien $^{31}/_{12}$; Danmark $^{1}/_{2}$ 1911; Frankrike $^{5}/_{3}$ 1911; England och Wales $^{2}/_{4}$ 1911; Italien $^{10}/_{6}$ 1911; Norge $^{1}/_{12}$ 1910; Nederländerna $^{31}/_{12}$ 1909; Portugal $^{1}/_{12}$ 1911; Finland $^{31}/_{12}$ 1910; Schweiz $^{1}/_{12}$ 1910; Sverge $^{31}/_{12}$ 1910. Befolkningsrörelsen har avseende på åren 1910—1911. Resultatet framgår av tabell 11, 12 och 13. Om man bortser från Ungern belöpa sig de av åldersstrukturen beroende variationerna i äktenskaplighets-, resp. fruktsamhets-, resp. dödlighetstalen på 5%, resp. 7%, resp. 20%. Medtages Ungern, där exeptionella förhållanden synas råda, blir variationen 15%, resp. 15%, resp. 20%. Det framgår att en jämförelse av de ordinära måtten äro ägnade att giva en överdriven föreställning om främmande länders äktenskaplighet och fruktsamhet, medan dödligheten blir avsevärt underskattad.

TABELL 11.

Äktenskapligheten hos ogifta kvinnor i diverse länder 1910—1911.

1	2	3	4	5	6
Land	Observerat äktenskaplighetstal	Äktenskaplighetskapacitet	Äktenskaplighetsindex	Proportionstal till kol. 2	Differens mellan kol. 4 och 5
Tyskland	124,79	79,05	157 9	166,6	— 8,7
Österrike	121,76	78,42	155,3	162,5	— 7,2
Ungern	283,58	86,41	328 2	278,5	— 50,3
Belgien	113,72 [1]	75,97	149,7	151,8	— 2,1
Danmark	103,00	76,68	134 3	137,5	— 3,2
Frankrike	149,28	76,41	195,6	199,3	— 3,7
England och Wales	88,58	75,41	117.5	118,2	— 0,7
Italien	139,35	79,16	176,0	186,0	— 10,0
Norge	78,96	75,64	104,4	105,4	— 1,0
Nederländerna	98,91	76,84	128,7	132,0	— 3,3
Portugal	87,91 [1]	75,65	116,2	117,4	— 1,2
Finland	78,15	75,76	103,2	104,3	— 1,1
Schweitz	91,42	75,75	120,7	122,0	— 1,3
Sverge	73,04	74,91	97,5	97,5	0,0

[1] Avser år 1910.

TABELL 12.

Äktenskapliga fruktsamheten i diverse länder 1910—1911.

1	2	3	4	5	6
Land	Observerat fruktsamhetstal	Fruktsamhetskapacitet	Fruktsamhetsindex	Proportionstal till kol. 2	Differens mellan kol. 4 och 5
Tyskland	230.2 [1]	268,9	85,6	87,4	— 1,8
Österrike	252.1	276,6	91,1	95,8	— 4,7
Ungern	232,1	305.9	75,9	88,2	— 12,3
Belgien	195,2 [2]	270,8	72,1	74,1	— 2,0
Danmark	227,7	270,4	84.2	86,5	— 2,3
Frankrike	138,6	279,8	49.3	52,4	— 3,1
England och Wales	198,7	264,3	75.2	75,5	— 0,3
Italien	273.2 [1]	284,5	96.0	103,8	— 7,8
Norge	272,2	266,7	102,1	103,4	— 1,3
Nederländerna	276,1	263,6	104 6	104,6	0,0
Portugal	239.2	278,5	85.9	90,9	— 5,0
Finland	279,2	277,2	100,7	106,1	— 5,4
Schweitz	224,1	263,4	85,1	85,1	0,0
Sverge	240,1	263,4	91,2	91,2	0,0

TABELL 13.

Dödligheten i diverse länder 1910—1911.

1	2	3	4	5	6
Land	Observerat dödlighetstal	Dödlighetskapacitet	Dödlighetsindex	Proportionstal till kol. 2.	Differens mellan kol. 4 och 5
Tyskland	16,76	12,13	138 2	111,4	+ 26,8
Österrike	21,53	12,45	172,9	143,2	+ 29,7
Ungern	24 30	12,54	193.8	161,6	+ 32.2
Belgien	15,87	12,84	123.6	105,5	+ 18,1
Danmark	13,13	13,66	96.1	87,3	+ 8,8
Frankrike	18,86	14,13	133.5	125,4	+ 8,1
England och Wales	15.40	12,17	126,5	102,4	+ 24,1
Italien	20,55	13,39	153,5	136,7	+ 16,8
Norge	13 36	15,07	88,7	88,8	— 0,1
Nederländerna	14 23	13,14	108.3	94,6	+ 13,7
Portugal	20,57	13,28	154,9	136,8	+ 18,1
Finland	16.48	12.89	127,9	109,6	+ 18,3
Schweitz	15,47	12,39	124 9	102,9	+ 22,0
Sverge	13,91	15,04	92,5	92,5	0,0

[1] Alla nedkomster minus antalet oäkta födda.

[2] Avser år 1910.

VII. Indextal för vissa större yrkesgrupper i Sverge 1911.

I de årliga redogörelserna för folkmängden och dess förändringar finnas numera uppgifter publicerade, rörande antalet män i olika yrken och yrkesgrupper, som inträtt i gifte (med åtskillnad mellan första giften och omgiften), och rörande antalet fäder till inom äktenskapet födda barn på landsbygden och i städerna. I årliga redogörelserna för dödsorsakerna finnas vidare uppgifter om antalet i olika yrken och yrkesgrupper avlidna män, likaledes med åtskillnad mellan landsbygd och städer. Tillförlitligast torde dessa uppgifter av flera orsaker vara för år 1911 och närmast följande. I *Sverges officiella statistik, Folkräkningen 1910 III* finnas därjämte uppgifter om åldersfördelningen den 31 december 1910 inom motsvarande yrken och yrkesgrupper, såväl för alla män, som för de ogifta männen och de gifta männen samt deras hustrur. Nödiga data för en beräkning av indextalen för år 1911 synas sålunda vara för handen. Visserligen är folkräkningens åldersuppgifter hänförda till ganska grova åldersklasser (15—25; 25—50; 50—65 och 65— ω), men torde de dock räcka väl till för beräkning av approximativa indextal. En omständighet som maste tas i betraktande vid beräkningen av fruktsamhetsindex är vidare, att hustrurnas åldersfördelning endast i vad rör hustrur utan uppgivet yrke, redovisas under mannens yrke. Då emellertid dessa hustrur utgöra över 98 % av alla hustrur, kan man utan betänkande antaga, att deras *relativa* åldersfördelning gäller för alla hustrur till män under respektive yrkesrubriker.

Tvenne omständigheter som tala starkt till förmån för indexmetodens användning i detta fall är, å ena sidan, att åldersgrupperingen överhuvud ej tillåter någon beräkningen av de vanliga äktenskaplighets- och fruktsamhetstalen, och å andra sidan , att då yrkesgrupperingen endast rör *vuxna* (över 15 år) den först omtalade antitypiska fördelningen av dödsfallen ej här gör sig gällande, vadan dödlighetsindex blir fullt jämförbart med de övriga index.

Som bas för beräkningen av nämnaren i indextalen ha vi använt följande normaltabell gällande för Sveriges landsbygd 1901—1910.

TABELL 14.

Normaltabell.

1	2	3	4
Ålder	Av 1000 ogifta män i nedanstående åldersklasser ingingo årligen första giften	Av 1000 gifta kvinnor i nedanstående åldersklasser nedkommo årligen med äkta barn	Av 1000 män i nedanstående åldersklasser avledo årligen
15—25	18,1	470	5,30
25—50	78,7	199	6,31
50—65	5,3		15,73
65—70			73,51

Beräkningen har genomförts enligt följande schema.

1) I åldersfördelningen för ogifta män inom resp. yrkesgrupper (den $^{31}/_{12}$ 1910) ha talen i kol. 2 av tab. 14 inmultiplicerats och summan tagits. Genom division av denna summa i det faktiska antalet ingångna första giften i motsvarande yrkesgrupp erhålles äktenskapsindex för ogifta män.

2) Antalet fäder till äkta barn år 1911 divideras först med antalet gifta män i motsvarande yrkesgrupp ($^{31}/_{12}$ 1910). Detta blir täljaren i indextalet för fruktsamheten. Som nämnare användes den summa som erhålles om talen i kol. 3 av tab. 14 inmultipliceras i den relativa åldersfördelningen för motsvarande hustrur.

3) I åldersfördelningen $^{31}/_{12}$ 1910 av alla män (över 15 år) inom resp. yrkesgrupp inmultipliceras talen i kol. 4 av tab. 14. Divideras summan upp i motsvarande antal avlidna män under år 1911 erhålles dödlighetsindex.

Samtliga tre indexkvoter uttryckas i procent.

Resultatet av beräkningarna angivas i tabell 15, 16 och 17. Endast de större yrkesgrupperna (Jordbruk med binäringar, Industri och bergsbruk, Handel och samfärdsel, Allmän tjänst och fria yrken, Husligt arbete och dylikt samt arbetare av obestämt slag, Utan närmre angivet yrke) ha här bearbetats. I nästa paragraf skall metoden användas även på en del av de närmre specificerade yrken, som i befolkningsstatistiken finnas upptagna.

Det är att märka, att då som ovan nämnts de vanliga äktenskaplighetstalen och fruktsamhetstalen här ej låta sig beräkna, nå-

gon jämförelse mellan dessa och indextalen ej låter sig genomföra. Man kan emellertid tryggt våga påstå att de vanliga äktenskaplighets- och fruktsamhetstalen, om de kunnat beräknas, här skulle komma att visa sig som fullständigt illusoriska mått på äktenskaplighet och fruktsamhet. Vad det allmänna dödstalet beträffar, torde detta i än högre grad vara odugligt för en jämförelse av olika yrkens dödlighet. Anledningen är naturligtvis att åldersfördelningen ställer sig synnerligen olika inom olika yrken. Allt om allt torde indexmetoden vara den enda metod, som tekniskt sett kan användas för bearbetningen av de svenska yrkesuppgifterna [1].

Beträffande resultatet av jämförelsen bör de abnorma index för grupp V (Husligt arbete och dylikt samt arbetare av obestämt slag) och för grupp VI (Utan närmare angivet yrke) förtjäna särskild uppmärksamhet. Rörande grupp V, för vilken indextalen såväl för äktenskapligheten, fruktsamheten som dödligheten äro genomgående ovanligt stora, ligger den förmodan nära till hands, att full överensstämmelse ej råder mellan yrkesrubriceringen i redogörelsen för befolkningsrörelsen och folkräkningen. Särskilt torde väl kategorien »arbetare av obestämt slag», ett rätt svävande begrepp, här inverka störande. Rörande grupp VI däremot, vilken uppvisar abnormt låga tal för äktenskaplighet och fruktsamhet men hög dödlighet är väl en dylik bristande överensstämmelse föga sannolik. Utan tvivel är det här kategorierna »understödstagare och fattighjon», »inhyseshjon» samt alla slag av f. d. yrkesutövare, som sätta sin prägel på talen. I övrigt torde tillräckligt god överensstämmelse råda mellan befolkningsrörelsens och folkräkningens indelningsgrunder, vilket också på förfrågan bekräftats av vederbörande avdelningschef i Statistiska Centralbyrån.

Av övriga resultat torde förtjäna framhävas den anmärkningsvärt låga äktenskapligheten och dödligheten inom jordbruksklassen *samt dennas relativt höga fruktsamhet.* Vidare den höga äktenskapligheten, avsevärda fruktsamheten (på landsbygden) och medelmåttiga dödligheten inom grupp II (Industri och bergsbruk). I gruppen IV (Allmän tjänst och fria yrkena) är den låga fruktsamheten på landsbygden ägnad att väcka uppmärksamhet, jämte

[1] I sitt storslagna verk *Mortalität und Morbilität* använder *Westergaard*, som man vid närmare påseende skall finna, indexberäkning vid jämförelse av dödligheten inom olika yrken m. m.

industrigruppens laga fruktsamhet i städerna. Vid jämförelse mellan landsbygd och städer faller den genomgående större fruktsamheten och lägre dödligheten på landsbygden starkt i ögonen.

TABELL 15.

Äktenskapligheten för män i första giftet år 1911.

Brudgummens yrke	Antal män som inträtt i första giftet	Beräknat antal	Giftermåls-index
Landsbygd och städer.			
I. Jordbr. o. binär.	10732	11673	91,9
II. Industri o. bergsbruk ...	10702	7609	140,6
III. Handel o. samfärdsel ...	4503	3837	117,4
IV. Allm. tj. o. fria yrken ...	1790	1384	129,3
V. Husligt arb. o. dyl. samt arbete av obest. slag ...	2074	1052	197,1
VI. Utan närmare angivit yrke	338	1129	29,9

TABELL 16.

Fruktsamheten inom äktenskapet år 1911.

Den gifte mannens yrke	Av 1000 gifta män voro nedanstående antal födda äkta barn	Pr 1000 gifta män kommo vid slutet av år 1910 nedanstående antal lustrur i åldern		På grundval av fruktsamhetstalen för gifta kvinnor å Sveriges landsbygd år 1901—1910 beräknas nedanstående antal nedkomster pr 1000 äktenskap	Fruktsamhetsindex
		15—25 år	25—50 år		
Landsbygden.					
I. Jordbruk med binär.	123,2	43,05	566 40	132,9	92,7
II. Industri o. bergsbruk	146,8	73,17	657,40	160,5	91,5
III. Handel o. samfärdsel	149,9	69,90	710,30	174,2	86,1
IV. Allm. tj. o. fria yrken	130,6	41,68	688,80	156,7	83,3
V. Husligt arbete o. dyl. samt arbetare av ej spec. slag	406,6	70,56	583,12	149,2	272,5
VI. Utan närmare angiv. yrke.	19,9	6,28	115,91	26,0	76,5
Städerna.					
I. Jordbruk med binär.	98,0	34,78	546,19	125,0	78,4
II. Industri o bergsbruk	122,0	65,13	683,34	166,6	73,2
III. Handel o. samfärdsel.....	132,0	66,71	730,68	176,8	74,7
IV. Allm. tj. o. fria yrken ...	134,2	70,40	737,27	179,8	74,6
V. Husligt arbete o. dyl. samt arbetare av ej spec. slag	199,0	48,69	592,91	140,9	141,2
VI. Utan närmare angiv. yrke.	21,1	8,32	237,94	51,26	41,1

TABELL 17.

Dödligheten år 1911.

Yrke hos döda män över 15 år	Antal döda män	Ber. antal	Dödlighets-index
Landsbygden.			
I. Jordbr. o. binär.	8911	11447	77,8
II. Industri o. bergsbruk	3321	3706	89,6
III. Handel o. samfärdsel	879	866	101,5
IV. Allm. tj. o. fria yrken	304	339	89,7
V. Husligt arb. och arbetare av obest. slag	795	270	294,4
VI. Utan närmare angivet yrke	7694	4818	159,7
Städerna.			
I. Jordbr. o. binär.	177	175	101,1
II. Industri o. bergsbruk	2212	1955	114,9
III. Handel o. samfärdsel	1204	956	125,9
IV. Allm. tj. o. fria yrken	449	410	109,5
V. Husligt arbete o. dyl. samt arbetare av obest. slag	794	425	186,8
VI. Utan närmare angivet yrke	1833	1231	148,9

VIII. Indextal för närmare specificerade yrken i Sverge 1911.

I tabell 19 giva vi indextal för en del närmre specificerade yrkesgrupper. De ha beräknats enligt samma principer som föregående och med samma normaltabell.

Det får vid bedömandet av dessa siffror icke glömmas, att vissa av de upptagna yrkena äro rätt fåtaligt besatta, så att antalen av giftermål, födelser och dödsfall, när det som här gäller endast ett enda år, äro behäftade med avsevärda tillfälliga »fel». De höga äktenskaplighets- och dödlighetsindex för t. ex. godsägare är sannolikt att tillskriva denna omständighet. Med tillämpning av det s. k. Bernoulliska teoremet i sannolikhetskalkylen kan man i varje fall övertyga sig om, att detta icke är på något sätt otroligt. Att för övrigt här och var en verklig bristande överensstämmelse råder mellan yrkesindelningen i å ena sidan redogörelserna för befolkningsrörelsen och å andra sidan redogörelsen för folkräkningen

är väl icke uteslutet. För den svenska yrkesstatistikens egen skull får man emellertid hoppas att denna är i de flesta fall oväsentlig.

Det måste givetvis beklagas att yrkesindelningen i den svenska statistiken över befolkningsrörelsen icke tillåter någon genomgående gruppering av yrkeskategorierna efter den sociala ställningen. Särskilt inom gruppen industri och bergsbruk är detta omöjligt. Till belysning av de olika sociala skiktens äktenskaplighet-, fruktsamhet och dödlighet kan dock möjligen följande sammandrag tjäna. Vi ha där sammanställt yrkesgrupperna så vitt möjligt efter den sociala ställning som deras huvudpart intar.

TABELL 18.

Yrken	Äktenskaplighetsindex	Fruktsamhetsindex	Dödlighetsindex
Godsägare	(216,8)	(59,9)	(133,2)
Fabrikörer, ingeniörer m. fl.	196,2	76,7	1 63,8?
Handlande	162,9	74,1	109,2
Högre tjänstemän vid post, telegraf, järn- och spårväg	128,8	74,7	92,0
Civila tjänstemän och officerare	124,8	66,3	115,6
Svenska kyrkans prästerskap och betjäning	164,4	66,9	98,7
Kapitalister och husägare	117,3	93,2	104,0
Folkskollärare, andra lärare, tidningsmän m. fl.	138,9	73,3	104,8
Hemmansägare	84,5	93,1	78,4
Arrendatorer	70,0	90,4	55,3
Handelsbokhållare, handelsresande, bodbiträden m. fl.	93,1	89,3	121,0
Lägre tjänstemän vid post, telegraf, järn- och spårväg	240,0	85,6	76,5
Industri och bergsbruk	136,7	82,8	97,7
Underofficerare och manskap	127,7	91,2	90,9
Jordtorpare, statare, övriga jordbruksarbetare m. fl.	110,9	92,8	82,2
Fiskare m. fl.	94,6	97,4	79,7

Vi vilja för stunden här blott draga uppmärksamheten till fruktsamhetens avtagande med stigande social nivå. Den exceptionellt höga äktenskapligheten bland lägre tjänstemän vid post, telegraf, järn och spårväg är också i ögonen fallande, särskilt i betraktande av de annars genomgående låga siffrorna för medelklassen.

TABELL 19.

Äktenskapligheten för män i första giftet år 1911.

	Yrken	Antal män som inträtt i första giftet	Beräknat antal	Giftermåls-index
	I. Jordbruk med binäringar.			
	A. Jordbruk och boskapsskötsel.			
1	Godsägare	24	11,07	216,8
2	Hemmansägare	4,922	5,823,4	84,5
3	Arrendatorer	676	966,4	70,0
4	Jordtorpare, statare, övriga jordbr.-arb., backstugusittare o. d.	3,773	3,402,8	110,9
5	Summa	9,395	10,203,7	92,1
	B. Fiske.			
6	Fiskeriuppsyningsmän, fiskare	182	193,4	94,6
	C. Skogsbruk.			
7	Jägmästare och övriga inom skogsbruk	632	828,6	76,3
8	S:a Jordbruk med binäringar	10,209	11,225,7	90,9
	II. Industri och bergsbruk.			
9	A. Närings- och njutningsmedelstillv.	692	498	139,0
10	B. Bearbetning av spånadsämnen m. m.	1,130	1,073,4	105,3
11	C. Trävaru- och pappersindustri	2,309	1,584,0	146,4
12	D. Byggnadsverksamhet, belysning, vattenledning m. m.	1,409	1,322,2	106,6
13	E. Gruvbrytning	362	201,5	179,7
14	F. Mineral- och kemisk industri	1,148	737,6	155,6
15	G. Metall- och maskinindustri	2,128	1,397,4	152,3
16	H. Grafisk och dylik industri	213	177,4	120,1
17	I. Fabrikörer, ingenjörer och verkmästare	504	256,9	196,2
18	S:a Industri och bergsbruk	9,905	7,248,4	136,7
	Maskinister och eldare	426	176,5	241,4
	III. Handel och samfärdsel.			
19	Handlande	821	503,9	162,9
20	Handelsbokhållare, handelsresande, bodbiträden o. d.	1,036	1,112,3	93,1
21	Högre tjänstemän vid post, telegraf, järn- och spårväg	199	154,5	128,8
22	Lägre tjänstemän vid post, telegraf, järn- och spårväg	1,076	480,3	240,0
23	Hyrverks- och åkeriägare, kuskar och chaufförer	550	305,0	180,3
24	Summa	3,682	2,556,0	144,1

(Tab. 19 forts.)

	Yrken	Antal män som inträtt i första giftet	Beräknat antal	Giftermåls-index
	IV. Allmän tjänst och fria yrken.			
	A. Förvaltning och försvar.			
25	Civila tjänstemän och officerare	305	244,3	124,8
26	Underofficerare och manskap, betjänte inom gr. A	827	647,8	127,7
27	Summa	1,132	892,0	126,9
	B. Religionsvård, undervisning litt. o. konstn. yrken.			
28	Svenska kyrkans prästerskap och betjäning	61	37,1	164,4
29	Folkskollärare, andra lärare, tidningsmän m. fl.	421	303,0	138,9
30	Summa	482	340,1	141,7
31	S:a Allmäntjänst och fria yrken	1,614	1,232,1	130,9
	V. Husligt arbete o. d.			
32	Värdshusidkare och uppassare	256	103,2	248,1
	VI. Utan närmare angivet yrke.			
33	Inhyseshjon och andra utan angivet yrke	137	187,2	73,2
34	Födorådstagare och andra f. d. yrkesutövare inom avd. I	37	119,7	30,9
35	F. d. yrkesutövare inom avd. II	6	91,5	6,6
36	» » » » III	17	105,6	16,1
37	» » » » IV	99	109,3	90,2
38	» » » » V	2	23,1	8,7
39	Kapitalister och husägare	19	16,2	117,3
40	Understödstagare	21	254,8	8,2
41	Summa	338	907,5	37,2

Fruktsamheten inom äktenskapet år 1911.

	Den gifte mannens yrke	Av antalet gifta män voro nedanstående procent fäder till år 1911 födda äkta barn	Beräknat antal nedkomster i %	Fruktsamhets-index
	I. Jordbruk med binäringar.			
	A. Jordbruk och boskaps-skötsel.			
1	Godsägare	8,02	13,38	59,9
2	Hemmansägare	11,65	12,40	93,1
3	Arrendatorer	13,63	15,08	90,4
4	Jordtorp., statare o. d.	12,17	13,12	92,8
5	Summa	12,07	12,96	93.1
	B. Fiske.			
6	Fiskeriuppsyningsmän, fiskare	13,06	13,40	97,4
	C. Skogsbruk.			
7	Jägmästare och övriga inom skogsbruk	16,11	18,55	86,8
8	S:a Jordbruk med binäringar	12,25	13,18	92,9
	II. Industri och bergsbruk.			
9	A. Närings- och njutningsmedelstillv.	14,76	17,27	85,5
10	B. Bearbetning av spånadsämnen m. m.	10,76	14,15	76,0
11	C. Trävaru- och pappersindustri	14,64	16,50	88,7
12	D. Byggnadsverksamhet, belysning, vattenledn. m. m.	10,69	16,19	66,0
13	E. Gruvbrytning	18,68	18,52	100,9
14	F. Mineral- och kemisk industri	16,71	17,23	97,0
15	G. Metall- och maskinindustri	13,45	17,47	77,0
16	H. Grafisk o. d. industri	13,97	19,39	72,0
17	I. Fabrikörer, ingenjörer och verkm.	12,93	16,85	76,7
18	S:a Industri och bergsbruk	13,58	16,52	82.8
	Maskinister och eldare	15,82	17,68	89,5
	III. Handel och samfärdsel.			
19	Handlande	11,84	15,97	74,1
20	Handelsbokhållare, handelsresande o. d.	17,12	19,18	89,3
21	Högre tjänstemän vid post, telegraf, järn- och spårväg	11,28	15,10	74,7
22	Lägre tjänstemän vid post, telegraf, järn- och spårväg	16,52	19,29	85,6
23	Hyrverks- och åkeriägare, kuskar och chaufförer	10,26	17,55	58,5
24	Summa	13,71	17,76	77,2

	Den gifte mannens yrke	Av antalet gifta män voro nedanstående procent fader till år 1911 födda äkta barn	Beräknat antal nedkomster i %	Fruktsamhets-index
	IV. Allmän tjänst och fria yrken.			
	A. Förvaltning och försvar.			
25	Civila tjänstemän och officerare	11,61	17,52	66,3
26	Underoff. och manskap, betjänte inom gr. A	16,55	18,15	91,2
27	Summa	15,21	18,03	84,4
	B. Religionsvård, undervisning, litterära o. konst. yrken.			
28	Svenska kyrkans prästerskap och betjäning	6,86	10,26	66,9
29	Folkskollärare, andra lärare, tidningsmän m. fl.	12,51	17,06	73,3
30	Summa	10,79	14,92	72,3
31	S:a Allmän tjänst och fria yrken	13,22	16,86	78,4
	V. Husligt arbete.			
32	Värdshusidk. och uppassare	34,29	17,39	197,2
	VI. Utan närmare angivet yrke.			
33	Inhyseshjon och andra utan angivet yrke	13,49	4,22	319,7 (?)
34	Födorådstagare o. a. f. d. yrkesutövare inom avd. I	0,74	1,73	42,8
35	F. d. yrkesutövare inom avd. II	0,59	4,15	14,2
36	» » » » III	1,44	5,29	27,2
37	» » » » IV	3,05	3,99	76,4
38	» » » » V	1,71	4,89	35,0
39	Kapitalister och husägare	5,94	6,37	93,2
40	Understödstagare	0,58	2,87	20,2
	Summa	2,04	3,21	63,6

Dödligheten år 1911.

	Yrke hos döda män över 15 år	Antal döda män	Beräknat antal	Dödlighets-index
	I. Jordbruk med binäringar.			
	A. Jordbruk och boskaps-skötsel			
1	Godsägare	50	37,52	133,2
2	Hemmansägare	4326	5514,88	78,4
3	Arrendatorer	430	777,00	55,3
4	Jordtorpare, statare o. d.	3582	4358,51	82,2
5	Summa	8388	10687,92	78,5
	B. Fiske.			
6	Fiskeriuppsyningsmän, fiskare	177	222,15	79,7
	C. Skogsbruk.			
7	Jägmästare och övriga inom skogsbruk	237	370,54	64,0
8	S:a Jordbruk med binäringar	8802	11280,61	78,0
	II. Industri och bergsbruk.			
9	A. Närings- och njutningsmedelstillv.	340	316,38	107 5
10	B. Bearbetning av spånadsämnen m. m.	1127	1123,76	100,3
11	C. Trävaru- och pappersindustri	1182	1334,98	88,5
12	D. Byggnadsverksamhet, belysning, vattenledn. m. m.	715	865,60	82,6
13	E. Gruvbrytning	142	123,38	115,1
14	F. Mineral- och kemisk industri	562	589,71	95,3
15	G. Metall- och maskinindustri	929	898,58	103,4
16	H. Grafisk o. d. industri	94	63,82	147,3
17	I. Fabrikörer, ingenjörer och verkmästare	259	158,13	163,8
18	S:a Industri och bergsbruk	5350	5474,34	97,7
	Maskinister och eldare	101	107,12	94,3
	III. Handel och samfärdsel.			
19	Handlande	518	474,46	109,2
20	Handelsbokhållare, handelsresande, bodbiträden o. d.	355	292,12	121,5
21	Högre tjänstemän vid post, telegraf, järn- och spårväg	54	58,68	92,0
22	Lägre tjänstemän vid post, telegraf, järn- och spårväg	232	303,46	76,5
23	Hyrverks- o. åkeriägare, kuskar och chaufförer	222	230,12	96,5
24	Summa	1381	1358,84	101,6

	Yrke hos döda män över 15 år	Antal döda män	Beräknat antal	Dödlighets-index
	IV. Allmän tjänst och fria yrken.			
	A. Förvaltning och försvar.			
25	Civila tjänstemän och officerare	139	120,21	115,6
26	Underofficerare och manskap, betjänte inom avd A	251	276,10	90,9
27	Summa	390	396,31	98,4
	B. Religionsvård, undervisning, litterära o. konstn. yrken.			
28	Svenska kyrkans prästerskap och betjäning	135	136,82	98,7
29	Folkskollärare, andra lärare, tidningsmän m. fl.	157	149,87	104,8
30	Summa	292	286,69	101,9
31	S:a Allmän tjänst och fria yrken	682	683,00	99,9
	V. Husligt arbete o. d.			
32	Värdshusidkare o. uppassare	73	38,28	190,7
	VI. Utan närmare angivet yrke.			
33	Inhyseshjon och andra utan angivet yrke	825	443,05	186,2
34	Födorådstagare o. a. f. d. yrkesutövare inom avd. I	4305	2703,72	159,2
35	F. d. yrkesutövare inom avd. II	1071	616,49	173,7
36	» » » » III	665	467,14	142,4
37	» » » » IV.....	893	583,83	152,9
38	» » » » V	168	74,60	225,2
39	Kapitalister och husägare	125	120,16	104,0
40	Understödstagare	1317	963,09	136,7
41	Summa	9369	5972,09	156,9

Det är mig till sist ett nöje att till åtskilliga av deltagarna i mina seminarieövningar uttrycka mitt tack för värdefull hjälp med beräkningarna.

Rättelser.

På grund av brådska vid korrekturläsningen kvarstå i den del av ovanstående artikel, som ingick i häft. 4 en del störande tryckfel.

Sid. 282	andra stycket 4:de raden står	*burspråk*	läs *burskap*
» 287	» » 3:dje »	*att*	» *ett*
» 288	schema 1 3:dje kolumnens rubrik står	*ogifta*	» *gifta*
» 289	Noten 3:dje raden står	»*nedkomstkapacitet*»	» »*nedkomstkapacitet*»
» 294	första stycket 5:te raden står	*is is*	» *it is*
» 294	andra » 4:dje »	*bebolknings-*	» *befolknings-*
» 296	andra stycket 1:sta raden står	*Bolkiewicz*	» *Bortkiewicz*

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

ÖVERSIKT AV DEN RYSKA RÅDSREPUBLIKENS FÖRFATTNING.

Den 10 juli 1918 fattades ett viktigt beslut i den representativa korporation, som bar den utförliga benämningen »Den femte allryska kongressen av arbetare-, bonde-, rödgardist-, matros- och kosackdeputerades råd». Då antogs nämligen den »Ryska socialistiska federativa rådsrepublikens» konstitution, som nio dagar senare trycktes i N:r 151 av den officiella tidningen och efter hand utkom i flera olika tryck, av vilka några ha funnit väg till Sverige. Det är ett ganska utförligt och omsorgsfullt utarbetat aktstycke [1],

[1] I häfte 3—4 (1—15 sept. 1918) av justitiekommissariatets tidskrift »Proletärrevolutionen och rätten» (Prolet. revoljucija i pravo) lämnas närmare upplysningar om dess tillkomst. Före beslutets antagande förelågo bland mycket annat material 3 projekt, som avtrycktes i statstidningen den 3, resp. 4 o. 5 juli och som även finnes avtryckta i nämnda tidskriftshäfte. Det första var utarbetat av en kommission vid den centrala exekutivkomitén, det andra var utarb. i justitiekommissariatet med biträde av *A. G. Gojchbarg* och *M. A. Rejsner*, det tredje, vilket av exekutivkomiténs kommission framlades till kongressens prövning, var en utvidgning av det första, dock upptagande en mängd detaljbestämmelser ur justitiekommissariatets förslag. Den på kongressen antagna avfattningen vilar huvudsakligen på det tredje förslaget, med smärre ändringar och med tillägg av ytterligare en mängd detaljer. I samma häfte förekomma två kritiska uppsatser om konstitutionen, den ena förf. av *Gojchbarg*, den andra av justitiekommissarien *P. Stučka*. I båda framhäves dess karaktär av övergångsbestämmelse, vilket väl även skall vara en apologi för den oförnekliga orättvisan i att vissa befolkningselement äro berövade politiska rättigheter. Gojchbarg erkänner den antagna konstitutionens stora förtjänster men klagar även över en del svagheter, särskilt bristande konsekvens och brist på definitiva bestämmelser. Det kan f. ö. förefalla även en utomstående oförklarligt, varför icke större delen av de i justitiekommissariatets förslag förekommande stadgandena i en mängd detalj-

disponerat i 6 avdelningar, 17 kapitel och 90 paragrafer. En översikt av de viktigaste punkterna torde icke sakna sitt intresse.

Den första avdelningen innehåller en *deklaration av det arbetande och exploaterade folkets rättigheter*, proklamerad redan på den 3:dje rådskongressen, i januari 1918. Här förklaras Ryssland vara en rådsrepublik, där all makt tillhör råden, och en federativ republik, på grundval av ett fritt förbund av fria nationer. All klassindelning avskaffas, samhället socialiseras och kampen för socialismens seger i alla länder understödes, alla hemliga traktater förklaras ogiltiga etc.

Den andra avdelningen innehåller *allmänna grundsatser för republikens konstitution*. Här proklameras proletariatets diktatur såsom en nödvändighet under övergångstiden, innan socialiseringen hinner genomföras. Den högsta makten i federationen tillhör den allryska rådskongressen, och under tiden mellan kongresserna den allryska centrala exekutivkomitén. För säkerställande av samvetsfriheten skiljes kyrkan från staten och skolan från kyrkan. Till betryggande av effektiv tryckfrihet för de arbetande avskaffas pressens beroende av kapitalet, och till arbetareklassens och de fattiga böndernas förfogande ställas alla tekniska och materiella hjälpmedel för utgivande och spridande av tidningar, broschyrer och böcker. Församlings- och föreningsfrihet garanteras, och föreningsväsendet (kooperation o. d.) understödes av staten. Kongressen förklarar, att alla medborgare äro skyldiga att arbeta, och att alla äro skyldiga att försvara det socialistiska fäderneslandet. Den ärofulla rätten att med vapen i hand försvara revolutionen tillerkännes emellertid endast de arbetande (här = kroppsarbetarna), och de icke (kropps-) arbetande elementen åligger utförandet av andra militära skyldigheter. Utgående från alla nationers arbetares solidaritet tillerkänner kongressen även alla på ryskt område boende utländingar, som tillhöra arbetareklassen eller den bondeklass, som ej begagnar främmande arbetskraft, alla en rysk medborgares rättigheter och lämnar de lokala råden rätt att utan försvårande formaliteter bevilja dylika utländingar rysk medborgarrätt. Vidare medgives alla för politiska och religiösa brott förföljda utländingar asylrätt. Slutligen proklameras alla medborgares jämlikhet oberoende av ras och nationalitet och upphäves alla privilegier, som stå i strid med den socialistiska revolutionens intressen.

I den tredje avdelningen, den intressantaste och viktigaste, framställes *rådsmaktens organisation*. Den är delad i två grupper, 1) centralförvaltning, 2) provins- och lokalförvaltning.

1. Den högsta makten i republiken är den ovannämnda *allryska kongressen*. Den består av representanter för råden i de sär-

---

frågor kunnat inarbetas i konstitutionen, som i sitt nuvarande skick säkerligen icke kunnat tillämpas utan kompletterande och förtydligande bestämmelser.

skilda städerna, i proportionen 1 deputerad på 25 tusen valmän, och för raden i provinserna, i proportionen 1 deputerad på 125 tusen valmän[1]. Kongressen sammanträder minst 2 gånger om året på kallelse av den allryska centrala exekutivkomitén. Denna komité kan självmant eller på uppmaning av lokala råd, om dessa tillsammans utgöra minst en tredjedel av republikens hela område, sammankalla urtima kongress. Den allryska kongressen tillsätter en *allrysk central exekutivkomité*, som består av högst 200 medlemmar, är ansvarig inför kongressen och under perioderna mellan kongresserna utövar högsta makten. Denna komité är republikens högsta lagstiftande, förvaltande och kontrollerande organ[2]. Den prövar och godkänner lagförslag och andra förslag, som framställas av folkkommissariernas råd eller enstaka myndigheter[3] men utfärdar även egna dekret och förordningar. Den har att tillsätta den egentliga regeringen, *folkkommissariernas råd*. Detta råd har ansvaret för den allmänna styrelsen av republikens angelägenheter, och för utförandet av detta uppdrag utfärdar den dekret, förordningar, instruktioner och vidtager överhuvud de atgärder, som äro nödvändiga för statsmaskineriets behöriga gang. Den centrala exekutivkomitén underrättas omedelbart om alla rådets förordningar och beslut och har att förkasta eller fastställa dem. Rådet kan emellertid av egen maktfullkomlighet vidtaga sådana åtgärder, som icke kunna uppskjutas. Medlemmarna av folkkommissariatets råd stå i spetsen för var sitt folkkommissariat. Kommissariaten äro 18, alltså avsevärt flera än den gamla regimens tio ministerier, som de eljest motsvara. Deras verksamhetsområden äro 1) utrikes angelägenheter, 2) lantkrigsväsen, 3) sjökrigsväsen, 4) inrikes angelägenheter, 5) rättsväsende, 6) *arbete*, 7) *social trygghet*, 8) folkupplysning, 9) *post* och *telegraf*, 10) *nationella frågor*, 11) finanser, 12) samfärdsel, 13) jordbruk, 14) handel och industri, 15) *folkförsörjning*, 16) *statlig kon-*

[1] Härigenom får givetvis stadsproletariatet ett proportionsvis avsevärt större inflytande på kongressens sammansättning än bönderna. Denna orättvisa lär ha urskuldats som en nödvändighet under övergångstiden, medan bondebefolkningens majoritet ännu befinner sig på ett allt för lågt bildningsstadium för att inse fördelen av att rösta på bolscheviker.

[2] Någon väsensskillnad mellan kongressens och komiténs befogenheter skall väl ligga däri, att kongressen är den högsta *makten*, under det att komitén kallas *organ*, vilket angiver dess egenskap av *verkställande* utskott. Att den även fått lagstiftande befogenhet, beror naturligtvis på att lagstiftningsarbetet under den allmänna nydaningen måste fortgå oavbrutet, alltså även då kongressen icke är samlad.

[3] Med enstaka myndigheter menas förmodligen i första hand de särskilda folkkommissariaten, vilkas kollegier kunna besvära sig över kommissariers beslut (jfr nästa sida), kanske även provinsernas kongresser och deras exekutivkomitéer.

troll, 17) *Högsta Rådet för Folkhushållningen*, 18) *hygien*. De kursiverade äro åtminstone som självständiga departement nya för bolsjevikregimen. Beträffande n:r 16 kan emellertid nämnas, att den gamla regimen hade en »statskontrollör», vilkens ämbete var sidoordnat med ministerierna. Av de nya ha några på grund av viktiga skäl utbrutits ur de gamla ministerierna. Det kunde mahända förefalla något överraskande, att hygienens omvårdnad anförtrotts ett helt departement, men orsaken är naturligtvis kolerans framfart under sommaren 1918. Kommissariatet nr 17, »Högsta Rådet för Folkhushållningen», som är sammansatt av representanter för centra av yrkesföreningar, fabrikskomitéer och andra organisationer, vilka i sin ordning äro byggda på sammanslutningar av smärre grupper ända ned till arbetarekommitéerna vid varje särskild fabrik o. s. v., har att utarbeta socialekonomiska planer och dirigera produktionen[1]. Varje kommissarie är ordförande i ett av exekutivkomitén tillsatt kollegium, han har rätt att själv fatta beslut i respektive kommissariats angelägenheter, men han bör underrätta kollegiet. Om kollegiet hyser avvikande mening, maste det icke förty lyda kommissarien men kan klaga inför folkkommissariernas råd eller exekutivkomiténs presidium. Även enskild medlem av kollegium har rätt att opponera sig. Kommissariernas råd är ansvarigt inför allryska kongressen och inför dess exekutivkomité, de särskilda kommissarierna och kollegierna inför kommissariernas råd och exekutivkomitén. De viktigaste av de ärenden, som ligga under allryska kongressens och (under mellantiderna) dess exekutivkomités avgörande, äro: 1) bekräftelse, ändring och komplettering av konstitutionen, 2) den allmänna ledningen av rikets inre och yttre politik, 3) fastställande och ändring av gränserna för hela republiken, 4) d:o för de lokala radsförbundens verksamhetsområden samt skiljedom mellan olika lokala råd, 5) upptagande av nya medlemmar i federationen och erkännande av dylikas utträde ur densamma, 6) den allmänna administrationen av rådsrepublikens område och bekräftande av lokala sammanslutningar, 7) fastställande och ändring av mått-, vikt- och myntsystem, 8) förhållande till främmande makter, krigsförklaring och fredsslut, 9) upptagande av lån, avslutande av tull- och handelstraktater o. d., 10) uppgörande av plan för folkhushållningen etc., 11) statsregleringens uppgörande, 12) påläggande av allmänna skatter och andra förpliktelser, 13) fastställande av grunderna för krigsmaktens organisation, 14) allmän rikslagstiftning, rättegångsordning och rättskipning, civil- och kriminallagstiftning o. d., 15) till- och avsättande såväl av särskilda medlemmar av folkkommissariernas råd som av rådet i dess helhet, ävensom utnämnande av detta råds president, 16) utfärdande

[1] F. ö. kan nämnas, att två av projekten upptaga ännu ett kommissariat, nämligen för *republikens egendom*.

av allmänna bestämmelser om förvärv och förlust av rysk medborgarrätt och om utländingars rättigheter på ryskt område, 17) rätt att meddela amnesti. Dessutom äga kongressen och exekutivkomitén att fatta beslut i alla övriga frågor, som de själva anse ligga under deras domvärjo. Kongressen ensam har rätt att avgöra om 1) fastställande, komplettering och ändring av rådskonstitutionens grundlagar, 2) ratifikation av fredstraktater. Exekutivkomitén kan endast i det fall, att det visar sig omöjligt att sammankalla kongressen, ensam avgöra om fastställande och ändring av hela republikens gränser och om förhållandet till främmande makter (krig och fred).

2. *Provins- och lokalförvaltningen* är organiserad efter samma principer som federationen i dess helhet. Den högsta myndigheten inom varje större förvaltningsområde är en *kongress av representanter för råd* från närmast mindre områden. De närmare detaljerna om de olika kongressernas sammansättning, tiden och sättet för deras sammankallande etc. torde vara av mindre intresse och förbigås därför här — man synes i det hela ha bibehållit landets sedan Peter I:s tid existerande indelning i »oblast»er och guvernement, ujesder etc. Det förtjänar emellertid nämnas, att företräde vis à vis valmanskårens sammansättning här liksom beträffande den allryska kongressen lämnas städerna: i oblasterna i deras helhet väljes 1 deputerad på 25 tusen inv., men i städerna 1 på 5 tusen, i guvernementen 1 på 10 tusen resp. 1 på 2 tusen. De lokala kongresserna sammanträda liksom den allryska minst 2 gånger om året och välja likaledes exekutivkomitéer med funktioner motsvarande den centrala exekutivkomiténs. De minsta förvaltningsområdena — större städer och olika slags smärre kommuner (byar, stationssamhällen, städer med mindre än 10,000 inv. etc.) styras av *deputerades råd* [1], i det att 1 deputerad väljes på varje tusental inv. i de större städerna, 1 på 100 i de smärre kommunerna. De deputerades fullmakt gäller endast 3 månader. Även dessa råd utse en *exekutivkomité*, i de större städerna bestående av 1 representant på varl 50-tal medlemmar, dock minst 3 och högst 15 (Petersburg och Moskva högst 40), i de smärre kommunerna högst 5, oavsett invånarantalet. Rådet sammanträder på exekutivkomiténs kallelse, eller, om minst halva antalet så ön-

[1] Det är i själva verket från dessa lokala råd, som hela den bolschevikiska organisationen vuxit ut. Idén lär först ha uppstått i Kronstadt under revolutionen 1905. (Jfr t. ex. R. C. Long, Russian revolution aspects, New York 1919). Det råd, som efter 1917 års revolution låtit mest tala om sig, är som bekant Petrograds soldat- och arbetareråd, som omedelbart uppträdde som en myndighet vid sidan av interimsregeringen och trädde i förbindelse med de otaliga samtidigt och senare bildade lokala råden; de flesta av dessa tillerkände också efter hand Petrograds råd en viss auktoritet.

skar, självmant, dock minst 1 gång i veckan i städerna och 2 ganger på landsbygden. De olika lokala radsorganen ha dels att fullgöra de föreskrifter, som givas av närmast högre organ (kongress eller exekutivkomité), dels att avgöra rent lokala frågor inom resp. områden.

Den fjärde avdelningen handlar om *aktiv och passiv valrätt*. (Alla som ha rösträtt synas också vara valbara). Denna rätt åtnjuta — utan avseende på kön — alla personer, som fyllt 18 år [1], om de utföra något produktivt arbete eller äro soldater i rådets armé och flotta eller ha tillhört någon av dessa kategorier men förlorat arbetsförmågan (invalider, sjuka och åldringar). Undantagna från rösträtt och valbarhet äro kapitalister, affärsmän, munkar och präster, den gamla polisens tjänstemän och agenter, gendarmer o. d., f. d. kejsarhusets medlemmar, svagsinta och sådana, som stå under förmyndare, kriminella brottslingar m. fl. Detaljerna om förfarandet vid val och om bekräftande och upphävande av val förbigås här. En för rådsprincipen karaktäristisk bestämmelse förtjänar emellertid nämnas: De valmän, som insatt en deputerad i rådet, ha rätt att när som helst återkalla honom och företaga nya val.

Den femte avdelningen handlar om *budgeten*. Kapitlet inledes med en förklaring, att republikens finanspolitik under den nuvarande övergångstiden går ut på att expropriera bourgeoisien och fördela egendomen jämnt bland medborgarna. För detta ändamål gör republiken till sin uppgift att ställa till rådsmaktens förfogande alla för dess lokala och allmänna behov nödiga medel och tvekar icke att taga privategendom i anspråk. Republikens inkomster och utgifter sammanställas i riksbudgeten. Den allryska kongressen eller dess exekutivkomité bestämma, vilka slag av inkomster och uppbörder som ingå i riksbudgeten och vilka som ställas till de lokala rådens förfogande, och fastställa likaledes gränserna för pålagorna. Råden bestämma skatternas storlek uteslutande med hänsyn till den lokala förvaltningens behov. De allmänna riksutgifterna bestridas med medel ur riksskattkammaren. För lokala behov, som ha allmänt riksintresse, kan kredit beviljas de lokala råden ur riksskattkammaren. Om kredit beviljas för ett visst ändamål, få medlen ej användas för något annat ändamål utan särskild bemyndigande av allryska exekutivkomitén och folkkommissariernas råd. De lokala råden skola uppgöra halvårs- och årskalkyler över inkomster och utgifter. Kontroll över varje områdes förvaltning utövas av närmast högre myndighet efter samma system som förvaltningen i övrigt. För utgifter, som ej förutsetts i kalkylerna, och likaledes vid uppstående brist, begära råden fyllnadskredit i vederbörande folkkommissariat. Om de lokala medlen visa sig otillräckliga för de lokala behoven, beviljar den allryska centrala exekutivkomitén och folkkommissariernas råd

[1] Denna ålder kan på vissa villkor ytterligare *sänkas!*

understöd eller lån ur riksskattkammaren till täckande av nödvändiga utgifter.

Den sjette och sista avdelningen handlar om *republikens vapen och flagga*. Vapnet är en mot röd bakgrund framträdande solbelyst bild av en gyllene skära och en gyllene hammare, placerade i kors med handtagen nedåt, omgivna av en krans av ax, och med inskriptioner, som i översättning lyda: a) »Ryska Socialistiska Federativa Råds Republiken» och b) »Alla länders proletärer, förenen eder!» Republikens handels-, marin- och krigsflagga är en duk av röd färg, i vilkens vänstra hörn, vid stången, upptill, äro placerade bokstäverna R. S. F. S. R eller inskriptionen(på ryska) »Ryska Socialistiska Federativa Sovjet Republiken».

Härmed torde det viktigaste vara nämnt av de grundlagar, efter vilka det nuvarande Ryssland styres, åtminstone teoretiskt. De ha vuxit fram ur rådsidén, i det de lokala råden med deras exekutivkomitéer givit förebild till organisationen av alla större förvaltningsområden med den ryska kongressen och dess centrala exekutivkomité i toppen. Den ledande principen är strävandet att låta det »arbetande» folkets vilja oavbrutet ha inflytande på ledningen lika väl av rikets som av den minsta kommuns angelägenheter — därför dessa korta mandat, dessa täta sammanträden, representationens befogenhet att sammankalla sig själv och valmännens rätt att när som helst avsätta en deputerad. Man kunde vänta en motsvarande organisation i det förslag till regeringsform, som den kortlivade röda regeringen i Finland hann uppgöra, men vid en jämförelse visar det sig, att olikheterna äro ganska avsevärda. Det finska förslaget, som i fråga om betonande av folkets rätt att direkt göra sin vilja gällande icke lämnar något övrigt att önska, visar sig dock ganska bundet av de redan existerande parlamentariska förhållandena. Man tänkte sig alltså *en* ordinarie lantdag om året — den allryska kongressen, som naturligtvis förutsätter en mycket vidlyftig apparat, skulle ju ha två ordinarie årliga möten — urtima lantdag skulle sammanträda, närhelst majoriteten så önskade. Den röda lantdagens direkta beroende av folkviljan tänkte man upprätthålla på det sättet, att alla viktigare frågor skulle avgöras genom folkomröstning, som f. ö. skulle kunna kullkasta vilket lantdagsbeslut som helst. Folkomröstning, detta teoretiskt ypperliga medel att i varje stund upprätthålla kontakten med folkviljan i alla dess växlingar, synes icke alls förekomma i rådsrikets allmänna angelägenheter, vilket tydligen beror på rent praktiska skäl, landets oerhörda utsträckning och dåliga kommunikationer, befolkningsmajoritetens fullständiga brist på bildning och förmåga av självständigt omdöme och framför allt på omöjligheten att draga fördel av de till bolsjevikernas förmån uppgjorda bestämmelserna om proportionen mellan antalet väljare och deputerade i städerna och på landsbygden. Någon motsvarighet till dessa bestämmelser finns ej i det finska förslaget, och de finska röda synas därför icke ha väntat sig några

olägenheter av folkomröstningen. Det skulle föra för långt att utsträcka jämförelsen till en mängd i och för sig ganska belysande detaljer, men det torde vara tillfyllest att som avslutning anföra en drastisk bestämmelse i det finska förslaget. »Om det otroliga skulle ske, att lantdagens majoritet skulle vilja avskaffa (den röda) regeringsformen, så skall folket resa sig och skingra församlingen och inom 3 månader välja en ny representation.» En sådan åtgärd skulle vara onödig i den ryska radsrepubliken, där folkviljan tänkes ge utslag i korrigerande riktning genom en uteslutande av »proletärer» bestående valmanskår samt genom ständiga nyval av lokala deputerade och i anslutning därtill omval av medlemmarna i den allryska kongressen.

Arne Holmberg.

TYSKLANDS NYA FÖRFATTNING. I ett föregående häfte (h. 3, s. 212 ff.) har lämnats en redogörelse för »det tyska författningsarbetet i Weimar» och grundtankarna i några av de viktigaste av de förslag, som därvid framfördes till diskussion. Det i nämnda översikt omtalade regeringsförslaget blev ej oförändrat antaget utan hänsköts till ett författningsutskott, som föreslog åtskilliga förändringar på delvis viktiga punkter, varefter nationalförsamlingen i sin ordning företog en mängd ändringar, som dock ej voro av större vikt. Den nya författningen, som är resultatet av ett samarbete mellan tre partier, socialdemokraterna, centern och demokraterna, och vars kompromissnatur givetvis på åtskilliga punkter är märkbar, är daterad den 11 augusti 1919.

Redan formuleringen av ingressen ger en tydlig bild av folksuveränitetens och demokratiens genombrott: »Det tyska folket, enigt i sina stammar och besjälat av viljan att förnya och befästa sitt rike i frihet och rättfärdighet, att tjäna den inre och yttre freden och att befordra det samhälleliga framåtskridandet, har givit sig denna författning». Grundlagen består av två huvudavdelningar, av vilka den förra (art. 1—108) behandlar rikets uppbyggande och uppgifter, den senare (art. 109—165) tyskarnas »Grundrechte und Grundpflichten», vartill kommer en del övergångsbestämmelser (art. 166—181).

Först proklameras (i art. 1) republiken och folksuveräniteten (»statsmakten utgår från folket»). Riksområdet består av de tyska ländernas områden, men även »andra områden kunna genom rikslag införlivas med riket, om deras befolkning i kraft av självbestämningsrätten begär det» (art. 2), en bestämmelse, som givetvis framför allt syftar på Tysk-Österrike, men som också därför måst sättas ur kraft på ententens begäran. Frågan om riksfärgerna avgjordes som bekant efter långa diskussioner till förmån för svart-rött-guld (art. 3) mot högerns förfäktande av de gamla

färgernas bibehållande. Av intresse är också bestämmelsen om att »folkrättens allmänt erkända regler» erkännas som »bindande beståndsdelar av den tyska riksrätten» (art. 4).

Författningen övergår efter dessa inledande artiklar till regleringen av förhållandet mellan riket och »länderna», de tidigare delstaterna, det som bekant alldeles givet mest omstridda av de problem, som förelago till lösning. Prof. Friedrich Giese, vars tidigare inlägg i författningsfrågan refererats i föregående översikt, har i en ny uppsats i *Deutsche Revues* septemberhäfte för i år underkastat frågan om »Die Wandlungen im Staatscharakter der deutschen Länder» från äldsta tid en ingående principiell belysning och har därvid särskilt utförligt dröjt vid debatterna om delstatsproblemet under författningsarbetet i Weimar samt den principiella innebörden i de olika förslag som sett dagen.

Även efter revolutionen hade de särskilda delstaterna enligt G:s uppfattning kvar sin natur av stater utan suveränitet. Den provisoriska författningen av den 10 februari 1919 återgav också de s. k. »fristaterna» vad de saknat under tiden närmast efter revolutionen, ett gemensamt organ, »statsutskottet», som på sätt och vis kunde betraktas som en arvtagare till förbundsrådet. Författningen gjorde däremot ett ingrepp i fristaternas självbestämningsrätt genom att göra deras rätt att utse medlemmar i statsutskottet beroende av att de hade en representation vald genom allmänna, lika, direkta och hemliga val samt en regering, som ägde representationens förtroende.

Enligt det av Preuss utarbetade författningsförslaget voro »fristaterna» däremot blott till namnet stater. Området för deras kompetens inskränktes, och rikets rätt att ingripa med anvisningar och kontroll över deras förvaltning blev ytterst avsevärd. En hel rad krav på fristaterna med avseende på ordnandet av deras författning, lokalförvaltning och polisi uppställdes. Framför allt möjliggjordes emellertid bildandet av statliga nyskapelser och ändring av de gamla delstaternas område efter folkomröstning utan de intresserade staternas medverkan, ett förslag som medvetet riktade sig mot Preussens fortsatta existens. En enhetlig republik på 40 millioner invånare inom en republik med tillsammans 70 millioner vore en statsrättslig, politisk och nationalekonomisk omöjlighet. Följden av allt detta blev delstaternas reducerande från stater till blott kommunala förband, visserligen med stor autonomi, en slutsats som också Preuss själv drog.

Det på grundvalen av Preuss' utkast av representanter för riksregeringen och landsregeringarna utarbetade regeringsförslaget i författningsfrågan medförde i sin ordning åtskilliga förändringar på denna punkt. Å ena sidan utvidgades visserligen rikets kompetensområde ytterligare rent kvantitativt, men å andra sidan försvagades dess ställning kvalitativt genom ett minskande av dess rätt att ingripa på området för »delstaternas» befogenheter. I den

viktiga fragan om förändring av delstaternas territorium kunde enighet ej vinnas mellan riksregeringens och landsregeringarnas ombud. De senare ville ej ga in pa att at riksmyndigheterna lämnades någon annan befogenhet pa detta omrade än att i de fall, da parterna ej kunde komma till enighet inbördes, framlägga ett medlingsförslag, men riksregeringen ville därtill foga det tillägg, att om medlingen ej ledde till nagot resultat skulle fragan kunna regleras genom rikslag. Giese anser riksregeringens förslag pa denna punkt oförenligt med delstaternas statskaraktär, det andra förslaget däremot ej. Däremot gick förslaget enligt hans mening för langt i medgivanden at partikularismen, när det gav delstaterna vissa befogenheter pa diplomatiens, militärförvaltningens och samfärdselns omrade.

Författningsutskottet inom nationalförsamlingen införde atskilliga bestämmelser, som voro ägnade att stärka enhetssträvandena. De förut föreslagna särskilda befogenheterna för sydstaterna i fraga om skatteväsendet, post och telegraf samt militärförvaltningen bortföllo, järnvägar och vattenvägar skulle överga till rikets kompetensomrade o. s. v. I fraga om förändringar av ländernas gränser infördes en bestämmelse om folkomröstning, som nagot försvagade den rätt att ingripa härvidlag, som riket enligt riksregeringens förslag skulle erhallit. De förändringar, som utskottet genomförde, kvarstodo i allt väsentligt i den slutliga författningen, om vilken Giese fäller det omdömet, att länderna blott formellt-juridiskt ha kvar sin natur av stater, men i realiteten berövats densamma. Tyskland är nu en — visserligen starkt decentraliserad — enhetsstat.

De artiklar i författningen, som reglera hithörande förhallanden, äro art. 5—19. Innehallet i dessa i deras slutliga formulering är i huvudsak följande. Pa lagstiftningens område har riket absolut ensamrätt i fraga om utrikespolitik och kolonialväsen, statsborgerskap o. d., försvarsväsen, mynt-, tull- och postväsen, telegraf och telefon. Men även i övrigt faller under rikets lagstiftningskompetens en mängd andra områden, där riket visserligen har ensamrätt, men de särskilda länderna ha rätt att reglera lagstiftningen, tills riket använder sin rätt. Hit hör bl. a. civil-, straff- och processrätt, press- och föreningslagstiftning, fattigvard, »befolkningspolitik», hälsovardsväsen, arbetslagstiftning, varden om deltagare i kriget och deras efterlevande, näringslivet, handeln och trafikmedlen samt teater- och biografväsen. Riket har därjämte att lagstifta angaende skatter och andra inkomster, som helt eller delvis behövas för dess ändamal, samt kan lagstifta sa langt enhetliga föreskrifter erfordras angaende allmänna välfärdsatgärder och politi samt uppställa allmänna grundsatser i fråga om de religiösa samfundens rättigheter och skyldigheter, angaende skolväsen, jord- och bostadsförhallanden samt begravningsväsen. Redan en jämförelse med art. 4 i den gamla författningen

visar den avsevärda utvidgningen av rikets kompetens på lagstiftningens område. Som förut gäller, att »riksrätt bryter landsrätt». — Förvaltningen sker genom de olika ländernas myndigheter även på områden, som falla under rikets lagstiftningsrätt, om ej en rikslag annorlunda föreskriver, men på dessa områden utövar riksregeringen uppsikt och kan utfärda allmänna anvisningar. — I fråga om de särskilda ländernas författningar uppställes kravet på allmän, lika, direkt och hemlig omröstning samt proportionella val vid utseendet av deras folkrepresentationer, varjämte landsregeringarna måste äga vederbörande representations förtroende. — Ändring i de särskilda ländernas områden samt nybildning av länder kan ske genom lag antagen i samma former, som tillämpas vid grundlagsändring. Vanlig rikslag är dock tillräcklig, om respektive länder lämna sitt samtycke eller om ett av de intresserade länderna uttalar sig härför samt befolkningens vilja fordrar det (det erfordras därvid $^3/_5$ majoritet av de röstande och $^1/_2$ av de röstberättigade) och ett övervägande riksintresse kräver förändringen. För att hindra genomförandet av en överilad omreglering av ländernas gränser på grund av tillfälliga stämningar i samband med fredsslutet infördes en övergångsbestämmelse, som försvårade en förändring av ländernas gränser under de närmaste två åren efter författningens antagande (art. 167).

Riksdagen består som hittills av en kammare (art. 20—40). Valrätten är allmän för män och kvinnor över 20 år, och proportionella val tillämpas. Riksdagen väljes för fyra år och sammanträder årligen första onsdagen i november, men kan upplösas av rikspresidenten med utskrivande av nya val. Riksministrarna och särskilt utsedda representanter för de olika länderna ha rätt att deltaga i såväl riksdagens som dess utskotts förhandlingar, och riksdagen och utskotten ha rätt att fordra riksministrarnas närvaro. Riksdagens rätt till medverkan på det utrikespolitiska området har särskilt garanterats genom en föreskrift om tillsättandet av ett utrikesutskott, som fungerar även mellan riksdagarna. Därjämte väljer riksdagen för att tillvarataga sin rätt gentemot riksregeringen ett ständigt utskott, som likaledes skall fungera mellan riksdagarna. Båda dessa utskott ha också befogenheter som undersökningsutskott.

Rikspresidenten (art. 41—51) väljes »av hela tyska folket» för en tid av 7 år, och valbar är varje 35-årig tysk. Presidenten kan på förslag av riksdagen, framställt med $^2/_3$ majoritet, avsättas före mandattidens utgång genom allmän folkomröstning. Alla beslut av presidenten skola kontrasigneras av en minister, som därmed övertar ansvaret. Riksregeringen (art. 52—59) utses av presidenten och består av rikskansler och riksministrar, av vilka de senare till- och avsättas på förslag av rikskanslern. I författningen (art. 54) föreskrives direkt, att samtliga ministrar måste äga riksdagens förtroende och måste avgå vid uttryckligt misstroendevotum. Riks-

kanslern »bestämmer riktlinjerna för politiken och bär ansvaret därför inför riksdagen», men inom dessa riktlinjer handhar varje minister sitt departement självständigt och under egen ansvarighet inför riksdagen. Blott i vissa särskilt uppräknade fall skola frågorna föreläggas riksregeringen för diskussion och beslut, och i sådana fall sker omröstning inom denna, varvid majoriteten fäller utslaget. Riksdagen kan med $^2/_3$ majoritet åtala såväl rikspresidenten som riksministrarna inför riksrätt.

Riksrådet (art. 60—67), arvtagaren efter det gamla förbundsrådet, består alldeles som detta av representanter för de särskilda regeringarna. Varje land har minst en röst, och större länder äga en röst för varje million invånare och ha alldeles som tidigare rätt att sända lika många representanter som de ha röster. Intet land kan inneha mer än $^2/_5$ av alla röster. Denna begränsning, som givetvis riktar sig mot Preussen, ger visserligen detta land en något starkare representation än den äldre grundlagen, som gav Preussen 17 röster av 61, men denna ökning motväges — utom av den minskade politiska makt, som Preussen lick vidkännas i och med monarkiens fall, då sambandet mellan Tysklands och Preussens statsöverhuvud bortföll — mer än väl av föreskriften i den nya författningen, att hälften av de preussiska rösterna skola disponeras av representanter för de preussiska provinsförvaltningarna. Tills Tysk-Österrike inkorporerats med Tyskland skulle dettas representanter enligt den ursprungliga författningen äga radgivande röst. En medlem av riksregeringen är ordförande i riksrådet och i dess utskott. Dess förhandlingar äro offentliga.

Initiativ i fraga om rikslagstiftningen (art. 68—77) tillkommer riksregeringen samt medlemmar av riksdagen. Riksregeringens förslag fordrar samtycke av riksrådet före framläggandet. Kan överenskommelse ej åvägabringas, kan regeringen ändock inlämna sitt förslag, åtföljt av riksrådets avvikande mening, liksom riksrådet har en motsvarande rätt. Referendum användes i vissa fall vid lagstiftningen. Så kan en av riksdagen antagen lag hänskjutas till folkomröstning (»Volksentschied») antingen av presidenten eller pa begäran av $^1/_{20}$ av samtliga röstberättigade — i senare fallet dock blott för den händelse minst $^1/_3$ av riksdagens medlemmar begärt uppskov med lagens ikraftträdande. Vidare har folket laginitiativ (»Volksbegehren»), varvid fordras anslutning av minst $^1/_{10}$ av alla röstberättigade, och i detta fall går fragan till avgörande genom nytt referendum, om ej riksdagen antar lagen. I finansiella fragor kan referendum anordnas blott pa presidentens initiativ. Riksrådet har veto mot lagar, som beslutats av riksdagen, varvid frågan går till förnyad behandling i denna. Vinnes ej enighet, förfaller lagen, om ej $^2/_3$ majoritet vunnits i riksdagen vid dess förnyade beslut. I vilket fall som helst kan den dock av presidenten hänskjutas till folkomröstning. Som allmän regel vid referendum gäller, att ett riksdagsbeslut kan sättas ur kraft blott om minst hälften av de röstberättigade deltaga i omröstningen.

För författningsförändringar (art. 76) gälla i huvudsak samma bestämmelser. Som skydd mot förhastade förändringar ha dock införts vissa garantier. Så skola vid beslut om grundlagsändring minst $^2/_3$ av riksdagens medlemmar vara tillstädes och minst $^2/_3$ av de i voteringen deltagande rösta för ändringsförslaget. Också vid beslutet i riksrådet erfordras $^2/_3$ majoritet. I detta fall kan även riksrådet vädja till referendum: och vid referendum rörande ett förslag, framställt genom folkets laginitiativ, fordras bifall av minst hälften av de röstberättigade.

Riksförvaltningen regleras i en rad artiklar (art. 78—101), som noga utstaka gränserna mellan rikets och ländernas kompetens. Rättskipningens (art. 102—108) självständighet garanteras.

Andra huvudavdelningen av författningen, som behandlar tyskarnas rättigheter och skyldigheter (art. 109—165), kommer läsaren att tänka på 1789 års rättighetsförklaring under den stora franska revolutionen, men i motsats till denna, som blott i yttersta korthet berör andra fragor än medborgarnas frihet och jämlikhet, är dess moderna tyska motsvarighet en synnerligen vidlyftig programförklaring angaende en mängd viktiga samhällsproblem.

Till en början garanteras alla tyskars fulla likställighet inför lagen. Delar av befolkningen, som tala främmande språk, få ej genom lagstiftning eller förvaltningsåtgärder hindras i sin rätt till fri folklig utveckling, särskilt ej med avseende på bruket av sitt modersmal i undervisning, förvaltning och rättskipning. Äktenskapet ställes under författningens alldeles särskilda beskydd. Förenings- och församlingsrätten garanteras. Tjänstemännen tillsättas i regel på livstid, och de tillförsäkras frihet ifråga om politisk åskadning och föreningsfrihet. »Ämbetsmännen äro det helas och ej ett partis tjänare.» Tros- och samvetsfrid tillförsäkras alla. Varje statskyrka avskaffas, men religiösa samfund få behålla sina tillgangar, och anslag av vederbörande land regleras genom lagstiftning av det särskilda landet efter av riket fastställda principer.

Konst och vetenskap åtnjuta frihet och skydd av staten. Vissa allmänna grundsatser för skolväsendet, bl. a. principen om folkskolan som bottenskola, uppställas. »In allen Schulen ist sittliche Bildung, staatsbürgerliche Gesinnung, persönliche und berufliche Tüchtigkeit im Geiste des deutschen Volkstums und der Völkerversöhnung zu erstreben.» Medborgarkunskap och »arbetsundervisning» skola erhålla plats i skolorna, och varje lärjunge erhåller efter slutad skolgang ett exemplar av författningen. Religionsundervisningen är obligatorisk utom i bekännelsefria skolor. Konstnärliga, historiska och naturminnesmärken samt »die Landschaft» åtnjuta statens skydd och vård, och det är rikets uppgift att hindra utförsel av tyska konstföremål till utlandet.

»Ordnandet av det ekonomiska livet måste motsvara rättvisans krav med mal att garantera alla en människovärdig tillvaro. Inom dessa gränser skyddas den enskildes näringsfrihet.» Äganderätten

skyddas inom de gränser som lagen uppställer, men »egendom förpliktar. Dess bruk skall samtidigt vara arbete för det allmännas bästa». Målet för jordpolitiken skall vara sunda bostäder för alla tyska familjer, särskilt de barnrika. I detta syfte kan expropriation tillgripas. Riket kan genom lag besluta om socialisering mot ersättning till ägarna av därför lämpliga privata företag. Arbetskraften står under statens speciella skydd. Varje tysk har med bevarande av sin personliga frihet den sedliga plikten att använda sina andliga och kroppsliga krafter så som det helas bästa fordrar. Kan staten ej anvisa honom arbete, måste den sörja för hans underhåll. Arbetsgivare- och arbetareorganisationer erkännas i författningen.

Den sista artikeln i den egentliga författningen (art. 165) reglerar »arbetareradens» organisation. Först uppställes den allmänna principen, att arbetare och anställda ha rätt att tillsammans med företagarna och likaberättigade med dessa medverka vid regleran-det av lönerna och arbetsvillkoren samt vid den ekonomiska utvecklingen av de produktiva krafterna överhuvudtaget. Arbetarna erhålla därjämte lagligt rätt till representation till skydd för sina sociala och ekonomiska intressen genom arbetareråd, dels för det särskilda företaget, dels för större områden (»Bezirksarbeitsräte»), dels slutligen genom ett råd för hela riket. De båda senare typerna av arbetareråd sammanträda med representanter för företagare m. fl. till »näringsråd» (»Bezirkswirtschaftsräte» och »Reichswirtschaftsrat»), vilka skola vara sammansatta så att alla viktigare yrkesgrupper äro representerade i dem, och dessa råd ha vissa befogenheter i frågor rörande näringarna samt vid genomförandet av socialiseringslagar. »Riksnäringsrådet» har rent av så till vida andel i lagstiftningen rörande socialpolitiska och näringspolitiska frågor, att lagförslag på dessa områden före deras framläggande av riksregeringen skola föreläggas rådet, liksom det har initiativ i dessa frågor inför riksdagen och genom en av sina medlemmar kan försvara sitt förslag inför denna.

Det är ju väl bekant, att frågan om rådsidéns utgestaltning ivrigt diskuterades i Tyskland under författningsarbetet. Det slutliga beslutet innebar tydligen en kompromiss. »De oavhängigas» förslag hade helt enkelt slopat den allmänna rösträttens kammare, och ville efter ryskt mönster lämna hela den politiska makten till den minst var tredje månad sammanträdande rådskongressen, som skulle utse centralrådet, vilket i sin ordning hade att tillsätta folkombudsmännen och att kontrollera dem. Till rådskongressen skulle blott de ha rösträtt, som »utan utsugning av främmande arbetskraft utföra samhälleligt och nyttigt arbete, förvärva sitt livsuppehälle genom arbete med hand eller huvud och ha fullbordat sitt adertonde levnadsår». Programmet innebär som man ser ett fullständigt uppgivande av demokratiens grundsatser och dessas ersättande med en klassrepresentation, där vissa klasser ej alls blevo representerade. Socialdemokratiska par-

tiet underkände däremot ej den ur allmänna val utgående riksdagen, men ville komplettera »den formaldemokratiska borgerliga demokratin», som i sitt representativa system värderar befolkningen efter dess blotta antal, och ville i stället sträva efter att ta hänsyn till arbetsprestationen. Detta skulle ske genom produktionsråd för de särskilda yrkena, i vilka man tänkt sig ej blott arbetarna utan även företagarna äga representation. Dylika produktionsråd skulle inrättas även för jordbruket och de fria yrkena och av dem skulle bildas »arbetskamrar», dels för lokala förband, dels för de särskilda länderna, dels slutligen en arbetskammare för hela riket, i vilken antalet delegerade för varje särskild yrkesgren skulle bestämmas genom särskild lag. Denna arbetskammare skulle ställas vid sidan av den genom allmän rösträtt utsedda »folkkammaren» och i det stora hela erhålla samma kompetens som denna i alla lagfrågor, dock med blott suspensivt veto, varjämte endast ekonomiska lagförslag skulle framläggas först för arbetskammaren, kulturella och allmän-politiska däremot för folkkammaren. Projektet påminner i sina grunddrag överraskande om de förslag till ordnandet av överhusfrågan, som anhängare av klassvalsystem ibland framlagt. I sin slutligen antagna formulering har emellertid författningen, som ovan visats, skjutit undan arbetarerådén från lagstiftningen utom i fråga om socialpolitiska och näringspolitiska lagförslag av grundläggande betydelse. Från att enligt det socialdemokratiska förslaget ha haft en ställning i princip tämligen analog med vissa överhus, har »riksnäringsrådet» i den definitiva författningen fått en kompetens, som påminner en svensk en smula om vårt kyrkomötes befogenhet på det kyrkliga området. Den intressanta frågan om rådsidén sådan den framträder i de särskilda förslagen har behandlats av rikshushållningsministern Rudolf Wissel i en artikel i »Die neue Zeit», som senare avtryckts i tidskriften *Tiden* (årg. 1919, n:r 4, s. 145 ff.).

Redan i ett föregående häfte har antytts (*Statsvetenskaplig tidskrift* 1919, h. 3, s. 215), att inom ententen arbetet på den nya tyska författningen från många håll starkt kritiserats som blott ett gyckelspel utan allvarligt syfte. Ett efter vad det förefaller ganska typiskt uttryck för dylika stämningar finner man i en uppsats av Maurice Caudel, »La nouvelle constitution allemande» i tidskriften *Le correspondant* (arg. 1919, 25 août, s. 577 ff.). Han ställer sig synnerligen skeptisk mot den skarpa omkastningen i Tysklands författningsliv. »Folksuveräniteten, förhanad i går, införes på alla punkter under latsad förtjusning», och det härskar »ett ombyggnadsraseri, som plötsligt vänder om institutionerna från svart till vitt med en hast, som förefaller misstänkt.» Det är »en gigantisk avsvärjelse av tidigare förvillelser» (»une gigantesque palinodie»). Men allt göres utan hänförelse och utan minsta uppfinningsförmåga. Hela mekanismen är lånad utifrån, parlamentarismen och folkomröstningsinstitutet likaväl som systemet med arbetareråd.

Det enda som är speciellt tyskt är en tanke, som ej direkt utsäges, men som ligger bakom författningen i alla dess artiklar: den gamla tanken om Preussens överhöghet, förklädd under idén om Tysklands enhet på preussiskt manér. Det avgörande är, att »Preussen lever kvar, och dess inflytande växer, det är i själva verket ej krossat utan triumferar, och därmed triumferar det förflutnas ande». Bestämmelserna om medborgarnas fri- och rättigheter med deras möjligheter till politisk diskussion komma i Tyskland att leda till gräl, som lätt kunna öppna vägen för en lång period av oro, varunder blodiga sammanstötningar omväxla med kriser av modlöshet och kraftlöshet. Det är en äventyrlig och vansklig kompromiss mellan ett preusseri, som blott är en harsman skild från monarkisk restauration, en liberalism, som imiterar Västeuropa, och sociala nyheter, som tendera mot sovietism. Intet är föredömligt för återstoden av världen. Det nya riket maste liksom det gamla för länga år framat underkastas en noggrann övervakning, som för framtiden liksom hittills framför allt kommer att åligga den franska diplomatien.

Som man finner genomandas dessa uttalanden av samma fullständigt oresonliga misstro till allt tyskt, om vars förefintlighet både i de breda lagren och hos de politiska spetsarna inom Frankrike så många uttalanden bära otvetydiga vittnesbörd. Det i ett föregående häfte citerade uttalandet av Dawson (s. 215) bär emellertid i sin mån vittne om, att det lyckligtvis ej enbart är dylika synpunkter, som få komma till tals inom ententeländerna, utan att även mera besinningsfulla och mot tyskarna sympatiskt stämda röster kunna göra sig hörda, åtminstone i England.

K. T.

II. Statistik och ekonomi.

EN NY LÄROSTOL I STATISTIK har tillkommit vid Åbo svenska akademi genom donation av Professor Pontus Fahlbeck. Som det torde vara av intresse även för svenskar på denna sidan Bottenhavet att litet närmare lära känna denna nyvinning för svensk vetenskap, meddelas här gåvobrevet in extenso.

»Ännu hade världskrigets stormar icke lagt sig och missljuden från egna inre strider tystnat, då Åbo Akademi öppnade sina portar och sin verksamhet. Detta visar, att återuppbyggandets krafter äro starkare än förstörelsens. Det vittnar tillika om övertygelsen, att vetenskaperna och den objektiva forskningen äro framför andra en sådan kraft. För Finland innebär återuppbyggandet — utom tryggande av den yttre självständigheten och botande av krigets skador — att återställa freden mellan samhälls-klasserna och att befästa den mellan folkgrupperna. Det är dessa uppgifter jämte de närmast liggande vetenskapliga, som — om jag fattat det rätt — föresvävat de män, som grundat Åbo Akademi.

Av alla vänner till Finland har denna Akademi hälsats med glädje. Den blir för den svenska befolkningen i Finland en bildningshärd och en intellektuell kraftkälla, som skall samla och stärka densamma. Därmed skola ock många gamla band mellan Sverige och Finland, vilka under dess förening med Ryssland försvagats eller slitits, åter knytas — till gagn icke blott för nämnda befolkning utan ock för allt Finlands folk.

Det är för att ge uttryck åt dessa känslor och förhoppningar och som en hälsning från det forna moderlandet som jag, å egna och min hustrus vägnar, anhåller att få till Åbo Akademi på denna dess högtidsdag såsom gåva överlämna ett kapital, stort fmk Femhundra Tusen (500,000) att användas för nedan sagda ändamål och efter här givna bestämmelser.

Gåvomedlen, som böra förvaltas som särskild fond under namn av *von Willebrand-Fahlbeckska stiftelsen*, och på betryggande sätt placeras och förräntas, skola användas för upprätthållande av en *professur i statistik*.

Denna lärostol skall tillhöra den statsvetenskapliga fakulteten samt besättas med svensktalande man, vilken äger att föreläsa och undervisa på svenska språket. För lärostolens besättande och upprätthållande må i övrigt samma bestämmelser gälla, som för Akademiens ordinarie professurer äro eller varda stadgade, blott med iakttagande av att vid förekommande ledighet tjänsten må kunna, ifall fullt kvalificerad person för dess besättande icke för tillfället förefinnes, uppehållas på förordnande.

För att vidmakthålla fonden vid nuvarande köpkraft böra fem procent av avkastningen, innan användning därav må ske, årligen, så länge så anses nödigt, tillföras densamma. Uppkommande besparingar, innan lärostolen kunnat tillsättas, liksom senare vid inträffad ledighet, skola likaledes fonderas för att därmed bestrida andra behövliga utgifter, såsom för upprättande av ett statistiskt semina rium o. s. v.

Rörande den läroverksamhet och det vetenskapliga arbete, som blir denna lärostols uppgift, skall jag icke söka giva några anvisningar, endast tillåta mig att framhålla vissa synpunkter beträffande själva ämnet *statistik*, varom i senaste tid varjehanda villomeningar uppstått.

Statistiken är icke en allmän matematisk metod utan en konkret humanistisk vetenskap om människan och samhället i avseende på storlek och mått. Den har som sådan två sidor, en universell och en nationell, båda innerligt samhörande men dock åtskilda. Genom sin universella sida är statistiken en allmän kunskap om människan, hennes liv och gärningar i tal och mått. Som nationell och avseende det egna folket är den en siffermässig folkbeskrivning och samhällsanalys. Det var i sistnämnda gestalt statistiken först framträdde, varefter den andra sidan av sig själv växte fram genom jämförelser mellan olika folk. Båda sidorna behöva utarbe-

tas och fördjupas, den nationella analysen och de internationella jämförelserna. Men isynnerhet beträffande den förra är forskningsfältet stort och uppgifterna trängande. Ty den är grundvalen för den andra och därmed för all statistik.

Varje folk och varje samhälle bildar nämligen en kollektivindivid med skilda, men innerligt samhörande delar samt med en mängd högst skiftande livsyttringar. Statistiken har hittills mestadels varit upptagen med att numeriskt beskriva dessa delar och livsyttringar var för sig. Men den måste enligt vetenskapens natur syfta därutöver till en helhetsbild av människan i folket och i samhället. Mot samma mål strävar sociologien, om jag fattat den rätt. Även den har hittills övervägande upptagits av studiet utav enskilda institutioner och seder, deras ursprung och utveckling. Men vägen går vidare mot delarnes förening och samverkan uti folket. Statistik och sociologi sträva sålunda på skilda vägar mot samma mål — en exakt samhällslära på en gång allmänmänsklig och nationel.

Lärostolen i fråga kunde därför ha burit titeln »professur i statistik och sociologi». Men nämnda mål är ännu fjärran, och för att ej vid lärostolens besättande i nutiden sammankopplingen av två ämnen må ge anledning till ovisshet, har titeln bestämts så som skett. De nu givna antydningarna om statistikens och sociologiens väsensenhet, trots olikheterna i metod och framställningssätt, må dock tjäna till upplysning om, hur jag tänkt mig lärostolen och dess verksamhet.

För övrigt vill jag icke genom bestämmelser, avsedda för nutiden, klavbinda en kommande utveckling, endast till sist framhalla, att kulturfolken nu mer än någonsin behöva den självkännedom, som statistiken framför andra vetenskaper förmar giva. Ty självkännedom med därav följande självrannsakan är vad som mest kräves för att trygga folkens och icke minst det finländska folkets framtid.»

STATISTISKA PARADOXER. Att statistik är ett oumbärligt medel för tillgodogörande av vunnen erfarenhet, visas av det alltmera omfattande bruk man gör därav för offentliga och privata, praktiska och vetenskapliga ändamål. Men lika värdefull som statistik är då den rätt handhaves och rätt bedömes, lika vilseledande kan den vara då tillbörlig försiktighet ej iakttages. Det är icke bara så, att det finnes statistik, som stammar ur tämligen grumliga källor eller av andra skäl är ofullständig eller rent av felaktig — fall alltså där talen själva äro föga tilltro värda och lätt föra bakom ljuset. Icke heller tänka vi så mycket på, att statistiska uppgifter, lösryckta ur sitt rätta sammanhang och i god tro eller rent av med illvillig beräkning sammanförda, kunna tagas till intäkt för hurt när vilka orimliga påståenden som helst. Visserligen

är det väl närmast med tanke på dylika missbruk, som man uppfunnit, och ofta till leda upprepar, det gamla ordstävet, att »det finns tre sorters lögn, vanlig lögn, oförskämd lögn och statistik». Men det är nog tyvärr så, att även den bäste, om han icke är statistiker av facket, ja t. o. m. om han med visst skäl räknar sig som sådan, lätt råkar ut för de förargligaste misstag. Det viktigaste och i viss man värdefullaste med den statistiskt summerade, i siffror försinnligade erfarenheten, och på samma gång det som gör denna så populär, så snart det gäller att finna belägg för en åsikt, är, att den är så konkret, till synes så lättfattlig och ovedersäglig. Men just detta gör, att man lätt underskattar svårigheten vid bedömandet av statistiska data. Man tar det hela en smula för lättvindigt. Ty statistiska tal ge ofta vid första påseendet ett skenbart uttryck för kanske rent av det motsatta av vad som verkligen ligger bakom. De äro med ett ord ofta så att säga av paradoxal natur.

Låtom oss här strax taga ett enkelt, särdeles lätt genomskådbart exempel. En person uttalar i en diskussion den åsikten, att männen numera gifta sig tidigare än för 40 år sedan. Som belägg härför anför han, låt oss säga, männens medelålder vid giftermål år 1871—80. Enligt Svensk statistisk årsbok var denna 30,65 år. Till jämförelse anföres att t. ex år 1915 denna medelålder var ända till halva året lägre, eller 30,15 år. Nu är emellertid detta, till synes så bindande bevisade påstående, fullkomligt felaktigt. Ja, det förhåller sig alldeles tvärtom. Det nämnda avtagandet av medelåldern *och mera till* är att tillskriva det faktum, att *omgiftesfrekvensen* kraftigt avtagit i förhållandet till antalet första giften. Av män som trädde i gifte voro nämligen år 1871—80 11,45 % änklingar eller frånskilda. År 1915 utgjorde denna kategori blott 7,22 %. Då omgiften av naturliga skäl ingås vid i genomsnitt betydligt högre ålder än första giften, medför deras minskade andel i giftermålsfrekvensen att medelåldern vid giftermålet sjunker. I detta fall har faktiskt *medelåldern såväl vid första giftet som vid omgifte tilltagit.* Medelåldern för män, som ingingo första giften var 1871—80 28,80 år mot 28,98 år under 1915. Medelåldern av änklingar och frånskilda män, som ingingo omgifte, var 1871—80 44,98 år mot 45,18 år under 1915.

Det tillsynes paradoxala i hela detta eljest så naturliga sammanhang kommer till tydligt uttryck i följande sats:

1) Medelåldern vid giftermålet kan mycket väl avtaga samtidigt som densamma tilltager såväl vid första giften som vid omgiften.

Exempel på mer eller mindre snarlika *statistiska paradoxer* kunna anföras legio. För stunden åtnöja vi oss med följande tvenne satser, även de hämtade ur den svenska giftermålsstatistiken. Tydningen, som är enkel nog, överlämna vi åt läsaren att själv utfundera.

2) Den oftast förekommande vigselåldern är för ungkarlar 25 år och för ungmör 23 år. Dock är den oftast förekommande ålderskombinationen mellan ungkarl och ungmö, som med varandra ingå giftermål icke 25 och 23 år, utan 24 och 22 år.

3) Vid rena första giften (ungkarl med ungmö) äga bl. a. följande relationer rum: Är brudgummen omkring 50 år så är bruden i genomsnitt omkring 35 år; är bruden omkring 35 år så är brudgummen i genomsnitt omkring — 34 år.

S. D. W.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

KNUT PETERSSON: *Utskottsväsendet i underhuset, en studie i den engelska parlamentarismens utveckling.* Akademisk avhandling. Uppsala, Almqvist och Wicksell, 1919.

Föreliggande avhandling, som i november detta år ventilerades vid Uppsala universitet, ger, såsom av underrubriken framgår, en historisk framställning av utskottsväsendet i Englands underhus, givetvis med tyngdpunkten förlagd till det behandlade institutets nuvarande gestaltning. Arbetet torde kunna sägas fylla en lucka ej blott i den svenska utan även i den utländska litteraturen på den engelska författningsrättens område; ej ens den engelska forskningen synes kunna uppvisa en genomförd vetenskaplig monografi över utskottsväsendet i underhuset. Då därtill kommer, att arbetet, långt ifrån att utgöra någon sammanställning av förut befintliga bearbetningar av Englands författningsrätt, alltigenom går tillbaka till förstahandskällorna på området, blir detsamma av särskilt stort intresse.

I arbetets två första kapitel behandlar författaren utskottsväsendets uppkomst och första utveckling fram till tiden omkring 1700. Av intresse är här särskilt det första, jämförelsevis rika utskottsväsendets partiella övergång till och ersättande av systemet med utskott av hela huset. Huru detta skett synes ej vara fullt klart; som författaren framhåller, har emellertid denna övergång utan tvivel i viss mån förmedlats genom de s. k. öppna utskotten, dvs. utskott, vartill visserligen en del medlemmar särskilt utsågos men till vilka alla ägde tillträde. Utvecklingens följd blev i varje fall, att de gamla »generalutskotten» förlorade i betydelse och underhusets viktigaste utskottsform blev hela-hus-utskotten, dvs. realiter att huset självt i väsentlig grad övertog den förberedande behandling av ärendena, som i regel annars handhaves av utskott i egentlig mening.

Härefter övergår författaren till behandlingen av »utskottsväsendets degradering under 1700-talet» och kommer därvid in på det ur allmän författningspolitisk synpunkt intressantaste problemet i fråga om Englands utskottsväsen: dess förhållande till parlamentarism och partiväsen. Han konstaterar, att det under 1700-

talet utvecklade partiväsendet ersatte utskottsväsendet, de vid sidan av hela-hus-utskotten ännu kvarlevande utskottsformerna förlorade i vikt till förmån för partisammanslutningarna. Vad partiväsendet beträffar, urgerar förf. att den vid 1688 års revolution klart utpräglade skillnaden mellan tories and whigs snart nog blev en fiktion och att de därefter under dessa beteckningar arbetande partigrupperna snarast voro »familjeanhang», sammanhållna av personliga intressen men ej av politiska åsikter. Tvivelaktigt är väl, om förf. här ej något underskattar skillnaden mellan tories and whigs; långt in på 1700-talet fortlevde ju dock de jakobinska strömningarna och orsakade verkliga divergenser mellan de båda partigrupperna.

Med nästa kapitel kommer förf. in på tiden efter 1832 års reform fram till 1900-talets början. Han skildrar här de olika förslag till upprättandet av ett utskottsväsen efter kontinentalt mönster, som framkommit, och huru de, såsom oförenliga med den rådande kabinettsparlamentarismen, icke vunnit anklang. Kabinettet har blivit det förnämsta utskottet, där koncentreras den parlamentariska verksamheten, upprättandet av ett starkt utskottsväsen skulle därför innebära en brytning med hela det rådande systemet. Men en utvidgning av utskottsorganisationen blir dock nödvändig för lättande av husets växande arbetsbörda: de första ständiga utskotten bildas på 1880-talet. Uppkomsten av dessa utskott, som numera bilda kärnan i den engelska utskottsorganisationen, är alltså ej orsakad av någon opposition mot regeringsbänkens förmynderskap, utan av den tekniska nödvändigheten att fördela husets arbetsbörda. Det är först under 1900-talets nydaningar på utskottsväsendets område, som reaktionen mot kabinettets envåldsmakt framträder som ett av de viktigaste motiven.

I arbetets senare hälft behandlas 1900-talets betydelsefulla förändringar på utskottsväsendets område samt ges en sammanhängande skildring av utskottsorganisationen, sådan den för närvarande ter sig. Förf. har glädjande nog haft tillfälle att föra sin framställning »up to date»; även detta år inträffade förändringar resumeras utförligt. Skildringen av de sista 15 årens reformer på detta område är av stort intresse; av densamma framgår klart, att den engelska parlamentarismen för närvarande genomgår en betydelsefull omdaningsprocess. Den förnämsta nyheten på här avhandlade område är utvecklingen av de ständiga utskotten; deras antal har växt till sex, därjämte har deras betydelse och inflytande hastigt ökats. Av alldeles särskild vikt är att på sista tiden även den parlamentariska finanskontrollen indragits under de ständiga utskottens domvärjo. I samma mån som det egentliga utskottsväsendet utvecklats har givetvis betydelsen av »the committees of the whole house» minskats, efter 1919 äro deras egentliga utskottsfunktioner inskränkta till ett minimum. Underhusets traditionella arbetsordning har i grund förändrats; det

gamla plenumsystemet har ersatts av ett verkligt effektivt utskottsväsen.

Såsom förut antytts har denna genomgripande förändring av utskottsväsendet ej blott varit en nödvändig följd av den oerhörda tillväxten av underhusets arbetsuppgifter, den har även sin rot i en under de sista decennierna allt starkare reaktion mot kabinettets allmakt, i önskan att praktiskt kunna effektuera underhusets sedvanerättsliga maktställning. Genom den nya utskottsorganisationen har man alltså även avsett att förvandla underhuset från en inregistreringsapparat för kabinettets förslag till ett självständigt organ för lagstiftning, finansförvaltning och parlamentarisk kontroll. En av de intressantaste frågor, som förf. berör, är därför, om ock i vilken mån den nya kursen på utskottsväsendets område kan anses innebära eller komma att orsaka en förändring av hela den engelska författningstypen, huruvida den uppfattning, som tilldels framdrivit den nya organisationen, kommer att hembära segern över Englands kabinettsparlamentariska traditioner. Förf. är naturligen flerstädes inne på denna fråga. Han betonar därvid, att ministrarna alltid äro närvarande även i de ständiga utskotten och att de ännu i anmärkningsvärd grad lyckats behålla ledningen av desamma; å andra sidan framhåller han, att utskottens självständighet blivit större än på vissa håll avsetts. Något slutgiltigt svar på spörsmålet anser han det tydligen ännu ej vara möjligt att giva, en uppfattning, som klart framträder i slutpunkterna av hans arbete: »I och med tillkomsten av den nuvarande utskottsorganisationen ha dock krafter satts i rörelse, som arbeta stick i stäv mot tendenserna i de senaste femtio årens utveckling och mot det moderna författningslivets praxis. Framtiden får visa, huruvida dessa krafter förmå i någon väsentlig utsträckning omforma den nu rådande kabinettsparlameentarismen.»

I sin helhet utgör doktor Peterssons arbete ett synnerligen intressant bidrag till Englands författningshistoria; hela den engelska parlamentarismens utveckling avspeglas klart i denna framställning av underhusets växlande arbetsformer. De historiska synpunkterna dominera, det engelska författningslivet ses inifrån, författarens djupa förtrogenhet med såväl litteratur som källmaterial visar sig ständigt. Man önskar blott, att förf. i så måtto gått utanför sin historiska synpunkt, att han samlat de spridda komparativa uppgifterna i sitt arbete till en enhetlig framställning; belysningen av problemet »utskottsväsen och parlamentarism» skulle utan tvivel därigenom blivit än skarpare.

I sina forskningar i engelsk historia visar doktor Petersson den engelska vetenskapens bästa egenskaper: det säkra och avvägda omdömet, blicken för det väsentliga, förmågan och viljan att låta den faktiska utvecklingen själv tala utan att söka förbättra densamma genom subjektiva konstruktioner. Därtill kommer en klar och elegant stil, som kryddar det ibland icke alltför lätt-

smälta innehållet. Vad man stundom saknar, är en viss precision och skärpa vid formuleringen av egna och andras uppfattningar och förekommande åsiktsdivergenser. Dessa fel synes emellertid blott utgöra avigsidan av den försiktighet och samvetsgrannhet i omdömet, som åt doktor Peterssons arbete ger en så stark prägel av vetenskaplig soliditet.

Herbert Tingsten.

Trap, Cordt: *Grundrids af finansvidenskaben.* Tredje omarbejdede udgave, København 1919.

Författaren till det arbete, vars titel här ovan angivits, meddelar i förordet, att dess »nærmeste Formaal var at tjene som Hjælp ved Undervisningen i Officersskolens Stabsklasse». Härigenom är i själva verket bokens karaktär angiven. Den utgör nämligen inom ett omfång av 120 sidor ett kompendium över hela finansvetenskapen. Givet är, att inom denna ram framställningen på sina ställen blivit rätt knapphändig. Dock måste erkännas, att man i det hela får en mycket klar och god föreställning om de förhållanden, som beröras. Vissa frågor hava tydligen varit föremål för ett särskilt intresse hos författaren. Detta gäller bl. a. frågorna om tullar och om statslån, vilka behandlats något utförligare, än som i och för sig vore nödvändigt med hänsyn till bredden i övrigt. Att läran om skatterna intaga största rummet i boken, torde få anses fullt berättigat.

En stor förtjänst hos boken är, att den innehåller så mycket. Sålunda meddelas i allmänhet koncisa och goda historiker i olika frågor ävensom översikter över olika skattesystems ställning till särskilda spörsmål. Med den hastiga utveckling, som för närvarande utmärker skattelagstiftningen litet varstans i världen, är det emellertid tydligt, att anförda siffror och sakuppgifter, om de också för ögonblicket i allmänhet äro riktiga — något som jag ej haft tillfälle kontrollera — snart nog måste vara föråldrade. Uppgifterna om den svenska inkomst- och förmögenhetsskatten äro redan för gamla, då under innevarande år införts nya progressionsskalor m. m. Naturligtvis menar jag icke, att detta kan läggas författaren till last, men det kan ju vara skäl att fasthålla, att siffrorna i allmänhet blott beteckna ett skede i utvecklingen och icke någon slutpunkt.

Författarens allmänna teoretiska ståndpunkt torde kunna sägas i stort sett sammanfalla med den, som är härskande inom den tyska finansteoretiska doktrinen. Vad särskilt beträffar frågan om principerna för beskattningens rättvisa, synes författaren överhuvud ej vilja tillerkänna dem någon särdeles dominerande betydelse. Skatteförmågeprincipen vill han giva ett större rum än intresseprincipen, vilken senare dock i synnerhet anses hava sitt särskilda tillämplighetsområde på kommunalbeskattningens gebit. Men hela framställningen giver vid handen, att författaren har en stark

känsla för den mängd hänsyn av olika slag, som komplicera beskattningsspörsmålet. Detta har emellertid medfört en viss saknad av enhetliga linjer i utvecklandet av den speciella skatteläran, som förorsakar, att det stundom brister i det för en teoretiker önskvärda ständiga upprätthållandet av kontakten med de givna utgångspunkterna. Kongruensen mellan den allmänna och speciella skatteläran är med andra ord ej överallt så tydlig, som måhända vore önskvärt även i en elementär framställning. Man har knappast fullt klart för sig, om många av de speciella skatterna behandlas med utgångspunkt från skatteförmåge- eller intresseprincipen, ehuruväl man med någon träning kan sluta sig till att det beträffande statsbeskattningen är den förra principen, som ligger bakom. Men när författaren exempelvis på sid. 113 meddelar, att ifråga om kommunalbeskattningen det kan finnas anledning att pålägga en näringsskatt såsom intresseskatt, meddelar han icke, att en sådan näringsskatt måste te sig annorlunda än en näringsskatt, som ingår i ett med hänsyn till förmågan utbildat skattesystem.

Vid den flyktiga granskning, jag kunnat ägna föreliggande arbete, har jag väl funnit åtskilliga punkter, där jag tänker mig den teoretiska grunden annorlunda än författaren. I allmänhet måste dock erkännas, att boken är så allmänt och objektivt hållen, att man i de flesta fall kan vara ense beträffande resultaten. Jag kan emellertid ej underlåta att beröra en detalj, nämligen författarens teoretiska grundval för arvskatten, som förefaller mig svag, i det han betraktar undfånget arv såsom en *inkomst*, något som väl knappast kan ur nationalekonomisk synpunkt försvaras, liksom det väl knappast kan vara riktigt att i princip anse förvärv av arv beteckna en större skatteförmåga, därest det gäller en fjärmare släkting eller oskyld, än om det är fråga om en närmare släkting. För egen del har jag icke haft tillfälle så i grund penetrera spörsmålet i fråga, att jag är beredd att taga bestämd ståndpunkt till detsamma, men nog synes mig författarens ställning härvidlag angriplig.

Med dessa anmärkningar vill jag ingalunda förringa bokens värde för sitt ändamål. Den måste anses vara en synnerligen nyttig lektyr för en var, som, utan att kunna fördjupa sig i ämnet, önskar förskaffa sig en allmän kännedom på det i människans tillvaro alltmer ingripande gebit, som representeras av finansvetenskapen.

Carl W. U. Knylenstierna.

H
8
S7
årg.22

Statsvetenskaplig tidskrift
för politik - statistik -
ekonomi

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY